





Path.  
546 fa

Hesper







SEMIOTIC

MAURITZ HASTEN

UNIVERSITY OF ALBANY  
SCHOOL OF MEDICINE  
ALBANY, N. Y.

1881

1882

1883

1884

1885



NOVUS THESAURUS  
SEMIOTICES  
PATHOLOGICAE

R  
QUEM

COLLEGIT ATQUE EDIDIT

MAURITIUS HASPER

MEDICIN. CHIRURG. ATQUE PHILOSOPH. DOCTOR IN  
UNIVERSITATE LITERARUM LIPSIENSI, SOCIET. MEDIC.  
PRACT. PARISIENSIS, NATURAE SCRUTATORUM  
LIPSIENSIS ET OECONOMICAE LIPS.  
SODALIS.

V O L. I.

---

LIPSIAE, MDCCCXXV.

SUMTIBUS C. H. F. HARTMANNI.

LONDINI

APUD BLACK, YOUNG & YOUNG.

PARISIIS

APUD F. B. BALLIERE.



Bayerische  
Staatsbibliothek  
München



**VIRO PERILLUSTRI**  
**DR. CAROLO CHRISTIANO**  
**KOHLSCHUETTER**

**REGI SAXONIAE A CONSILIIS INTIMIS, ORDINIS**  
**VIRTUTIS CIVICAE IN SAXONIA ET**  
**BAVARIA EQUITI**

**AVUNCULO DILECTISSIMO**

**NEC NON**

**VIRO PERILLUSTRI**  
**JO. AUGUSTO GUILIELMO**  
**HEDENUS**

**REGIS SAXONIAE ARCHICHIRURGO, CONSILIARIO**  
**AULICO, RER. MEDICIN. ARCHIATRO, ORDINIS**  
**SAXONUM VIRTUTIS CIVICAE EQUITI ET**  
**PLURIUM SOCIETT. ERUDD. SODALI**

**D. D. D.**

**MAURITIUS HASPER.**



VIRGO PUBLIUS

DR. CAROLUS CHRISTIANUS

ROTHSCHILD

LETTER TO THE EDITOR

OF THE JOURNAL OF THE

ROYAL SOCIETY

OF LONDON

AND THE LANCET

AND

THE BRITISH MEDICAL JOURNAL

AND THE LANCET

JO. AUGUSTO GULLIANO

THE LANCET

THE LANCET

THE LANCET

THE LANCET

THE LANCET

THE LANCET

D. D.

MARTINUS



---

## LECTORI AEQUO

S. P. D.

DR. MAURITIUS HASPER.

---

Cum fere omnes libelli academici, qui elapso aliquo tempore in lucem prodierunt, non sine multo labore, imo interdum nunquam conquiri possint, tale institutum, quo diversa scientiae artisque medicae opera academica melioris notae graviorisque momenti in unum quasi corpus rediguntur, medicinae cultoribus summopere inservire existimandum est.

Hac ratione SANDIFORTUS, HALLERUS atque BALDINGERUS collectis ac in volumina aliquot redactis dissertationibus ad anatomicam, physiologiam, pathologiam et practicam et chirurgicam pertinentibus optime promeruerunt. Simili modo J. H.



SCHULZIUS, E. G. KURELLA, C. G. GRUNERUS, J. C. G. ACKERMANNUS opuscula ad medicinae historiam pertinentia congesserunt, nonnullaeque disputationes medici argumenti collectae conjunctimque editae prostant in universitatibus quibusdam Germanorum, Franco Gallorum atque Anglorum.

Tali modo J. CH. T. SCHLEGELIUS, collectis dissertationibus ad Semioticen spectantibus, thesaurum semiotices pathologicae inde ab anno 1787 usque ad annum 1803 tribus voluminibus edidit.

Num vero sit operae pretium de hujus doctrinae necessitate multa verba facere nescio, cum inter omnes omnium aetatum medicos eruditos tacita quaedam existat hac de re judicandi concordia. Haud inutilem igitur me suscepturum esse laborem putaverim, dum novum thesaurum semioticum in medium proferam.

In eligendis opusculis huic collectioni inserendis hunc habui finem, ut tales tantummodo reciperem, in quibus Semiotices pars aliqua eo tractata est modo, quo Semiotices exinde incrementa coepisse existimandum sit.

Elegi primum dissertationem de pulsu a Dr. THYSSEN scriptam, quam, ne libri moles nimis



incresceret, experimentis atque observationibus illis a PARRYO et HECKERO institutis publicique juris factis locupletare nolui; typographicos vero errores, non raro occurrentes, uti decet, delevi.

Secunda commentatio semiologica de somni vigiliarumque statibus morborum etc., quae in certamine litterario civium Academiae GEORGIAE AUGUSTAE praemio ornata fuit, ab auctore F. A. AMMON, Dr. med. Dresdensi amicitiae vinculo mihi conjunctissimo, summo studio recognita multisque egregiis observationibus aucta prodit.

Tertia dissertatio de signis ex urina a M. A. NAUMANN, Dr. med. Lipsiensi mihi amicissimo, ante annos aliquot scripta, nunc vero iterum castigata atque nonnullis observationibus aucta conspicitur, quae non solum Uroscopiae historiam, sed etiam omnia in se continet, quae ab antiquissimis temporibus ad nostra usque tempora de Urina observata atque literis mandata sunt.

Quartae dissertationi analecta ad Semioticen faciei continenti quaedam equidem ipse dedi addidamenta, cum auctor, juvenis bonae spei, nimis cito, proh dolor! mortuus esset.



Ultimam denique de signis nonnullis ex naso  
atque olfactu, a Dr. PH. MEYER editam auctoris  
permissu integram typis mandavi.

Quae quidem omnes ut benevole accipiantur,  
in votis habeo. Nil *boni*, quod non habeat ma-  
culam; et nil *mali*, quo animus non exacuatur.

Dabam Lipsiae, d. I. mens. Novbr. MDCCCXXIV,



## CONSPECTUS CONTENTORUM IN HOCCE VOLUMINE.

---

- 1) **Henricus Franciscus Thyssen.** diss. de  
*ΣΦΤΤΜΟΛΟΓΙΑ* seu pulsus doctrina. Lugd.  
Batav. 1810. . . . . pag. 1—114  
     Caput I. de pulsu in statu sano . . . — 1—28  
     Caput II. de pulsu in statu morboſo . . — 29—84  
     Caput III. historia literaria pulsus . . . — 85—114
  
- 2) **Fridericus Augustus Ammon.** Commen-  
tatio semiologica de ſomni vigiliarumque statu-  
bus morboſis ſymptomatice aetiologice et pro-  
gnostice expoſitis et dijudicatis etc. Gött. 1820. — 115—206  
     Pars I. Somni physiologiam continens . — 117—153  
     Pars II. Somni pathologiam continens . — 154—206
  
- 3) **Mauritius Adolphus Naumann.** diss. de  
ſignis ex urina. Lipsiae 1820. . . . . — 207—352  
     Caput I. Argumenta generaliora comple-  
ctens . . . . . — 209—267  
     Caput II. De iis ex urina ſignis, quae ejus  
quantitatem et qualitates tam communes  
quam naturales ſpectant . . . . . — 268—312  
     Caput III. De urina materiis peregrinis alie-  
nata, de mictu laeso, deque renum ve-  
sicaeque effluviis mere morboſis . . — 313—329  
     Caput IV. Totius diſquisitionis ad praxin  
applicatio . . . . . — 330—352



## 4) Carolus Guilielmus Beust. diss. continens

analecta ad Semioticen faciei. Berolini 1819. pag. 353 — 440

Pars I. de facie in corpore sano . . . . . — 358 — 397

Caput I. de varietate faciei nativa in nationibus . . . . . — 358 — 363

Caput II. de varietate faciei in singulis hominibus . . . . . — 363 — 392

a) de animi affectuum e facie signis — 364 — 370

b) de signis quae animi exhibet indoles . . . . . — 370 — 377

c) signa e singulis faciei partibus et scriptores physiognomici . . . . . — 377 — 392

Caput III. De faciei habitu in corpore sano . . . . . — 392 — 397

Pars II. De facie in morbis . . . . . — 398 — 440

Caput I. Generalia . . . . . — 398 — 410

Caput II. Morborum singulorum e facie signa . . . . . — 410 — 440

## 5) Philippus Meyer. diss. de signis nonnullis

ex naso atque olfactu. Berolini 1820. . . . . — 441 — 470

Pars I. de signis ex naso . . . . . — 443 — 465

Pars II. Olfactus ut signum . . . . . — 466 — 470



HENRIC. FRANCISC. THYSSENII

AMSTELODAMENSIS

DISSERTATIO INAUGURALIS MEDICA

DE

Σ Φ Υ Γ Μ Ο Λ Ο Γ Ι Α

SEU

PULSUS DOCTRINA.

LUGDUNI BATAVORUM MDCCCX.

---



Has two distinct motions: the first is a slow  
one, the second is a rapid one. The first is  
the motion of the body, the second is the motion  
of the mind.

PHYSIC. THYSENI

AMSTELÆDAMI

DISSECTATIO

PHYSIC. THYSENI

PHYSIC. THYSENI

PHYSIC. THYSENI



## CAPUT PRIMUM.

### *De pulsu in statu sano.*

TH. BONETUS, *a)* ab ipsa naturae observatione eductus, egregie monuit „vitales vires Medicum altero oculo semper intueri debere.“ Quum vero Pulsus primum sit signum, ex quo has vires cognoscere et aestimare possumus, patet summae in Medicina utilitatis atque amplitudinis esse *Συγγμολογίαν*.

Licet vero haecce ita sint, Pulsum tamen non semper verum esse roboris vitalis Interpretem, neque nos ejus testimonio, rejectis ceteris, quae semeiotica offert, auxiliis, satis fidere posse, nemo infitias ibit, qui cogitaverit mille res facile eum turbare, qui illum naturali similem in Nervosis Malignisque febribus deprehenderit, *b)* quique attenderit ad illos casus, in quibus vel plane abest, vel a cordis micatione diversus, quales plures notavit summus J. B. MORGAGNIUS *c)*. Recte igitur HOFFMANNUS *d)* ait: „Pulsus quidem certum signum et index motus cordis et circuli sanguinis est, sed si solus is spectetur, et non aliarum simul circumstantiarum ratio habeatur, in judicando admodum decipere potest.“ Ex hisce iam intelligi poterit Pulsum insigne esse Diagnosticon in illis morbis, qui vasculosum syste-

*a)* Thes. Med. Pr. T. 1. p. 142. *b)* Conf. GALENUS de Praes. ex puls. l. 3. c. 3. ALPINUS de Praes. vita et morte l. 4. c. 5. CONSBRUCH Taschenb. T. 1. P. 222. *c)* Ep. An. Med. 16. §. 30 et 21. §. 49. *d)* Med. Rat. Syst. Oper. T. 1. P. 369 conf. GREGORY Consp. T. 1. P. 247.



ma, minoris vero momenti in illis, qui Nerveum afficiunt; ita ut et hi sapientissimi mihi videantur, qui medium tenere viri, quos inter et MORGAGNIUS, e) cuius verba, in veterum subtilitates et minutias, si et ad SOLANI, BORDEVIQUE Theorias applicaveris, egregie ad hunc locum facere videntur. „Fateor enim, inquit, hac in parte nimis largos fuisse maiores. Nec tamen si vicissim recentiores quosdam parciores fortasse dixero, quam aequum sit, id immerito a me dictum putabis“ — inter parciores autem hosce et ipsum HOFFMANNUM f) ponere nullum nobis haeret dubium.

Antequam semeioticam Pulsuum doctrinam ipsam aggrediamur, omnino necessarium duxi ipsius Pulsus naturam inquirere, *quid Pulsus sit, quatenus eius causa et quomodo fiat?* quae quaestiones revera difficiliore reperientur, quam primo intuitu apparent consideranti, omnes fere qui hoc argumentum tractarunt auctores, in definienda Pulsus natura, causa, agendi-que modo inter se differre; nec mirum, agitur enim de obscura vitali functione, cuius, latente causa, tantum patet effectus. Ne vero nimis prolixi simus, hic tantum illas proferam Theorias, quae Hodiernos valde occupatos tenent, et HARVEI, HALLERIQUE maxime innituntur inventis, quae Tissotus g) iure appellavit „Par nobile inventorum, quorum deficiente altero, claudicat aliud.“ — Ab eo sc. tempore: quo G. HARVEUS, usus egregiis magistri sui FABR. AB AQUA-PENDENTE, ceterorumque in re Anatomica tunc excellentium virorum, inventis, sua Circulationis doctrina Medicinam amplificavit, multae quoque nubes, quae pulsum doctrinam obtegebant, dispulsae sunt; ac lite, quae omnes concomitari solet inventiones, peracta, plerique consenserunt sanguinis undam, cordis contractione in arterias delatam, earumque parietes dilatan-

e) Ep. An. Med. 24. §. 32. f) Vid. P. 365. l. c. g) Ep. ad ZIMMERM. P. 55.



tem, Pulsum efficere. Alii autem, notissimo illo GALENI experimento, quo arteriis vim propriam σφυγμικήν vindicare conatur *h)*, seducti, et arteriarum irritabilitatem in suae hypotheseos favorem adhibentes, non sanguinis undam corde motam, sed ipsam arteriis insitam vim dilatantem, Pulsus causam dixere; ita ut idem illud hic effectus habeatur, quod in priore causa; hac enim in hypothese Arteriae dilatari dicuntur, non quoniam sanguis irruat, sed sanguis ingredi arterias dicitur, quoniam hae expansae vacuum constituent. Utraque hypothesis celebres etiam nunc habet defensores, inter quos ultima hodieque iactat DUMASIIUM *i)*, amisso tamen suo quondam patrono C. SPRENGELIO *k)*, qui deserens quam diutius tueri non valebat, nunc cum BLUMENBACHIO, RICHERANDO aliisque HARVEANAE hypotheseos sequitur partes, quibuscum et nos lubenter consentimus, potissimum quoniam experimentum illud GALENI „recte posse fieri (et non quod LAMURIUS ei tribuit *omnino non posse fieri*) vivo corpore, ob impetuosi sanguinis ex arteriis eruptionem, et obturari sine ligatura vulnus fistula“ iure negavit HARVEUS *l)*, cuius sententiam dein probarunt TH. CORN. CONSENTINUS *m)*, et VIEUSSENSUS, *n)* qui contrarium omnino obtinere effectum, pulsante arteria eodem modo infra ac supra ligaturam; imo VIEUSSENSUS, tubulo spongiae ope obturato, pulsum cessare vidit, qui, aperto tubulo, etiam infra ligaturas suos motus servabat *o)*.

Erat autem GALENI experimentum huiusmodi: nudatam arteriam secundum longitudinem incidit, tu-

*h)* De Diff. Puls. l. 2. c. 3. *i)* Princ. de Phys. T. 2. P. 431. *k)* Handb. der Sem. §. 471. et Inst. §. 169. T. 1. *l)* Prooem. P. 13. *m)* Progymn. Phys. c. 8. P. 250. *n)* Neur. Univ. P. 24. *o)* VESALII auctoritate utriusque hypotheseos defensores utuntur; hoc inde ortum, quod VESALIUS suo experimento quidem defendere, pulsificam vim non Arteriis, at Corde inesse; non vero, arteriam sanguine non dilatari; eius enim locus lib. 7. c. 19. P. 568 ita incipit: „Licebit cuidam arteriam vinculo intercipere, ac intueri partem arteriae vinculo subtensam non amplius pulsare; ut autem cet.“



bulumque immisit, quo et sanguis exilire non possit, et vulnus obturetur, „hoc facto, inquit GALENUS *p)*, arteria tota pulsabit: cum primum vero obductum filum super arteriam et fistulam in laqueum contrahens arteriae tunicas calamo obstrinxeris, non amplius arteriam ultra laqueum pulsare videbis“ alibi *q)* monens tubulo opus ad hoc experimentum esse pertenui. Quod vero animadvertit DUMASIIUS, *r)* VIEUSSENSUM aliosque diminutionem tamen motus infra laqueos observasse; hoc recte quidem, nam vel a priore intelligitur tubum illum immissum, arteriarum lumina angustiora reddere, ipsamque circulationem non mediocriter turbare et dolore et timore, qui animali tanto in experimento nunquam supervenire non debent. Omnibus autem, quae illo ab experimento peti possent, argumentis ita respondet HARVEUS *s)*, ut illius ex verbis satis patere possit quatenus fides isti experimento sit habenda; cum vero et SOTIRAE et ipsi DUMASIO eosdem, quos olim GALENO, obtulerit effectus, DUMASIIUS *t)* eius fundamento superstruxit hypothesin: „Arterias dilatari non ingruente sanguinis unda, sed ipsa insita vi, per stimulum, nescio quem, in actum deducta.“ Quam hypothesin confirmare dein conatus est experimentis et a LAMURIO et a se ipso de industria captis; magis igitur Arteriis tribuit, quam GALENUS, qui Arteriarum pulsificam vim a Corde deduxit, ait enim *u)* „princeps quidem viscus est cor, ex quo nascuntur arteriae, quae eundem cum corde motum custodiunt; itaque incommoda motus eadem sentiunt; atque ita non exiguae rei indices esse possunt: at vero monstratum est, non idem esse rem magnam indicare, et rem magnam posse.“

Ipse autem LAMURIUS *v)* fatetur se bis tantum

*p)* In lib. quod Sang. continetur in Art. c. 8. P. 222. *q)* Adm. anat. l. 7. c. 16. *r)* L. c. P. 476. *s)* Circ. sang. P. 129. *t)* L. c. P. 359, 483 et 489. *u)* De Usu Puls. c. 1. *v)* Hist. Reg. scient. Al. 1765, P. 629.



pulsantem intra laqueos, unius pollicis distantia a se invicem positos, arteriam observasse; quater autem experimentum successu caruisse, et non nisi tremulum quendam motum conspicuum fuisse; qui maior minorve motus explicandus videtur ex vi, qua sanguis Corde propulsus laqueos percutit, et cohaerentem arteriae partem, praesertim cum distantia unius tantum pollicis ponatur, simul attollit et dilatat. Et haec quoque animadversio spectat ipsa illa a DUMASIO instituta tentamina, quae eiusdem indolis ac memorata, motum non per longum arteriarum tractum, sed per distantiam 2 vel 3 tantum pollicum continuari probant, ipso testante auctore, cui viro etsi sua auctoritas, non fides tamen neganda et aliis iisque conspicuis, quos inter HALLERUS *w*). „Sub vinculo pulsus omnis tollitur subito. Experimentum iam FALLOPPIUS fecit, indeque contra Scholas deduxit, Pulsum non esse a vi aliqua arteriae insita.“ Cui assentit RICHERANDUS *x*). „J'ai répété sans succès la fameuse expérience sur laquelle on prétend établir dans ces vaisseaux un mouvement indépendant de la présence du fluide; une artère liée et vide de sang se reserre constamment entre les deux ligatures, et ne paroît plus agitée de pulsations alternatives.“

Haec de fundamentis quibus innititur haec hypothesis, videamus nunc argumenta, quibus HARVEANA defendi potest.

I°. Si quaedam huiusmodi experimentis fides, huc certe referri possunt praeter memorata, ea etiam, quae, ab HARVEO *y*) instituta, probarunt, in brachio ligamentis valde obstricto, omnem pulsum infra ligamentum abesse; quaeque nobis eo maioris pretii videntur, quo magis illaesae partes in statu naturali relineantur.

*w*) Op. Min. T. 1. P. 187. *x*) Ph. T. 1. P. 286. Ed. 3.  
*y*) l. c. P. 69.



II°. Omnes fere concedunt HARVEO, saltum sanguinis semper esse in arteriae diastole, non in systole. Assentiunt quoque ei dicenti *z*). „Quando sinister ventriculus cessat moveri, cessat pulsus Arteriarum; et similiter cessante dextro in vena arteriosa. — Secta Arteria in ipsa tensione ventriculi propellitur foras sanguis ex vulnere cum impetu“ — ita et alibi *a*) „rescisam Arteriam pertransiens sanguis non impellit, neque pulsatur, unde clare cernitur, Arterias neque innata facultate pulsifica, neque a corde demandata, sed solo sanguinis impulsu diastolen pati“ — et LAMURIUS *b*) quidem ipse „L'experience fait voir que le sang monte plus haut dans les tubes, lorsque le Coeur se contracte, et qu'il se soutient à une moindre hauteur, lorsque les seules artères agissent.“

III°. Non nisi ex adveniente sanguinis unda explicari potest Pulsus in aneurysmate, Cordis Arteriarumque pulsationi isochronus, uti cum CORVISARTO *c*) aliisque statuit RICHERANDUS *d*). Et eodem res redit, si vel cum HARVEO *e*), MORGAGNIO *f*), CORVISARTO, RICHERANDO cet. muscularem arteriarum tunicam disruptam (verum aneurysma) vel cum SCARPA illam non ruptam (aneurysma spurium) statuamus, quoniam in ultimo hoc statu ob tensionem et rigiditatem tunica haec omni vi orbata est.

IV°. Vidit BICHATUS *g*) pulsanter venam, introducto ex arteria alius animalis sanguine, et contra Carotidem motu privari, sanguine ex vena quadam introducto.

V°. Hanc hypothesin confirmant arteriarum ossificationes, quibus ab ipsa quasi natura GALENICI experimenti demonstratur error; neque, quod vulgo obji-

*z*) L. c. P. 28. *a*) L. c. P. 158 ubi 146 aliud huc faciens Experimentum habet. *b*) L. c. P. 640. *c*) L. c. P. 312 et 349. *d*) Nosol. T. IV. P. 69 et 77. Ph. I. p. 293. *e*) l. c. P. 14 et 30. *f*) Ep. An. Med. 17 §. 18 et 26. *g*) In Tract. de Cont. Memb. apud REILIIUM in Horr. Ph. T. V. P. 223.



citur, hae ossificationes subinde tantum secundum longitudinem, sed et per omnem arteriae parietem fiunt, ac „Aortae cum 2 cruralibus ramis spithamae longitudine in *os fistulosum* conversae“ mentionem facit HARVEUS *h)*, cuius verba „nihilominus inferiorem arteriae pulsum agitari in cruribus *optime memini me saepe observasse*,“ ita explicari placuit LAMURIO *i)* „HARVEE dit que les artères placées au-dessous de l'ossification battoient, mais il ne le dit, que comme un fait, dont il se resouvenoit.“ Quod si vel ne addidisset illud *optime memini*, de ea re tamen nullum dubium foret consideranti, HARVEUM hanc observationem hic adducere, ut omnem experimento GALENI auctoritatem demeret, simul memorantem similem a se observatam, „Aortam et partem magnae arteriae iuxta cor in *os rotundum* conversam.“ Aortas et Pulmonales et alias arterias *penitus* osseas hac in re HARVEO assentiens affert MORGAGNIUS, *k)* et legitur apud HAENIUM „principium Aortae *toto in ambitu* osseum fuit; per universum autem eius decursum insulae osseae inventae sunt,“ ubi in seqq. *osseum* hunc Aortae *annulum* vocat. Aortae curvam et arterias Pulmonales *penitus* osseas (entièrement ossifiées) in muliere 57 annorum observavit PINEL *l)*; his addere possumus REILIUM *m)*, „BUCHWALD fand den *ganzen Bogen* der Aorta knorpelartig, und von dieser Stelle an, die Aorta mit *allen ihren Aesten* verknöchert.“ RICHERANDUM *n)*, „L'action des gros troncs arteriels, est si peu nécessaire à la progression du sang, qu'y lance ce dernier organe, que l'aërte éprouve de fréquentes ossifications, sans que la circulation s'en trouve derangée. La grosse artère est naturellement osseuse dans l'esturgeon. J. L. PETIT a vu sur un libraire, auquel on avoit amputé la

*h)* L. c. P. 131. *i)* L. c. P. 657. *k)* Ep. 18. §. 32. Ep. 27. §. 2 et 19. passim rat. Med. T. 2. P. 143. *l)* Med. Cl. P. 321. *m)* Horr. T. 6. P. 103. *n)* Ph. T. 1. P. 296.



iambe, toutes les artères d'un certain calibre ossifiées, dures, et par consequent, incapable d'exercer la moindre action sur la colonne de sang, qui les parcouroit.“ — In Annal. nostr. Nosocomii Acad. legitur casus viri Apoplexia serosa peremti, in quo tunicae Aortae infra Renalium ortum in osseam substantiam erant versae, dum frustra variis in locis cylindros osseos formarent. Si vero ossificationes non sint continuae „eas inter squamas quodcunque molle superest, id a vehemente cordis impetu, quem potentiozem nunc sustinet, deteritur, dissolvitur et ita eroditur, ut arteria omnino funesto eventu disrumpat“ o), docente HALLERO p), qui et alibi cum MORGAGNIO q) satis refellere mihi videtur animadversiones, quas ex foetibus absque corde natis, ex morbosa cordis structura, ex demto in animalibus frigidi sanguinis corde, petitas, nonnulli huic doctrinae objecerunt r).

Memoranda et alia restat obiectio a WEITBRECHTO s) mota, qui persuasus non esse in 2 sanguinis unciiis, quavis contractione a corde propulsis, satis voluminis, quod sufficiat ut inde nascatur Diastole Arteriarum, quae ad altitudinem lineae attolluntur, dum earum diameter  $\frac{1}{3}$  tantum lineae augeri computavit, hinc posuit in Pulsu arteriam sede mutari. Verum enim vero et hoc argumentum levioris momenti esse patebit ei, qui intellexerit omne semper arteriarum systema esse penitus repletum, ita ut nil sanguinis admitti possit

o) Neque tamen necesse, ut vasa rumpantur; serosa enim materies, vasa nimis repleta per *Διαπήδησιν* transudans, premendo Apoplexiam inducere valet; quae et aliquando oritur ab Aortae dilatatione vel passivo Aneurismate; quando sc: tumor inde ortus Cavam sup. premit, eiusque lumen ita claudit, ut sanguis e capite redire nequeat, quale exemplum affert CORVISART l. c. P. 342. conf. HALLERUS Ph. I. P. 438. II. P. 228. Op. Min. I. P. 237. p) Ph. T. 2. P. 232 et Op. Min T. 1. P. 222. q) Adv. Anat II. §. 41. r) Plenariam Cordis ossificationem negat et CORVISART P. 184 et P. 302. Docet exempla, de ruptura et perforatione Cordis durante vita allata, talia fuisse, ut in illis plenaria perforatio locum non habuerit. s) In Comm. Act. Petr. T. VII. P. 283.



absque luminum expansione; sanguinem etiam non continuo rivo moveri, at priorem ab insequente propelli; deinde sanguinem ipsum tanta vi elastica expandente praeditum esse, ut secundum experimenta Cel. ROSAE hanc vim sanguinis vivi ad illam mortui = 1:9. ponere non dubitavit DUMASIIUS *t*), quamque iam ab HARVEO observatam, non a calore pendere docuit Cel. REILIIUS *u*): dum et legi merentur, quae WEITBRECHTO opposuerunt *v*), HALLERUS *w*) ac DUMASIIUS *x*), quaeque in eum animadverserunt SCHREIBERUS et LAMURIUS *y*): Eius sc. Theoria eodem innititur opinione, quam evertere conatur, dum locomotionem arteriae pendere docet ab earum per sanguinem intrusum dilatatione. Ipse nihilominus LAMURIUS, vagis abusibus JATRO-MATHEMATICORUM calculis, et incertis fidens memoratis iam experimentis, Arteriarum Diastolen ex sanguinis laterali pressione negavit, Pulsumque consistere affirmavit in arteriarum locomotione et allevatione, provecta a Cordis contracti e sede sua migratione, qua simul totum arteriarum systema, immediate Cordi adnexum, suo loco moveri ponitur, quoniam arteriarum pulsus isochronus est Cordis contractioni, et cessat ablato corde; dum, qui varius nonnunquam observatus est variis in corporis locis pulsus, explicatur topica arteriarum mechanica laxitate; quasi partes, per laxatum intermedium coniunctae, eundem continuarent motum, quiescente communi vinculo *z*).

*t*) Phys. T. 1 P. 456. *u*) Et in venoso sanguine ob Hydrogenes elasticitatem ita praevalere statuit SPRENGELIUS, ut inde maiorem ventriculi dextri capacitatem exposuerit (Inst. vol. 1. P. 161 et 384 conf. REILIIUS l. c. T. VII. P. 14 et 23.) *v*) L. c. T. 1. P. 175. *w*) Ph. T. 2. P. 240. *x*) L. c. P. 478. *y*) L. c. P. 631. *z*) Apud DUMASIIUM p. 480. l. c. legitur LAMURIUM scripsisse „Arterias non micare de corde separatas; cor vero constringi ablati arteriis“ — hinc DUMASIIUS cor dixit causam arterias loco moventem; nos autem, cor esse causam Diastolis arteriarum, qualis etiam explicationis capaces omnino videntur observationes, si quid hic valeant, in piscibus arteriam e corde egredientem micare, reliqua vasa Arteriosa non pulsare; unde LAMURIUS arterias per cor



Huic nihilominus sententiae favet MACBRIDIUS, causamque agnoscit motum subsultantem cordis, non uti CLOSSIUS *a)*, locum expressit. „Eodem temporis articulo, quo diastole contingentem, nec, nisi robore propemodum exhausto, cessantem“ sed quemadmodum ipse auctor *b)*. „This subsultory motion is synchronous's with the systole, and unless the strength be nearly exhausted, is constantly performed.“ — Cuius quoque metum, ut innotesceret huius subsultantis motus causa, vanum, ni fallor, inter plures reddidit RICHERANDUS *c)*. Qui vero praeter MACBRIDIUM LAMURIANAE hypothesi patronus fuit, AUTENRIETHIUS, flexiles, tela cellulosa undique stipatas, arterias cum mota chorda, utique e sede sua remota comparavit *d)*.

Qui vero primus proposuit reiectam a plerisque sententiam arterias diverso tempore micare, idem ille fuit WEITBRECHTUS *e)*, post novam ea aetate observationem, alio tempusculo Carotidem, alio Radialem pulsare: quam enim ex GALENO *f)* affert LAMURIUS „ceterum videbis arterias aut vicissim, aut eodem tempore et numero per totum animal elevari, submittique,“ illa non huius loci, sed ad turbatum circuitum, denudatis arteriis, referenda, et GALENUS non diversos sed intermittentes potius pulsus intellexisse videtur. Talis autem vitii synchronismi luculentum exemplum habet REILIUS *g)* in muliere, cuius Cor et utraque CAROTIS 130ies in Min', Radialis vero 70ies tantum pulsabat; et vel ultra 20 fere similes casus mihi noti sunt, quos vel observare, vel observatos legere contigit *h)*, ita ut

de loco moveri. conf. LAMURIUS l. c. p. 652, 56 et 62. et de hac piscium structura CUVIERII Anat. Comp. T. IV. p. 289.

*a)* In vers: MACBRIDII Intr. vol. 1. P. 25. *b)* In Meth. Intr. to the theory and Pract. of Physic Lond. A. 1772 P. 21 in 4°. *c)* Ph. I. p. 287. *d)* Conf. SPRENGEL. Inst. T. 1. P. 404. Doct. T. BODEL in Horreo Med. T. 1. §. 2. P. 71 hunc motum praeternaturalem ponere videtur. *e)* L. c. Comm. P. 317. *f)* Adm. anat. l. VII. c. 15. *g)* Mem. Cl. Fasc. III. p. 205. *h)* Conf. e. c. HALLERUS T. 2. Ph. p. 242 et 267. BALLONIUS vol. 1. p. 144. MANGOL-



SPRENGELIUM *i*) hoc phaenomenon, a veteribus aut neglectum seu non observatum, rarissime obvium dicere, sane est quod miremur; pluresque tales casus cum Topicis febribus convenire, ex harum indole satis constare mihi videtur *l*).

Et hae sunt observationes arteriarum irritabilitatem conprobantes, quae dubito an post VERSCHUIRII aliorumque labores contra HALLERUM *m*), BICHATUM PORTALIUM *n*) ulteriori egeat demonstratione.

Neque, quod vulgo creditur, hanc arteriarum irritabilitatem plane negavit HALLERUS *o*), qui scripserit „Calidis in animalibus tantum omnino vis irritabilis inesse necesse est, quantum sufficit, ut diameter arteriae, quam impulsus a corde sanguis auxit, ad priorem parvitatem redeat, sed et musculosae fibrae in arteriis sunt; hae faciunt, ut in arteriis calidorum animalium naturam irritabilem omnino non rejiciam.“ Qualem quoque sententiam retulit in sua Physiologia *p*). Ne autem cum MACBRIDIO *p*\*) quis putet has observationes, quae et DUMASII hypothese favent, HARVEANAM refutare. Nam quarundam arteriarum sive vitalis sive mechanicus tonus vel a sanguine ipso, vel aliunde et imminui et augeri potest, qua stimulorum aliqua in parte actione, irritabiles arteriarum tunicas necessario in maiores, frequentiores, celeriores; vel minores, rariores, tardioresque sollicitari contractiones oportet; quo fit, ut illis in partibus a Circulatione diversus topicus quidam motus locum obtineat, nisi et hic differens motus pendeat a praeternaturali arteria-

*dus* Op. Ph. Med. p. 302. MORGAGNIUS Ep. IV. §. 35. Ep. 24. §. 33. Ep. 18. §. 30. Ep. 29. §. 10. Ep. 42. §. 13. BAGLIVIIUS Op. p. 335. HUXHAMUS T. 2. p. 95. ZIMMERMAN Erf. p. 193. Cl. Praec. DU PUI de Homine dext. et. sin p. 23. CORVISART p. 49. 346 et 389. caet.

*i*) Gesch. T. IV. p. 114. *l*) De his conf. SWIETENUS comm. T. 1. ad aph. 371. REILIUS Fieb. T. 1. p. 162. LENTINUS in Horr. HUPELANDI T. I. p. 174. *m*) Op. Min. T. 1. p. 230 et 489. *n*) Mem. T. II. p. 256. *o*) Op. Min. I. p. 377. *p*) II. 207 et 215. *p*\*) l. c. pag. 24. Ed. Angl.



rum vel obstructione, vel sede, vel decursione; qualis est casus in Horreo Med. *q)* obvius, qualesque plures commemorarunt BONETUS *r)*, HALLERUS *s)*, CORVISARTUS *t)*, aliique *u)*.

De corde expulsum sanguinem excipere arterias, cor primariam sanguinis moti causam, *vitalis principium et solem microcosmi* cum HARVEO *v)* statuimus: oportet itaque hic cordis se moventis modum atque causam propius intueri: at vero omnia illa opinionum commenta recensere ingratus foret labor, praeclare enim SENACUS *w)* „Les opinions des anciens sur l'action du coeur ne sont que des erreurs, ou des conjectures grossières; si elles prouvent quelque chose c'est la foiblesse de l'esprit humain: elles nous montrent surtout que les plus grands hommes se contentent souvent, des termes, qui ne renferment nulle idée.“

Cor, validum iam musculus vocatum auctore libri de Corde inter HIPPOCRATICOS *x)* refertur; a GALENO *y)* autem, aliisque viscus parenchymatosum; a CELSO *z)*, HARVEO *a)* cet. musculosum; verum esse musculus denique probavit N. STENONIS *b)*. Constat inter Physiologos hunc musculus per utramque venam Cavam adductum sanguinem atrio suo anteriore accipere, huius constrictione sanguinem anteriorem in ventriculum, ex hoc in Pulmonalem arteriam impelli; inde per eiusdem

*q)* Gen. Mag. T. 1. P. 2. p. 127. *r)* Sep. T. 1. p. 844. *s)* Ph. 2. p. 246. *t)* L. c. p. 391. *u)* Pulsum dextrum praevalere sinistro, quoniam sanguis tota vi directe e Corde in illum irruit, putat SPRENGELIUS Inst. 1. p. 408. Observavit autem RICHERANDUS, Ph. 1. p. 303. Subclaviam dextram ideo maiorem esse, quoniam dextrum brachium frequentatur magis; se enim in hominibus, sinistro brachio frequenter utentibus, vidisse Subclaviam sinistram maiorem; et hasce arterias in infante eiusdem esse diametri. *v)* L. c. p. 57. *w)* Traité du Coeur T. 1. p. 435. *x)* Vid. Edit. PIERER. T. 1. p. 143. *y)* Adm. Anat. l. VII. c. 10. *z)* De Med. l. IV. c. 1. *a)* L. c. p. 26. 99. *b)* De Musc. et Gland. p. 22. De cuius fibrarum spiralium transversali, sibi invicem opposita, decussatione nuper egit E. HOME, cuius Tract. de motu Musc. ex *Phil. Transact.* in *Horreum* suum transtulit REILIUS, ubi et harum agendi modum exposuit. Vid. Arch. T. II. p. 103 et 343.



nominis venas reducem, in posterius atrium infundi, hoc-  
 que contracto ventriculum posteriorem intrare, huius  
 denique contractione eodem tempore in Aortam et Co-  
 ronarias impelli arterias, huncque motum ita alternari,  
 ut in auriculis incipiens eodem temporis articulo am-  
 bobus in atriis idem et isochronus sit; dum et invicem  
 ventriculi simul constringantur, ita ut illo tempusculo  
 quo ventriculorum Diastole, eodem quoque atriorum  
 et arteriarum Systole locum habeat, et contra. Sen-  
 tentiam enim ab J. M. LANCISIO *d)* propositam, atria  
 aliquamdiu ante ventriculos motum incipere, dein cum  
 ventriculis simul moveri, ut primum illius motus sta-  
 dium sit, quo atrium iam moveri incipiat, quiescente  
 corde; alterum autem, quo pergente atrii constrictione  
 systoles ventriculi initium fiat; tertium denique sta-  
 dium sit, quo cessante iam atrii systole, ventriculus in  
 medio suae contractionis sit; hanc uti et illam, quam  
 protulit T. NICHOLLS *e)*, qui, atria cum ventriculis  
 alterne moveri concedens, ventriculos atriave simul  
 moveri negans, V ponit motus stadia: 1°. quidem atrium  
 dextrum sanguinem emittere, 2°. ventriculum dex-  
 trum, 3°. Pulmonalem arteriam. 4°. atrium sinistrum,  
 5°. denique hujus lateris ventriculum constringi; has  
 igitur sententias iam refutavit HALLERUS *f)*, consen-  
 tientibus MORGAGNIO *g)*, ac DUMASIO *h)*.

Quod autem diximus Coronarias eodem temporis  
 articulo, quo ceterae, contrahi; et illud Hodierni HAL-  
 LERO concedunt, cum MORGAGNIO *i)*, hoc defendenti  
 contra VIEUSSENSUM *k)*, BOERHAAVIUM *l)*, alios, qui  
 contrarium statuunt ex ortu earum infra sive post se-  
 milunares valvulas, ex colore cordis contracti expal-  
 lescente, quemadmodum THEBESIVS *m)* posuit. At  
 vero hoc non nisi in animalibus frigidi sanguinis, et in

*d)* De motu Cord. Prop. 59 — 62. *e)* Comp. Anat. Oec. p. 27.  
*f)* Ph. T. 1. p. 418 Op. Min. T. 1. p. 56. *g)* Ep. Anat. Med. 15.  
 §. 13. *h)* L. c. T. II. p. 388. *i)* Ep. cit §. 10 et 18. *k)* Traité du  
 Coeur c. 11. p. 76. *l)* Inst. §. 183. *m)* De Circ. sang. p. 20.



pullo; in ceteris vero Coronariarum originem plerumque longe a corde supra valvulas locum habere; et si in cadaveribus quandoque hic ortus, uti legere est apud MORGAGNIUM *n)*, infra valvulas videatur, tenendum tamen, Aortam impulso sanguine elongari, hincque his ipsis in cadaveribus callosum annulum, a confrictione valvularum ad parietes Aortae natum, utique sub ostiis Coronariarum esse; quas animadversiones HALLERUS *o)* experimentis plane confirmavit.

Agenda et alia hic quaestio *de cordis Dilatatione*, quam propria et fibris insita vi, eodem modo ac *Constrictionem*, fieri plerique hodie: affirmant, praeunte PECHLINO *p)*, qui Diastolen meram cordis relaxationem esse negavit; quoniam piscium cor alterne relaxari et constringi tunc etiam vidisset, quando nullum humorem vel admitteret, vel expelleret; deinde C. PERRAULT *q)* et G. HAMBERGER *r)* oppositum motum explicare conati sunt ex rectis ac transversis, quas fixerunt, fibris. Neque tamen quae pro hacce opinione in medium afferunt auctores, satis ponderis habere mihi videntur. Etsi enim concedamus DUMASIO *s)* argumenta HALLERIANA magis hypothesein sibi oppositarum fibrarum refellere, priorem tamen hypothesein etiam redarguunt, quae et ibi praeterea notavit, quaeque alibi *t)* Cor repletum in statu Dilatationis quiescere, quamdiu arteria ligata sit. Deinde qui Dilatationis, a viva vitae efficacia pendentis, auctor a SPRENGELIO *u)* dicitur BARTHEZIUS, ipse ait *v)*: „Il faut seulement observer que le mouvement d'extension tonique des fibres, n'est produit par le principe vitale, que dans des cas ou il éprouve des affections fortes et insolites.“ Unde satis patet hanc vim agere non posse in solita et

*n)* Adv. Anat. V. §. 26. *o)* Ph. T. 1. p. 367. Op. Min. T. 1. p. 18. 20. 171. *p)* De corde N. 12 *q)* Mec. des Anim. P. III. p. 230. *r)* Phys. Med. p. 43—51. *s)* Ph. T. II. p. 378. *t)* Ph. T. 1. p. 387. Op. Min. T. 1. p. 227. *u)* Inst. T. 1. p. 270. *v)* Science de l'homme T. 1. p. 154.



continua cordis motione. Denique nondum video, quomodo idem stimulus, eadem causa, contrarios tales effectus producere possit, quales sunt Musculorum contractio ac dilatatio. Si vero quis actionem musculi, qua vi sua elastica ex contractione in dilatationem abit, activam et cum GALENO *σφρυγμικήν* vocare velit, quippe a sanguine influente non pendentem, sed contractionem musculi insequentem, hoc quidem perinde erit; talis quoque videtur RICHERANDI sententia, qui hanc cordis in diastole activam vim defendens, alibi *w)* fibrarum irritatarum facultatem sese constringendi quidem, nullam dilatandi memorat. Hanc autem probare conatur DUMASIIUS *x)* exemplo dilatatae mamellae; huiusmodi autem turgores facilius explicantur affluxu humorum stimulo nerveo excitato. Quumque concedit voluntatem, musculis esse stimulum *y)*, non respexit exemplum illud extensi membri explicari contractione musculi, stimulo voluntatis in actum deducta, quae durat, donec musculus, nimia exercitatione defessus, in statum dilatationis rediens, quiescit. „Ea nempe fibrarum carnearum natura est, ut se contrahere brevioresque reddere possint, rursumque remittere, proprium autem earum officium contractio est; nam cum se remittunt, cessant agere“ — quam etiam suam doctrinam cordis actioni applicatam ita expressit noster Physiologus *z)*. „Irritatum contrahit se, expellitque sanguinem acceptum: quae Systole est. Simul atque expulit, sublata causa, quae irritaverat, agere desistit, seseque remittit. Protinus tunc ex auriculis sinubusque accepto sanguine impletur, distenditur: quae Diastole, eamque, irritante sanguine illo, Systole mox excipit.“

Undenam pendeat alternans cordis motus, nunc

*w)* Conf. T. 1. p. 286. T. II. p. 195. *x)* Ph. T. IV. p. 112. T. 1. p. 122 et 124. *y)* Conf. SPRENGEL. Inst. T. II. §. 314. *z)* Hist. Musc. c. 3. p. 17. Ann. Ac. l. II. c. 16. p. 69. Conf. DARWIN Zoon. T. 1. P. 1. p. 111.



oportet inquirere; in huius autem causa indaganda ingeniosius, quam verius docta desudavit antiquitas, confirmantque Hodierni dictum SENACI *a)*. „Il en est presque du coeur comme des premiers principes: on approche des apparences, mais la realité nous échappe souvent, quand nous croyons la soumettre à nos recherches.“ — Inde plures nobis hypotheses refellendas, quam veritates approbandas reliquerunt: qua tamen in re otium posteris fecere BOERHAAVIUS *b)* atque HALLERUS *c)* praesertim quoad Calidum illud innatum *d)*, quo sanguinem ex dextra auricula in ventriculum illabentem rarefieri, sicque spumae in modum arteriam intrare, exinde cor moveri creditum est, et de quo ipse iam GALENUS *e)*, „Quae causa motus cordis sit, non proclive inventu est: unus nativum calorem, alius contentionem, alius temperamenti proprietatem, hic universam structuram corporum, ille spiritum tenuem; est qui quoddam horum, alius etiam omnia simul affirmat.“ — Recte autem HARVEUS *f)* „Spiritus quinam sint et qualiter in corpore, an separati et distincti a sanguine et solidis, an conmixti, tot tamque diversae opiniones sunt, ut non sit mirum spiritus communi ignorationis subterfugio inservire. Vulgo enim scioli, cum causas adsignare non norunt, dicunt a Spiritu hoc fieri, et omnium opifices, Spiritus introducunt, et uti mali poëtae ad fabulae explicationem Θεὸν ἀπὸ μηχανῆς in scenam advocant.“ —

CARTESIUS *g)* dein in cordis ventriculis fermentum finxit, quo sanguis, atrii contractione in illos impulsus, dilataretur: rarefactum autem hunc sanguinem Pulmonalem et Aortam intrare, atque ita diastolen ventriculorum et arteriarum eodem tempore fieri credidit. CARTESIANAE philosophiae vestigiis insistens

*a)* L. c. T. 1. p. 330. *b)* Inst. §. 164. *c)* Ph. T. 1. p. 164. *d)* Conf. HIPPOCRATES de Diaeta et de Corde. ARISTOTELES de gen. An. L. II et III. CICERO Nat. Deor. L. II. c. 9. *e)* De Caus. l. 1. c. 2. *f)* L. c. p. 135. *g)* De hom. et de form. foet.



F. SYLVIUS *h)* theoriam proposuit, ab effervescentia sanguinis alcaliscentis cum acido chylo motum cordis deducentem, quam refutarunt BOERHAAVIUS, HALLE-  
RUS ac R. LOWERUS *i)*; qui antagonismum ponens ce-  
rebrum inter atque cor, huius vires a nervis deduxit;  
harum vero causam nervei fluidi cum sanguine fermen-  
tationem iterum habuit BORELLI *k)*. Qui primus ner-  
vos distinxit in Sensorios ac Motorios TH. WILLISIUS *l)*,  
non uti recentiores hanc differentiam a Gangliis petiit,  
sed priores a cerebro; alios, quos inter omnes Cardiaci  
nervi, a cerebello ortum ducere *m)*, eorumque ope  
Cor moveri statuit. Hunc errorem ne propagaret R.  
VIEUSSENSUS *n)*, cavit quidem viri perfectior Anato-  
mes cognitio, a WILLISIANA tamen hypothese non re-  
cessit, et a Sensoriis distinxit quoque Motorios nervos,  
ab ovali centro et semilunari advenientes; per hoc ad-  
ductum liquidum cum sanguine effervescere, et cordis  
motum facere posuit. Adeo verum, quod monet ZIM-  
MERMANNUS *o)*. „Der scharfsichtigste Beobachtungs-  
geist ist nicht zulänglich, sobald man einer Hypothese  
zu lieb beobachtet.“ Qui WILLISII quoque sententiam  
secutus est BOERHAAVIUS, *p)* et triplicem in cordis  
motive agnovit causam. Cor contrahi, *ἐνεργεία* ner-  
vorum, influxu sanguinis arteriosi in Coronarias arte-  
rias, et ingrediente sanguine ex venis in cordis cava;  
dilatarum vero defectu sanguinis venosi stimulantis, im-  
pedito influxu in Coronarias, atque nervorum Cardia-  
corum compressione, et inde cordi inducta paralyti.  
Nullam hic irritabilitatis facit mentionem, quam tamen  
aliis locis in animo habuisse videtur *q)*. BOERHAAVIO  
opinionem pro more breviter, at satis se opposuit ALBI-

*h)* Disp. 8 et 10. Oper. p. 41 et 51. *i)* De Corde p. 64 et 90.  
*k)* De Motu An. Pr. 79. p. 113. *l)* Cerebr. Anat. cap. 15. Conf.  
REILIUS Arch. T. VII. p. 209 et SPRENGELIUS l. c. §. 115. *m)* Inde,  
quoniam cor involuntarius, automaticus est musculus, illud non  
fatigari docet Dömling Ph. II. §. 470. *n)* Neur. p. 122 — 28.  
*o)* Ueber die Erfahrung p. 101. *p)* Inst. §. 296 et 600. *q)* Conf.  
§. 187. 407 et 695.



NUS *r*), FORSTENUS *s*) etiam, et HALLERUS *t*), qui simul parum ab hac recedentes LANCISII, BELLINI, SENACI hypotheses refutans, STAHLIANAM quoque theoriam *u*), quae cordis motum voluntarium et ab animae potestate pendentem docet, falsam demonstrat. STAHLIUM hac in opinione praeiverat SWAMMERDAMIUS *v*) noster, omnes sine discrimine musculos voluntati subiectos esse affirmans.

Tandem veritatis lux huic obscuratae oeconomiae animalis parti affulgere videbatur, detecta, HALLERI maxime labore, musculari irritabilitate, cuius historiam inter alios fusius dedit DUMASIIUS *w*), quem tamen miror haec scripsisse: „L'irritabilité est devenue très célèbre par les prétentions exagérées de HALLER, qui s'arrogea, on ne sait pourquoi, l'honneur de l'avoir decouverte.“ Haec scribi non oportuerat de egregio plane viro, qui suis in operibus *x*) adeo candide exposuit omnia illa, quae ante ipsum de sua doctrina innotuerant; praesertim cum exempla, e veteribus poetis a DUMASIO allata, magis pertinere videantur ad aliud motionis genus, quod *motum tonicum* iam STAHLIUS, ipse vero *Vibratilité, Tonicité* vocat *y*).

HALLERUS *z*) autem Irritabilitatis doctrinam motui cordis applicans, hunc muscolum omnium maxime irritabilem, praesertim eius internam superficiem, probavit; sive hoc a stimulo immediate applicato, sive a maiore nervorum vel copia, vel sensibilitate, cui ultimae WHYTHII sententiae sese opposuit FONTANA *a*). Cor autem, ut vidimus, *Gangliis* voluntati subtractum,

*r*) Ann. Ac. I. II. c. 16. p. 61. *s*) Quaest. Ph. p. 18. *t*) Ph. T. 1. p. 474 et 500. Conf. DUMAS I. c. p. 450. *u*) De Motu Ton. Vit. p. 30 et Theor. Med. p. 260 et 567. *v*) Bibel der Nat. p. 844. *w*) L. c. T. IV. p. 125. Conf. REILIUS Arch. T. 1. P. 3. p. 160. T. VI. p. 172. SPRENGELIUS Inst. T. 1. p. 196 et 424. Eius Gesch. der Med. passim. *x*) Conf. Ph. T. 1. p. 493. T. 4. p. 460. Op. Min. T. 1. p. 464. ubi se ab hac calumnia defendit. *y*) L. c. T. I. p. 122. *z*) Ph. 1. p. 468. Op. Min. T. 1. p. 169, 432 et 469. Comm. Gött. T. 1. p. 263. *a*) Ric. Fil. c. 5. II.



alio, ut in actum ducatur, indiget stimulo; hunc sanguinem venosum esse experimentis idem demonstravit HALLERUS, *b)* et ex his conclusit cordis Systolen ab influxu venosi sanguinis excitari, Diastolen eius ex absentia oriri; hanc naturalem, Systolen violentum esse statum, unde mox in quietem redit, simulac stimulus ille occasionalis sanguinis cordis contractione sublatus sit. Non caret objectionibus haec theoria, *innumeras illas ac invincibiles* vocat GALLUS DUMASIIUS *c)*, harum vero tres tantum indicat: 1<sup>a</sup>. est: Contractio cordis absque sanguine, quod tantum probat sanguinem etsi naturalem, non esse unicum stimulum cor incitantem, quod et ipse agnovit HALLERUS, *d)* cor aere caet. stimulari docens. 2<sup>a</sup>. Sumitur ex relicto post contractionem in ventriculis sanguine, cui respondit HALLERUS *e)*, in ultima languente Systole, quae vitae seriem claudit, posse quidem aliquid sanguinis manere; in vivo vero ac sano animali cor aut perfecte depleri, aut relictam sanguinis copiam non sufficere stimulo. Deinde cor animalis frigidi, item ac auricula animalis calidi sanguinis, in Systole expallescere: in pullo quoque se omnem sanguinem e corde expressum in Systole vidisse; et ipsam constrictionem cordis proportionalem esse sanguinis copiae. 3<sup>a</sup>. Objectio est etiam, tunc atria et ventriculos alternatim moveri, quando eodem tempore iisdem stimulis excitantur. Cujus causa fortasse in incognita cordis fibrarumve structura inveniri potest; ita ut hae objectiones non valere videantur ad HALLERIANAM theoriam rejiciendam. Falso praeterea peculiare quoddam sanguinis principium directum cordis stimulum poni; hoc enim si obtineret, cordis motum minima respirationis mutatione turbatum iri credit DUMASIIUS *f)*; quod tamen adeo necessarium nondum video,

*b)* Op. Min. T. 1. p. 61 et 170. Ph. T. 1. p. 493 et 504 et 520.

*c)* L. c. T. II. p. 462. *d)* Ph. I. 468. *e)* L. I. p. 397. et 490.

*f)* L. c. pag. 466.



posita sanguinis, sanis in pulmonibus circulantis, majore pro Oxygenio ceterisque principiis affinitate, qua semper homogeneous, sui que similis inveniatur; et accepta ipsius auctoris doctrina *g*). Pulmones eandem fere semper quantitatem Oxygenii aerisque accipere, sive atmosphaera sit calida sive frigida, quoniam ingrediens aer jam calefit in transitu per os, nares, cet. Respirationem vero et minorem per Pulmones circulationem non adeo junctam reperiri, quin turbata alia, altera tamen officio rite fungatur, satis constat *h*). Notari autem debet HALLERUM sanguinem venosum intellexisse sanguinem in Cavis et Pulmonalibus venis contentum, indole itaque omnino diversum, incognita differentia Oxygenatum inter et Carbonisatum sanguinem, quam contra HARVEUM *i*) agnoverunt Hodierni *k*), quos inter agmen ducit GOODWYN *l*), qui sua observatione cor sinistrum sanguine Carbonico debilius irritari, et aliis etiam experimentis cor dextrum sinistro magis irritabile posuit; et hinc stimulum sanguinis Carbonisati sufficere irritationi cordis dextri, ad quam in sinistro requiritur Oxygenatus, quum Oxygenium praeunte GIRTANERO *m*) vulgo Irritabilitatis principium creditur; ita ut RICHERANDUS sanguinem Carbonisatum Irritabilitatem exstinguere et facultate stupefaciente agere posuerit *n*). Quae tamen affert experimenta, aliam admittere explicationem recte asserit SPRENGELIUS *o*), suisque experimentis refutat BICHATUS *p*), e quibus concludit cor magis incitari sanguine per Coronarias intimam substantiam perreptante, quam stimulo, qui oritur a sanguine internas parietes incitante; unde posuit sanguine Carbonico, semel Coronarias ingresso, nunquam Circulationem posse restitui, quia ad hanc

*g*) L. c. T. III. p. 154. *h*) Vid. Horr. REILII T. V. 405. *i*) L. c. p. 12. *k*) Conf. BLUMENBACH Ph. p. 13. Ed. 2. *l*) Exp. inq. into the Eff. of Subm. p. 62. *m*) Cuius theoria refutatur apud REILIUM l. c. T. VI. p. 211. *n*) Ph. T. I. p. 325. *o*) Inst. T. I. p. 384. *p*) Rech. Ph. p. 26. 67 et 216—22.



resuscitandam requiritur sanguis novo Oxygenio imbutus, qui in Coronarias duci nequit, nisi impulsus ex corde fiat. Hinc quoque REILIUS *q)* dubitat, num sanguis Carbonicus cordi dextro stimulus sit? Non sanguis in Cavis contentus, sed qui per Coronarias arterias fluit, motionis causa ipsi videtur. At vero et hic effectus cum causa esse nequit, qui non nisi post cordis motionem hasce in arterias intruditur; constricto jam corde, antequam hae arteriae sanguinem accipiunt; praeterea cor motum continuare ligatis Coronariis experimenta HALLERI probarunt.

Nunc hujus loci esset theoriam explorare, quae Recentiorum DUALISMO fundata est, et oppositae nititur utriusque sanguinis et Carbonisati (— Electrici) et Oxygenati (+ Electrici) naturae, ipsorumque ventriculorum viciniae. Ab hac non valde aliena illa est, quae antithesi Electricitatis et Magnetismi, atque cordi tanquam centrali organo insistit, quam etiam laudat SPRENGELIUS *r)*, cujus vero argumenta minime me eo adducere valuere, ut hanc theoriam Hallerianae praeferrem. Experimentis enim cordis internam substantiam prae omnibus irritabililem, et naturali sanguinis stimulo in actum deduci vidimus, ita ut hanc amplectamur sententiam: In statu normali ac sano pulsum

*q)* L. c. T. V. p. 227. *r)* Inst. T. 1. §. 72 et 190. Quae autem Hodierni Philosophi, duce SCHELLINGIO, protulere, haec me non intelligere fateor; vel si quid intelligam, eorum doctrinae conveniens duco illud GROTIANUM: „Nescire quaedam magna pars sapientiae est“ = Legitur e. c. „Die Mittelglieder zwischen dem sensitiven und egestiven, und zwischen den intellectuellen und assimilativen, sind die *Muscularaction* und *Circulation*; folglich ist die *Muskularaction* gleich dem Processe, der den Aequator folgt, die *Circulation* gleich demjenigen, welcher die Erdaxe begleitet. Der Ectypus der *Muskularaction* ist Electricischer Process, der der *Circulation* ist Magnetischer.“ — Inde quoque HECKERUS Die Theor. cet. p. 263. „Es sind regellose Spiele der Phantasie! Wer kann mit der Behauptung: „„Der Arteriellität kommt die *Expansion*, der Venosität aber die *Contraction* zu. Der Kampf der Arterie mit der Vene besteht darin, dass die eine in die andere überzugehen tendiret““ — „einen nur erträglich vernünftigen Sinn verbinden?“



oriri ex unda sanguinis, cordis vi in arterias impulsa; quae irritabiliores, quo minores s), dilatatae et irritatae se contrahunt, hacque sua constrictione sanguinis motum adjuvant, qui retrogradus esse nequit, nova semper sanguinis unda cum vi adveniente. Primariis causis accedunt auxiliatrices, inter quas HALLERUS t) ponit motum musculorum venas prementium, pondus sanguinis, Nervorum actionem; recte enim ille: „Cum in musculis vis Nervea ad constantiam, ad magnitudinem motus plurimum conferat, probabile etiam est Cordi per nervos vim motricem accedere, quae motum, a natura irritabili pendentem, fortiolem celeriolemque efficiat.“ — Quis enim hodie cum HAENIO u) cordi Sensibilitatem et Irribilitatem abnegabit? Sensibile atque irritabile cor satis probarunt HALLERUS v) atque SWIETENUS w), ubi hic agit de peculiari illa classe stimulorum, quos per Nerveum Systema immediate cor afficere posuit BOERHAAVIUS x). Insita nimirum muscularibus fibris vis est propria, quae neque ad firmitatem vel elasticitatem physicam, neque ad Nerveum systema unice referri debet; sed singularis non tantum est inter vim motricem et sensitivam, quae Nerveo systemate pro instrumento utitur, Sympathia, qua fit, ut una affecta afficiatur et altera, sed est quoque singularis insitae illius vis motricis a Nerveo Systemate dependentia, qua fit, ut Nervea influentia plurimum valeat, imo necessaria sit ad motus vitales incitandos, invigorandos, perpetuandos. Quae si ita sint, mirum videri non poterit, si cor ab irritamentis nerveis, qualia sunt *animi pathemata*, qualis *dolor* ad motus incitetur. Non omnes vero animi affectus, non omnes eorum gradus similem in corpus exserunt effi-

s) Conf. SPRENGEL Inst. T. 1. §. 168. t) Op. Min. T. I. p. 231. Ph. T. 1. p. 434 et 493. Conf. SENAC. l. c. T. 1. p. 418. u) In Diss. circa Irr. v) Op. Min. T. 1. p. 464 et 492. w) L. c. T. 1. p. 255. x) Aph. 99. N<sup>o</sup>. 1. Conf. et GAUBIUS l. c. §. 534 et 541.



caciam; sunt, qui per se primario effectum vim vitae et systematis actionum vitalium incitant, sunt, qui immediate eam deprimunt. Sic modicus Dolor circuitum incitat, acutior non incitat, sed turbat inducendo spasticas constrictiones. „Irae, teste GALENO *y*), altus est pulsus, magnus, vehemens, celer, creber. Laetitiae magnus, rarus, at vehementia nil differt. Tristitiae parvus, languidus, tardus, rarus est. Timoris recentis et vehementis celer, vibratus, inordinatus, inaequalis. Inveteratus jam similem habet Tristitiae.“ Ita ZIMMERMANNUS *z*), in Irato pulsus 140 min' observavit, dum in alio suppressam penitus circulationem vidit. Recte igitur TRALLESIUS Pulsum *Animae Thermometrum* vocavit *a*).

Ut animi affectus sic millenae res pulsum mutant; Calorem illum majorem, frequentiores reddere jam notavit GALENUS *b*), probavit quotidiana experientia, confirmarunt experimenta, DOBSON *c*), in homine vulgo 72 pulsus in min' habente, post 10 min' in tem-

*y*) Ad. Tyr. cap. 11. causas exponit initio lib. de caus. Puls.  
*z*) Erf. p. 496 conf. omnino pag. 501. *a*) De Mach. et an. hum. p. 218. Conf. REILIUS Beitr. zur Psych, Kurm. T. II. P. 1. p. 63. HOFFBAUER ibidem P. 2. p. 305. ubi docet animi pathematum sedem non in corde esse, sed huic ab anima communicari; quum constet animae mutationes in circulationem agere. BICHATUS post expositam mutationem, quam varia animi pathemata pulsui impertiunt, l. c. p. 55. habet: „Telle est même l'influence qu'exercent les passions sur les organes circulatoires, qu'elles vont, lorsque l'affection est très vive, jusqu'à arrêter le jeu de ces organes: de là les syncopes, dont le siège primitif est toujours dans le coeur. — De là même la mort, effet quelquefois subit des émotions extrêmes; soit que ces émotions exaltent tellement les forces circulatoires, que, subitement épuisées, elles ne puissent se rétablir, comme dans la mort produite par un accès de colère; soit que, comme dans celle occasionnée par une violente douleur, les forces, tout à coup frappées d'une excessive débilité, ne puissent revenir à leur état ordinaire. — Si la cessation totale ou instantanée n'est pas déterminée par cette débilité, souvent les parties en conservent une impression durable, et deviennent consecutivement le siège de diverses lésions organiques. Desault avoit remarqué que les maladies du coeur, les aneurismes de l'aorte se sont multipliés dans la révolution, à proportion des maux qu'elle a enfantés.“ — Observavit hoc quoque CORVISART Mal. Org. du Coeur. p. 372. *b*) De Caus. l. 1. c. 5. *c*) Phil. Trans. vol. 65. Ao. 1775.



peratura 224°. Fahr: transactas, pulsum numerum ad 164 angere vidit. **BLAGDEN** pulsus computavit 140 min' at debiliores, postquam per 8 min' calorem 250° expertus esset, licet insitus eius animalis calor 4° tantum augmentum cepisset; similia experimenta instituerunt **DE LA ROCHE** et **BERGER d)**, cuius arteria in calore 194° min' 128ies pulsabat. In illis, qui Incombustibiles se jactant 120 pulsus invenit **RICHERANDUS e)**. Variis quoque aetatis periodis pulsus inveniri varios notavit **GALENUS f)**. „Infantis pulsus creberrimus est, rarissimus senis. Omnes, qui inter hos intercedunt, proportionem servant, prout vel ad puerum vel ad senem propius accedunt; celerrimus item pueri pulsus, senis tardior; reliquarum aetatum inter hos ambigunt. At senex a puero longe magis raritate quam celeritate distat; in vehementiae et magnitudinis differentia maximus est pulsus juvenum, minimus senum, medius et paulo major puerorum, jam vehementissimus juvenum, languidissimus senum, medius est inter hos puerorum pulsus.“ Quantum Frequentia differt videre est ex hac schedula, pulsus naturalis normam indicante secundum **FALCONNERI** tabulas.

|                                                  |            |
|--------------------------------------------------|------------|
| In Adultis sexus virilis numerus normalis est    | 70 — 75.   |
| — — — — — sequioris — — — — —                    | 80 — 85.   |
| — Pueris 7 annorum — — — — —                     | 85 — 90.   |
| — Infantibus 2 annorum — — — — —                 | 95 — 110.  |
| — Infantibus 1 anni — — — — —                    | 110 — 124. |
| — recens natis <b>BLUMENBACHIUS g)</b> numeravit | 130 — 140. |
| — 90 annis Senioribus <b>SPRENGELIUS h)</b>      | 30 — 40.   |

In his pulsum numerum maxime variare ex observationibus **FLOYERI** tradit **FALCONNERUS i)**. Hanc normam diversam esse variis pro regionibus **GALENO k)**,

d) Bibl. Brit. Oct. 1807. p. 142. e) Ph. T. 1. p. 380. f) Ad. Tyr. c. 9. conf. de Caus. L. III. c. 5. g) Ph. §. 115. conf. **HALLERUS** Ph. T. II. p. 258. h) Path. T. I. p. 258. conf. eius Inst. T. I. §. 171. i) L. c. p. 19. k) De caus. L. III. c. 6 et 7 ubi pro Regionibus eodem modo ac pro anni tempestatibus pulsus differre ait.



FLOYERO *l*), HALLERO *m*) concedimus, quoniam FALCONNERI *n*) argumenta non satis ponderis habere videntur, quo minus fidem haberemus observationibus, in Zona torrida arterias etiam in adultis 120<sup>ies</sup> pulsare eodem min', quo sub Arctio polo 30 tantum observantur pulsus, at celeriores hi ac pleniores, quum et cor majus, et arteriae strictioris sint compaginis.

Temperamentis etiam suos esse pulsus attendit GALENUS *o*). In Sanguineo pulsus est frequens, plenus, aequalis. In Melancholico durus et tardus. In Bilioso frequens et celer. In Pituitoso autem vel Phlegmatico tardus et rarus invenitur. Uti vero cuique peculiare Temperamentum, sic et *Proprius Pulsus*; veritatis autem fines egredi videtur PARRY. nisi lato sensu accipiamus eius effatum, *cuique homini definitum pulsationum numerum esse datum, hoc sive majori sive minori temporis periodo consumto, etiam de vita actum esse, et hinc somno vitam produci.* GALENO *p*) enim teste „Somni ipsi variant pulsus: initio minores, languidiores, tardiores rarioresque reddunt, postea tarditatem pedetentim augent et raritatem.“ Si nunc ponamus diverso Somni tempore, et diversa post ingesta experimenta esse capta, contrarias BOERHAAVII *q*), HALLERI *r*), HOFFMANNIQUE *s*) sententias conciliare possumus; in Somno enim post coenam pulsum frequentiore expertus est CURRIE *t*).

Pulsus raritatem inducere *Digitalem Purp.*, omnes fere omnium contra VAN DEN BOSCH *u*) defendunt observationes, quarum variae in *Horr. Med.*, ubi MAGENNIS hanc herbam pulsum numerum a 120—50

*l*) L. c. T. I. p. 298. *m*) Ph. T. II. p. 265. conf. c. BERNOUILLI Ph. Anthr. T. II. §. 243. *n*) L. c. p. 41. *o*) L. c. cap. 3 et 4. *p*) Ad Tyr. c. 9. Conf. de Caus. L. III. c. 9. *q*) Inst. §. 599. *r*) Ph. T. V. p. 599. *s*) Op. T. I. l. I. s. 3. cap. 6. *t*) Apud DARWINUM l. c. T. II. P. I. p. 735. *u*) Conf. FALCONER. l. c. p. 29.



reduxisse in pluribus observavit, consentientibus MA-QUELYN et BEDDOES *v*).

Ex praecedentibus jam, et ex illis, quae monet SPRENGELIUS *w*), intelligitur rationem esse habendam constitutionis corporis, rerumque illud ambientium, antequam ex pulsu certum ponitur iudicium; non enim sufficit Medicum communia intueri, oportet et cuius propria *x*). Primo itaque ex aegrotantis habitu signa colligenda sunt, dein pulsu confirmanda; attendendum quoque CELSI *y*) monitum. „Periti Medici est non protinus, ut venit, apprehendere manu brachium, sed primum residere hilari vultu, percunctarique quomodo se habeat aeger; et si quis metus est eum probabili sermone lenire, tum deinde eius corpori manum admove-“ — quo simul cavetur, ne frigus manus applicandae pulsum turbet. Non negligendam quoque esse positionem, sedentibus enim pulsum  $\frac{1}{8}$  —  $\frac{1}{4}$  frequentari observat HALENIUS *z*). In casibus autem dubiis necessarium esse praeter Radialem ceteras quoque arterias experiri, ut circulationis aberrationes pateant, neminem infitias iturum credo, qui supra *a*) allatas observationes consideraverit, simulque in animo habuerit Febrim illam Nervoso-Inflammatoriam a MICHAELI memoratam *b*), in qua pulsus, qui in latere sinistro durus, plenus, Inflammationem; in dextro parvus, languidus, mollis Nervosam affectionem indicans, certum per omnem morbum exstitit contrariae Indicationis fundamentum. Ideo in vicinia febricitantium organorum pulsum esse examinandum monet REILIUS *c*).

*v*) Conf. Gen. Mag. T. 1. p. 115. ONTYD de Morte p. 13. GREGORY Consp. T. 1. p. 251. (Ab usu VERATRI pulsum fieri rarum, tardum, languidum, notavit GALENUS ad Tyr. cap. 11. OPIUM, MERCURIUM eundem effectum edere, inter plures docent REILIUS Fiebl. T. 1. p. 417 et 564. SPRENGELIUS Inst. T. 1. p. 209. Conf. FALCONER p. 53. *w*) Path. T. 1. p. 251. *x*) Conf. GAUBIUS §. 23. *y*) L. III. c. 6. Conf. GALENUS de Dign. lib. 1. *z*) L. c. P. 12. c. 19. §. 9. *a*) Pag. 16. *b*) In Eph. HUFEL. T. VI. p. 705. *c*) Fiebl. T. 1. p. 482.



RICHERANDUS *d*) autem *Carotides* praesertim explorandas commendat; quoniam eo loco, ubi prima earum divisio in Internas et Externas, non nisi tenera cute et Latismo colli musculo obtectae, tangenti ibi digito quam facillime sese offerunt. Praeterea et hoc utilitatis inde percipitur, quod sensilissimum organon petentes, morborum frequenter ibi sedem habentium rationem tradunt; denique Carotides, ob minus a corde intervallum peculiari hac in re attentione esse dignas, monuit MORGAGNIUS *e*). Ceterum pulsui vulgo inserviunt Radiales, quoniam, docente jam GALENO *f*), „Neque expeditius, neque honestius, neque si usum spectes, majori commodo aliam tetigeris, si eas quae in carpis insunt, praeterieris, nam quod locus hic carnem non habeat, idcirco quae in eo insunt arteriae, maxime sunt conspicuae, secundum rectitudinem sunt dispositae; quae res ad certam pulsus dignotionem non parum habet momenti.“ —

Memores CELSI moniti „Pulsum a multis causis variabilem, non solum pro semeiotico sufficere,“ diximus ex habitu aegrotantis signa esse colligenda pulsus indicationem confirmantia; innuimus tunc praesertim *Respirationis* symptomata; hanc sc. inter Vitalem etiam Functionem et Circulationem arctiorem esse concentum docet sano in statu cum Circulatione pari passu incedens Respiratio *g*); ita ut, observante SÖMMERINGIO, cuique respirationi respondeant vulgo quatuor pulsus; probant et recentior CHEMIA, et nota HOOKII nomine experimenta; affirmant observationes, quibus constat circuitus impedimenta etiam respirationem turbare. Argumenta vero, pulsum reddi frequentiore non aucta respiratione, eo refellit HALLERUS *h*), quod pulsum quo frequentiore, eo minorem vidit. Deinde

*d*) Nos. T. 1. p. 55. *e*) Ep. 24. §. 8. *f*) Ad. Tyr. cap. 1.  
*g*) Consentit BOERHAAVIUS §. 625. GALENUS de Usu Puls. init.  
*h*) Ph. T. III. p. 291. conf. tamen HARVEUS l. l. p. 14.



in legitima febris accessione, respirationis tenor ita pulsibus, tum ratione magnitudinis, tum ratione frequentiae respondet, ut ex respiratione pariter ac ex pulsu cognosci febris vehementia possit. Similiter in Inflammatoria febre pulsus frequens, durus, validus cum respiratione veloci et laboriosa conjungitur. Confirmant porro concentum frequentior pulsus aucta respiratione, ABERNETHY observatio, *foramen ovale* apertum inveniri in illis, qui Phthisi obiere, aliaque ab A. EMMERT allata i).

Ut vero *Pulsuum Doctrina* planius pateret, faciliusque perciperetur, statuere prius oportuit qui sit *Pulsus Naturalis*, de quo recte GALENUS k) „Qui intellexit naturam corporis optimam cognoscendam esse, hujus sciat pulsum esse inter omnes alios medium: et veluti mensuram quandam regulamque, in omnibus lucubrationibus de pulsibus hunc moderatum et medium a nobis meminerit appellari.“ A *Moderato* igitur hoc, *tanquam curvi normam a recto*, omnes in statu morbo *Pulsus* aberrationes deducere ac computare pro viribus nunc aggredior.

---

i) In Horr. REILII T. V. p. 411. Conf. SPRENGEL Path. T. 1. §. 993. ALPINUS l. c. p. 245. k) De Dign. L. II. c. 3. Conf. et LOMMIUS Obs. Med. III. 340.



## CAPUT SECUNDUM.

*De pulsu in statu morboſo.*

Ut Pulsus apposite ad leges sanitatis fiat, requiritur cor efficax, legitima sanguinis copia et qualitas, arteria mobilis, incitabilis, via circulationis libera, regularis et ordinatus stimulorum modus. In horum ergo vitiis quaerenda ratio alienationum, quae pulsui in aegris accidunt. Hae vero cum valde multiplices sint, Pulsuum quoque aberrationes maxime differentes dari, cuiusque in sensus cadere necesse est. Ita Cor *excessu* et *defectu* a) peccare potest; potest tantum ejus Incitabilitas augeri sine eo ut augeatur, imo contra minuaturs eius robur (*ἰσχυς*), peccare potest cor respectu *Firmitudinis* (*ἰσχυς*), quae a cohaesione pendet, et respectu *Vitalitatis*, dicitur tunc atonicum, debile; consistitque haec Atonia cum facili ad stimulos mobilitate (irritable Schwäche) b). Effectus nempe stimuli etiam a reactione pendet, quod si haec exigua sit, tunc vin-

a) *Σθένεια* et *Ἀσθένεια*. Utilem hanc Veterum distinctionem inter *ἰσχυν* (robur) *Δυναμιν* (potentiam vitalem) et utriusque effectum *Ἐνεργεῖαν* debemus Cl. PARADYSIO. Sic in febribus Malignis affligitur *Δυνάμιν*, cuius effectus est *Ἀδυναμία*, impotentia ad exercendas vitales actiones; sunt igitur hae febres *ἀδυναμικαί*, non *ἀσθενικαί*, uti eas vocavit BROWNIUS. *Ἀσθένεια* sc. significat debilitatem, quae respicit utramque conditionem, qualis locum habet in iis, qui gravi et longo morbo convalescunt, ubi vires vitales perditae; ubi per evacuationes copiosas et nutritionis defectum labefactatum est ipsum partium robur seu *ἰσχυς*. Conf. DURETUS in Coac. p. 322. et J. PARADYS Spec. Inaug. p. 7. b) Conf. CONSRUCH Kl. Tasch. T. 1. p. 15. SPRENGEL Path. Intr. §. 27 et T. 1. §. 259.



cit stimulus eo facilius, quo pars reagens plus de suo tono amiserit, eoque facilius in motus rapitur. Iam vero haec *Mobilitas Mechanica* bene distinguenda a *Dynamica*, per quam cor a minori stimulo facile agitur; tunc compositi illius effecti, i. e. ἐνεργείας, ex actione stimuli et reactione cordis, pars maxima pertinet ad cor; contra atque in priore *mobilitate*, in qua stimulus priores agebat partes; ita ut *Vitalis Mobilitas* vocari posset *Activa* respectu prioris, quae hoc sensu *Passiva*.

Cor autem *Excessu* peccat, quando *saepius et simul Fortius* contrahitur c). Per frequentiore enim at debiliorem intra datum tempus cordis contractionem non augetur Circulatio d); potest frequentissime et citissime cor se contrahere, absque eo ut circulatio augeatur, quin imo una debiliter micet, ut in Typho, Moribundis, in 1<sup>o</sup>. stadio Intermittentium febrium, in quarum caloris stadio a cordis contractione et frequentiori et simul validiori augetur circulatio. Quae autem hunc cordis motum excitare valent irritamenta, infinita numero sunt, hinc facilius plurima ejusmodi numerare, a quibus illud fieri possit, quam in dato casu distinguere a quo illud re vera fiat. Praecipuum certe inter ea locum obtinet sanguis, sive hic omni nota sanus et blandus sit, accelerato tantum in cor influxu, uti fit a motu musculari cet; aut cor incitat morbosus stimulo, sive in sua mixtione depravatus sit, sive secum vehat libere circumfluentem specificam acrimoniam e), quae saepe naturae conatibus a sanguine se-

c) Conf. BOERHAAVII Aph. 98. d) Conf. MACBRIDE l. c. T. 1. p. 249. REILIUS Fieb. T. 1. p. 163. e) Hoc fieri posse, hinc patet. Si homini, qui contagium Anginae Ulcerosae contraxerit, Insitio Variolarum naturalium instituatur, tunc quando Variolae apparent ante Anginae ulcera, Insitio, pure illarum alii homini facta, illi communicat Anginam. — Si vero Variolae post Ulcera Anginae apparent, tunc Insitione ex his Variolis non Angina sed Variola communicatur. Unde apparet bina haec venena cum sanguine libera circulassee; at in 1<sup>o</sup>. casu virus Anginae una cum



paratur, per corporis collatoria expellitur, aut in externam corporis sedem deponitur, quod accidit in morbis Exanthematicis. Denique sanguis pulsum mutat abundantia, defectu, fluiditate, tenacitate, et sua in solutionem quasi prona virtute *f*). Ex illis, quae de circulationis augmento diximus, sponte apparet modus, quo minuatur et in abnormes quandoque motus abripiatur. Hic vero ratio habenda arteriarum irritabilitatis, cohaerentiae, laxitatis, teneritatis, duritiei; et in genere arteriis applicari possunt, quae de cordis actione diximus. Ex hisce nunc explicari possunt omnes illae aberrationes, vel singulorum pulsum in se spectatorum, vel quoad seriem ordinemve quo se invicem insequuntur.

Qui primo tactu quam facillime percipitur, pulsus *Frequens* seu *Creber*, adest, quando dato tempore pulsationes plures sunt numero, quam in normali statu observantur; quo magis normam multitudine superant, eo frequentiores dicuntur; maximam autem frequentiam inter normalis status terminos comprehendi, et in hac potissimum diversitate pulsus differre, uti differunt homines ipsi, et res, quas inter versantur, jam indicavimus. Non rari morbi sunt, febriles maxime, in quibus pulsus in min' ad numerum 150 ictuum ascendit. In muliere febre Pituitoso-Catarrhali Nerv: laborante 180 pulsus numeravit THUESSINK *g*). HALLERUS *h*) non ultra 160 ictus hoc tempusculo computari posse credens, observationem tamen affert WHYTII 200 pulsum, quem etiam numerum in Epid. Va-

contagio Variolae se deposuisse; in altero autem, cum effectus jam edidisset venenum Anginae, Variolosum solum per Variolas fuisse expulsum. Casum habet DOUGLAS apud WEBSTERUM Syst. Med. Edinb. T. 1. p. 294.

*f*) Incitatae actionis causam esse augmentum processuum Chémico-animalium in Systemate circulatorio, per Coronarias et minima vasa productum, credit REILIUS l. c. T. II. p. 65. *g*) Gen. Mag. T. V. P. 2. p. 224. *h*) Op. Min. T. 1. p. 187.



riol. Mal. se numerasse testatur HUFELANDUS *i*), quin imo 262 ictus in min' observasse dicitur WENDTIUS *k*). Pulsus hic frequentiore ponit cordis arteriarumque constrictionem; quaecunque igitur irritamenta cordis arteriarumque irritabilitatem incitantia huc referuntur, quae quidem eo maiores effectus edunt, quo cor vasorumque systema magis atonicum, irritabile, mobile inveniunt. Cordis autem vasorumque cum toto corpore consensus facit, ut turbulentae etiam aliarum partium, potissimum Nervorum agitationes in circuitum agant: hinc innumeros morbos, maxime tamen omne febrium genus comitatur pulsus frequentia *l*). Ita ut pulsus frequens constans ac perpetuum habeatur febris symptoma, et inter omnia febrium signa, huic maximam fidem tribuerit BOERHAAVIUS *m*). Nimis tamen generalis FRACASSINI *n*) regula, a SYLVIO *o*) aliisque concessa. „Nec febrim sine pulsus frequentia, nec hanc sine febre inveniri“ a quibus se tam dissentire, quam huiusmodi pulsus a vera febre dissentit, inter alia hic egregie convenientia notat BURSERIUS *p*). Negari enim nequit in nonnullis febrium casibus, in Typho, Haemorrhoidaeis cet. frequentem pulsum desiderari, quin imo Rarum percipi, qui tunc inducitur ab inordinato statu systematis Nervei, naturalem febris formam turbantis, et per consequens circulatorium systema afficientis. Aliquando haec frequentia in febribus per causas accidentales obscuratur *q*), imo fere deletur; aliquando continuans reperitur, postquam febris accessio jam finita

*i*) Ueber die Blatt. p. 76. *k*) Apud BLOUQUET Bibl. Med. T. VI. p. 629. *l*) Conf. SWIETENUS T. II. p. 152. *m*) Alph. 570 conf. SWIETENUS T. II. p. 13. *n*) Operum p. 164. *o*) Op. p. 460. Conf. SAUVAGE T. I. p. 256. *p*) L. c. T. 1. §. 10. p. 86. Conf. REILIUS l. c. T. 1. p. 163. *q*) Ita per summam Plethoram suffocato humorum motu, haec frequentia non apparet. SYDENHAMUS p. 683. mentionem facit juvenis, acuta febre decumbentis, ita ut animam agere videretur; calor ubivis moderatus, neque alia febris signa. Sanguine autem copiose educto, febris emicuit, qua vehementiorem SYDENHAMUS nullam vidit, quaeque 4<sup>tae</sup>. Venaesectioni tantum cessit. Conf. SWIETENUS T. II. p. 297.



est; pendet tunc a debilitate, monente enim GREGORY *r*), „ventriculus tum non bene depletus citius iterum distenditur, et ad contractionem denuo incitatur.“

Et hisce casibus convenit illud CELSI monitum *s*), „fallacibus Venis non oportere omnia credere“ — In genere vero hae exceptiones non impediunt, quo minus Frequentiam pulsus constans et perpetuum febris signum habeamus, praesertim cum in dubiis casibus attendenda sunt cetera symptomata, febris praesentiam confirmantia; et hoc sensu recte ZIMMERMANNUS *t*) illum febricitare pronuntiavit, cujus arteria in min'. 75ies normaliter micans, remotis stimulis, numerum 95 ictuum superat. Cum vero cuivis quoad frequentiam variat pulsus, in genere febrem adesse, quando haec frequentia augetur in ratione  $= 1.28:1$  id est  $= 96:75$ . Si sit  $= 112:75$  vehementiorem febrem indicare, qualis vulgo internas comitatur Inflammationes; si vero acceleretur  $= 132:75$ , uti in Malignis, summum esse periculum posuit, hocque fundamento, habita semper ratione pulsus normalis, FALCONERUS suas tabulas pulsuum febrilium construxit, memor dicti BURSERII *u*), „Nisi pulsus cujusvis hominis antea innotuerit ex sola ejus frequentia febris certo discerni nequit.“ Normalem enim pulsum 40, alterum 98 ictuum ipse memorat FALCONERUS *v*), Normalem 115 pulsationum habet *w*) HAENIUS, alius 120 ictuum meminit WHYTTIUS *x*). Quod cum neglexit HALLERUS *y*), certum febris indicem constituit pulsum intra min'

*r*) Consp. T. 1. p. 249. Conf. DARWINUS l. l. T. 1. p. 175.  
*s*) Lib. III. c. 6. Hicce locus exemplo esse potest, quam perversa sit ratio verba quaedam, speciali casui convenientia, ex textu depromta, generalia facere, unde fit ut plerique contrarias plane sententias ejusdem auctoris auctoritate defendant. Quod CELSUS hic de pulsu in febribus dixit, illud multi, uti SENAGUS T. II. p. 210, de pulsu in genere acceperunt, prout ei fidem haberent. *t*) Erf. p. 187. *u*) L. l. T. 1. p. 82. Conf. GALENUS de Praes. L. II. c. 11. *v*) L. c. p. 51 et 58. *w*) L. c. p. 505. *x*) Apud BURSERIUM l. c. p. 86. *y*) Ph. T. II. p. 266.



centies micantem. Confirmatur his CELSI dictum *a)*: „Eum, qui propria non novit, communia tantum intueri debere: eum, qui nosse propria potest, illa quidem non oportere negligere: ideoque cum par scientia sit, utiliore Medicum amicum esse, quam extraneum“ — non talem, qui tibi tanquam PYLADES sit, sed qui corporis sani constitutionem cognoverit.

In febre igitur pulsus adest Frequens, non vero omni febris tempore, ab initio ad finem, uti dixit BOERHAAVIUS *b)*. Pulsus enim incipiente febre, quando prima indicia a languore virium fatiscentium cognoscuntur, semper fit debilior, interdum rarior, minus frequens solito, incipiente autem frigoris stadio, fit parvus, irregularis, frequens at debilis: calore subeunte fit ordinatior, fortior; sudoris stadio mollior, minus frequens; finito paroxysmo solitum statum recuperat. In Continuis Inflammatoriis hoc prima fronte ita procedere non videtur, sed re vera obtinet, licet per brevius tempus; quoniam in illis frigoris stadium per causas accidentales, per naturam stimuli, et conditionem in corpore jam praesentem aut minuitur, aut tollitur. Videntur autem omnes febrium causae stimulo agere *c)*, hinc Cordis vasorumque contractiones frequentiores reddere, at vero eas simul reddunt debiliores. Hoc phaenomenon ut explicemus unicum nobis, at commune illud in dubiis rebus, refugium ad languorem Nerveum, vitale systema ejusque praecipuum instrumentum cor, per consequens opprimens, labefactans; Inde sub calore frequens pulsus item redditur vehementior ob resuscitatam iterum Nerveam in cor influentiam. „A nervis plura esse pulsuum vitia, praesertim explicatu difficiliora“ dixit MORGAGNIUS *d)*. In febribus priores eos partes agere probavit SWIETE-

*a)* In fine Praef. Conf. REILIUS l. c. T. 1. §. 86. T. II. §. 4.

*b)* Aph. 570. *c)* Conf. GREGORY l. c. T. 1. §. 459. DARWINUS T. II. P. 2. p. 303. *d)* Ep. 24. §. 33.



NUS *e)* consentientibus HUFELANDO *f)*, REILIO *g)*, SELLIO *h)*, SPRENGELIO *i)*.

Frequentis pulsus primariam causam systematis circulatorii Ἀσθενίαν, teneritudini ac mobilitati conjunctam, hinc vivaciores at eo magis debilitantes incitationes producentem, posuimus. DARWINUS *k)* autem irritabilitatis defectui eum adscribit, quia cetera torporis symptomata comitari solet, et stimuli adplicatione rarior majorque redditur; hoc vero nil mirum, cor enim, majori stimulo in actum deductum, oblatas resistentias superare valet, omnemque propellit contentum sanguinem, qui antea continuo stimulando cor ad frequentiores sed debiliores constrictiones sollicitabat, secundum sancitam in organico regno legem: *Quemcunque stimulum majore vinci*. Deinde pulsum frequentem exaltatae irritabilitas indivulsum comitem jam observavimus. Pulsum vero, quem in chlorosi frequentem se vidisse testatur DARWINUS *l)*, non a torpore, sed a chlorosin concomitante Hectica febre explicat SPRENGELIUS *m)*. Rectius igitur DARWINUS *n)*, ubi ait. „Quum contractionis muscularis tempus in debilibus brevius sit, breviusque simul tempus inter contractiones intermedium, inde causa pulsus frequentis ac celeris peti potest.“

Pulsus frequentiam salutarem saepe, et activis symptomatibus adnumerandam esse docet GAUBIUS *o)*; eam tamdiu adesse, quamdiu adsit cruditas, SPRENGELIUS *p)*, cum magnitudine autem ac mollitie junctam, tanquam symptoma activum criticas eacuationes praecedere, benignasque inflammationes comitari; si vero absque externis causis in reconvalescentiae stadio maneat haec frequentia, incertam sanitatem, morbosve

*e)* L. c. T. II. a. p. 532. *f)* Syst. T. II. ubi de Interm. *g)* L. c. T. I. p. 51. 127 et T. II. p. 4. *h)* Pyr. p. 338. *i)* Inst. T. I. p. 311. *k)* L. I. T. I. P. I. p. 172. *l)* L. c. T. II. P. I. p. 187. *m)* Sem. p. 212. *n)* L. c. T. I. P. I. p. 174. Conf. et T. II. P. I. p. 716. *o)* L. c. §. 779. *p)* Sem. §. 491.



secundarios; sique post coctionis signa iterum evadat frequentior, redeuntem cruditatem, morbive mutationem adnuntiat. In genere eo peior habetur, quo est frequentior ac celerior, quoque simul est minor, debilior et irregularis magis; talem pulsum omnium pessimum vocavit BOERHAAVIUS *q)*, vehementes enim sed inutiles incitationes indicat; in tali autem pulsus statu observanda esse concomitantia symptomata, ut inde cognoscamus, an hae pulsus mutationes a morbi vehementia et malignitate, an vero a criticis perturbationibus ortum ducant? recte SWIETENUS *r)* monuit. Inter Phrenitidis signa pulsum frequentem habet BOERHAAVIUS *s)*; Phreniticorum pulsus apud COELIUM AURELIANUM *t)* audit. „Creberrimus, submersus et tremulus et imbecillis, aliquando deficiens et ad similitudinem olei defectu luminis marcescens.“ GALENUS *u)* autem postquam illum durum et nervosum, mire celerem et crebrem vocavit, ait: „Totam subinde arteriam sua sede deserta conspicias attolli potius cum vibratione ebullientem, quam more pulsus distentam. At vero immōdica eius crebritas proximam denunciat Syncopen.“ Quod ideo notandum, quoniam hic arteriae loco mutari dicuntur, uti hoc in statu sano locum habere WEITBRECHTO negavimus *v)*. — In Scarlatina tam benigna quam maligna pulsus frequentiam pathognomomicum signum tradit STIEGLITZIUS *w)* consentitque JAHNIUS *x)*. In vehementi Miliari et Erysipelacea febre se omnem metum abjecisse, cum ad 90 ictus in min' pulsus descendisset, narrat HALLERUS *y)*. In Petechiis Malignis et Angina Mal. pulsus, numerum 120 non superantes, haud adeo timendos esse, si absint cetera mala signa, tradit MONRO, confirmatque

*q)* Inst. §. 966. Conf. REILIUS l. c. T. 1. p. 634. T. II. p. 11. et 59. *r)* L. I. T. II. p. 429. *s)* Inst. §. 963. *t)* De Morb. Ac. l. 1. c. 3. *u)* Ad. Tir. cap. 11. *v)* Conf. supra pag. 13. *w)* Ueber das Scharl. Fieb. p. 284. *x)* Kinder-Krankh. p. 454. *y)* Ph. T. II. p. 255.



KAUSCH apud FALCONERUM z). In Intermittentibus quoque Mal. Soporosis pulsus frequentiam non semper male ominari docet ALIBERTUS a). Chronicos morbos raro comitatur pulsus frequens, nisi sub finem per Hecticam febrem inducatur, in hac enim frequentia et celeritas cum duritie quadam adesse solet; hinc latentem Hecticam febrem semper sese pulsus et respirationis frequentia prodere putat ONTYD c). Aliquando tamen pulsus frequens faustam reddit prognosin, quando sc. in accessu ceteroquin talis esset virium suppressio, quae rariorem illum faceret, uti in Epilepsia, Syncope, similibus.

Frequenti pulsus opponitur *Rarus*, hic adesse dicitur, quando dato tempore minor est pulsationum numerus, quam in statu normali observatur. Rarissimum pulsum interdum naturalem inveniri jam diximus, ubi illum 40 ictuum in min' memoravimus c), ejusdem numeri pulsum vidit HAENIUS d), plures afferens observationes pulsus Melancholicorum 15 — 10 ictuum, cum tenacior sanguis minori celeritate moveatur, unde ARETAEUS e) pulsus illos *frigori aptos* vocavit. Pulsus quoque decies min ferientis ex LIZARI meminit KAUSCHIUS f). In genere Raritatis causa, nisi sit cordis pulmonumve mechanicum vitium g), videtur cor debile, minus mobile; cui accedunt arteriae torpentes, immobiles, sanguis tenax, et circuitum promoventium stimulorum absentia; inde stagnationes sanguinis, stimulorum vices nondum agentes, pulsum reddunt rariorem. Ex hisce patet rarum pulsum inveniri in morbis directe Asthenicis, ubi cum virium vitalium

z) L. I. p. 83. a) Fiev. pern. p. 202. Conf. FRACASSINI p. 156. b) Gen. Mag. T. II. P. 3. p. 56. Conf. GALENUS Ad Tyr. cap. 8. c) Ex FALCONERO p. 58. d) L. c. T. III. P. 12. c. 19. §. 9. (Tom. v. p. 270 etsq. ed. Platneri). e) De Sign. et Caus. l. I. c. 5. Conf. SWIETENUS T. III. p. 473. f) Apud FALCONERUM p. 53. Hunc numerum si comparemus cum pulsu 262 ictuum, quem frequentissimum vidimus, miramur certe vitae terminos tam late patere. g) Conf. HALLERUS Ph. L. VI. T. II. §. 15.



torpore, simul adsit tonus mechanicus labefactatus; non enim sola raritas absque debilitate imminutam circulationem probat; quin imo HUFELANDUS *h)*, raram et aequalem pulsum longaevitatis indicium posuerit; hinc etiam pulsus rarus at validus, debili frequentique succedens, certa habetur nota Crisin fuisse perfectam, Circulationis aequabilitatem ac libertatem esse restitutam. Periculum vero portendit, quando simul est debilis, vacuus, animi deliquiis, colore pallido, extremitatum frigore junctus; talem raritatem in febribus Syncopalibus, Malignis (*ἀδυναμικοῖς*) omnino periculosum invenere GALENUS *i)*, ALPINUS, SARCONE, GORTERUS, qui illum, praesertim post subitum frequentis discessum, funestum vocat, consentiente HUFELANDO *k)*, Bonum illum dicit in inflammatoriis, in putridis vero pessimum, maxime si simul tardus sit, quod jam observavit GALENUS *l)*, ubi ait „languidissimus, tardissimus, rarissimus certe omnium est deterrimus.“ Rarum pulsum praecipuum Asthmatis Convulsivi symptoma habet BURSERIUS *m)*; in Angina pectoris eum observavit WICHMANNUS *n)*, qui eundem vidit in Morbo Maculoso Haemorr. Werlh., et praeternaturalem raritatem Hydrocephali interni certum signum tradit, quo potissimum et a Verminatione et ab Intermittente Soporosa dignoscitur; habetque observationem SPENSIUS *o)*, a collecta in cerebro Hydrope pulsum nume-

*h)* Macr. T. 1. p. 85. vid. SINCLAIR Ed. SPRENGELII p. 18.  
*i)* De Praes. L. III. c. 3 et 7. Conf. SARCONE Gesch. der Kr. in Neap. T. III. §. 700 et 705. GORTERUS Pr. Med. III. p. 172. REILIUS l. c. T. 1. p. 595 et 600. T. II. p. 12. 24 et 97: „Bey der Lähmung und nahe vor dem Tode ist er anomalisch in allen seinen Verhältnissen, er kriecht in die Höhe, verschwindet, ist sehr klein, selten, sinkt unter 40 Schlägen in einer Minute herab.“  
*k)* Ueber die Bl. p. 160. *l)* De Praes. L. II. c. 5. *m)* L. c. T. IV. p. 192. *n)* Diagn. T. 1. p. 94. T. II. p. 175. T. III. p. 90. 94 et 105. *o)* Samml. für Aerzte vol. XV. p. 552. WICHMANNO adsentit MACBRIDIUS T. 1. p. 250. Non item GREGORY, qui T. 1. p. 251. „Gravior Cerebri compressio ingentem frequentiam efficere solet, veluti in Hydrocephalo Apoplexia cet: interdum in Hydrope Pericardii, aliisque morbis vel hujus sacci, vel



rum ad 9 in min' descendisse. Epilepsiam cum pulsu 22 ictuum memorat MORGAGNIUS *p*), qui duo etiam pulsus rari exempla in pectoris oppressione recensuit. Hunc in Epilepsia, Convulsionibus, Hystericis passionibus affert quoque SPRENGELIUS *q*), docetque ZIMMERMANNUS *r*), illum unicum esse signum, quo hystericae affectiones se produnt. Quartanas febres rarissimo pulsu comitatas esse reliquit STAHLIUS *s*), GALENUM secutus, qui rarum tardumque pulsum certum Quartanae signum nunciat *t*).

Altera pulsus differentia ejus est *Celeritas*. Pulsus autem *Celer*, *Velox* vocatur, quando Diastole arteriae citius peragitur quam ejus Systole, spectat id tempus, quod arteria impendit, ut a Systole perveniat ad Diastolen. In hoc igitur pulsu respicitur ad singulas pulsationes in se spectatas, non attenditur ad pulsum numerum, quem respicit pulsus frequentia; neque hoc a veteribus praetervisum fuit. Differentiam inter frequentem (*πυκνον*) et celerem pulsum (*ταχυν*) clare proposuit GALENUS *u*). „Pulsus celer, inquit, fit, cum pauco tempore arteria distenditur; frequens, cum parvo interposito spatio.“ Irritam itaque hanc esse differentiam male conclusit GRUNERUS *v*), hac in re BELLINUM *w*) secutus, qui celeritatem aut tarditatem in statu a naturali parum recedente, aut locum non habere, aut certe tactu distingui non posse credens, hanc distinctionem tanquam nimis subtilem repudiavit. Eam quoque neglexisse videtur BOERHAAVIUS *x*), neque recte intellexisse MACBRIDIUS *y*), qui ait: „Celerem pulsum (*quick*) dicunt, quando ictus cum insigni rigore fiunt, atque intra minimum, quod percipi po-

cordis ipsius pulsus mirabiliter tardi fiunt.“ — In Hydrocephalo modo raros; modo frequentes pulsus tradit BURSERIUS T. III. p. 45. in Apoplexia raros DARWINUS T. II. P. 2. pag. 302 et 432.

*p*) Ep. 24. §. 33. Ep. 17. §. 14 et 21. *q*) Sem. §. 502. *r*) Erf. p. 188. *s*) Diss. de puls. cel. *t*) De Crisi L. II. cap. 4. *u*) Ad Tir. c. 8. conf. de Diss. L. I. c. 7. *v*) Sem. §. 113. *w*) Oper. p. 72. *x*) Inst §. 963. *y*) L. c. T. 1. p. 247. Ed. in 4°. p. 215.



test, temporis spatium.“ — Recte porro observans talem pulsum durum potius vocandum esse. At aliter censuere egregii quoque viri HALLERUS, HAENIUS, MORGAGNIUS *z*), qui existimat in statu praeternaturali re vera tales pulsus occurrere, et affert ipse exemplum, quod tamen non unicum se vidisse testatur, adolescentis, in quo pulsus raritatem quamvis non maximam tanta comitabatur celeritas „ut cum arteriae motus ambo, extrorsum sc. et introrsum, simul sumti, non multo plus occuparent temporis, quam soleant secundum naturam, primus (id est, motus extrorsum seu diastole) triplo esset brevior quam secundus.“ — HAENIUS *a*) vero ita loquitur „Cel. STAHLIUS celerem inter frequentemque pulsum distinctionem admisit, negavit HOFFMANNUS: distinctionem admittere debui experimento coactus. Pulsum enim mei mecum observarunt quandoque discipuli, minime frequentem, digitum tamen tam subito, tamque fulminea celeritate ferientem, ut esset sine frequentia celerior vocandus.“ — HOFFMANNUS *b*) vero rei ideam habuisse non videtur, ait enim. „Nulla alia suppetit ratio singulorum ictuum celeritatem ratione temporis dijudicandi, quam ex frequenti et repetita vibratione; quare pulsus celer nec frequens mente *c*), multo minus re ipsa distinctus demonstrari potest, nisi pulsum, qui fit in arteria dura, celerem vocare velimus. — Hinc est quod tardus et frequens, celer et rarus nunquam conjuncti reperiantur; non sine ratione itaque celeritas pro frequentia, et contra ponitur.“ — Verum quidem celerem et frequentem a plerisque confundi, quod vel ex cit. HAENII cap. apparet; dantur tamen casus, ubi necessaria est distinctio, et licet hi rariores sint, tamen eorum veritas manet, uti constat ex allatis observationibus,

*z*) Ep. 24. §. 32. Conf. et SAUVAGES T. 1. p. 253. *a*) L. c. T. III. P. 12. p. 478. *b*) T. III. S. 1. c. 12. §. 7. *c*) Mente quidem, non digitis tangi posse docuit SYLVIVS l. 1. c. 26.



exque simili casu, quem ante hos plures annos se in Academico Nosocomio observasse nobiscum communicavit Cl. PARADYSIUS; qualemque et hoc anno in Nosocomio animadvertere nobis licuit. Hoc ita fieri posse ex animalium frigidorum, et pulli rarissimo pulsu concludit HALLERUS *d)* qui in pullo 4 — 1. vidit cordis in min' constrictiones, singuli tamen pulsus magna absolvebantur celeritate. Observat autem hanc celeritatem non facile dignosci, praesertim si simul adsit frequentia; quum enim quisque pulsus 3 habeat tempuscula, primum Diastoles, Systoles alterum, tertium quod hisce intermedium, posito numero pulsuum = 80 tantum, tunc jam determinari debet  $\frac{1}{240}$  min' =  $\frac{1}{4}$  min'', cujus  $\frac{1}{6}$  debet percipi, si pulsus frequentia = 120. Plures nihilominus occurrunt observationes frequentiae celeritati conjunctae, varias jam notavit GALENUS *e)* v. c. „In ira pulsus altus, magnus, vehemens, frequens et celer est.“ Ita et cum parvo adesse potest; at cavendum hic, ne cum hocce confundatur Celer pulsus, quod commisisse HUFELANDUM recte monuit Doct. Amicus N. PARADYS *f)*, ait enim HUFELANDUS *g)*. „Auf die Ausdehnung der Arterie folgt unmittelbar, und ehe sie noch Zeit hat, *vollkommen* zu geschehen, die Zusammenziehung.“

Pulsus haec celeritas cum frequentia ac debilitate conjuncta reperitur in Nervosis Mal. et Pestilentialibus febribus, uti hoc supra vidimus *h)*; in illis secundum HUFELANDUM *i)*, „War der Puls das wichtigste Zeichen zur Bestimmung der Zunahme und Abnahme der Krankheit und Lebensgefahr, und zwar seine Frequenz und Celerität. Je häufiger und geschwinder der Puls wurde, desto höher stieg auch immer die Krankheit. — So wahr blieb es auch hier, dass der Puls immer das

*d)* Ph. T. II. p. 247. *e)* Conf. ad Tir. c. 10 et 11. *f)* Posit. Med. Inaug. N. VI. *g)* Eph. T. XXVI. P. 3. p. 128. *h)* Supra pag. *i)* L. c. Eph.



Hauptzeichen zur Bestimmung der Kraft des Herzens und Blutsystems ist, freilich nur für solche, die ihn zu fühlen, und zu verstehen wissen.“ — In casibus vero ubi cum frequentia incedit celeritas, de hac valet, quod de illa praedicatum est. Celeritas autem seorsim spectata quandam cordis arteriarumque ad motus facilitatem, liberamque agendi facultatem supponit, vivaces igitur incitabilitatis actiones indicat; hinc fortitudini ac magnitudini conjunctus, pulsus celer felix habetur criseos indicium.

Uti frequentiae raritas ita Celeritati opponitur *Tarditas*, pulsusque *Tardus*, *Lentus* est, quando diastole longius continuatur, quam systole; respicit itaque tempus, quo utitur arteria: ut a Systole ad Diastolen perveniat, hoc igitur tempus in hoc pulsu admodum breve est. Ejus causam eandem esse, quam raritatem producere vidimus, notat SPRENGELIUS *k)*, eo cum discrimine tamen, quod tardus effectus videatur debilitatis apparentis, a virium oppressione productae; rarus autem causam agnoscit debilitatem veram; hinc rarum plerumque esse mollem, debilem; tardum vero simul durum, irregularem, plenum. Tardus tamen cum plenitudine solet esse mollis in *Plethora Absoluta*, sive *ad Molem*, in qua sanguinis abundantia Circulationem minuit, tardat, opprimit *l)*. Hic sanguis sola copia peccans cor et vasa nimis dilatat, impedit quo contrahere se debite possint, hinc in his casibus post V. S. pulsus emicat, fit frequentior, major, celerior *m)*. Quam constans vero illud discrimen sit ex ipso SPRENGELIO patet, ubi mox subjungit *n)* magnam pulsus raritatem percipi in Convulsionibus, Epilepsiis, et quando collecti humores vasorum liberam actionem impediunt. Rectius autem Tarditatem absque raritate obviam credit in stadio frigoris febrilis, et Convulsivis accessibus;

*k)* Sem. §. 499. *l)* Conf. GAUBIUS §. 388. *m)* Conf. SYDENHAMI casus supra cit. p. 50. *n)* L. c. §. 502.



in pulsus enim Tarditate non leves suspiciones de insigni circulationis impedimento, sive in partibus ad cor pertinentibus, sive in pulmonibus, excitat MORGAGNIUS o), quod confirmari hinc videtur, si vasa a Spasmo, et Nervea oppressione constricta ponere liceat.

Diximus Circulationem augeri corde saepius ac fortius contracto, quando huic cordis robori accedit arteriarum facultas fortiter se contrahendi ac dilatandi, ita ut sanguinis unda cum impetu tangentem digitum feriat, Pulsus dicitur *Fortis*, *Vehemens*, *Validus*, *Contentus*. In hoc observanda facultas, qua Systole ac Diastole perficitur, nulla obvia venit praeternaturalis structura tunicarum; oritur haecce ictus fortitudo a robore facultatis vitalis, illaesamque cordis vasorumque ἐνεργείαν indicat p). Male igitur HOFFMANNUS q) dixit celeritatem una cum magnitudine pulsum fortem, Parvitatem vero cum tarditate pulsum debilem constituere. Licet enim magnitudo saepe una adsit cum vehementia, potest tamen pulsus esse magnus absque fortitudine, unde magnum et debilem posse conjungi jam GALENUS docuit r), qui Fortem pulsum boni esse praesagii dixit, si toto in corpore talis sit; Nam in quibusdam tantum partibus si fortis sit, eum viscerum obstructions indicare observavit REGA s); saepe eum fallere in morbis Apoplecticis et aliis, ubi libero itinere a corde in Cerebellum, ab hoc in Cor, reliqua obstructa, monuit BOERHAAVIUS t). Quando vero in Acutis toto corpore inveniatur fortis, activis symptomatibus est adnumerandus, virium vitalium constantiam, crisinque brevi futuram praedicat, uti jam notavit GALENUS u). „Vehementior fit continuo magis pulsus et aequalior atque ordinatior in bona declinatio-

o) Ep. 24. §. 32. p) Conf. GALENUS de Praes. l. 1. cap. 7. q) T. III. S. 1. c. 12. p. 365 et T. I. L. 1. S. 1. p. 42. r) De Dign. L. III. c. 3. Conf. Syn. cap. 7. s) Meth. Med. P. II. cap. 3. p. 148. t) Inst. §. 959. u) De Crisi L. III. c. 2. Conf. de Praes. L. IV. in fine.



ne; expellit enim natura fortius omnem febrilem calorem.“ — Ita et BAGLIVIVS „Si robustus et aequalis pulsus fuerit, quamvis deliria, convulsiones, tremores et prava alia generis Nervosi symptomata appareant, semper bene sperandum.“ His in casibus Fortis pulsus oppressionem, non prostrationem virium indicat. In *Chronicis* laeta manet spes, quamdiu pulsus adsit fortitudo, ex qua superstites vires cognoscuntur. Cavendum vero ne Durus Pulsus cum Forti confundatur, quod commisisse videtur REGA, ubi ex pulsus fortitudine ad viscerum Obstructiones conclusit. Ita BOERHAAVIUS *v*) Fortem cum Duro confudisse videtur, inter quos aliquid omnino inest discriminis; uterque quidem ictum facit validum, at in Forti ictus vehementia a solo facultatis robore producitur, in Duro pendet simul ictus fortitudo a conditione tunicae arteriae; qui igitur non videtur necessarius comes nimiae circulationis, saltem quamdiu ab illius excessu nondum inductus fuerit status inflammatorius; BOERHAAVIUS autem l. c. de *excessu* hujus motus agens, pro Forti Durum posuisse videtur *w*). Ut Fortis a Duro distinguatur, haec habet PLEMPIVS „Si pulsus aliquis tactui resistens simul sit parvus, jam certo haberi potest, eum durum esse: vehementia enim cum parvitate consistere nequit.“ — Si autem Fortitudini jungatur durities, inaequalitas, sique citra ullum levamen fortis maneat, indicio est latere aliquam obstructionem, congestionem, Inflammationem, eamque saepe symptomaticam; hinc talis pulsus post Apoplexiam, Pulmonum Inflammationem, minus tutus habetur; nam illaesae quidem vires, at impeditas earum actiones, et praeter-

*v*) Aph. 101. *w*) Idem fecere SWIETENUS T. I. p. 146 et GREGORY T. I. §. 461. Monuerat tamen Medicos GALENUS ad Tir. cap. 11: „Pulsus Pleuriticorum quia nervosiorum quodammodo, durioresque Arteriam efficit, quasi converteret in vehementiam; imperitis imponit, quos quid intersit inter durum ictum et vehementem, latet.“ Conf. quae habet L. IV. de Dign. cap. 1.



naturaliter sese exserentes indicat *x*). Observatur talis in Intermittente Mal. in qua secundum ALIBERTUM *y*) pulsus illam firmitudinem et plenitudinem habet, quae deprehenditur in Apoplexia. Cum vero cuique sua normalis fortitudo, DARWINUS *z*), ut definiretur absoluta cujusque vehementia, in usum vocavit frequentiam, statuitque Fortem raro numerum 120 excedere, Debilem plerumque numerum 130 superare. Est et alia DARWINI hypothesis *a*), quam maxime arbitrariam jure vocat SPRENGELIUS *b*), Fortem nimirum pulsum Sympathicam, Debilem Idiopathicam ventriculi affectionem indicare. Non tamen negligenda nobis videntur argumenta, quibus arctum omnino consensum Stomachum inter et Circulationis systema defendit. Memores quoque esse oportet moniti BAGLIVII *c*). „In Stomachi morbis pulsus parvi fiunt; quique naturaliter sunt Stomacho debiles, exiguum fere perpetuo pulsum gerunt. — Mutabilis pulsus est in Stomachi affectionibus.“

Fortitudini vulgo opponitur Pulsus *Debilitas*, quam cum parvitate confudit ZIMMERMANNUS *d*), ex parvitate et tarditate composuit HOFFMANNUS *e*), uterque male. Est enim pulsus *Debilis*, *Languidus*, *Remissus*, ille, cujus dilatatio vix percipiatur, quum sanguinis unda debiliter admodum tangentem digitum feriat. Observandum vero utrum pulsus debilis a *vera*, an a *simulata* debilitate sit? ab hac enim distinctione haud raro vitam pendere notavit HAENIUS *f*). „Pendet, ut GALENI *f*\*) verbis utar languidus pulsus a facultatis imbecillitate, ac quo sit languidior: hanc facultatem quoque imbecilliores esse demonstrat — fa-

*x*) Conf. HALLERUS Ph. T. II. p. 251. *y*) L. c. p. 177. *z*) L. c. T. II. P. 1. p. 20 et T. II. p. 387. *a*) T. II. p. 367. Suppl. T. 1. p. 16. *b*) Sem. §. 505. *c*) Op. p. 73. Conf. DARWINUS T. I. P. 1. in fine T. II. P. 2. p. 136. SWIETENUS T. II. p. 424. *d*) Erf. p. 190. *e*) L. c. T. III. pag. 365. *f*) L. c. T. I. p. 254—58. De hac autem apparente debilitate infra videbimus, ubi de pulsu Duro. *f*\*) De Praes. L. 1. c. 7. conf. et cap. 3 et 8.



cultatem vero dissolvunt inedia g), vigiliae, sollicitudines, vacuationes inmodicae.“ — Comitatur etiam Leucophlegmatiam, Cachexiam, Scorbutum; unde SWIETENUS h): „Pulsum parvum, debilem, inaequalem in Scorbuticis adesse monuit EUGALENUS, imo talem pulsum inter diagnostica Scorbuti signa numeravit; qui quandoque adeo Languidus apparet, ut Medicus Italus miraretur hominem tali cum pulsu vivere posse.“ — Ita et HOFFMANNUS i), „Lues Venerea, Scorbutus, Cachexia et Hydrops pulsu languente ac debili stipantur.“ Pulsum etiam debilem in variis cordis organicis vitiis, in Pericardii et Thoracis Hydrope memorat MORGAGNIUS k) „pulsum sensim infirmiores ac obscuriores proximae jam mortis non fallax indicium“ vocans. Certum etiam mortis indicium debilem in Angina pulsum dixit BELLINI l). Funestum quoque omen praebet, si ex forti in debilem abeat, si simul celer, frequens, inaequalis; praesertim si comitetur calorem febrilem, Inflammationes, dolores, deliria, quae caeteroquin pulsum incitare solent; ita ALPINUS m). Languidum deliriis accedentem certum mortis signum habet. „Si vero longe facultas imbecillior sit, non languidum modo, verum etiam parvum pulsum creabit: et quia parvum statim quoque crebrum“ cui GALENI n) dicto assentitur BAGLIVIVS o). „Si pulsus fuerit valde celer (frequens) debilis et vacillans, utut reliqua symptomata salutem promittant, semper timendum, cum tali enim pulsu mors prae foribus esse solet.“ Debilissimum pulsum animi Deliquium adnuntiare, inque Malignis et Acutissimis morbis, paucis ante mortem horis, maximam debilitatem et frequentiam inveniri scripsit ZIMMERMANNUS p). In Chronicis Nervosis lan-

g) Conf. VOLTELENI Diss. Inaug. p. 70. h) T. III. p. 625. Conf. T. II. p. 424. T. III. p. 646. GAUBIUS §. 783. i) L. c. T. I. p. 371. k) Ep. 24. §. 10.—19 et 33. Ep. 16. §. 40 et 43. l) L. c. p. 679. m) L. c. p. 102. n) De Praes. L. 1. c. 7. o) L. c. p. 139. p) Erf. p. 190.



guidissimum pulsum, debilitatis, a vehementioribus incitationibus inductae, sequelam, et hinc in Hysteri-  
cis frequenter obvium notat SPRENGELIUS q).

Cum forti *Durum* pulsum confundi vidimus, est autem *Durus*, *Tensus* pulsus, qui tangenti digito lapidei quasi corporis sensum imprimit; quando arteriae tunica impellenti sanguinis unda magnam praebeat resistantiam, seseque dilatari vix patiatur, ita ut apicem quasi elevatum in Diastoli videatur formare. Etsi ad Duritiem symbolam suam conferat copia et qualitas sanguinis r), pendet tamen maxime a conditione tunicae arteriae ipsius, sive quod haec tunica naturaliter dura sit, sive quod spasmodice constricta. Naturaliter autem dura invenitur in corporibus senilibus, inque nimis exercitatis hominum rusticorum similiumque, du-  
ros inter labores victo duro utentium. Haec durities secundum MORGAGNIUM s) minus est attendenda, nisi nimium magna illa sit, et confundi minime debet cum illa, quae pendet a spastica vasorum constrictione, Plethorae dolorisve stimulo inducta, quae igitur Inflammationis vehementis effectus est. Ad Febris enim acute Inflammatoriae symptomata quam maxime pertinet pulsus Durities; ita ut durus pulsus, cum frequentia et vehementia junctus, certum sit Inflammationis signum, et in omnibus fere Inflammatoriis morbis, febrem acutam comitem habentibus, observetur. At vero non in omni inflammatione aequae durus, non in omni ejus periodo durus est; non adest illa durities, quando topica tantum inflammatio totum corpus in consensum non traxit; hinc Hepatis interna seu parenchymatosa

q) Sem. §. 510. r) HALLETUS Op. Min. T. I. p. 174: „Fit autem ut vehementius immisso sanguine, non quidem dilatetur arteria, majorem tamen portionem diametri sanguis occupet, membranae vero ad  $\frac{1}{3}$  et  $\frac{1}{4}$  totius diametri cogantur. Inde sequitur arterias eo densiores reddi, coactis in minus spatium membranis, quo vehementius sanguis impellitur: unde aliquantum lucis ad pulsus Duri explicationem additur, etsi minime densiorem sanguinis indolem exclusam volo.“ s) Ep. 24. §. 33.



Inflammatiō pulsum vix ac ne vix mutat, et nunc frequens in ea observatur, vehemens, durus; alias minus vehemens minusque tensus, nonnunquam parvus, contractus; qualem pulsum omnibus viscerum abdominalium inflammationibus proprium dicit THUESSINK *t)*, sic in Phrenitide protopathica pulsus initio tantum solet esse durus, dein tremulus inaequalis *u)*. In Peripneumonia, quando pars pulmonum tantum inflammata est, pulsus durus quidem, at non aequè ac in Pleuritide, unde praeunte GALENO dixit BAGLIVIVS *v)*: „Durities semper comitatur Pleuritidem, mollities vero alios Pulmonum morbos.“ Pendet quidem hoc ab impedita per pulmones circulatione, unde fit, ut sanguis inaequabiliter, tum quoad vim, tum quoad copiam in arteriarum systema influat, pulsusque oriatur ceteroquin a natura Inflammationis alienus; pendet vero maxime a partis inflammatae natura, et Inflammationis magnitudine. Partes sc. membranaceae, tendineae, nervosae, pulsum reddunt duriores, minores, quam parenchymatosae, vasculosae, minus strictae, minusque acute sentientes; hinc in parenchymatosis Inflammationibus, viscerum internam substantiam occupantibus, vix a ne vix affectis illorum membranis, in his Inflammationibus pulsus minus duri sunt, quam in membranaceis, tendineis, magis sentientibus, minus facile intumescantibus. Ita BAGLIVIVS *w)* „Durities est signum fere infallibile Pleuritidum; pulsus enim durus Inflammationum, partes nerveas vel membranaceas obidentium, est comes indivulsus“ — Hinc in Paraphrenitide pulsus frequentes, exiles, sed admodum duri memorantur apud GALENUM *x)* et HUXHAMUM *y)*. Hinc acerrimus dolor in Gastritide, Enteritide, et Intestinorum Constrictione; pulsus hinc in illis duri, con-

*t)* Gen. Mag. T. II. P. 2. p. 30. *u)* Conf. supra p. 56. QUARINUS c. 14. p. 214. *v)* L. c. p. 144. Conf. GALENUS de Praes. L. IV. cap. 2 et 3. *w)* L. c. p. 33. vid. p. 278. MACBRIDE T. 1. p. 251. *x)* De Praes. L. IV. c. 5. *y)* L. c. T. II. p. 118.



tracti, a vehemente dolore parvi et ad speciem debiles, uti cum GALENO docuit BAGLIVIVS *z*). „Ubi dolores alicubi ferociunt, statim pulsus parvi fiunt et exiles“ adeo ut illa parvitas ac debilitas in his Inflammationibus falsum injiciat metum debilitatis *verae*, quae tantum est *apparens*, oppressa non exstincta circulatione, antiphlogistica igitur, minime excitante curatione tractanda; falso itaque CULLENUS *a*) in Gastritidis et Enteritidis caractere nominavit *febrim Typhoden*, cum in Typho non *adparens*, sed *vera* locum habeat debilitas. Verius REILIUS *b*) observat quandoque dari casus, in quibus pulsus parvus, debilis, facies pallida, extremitates frigidae, omniumque organorum debilitas adsit *apparens*, et tamen recte indicatur sanguinis missio, actionis impedimenta auferens; hunc enim statum induci 1°. A sanguinis abundantia, cordis arteriarumque vires opprimente. 2°. Ab impedito per pulmones circuitu, unde ventriculus sinister exiguum tantum sanguinis copiam accipit, uti in pulmonum inflammatione locum habet. 3°. Denique apparentem debilitatem induci ab Inflammationibus viscerum, Enteritide, Gastritide, Metritide caet. — Quod autem de *Pulsu Inflammatorio* diximus, egregie quoque observavit GALENUS *c*). „Inflammatiō habet omnis communem pulsum velati *Serrantem*, habet etiam vibrationis aliquid: ac celer quidem et creber est, non semper magnus. At vero cuique est proprius, nascenti quidem major et vehementior, et celerior et crebrior, augescenti adhuc durior et magis vibratus. Vigescenti durior et vibratus magis: sed minor est, quam dudum, non tamen languidior, nisi facultatem excedat affectus, sed et creberrimus fit et celer. Quae si diuturnior sit, et in Scirrhum indurescat, accedit illis gracilitas pulsus

*z*) L. c. p. 73. conf. GALENUS de Praes. IV. 8. *a*) In sua Nosol. ad Gastr. *b*) Fieb. T. I. p. 360. *c*) Ad Tir. cap. II. conf. de Caus. IV. 7.



et durities. Haec Inflammatio habet, quae pulsum per totum corpus immutat, vel quia magna est, vel quia principem partem insidet. Si vero totum corpus non afficiat, pulsus in parte inflammata talis erit. — Si partes sint nervosiores, duriores, edunt pulsus magis serrantes et minores; venosiores vero et arteriosiores contra: — partes insigniore praeditae sensu, etiam dolorum nomine pulsus mutant.“

Acuti morbi plerumque pulsus habent duros in cruditatis periodo et judicationem per Sudores saepe praecedunt; docent autem Experientia et Theoria ante críticas vacuationes pulsum semper mollescere, quidquid de perfecta per Icterus Crisi cum duro pulsu in medium protulerit SOLANO *d)*; in genere autem Durum pulsum magis Vomitus, quam Sudores praecedere docet GALENUS *e)*. Quae in decursu morbi Acuti supervenit durities, male ominatur, redeuntem cruditatem, turbata critica molimina, periculosas Metastases annuntiat: si vero in fine morbi aequae durus maneat, plerumque Secundarii morbi timendi sunt. Ita Intestinorum Hepatisve Inflammatio sequi solet dolores colicos, Hepatisque affectiones, quando hisce pulsus durus accedit; qui magnum quoque indicat periculum, si observetur in decursu Hydropis ex infarctu abdominalium viscerum natae. BAGLIVIVS *f)*, etsi notet signa in morbis pectoris ex pulsu non adeo certam prognosin exhibere, nilque in illis facilius a naturali statu recedere, quam pulsus, consentit tamen GALENO *g)*. „Nullum Pleuriticum unquam fuisse servatum, cujus pulsus summopere durus, ob id similiter parvus, et ob haec et calorem creberrimus.“ Periculosus quoque durum pulsum dicit, si cum periculosis jungatur accidentibus. — Praeter Inflammationes durus pulsus co-

*d)* L. c. S. II. c. 4. p. 40. *e)* Syn. cap. 30. conf. L. IV. de Crisi ad finem. KLOEKHOFF Op. p. 201. *f)* L. c. p. 34, 36 et 278. *g)* De Praes. IV. 5.



mitari quoque Convulsivos morbos solet, quando spasmi arterioso systemati tensionem quandam communicant, et hinc irregulares motus producit. „Vix enim, notante PATHOLOGO *h)*, datur potentia, quae in perturbando pulsu plus valeat quam Spasmi.“ Hinc talis pulsus solet esse depressus, parvus, irregularis, tanquam chorda tensus; neque perdifficilis ejus diagnosi, quum spasmodicus quibusdam in organis status distincte aliis symptomatibus appareat. Neque mali adeo est praesagii in Chronicis, quorum causa in praeternaturali irritabilitate quaerenda, hinc frequens in Hystericis et Hypochondriacis. Si vero Acutis et Malignis febribus spasmodica illa durities superveniat, pessimi est omnis, Deliria, Convulsiones, Metastases, testante ETTMUELLERO *i)* mortem timere facit.

Pulsus Duritiei contraria est *Mollities*, obtinet quando arteriae tunica impellenti sanguini facile cedit, ita ut expansa arteria plane sit rotunda. Docente GALENO *k)*. „Mollem arteriam reddunt humidus cibus, mollior vita et voluptates. Praeter naturam in Comate, Lethargo, Aqua inter cutim, et in illis qui arteriarum tunicas imbuunt larga humiditate, maxime pituitosa.“ Ex illis, quae de pulsu duro notavimus, patet satis mollem, duritiei insequentem, indicio esse convulsionem remisisse, stricturam vasorum relaxatam esse, certissimum ideo habetur incipientis Criseos signum, si simul fortis, regularis, minusque frequens sit; inque Acutis febribus talis pulsus mali remissionem, vasorum resolutionem, hinc decretorium sudorem, inque Pleuritide instantia sputa annunciat. Recte igitur HOFFMANNUS *l)*. „Affectus Spasmodici, Hypochondriaca et Hysterica pathemata, dolores coli et calculi, nec non qui caput, aliasque externas quoque partes infestant,

*h)* GAUBIUS §. 784. conf. et §. 742. *i)* Apud BONETUM l. c. vol. I. p. 15. conf. HOFFMANNUS l. c. p. 366 et 371. *k)* De Praes. l. 9. *l)* L. c. p. 371. §. 32.



sub pulsu crebriori ac duro, affligunt; qui si mollescit et amplior fit, spasmos quiescere et sanguinis motum ad naturalem ordinem redire portendit.“

Operae pretium videtur hic quaedam de *Pulsu Peripneumonicorum* addere: GALENUS *m)* sc. illorum pulsum magnum et languidum, similiterque mollem vocat; BOERHAAVIUS *n)* in *vera Ppnmonia* pulsus memoravit exiles, molles, omni modo inaequales. CULLENUS in caractere Ppnmoniae pulsum posuit non semper durum, sed aliquando mollem; mollem ei assignavit SAUVAGESIUS, SAGARUS mollem tantum sub finem morbi: dum alii MORGAGNIUS *o)*, HAENIUS Ppnmoniae durum omnino pulsum adscribunt, inque illis Ppnemonicis durum se observasse pulsum affirmant, in quibus cadaverum sectio Pleuram nullo modo affectam demonstravit. Quid hac de re statuendum, ita expediri posse videtur. Notavimus sc. in Inflammationibus Parenchymatosis pulsus minus esse duros quam in Membranaceis, hinc in Ppnmonia vel ab ipso initio pulsus natura sua minus solet esse durus, quam in Vera et Exquisita Pleuritide. Deinde notandum in Ppnmonia pulsum differre in morbi initio, tunc esse posse subdurem, qualis propriae Inflammationi Parenchymatosae, sed incrementum morbo ex situ et functione Pulmonum pulsum fieri debere mollem, hancque pulsus mollitiem ab ipso quoque initio posse locum habere, quando ab ipso jam principio permagna est Inflammatio; Sicque simul intelligi potest quo jure HAENIUS *p)*, quique ei plane adsentitur GRUNERUS *q)*, mollem in hoc morbo pulsum malum omnino omen habuerint.

Memoranda restat praeternaturalis pulsus *Mollities*, qua fit ut arteria nullam praebere possit resistantiam, et tangenti digito solidi corporis sensum vix ex-

*m)* De Caus. IV. 12. *n)* Aph. 826. Conf. SWIETENUS T. II. p. 722. *o)* Ep. 20. §. 10. Ep. 21. §. 17. *p)* L. c. T. III. p. 39. *q)* Sem. p. 87.



hibet, haec mollities conjuncta debilitati, a qua pro maxima parte pendere videtur, summum periculum indicat in Cachexiis, Anasarca, Viscerum Tumoribus, in morbis Soporosis frigidis; si vero copuletur cum acutis internis doloribus, cum intenso calore, Inflammationum in Gangraenam abeuntium metum injicit, hancque terminationem in Angina, Intestinorum Inflammatione, unio illa Symptomatum annunciat.

Quemadmodum Durities ita et *Magnitudo* cum Fortitudine aliquando male confunditur, cum pulsus potest esse magnus sine eo, ut simul fortis sit. *Magnus* autem Pulsus appellatur, si excedat ratione spatii, quod percurrere debet arteria, dum dilatatur; pendet a majore quantitate sanguinis, cordis vi in arterias non valde impletas, ac facile dilatabiles, impulsu. Patet hinc boni augurii esse hunc pulsum, docet enim vires naturae, libere agentes, sufficere ad morbum subigendum, humorum circuitum non impediri, secretiones prospere cedere; si itaque ex parvo et depresso elevetur, simulque fortis evadat, spasmodum resolutionem, et inde inductas perfectas Indicationes, morborumque in sanitatem restitutionem praenunciat *r*); neque periculi metum injiciunt terrentia ceteroquin Symptomata, Delirium febrile, animi Deliquia, Convulsionem cet, si haecce pulsus magnitudo, fortitudini copulata, observari liceat; si vero simul debilis sentitur, Syncopen indicare dicitur GALENO *s*). „Pessimae sunt excretiones, quae pulsum nec magnum obtinent, et celerem in contractione ostendunt — si praeterea pulsus sit languidus, periculum est Syncopes. Si vero pituitosior morbus, cum ab inaequalibus mutatio fiat in plures vehementes et magnos, judicatio erit per abscessum.“ Pulsum, qui in Lethargicis ex parvo fit magnus, eo majus periculum indicare, quo crescit

*r*) Conf. ALPINUS de Praes. p. 422. *s*) De Praes ex P. L. IV. in fine. consentit BURSERIUS l. c. T. IV. p. 204.



magis, monet BAGLIVIVS *t*), qui praeunte BALLONIO atque VALESIO, in affectibus Comarosis, Lethargo, Apoplexia, aegros brevi mori observasse se testatur, quando pulsus ex parvo fiebat magnus, sensimque crescebat.

Ut Vehementiae Debilitas, ita Magnitudini *Parvitas* opponitur, Pulsusque *Parvus*, *Exiguus*, *Exilis*, vocatur, quando Arteria parum dilatatur, illiusque Diameter in Diastoli non multum superat illam in Systoli. Causas agnoscit contrarias illis, quas pulsum magnum efficere vidimus; Asthenicis igitur morbis quam maxime est proprius, unde eum in Ascitide, Elephantiasi, Paralysi, Phthisi inveniri jam docuit GALENUS *u*); hinc quoque sequi solet pertinaces vigilias, continuatas evacuationes *v*), Haemorrhagias, Venae-sectiones, ita et in Dysenteria parvum et celerem pulsum periculi signum habet HUFELANDUS *w*). Non raro tamen Parvus pulsus naturalis deprehenditur, quando topicum quoddam impedimentum, tunicaeve ossificatio adsit, vel ubi arteria plurimo adipe tegitur, uti in Obesibus locum habet *x*). Ita pulsus exilitatem in muliere exercitata et robusta naturalem invenit MORGAGNIUS; qui naturaliter Stomacho sunt debiles, teste BAGLIVIO *y*), exiguum fere perpetuo pulsum gerunt. In concretionem Pericardii cum corde exiguum et debilem pulsum memorat MORGAGNIUS *z*), Praeterea quoque observandum, utrum hic Pulsus ab oppressione, liberam virium actionem impediens, an vero a prostratione pendeat? Quando una frequens et debilis, fractas omnino vitae vires, et malum vix superabile indicat; uti talem pulsum in Pestilentialibus et Malignis febribus jam supra cum REILIO *a*) indicavimus. In Acutis eo habetur pejor, quo vehementiora praegredientia sym-

*t*) Oper. p. 111. *u*) Ad Tir. Cap. 11. *v*) Conf. BAGLIVIVS p. 300. *w*) Journ. T. I. p. 88 et 103. *x*) Conf. SWIETENUS T. II. p. 297. *y*) L. c. p. 73. *z*) Ep. 24. §. 10 et 12. Conf. BURSERIUS l. c. T. IV. p. 207 — 14. *a*) Conf. Fieb. T. I. p. 595 et 600.



ptomata, et in illis quam plurimos cum pulsu parvo ac frequenti mori monuit BAGLIVIVS *b)*. Qui in Angina vehementer suffocantur, hi, secundum GALENUM *c)* parvum et rarum pulsum habent. In Asthmate Periodico Millari ante mortem pulsus continuo decrescere, minorem frequentioremq; interdum Intermittentem fieri observavit WICHMANNUS *d)*. In Inflammationibus, Delirio febrili, similibusque, ex decremento Pulsus diminuentes vires colliguntur; recte igitur HOFFMANNUS *e)* observat hunc pulsum subindicare virium summam prostrationem, et internam Inflammationem in Sphacelum concedere; praesertim hoc obtinet, quando cum dolore simul minuitur pulsus absque resolutionis signo; similiter ZIMMERMANNUS *f)*, in Gangraena Intestinorum pulsus adeo fit parvus, ut sensibus percipi nequeat. Anthracem potissimum depresso ac parvo pulsu significari docet RICHERANDUS *g)*. Jam vero monuimus supra, cavendum esse ne decipiamur hac pulsus parvitate, eamque sine discrimine semper *debilitatis verae* signum habeamus: in summa enim Plethora a sanguinis mole oritur Oppressio, unde post sufficientem in Plethorico Venaesectionem pulsus redditur major ac fortior. Ita in animi Deliquiis, a sanguinis copia ortis, pulsum parvum, rarum, tardum esse et Venaesectionem indicari, jam docuit ALEX. TRALLIANUS *h)*. In febribus Gastricis, maxime illis, quae Corruptivae indolis sunt, pulsus, qui initio jam morbi est Parvus, Contractus, Intermittens vel vomitu, vel purgatione per alvum fit major, fortior, aequalis *i)*. „Sub veris viscerum, ventriculi imprimis et

*b)* L. c. p. 73. *c)* Ad Tir. cap. 11. *d)* Diagn. T. II. p. 117 et 120. *e)* L. c. p. 371. p. 29. *f)* Erf. p. 190. *g)* Nos. Chir. T. I. p. 125. *h)* Lib. XII. cap. 13. *i)* Conf. IDELER l. c. p. 60. HUXHAMUS T. II. p. 19 et 166. qui hoc in Variolis saepe locum habere notat p. 131. Inde MORTONUS de App. Var. p. 53. „Ex fortitudine et aequali pulsus tenore, utut dira sint cetera Symptomata, vires Spirituum esse vegetas, et veneni mitiores, et ex consequenti eventum morbi faustum fore, concludere aequum est: e contra



Intestinorum Inflammationibus, quam fallaci interdum parvitate, contractione, frequentia, latentis indolem incendii arteriae abscondant, iudice J. FRANKIO *k*), nemo in arte expertus ignorat.“ — At prudens monet MORGAGNIUS *l*), in doloribus Intestinorum cavendum esse, illos sc. saepe oriri a latente Inflammatione, mox in Sphacelum abitura: hocque periculum indicare, uti cetera, ex abdomine et facie petita symptomata, ita et pulsum qui humilis, debilis, sibi que subobscurè dissimilis sit *m*). Ita quandoque in posterioribus graviditatis mensibus locum habet talis Inflammatio, quae, nisi repetitis pro re nata Venaesectionibus curatur, Diarrhoeam inducit fere lethiferam, dum pulsus contrarium potius statum indicare et Venaesectionem vetare solet. In Parenchymatosa Hepatis et Pulmonis Inflammatione, illaesis membranis, vix ullam pulsus mutationem, vix febrem percipi jam observavimus *n*); vidimus quoque ex observ. HUXHAMI in Paraphrenitide pulsus parvitatem conjunctam fuisse cum insigni durtie, largamque sanguinis missionem requisivisse; unde HUFELANDUS *o*), postquam dixisset Universalem Venaesectionem vulgo indicari Pulsu forti, duro, pleno, addidit quandoque hunc pulsum constrictione spastica et respirationis impedimento fieri posse parvum *p*).

vero debilis et vacillans Arteriarum vibratio, utut symptomata conjuncta fuerint mitiora, semper *νεκρωσιν* Spirituum et gradum veneni deleterium denunciat; quin et pro ratione pulsus prope crisin aucti vel diminuti, potissimum in hoc dubio certamine judicandum est an Natura superior evaserit, vel de causa ceciderit, quae crisis expectanda, fida an infida, et quis futurus sit morbi eventus?

*k*) Praes. ad Inst. Tic. p. 104. Conf. ARETAEUS CAP. Morb. Diut. L. II. c. 9. supra pag. *l*) Ep. An. Med. 35. §. 21. *m*) Ulterius progreditur PINEL. Nos. Ph. II. p. 228 docens, Mucosam tunicam, minus sensibilem, laborare, quando haec Symptomata debiliora sunt. p. 219. habet obs. Gastritidis post usum 2  $\frac{3}{4}$  Ac. Nitrici cum pulsu parvo et fere imperceptibili. *n*) Supra pag. 75. Conf. GALENUS de Loc. Aff. L. V. c. 3. *o*) Syst. der Pr. Heilk. §. 200. Conf. BOERHAAVIUS §. 1230. *p*) E contra vero monendum est, aliquando a turgente in primis viis biliosa materiei pulsum



Observari quoque meretur locus BAGLIVII *q)* „In doloribus capitis vehementibus, et doloribus aliarum partium membranacearum pulsus fiunt parvi et paene imperceptibiles, qui Medicum ne terreant, nam familiares sunt parvi pulsus in talibus doloribus. In Pleuritide laborantibus observavi saepe pulsum manus positae a latere Partis affectae, semper fere esse parvum et exiguum,“ Et cum hisce conveniens alius *r)*. „Saepe observavi in Calculosis pulsum manus, reni respondentis affecto, parvum esse, depressumque — et in Pleuritide pulsus ex parte lateris affecti depressus magis observatur, quam ex parte sani.“ — Haec ideo notanda, quoniam hinc iterum patet, quam necessarium sit multis in casibus pulsum pluribus locis explorare; ducit enim haec observatio ad Theorema Practicum: *Sanguinem tali in casu ex affecto latere esse mittendum*: consentientibus fere omnibus, qui praecedente BRISSOTO, HIPPOCRATEM veramque doctrinam sequuntur, quorum sententias collegit Cl. DU PUI *s)*. In plerisque morbis pulsus depressio Spasmi inducitur, malamque reddit prognosin, quando verae debilitatis signis adjungatur. In Larvatis Intermittentibus parvus hic depressusque pulsus Malignitatis signum habetur diagnosticum *t)*. Quando autem Continuis et Remittentibus supervenit, minus est timendus in initio morbi, quam in ejus decursu, tunc enim Migrationum ac Metastasium solet esse nuncius; ubi vero in fine morbi magis magisque deprimitur, turbatas Judicationes, ac Secundarios morbos indicat. Ita post Variolas, aliosve Acutos morbos pulsus depressionem vulgo

saepe reddi plenum, durum, fortem, et male tunc Venaesectionem institui, uti VOGELIUS notat l. c. T. III. p. 432. Egregia plane sunt, quae hac de re protulerunt HILDEBRANDT et KORTUM in Ephem: HUFELANDI T. V. P. 1. p. 88 et T. VI. p. 163.

*q)* Oper. p. 278. *r)* Pag. 335. *s)* P. 71 et seqq. conf. SWIETENUS T. III. p. 41. SPRENGELIUS Apol. T. II. p. 329. MEZLER über den Aderl. p. 116. *t)* Conf. ALIBERT l. c. p. 202.



sequuntur morbi Convulsivi; post Scarlatinam, si pulsus maneat depressus, gravis sequi solet Leucophlegmatia. In Chronicis depressus hicce pulsus haud raro inducitur Spasmi Nervosis, oppletionem vasorum, qua systematis arteriosi libera actio impeditur; hinc non minus in Hypochondriacis ac Hystericis *u)* deprehenditur, quam in Apoplexia, Arthritide, aliisque spasmodicis et dolentibus accessibus; ita exilissimum pulsum Vermium latentium signum habet BAGLIVIVS *v)*.

Ut cum pulsu Forti, ita cum Magno BOERHAAVIUS confundit *Plenum*, pluresque hac in re habet socios. *Plenus* autem pulsus dicitur, quando contractio arteriae parva est, inque hac contractione arteria non multum evacuatur, sed repleta manet. Rectius igitur uterque ejus Commentator hos pulsus distinxit, monuitque MARHERRUS *w)*. „Non video quomodo plenum pulsum cum magno potuerit confundi, et a BOERHAAVIO in Prael. et a Commentatore HALLERO *x)* cum in magno pulsu manifeste magna sit inter Systolen et Diastolen arteriae differentia, in pleno contra exigua sit“ cui ita adsentitur SWIETENUS *y)*. „Potest pulsus Plenus esse, licet Magnus non sit, dum plena arteria, ob auctas circa ejus fines resistentias, contentum sanguinem promovere nequit, tuncque parva ejus apparet contractio, quia angustari nequit arteria, nisi sanguis expellatur ex ejus cavo.“ — Pulsus plenus causam agnoscit arterias non magnopere resistentes, parva sanguinis copia dilatabiles; praecipua vero ejus causa est sanguis, tum ille copia auctus, tum qui volumine tantum expansus et rarefactus est; deprehenditur itaque tam in *Vera Plethora*, quam in illa quae GAUBIO *z)* *Plethora ad Volumen* vocatur, quaeque pendet ab aucta vi expandente sanguinis, ea tamen cum differen-

*u)* In quibus simul esse rarum docet HALLERUS Ph. T. II. p. 269. *v)* Conf. l. c. p. 59 et 111. *w)* Ad §. 219. T. II. p. 257. *x)* Conf. Ejus Ph. II. p. 268. *y)* T. II. p. 295. *z)* Path. § 390.



tia ut, teste SPRENGELIO *a)*, in *Plethora ad Volumen* pulsus quidem sit frequens, celer, irregularis, semper valde plenus; verum non ita depressus, non aequae fortis et magnus, ac in *Vera Plethora*. In hac Oppletionem malorum gregi ansam praebere facile intelligitur, inde pulsus ille infausti nonnunquam est augurii, ita in Apoplexia, quae a viscerum infarctu nascitur, testante IDELERO *b)*, plenus fortisque pulsus male ominatur, quum sanguinis copiam majorem ad cerebrum pelli indicat *c)*. In Indicatione igitur ex pleno pulsu petenda attendendum est, utrum simul debilis, celer, frequens sit; observandum an debilitantes causas sequatur? hoc enim in casu non auctum sed rarefactum Sanguinem, simulque debiles haud resistentes arterias indicat; hinc quandoque in Scorbuto, Cachecticis et Corruptivis morbis pulsus observatur illa plenitudo; quae si in Arthritica febre obvia sentiatur, plerumque ab his causis pendere, et minime Venaesectionem indicare docet HECKERUS *d)*. Similiter cavendum, ne in illis qui Phthisi Pulmonali laborant, hac fallaci plenitudine ad sanguinis missionem ducamur, quae his certe in aegris summam debilitatem afferret *e)*.

Pleno pulsui contrarius habetur *Vacuus*, quem cum Parvo confudit HOFFMANNUS *f)*. Hunc autem adesse vulgo dicimus, quando arteriae parum sanguinis continent, ita ut earum tunicae in systole sese fere tangere, inque Diastole exigua tantum sanguinis unda expandi videantur. Operae pretium de hoc pulsu audire HALLERUM *g)*. „Nil frequentius est quam inanes venas reperire, arterias etiam aut omnino vacuas, aut

*a)* Path. T. I. §. 528. *b)* L. c. p. 66. *c)* Conf. BAGLIVIIUS l. c. p. 111. et BURSERIUS T. III. p. 81. *d)* Arch. für Allg. Heilk. T. I. p. 309. Conf. ALIBERT l. c. p. 203. *e)* Nimis generalis igitur BROWNII est regula El. §. 180: „Si pulsus citius justo plene-sunt, id malum est, eoque fit quod ultra legem stimulatix per diffusibilia curatio tentata est.“ *f)* L. c. T. 1. p. 365. *g)* Op. Min. T. 1. p. 174.



ex media parte. Neque cum experimentis convenit ad sanguinis modum vasa contrahi, ut semper plena sint *h)*: diminuto enim per jejunium sanguine, nil tubulo vasorum decedit, et saepe a vena secta, aut alias ob causas, sanguis desertum in ejusmodi arterias iter redintegrat.“ Quum vero animali oeconomiae sanguis maxime naturalis ac necessarius stimulus sit, facile intelligitur, minime faustam prognosin praebere vacuum pulsum a sanguinis inopia natum, qui simul debilis, parvus, frequens summae debilitatis signum, et mortem portendere solet. Aliquando hic pulsus in quibusdam tantum corporis partibus observatur; aliquando in interioribus organis ita accumulatur sanguis, ut extremitates attingere nequeat, qualem Circuitusurbationem inducere videntur Spasmi, unde haud raro in initio Acutissimorum morborum hic pulsus oritur, qui etiam in hoc casu mali est ominis. ARCHIGENES apud GALENUM *i)* de *Pleno et Vacuo* pulsu hoc habet, „Plenus pulsus est, qui arteriam ostendit plenior, et occursum humide tumidum: Vacuus, qui arteriae elevationem facit bullosam, ut digitorum impressioni egressus pervacua occurrat.“ Similiter AGATHINUS *k)*. „Plenus pulsus tensum et contentum perpetuo Spiritum representat, vacuus diffluentem et in renisu evanescentem, ut instar sit aquosae bullae, quae rumpitur.“ Reprehendit hos, nimis acriter uti videtur, GALENUS *l)*, docetque sensibus non posse percipi utrum liquidum an solidum in arteriis moveatur? vehementer quoque oppugnat *m)* Pneumaticos statuentes, pulsum distentum et aerem continentem posse vacuum nominari ratione pulsus, qui densius fluidum contineat; hanc sententiam ideo praesertim profero, et a GALENO nimis forte animadversam dico, quoniam plane convenit experimen-

*h)* Consentit SPALANZANI sur la Circ. p. 346. *i)* De Diff. Puls. l. I. c. 6. *k)* De Dign. Puls. l. IV. c. 2. *l)* L. c. cap. 3. *m)* De Diff. P. L. III. c. 6.



tis Hodiernorum, qui in arteriis inveniri docuerunt Gas quoddam elasticum, invisibile, sanguinem rarefaciens et expandens, cujus mechanicas et vitales proprietates proposuit M. ROSA *n*), quodque etiam observavit SPALANZANI *o*), quique ejus librum in Gallicam linguam transtulit J. TOURDES *p*).

Praeter hos, quos memoravimus, Aequales pulsus restant et alii hodie neglecti, quos inter *Longum*, *Latum*, *Altum*, horumque Antagonistas recensere sufficiet, quorumque ideam praebet locus GALENI *q*) ubi „Magnum dicit pulsum, qui simul auctus est in 3 dimensionibus; si in una tantum est vel *Longus*, vel *Latus*, vel *Altus*.“ — *Longus*, eodem docente GALENO *r*), fit a corporis arteriaeve gracilitate, virtutis firmitate, hinc Gracilibus familiaris. *Brevis* vero oritur ab arteriarum crassitie, virium imbecillitate, et Corpulentis adscribitur; Male igitur hosce cum Celeri et Tardo confundere videtur GRUNERUS *s*). *Latus* pulsus causam agnoscit validam facultatem, mollem arteriam, maxime abundantem humiditatem; dum, qui huic opponitur, *Augustus* fit a facultatis imbecillitate, arteriae cutisque rigiditate ac crassitie. *Altus* efficitur ab aucta facultate mollique arteria; *Humilis* autem causa est debilitas corporis, et arteria rigida *t*). Hisce tamen distinctionibus facile nos carere posse eo lubentius credimus, quo hae differentiae magis subtili theoriae, quam experientiae fundatae videantur; quare nunc ad *Pulsuum Inaequalium* considerationem transgrediemur.

*n*) Lett. Fis: del. M. ROSA con oss. del. sign. P. MOSCATI.  
*o*) L. c. p. 38. 208. et nota p. 406. *p*) Haecce fortasse explicare potuerunt illa ab HAENIO l. c. T. II. p. 136. allata problemata: Se sc. post. phlogisticum pulsum, ad mortem usque observatum, invenisse vasa debilia, sanguine vacua, absque ulla haemorrhagia; quorum unus, quod notandum, in Arthritico. *q*) De Dign. Puls. l. I. c. 2. ad Tir. cap. 8. *r*) De caus. L. II. c. 14. De Praes. L. I. c. 3. *s*) Sem. p. 74. *t*) Conf. ALPINUS l. c. p. 234. GALENUS de Caus. Puls. L. II. c. 13.



Pulsuum vero *Inaequalitas* duplex est, una *Abso-  
luta* quae dicitur, singularem quemque pulsum; altera *Relativa* vel et *Collectiva*, pulsum sese insequentium  
Ordinem seu Rythmum spectat. Ab hoc autem pul-  
suum genere differt *Ordinatus* et *Inordinatus*, quorum  
ille vocatur *Ordinatus*, qui pulsando ordinem servat,  
licet Inaequalis fuerit: quando Pulsuum series per gra-  
dus quasi attollitur vel minuitur, et idem manet circui-  
tus tenor; ita pulsus qui tertio vel quarto ictu intermit-  
tit omnino est *Ordinatus*. *Inordinatus* vero omnis or-  
dinis expers est, etiamsi pulsus sint aequales, talis e. c.  
est qui nunc tertio, nunc quinto ictu intermittit, vel si  
fortis debilem, aut parvus magnum excipit. Recte igi-  
tur GALENUS *u*). „Causam, quae Inaequalitatem effi-  
ciat, semper firmam in Ordinatis ac fixam esse, in In-  
ordinatis non fixam“ docet autem alibi *v*) — „Pertur-  
bationem ordinis nil certi, nil firmi habere, ceteris  
vero paribus, ordinis perturbationem indicare naturam  
ad judicationem esse proclivior.“ — Convenire au-  
tem hi pulsus videntur cum Veterum *Εὐρυθμῶ* et  
*Ἀρυθμῶ*, si nempe *Rythmum* vocare liceat ordinem,  
quo pulsus se invicem insequuntur, quo sensu voce  
usus est GALENUS *w*), qui tamen *Πυθμον* etiam dixit  
Proportionem temporis ictus ad tempus quietis, dum et  
alii convenientiam duorum temporum (ictus et intervalli)  
inter se hac voce significarunt.

Huc quoque pertinent *Pulsus Ecrythmi*, qui nul-  
lius aetatis rythmum servant; *Pararythmi*, qui pro-  
ximae, *Heterorythmi*, qui alterius cujusdam aetatis  
ordinem aemulant *x*).

„De *Inaequalibus* autem Pulsibus, secundum GA-  
LENUS *y*), hoc sciendum. Ex oppilationibus eos, aut

*u*) De Caus. L. III. c. 14. *v*) De praes. L. II. c. 13. *w*) Conf.  
de Differ. L. I. c. 9. de Dign. Puls. L. III. c. 3. ALPINUS l. c.  
p. 230. *x*) Conf. GALENUS de Diff. l. c. *y*) De Praes. L. II. c. 4.  
conf. et L. II. c. 7. L. III. c. 4.



compressionibus instrumentorum, aut humorum, abundantia ad facultatem quidem collata, aut ex cordis inaequali temperie constare: incommodiorem porro esse unius pulsus inaequalitatem ea, quae in acervo consistit. — In homine enim, qui bene valet, pulsus deprehenditur aequalis, eoque valetudo existimatur certior, quo magis consistit pulsus. Non raro tamen in normali etiam statu pulsus invenitur ab aequalitate quaedam aberratio; ita ALPINUS *z)* testatur quosdam observari, qui ex natura Inaequales pulsus vel etiam recte valentes habeant; quales quoque casus attulit KAUSCHIUS *a)*. Senili praesertim aetati hic pulsus videtur proprius, obvius quoque in pluribus, qui cibo ac potui nimis indulserunt; in his vero ablato stimulo cessat: causa enim quaerenda in turbatione causarum in normali statu aequalem circuitum constituentium, sive hunc turbent convulsiones, sive arteriarum ossificationes sive obstructions; quidquid inaequalem Cordis Arteriarumque incitationem efficere, quidquid Systematis Vasculosi irritabilitatem praeter modum augere valeat, id omne producere potest hanc Inaequalitatem, quam et familiarem Pulmonum morbis dicit BAGLIVIVS *b)*. Inde quaevis ad Acutissimum morbum praedispositio comitem habere solet Inaequalem pulsum, qui et in horum decursu talis fit, quando notabilis quaedam mutatio, Crisis, Metastasis, vel simile quid locum obtineat. Hinc quoque repetenda Veterum denominatio *Pulsus Externi*, qui simul Durus et Inaequalis, indicat morbi materiem ad superficiem vehi; dum *Interiorem* vocarunt qui contractus, depressus minusque fortis, materiem ad interiores partes tendere significabat. Pulsum enim primarium Criseos signum habuit BOERHAAVIUS, „Accurate, inquit, observandus est pulsus; quatenus est index materiae morbosae movendae, motae, ex-

*z)* L. I. p. 242. *a)* Apud FALCONER. p. 56. *b)* L. c. p. 103.



cretioni paratae, et jam incipientis secerni: nam ibi demonstrat egregie tempus agendo aptum praeter cetera“ c). Quo major vero Inaequalitas, eo celeriores frequentioresque judicationes promittit, ita ut in decursu Criseos pulsus naturalem aequalitatem recuperet, quum inter criseos effecus praecipuus hicce sit, Circulationis impedimenta tollere; ita *Dicroto* secundus ictus pendet a resistentia sanguinis in capite accumulati, et per huncce ictum propellendi. Recte igitur GALENUS d). „Inaequalis pulsus fit plurimis in Crisibus, ac praesertim ubi aliquid certaminis ac periculi habeant: multo vero magis, ubi biliosi humores ad ventrem confluant.“ — REILIIUS e) quoque inter cetera Criseos per Exanthemata signa, habet pulsum inaequalem. — In Chronicis Inaequalem pulsum reddunt Convulsiones, Vermes, viscerum Infarctus, Arteriarum rigor et debilitas, Aneurysma, Polypus, sanguis densus ejusque per pulmones impeditus motus, cet: de quibus jam egit GALENUS f); denique omnibus Nervosis febribus hunc pulsum tribuit HUFELANDUS g); Putridis VESALIUS h) Prognosis aestimari debet ex comitantibus signis; si bonis copuletur in casibus, ubi crises expectantur, fauste ominatur, male vero quando periculosis pulsus formis jungitur, hinc ZIMMERMANNUS i) in genere pulsum eo periculosiorem dixit, quo inaequalis magis simulque frequens sit.

His praemissis, videamus nunc de unoquoque eorum in specie, et primo de *Absolute Inaequalibus*. Occurrit hic *Undosus Pulsus*, quem cum Magno confudit GRUNERUS k). Nascitur hic quando non tota arteria distenditur, sed primo ejus prima pars, dein secunda, mox tertia, sicque porro, ita ut cum undosa

c) Inst. §. 970. d) D. Crisi l. IV. ad fin. et Syn. c. 30. conf. de Praes. L. IV. c. 12. IDELER l. c. p. 106. e) Fiebl. T. I. p. 249. f) De Caus. l. III. c. 1 — 5. g) Eph. T. XXVI. P. 2. p. 177. h) L. c. p. 894. i) Erf. p. 191. k) Sem. p. 76. Conf. SWIETENUS l. c. T. II. p. 744.



quadam dilatatione altera sanguinis unda, undosus veluti aestus, priorem semper excipiat, nullaue hac in motione interruptio percipiatur. GALENO *l*) auctore, ab hoc sola magnitudine differt *Vermiculans* seu *Vermicans*, ait enim „Vermicans, quum species exhibetur quasi perreptantis arteriam vermis, undarum in modum insurgentis; quumque non uno et eodem tempore tota distenditur arteria. Si igitur cum Diastolis parvitate hoc fiat, vocatur vermiculans, sin autem cum magnitudine, undosus simpliciter.“ — Produci hos pulsus facultatis imbecillitate, copia humorum, summa Instrumentorum mollitudine idem docet *m*), ita tamen ut Undosus validiore gaudeat facultate, majoresque ideo arteriarum partes attollere valeat, neque adeo ut Vermiculans debilitatem significet. Plerumque invenitur Undosus in humidis ac pituitosis morbis, in Anasarca, Leucophlegmatia, Lethargo similibusque. Per se periculosus non habetur, ostendit enim nullos adesse stimulos, nulla impedimenta fluxum per vasa impediencia, sique simul fortis sit decretorium sudorem annuntiat, teste GALENO *n*), qui ait: „Undosus sudorem ut plurimum nuntiat, ac tanto magis, quanto mollior quidem fuerit, non tamen tenoris vacuus, si vero ipsi intercurrat Altus, firmissimum habebis Sudoris signum, semper enim hic aliquam excretionem significat: cum Undoso quidem Criticum sudorem; cum Vibroso autem vel absolute duro menstruorum potius, vel eruptionis sanguinis e naribus, vel per haemorrhoidas vel alvo exturbata.“ — Undosum certum sudoris signum credit ALPINUS *o*), quando alvus simul compressa sit; consentit et REILIUS *p*), qui criticum sudorem indicari pulsu molli, undoso sive *Inciduo* scripsit. *Inciduus* nimirum

*l*) Ad Tir. c. 8. et 11. conf. de Diff. L. I. c. 26. *m*) De Caus. L. II. c. 8. *n*) Ad Tir. c. 8. Conf. De Crisi L. IV. ad fin. De Caus. L. IV. c. 13. Syn. c. 30. *o*) L. c. p. 422. *p*) Fieb. T. I. p. 246. T. III. p. 406.



pulsus, quem sudorem Criticum praecedere SOLANO docuit. „Pulsus est inaequalis in una, 2, 3 vel 4 successivis pulsationibus, tam altitudine, quam vigore supra alias diastoles insurgens“ uti eum descripsit NIELL *q)*, cujus librum latino sermone edidit NOORTWYKIUS nostras; qui in Praef. hunc pulsum experientia pluries confirmatum vidisse tradit, et non quatuor tantum, sed sex, quin et septem incrementos successivos ictus singulas quasque periodos absolvere expertus est. Plerique hunc pulsum ad *Undosum* retulerunt, etiamsi ex descriptione appareat ad Collectivam Inaequalitatem eum pertinere, magis igitur ejusdem effectus, quam similitudinis rationem habuisse videntur, SWIETENUS *r)* tamen ita ratiocinatur. „Pulsus illi, successive supra reliquos, et supra se mutuo insurgentes, non inepte undarum successive insurgentium motum referunt; unde probabile videtur pulsum Undosum GALENI convenire cum Inciduo.“ — Mollem hunc pulsum semper se observasse testatur SOLANO *s)*, una vice excepta, qua durus simul Icterus Criticum praegressus est. Quidquid sit, CAMPERUS *s\*)* Crisium doctrinam oppugnans, Inciduum ac Undosum pulsum sudori praecedere propria experientia edoctus testatur; dum Criseos doctrinae defensores illum inter futuri Critici sudoris signa recensent.

Verum enim vero hic pulsus in *vermiculantem* si abeat, male ominatur, quoniam a debilitatis magis viribus nascitur, hinc, teste GALENO *t)*, largis succedit vacationibus, sanguinis profluviiis, alvi fluoribus, choleris vomitibus, mensium immodicis fluxibus, sudoribus pravis, omnibus denique morbis, qui vacuando debilitatem laxitatemque inducunt; unde et

*q)* Sect. 1. cap. 3. p. 7. *r)* L. c. T. II. p. 87. *s)* L. c. S. II. c. IV. p. 40. p. 86. Conf. SWIETENUS II. p. 86. IDELER I. c. p. 137. PINEL. Nos. 51. p. 35. *s\*)* De Opt. Ag. in Med. rat. c. 3. §. 4. *t)* De praes. L. II. c. 9. de Caus. L. III. c. 17.



Scorbuticis eum proprium dicit EUGALENUS *u*). Haud minus periculum portendit Pulsus, huc quoque referendus, quem *Undulantem* nonnulli vocarunt, quemque summam Malignitatem et mortem annuntiare docet REGA *v*), qui illum ita delineavit: „In hoc sanguis pellitur, non propellitur; movetur, non promovetur; premitur, non transprimitur; agitur quidem in arteriis majoribus, verum in et per minimas non adigitur.“ *Vermiculans* autem si ad extremam pervenit remissionem, Crebritatem et parvitatem vocatur *Formicans*, quia formicae reptantis instar digitos ferit; in specie quidem celer est, nec est celer tamen, at Creber omnino et parvus, cum plerumque sequitur facultatem a febre Acuta, Maligna, exitiali, ut GALENUS *w*) ait: „Cacoëthe dissolutam, in Acutis enim febribus non sustinet caloris copia pulsum esse rarum“ — supervenit igitur hicce pulsus viribus exhaustis, non facile instaurandis, excipit *Vermiculantem*, quando evacuationes ad terminum pervenere, vel quando hae febribus concomitantur; in Lentis Nervosis secundum HUXHAMUM „pulsus est celer, debilis, et inaequalis, nonnunquam *Formicans*, nonnunquam per nonnulla minuta lentus, imo Intermittens“ — pulsum parvum, rarum *Formicantem*, futuram Syncopen praedicare docet N. PISO *x*), eundem in Syncope Cardiaca familiarem dicit GALENUS *y*); in Malignis febribus mortis principium habet WILLISIUS *z*); in summa debilitate ante mortem eum quoque observavit MORGAGNIUS *a*).

Alia *Absolutae Inaequalitatis* species pulsus est *Vibrans* vel *Vibratus*, qui convenire cum *Pulsu Cruditatis* BORDEVII *b*), et hactenus *Convulsivo* similis videtur, quod, docente GALENO *c*), in utroque arteria

*u*) De Scorp. p. 48. *v*) Meth. Med. P. II. c. 3. Aph. 465.  
*w*) De Caus. L. III. c. 17. vid. ad Tir. Cap. 8. *x*) De Cogn. T. I. p. 702. *y*) Ad Tir. cap. II. *z*) De Febr. cap. 10. *a*) Ep. 30. §. 7.  
*b*) Conf. WETSCH l. c. c. 8. p. 111. *c*) De Diff. L. 1. c. 28



sedem non servat, at sursum deorsumque agitetur. Magis tamen hoc in Vibratis obtinet, majorque illorum est Dilatatio, quae exigua in Convulsivis, unde intensa veluti chorda in his sentiatur; dum in Vibratis crebra et inaequalis tangatur percussio, nata ab arteriarum duritie, firmo facultatis robore, et inde pendente valida impulsione. Diversum autem facultatis Impulsionisque robur differentiam inter *Vibratum* et *Convulsivum* constituit secundum GALENUM *d)*, qui convulsivum hunc statum arteriis a Nervosa convulsione impertiri docet. *Convulsivus* igitur *pulsus* indicat magnam in corpore irritationem, ad quam superandam vires deficiunt; debilitatem itaque viscerum, Convulsiones, inde oriundam Syncopen ac mortem denunciat *e)*. Monuit tamen LOMMIUS *f)* hunc pulsum minus esse timendum in morborum initio, quam in decursu post magnas evacuationes et febres. HOFFMANNUS *g)* autem „In Acutis febribus mortis praesagium praebet, eaque propter dici potest pulsus Morientium, cui plerumque Inaequalis vel Intermittens jungitur; nam sicut mortis confinia in toto systemate Nerveo irregularitas et Convulsio percipitur, ita etiam id contingit in Arteriis.“ Minus periculum indicat Vibratus, recte enim GALENUS *h)*. „Cum pulsus hic et robur facultatis et copiam caliditatis indicet, jure aliquando futuram crisin nunciat, et quo magis fuerit *Vibrosus*, eo etiam magis Crisin sperato.“ Non tamen semper faustam illam, imperfectam enim in Intermittente febre per narium Haemorrhagiam *pulsui Vibrato* insequentem vidit HAENIUS *i)*; faustam semper prognosin ex eo praesagire vetat quoque STOLLIUS *k)*, qui illum in Diarrhoea observavit; et febrim Putridam cum pulsu Vibrato, celerrimo in mortem terminari do-

*d)* De Caus. L. II. c. 6. et 12. Ad Tir. cap. 11. *e)* Conf. GALENUS de Praef. L. 1. c. 4. *f)* Obs. Med. l. III. p. 310. ed. Amstelod. 1745. *g)* L. c. T. III. p. 366. §. 10. *h)* Syn. cap. 22. *i)* L. c. T. III. p. 300. *k)* Rat. Med. T. III. p. 279. De Febr. Aph. 493.



cet. Nonnunquam vero pendet a mechanico vitio: in Cordis Polypo pulsum haud raro vibrari constat ex BURSERIO *l)*, habetque plures observationes *pulsus Vibrati* in Aneurysmate cum polyposa concretione MORGAGNIUS *m)*, qui illum abusu spirituosorum excitari, inque cordis praeternaturali magnitudine, et in Hydrope obvium vidit.

A *Vibrato* GALENUS *n)* distinxit *Tremulum* pulsum, quem a facultatis debilitate et arteriae mollitie deduxit, inde major in hoc celeriorque distentio, minor vehementia. Locum igitur habet, quando facultatis imbecillitatem concomitatur tremor, quod plerumque fieri solet in gracili corporis habitu. Pendere illum credit SENACUS *o)* a sanguine cordis ictibus tremulis in actum deducto, qui tamen ictus quandoque nil sunt nisi tremores sanguini et arteriis communicati. Intelligitur hinc talem pulsum periculosum esse, debilem illum cordis arteriumque reactionem indicare notat CONBRUCH *p)*; in Angina Maligna HUXHAMUS *q)* pulsum memorat celerem, parvum, tremulum, licet nonnunquam tardum et repentem. Inter febris Malignae symptomata *Tremulum* pulsum recenset REILIUS *r)*; invenitur quoque in Inflammationibus internis, Soporosis morbis, et in Phrenitide eam, praeunte COELIO AURELIANO *s)* supra notavimus.

*Serratus pulsus* dicitur, quando arteriae pars prae alia magis distenditur, ita ut digitis sensum veluti serrae imprimatur. Secundum GALENUM *t)* „Omnes, quos ex Inflammatione febris arripuit, pulsum habent durum, et ob intemperiem arteriarum in uno occursum aequalem, quae si ambo conjuncta sint, existit Serra-

*l)* L. c. T. IV. §. 272. *m)* Conf. Ep. 21. §. 32 et 47. Ep. 24. §. 15 et 35 passim. *n)* De Praes. L. II. c. 12. *o)* L. c. T. II. p. 218. *p)* Klin. Taschenb. T. II. p. 292. *q)* L. c. T. III. p. 100. *r)* L. c. T. I. p. 595. *s)* L. c. L. 1. c. 13. supra p. 56. *t)* De Caus. lib. IV. c. 7. conf. ad Tir. c. 11.



tus. Inflammationes autem partium Venosarum pulsus creant majores; partium Nervosarum minores, sed eos duriores magisque serrantes.“ — Pleuriticorum eum proprium dicit ALPINUS *u)*. Etiam „in Mesenteritide observatur pulsus *Inaequalis et Serrinus*, qualis in partibus Phlegmone obsessis observari soleat, qui tamen exiguam duritiem habeat.“ In genere igitur significat stimulum adesse irritantem; vasa constricta, tensa; Convulsiones, Inflammationes membranarum maxime partium; eoque pejoris est praesagii, quo magis tensus ac durus est, unde BAGLIVIVS *v)* „Pulsus *Serrinus ac durus* semper indicat vitium in partibus Membranosis et Nerveis, valde autem periculosus erit, si cum periculosis jungatur accidentibus“. —

Huc quoque referendus videtur pulsus *Crepitans*, qui, teste GRUNERO *w)*, cum quodam stridoris sensu in medio pectore est, et fere talis, qualis a duobus lapidibus arenaceis sese affricantibus oritur; fusius de eo egit MAUCHARTUS *x)*.

Transeamus nunc ad pulsus, quos relatione Rythmi *Inaequales* vocavimus; occurrit hic *Deficiens*, qui Intermittentis synonymus habetur; recte enim MORGAGNIUS „Intermissio est nil aliud nisi Asphyxia brevissima; aut quid Asphyxia, nisi Intermissio diutissime durans“? qualis Asphyxiae, ultra  $\frac{1}{4}$  horae durantis, exemplum attulit SCHENKIUS *y)*, GALENUS *z)* tamen hos pulsus distinxit „*Deficiens* est, quando inter magnos plures pulsus unus minor apparet; ubi totus ille motus aboletur, *Intermittens* dicitur“ habet quoque ille Intermissionem in uno Pulsu, quando sc. distentionem interpellat quies: qui eo periculosior, quo languidior se-

*u)* L. c. p. 236. de Meth. Med. L. VII. c. 18. p. 432. *v)* L. c. p. 278. *w)* Sem. p. 78. *x)* Vid. ejus Diss. in HALLERI Disp. Pr. n°. 63. T. II. p. 479. *y)* In Eph. HUFELANDI T. XXVII. p. 68. *z)* De Diff. L. I. c. 11. De Praes. L. II. c. 6.



cundus motus sit priore. Vulgo autem intermittere pulsus dicitur, ubi inter plures ictus unus alterve deficit et exinde tempora intermedia inaequalia sunt. GALENO *a)* auctore, hunc pulsum inducunt non solum facultatis infirmitas, sed et instrumentorum valida oppilatio, compressio, constrictio. Quando Arteriarum vitio intermittit pulsus, respondet cordis Diastoli; quando a Corde ipso pendet, Synchronus est ejus Systoli, ut docuit BURSERIUS *b)*. Ad causas efficientes GAUBIUS *c)* refert Cordis et Arteriarum quaecunque vitia, Respirationis impedimenta, sanguinis abundantiam, inopiam *c\*)*, affectionem; primarum denique viarum, et Nervosi systematis turbae, praesertim illae ab animi pathematibus natae. Inde MORGAGNIUS *d)*. „Non raro praeter rationem hoc vitio terrentur Medici, veluti cum in ventriculo aut Intestinis subest causa, quae aut per se evanescere, aut facili tolli poterit.“ Ita a debili ventriculo pulsus Intermissionem observavit, et stimulantibus (Arsenico) curavit DARWINUS *e)*. Ex hisce jam apparet vix ullos inveniri morbos, quin hunc pulsum Comitem habere possint; in Prognosi itaque cautos esse oportet, praesertim quum et dentur homines, qui valentes ullo absque incommodo pulsum habent Intermittentem, aegrotantes autem pulsu gaudent aequali. Hujus rei exemplum affert HAENIUS *f)*, qui curam se egisse narrat Mercatoris, qui non modo pulsum a natura Intermittentem habebat, verum etiam dum aegrotaret, cum celeritate aequalem: qui, quamdiu aequalis maneret, aegrum in discrimine versari indicabat. Addit HAENIUS *g)* „Cordis actionis aucta celeritas inter-

*a)* De Caus. l. 2. cap. 3. *b)* L. c. T. IV. p. 214. *c)* Path. §. 182. *c\*)* Quomodo a contrariis his causis Intermissio oritur, docet BELLINI l. c. p. 613 et 622 conf. et LANCISIUS de morte sub. L. I. c. 19. p. 59. *d)* Ep. 24. §. 20. Conf. ZIMMERMANNUS Erf. p. 293. BAGLIVIVS. l. c. p. 34. *e)* L. c. T. II. P. 1. p. 136. Conf. BELLINUS l. c. p. 620. *f)* L. c. cap. 19. p. 485. *g)* L. c. p. 528. Conf. BALLONIUS Op. T. I. p. 144. T. II. p. 272.



missionem pulsuum debebat, quam solita cordis contractio superare non potuit“ habet et alibi similem a se observatum casum, et observationem BALLONII, qui casum refert Monachi, cujus pulsus, quoad vixerit, intermittebat; et alterum juvenis, qui dum ex morbo emergeret, pulsu Intermittente Medicos terruit, ignorantes illum esse ipsi proprium; notat quoque MARRHERRUS *h)* SWIETENUM hominem novisse, cui decimo quovis ictu pulsus intermittebat, licet intergerimae esset valetudinis. Observandum etiam an ab organico quodam vitio intermittit pulsus, an e. c. gibbosi homines, vel thoracem male conformatum gerant? Praeterea ad aetatem omnino est attendendum, hicce enim pulsus pueritiae et senectuti magis proprius est, quam aetati mediae. In Infantibus praevalens arteriarum irritabilitas et capacitas facit, ut levissima de causa turbetur aequilibrium arteriosum inter venosumque systema, inde Intermittens pulsus, qui a contraria causa senibus obvenit; in his nimirum praevalet venarum capacitas, hinc cor plus sanguinis assumit antequam contrahit se, exinde pulsus senilis illa plenitudo ac raritas, exinde etiam Intermissio, si quamcunque ob causam motus sanguinis per venas capaciores turbetur. Observavit hoc jam GALENUS *i)* dicens „ex Intermissione pulsus multos senes pariter et pueros evasisse, juvenum autem ne ex hoc quidem ullum.“ Unicum exemplum puellae 20 annorum ex Pleuritide cum Intermittente superstitem habet ALPINUS *k)*, simul monens plerisque juvenum Intermittentes esse exitiales quod in illis maximum a statu sano recessum declarent, Juvenum enim pulsus ob validum virium robur non nisi a vehementi causa deficere potest. Non omnes quoque Intermittentes aequae sunt lethiferi, lethales maxime, qui in uno tantum pulsu intermittunt, prae-

*h)* L. c. T. II. p. 259. Conf. BONETI Thes. T. I. p. 861.

*i)* De Praes. L. II. c. 4. *k)* De Praes. p. 241.



sertim si sequens ictus praecedenti minor sit *l*); qui hunc habent majorem, minus sunt exitiosi, quoniam hoc in casu Circulationis impedimenta vincuntur.

Omnes autem minus periculum portendunt, quando quies intervallum unius pulsationis non superaverit, uti GALENUS l. l. „Quies tempore unius pulsationis inter omnes moderatissima est — qui vero duorum aut plurium pulsuum tempus arteriam quiescentem habuerunt, certum semper exitium indicarunt“ — hi enim a producta raritate nati virium plenarium defectum indicant; qui ita in Malignis intermittit, unaque debilis atque creber est, certum mortis nuntium habent SWIETENUS *m*), REILIUS *n*), HECKERUS *o*), alii.

Ex hisce facile perspicui poterit, quantum ad Diagnosin et Prognosin *Intermittens* valeat? praeter debilitatem vero spectat quoque systematis circulatorii mechanica vitia, de quorum sede accedentibus topicis symptomatibus certiores reddimur. Ita quando intermittit pulsus a causa intra cranium latente, notante BELLINO *p*), vel dolor capitis gravans, pulsans; vel torpor, stupor, delirium cet. conjuncta erunt. Quando malum prope Cor haeret, Diagnosin confirmatur cordis palpitationibus minimo motu excitatis, quibus anxietates Extremitatumque frigores plerumque adjungi solent. Plerumque licet non semper, auctore MORGAGNIO *q*), Cordis magnorumque vasorum Aneurysmata Intermittentem producant pulsum; et recte eorum praesentiam supponimus, quando simul adsit anxietas et dolor in pectore; quando cordis ictus veluti contractus et vibrans, quando aqua turgent extremitates, et aegri in situ corporis antrorsum inclinati facilius aerem spirant, hisque demum animi deliquia accedunt. Non

*l*) Hanc GALENI observ. sua experientia confirmavit BAGLIVIVS p. 146. l. l. *m*) T. II. p. 429. *n*) Fieberlehre T. I. p. 595 et 634. *o*) Einl. Sch. N. 2. p. 143. Conf. BONETUS l. c. p. 861. *p*) L. I. p. 606. *q*) Ep. 18. §. 17. Ep. 24. §. 34. Conf. ea quae supra diximus pag. 93. 107 et 110.



ex sola igitur pulsus Intermissione de Aneurysmate certi sumus, et observandum omnino praeceptum BURSERII *r)* „Pulsum plurimis modis a naturali aegrotantis habitudine deflectentem, si cum constantia id fit, poterit Diagnosin obscuritati haud parum lucis afferre; non tamen omnis motus cordis inconditus, aut pulsus et respirationis laesio statim vitia paecordiorum significat.“ — Polypi Cordis pathognomonicum signum nonnulli habuere Intermittentem pulsum; MORGAGNIUS vero, rationem habens argumentorum, quae PASTA attulit, ut durante vita Polyporum formationem negaret, illosque non nisi in ultimo vitae stadio, quin imo post mortem formari probaret, in dilatatis tamen arteriis Polypos negare non sustinuit, et licet saepe mentionem facit Polypi cum pulsu Intermittente, eum tamen certum Polypi indicium esse ideo non agnovit, quia omnia fere cordis vitia concomitatur, et saepe cadaverum sectio Polypos ostendit, absque ut ulla adfuerit pulsus Intermissio. Hisce autem opponit WICHMANNUS *s)*, in illis casibus verosimiliter polyposas concretiones post mortem formatas, non verum Polypum morbum primum ac lethalem fuisse. Hujus autem diagnosin, quam Intermittens et Inordinatus pulsus praebet, confirmari oportet praecipue forti Carotidum et Subclaviarum ictu, vehementi cordis palpitatione, praesertim in ejus scrobiculo percipienda, ubi simul digiti pressione dolor excitatur; adesse quoque oportet anxietas magna, quae tamen periodica incertisque periodis revertitur. Aliquando etiam cor in sua systole ita impeditur, ut aegri hoc impedimentum cum ictu, a manu feriente in cor allato, comparent; denique attendendum an absint symptomata, quae aliis morbis accedere solent. Jure igitur BURSERIUS *t)* Diagnosin inter Aneurysma ac Polypum difficillimam sta-

*r)* L. c. T. IV. p. 169. *s)* Diagn. L. II. p. 192. legi profecto meretur descriptio talis Polypi p. 297. occurrens. *t)* L. c. T. IV. p. 269.



tuit; uni tamen symptomati plurimum fidit SPRENGELIUS *u)*, in Aneurysmate nimirum abesse singularem illam sensationem aeris veluti calidi, quem aeger supra cor quasi spirare sentit *v)*.

Quando Intermittens pulsus per tempus continuatur, anxietate et tensione in cordis regione concomitatur, quando animi Deliquia sanguinis vomitu et Asthmate vehemente excipiuntur, tunc plerumque Cordis cum Pericardio Connexiones et Adhaesiones locum habent, docente MORGAGNIO *w)*; qui Cordis et Pericardii exulcerationes adesse dicit, quando hisce symptomatibus horror atque tabes accedit; et pulsum intermittere vidit a Semilunarium valvularum duritie et ossificatione. In Angina Pectoris Intermittens pulsus solitum est Symptoma, ita quidem ut SPRENGELIUS *x)* doceat eum non raro in plenariam Asphyxiam abire, et hoc in morbo vehementes cordis palpitationes conjunctas esse cum doloribus, thoracem transversim usque ad humeros percurrentibus; simul monens, Diagnosin haud esse difficilem, quoniam periodicus est et Rheumaticis doloribus excipitur. Hoc notandum, quoniam egregius horum morborum observator WICHMANUS *y)* in Angina Simplici, neque Arthritide, neque aliis morbis complicata, pulsum nullo modo Intermittentem invenit, nisi in accessu Asthmatico, et exinde conclusit FOTHERGILLIUM aliosque, qui hoc in morbo Intermittentem memorarunt, non puram ac simplicem Anginam, sed complicatam illam et potissimum Arthriticum quoddam malum *z)* ante oculos habuisse. Haec

*u)* Sem. §. 552. *v)* Notari meretur macula illa alba, cordis substantiam perreptans, quam cordis Polypum semper concomitari in sectis cadaveribus observavit Cl. Praec. G. SANDIFORT. MORGAGNIUS illius quoque mentionem faciens, ex adipe illam dixit. CORVISART l. c. p. 35 dicit aliquando in cordis superficie inveniri maculas albas, quas nasci credit exsudatione, analoga illi, quae fit in fine Inflammationis membranae serosae. — Conf. idem p. 470. *w)* Ep. 24. §. 21 — 25. Conf. BONETUS l. c. p. 861. §. 42 *x)* L. c. §. 555. *y)* L. c. p. 175 et 217. *z)* De quo agit p. 163.



sententia ideo fortasse probabilior evadet, quod teste BURSERIO *a)* Asthma, huic morbo Symptoma accedens, per se quidem illum pulsum excitare solet. Ita in Asthmate Periodico Millari pulsum sensim sensimque minorem, frequentiore, quandoque Intermittentem ipse notat WICHMANNUS *b)*. Non valet igitur CORVISARTI regula, Astmaticos accessus a cordis vitio distingui pulsu ordinato, aequali, frequenti. Hydro-Thoracem autem molli, pleno, raro, qui in cordis vitio est durus, frequens, intermittens, inordinatus; in Thoracis enim, et Pericardii Hydrope intermittentem observarunt HAENIUS *c)* et Doct. BODEL *d)*.

Praeter memorata vitia Intermittentem quoque, licet non constantem, inducunt Convulsiones et viscerum Infarctus; inde illum observamus in Hypochondriacis, Arthriticis, Scorbuticis, Hystericis, in qui-

*a)* L. c. T. III. p. 395. *b)* Eph. HUFEL. T. I. p. 426 et 441. Conf. Diagn. l. I. p. 120. HECKERUS Einl. schr. N. 3. p. 12. Difficilem inter Asthma Millare et Anginam Polyposam Diagnosin egregie patefecit WICHMANNUS l. I. T. II. p. 104 et Eph. HUFELANDI T. I. p. 1. *c)* L. I. p. 483. *d)* Gen. Mag. T. I. P. 2. p. 67. Hydropis Pericardii pathognomonicum signum CORVISART, p. 41 et 51. ponit Cordis palpitaciones, nunc versus dextram, nunc versus oppositam partem. Attendi autem meretur locus p. 386. „Le Médecin peut trouver, dans l'observation du pouls, des signes qui fixent son attention sur le genre de lésion, et décèlent, dans le plus grand nombre des cas l'état morbifique de l'organe principal de la circulation. Alors le pouls affecte, en effet, toutes les manières d'être possibles. Il est fort, dur, vibrant, presque toujours fréquent, régulier dans les aneurysmes Actifs exempts de complications; mou, lent, parfois fréquent, régulier, facile à étouffer dans les aneurysmes Passifs; irrégulier. inégal, ondulant dans tous les cas de rétrécissemens permanens; Intermittent, irrégulier par intervalle; un instant après, très régulier lors des rétrécissemens momentanes produits par des végétations, ou des concretion mobiles, ou autres altérations analogues; faible et a peine sensible dans les endurcissemens, les ossifications, le ramollissement et les autres dégénérescences du tissu musculaire; vite, prompt, déréglé, comme convulsif, impossible à décrire dans les cas de rupture d'un ou de plusieurs faisceaux charnus.“ — Et deinde p. 388. „un des caractères les plus singuliers, que présente le pouls dans quelques cas des Maladies du coeur, c'est d'être différent sur les deux bras, ou bien sensible sur l'un, et insensible sur l'autre.“



bus familiarem illum vocat PECHLINUS *e*). Invenitur quoque in iis, qui Vermibus et sordibus primarum viarum laborant, et contentam in his materiem pulsum intermittentem reddere exemplo probavit MORGAGNIUS *f*). In Verminatione autem magna pulsus observatur varietas, ut nunc debilis, parvus, frequens, nunc fortior nunc vero intermittens maxime reperitur *g*). Habet observationem RIVERIUS *h*) Intermittentis a Lumbrico, qui excreto Verme iterum fuit naturalis. Neque mirum hoc videbitur cum HUFELANDO *i*) consideranti quot et quantas turbas haecce animalia in Oeconoconomia humana, Nervos afficiendo, excitare valeant, quidquid de illorum innocentia in medium protulere RUSH et WICHMANNUS *k*). Testatur HAEUNIUS *l*) se non ex Recentiorum dogmate, verum a remota antiquitate propriaque experientia edoctum esse, pulsum celerem, minus fortem cum inaequalitate et intermissione longe rarissima Vermium indicare motum. Quando igitur Intermittentem non comitantur Symptomata, quae mechanicum Circulationis vitium designant, tunc inquirendum an aliud sympathicum malum Nervaeum systema perturbaverit, atque ita hujus pulsus causa exstiterit? in quibus tamen casibus haecce Intermissio per se neque secundam neque adversam reddit prognosin, quippe quae in Malignis, Corruptivis et Pestilentialibus febribus et mortem et crises praecedat, uti illum in hisce simul debilem supra notavimus. Non semper tamen a debilitate oritur Intermittens, sed haud raro annunciat mortem ab invincibili actionis vitalis impedimento et incitationibus nimis vehementibus: talis Intermittens, simul fortis ac durus, invenitur quoque in Inflammationibus, Cephalalgia, Apoplexia *m*).

*e*) L. II. Obs. 7. p. 213. *f*) Ep. 24. §. 20. Conf. et NIHELLUS l. c. p. 63. *g*) Teste DOEVERENO Diss. p. 62. *h*) Cent. 3. Obs. 3. *i*) Ueber die Blatt. *k*) L. c. p. 75. T. III. *l*) L. c. T. III. p. 523. Conf. p. 483 et T. IV. p. 198. NIHELL l. c. p. 135. *m*) Vid. FREIND Historia Med. p. 161. (ed. oper. omn. med. Paris. 1735.)



Ex tali pulsu instantem Syncopen, at Venaesectionem cavendam praedixit P. SALIUS, saepe illum Crises praecedere ex ipsius natura satis intelligitur; inter signa evacuationem Criticam per alvum, urinam, vomitum praegredientia, Intermittentem memorant REILIUS *n*), IDELER *o*), CONSBRUCH *p*), licet SOLANO illum Judicationes per alvum tantum praecedere testatur, nisi simul tensus inveniat, quando vomitus est indicium *q*). Docet quoque HAENIUS *r*), se spatio 14 annorum Intermittentem ter ante alvinam crisin observasse: narratque casum ALPINUS *s*) Pleuriticae juvenis, in qua singulis 7 aut 10 pulsibus 1<sup>a</sup> die intermittebat spatio unius pulsationis; 2<sup>a</sup> singulis 6 aut 4; 3<sup>a</sup> singulis tribus; 4<sup>a</sup> morituram quisque judicasset, cum delira prorsus esset, nil expueret, difficillima respiratio, inquietissima, et cum pulsus, singulis pulsatis duabus pulsationibus, ita intermiserit, ut immobilis multo intervallo arteria maneret, pulsusque subsequentes, languidi, exilesque essent, nihilominus praeter spem simul cum urina multa materia crassa pituitosa excreta, nulla alia observata excretionem aut iudicio, aut natura facta. Simul monet huiusmodi casus raro fieri, et esse in Medendi Arte veluti monstra; qua annotatione ALPINUS agens de Intermittente pro varia aetate, GALENI regulam de Intermittente, juvenili aetati lethali, prae oculis habuisse videtur; minime vero Criticam illam evacuationem Intermittente indicari; qualem sententiam ei tribuit NIHELLUS *t*).

*n*) Vid. Fieb. T. I. p. 347. T. III autem p. 25. pulsum Dicrotum dicit in Haemorrhagiis ex partibus, quae supra; Intermittentem in illis, quae infra Diaphragma positae sunt. Ab hac tamen regula ipse decedit, qui p. 132 in Haematemasi pulsum Intermittentem et Inordinatum: p. 287 in Uteri Haemorrhagiis Convulsivum et Dicrotum docet. *o*) L. c. p. 126 et 130. *p*) L. c. p. 201. T. I. *q*) Vid. NIHELLUS l. c. p. 5. qui tamen hoc SOLANI effatum p. 66. ita restrinxit, ut tunc tantum Diarrhoeam indicare doceat, quando simul fortis, neque a mechanico vitio, neque a spasmis inducitur. *r*) L. c. T. III. p. 482. *s*) L. c. p. 241. similis casus vid. apud HORSTIUM Obs. Med. L. II. Obs. 8. *t*) L. c. p. 43. Conf. GALENUS De Caus. l. II. c. 3.



Intermittenti opponitur *Intercurrens* vel *Intercidens*; talis pulsus dicitur, quando post plures pulsationes frequentiores, expectata quiete, superflua intercidit percussio; vel quando inter celeriores, debilioresque nonnullos unus alterque ictus fortis rarusque observatur, unde GALENUS *u)* illum crebritate inaequali contineri dixit. SPRENGELIUS *v)* vero *Intercurrentem* vocat, quando plures frequentes pulsationes se invicem subsequuntur et cohaerere inter se videntur, nunc autem quies existit, cui iterum succedit frequentium pulsum numerus. Quando hi pulsus continuo decrescunt, ita ut prima pulsatio sit omnium maxima, cum GALENO *w)* aliisque hunc pulsum *Myurum* seu *Mutilus* seu *Decurtatus* vocat, hi pulsus quando ad arteriae immobilitatem usque perveniunt, *Myuri Deficientes*; quando post eam immobilitatem pulsare denuo incipiunt, *Deficientes Recurrentes*, nominantur. *Myuri vero Recurrentes* sunt, qui languidissimi quidem facti, dein tamen iterum augeri deprehenduntur; ab his autem distinguendus ille *Myurus*, qui una in Diastole minui dicitur, et auctore ALPINO *x)*, caudae modo imminuitur, ita ut si primum manu magnum quis tetigerit, paulo post angustiores illum evasisse viderit. In genere *Myurus*, si cum virium defectu ingruat, ingens periculum indicat, sique una deficit, pessimus est augur. Non ita metuendus est *Myurus reciprocus*, qui in decrepitis haud rarus, in Juvenibus funestus omnino est, eum Anasarcae nulla febre concomitatae accedere, inque Palpitatione et Polypo cordis inveniri notat GRUNERUS *y)*. Ad *Decurtatos* quoque pertinet *Innuens* et *Circumnuens* ARCHIGENIS, hos uti et *Decurtatos* quandoque a conformatione nativa pendere docet GALENUS *z)*. Fiunt quando arteria ita sit conformata, ut

*u)* De Praes. L. II. c. 5. *v)* Sem. §. 560. *w)* De Diff. l. I. c. 11 et 12. *x)* L. c. p. 213. *y)* Sem. §. 139. *z)* De Praes. II, 11. Conf. de Caus. II, 10 et IV, 10.



ejus pars media cuti nudae subjecta sit, partes autem utrinque altius demergantur; fiunt et a debilitate, quae attollere onus negat, et flexum in alto pulsum ostendit, non circulum. Comparata hujus partis distentione cum minoribus aliis decurtatum in utrisque partibus motum ostendit, unde ALPINUS *a)* „Circumnuentes significant Diastoles brevitatem cum extremorum utrorumque veluti mutatione.“

Quod ad Prognosin ex *Intercurrente* notat SPRENGELIUS *b)*, illum ex Inaequalibus minus periculum indicare, quoniam cum illo semper Incitatio nova locum habeat, unde GALENUS *c)*. „Repugnat in Intercurrentibus et decertat cum noxiis causis facultas; in Intermittentibus hoc piget illum facere: sane judicationem saepe Intercurrentes attulere, est enim et veluti conatus quidam naturae ad pugnandum paratae — et major pars petit ex Intermittentibus, quam ex Intercurrentibus.“ — Si tamen hic pulsus in febribus apparet ab obstructis vel oppressis magnis arteriis, vel etiam in Pulmonum Inflammatione, cum res aegri in angusto sunt, tunc male eum praesagire docet GORTERUS *d)*.

Huc etiam refertur *Pulsus Dicrotus*, ideo *bis feriens* dictus, quoniam tangentes digitos bis pulset, et ita quidem pulset, ut prior ictus secundo sit fortior et major, ac deinde longius intervallum intercedat. GALENUS *e)* olim hunc pulsum Vibratis adscripserat, fatetur autem se deceptum fuisse ARCHIGENIS verbis, qui geminis mallei ad incudem ictibus illum assimilavit, postquam vero mollem nonnunquam hoc in pulsu arteriam tetigisset, ejus causam inaequalem cordis intemperiem esse dixit, et non, quod antea statuerat arteriae intemperiem ac duritiem. In genere hunc pulsum Convulsiones, impedimenta Circuitum retardantia, robur cordis hisce alienis obstaculis insurgentis, significare

*a)* L. c. p. 231. *b)* Sem. §. 561. *c)* De Praes. II, 5. *d)* Pr. L. III. p. 172. *e)* Diff. I, 17. Conf. de Caus. II, 6. De Praes. II, 1. III, 4.



credunt; exinde MARQUETUS Syncopen et mortem portendere putavit, cujus tamen sententiae aequae parum fudit ZIMMERMANNUS *f*), quam SOLANIANAE illi, *Dicrotum* Haemorrhagias Narium indicare, easque eo propius instare, quo brevioribus pulsum periodis revertitur; quod tamen ita restrinxit NIHELLUS *g*), ut esse potius inclinationis ad Haemorrhagiam Narium signum pronunciavit. Hoc testimonium minime esse negligendum monuere SWIETENUS *h*) ac IDELERUS *i*), qui tamen hunc pulsum cum Caprizante confudit. *Dicrotum* inter Haemorrhagiae Criticae signa numerant PINELLUS *k*), CONSRUCH *l*), REILIUS *m*), qui *Dicrotum* etiam vocat, in quo arteria bis dilatatur, dum semel tantum contrahitur. Narium Haemorrhagias et Haemoptyses *Dicroto* indicari docet HECKERUS *n*), habetque obs. NOORDWYKIUS *Dicroti* ante evacuationem alvinam, nonnullis tantum sanguinis ex naricis guttis copulatam. Criticum se sudorem post hunc pulsum observasse testatur SPRENGELIUS *o*), recte monens ab hoc pulsu semper et ubique crises ideo expectari non posse, quoniam impedimenta a quibus inducitur, interdum nimis pertinacia sunt. BORDEVIUS *p*), etsi pulsum *Nasalem*, per nares evacuationem praesagientem, ad signa *Dicroti* delineat, *Dicrotum* tamen non Haemorrhagiae Narium, sed *Mensium pulsum* facit et huncce *Uterinum pulsum* dicit *q*). „Qui magis elevatus et expansus est quam antea, simul Inaequalis et *Dicrotus* est, licet *Dicrotus* non adeo percipiat quam in *Nasali*.“ Testatur autem SWIETENUS *r*) se observasse illum pulsum ante Menstrua, quae post trium mensium interruptionem rursus fluere incoeperant, habetque consentientem IDELERUM *s*). Unicum,

*f*) Erf. p. 192. *g*) L. c. p. 53—63. *h*) L. c. II. p. 463.  
*i*) L. c. p. 108. *k*) T. I. p. 35. *l*) T. I. p. 200. *m*) Fiebl. I. p. 244. T. III. p. 73. *n*) Kunst cet. T. II. p. 32. *o*) Sem. §. 558.  
*p*) Rech. p. 46 et 356. *q*) L. c. p. 95. *r*) L. c. T. IV. p. 420.  
 Conf. REILIUS l. c. III. p. 287. *s*) L. c. p. 110.



quod scio, exemplum Dicrotum fuisse normalem, in Juvene observavit BALLONIUS *t*). Ab Aneurysmate eum viderunt LANCISIUS *u*) ac ZIMMERMANNUS *v*), qui illum etiam in febre Lenta a Puerperio difficili quotidie animadvertisse testatur.

A Dicroto in eo differt *Caprizans*, quod in hocce secundus ictus priore sit fortior et major, dum *Coturnizans* dicitur, quando non 2 sed 3 in uno intervallo pulsus celerrime se insequuntur. HEROPHILUS *Caprizantem* (*Δοκναδίζοντα*) illum pulsum vocavit, quoniam caprarum saltum imitare illi videretur. BORDEVIUS *Reduplicatum* illum vocans, esse unicam pulsationem partitam in bina tempora dixit. Ad Inaequales in uno pulsu eum retulerat, et a copia humorum, instrumentorumque oppilatione et compressione eum deduxerat GALENUS *w*), at vero a cordis inaequali intemperie pendere postea docuit. Declarat autem crebras seseque iterum remittentes cordis contractiones, magnam irritationem, malum morbi exitum, praesertim quando simul debilis est. Saepissime illum in Acutis ante convulsiones observasse testatur SPRENGELIUS *x*), neque unquam perfectam crisin praecessisse credit. Convulsiones eum praesignificare habet quoque REGA *y*).

Ex hisce jam omnibus collectis apparere poterit recte BOERHAAVIUM *z*) dixisse. „Fortis, magnus, aequalis, tardusque simul boni; omnium optimus fortis et magnus; fortis et tardus; magnus et tardus simul boni sunt. Debilis, parvus, durus, inaequalis, intermittens, frequens simul est pessimus omnium; atque eo quidem peior, quo plures tales notae concurrunt simul, et contra.“ Unde et GALENUS *a*) dixit: „Pulsus eo magis esse pertimescendos, quo magis a naturali symmetria recedunt.“ Neque tamen ideo sani et nor-

*t*) Epid. II., 195. *u*) L. c. p. 132. *v*) Erf. p. 192. *w*) De Diff. I. c. 29. Conf. de Caus. II, 7. de Praes. II, 8. *x*) Sem. §. 559. *y*) L. c. §. 482. *z*) Inst. §. 966. *a*) De Praes. II, 13.



males pulsus semper et ubique boni sunt, quippe qui tales in pluribus, iisque gravissimis morbis deprehenduntur, qualesque in Pleuriticis jamjam morituris invenit BAGLIVIVS *b)*, qualemque fallaciam in Intermittentibus Soporosis notat ALIBERTUS *c)*, citans locum CLEGHORNII *d)* „When drowsy lethargick symptoms come on, the pulse often resembles that of a person in full health, though the sick is in the utmost danger.“ — In Colica Pictonum pulsum non turbari docet SENACUS *e)*. Praesertim vero Naturalis ille pulsus status observatur in febribus Corruptivis, Nervosis, Malignis, inque Pestilentialibus eum jam notarunt GALENUS *f)* et ALPINUS *g)*. In febre Hiemali lethifera SYDENHAMUS *h)*, SARCONI *i)* et HECKERUS *k)*, simul notans nullo in morbo signa ex pulsu magis esse fallacia quam in Nervoso, in hoc enim aegrum non mori debilitate, cujus mensura pulsus est, at latente in Nerveo systemate destructione; hinc et his in febribus, et praesertim in vera Peste *l)*, quoad Prognosin et Indicationes, Semioticon hoc valet AVICENNAE paradoxon. „Pulsus sanus, urina sana, aeger moritur.“ Neque mirum, pleraeque enim crises sensibus patentes fere semper Circulatoria et Secernentia organa spectant, dum in his febribus aegri moriuntur ab affecto et laborante Nervoso systemate. Ab altera vero parte fatendum HECKE-

*b)* L. c. p. 34. *c)* L. c. p. 203. *d)* Obs. on Ep. Dis. of Min. *e)* L. c. T. II. p. 209. *f)* De Praes. III, 3. *g)* L. c. p. 243. *h)* Op. p. 505. et 519. *i)* L. c. T. II. §. 357. *k)* Ueber das Nerv. Eintl. Schr. N. 1. p. 62. conf. WETSCH l. c. p. 12. CONSERUCH T. I. p. 222. REILIUS Arch. T. VII. p. 251. „In den reinen Gefässfiebern ist das Uebermass der Erregbarkeit auf das arterielle System beschränkt, sie tritt nicht in die animalische Sphäre über, sondern wird durch eben die Werkzeuge wieder verzehrt, die sie erzeugen. — In den Nervenfiebern ist der Wechsel zwischen beiden Sphären bald frei, bald gesperrt, daher alterniren Nervenzufälle mit Anomalieen des Pulses, oder das Gefässfieber hört ganz auf, und dafür entstehn Phrenesieen, anhaltende Konvulsionen, und allgemeine Starrkrämpfe, wenn die erzeugte Erregbarkeit ganz in die animalische Sphäre übergeht.“ *l)* Conf. LOMMIUS l. c. L. I. p. 32.



RUM pulsui tanquam signo in Nervosis his non satis tribuere, quippe qui non in omnibus talis, quin imo, teste gravissimo HUFELANDO *m)* in novissima illa Epidemia Nervosa, omnium maximi momenti signum existit ad indicandum morbi et periculi vel augmentum vel decrementum.

Discimus igitur ex hisce iterum quam incertis nititur ars nostra fundamentis; discimus nunquam unico signo esse inhaerendum, quum praecipuum, quo gaudemus, multoties nos decipere observamus. „Discimus, et hanc HAENII *n)* conclusionem nostram facimus, ex his omnibus prudentiam in Diagnosi formanda; discimus cur saepe eandem deprehendamus fallacem; discimus Prognosin majoris quandoque non esse certitudinis; et proinde curam ea cautela et prudentia incipiendam, promovendamque, ut, quando auxiliorum admotorum effectus intentioni haud respondent, imo morbum exasperant, serio inquiramus, an forsitan causa in his, de quibus hic sermo est, quaerenda, reperiundaque non sit?

*m)* Eph. T. XXVI. P. 2. p. 173. P. 3. p. 128. supra p. 72. *n)* L. c. P. XI. p. 64.

---



## CAPUT TERTIUM.

*Historia Literaria pulsus.*

Inter gentes, jam a summa antiquitate animi ingenii-que cultu florentes, jure celebrantur SINENSES; quorum quippe et Monumenta, et Geometricae et Astrologicae praesertim tabulae, quae, teste BAILLY *a)*, eo accuratiores, quo vetustiores, satis demonstrant illos, nisi omnium primi fuerint, certe inter primos artibus atque scientiis claros exstitisse *b)*. Quidquid sit, illud certum est, ALEXANDRUM MAGNUM jam suo tempore SINENSES tales invenisse, quales etiam nunc traduntur *c)*. Non mirum igitur SINENSIVM jam regem HOANGTI, tertium imperii principem, qui plus quam 2000 annis ante HIPPOCRATEM regnasse dicitur, Pulsuum quandam doctrinam elaborasse *d)*; quae vero sive sit illius, sive posterioris temporis filia, certe parum rationalis dici potest; imo facile ex ea apparet immerito SINENSIBUS notitiam adscribi Circulationis, quam CLEYERUS *e)* secundum eos in pulmonibus incipere, et 24 horarum spatio cursum in Hepate absolvere docet. Ex signis e pulsu imprimis de morbi sede certiores fieri autumant SINENSES. Quatuor digitos apponunt arteriae, ita tamen ut non omnes simul et aequaliter illam premant, sed alternatim, musicos quasi pedes referentes.

*a)* Vid. ROBERTSON Gesch. Ond. wegens oud Ind. p. 425.

*b)* Conf. SPRENGELIUS Gesch. T. I. p. 100. *c)* ARRIANUS de Exp. Alex L. VII. c. 1. *d)* Conf. CLEYER Med. Sin. p. 16. LE CLERC Hist. de Med. T. I. p. 33. *e)* Tract. de Puls. p. 15.



Tribus autem utraque in manu locis pulsum explorant, quorum primus sub carpo dicitur *Yang* sive *Kun*; alter *Quoan* infra eminentiam radii; tertius *Che* versus cubitum datur. *Kun* in sinistra manu Cordis, in dextra Pulmonum vitia ostendit; in Pulmonum autem vitiis plerumque utroque in cubito pulsum tangunt. *Quoan* in sinistra manu Hepatis ac Diaphragmatis, in dextra vero Ventriculi et Lienis affectiones indicat: in hac autem si pulsus *Che* observetur, Ren dextrum vel Crassa Intestina laborare, si vero in sinistra, ejusdem lateris Ren affectum, affecta et Intestina Tenuia perhibent. Hinc primaria illa pulsus genera, quae a V praecipuis corporis partibus nominarunt pulsum *Cardiacum*, *Pulmonalem*, *Stomachicum*, *Hepaticum* et *Renalem* f). Verum indicia quae ex his petuntur, variant pro variis complexionibus, veluti cum simul sint debiles vel fortes, frequentes vel rari, et pro modo, quo ipsa variant corpora, annique tempestates, quas minime neglexerunt SINENSES. Distinxerunt etiam inter pulsus VII *Exteriores Kiao*, et VIII *Interiores* sensibus difficulter percipiendos *Li* horum primaria sedes in dextra, illorum in sinistra manu ponitur a CLEYERO g). Quae vitam mortemve significant septem constituuntur formae; pulsus autem eo melior habetur, quo magis sit normalis; eo peior, quo magis ab aequalitate et ordine recedit; omnium autem hac in re princeps credebatur pulsus *Tai-Tchong*, qui, supra pedis pollicem observandus, salutem portendebat ubi frequens et fortis; at mortem quando erat debilis ac rarus; ita tamen ut semper affecti visceris nobilitatem, et mali magnitudinem attenderent h). Restant eae pulsum formae, quae certis anni temporibus propriae dicuntur; Ut et ea quae ad sexum, aetatem similiaque pertinent; ita pulsus *Vernus Hien* tarde ac inaequaliter dicitur Tremu-

f) CLEYERUS de Puls. p. 4 et 13. Fragm. p. 49. g) De Puls. p. 15 et 25. h) CLEYER Fragm. p. 67.



lus, Chordae tensae similis. Hanc vero doctrinae partem, cum omnium maxime arbitraria et nugis referta videatur, ideo nobis omittere liceat, praesertim quum minimam historiae vim atque efficaciam in eo positam esse putemus, ut sciamus quid veteres senserint; at maximam in eo, ut cognoscamus illud, quod rectum verumque protulerint. Qui nihilominus ulteriorem expositionem desiderat, hic, praeter laudatum CLEYERUM, adeat et GRUNERUM *i)*, qui fusius de hisce egit.

Ut SINENSES ita et AEGYPTIOS inter primos, ingenii vires, rationemque usu ac studio exercuisse, scientiarumque fundamenta non contemnenda posuisse constat. Quin imo Medicinae Inventores sese AEGYPTIOS jactare docet PLINIUS *k)*. Notandum vero, Medicinam ideo apud Gentes non nisi sero artis scientiaeve formam accepisse, quoniam hominum luxu nondum corruptorum sana corpora observationum requisitam copiam negarent; praeterea, ut ex observationibus debitus percipiatur fructus, rationalis Philosophiae talis desideratur progressus, qui ex observatis tales constituere regulas valet, ut jure Medicinae Mater haec Philosophia dici possit. Primos AEGYPTIOS hisce caruisse, et illorum in Anatomicis cognitionem ad posteriora PTOLEMAEORUM tempora pertinere, verosimile est ex methodo rudi mortuorum corpora condiendi *l)*, et ex notitia, quam de Corde habuere; „Cor enim teste PLINIO *m)*, augeri per singulos annos, ac binas drachmas ponderis ad 50 annum accedere; ab eo detrahi tantumdem, et ideo non vivere hominem ultra 100 annum defectu Cordis, AEGYPTII existimabant.“ — Unde patet Pulsuum apud illos doctrinam certe memoratu non dignam fuisse; Sceleton autem quod in conviviiis apponere solebant, non nisi denatum corpus fuisse proba-

*i)* Sem. §. 74. *l)* Hist. Nat. L. VII. c. 56. Conf. DOMEIER Eph. HUFEL. T. IX. P. 4. p. 3. *k)* Vid. HERODOTUS L. II. c. 85. *m)* L. XI. c. 37. Conf. GELLIUS L. X. c. 10.



vit SPRENGELIUS *n*), porro etiam impedit, quo minus AEGYPTIORUM nostra in arte progressus judicare possimus, Sacerdotum illa consuetudo omnia mysteriis et fabulis obtegendi, ita ut non nisi serius ipsis Graeciae Luminibus aditus ad AEGYPTIORUM sapientiam patuerit; unde etiam ortum est, ut neque in hac scientiarum artiumque regione primis temporibus floruerit Medicina. Quod enim de AESCULAPII filiis PODALIRIO et MACHAONE nobis ex ILIADE innotuerit, hoc tantum probat, externam illos Medicinam exercuisse, Heroumque vulnera maxime curasse. Neque ulteriorem artis progressum probare videtur prima hic obvia Venae Sectionis mentio, qua PODALIRIUS a TROJA redux Ao. M. 2790 DAMOETHI, CHERSONESI regis filiam sanasse narratur, siquidem consideremus hanc curam tanto habitam fuisse pretio, ut Medicum CHERSONESI regno filiaque sua donare non dubitaverit sanatae SYRNAE pater. Neque exquisitiorem Anatomiae cognitionem habere PODALIRIUS potuit, quem GRAECORUM leges atque mores mortua hominum corpora secare vebant *o*); verosimile quoque, PODALIRIUM, ex observatione aegrotorum, sive post sanguinis e vulnere amissionem, sive post Haemorrhagias Criticas sanatorum, hanc naturae opem arte imitatum esse, similique in casu turgentes venas secuisse; praesertim cum eo tempore, si qui morbi robusta corpora infestarent, plerumque sine dubio Sthenicae fuerint indolis. Haec certe veritati magis appropinquare videntur, quam PLINII *p*) narratio, de *Hippopotamo*, certis anni temporibus venas sibi aperiente, eoque modo methodum sanguinem mittendi homines docente; quam relationem fal-

*n*) Gesch. T. I. p. 85. Nil nisi corpus ex ligno praeparatum fuisse docet Herodot. 2. 78. νεκρὸς ἐν σόρῳ ξυλινὸς πεποιημένος μεμιμημένος ἐς τὰ μάλιστα καὶ γραφῇ καὶ ἔργῳ. cui etiam SPRENGELIUS in ultima historiae suae editione an. 1821. T. I. p. 100. consentit. *o*) STEPHANUS BYZ. De Urb. p. 687. *p*) L. c. L. VIII. c. 26 et 40.



sam praeterea demonstrat Historia Naturalis *Hippopotami*, et ipsius Medicinae Aegyptiacae cognitio, in qua frequens quidem purgationis per alvum, nulla autem Venae Sectionis fit mentio. PODALIRII *q)* Posteriores per seculum fere patriam ejus sedem ac famam tuentes, tunc vero ab IONIBUS ex ATTICA in ASIATICAS COLONIAS profectis, fugati, et AEGEUM MARE petentes, COAS CNIDIASQUE illas scholas condiderunt, quas deinde ASCLEPIADAE egregie per longum tempus tuiti sunt; donec deinde aliorum, maxime DEMOCEDIS CROTONIENSIS, SAMI Medicinam excercentis, exemplo seducti, Empiriam reliquerunt, et Medicinam cum Philosophia conjunxerunt; unde, non secus ac multis hodiernis post tanta artis incrementa accidere videmus, in vanas subtilesque speculationes delapsi sunt. Aberrantes autem ASCLEPIADAS in veram viam reduxit HIPPOCRATES! quem inde a Sapientiae studio disciplinam Medicam separasse elegantissimus CELSUS retulit. Non ideo, quod Medicos philosophari nollet; sed quoniam Sophistarum hypotheses nihil bonae frugis Medicinae afferre posse intelligebat. Vanae hae Theoriae fuere causa cur ASCLEPIADUM scholae in Sphygmologia minus profecerint; accedit et alia, exigua nimirum Eorum Anatomes cognitio. Quidquid enim hac de re in medium protulerit GALENUS *r)*, vigeant adhuc de Cadaverum sectione leges, et ipse COUS deinde testatus est, se methodum animalia secandi tanquam novum quid a DEMOCRITO ABDERITA accepisse *s)*, cujus tamen Angiologia, etsi Vasorum ortum non amplius in capite, at in corde quaerat, plane est confusa, ita ut pro vase saepe nervum descriptum invenias *t)*. Hinc igitur si-

*q)* Conf. CELSUS in Praef. SPRENGEL l. c. T. I. p. 165. LE CLERC T. I. p. 53. MEZLER Gesch. des Aderl. p. 13 et 17. *r)* Vid. Intr. c. 2. De Dogm. HIPPOCR. c. 8. de Adm. Anat. c. 1. conf. HARLESS Versuch einer Geschichte der Physiologie des Blutes im Alterthume in SPRENGELS Beitr. zur Gesch. T. I. P. 3. p. 176. *s)* Conf. SPRENGEL Beitr. zur Gesch. des Pulses. p. 24. *t)* Vid. HARLESS. l. c. p. 241.



mul patet falso SCHULZIUM jam PYTHAGORAE notam posuisse differentiam Venas inter et Arterias *u)*; nisi illud inde colligere velimus, quod vivente corpore in arteriis spiritum contineri statueret, unde etiam sanguinis motum eo tempore, maxime ab EMPEDOCLE, ponebatur fieri sursum ac deorsum, ita ut adscensus Expirationi, descensus Inspirationi responderet *v)*.

HIPPOCRATEM igitur, qui naturam ducem secutus, veri studii Medici veram rationem primus docuit, et summi BOERHAAVII iudicio *w)*, primus *Veri Medici* nomen meruit, ad quem jure meritoque referri possunt ea, quae de EPICURO dixit LUCRETIVS

*„Tu pater et rerum inventor; tu patria  
Suppeditas praecepta, tuisque ex, Inclyte, chartis,  
Florigeres, ut apes in saltibus omnia libant,  
Omnia nos itidem depascimur aurea dicta,  
Aurea perpetua semper dignissima vita.“*

talem igitur tantumque virum non neglexisse primarium Artis auxilium, et prima quidem fronte videtur verosimile, et multi, nique egregii viri, BELLINI, GORTERIUS, HAENIUS ideo quam maxime probare conati sunt, quoniam MAGNI COI meritis detrahi putarent, negando ejus de Pulsu notitiam atque usum. Sed nostro quidem iudicio in laudem potius egregii viri cedit, qui licet caruerit primario indicio, nihilominus in Interpretatione Naturae omnes illos superavit, qui deinde, hoc auxilio instructi, morbos observarunt. In illis enim Artis nostrae, praesertim Anatomiae, primordiis HIPPOCRATEM agnovisse differentiam Arterias inter atque Venas nemo est, qui asserit, utrumque enim vas  $\phi\lambda\epsilon\psi$  ab eo vocari solet, *Αρτηρίης* vero nomen non nisi fistulae aereae tribuit. Quam manca autem ejus sit ANGIOLOGIA patere potest ex libro *de Natura Hominis*, qui

*u)* SCHULZIUS Hist. Med. p. 170. vid. HARLESS. l. c. p. 206. et 226. *v)* Conf. ARISTOTELES de Resp. c. 14. HARLESS l. c. p. 254. SPRENGEL Gesch. T. I. p. 329. *w)* Inst. §. 13.



inter HIPPOCRATICOS POLYBO, ejus genero, adscribitur, in quo IV. *φλεβῶν* paria memorantur, quorum primus ex Cervice, secundus ex Capite descendit, tertius ex Temporibus, quartus ex Fronte oritur *α*); unde manifestum satis est COUM rectam pulsus notitiam non habuisse, et falso LINDENUM ei Circulationis cognitionem adscripsisse *γ*). Verum enim vero hoc non impediret quo minus pulsum explorasset, exque pulsu signa petivisset, quibus morborum et Diagnosin et Prognosin superstrueret. Hanc thesin ut probaret HAENIUS, ultra 40 locos ex HIPPOCRATICIS attulit, in quibus pulsus mentio fit; si vero rejiciamus illos, quos e Spuriis scriptis petiit, patebit illos locos, qui alicujus sunt ponderis, ad exiguum numerum referri posse; huius generis est locus *z*). „Philini uxori die 14. *Παλμοὶ δι' ὅλου τοῦ σώματος*. HAENIUS per vocem *Παλμός* intelligi vult arteriarum motum, at vero hic non arteriarum, sed musculorum motus et tremores intelligi recte asserit SPRENGELIUS *a*), cui adsentitur GRIMMIUS, qui hunc locum vertit „Aegram toto corpore laeves convulsiones percepisse“ consentit et FOËSIUS *b*) ubi Phrenitico *Παλμοὶ δι' ὅλου τοῦ σώματος, νυκτὸς Σπασμοὶ* dicuntur supervenisse, hic et ex sensu, et ex allatis apud FOËSIUM locis patere videtur, Tremoribus totis corporis nocte supervenisse Convulsiones; sic *Παλμός καρδίας*, cordis palpitatio tremula memoratur in ultimo hujus libri aegro. Nihilominus tamen et SPRENGELIUS nimis longe processisse videtur, vocem *Παλμός* semper et ubique musculorum, nunquam arteriarum pulsationem significare contendens, cujus contrarium citatis ex HIPPOCRATE locis probat FOËSIUS *c*) cetera ex Epid. allata huius loci non sunt, quoniam reliqui libri praeter I et III spurii habentur *d*). Ita et Aph. 4. Sect. VII. non

*α*) Conf. SPRENGEL Gesch. 1. p. 392. *γ*) Vid. PIERER T. I. p. 186. *z*) L. I. Epid. *a*) Beitr. zur Gesch. des Puls. p. 34. et 39. *b*) Ad Aegrum 4. L. III. p. 1100. *c*) In Oecon. Hipp. ad *παλμός* p. 289. *d*) SPRENGEL l. c. p. 33. Apol. des Hipp. II, 174.



quidem HAENIO, sed aliis allatus „*Ἐπὶ ἰσχυρῶ σφυγμῶ ἐν τοῖσιν ἔλκεσιν Αἰμορροαγίη.*“ nihil probat, cum et hic intelligi videtur palpitatio visui patens, et praeterea jam a GALENO multa hac Sectione contenta Spuria dicuntur. Spuria quoque sunt cetera scripta, ex quibus HAENIUS assertum vindicare conatur, quorum longe plurima, si vel genuina forent, ejus Thesin minime probarent post varias in hos locos SPRENGELII *d\*)* animadversiones: et hinc patet quo jure HAENIUS *e)* dixerit HIPPOCRATEM, sedulum attentumque pulsum observatorem, nonnunquam in pulsu cum explorando, tum consulendo nobis attentiores fuisse. Ita ut assentiamus plane contrariae SPRENGELII *f)* sententiae statuentis, HIPPOCRATEM pulsum in morbis non explorasse, vocemque *σφυγμὸν*, in Veris suis scriptis ubi occurrit, semper praeternaturalem arteriarum vehementem pulsationem significare, unde plerumque ei additur et *ἰσχυρὸς* et sedes mali, *ἐν τοῖς Ὑποχονδροῖσι; ἐν τοῖς Κροτάφοις* cet. GALENUS quoque, Pulsus omnium studiosissimus, suam doctrinam auctoritate HIPPOCRATIS affirmare non valuit. Etsi enim aliquando dubius haerere videtur, disertis tamen verbis ait: *g)* „Signa ex Pulsibus HIPPOCRATES vel non novit, vel quia non magni momenti existimavit, idcirco non est exsecutus.“

Ab HIPPOCRATE acceptam Medicinam coluerunt et Anatomicis maxime cognitionibus ornarunt Posteriores, inde et Lux Pulsuum doctrinae accensa; hujus enim progressus Anatomes cognitionem sequi omnis aevi experientia probavit. Jamque ex Corde, sanguinis fonte, omnia oriri vasa docuit PLATO *h)*, quod tamen primus

*d\*)* De Librorum HIPPOCRATICORUM genuinitate vid. GRUNERI DISS. SPRENGEL l. c. p. 40. et Apol. des HIPP. T. I. p. 77. PIERER T. I. p. 54. et in cujusque libri inscriptione. *e)* T. III. p. 469 et 73. *f)* Beitr. p. 29. Apol. T. I. p. 132. Gesh. I. 409. *g)* L. IV. de crisis etc. v. Mscp. de Diff. Puls. I. c. 2. de Plac. HIPP. — LE CLERC l. c. T. I. p. 153. *h)* In TIMAEO p. 492. Conf. GALENUS de Usu Part. L. I. c. 8.



detexisse dicitur ejus discipulus ARISTOTELES, qui jam humana cadavera secuisse videtur, cordisque micationem ab insito calore et alimentis ducit, etsi tria ejus cava ponat *i*); nisi locus corruptus sit, quod propterea verosimilius, quia alibi *k*) cor duobus cavis constare profitetur. Huius non minus, quam DIOCLIS CARYSTII, quem PLINIUS *l*) cum HIPPOCRATE comparat, Anatomicis inventis instructus PRAXAGORAS COUS, Humoralis Pathologiae auctor, primus differentiam venas inter atque arterias constituere valuit, arteriae nomine deducto a veterum opinione his in vasis aërem sive spiritum contineri, docuitque Arterias ingenita quidem vi sua sponte pulsare, perinde ac Cor; hac inventione primus ad Pulsus disciplinam ductus est, posuitque pulsum in normali statu percipiendum, etiam posse signum haberi ad Vis Vitalis aberrationes detegendas *m*); hanc PRAXAGORAE doctrinam elaboravit discipulus HEROPHILUS, qui auctore PLINIO *n*), ejus *Rhythmum* constituit et ad mensuram numerosque musicos revocavit; causam vero Pulsationis in insita Cordis vi, non in arteriis ponebat; *Vehementis* Pulsus causam facultatis robur affirmabat *o*), *Pleni* vero Pulsus GALENI *p*) iudicio rectam ideam non habuit, at *Caprizantem* recte novit eique nomen dedit *q*).

Cum HEROPHILO simul ALEXANDRIAE floruit ERASISTRATUS, qui vocem *Τραχεϊαν* fistulae aereae addendo, illam a sanguiferis arteriis distinxit. Hic, detecto ANTIOCHI erga novercam STRATONICEN amore celebris *r*), vehementem tantum Arteriarum in inflammata parte ictum *Σφύγμὸν* vocavit; hujus vero causam dixit spiritum illum e Pulmonibus in Cor addu-

*i*) Hist. Anim. L. III. c. 3. L. I. c. 87. *k*) De Part. anim. L. III. c. 7. *l*) L. c. L. XXVI. c. 2. *m*) Conf. GALENUS de Diff. Puls. L. IV. c. 2. de Dogm. HIPPOCR. et PL. L. VI. p. 297. *n*) L. X. c. 37. L. XIX. c. 1. *o*) Conf. GALENUS de Diff. P. IV. c. 2. III. 2. *p*) De Dign. Puls. L. IV. c. 2. *q*) De Diff. Puls. L. III. c. 29. *r*) Vid. ZIMMERMANNUS Erf. p. 489.



ctum et inde expansum, qui deinde spiritus e Corde in Arterias impulsus, repletas illas distendit, donec hae, accepto per spiritum ictu, sese iterum contrahunt s).

Qui in ALEXANDRINA schola hisce successerunt Medici, horum altera pars PHILINI COI, et deinde SERAPIONIS ductu, *Empiricam*, altera vero *Dogmaticam*, HEROPHILI Medicinam exercuit. Ex his BACCHIUS TANAGRENSIS „Pulsum dixit esse distentionem et contractionem, quae simul fiat in omnibus arteriis t).“ Quas semper sanguine plenas posuit; quam sententiam vehementer oppugnarunt ERASISTRATI Sectatores. In his ZENO LAODICENSIS, GALENO teste u), ex HEROPHILIORUM Secta nemini secundus, Cor arteriarum appendicem credebat, et pulsum arteriarum mixtam ex Contractione et Distentione dixit facultatem.

CHRYSERMUS neglecta omni Cordis Pulsifica vi, pulsum docuit arteriarum dilationem et contractionem, ab animali ac vitali facultate productam v), pertinet autem CHRYSERMUS ad aliam HEROPHILIORUM Scholam, quae LAODICEAE floruit, verosimiliter condita ab illis, qui tempore PTOLEMAEI VII. primum *Εὐεργετοῦ*, deinde *Κακεργετοῦ* nomine insigni, circa A. A. C. 250. ALEXANDRIA expulsi sunt. Hujus deinde Scholae initio aerae Christ. princeps ALEXANDER PHILALETHES, ut lites evitaret, teste GALENO w), duplicem fecit pulsus definitionem „Quarum una *Subjectiva* Cordis arteriarum spontaneam contractionem atque dilatationem quae animadverti possit; altera *Speculativa* ictum ex arteriarum perpetuo spontaneo motu ad tactum et intervallum, quod ictum excipit,“ — ex his ejus Posteriores fere quisque peculiarem sibi fecerunt definitionem Pulsus, quem ARISTOXENO placuit specialem Cordis arteriarumque functionem dicere.

s) GALENUS de Diff. P. L. IV. c. 2. HARLESS in SPRENGELS Beitr. I. c. p. 205. t) GALENUS de Diff. Puls L. IV. c. 6. u) L. c. L. IV. c. 8. v) GALENUS l. c. c. 9. w) L. c. c. 4.



GRAECI deinde post amissam Libertatem, artium scientiarumque genitricem, nostram quidem disciplinam non ita ornarunt, quam quidem ab HIPPOCRATIS Posteris expectari posset, non penitus tamen neglexerunt illam, et ROMANIS denique subditi, Plerique Victores suos ROMAM secuti sunt, novisque Magistris sua vice in Artibus Scientiisque leges imposuerunt. Ita jam 100 A. C. annis ALEXANDRINAE scholae alumnum ASCLEPIADEM, ROMANORUM illum BROWNIUM, SYLLAE et MARIi temporibus ROMAE florentem, prima METHODICORUM sectae initia ponere videmus x), hic uti ex materiei mixtione vires, ita et pulsum deducebat, dum subtilem materiem, Dogmaticorum πνεῦμα, ex Pulmonibus in cor, e corde in arterias transire, distentione et contractione cordis et arteriarum Pulsum fieri refert, qui eo vehementior, quo major sit spiritus et copia et subtilitas y). Ejus definitionem deinde quodammodo immutarunt discipuli, quorum Celeberrimus THEMISON, qui tria morborum genera esse dicens, unum *Strictum*, alterum *Laxum*, et *Mixtum* tertium, vulgo sectae auctor habetur METHODICAE; huic tamen, quippe in Anatomia negligentiori nostra de Pulsu doctrina parum debet, ita ut 60 fere post Annos sub HADRIANO florens Methodicus MOSCHION pulsum definiverit, motum peculiarem cordis, venarum, arteriarum, Cerebri, ambientisque membranae z). Ad METHODICOS etiam attinuisse A. C. CELSUS creditur. Hic TIBERII jam tempore clarus, si artem exercuerit, Chirurgicam ejus partem tractasse videtur. Falso ei objicitur neglecta inter venas et arterias differentia; verum quidem est apud MEDICORUM CICERONEM in genere *Venas*, uti φλέβες apud HIPPOCRATEM, poni, pro quocumque Canali, per quod sanguis fluit; adeoque ubi universe Ser-

w) L. c. c. 4. x) SPRENGELIUS Gesch. T. II. init. HECKERUS Die Theor. §. 38. y) GALENUS Diff. Puls. L. III. c. 2, L. IV. c. 75. z) GALENUS l. c. L. IV. c. 16.



mo est de vasis sanguineis, tunc arterias et venas communi Venarum nomine a CELSO designari, at accurate distinguuntur, quando opus est ut vasa illa distinguantur; apparet hoc ex plurimis ejus locis, praesertim ex dicto *a*). „Mittere autem sanguinem cum sit expeditissimum usum habenti; tamen ignaro difficillimum est, juncta enim est *Vena Arteriis*, his *Nervi*.“

Sub TRAJANO etiam Anatomes peritia clarus fuit RUFUS EPHESIUS *b*), qui Cor vitae et animalis Caloris fontem, Pulsusque causam posuit, ita tamen ut et *πνεῦμα* arteriis contentum pulsui suum tribuere statueret. Plures vero ea aetate fuere Medici, qui a METHODICIS discedentes, vetus illud *πνεῦμα* arripuerunt, a quo morbos deducerent, ita orti PNEUMATICI, quorum subtilitates maxime tangunt *c*) doctrinam pulsus, quem illius sectae auctor ATHENAEUS CILICIENSIS definivit „Motum per distentionem naturalem et involuntariam Spiritus ejus, qui in arteriis est, et in corde, quique ex se ipso et in se ipsum movetur, unaque cor movet et arterias, cujusque causa est perspiratio Spiritus ex Corde et Arteriis.“

ATHENAEI discipulus AGATHINUS SPARTIATA, in eo jam a magistro discedebat, ut *Empiricam Methodicamque* Medicinam cum *Pneumatica* conjungere tentaret, unde *Medicinae Eclecticae* sive *Episynthicae* auctor, primusque SYNCRETICUS habetur *d*). In Pulsus doctrina parum a PNEUMATICO digressus est; eandemque loquacitatem, quam ATHENAEO ipse tribuit *e*), ei exprobrat GALENUS *f*). Arteriarum Contractionis, utpote imperceptibilis, rationem haberi non posse defendit; Plenum pulsum a copia *Πνεύματος*, arteriam distendentis, deducebat; ejus vero Liber in PHILONI-

*a*) L. II. c. 10. *b*) SPRENGEL Gesch. T. II. p. 63. *c*) Teste GALENO de Diff. Puls. l. IV. c. 14. *d*) SPRENGEL L. c. T. II. p. 98. *e*) L. c. L. IV. c. 11. *f*) GALENUS de Dign. Puls. L. I. c. 2. de Diff. P. L. III. c. 6.



DEM periit, in hoc defenderat suam de Pulsibus doctrinam, quam ex professo tractavit ejus alumnus ARCHIGENES, TRAJANI tempore ROMAE arte Medica prae omnibus clarus. Hic in *Commentatione*, quam Commentariis instruxit GALENUS g), primus scripsit de modo Pulsus dignoscendi, pulsumque vocavit Cordis et Arteriarum distentionem atque contractionem naturalem. EX GALENO h) quoque novimus eum octo posuisse pulsum qualitates, *Magnitudinem*, *Vehementiam*, *Celeritatem*, *Crebritatem*, *Plenitudinem*, *Ordinem*, vel *Perturbationem*, *Aequalitatem* vel *Inaequalitatem*, *Rhythmum*. Harum qualitatum quaeque tres complectebatur ordines ita, e. c. Magnitudinis qualitas continet pulsum magnum, parvum, et hisce intermedium moderatum sive normalem i); distinxit quoque inter latum et altum; formicantem primus indicavit, illumque uti et frequentem et debilem periculosissimum habuit, pluribus vero nomina imposuit, quorum ne sensus quidem se posse percipi ipse fatetur GALENUS k), unde non rerum, at nominum, rem nullam declarantium, enarrationi illum studuisse animadvertit l).

Ad ARCHIGENES et aetatem et Sectam pertinuisse videtur ARETAEUS CAPPADOX m), primus Graecorum post HIPPOCRATEM cujus scripta Medica ad nos pervenere, quemque SPRENGELIUS n) Medica scientia secundum post COUM antiquitatis Medicum affirmare non dubitavit. Magni momenti et hic pulsum habuit, in cujus definitione PNEUMATICOS secutus, et eoque signo sedulo in morbis usus est; Ita in Apoplexia v. c.

g) GALENUS de dign. Puls. L. I. c. 1. Conf. de Diff. Puls. L. IV. c. 12. h) L. II. c. 4 et L. III. c. 4. i) GALENUS l. c. L. II. c. 6 et 7. Conf. de Dign. P. L. II. c. 1. de Praes. ex P. L. II. c. 5. k) De Diff. P. l. III. c. 4. de Loc. Aff. l. III. c. 8. l) Conf. SPRENGEL l. c. T. II. p. 101. LE CLERC T. II. c. 1. m) de tempore quo vixit, vid. LE CLERC T. II. c. 2. p. 216. n) Gesch. T. II. p. 112.



in initio pulsus dicit Vehementes, Celeres, Parvos; in fine Magnos, Tardos et Languentes: in universum ordine carentes, exque pulsu felicem, eventu probatam, Apoplexiae Prognosin tulit. In Peripneumonia magnos, vacuos, crebres *o*); in Syncope parvos *p*), in Causo parvos et frequentes *q*), in Volvulo parvos, frequentes ac intermittentes *r*), in Nephritide, initio raros et tardos: si vero malum urgeat, parvos, frequentes, inordinatos observavit *s*); in Melancholicis parvos, tardos, debiles, frigori similes vocat pulsus *t*); quos in Asthmaticis vidit parvos, frequentes, depressos *u*), parvos quoque et debiles illos jam notavit in Intestinarum Inflammatione et Ulceribus *v*). Diagnosin igitur Prognosin et Therapeiam ad pulsus accommodavit et sedulus omnino Pulsus observator fuit ARETAEUS *w*). Neque illum neglexit, qui huc quoque referri debet, CASSIUS IATROSOPHISTA, cujus *Nat. et Med. Quaest. A<sup>o</sup>. 1562* edidit GESNERUS. Hic pulsum in Febribus ideo mutari docuit, quoniam *πνεῦμα* calore rarefactum mobile fit, atque sic pulsum accelerare valet *x*).

GALENI tempore ROMAE Archiater erat, MAGNUS EPHESIUS qui pulsum pronunciavit *y*), „Inflationem et concidentiam sensibilem Cordis eorumque, quae illi afficiuntur similiter;“ Atque ita tandem ordo nos quasi sponte sua ad illum virum ducit, qui omnes antiquitatis recessus cum ipse teneret, omnem fere antiquitatis thesaurum suis scriptis ad nostra tempora retulit, quique eo tempore vivens, quo nil nisi subtilitates venabantur Medici, ipse incontaminatus fere a seculi contagione mansit, adeo ut si jam nimis eum subtilem reprehendamus, illud non ingenio et naturae adscribendum sit, at seculo potius, quo vixerit *z*) PERGAMENIUS CLAUD.

*o*) De Caus. et Sign. Mb. Acut L. I. c. 1 et 4. L. II. c. 1.  
*p*) Cap. 3. *q*) Cap. 4. *r*) Cap. 6. *s*) Cap. 9. *t*) De Caus. Mb. Dint. L. I. c. 5. *u*) Cap. 11. *v*) L. c. L. II. c. 9. *w*) Vid. SPRENGEL Beitr. p. 69. HAENIUS l. c. p. 475. *x*) Vid. Probl. 67. p. 50. *y*) De Diff. P. L. IV. c. 13. *z*) Ita Amicorum precibus



GALENUS, qui A<sup>o</sup>. C. 131 natus, Aetatis suae 34<sup>o</sup>. ROMAM veniens jam arte Medica, praesertim Prognosi et Anatomia clarus, maxime M. AURELII et LUCII VERI temporibus floruit *a*); ita tamen ut vir, cujus doctrina quietam per plures aetates sedem requirere videretur, fixam sedem fere nullam habuerit et adhuc juvenis magnam jam orbis partem peragraverit. Hinc quod omnium fere sectarum Principes ipse cum audivisset, cujusvis systematis vitium ipsi patuit, et nulli unquam sectae sese addixerit. Inter innumera fere ejus Scripta non pauca exstant *de Pulsibus*, quorum unus *de Pulsuum Usu* liber, alter *de ipso Pulsu ad Tirones Medicos*, IV *de Differentiis*, alii IV *de Causis Pulsuum*, IV quoque *de Diagnosi*, totidemque *de Praesagitione ex Pulsibus*; exstat quoque de hisce *Synopsis*, et *Compendium* GALENO adscriptum, denique libellus *de Pulsibus ad ANTONINUM Philosophum*.

In libro *de Usu* agit de constanti et perpetuo sibi invicem respondente Respirationis ac Pulsus tenore, caloris spiritusque animalis conservationi inserviente, docet materiem, quae arteriarum dilatatione attrahitur, contractione repelli, quandam tamen ejus partem remanere, quae contractionis causa fit; denique pulsum

testatur, se invito iis, quae secundum experientiam de diebus Criticis proposuerat, Theoriam subjunxisse. vid. *de Dieb. Decr.* L. III. c. 10. Patet hinc iniquos hac de re Censores *Gall. Encycl.* scriptores egisse. Patet hinc iniquius esse F. HOFFMANNI judicium, GALENI Medicinam Nominalem, pure Scholasticam et Phantasiae tantum filiam vocantis T. I. *Med. R. Syst.* p. 16. Multa enim scripsit GALENUS eo tantum fine, ut sui temporis SOPHISTARUM mentes sanaret, uti ipse loquitur L. II. *de Diff. Puls.* initio, plane autem a calumniis ipse se defendit, ubi ait L. I. *Meth. Med.* c. 4; „Cavebimus ne simul de ambabus, tum methodo, quae ratione utitur, tum experientia, quae non utitur, agamus; atque utinam! rationales omnes propositum hoc premant, neque experientiam et rationem misceant; sed cum utraque vim habeat, quantum ad propositum artis finem conducat, seorsim tractent, et perpendant,“ quem si HAHNIUS de *Med. Spec.* p. 29, si HECKERUS l. c. p. 69 locum attendissent, profecto clementiorem in GALENUM sententiam dixissent.

*a*) Vid. FABRICIUS *Bibl. Gr.* T. III. p. 510. T. XIII. p. 164.



produci vi vitali Cordi insita „corpus enim Cordis, uti ait *b)*, facultatem quandam obtinet, quae distendit et contrahit, non temere illam quidem, nec fortuito a natura donatam, neque otiosam, sed tuendi gratia innati caloris“ — de qua Pulsifica vi (*σφυγμική*) egimus in Cap. 1.

In *scriptione Ad Tirones* praecipua continentur de Pulsu praecepta; in reliquis, praesertim in lib. III<sup>o</sup> et IV<sup>o</sup>. *de Causis* fusius tractata; deinde pulsus memorantur cuique morbo proprii. In I<sup>o</sup>. *de Diff.* libro dividuntur pulsus diversitates in IX. genera pro quantitate distentionis arteriae in altitudinem, latitudinem, profunditatem; unde pulsus *Altus, Latus, Profundus*; Horum vero quisque cum habeat tres differentias, prout moderatus fit, vel inferior, vel excellens, existunt XXVII. in hoc genere differentiae, quae iterum in tres alias subdivisae LXXXI. differentias exhibent; unde dixit HALLERUS *c)*: „GALENUS divisit ita pulsum historiam, ut nemo nostri aevi satis musicos digitos habeat, qui possit eos gradus distinguere.“ — Similiter dividuntur qualitate Motus, Ictus, Arteriae, Quietis, Plenitudinis, Rhythmi et Aequalitatis, quae est vel in uno ictu, vel quae est *Collectiva* in acervo ictuum. Alterum *de Diff.* librum cum I<sup>o</sup>. eandem habere rationem, quae *Scammonia* cum Pane, ideo ipse profitetur, quia hic SOPHISTAS arripit de nomine, non de re disputantes, et pulsus differentiam a qualitate et genere esse diversam. In III<sup>o</sup>. in varias Sectas potissimum ARCHIGENEM animadvertit, et Pleni Durique pulsus exemplo, Eorum de Pulsibus doctrinam refellit; in IV<sup>o</sup>. agit de Pulsus varia Definitione *d)*, quem dicit „actionem peculiarem praecipue Cordis, deinde Arteriarum, quae distentione et contractione moventur a facultate vitali, quo caloris nativi mediocritas reti-

*b)* L. II. *de Pract. ex P.* c. 7. *c)* *Ad Inst.* §. 219. *d)* L. IV. *de Diff.* c. 2.



neatur, generetur autem in cerebro spiritus animalis“ — deinde Medicorum, qui eum praegressi sunt, de Pulsu doctrinam tradit. Quum vero „nil esse in arte quod diuturniore exercitatione indigeat majoremque vim habeat quam Pulsuum dignotio“ e) ipse fateatur, I<sup>o</sup>. de *Dign.* libro ostendit difficultates pulsus dignoscendi, deinde methodum tradit, et cuique diversum esse pulsum monet. II<sup>o</sup>. in libro docet potissimum ad arteriae dilatationem attendendum esse, cuique homini pro aetate, sexu cet. varium esse pulsum, omnibus autem modum pulsum *Moderatum* mensuram esse, talem igitur, qui v. c. neque fortis neque debilis sit. Hunc autem non nisi ex qualitate motus dignosci docet libro III<sup>o</sup>. ubi antea monuerat in Celeritatis dignotione non esse attendendum intermedium tempus; tandem de *Rhythmo* agit. IV<sup>o</sup>. denique de dignoscendo ictu, de differentia *Durum* inter ac *Fortem*, et de errore in *Pleni Pulsus* dignotione loquitur. Sequuntur IV libri, quorum primus varias *Causas* ostendit pulsum mutare valentes, quas inter caloris diversus gradus non exiguas agit partes; *Aequalium* deinde pulsum mutationis causas exponit, dum *Inaequalium causae* in II<sup>o</sup>. libro notantur, praecipue a Cordis intemperie pendentes, in III<sup>o</sup>. agit de causis *Naturalibus*, in pulsum imperium exercentibus, quas inter Temperamentum, Sexus, Aetas; quae abire queant in eas, quas *Non Naturales* vocat, quae vero nondum *Praeternaturales* dici possunt, hasce enim tam animi, quam corporis affectione pulsum immutantes, tractat liber IV, simul in praecipuorum morborum pulsum inquirens. Denique *Prognoseos ex Pulsu* praecepta in IV libris dantur, continent hi multa egregia, ex Cap. II. satis nota, et licet negari omnino nequeat et hos et praegressos multa continere subtiliora, usui fortasse minus inservientia, fatendum

e) L. II. c. 1. de Dign.



tamen, in illis multa fuisse adeo egregie observata, ut etiam hodie uberrimus eorum fons manare pergat, unde multa et nos hausimus, quae hic repetere inutile; si quis vero ulteriorem notitiam desiderat, adeat hic J. STRUTHII *Artem Sphygm.* BASILIAE A<sup>o</sup>. 1602 editam et GRUNERI *Semeiot.* a §. 111 — 167.

Si quid aliud, hoc certe nostri aevi progressus in omni Veri, Boni, Pulchrique cultu probat, non amplius hodie omnia Magnorum Virorum, quos certe non paucos et nostra aetas merito jactat, effata sine discrimine et examine accipi. Hoc autem quantum scientiis noceat, ipso GALENI exemplo quam luculenter apparet; GALENI Disciplina posteris credebatur Medicinae terminus; hinc non ipsam naturam, at GALENI operam scrutabantur, non experientiam at GALENI regulas tanquam normam sequebantur, inde quod nulla in posterum Medicinae pars quoddam incrementum cepit, nisi neglecta ab eo CHEMIA; quapropter et nostrae doctrinae historia, in qua largus admodum GALENUS, similiter ac omnes scientiae interitum ROMANI Imperii secuta, usque ad *Renatas Literas* nil fere memoratu dignum offert; et omne de ea allatum ex GALENICIS depromptum fuit. Quin et ipse ALEXANDER TRALLIANUS, celeberrimus ROMAE Medicus circa medium Saeculi VI, qui ceteroquin diligens erat naturae observator, ea etiam, quae de Pulsu habet ex GALENO desumpsit. Idem fecit, qui 100 post hunc annis ALEXANDRIAE floruit, THEOPHILUS PHILOTHEUS, inter cujus scripta, maxime ex GALENO descripta, reperitur quoque *de Pulsu* Liber Ao. 1505. LUGDUNI editus *f*).

Vixit quoque eo saeculo PAULUS AEGINETA *g*), Obstetricia clarus, qui etsi in sua Praef. fateatur se e Veteribus Scripta conguessisse, multa tamen sibi habet propria, qualis Diaetetica illa de voce quoad Circui-

*f*) SPRENGEL Gesch. T. II. p. 277. *g*) SPRENGEL Beitr. p. 87.



tum regula, ex relatione et tenore inter Respirationem ac Pulsum petita *h*).

Haec de Graeca Medicina quoad *Sphygmologiam*, neglectam illam post AEGYPTI submissionem, sub OMARE, Seculo VII. excolere coeperunt ARABES, de quibus tamen non multum sperare possumus, quippe quibus corporis Humani Anatomiam negaret Religio; quorumque praecipua opera in Commentandis HIPPOCRATIS ac GALENI versabatur operibus; quum vero *Se-meiotices* illam partem, quae *Prognosis* spectat, ideo maxime colebant, quoniam exinde Prophetas agere possent, ad hunc etiam finem Pulsum non prorsus negligebant, et ex pulsu assumpta et ingesta cognovisse THABETH EBN IBRAHIM dicitur. Seculo IX. vixit ARABUM HIPPOCRATES, nomine RHAZES *i*) cognitus; observandus hujus in Venaesectione Vasorum delectus; ita e. c. in Hepatitide venam Basilicam dextram, in Haemoptoe venam in Pede, et nunquam quidem transversim, semper vero secundum longitudinem secare jubet. RHAZEN excepit ALI MAGUS *k*), hic omnem ARABUM Medicinam libro complexit, in quo, teste SPRENGELIO *l*), singulares pulsum occurrunt differentiae, quorum exemplum pulsus *Inclinus*, qui in medio expansus, plenus, durus, utroque in fine parvus, debilis est. Qui scripto Canone Seculo X. clarus, per sequentia VI. Secula Medicinae regnum tenuit EBN SINA, nomine AVICENNAE cognitus, nil pulsum doctrinae addidit; neque illam elaborarunt posterius, quorum praecipui EBN ZOHR sive AVENZOAR, et EBN ROSCHD seu AVERRHOES, Seculo XII<sup>o</sup>. floruerunt.

Qui secuti sunt ARABES cum ceteris, etiam in Medicina regnum amiserunt, quod relictum MONACHI occuparunt, quibus tamen nihil debet nostra doctrina, eo tempore, uti omnes cultus humani progressus, den-

*h*) Vid. P. AEGINETA L. I. c. 19. *i*) Vid. SPRENGEL T. II. Gesch. p. 349. *k*) SPRENGEL l. c. T. II. p. 283. *l*) L. c. p. 399.



sissimis oppressa tenebris, quas tandem circa medium Seculi XV. inventa *Typographia* dispulit. Hinc lux Humano generi accensa, nunquam, quod jure et non absque ratione speramus, iterum exstinguenda! hujus Temporis Medicus, a quo Ars nostra subtiles quasdam accepit divisiones, MENGIO est BIANCHELLI, auctor pulsus *Tortuosi* et *Fusalis*, quorum hic in medio altus, utroque in latere depressus; ille tanquam funis flexus est *m*). Inde per aliquod tempus neglectam doctrinam, quum solam Urinam attenderent Medici, sequente seculo nova methodo elaboravit JOH. STRUTHIUS. *Rhythmos* hic exposuit secundum regulas *Musices* subtilius quidem, quam verius, e V. pulsuum classibus, Magno, Celeri, Frequenti, Forti, atque Molli et ex horum Moderato, XV. *Simplices*, XVII. *Compositos* pulsus fecit; recte, uti patet ex Cap. II, distinxit Celerem a Frequenti; recta etiam ejus est tractatio de causis accidentalibus pulsum mutare valentibus *n*). Hunc in Commentariis NEAPOLI editis A<sup>o</sup>. 1556. ad librum GALENI *de Puls.* secutus est LEO ROGANI; qui et sua vice exemplo fuit CAPIAVACCIO, hic tamen et multa sibi propria habet. Pulsum Magnum, quando simul durus est, *Contortum* vocat; pulsuum causas distinguit proximas, remotas, accidentales; causas diminutae facultatis in aggravatione, distractione, et irritatione consistentes egregie exponit, in definiendis Causis proximis eum imitatus est F. FIENUS; dividitque illas in robur, quod a Corde, in instrumentum seu Arteriam, et usum, sive caloris animalis refrigerationem. Discernit quoque *Aequalitatem singularem* in uno pulsu a *Collectiva* seu *Systematica*, in pluribus, et in eo maxime est laudandus quod GALENI de pulsu doctrinam sano judicio submittere non timuerit; ne-

*m*) SPRENGEL I. c. p. 617. *n*) De his conf. vol. IV. c. 1. Ejus Artis Sphygmicae editae Basileae A. 1555 et 1602. SPRENGEL T. III. p. 202.



que solus fuit eo seculo FIENUS, qui relictæ, humano ingenio profecto indigna, methodo, veteres caeco ardore sequendi, liberaliori cogitandi ratione usus est, hac quoque in re eminet cel. DUDITH VON HOREKOVICZ, cujus scripta nobis servavit CRATO o), unde novimus DUDITHUM GALENI de pulsu doctrinae exiguam fidem tribuisse, quum nimis subtilem eam crederet; huic tamen GALENI disciplinae speciatim se opposuit HERKULES SAXONIA Prof. eo tempore PADUENSIS, praesertim quoad *Dicrotum* et *Intermittentem*, quem multis in casibus si non naturalem, certe non periculosum statuebat p), contra VALESIUM quoque defendit thesin animi pathemata non immediate pulsum mutare, sed augmento Caloris et vis vitalis q). Memoranda quoque famosi eo aevo PARACELSI de pulsu Theoria, explicanda e regimine, quod quemvis planetam in singularem corporis partem exercere putabat, unde pulsus nil est nisi Temperaturae corporis Thermometer. Duo in pedibus pulsus SATURNO ac JOVI subditi; in callo alii duo MARTI ac VENERI dicati; in Temporibus duo LUNAE ac MERCURIO proprii sunt, dum SOLIS pulsus sub Corde est positus; Pulsuum vero omnium Inaequalitas ac Intermissio ab Eclipsibus pendet r); haec doctrina illius THEOSOPHI, inventore *Lapidis Sophorum* digna! Humano contra ingenio digna est doctrina PR. ALPINI, qui Semeioticae partes illustrans seculo XVI<sup>o</sup>. ad finem vergente inclaruit, et GRAECORUM praecepta sua experientia probata nobis reliquit, ex his nostram doctrinam praecipue spectant, quae in suo *de Praes. Vita et Morte* libro habentur de Pulsu ejusque causis s), de Pulsuum et Diagnosi et Prognosi, quorum saepe mentio fuit in II<sup>o</sup>. Cap.

Semeioticis, ALPINUM insecuti, quos inter eminet

o) CRATO Coll. Epist. L. III. p. 181. SPRENGEL l. c. p. 204 et 253. p) De Puls. c. 21. p. 132. q) C. 8. p. 84. r) SPRENGEL l. c. p. 267. s) Vid. L. IV. c. 2 — 6.



JOD. LOMMIUS, pulsum quidem non neglexerunt, at Veterum effata suis tantum observationibus vel confirmarunt vel negarunt; quemadmodum et hoc suo loco notavimus. Eximii vero ANDR. VESALII in Annatomicis progressus non exiguum nostrae arti incrementum sperare sinebant, quam spem minime fefellit eventus, detecto initio seculi XVIIi. *Sanguinis Circuitu*.

Infelix nempe MICH. SERVETO A<sup>o</sup>. 1552, detecta jam a VESALIO perpetua inter Venas et Arterias anastomosi, docuerat vitalem aërem per anastomosin ex arteriis venas ingredi, et sanguis quo minus ex dextro in sinistrum ventriculum directe transiret, interposito septo impediri, igitur necesse esse ut sanguis viam inveniret Pulmones, in hisce sanguini ex Atmosphaera accedere aërem vitalem, cum hoc conjunctus e Pulmonibus Cor repetere, quam ob rem jure SERVETO t) Inventor haberi potest *Minoris Circulationis*, quam nihilominus post 6 annos suam inventionem jactitavit COLUMBUS, licet clarius tantum eam proposuit. Fusius quoque illam deinde tractavit A. CAESALPINI, cujus attendi meretur locus u) „In animalibus videmus alimentum per venas duci ad Cor, tanquam ad officinam Caloris insiti, et adepta inibi ultima perfectione, per arterias in corpus distribui agente spiritu, qui ex eodem alimento in Corde gignitur“ ex h. l. conjiceret CAESALPINUM *Circulationis* notitiam habuisse, nisi et alibi de fluxu ac refluxu sanguinis per venas loqueretur v). Ex hoc itaque et ex sincera potissimum, quam HARVEUS tradit, historia, constat magnae hujus inventionis laudem ipsi G. HARVEO deberi; neminem enim hodieque fore credo, qui SALOMONEM vel et NEMESIUM *Circuitus* auctorem haberi velit. HARVEI *de Circulatione* immortale Opus, cui 26 annos impenderat, A<sup>o</sup>.

t) Vid. SERVETO Lib. Rest. Christ. 5. p. 169. u) Ex L. I. De Plant. c. 2. Conf. SPRENGEL T. III. p. 549. v) L. II. Quaest. Med. c. 17.



1628 prodiens, statim multos et defensores et adversarios nactum est, inter priores summa cum laude recensendus nostras J. WALAEUS; inter adversarios principes fuere J. PRIMIROSE et RIOLANUS, quorum huic tantum scripto respondere dignatus est HARVEUS. Tandem tamen ei fere soli post varia fata contigit, ut vivus suae doctrinae veritatem a plerisque Medicis acceptam viderit; et quamvis deinde multi HARVEO *w)* Inventionis laudem vel momentum detrahare conati sunt, nostro tamen iudicio tamdiu CIRCULATORIS *x)* nomen laudesque manebunt, quamdiu in terra magni aestimabitur rerum cognoscere causas.

Quantum HARVEUS nostrae disciplinae profuerit, in Cap. I. vidimus. Posuit sc. Cor sanguinem in arterias impellere, hoc sanguine arterias distendi atque ita Pulsum effici; quam thesin Ao. 1663 sua inventione Cor verum esse Musculum probavit N. STENONIS. Quae Cordis doctrina Ao. 1669. egregium quoque augmentum cepit R. LOWERI Tractatu *de Corde*. His praegressis sanguinis motum STATICES atque HYDRAULICES legibus submittere tentavit JATRO-MATHEMATICORUM auctor J. A. BORELLI, qui cordis vim = 180,000 libris falsis calculis computavit. Hujus discipulo S. BELLINI debemus Tractatum de Pulsibus, in quo praecipua et veterum et sui temporis effata secundum HARVEI theoriam Pulsus doctrinae applicavit, neglexit tamen SINENSIUM placita, quae eo aevo A. CLEYERUS in *Spec. Med. Sin. FRANCOFURTHI* Ao. 1682. et M. BOYMIUS, in *Clavi Med. ad SINARUM Doctr. de Puls.* post 4. annos ibidem edita, fusius tractarunt. Horum laboribus debe-

*w)* Neque tantum Medici hoc fecere, et facere hodie pergunt; sed et ipsius FONTANELLI Sales et Aculeos evitare non potuit HARVEUS. Vid. FONTANELLE 5e Dial. des Morts. Rec. us de eo C. VILLERS Phil. de KANT Intr. p. 42. „Semer des doutes, et obscurcir l'éclat des noms vivans est le metier des Zoïles de tous les siècles. *x)* CIRCULATORIS nimirum nomine ridiculi causa designarunt HARVEUM.



mus Comparationes illas inter EUROPAEAM ET SINICAM doctrinam Pulsuum, quas initio seculi XVIII. instituit J. FLOYERUS, qui pro varia aetate, sexu, vivendi genere, dieique tempore pulsuum numerum et rationes descripsit, et ejus frequentiae mutationem definire *Horologio* primus proposuit, inde ejus libri, Ao. 1707. LONDINI editi, titulus *The Physicians Pulse - Watch*. Pulsuum autem numerum certo tempore definire, teste HALLERO *y*), omnium primus suscepit KEPLERUS, quem numerum ex inde *Horologio* suo indicavit FLOYERUS. Alius autem generis fuisse videtur *Pulsilogium*, quod jam antea proposuerat SANCTORIUS *z*), et ejusmodi erat, ut motum et quietem arteriae metiri, et differentias motuum CXXXIII. percipere, et febris augmentum definire possit, quod tamen se non intellexisse fatetur HALLERUS *a*); Pertinet huc quoque pendulum, quod cum pulsu Carpi isochronum, *Pulsilogium* deinde commendavit F. SAUVAGESIUS *b*).

Venimus nunc ad illud Tempus, quo disciplina nostra, praesertim quoad Crises praedicendas maxima incrementa captura videbatur, observationibus HISPANI SOLANO DE LUQUEZ, edito Ao. 1731. suo *Lapide Lydio Apollinis*: SOLANO sc. Ao. 1707. CORDUAE Medicinae Studiosus *c*) observaverat *Dicrotum*, quem Haemorrhagiam Narium, teste GANDINI *d*) HISPANIS familiarem, praecedere idem etiam deinde constanter apprehendit. Et ita quidem ut eo propius instaret Haemorrhagia, quo brevioribus pulsuum periodis reverteretur Dicrotus, ambae vero sibi insequentes pulsationes quando erant similes, modica sequebatur Haemorrhagia, quae copiosa quando secundus ictus vehementior, et exigua quando hic erat debilior. Si secundus ictus in uno carpo evidentior sit quam in altero, san-

*y*) Ph. T. II. p. 259. *z*) *Meth. Vit. Error.* L. V. c. 57.  
*a*) L. c. p. 239. *b*) *Theor. Puls.* p. 31. *c*) Vid. NOORDWYK p. 141.  
*d*) De Pulsu p. 172.



guis e nare illius lateris majori abundantia erumpit e). Hac igitur observatione ductus et alias evacuationes ex pulsu praedicere tentavit, invenitque *Intermittentem* Diarrhoeam Criticam praecedere f), et tunc tantum mortem portendere, quando robur deficit, spatiumque temporis Intermissionibus absumti, quantitatem et numerum sedium significare, evacuationem eo esse profusorem, quo diuturnior Intermissio, quam tamen  $2\frac{1}{2}$  Diastoli longiorem nunquam observavit. Talis pulsus si simul Durus vomitum, si Mollis sit indicium est Urinam Criticam Diarrhoeae accedere. Sudores autem praegreditur pulsus ab eo *Inciduus* vocatus, cujus pulsationes continuo augentur, ita ut inter quatuor insequentes ictus ultimus omnium sit vehementissimus. Ad haec tria genera omnes SOLANI observationes reducuntur, ejus autem doctrina maxime innotuit NIHELLI ANGLI ope, qui ANTEQUERAM profectus, a SOLANO ipso tangendi methodum didicit. Pleraeque ejus observationes de *Pulsibus Criticis* regulas quidem confirmant, at simul quandoque nimis generales limitantur, debitisque conditionibus subjiciunt, ita v. c. non omnem *Dicrotum* Narium Haemorrhagiam, sed potius Inclinationem ad illam; non omnem *Intermittentem* Diarrhoeam nunciare docet, sed ille tantum, qui simul satis fortis, neque aegro proprius, neque a Circulationis vitio aut Spasmi excitatur g). NIHELLI opus, ex Anglico sermone Latino reddidit W. NOORDWYK, una alterave observatione hanc doctrinam in *Praef.* affirmans; cujus quoque defensores exstiteri P. SENAC, M. FLEMYNG, P. CAMPER h). Fuere tamen qui omnem huic doctrinae fidem abnegarent; verum enim vero summae temeritatis esse videtur rem negare contra testimonium plurimorum, fide dignissimorum virorum,

e) NIHELL Sect. I. c. 1. Ptis 1 et 2. apud NOORTWYKIUM p. 1 et 53. f) Vid. NOORDWYK p. 5 et 57. g) NOORTWYK P. II. p. 63. h) In libro de *Opt. Agendi in Med. ratione* c. 3. §. 4.



quos jure jurando veritatem suarum observationum confirmantes SOLANO attulit i), quoniam forte digitos minus doctos, minusque exercitados nobis negavit natura, et exiguus usus nos tam acute sentire impedit, quare potius consentiamus SWIETENO k) de SOLANI doctrina, testanti „Meretur certe rei dignitas ut ab omnibus, qui Medicinae operam dant, exploretur; neque videtur improbabile, plura forte similia signa in respiratione, lingua, urina detegi posse.“

Mentione SOLANI facta etiam de TH. BORDEVII *Organica Pulsuum doctrina* aliquid adjiciendum. Hic sc. Vitae Propriae Organorum assertor, credidit cujusque organi mutationem pulsum mutare, suamque *Sphygmologiam* proposuit in *Rech. sur le Pouls* PARISIIS A°. 1768, Non longe igitur a SINENSIBUS et SOLANO discedit, huic tamen non semper adsentitur, ita e. c. *Dicrotum* Menses et Haemorrhoides praecedere, *Intermittentem* non semper Diarrhoeam, neque Durum illum Vomitus portendere affirmabat l). Methodus pulsum tangendi suae doctrinae erat accommodata et subtilem profecto requirit tactum; in Arteria Radiali spatium quoddam, *Pulsans* dictum, quatuor digitis, alternatim allevandis, longum per tempus erat explorandum, utroque quidem in latere, quoniam per lineam albam corpus in duas partes dividi statuebat BORDEVIVS; distinguere omnino jubet inter pulsum *Criticum* et *Acriticum* vel *Irritationis* pro stadio morbi Crudo vel Cocto, in quo *Criticus* est major, mollior, magisque expansus quam *Acriticus* esse solet; hunc quandoque *Organicum* vocat, ubi affectionem certi cujusdam Organi indicat. *Criticus* vero ei est vel *Superior* vel *Inferior* pro situ Organorum infra vel supra Diaphragma. *Inferior* plerumque Inaequalis, et Intermittenti est similis; *Superior*, quem reduplica-

i) Vid. NOORDWYKIVS pag. XXVII. k) Comm. T. II. p. 60.  
l) Rech. T. I. p. 77. 88. 358.



tione quadam accelerata in Pulsationibus arteriae cognosci ait, vulgo deprehenditur Dicrotus, hujus 3 dantur species *Pectoralis*, *Gutturalis*, *Nasalis*, inter se diversae mollitiae ac vehementiae, quibus *Nasalis Gutturalem* et maxime *Pectoralem* superat. *Pulsus Inferior* quando Durus est vomitum, quando Dicrotus Haemorrhoides, quando constanter intermittit, Diarrhoeam indicat *m*). Varias autem differentias a BORDEVIO propositas adeo esse exiguas, ut ex his indicati pulsus distingui nequeant exemplis probavit SPRENGELIUS *n*), in multis etiam morbis hos pulsus inter se commisceri, *Superiorem* cum *Inferiore*, *Criticum* cum *Acritico* conjungi, hisque in casibus non multum de hac doctrina esse sperandum, vix admonitione indiget. Haec de BORDEVII *Sphygmologia* quae certe magis hujus auctoris systemati, a SPRENGELIO *o*) recensito, quam simplici naturae observationi fundata videtur; illam tamen confirmare conati sunt multi, quorum inter primos fuit MICHEL, qui veritatem Prognoseos BORDEVII defendit in *Novis suis Obs. de Pulsuatione habita Criseos* A°. 1757. et COX qui de *Intermittentis Prognosi* librum edidit A°. 1760. MENURET quoque, qui in *Encyclop. Gall.* pulsum describens, SOLANUM BORDEVIIUMQUE secutus est, cordas sibi proposuit a quoque organo ad arterias Peripheriae externas tendentes, et per has Organorum affectionem accipientes. Omnium autem princeps fuit FOUQUET, qui Ao. 1767. suum edidit *Tractatum de Pulsu, habita ratione Affectionum Organicarum*, cui et tabulas adjecit, cujusque pulsus formam ostendentes, quarum nonnullae tamen imaginatione magis effictae, quam tactu perceptae videntur. *Critici* pulsus III. notat varietates, quarum prima incipientem coctionem indicans fortis, frequens et mollis est; mollior magisque

*m*) L. c. T. II. p. 23 — 40. *n*) T. V. Gesch. p. 545. *o*) L. c. T. V. p. 86 — 90.



sine ordine est altera, veram judicationem significans; ipsam vero excretionem comitatur vehementior, varius pro vario organo, quod excretionem subit, in multis a BORDEVIO recedit, subtilioresque multas habet differentias vix ac ne vix distinguendas, quarum quaedam exempla attulit SPRENGELIUS *p*). FOUQUETI vero et BORDEVII et SOLANI conjunctam doctrinam edidit, ipsius in tangendi arte BORDEVII discipulus J. J. WETSCH in *Medicina ex Pulsu* edita VINDOBONAE Ao. 1770. cui et figuras pulsum tabula depictas, e Fouqueto desumptas, adjecit; eum hac in re secutus est C. Q. GRUNERUS, qui Ao. 1775. in sua *Semiotica Pulsuum* doctrinam fusius tractavit, et de *Organicis* hisce egit a pag. 125 - 73. Praecedentibus etiam adscribendus F. N. MARQUET, qui jam Ao. 1747. edidit *Novam Methodum pulsum agnoscendi* ope notarum Musices; neque inanis titulus: omnes enim omnino pulsus ad notas numerosque Musicos redegit auctor; ita v. g. duas delineat lineas sibi Paralelas,  $\frac{1}{4}$  notae hic norma est. Magnus indicatur  $\frac{1}{2}$  nota, Parvus  $\frac{1}{8}$ , Vermicans  $\frac{1}{16}$  notae parte exprimitur. Praeter hos et alii speciatim hunc vel illum horum pulsum tractarunt; quo pertinent *Observationes* a DE BREST *q*) allatas de *Prognosi ex Dicroto*; DELII *Tractatus de Intermittente ac Inciduo*; horum quoque trium prognoseos veritatem in libro de *Melanch.* confirmavit J. KÄMPF. Neque tamen adversariis caruit haec doctrina, *Ipsi Facultatis Med. Par. Legati*, teste HAENIO, retulerunt, novas has de Pulsu inquisitiones obscuras esse, parum utiles, et aptas omnino, quae Medicum in rebus agendis retardarent, neque magis ei favet HALLERUS *r*), GRUNERUS, alii; qui censuere non prorsus quidem hanc doctrinam esse negligendam, at fideliter citra partium studium in Valetudinariis excolendam, ut dies doceat, quid spei sit

*p*) L. c. T. V. p. 549. *q*) In Journ. de Med. T. XXV et XXVI. *r*) Ph. T. II. p. 257 et 272.



reliquum; quod tamen exiguum esse praesertim HAENIUS probare conatus est, qui post generale hujus doctrinae examen, suae experientiae exploratum, concludit s): „Observationes has de pulsu novas non modo in BELGIO AUSTRIAQUE haud observari, verum etiam nullibi terrarum veras observari posse“ — quibus deinde addit t): „has Pulsuum mutationes saepe perturbanti Methodo adscribi oportere, novamque hanc doctrinam leges HIPPOCRATICAS turbando verae Praxi omnino detrimentosam esse.“

Memoranda nunc erat Theoria Pulsus HALLERIANAE Irritabilitati fundata, et Hypothesis quam praeunte WEITBRECHTO proposuit LAMURIUS; quoniam vero de hisce pro viribus in Cap. I°. egimus, eas hic facile omitti posse credimus. Noti quoque et ex I°. et ex II°. Cap. SAUVAGESII, HOFFMANNI HAENIIQUE de Pulsu labores; ita ut hic tantum in memoriam revocandi sunt qui nostro aevo Pulsuum doctrinam illustraverunt, hos inter W. FALCONER scripsit observationes *de Pulsus Indicatione in morbis praesertim Febrilibus*, quibus tabulas adjecit mutationum cujusvis pulsus normalis, inde a 40 — 130 pulsationes in min'. Praecipua quoque hujus tractatus supra notavimus, ex Anglica illum in Germanicam transtulit, notisque auxit KAUSCH. LIPSIAE A°. 1797. seq. A°. FORDYCE in Diss. *de Febre*, hanc cognosci docuit pulsus Obstructione, a Duritie omnino distinguenda u). Denique A°. 1809. prodierunt *Observationes de pulsu*, auctore M. J. P. CLAYE, qui BORDEVIUM et FOUQUETUM secutus, quemque pulsum duas habere dixit pulsationes, sibi invicem semper et ubique succedentes, 2 vel 3 linearum distantia separatas, pulsationem *Anteriorem* vocat, quae a corde magis est remota; *Posteriorem*, quae cordi proxima; haec cor-

s) Vid. finis Cap. 20. t) Cap. 21. p. 558. u) SPRENGEL kritische Uebersicht des Zustandes der Arzneikunde in dem letzten Jahrzehend. p. 399.



dis Diastoli, *Anterior* Systoli respondet. Potissimum attendit numerum insequentem pulsus *Anterioris*, a corde magis magisque recedentem. Ita v. g. pulsus *Epigastricus* 3 habet pulsationes *Anteriores*, quarum igitur ultima a corde est remotissima; quarta denuo incipit, ubi prima orta est. *Intestinalis* pulsus 4 tales pulsationes *Anteriores* habet. *Hypogastricus* 5. Hi Pulsus *Inferiores*. Qui vero de partibus supra Diaphragma positis certiores reddunt, hi *Superiores* dicuntur, et 2 pulsationes habent *Anteriores*, quae autem varie modificantur, prouti sunt *Capitalis*, *Nasalis*, cet.

Perlectis igitur Medicorum de Pulsu theoriis, quarum una hoc, alia alio loco apparuit emendatior, non possum, quin, praeunte SENECA, exclamem v)! „Veneror inventa sapientiae, inventoresque; adire tanquam multorum haereditatem juvat. — Multum adhuc restat operis, multumque restabit: nec ulli nato post mille secula praeccludetur occasio aliquid adhuc adjiciendi. Sed etiamsi omnia a veteribus inventa sunt: hoc semper novum erit, usus, et inventorum ab aliis scientia et dispositio. Multa egerunt qui ante nos fuerunt, sed non peregerunt. — Quam venerationem praeceptoribus meis debeo, eandem illis praeceptoribus generis humani, a quibus tanti boni initia fluxerunt.“

v) Ep. 64.

---



FRIDERICI AUGUSTI AMMON  
APUD DRESDANOS MEDICI ET CHIRURGI  
COMMENTATIO SEMIOLOGICA  
DE  
SOMNI VIGILIARUMQUE  
STATUBUS MORBOSIS  
SYMPTOMATICAE AETIOLOGICAE ET  
PROGNOSTICAE EXPOSITIS ET  
DIJUDICATIS.

---

IN CERTAMINE LITTERARIO  
CIVILUM  
ACADEMIAE GEORGIAE AUGUSTAE  
DIE. IV. JUNII MDCCCXX  
PRAEMIO REGIS MUNIFICENTIA CONSTITUTO  
EX SENTENTIA  
GRATIOSI MEDICORUM ORDINIS  
ORNATA.

---

TUM VERO AB AUCTORE CASTIGATA ET AUCTA.



Somnus maximum in medicina arcanum; in omnibus praesentaneum est auxilium, omnia arcana gemmarum et lapillorum pretiosorum superans.

Th. B. PARACELsus. Comment. in Hippocrat.  
aphorism. Sect. II. §. 2.



## P A R S P R I M A.

### *Somni physiologiam continens*

#### §. 1.

“Υπνος ἀναξ πάντων τε θεῶν, πάντων τ’ ἀνθρώπων.

Iliad. XIV. 233.

Vera est, et ex ipsa natura exhausta Aristotelis sententia in libello „de somno et vigilia“ *a)* obvia. ἀναγκαῖον ἐκάστῳ τῶν ζώων ὑπάρχειν τὸν ὕπνον. Quo nos cunque enim convertamus oculos, nihil videbimus in natura organisata, quod non a somno, consanguineo leti, ut apud Virgilium *b)* audit, aliquo vinceretur tempore *c)*. Natatilia dormiunt, volatilia, atque pedestria *d)*; ipsae plantae somno obnoxiae

*a)* Vid. Arist. opera omnia. Aureliae Allobrogorum. MDCV. T. I. p. 530. D. De somno et vigil. c. II. et c. I. p. 529. D.  
*b)* Aeneid. VI. 278. *c)* Hoc somni imperium, quamvis in omnibus animalibus conspicuum, aliud tamen in his, aliud in illis. Sic tribus solummodo quatuorve horis equos dormire jam Haller monnit. v. Ejus. element. physiol. T. V. lib. XVII. sectio III. §. 1., cum omnia quae glirium classibus adnumerantur animalia plurimum dormiant, et omnem hiemen somno transigant, cujus causam Cuivier cerebri habita ratione in majori eorum cerebello invenisse sibi videtur. Cuivier Vorlesungen über vergleichende Anatomie, übers. v. Fischer. Braunschweig 1801. T. II. p. 167. sic et alius in aliis situs, quo somno frui solent. Aristoteles hist. animal. IV. 10. Buffon histoire naturelle. Paris 1769. 8. T. IX. p. 266. *d)* Aristoteles de somno et vigil. c. I. T. I. pag. 529. C.



esse videntur *e*). Vita sine somno qui ὥσπερ τελώνης ἡμυσιν ἡμῖν τοῦ βίου συνδιαρεῖται *f*) χρόνον vix cogitari poterit. Somno post mortem summum tributum est in hominum naturam imperium. Cum enim diem vivendo et agendo peregrimus, nocte appropinquante subito, nescio quibus impediti vinculis *g*), somno corripimur, et aegrotantes quasi quoque die somno tanquam medicamine *h*) sanamur. Nihilominus tamen qualis et quanta sit somni vis et efficacitas, tum demum intelligimus, quum qui somno diu caruerunt vidimus homines. Incedunt miseri illi oculis concavis, pallida facie, lassis membris, perpetuo oscillantes, nihil loquentes, gravedine laborantes. Vividissimi et insigni hilaritate homines hoc divino si caruerunt dono, aliam plane induti esse videntur naturam *i*). Qui tristitia pleni et indignatione somno se tradiderunt, hilares ab illo surgunt, et contenti. Omnes cupiditates insatiabiles, quae non modo singulos homines, sed universas familias evertunt, totas etiam saepe labefactant respublicas, somnus devorare solet. Hic tutissimum est laborum sollicitudinumque perfugium *k*). Miserrimi naribus acutis, temporibus collapsis, frigidis languidisque mem-

*e*) Quaeenam tandem sint in rerum natura, quae somno frui possint, quaeque in quibus nullus unquam observatur somnus, de his multa diseruit Aristot. de s. et v. c. I. et nuperrime Wender dissert. philosophica de somno. Lips. 1815. p. 9. 10. 11. Vid. praet. hac de re. Anleitung zur Kenntniss der Gewächse, in Briefen v. K. Sprengel. Halle 1802. — Zinn, über den Schlaf d. Pflanzen. Hamburger Magazin 1759. Aristoteles plantas dormire negat. De generat. animal. v. c. I. τοῖς δὲ φυτοῖς ὑπάρχειν ἀδύνατον. *f*) Verba sunt Clement. Alexand. praedagog. c. 9. Op. ed. Gotter. p. 187. *g*) Ὁ ὕπνος πάθος τις τοῦ αἰσθητικοῦ μορίου ἐστίν, οἷον δεσμὸς καὶ ἀκίνησις τις. De somno et vigil. c. I. Aristoteles. *h*) Ὕπνον φάρμακον πόνων vocat Euripides. Theophrast. Paracelsus. in Comment. in Hippoc. Aphoris. Sect. II. aph. 2. in omnibus praesentaneum nominat auxilium, et eod. libr. idem Sect. II. aphor. 2. De somno, ait, scitote medico summam diligentiam adhibendam, ut industrie, artificiose et perite cum eo agere possit. Celsus de medicina. V. 28. ed. Kranse p. 298. Optimum etiam medicamentum quies est. Cic. de finib. V. 54. *i*) Zimmermann. Von der Erfahrung in der Arzneykunst. Zürich 1794. p. 455. *k*) Cicero de divinatione II. 72.



bris jacentes, mortique proximi, a dulci hujus fratre *l*) excepti curantur, sanantur, et in annorum seriem vivere pergunt; sub somno multos animo affectos sanescere videmus *m*); infantibus maturius natis eo vita conservatur, ut a perpetuo somno teneantur *n*); quam multis denique dolore vexatis solamen et auxilium affert somnus *o*)! Quid quod tantam somni efficacitatem esse legimus, ut miseri mediis in tormentis ingenti dolorum conquassatione cruciati obdormierint *p*), milites inter pugnae strepitum ab illo correpti fuerint *q*). Sunt qui a somno hominibus vitam oriri contendunt *r*). Quid mirum igitur, si tot et tanti poëtae omni tempore somnum celebrarunt, quid mirum, si somno aras *s*) structas, si somno Dei majestatem attributam legimus *t*). Caveamus tamen ne nimiam somno tribuamus laudem, uberrimus enim saepius est fons malorum. In hoc videmus graves et periculosas fieri crises *u*), sub hoc dolores augeri multi experiuntur, ex hoc dolemus magna oriri impedimenta in morbis inprimis manu curandis obvia *v*), sub hoc denique tam saepe mortem latere animadvertimus, ut jure quodam frater ejus a multis fuerit vocatus *w*).

*l*) Hom. Iliad. XIV. 231. ὕπνος κασιγνήτος θανάτου. Hesiod. Theogen. v. 211. νύξ δ' ἔτεκε θάνατον, τέκε δ' ὕπνον. Virgil. Aen. VI 278. *m*) Hippocrat. Aphorism. II. 2. Cels. de med. III. 18. Reil. Ueber die Erkenntniss und Cur der Fieber. Halle 1802. T. IV. 407. 408. *n*) Aristoteles. de generat. animalium VI. 1. Blumenb. institut. physiol. ed. III. §. 323. *o*) P. Camper. de somni et vigiliae indole atque usu in morbis qui manu curantur. Ejus dissert. X. N. 8. T. II. p. 171. *p*) Vidus Vidius. de tuenda valetudine. I. 7. *q*) R. Curtius. l. VII. Haller supplement à l'Encyclop. p. 807. *r*) Aristoteles. de generat. animalium. V. 1. Plinius. hist. natural. X. c. 98. *s*) Pausan. L. II. corinth. gr. text. p. 74. βωμός ἐτιν αρχαῖος, ἐπὶ δὲ αὐτῷ ὕπνος θύοισιν. *t*) Iliad. XIV. 233. Ὕπνος ἀναξ πάντων τε θεῶν πάντων τ' ἀνθρώπων. Hesiod. Theogen. Ovidii. Metamorphos. l. II. fab. 2. *u*) Stoll. ratio medendi. Vol. III. p. 109., Nemo nisi expertus novit, quantopere somnus febrim incendat. Celsus II. 6. *v*) De his multa disseruit P. Camper l. l. 172. 173. 174. *w*) Ciceronis Cat. major. c. 22. Ovid. amor. II. 9. Stulte, quid est somnus gelidae nisi mortis imago, et pulcherrime Marcellus Palingenius Stellatus in carmine „Zodiacus vitae“



## §. 2.

*Somni, quem quotidie experimur et patimur,  
quae sit ratio formalis, essentia ac causa in  
totum nescitur.*

Willis de anim. brutor. p. 216.

Per se jam oritur quaestio, quid tandem sit somnus, quae mira ejus vis et efficacitas. Quae quidem quaestio per multa volumina, perque magnae contentionis disputationes a medicis saepe tractata est, et tractatur. Ab Aristotele ad hoc usque temporis momentum fuerunt, qui explicitam a se somni putarent naturam; nihilominus tamen post novas quasque explicationes novi in lucem prodierunt indagatores, qui vix prolatas sententias novis suis sententiis aut obscurarent aut depellerent. Sic C. V. Schneiderum *x*), quem in somni natura indaganda et adumbranda occupatissimum et sagacissimum fuisse multa hac de re conscripta volumina probant, a Deo frustra petiisse „ut sua pectora acuat ab omnique purget nocte, ad somni naturam intimius examinandam, Willis *y*) memorat. „Somni enim ait, quem quotidie experimur et patimur quae sit ratio formalis, essentia, ac causa in totum nescitur, de his omnia quae tum a priscis tum a modernis feruntur sententiae, insomnia potius quam rationis *σύλλογαι* videntur.“ Recentiori tempore ingenue fatetur P. Camper *z*) „se quid somnus sit, plane nescire.“ Quorum quidem doctorum virorum gravissimae sententiae nos ne deterreant ab accuratiori somni examine magnopere studeamus, et sic haud pigebit paucis verbis principum tum philosophorum, tum medicorum de somno opiniones recensere.

Multas dedit Aristoteles somni definitiones in libello inscripto. Virgo. „Quid mors? aeternus Somnus! Somnus? brevis est Mors.“

*x*) Conrad. Victor. Schneider. lib. de morbis capitis. Vittebergae 1669. 4. p. 4. *y*) Willis de anima brutorum. Amstelod. 1674. c. XVI. de somno et vigilia. p. 216. *z*) P. Camper. l. l. T. II. p. 156.



„de somno et vigilia“ aliisque suis scriptis, quo factum ut vix erui potuerit quae vera ejus sit sententia. Modo enim apud illum somnus appellatur immobilitas, ἀκίνησις *a)*, modo sensus vinculum, δεσμός, καὶ πάθος *b)*, modo primi sensorii quies πρώτου αἰσθητηρίου κατὰληψις *c)*, modo sensus impotentia, modo caloris contractio ejusdemque defectus et refrigeratio *d)*. Quarum quidem definitionum nullam omnibus numeris absolutam esse, quis est qui neget? Philosophus noster perbene sentiens se una harum definitione naturam somni neque sufficienter, neque exacte posse exprimere, modo per genus, modo per causam, modo per effectum illum descripsit. Quae quidem definitiones inter se collatae in eo convenire videntur, spiritus vitales revocari in somno, sive somnum non tam quietem esse, quam relaxationem primi sensifici ab assiduo opere, dum nimirum cerebrum occupatur in spirituum vitalium instaurationem, quibus fuerit paene exhaustum sentiendi, cogitandi et movendi assiduitate. Ante Aristotelem prisci philosophi hanc habuerunt sententiam, etsi eam ita aperte non expresserint „somnum esse quandam recessum caloris.“ Qua quidem a sententia non magnopere discrepare videntur opiniones Hippocratis, Galeni *e)* aliorumque illius temporis scriptorum *f)*. Plutarchus *g)* somnum remissionem vocat ab imbecillitate proficiscentem, Plinius *h)* somnum nihil aliud esse refert quam animi in medium recessum. Medium aevum, quo omnibus somnum, neminem vero in somnum incubuisse constat, nihil praebere videtur hanc nostram spectans dissertationem. Quae ab initio litterarum restaurationis prolatae sunt de somno sententiae, omnes fere aut Aristotelicam et Galenicam

*a)* Aristoteles. libr. citat. c. I. *b)* Eod. loco. *c)* C. III. lib. citat. *d)* Eod. loco. *e)* Horum de somno sentent. congegit C. V. Schneider. „de morbis capitis.“ *f)* Medic. artis princip. excud. cur. Henr. Stephanus. Anno MDLXVII. Paulus Aeginet. p. 347. *g)* Plutarch. symbos. 8. quaest. I. *h)* Plinius. histor. natural. X. c. ult.



redolent scholam, aut somnum magis describunt, quam definiunt. Theophrast. Bombastus Paracelsus *i)* somnum existimavit maximum in medicina arcanum, quod in omnibus praesentaneum sit auxilium superans omnia arcana gemmarum et lapillorum pretiosorum. C. V. Schneider, qui Willisio memorante *k)* aliorum fere omnium placita rejicit, somnum et vigiliam meras animae facultates ipsi nimirum innatas et prorsus inorganicas esse statuit *l)*. Quod nullo modo ineptum censeo. Quam multi enim inveniuntur quibus ut facultas videnti, loquendi etc. et facultas dormiendi vigilandique in promptu est! Exstant in quibus est imperium et momentum quoddam, ut dormire valeant in quacunque hora, nisi quidquam obstat. Recentiori tempore fuerunt qui somnum morbum *m)* esse censerent, quod, cum quoque die ante somnum brevi et parva loboremus febre, haud spernendum esse videtur, et recte Cicero *n)*, somnum, ait, nisi quietem corporibus et medicinam quandam laboribus adferret, contra naturam putaremus. Sed subtiliora fugiamus! Est somnus commune amissarum virinum recreamentum viventibus a natura constitutum, unde defessis et defatigatis laborum obli-vio, afflictis solamen, miseris malorum levamentum, vitaeque pertaesis novus vitae amor. Quoad definitionem physiologicam et psychologiam, somnus per statum hominis, quo animus ejus obscure et sentit et imaginatur, corpus vero animales functiones non exercet, unde et illum Boerhavius *o)* animalitatis mortem vocavit, explicandus videtur, sive per functionem perfecte periodicam, qua com-

*i)* Commentat. in Hippocrat. aphoris. Sect. II. §. 2. *k)* De anima brutor. p. 216. *l)* De morbis capitis. p. 438. *m)* Celeberr. Richt. ait in specieller Therapie. herausgeg. v. G. A. Richter. Berlin. 1816. 2. B. p. 10. „Man könnte allenfalls d. Schlaf ein physiologisches Fieber nennen.“ Dixerim potius, totam vitam esse febrem; vigiliam nominaverim *ἀπυρεξία*, somnum ipsum crisi stadium, cum illo incipiente frigore laboremus, illoque fugiente humido quodam colore. v. plura hac de re. §. VI. VII. VIII. *n)* De finib. V. c. 54. *o)* Marrherr. praelect. T. III. p. 358. Idem



mercium animi cum corpore suspensum quasi silet p). Varia in his definitionibus adhuc desideranda esse patet, sed quis est qui somnum summum in natura arcanum esse neget? Optime igitur fecisse mihi videor, si nova somni examina hic

Praetereo, atque aliis post me memoranda relinquo q)!

§. 3.

*Harum sententiarum quae vera sit, Deus aliquis viderit, quae verisimillima, magna quaestio est.*

Cic. Tusc. quaest. I. 11.

Charybdin, vitantibus nobis, Scyllae imminent pericula. Indaganda enim et perscrutanda est quaestio, „unde demum somnus.“ Ingens exstat doctorum virorum copia, et omnium temporum viri docti tam diverso modo in illustranda somni natura versati sunt, ut ne quatuor quidem, inter se plane consentientes, inveniri queant. Quodsi vero vias contemplamur, quas omnium temporum medici et philosophi ingressi sunt, ut eruerent, unde demum somnus, quae et qualis ejus natura, quatuor omnino illae esse videntur, physiologica enim, psychologica, dynamica et chemica.

In recensendis physiologicis de somno scriptoribus multi, quid quod plurimi occurrunt, qui ad singula corporis systemata prae caeteris respiciendum esse recte crediderunt. Sic jam Aristoteles r), Hippocrates s) et

Plutarchus De physic. philosophor. decretis; πῶς ὕπνος γίνεται, ἢ θάνατος; ὁπότερον ἐστὶν ὕπνος, ἢ θάνατος τῆς ψυχῆς, ἢ τοῦ σώματος.

p) Blumenbachii instit. physiol. ed. III. §. 313. Heinroths Störungen des Seelenlebens. Leipz. 1818. T. I. S. 31. G. G. Richter. de statu mixto somni et vigiliae, quo dormientes multa vigilantium munera obeunt. Gotting. 1756. p. 2. Hufeland. vitam cum itinere comparans, somnum vocat stationem, qua viator defessus recreari solet. Ejusd. Makrobiotik. T. II. p. 140. q) Virgil. Georgicor. l. IV. v. 147. r) Histor. animalium. III. 18. s) De vulgar. morbis. VI. 4.



Galenus *t*) somnum calore ad interiora corporis cum sanguine fugiente fieri putant, et Asclepiades *u*) somnum a spiritus sensibilis crassificatione oriri contendit. Fuerunt qui somnum per vapores a motu caloris citatos oriri contenderent *v*), alii hepatis, stomachi, venarum, sanguinis, concoctionis vapores ad cerebrum dilatos, somnum inducere existimarent *w*). Ad unum fere omnes nunc apertius, nunc tectius systema nervosum in somno praecipue affectum conspiciunt, quorum alii a demto et impedito nervorum centralium, et periphericorum aequilibrio somnum oriri contendunt; alii impedito spirituum discursu per nervos valvulis *x*) quibusdam, quae palpebrarum instar clauderentur recluderenturque somnum induci putant, alii denique tum somnum exoriri praedicarunt, cum, qui minimarum partium nervorum atque cerebri in vigilia existeret, impediretur motus *y*). Hanc sententiam Jatro-mathematicos imprimis in deliciis habuisse satis constat. Sed et fuerunt qui a principio quodam nerveo somni duxerint phaenomena; sic Hallerus *z*) somnum a motu spirituum nerveorum in cerebro minus expedito somnum derivat; Tittmannus *a*) in inertia quadam compagis nervosae ad munera sua obeunda ex fluidi nervei consumptione orta, somni causas reperisse sibi videtur. Quodsi, quae et qualis sit nervorum natura, quaeque eorum vis quam in corpus humanus emittere solent, cognoverimus, tum proxima somni causa facile foret explicanda, quis enim est qui aliquid veri inesse neget in opinione illa de principio quodam nerveo? Hoc enim quotidie observare possu-

*t*) De pulsibus III. 7. *u*) Caelius Aurelianus, ed. Amman. Amstelod. 1755. L. I. c. 14. p. 45. *v*) Schneid. l. l. p. 109. *w*) G. V. Schneider. l. l. p. 71. *x*) Tozzi Medicin p. 33. *y*) De la Roche. Zergliederung der Verrichtungen des Nervensystems. a. d. Französ. übersetzt v. Merzdorf. Halle 1794. Gallini Betrachtungen über die neuern Fortschritte in der Kenntniss des menschl. Körpers. übers. v. F. Berlin 1794. *z*) Haller. Elementa physiolog. T. V. Lib. XVII. Sect. III. p. 692 et sequent. *a*) Tittmann de somno ejusque causis. Lips. 1799. Journal für d. pract. Heilkunde v. Hufeland. B. XVII. St. I. p. 120.



mus vigiliis longis systema nervosum sensim sensimque exhauriri; sic et a cerebro ad stomachum nuperrimis epulis impletum magnam nervei illius principii partem derivari videmus, quo tempore homines et animalia a somno capi solent *b)*. Fac igitur principium illud nervosum in cerebro quodammodo obtundi et exhauriri, necessario inde sequitur, et vasa sanguifera, quae ubique nervis adjuncta videmus, vi sua destitui. Jure igitur Hallerus *c)* somnum a motu sanguinis in cerebro valde diminuto derivare videtur. Collapsa enim esse in somno minima cerebri vasa jam Galenus *d)* observavit, qui, quam vere scripserit, nostro tempore Blumenbachius *e)* docuit, opportuna dormientis cerebrum observandi usus occasione.

Jam vero ad illos qui psychologice somnum illustrare studuerunt transgredi, libelli hujus angustiae monere videntur. Jam Aristoteli somni in animum vim haud ignotam fuisse satis clare verba ejus probant, ὕπνος ἢ πότερον ἴδιος τῆς ψυχῆς, ἢ τοῦ σώματος, ἢ κοινός *f)*; nihilominus tamen nihil certe hac de re statuisse videtur. Recentiori tempore, quo multi exstiterunt, qui somnum psychologice explicarent, multa hac de re conscripta sunt volumina. Darwinus *g)*, qui inter psychologicos de somno scriptores principem haud dubie obtinet locum, summum somni momentum in vi voluntatis plane sublata positum esse censet. Non plane tamen voluntatis vim in somno esse sublata tum illorum probat exemplum, qui dormientes vel nimio calore vexati stragula a se removent, vel frigore torpentes sese obtegunt, tum illorum, qui somniis gravioribus

*b)* Braunschweig. Journal. 1788. Ueber den Schlaf. v. F. Hildebrandt. p. 153. *c)* l. l. p. 592. Simile quoddam jam Hippocrati observatum fuisse videtur, qui *χεῖται* ait, ἐν ὕπνῳ τὸ αἷμα. De diaeta Opp. ed. van Lind. Vol. I. p. 250. Galen. de symptomat. causis Opp. V. III. p. 10. A. *d)* Vid. ejus opera. Junt. edit. III. p. 19. A. *e)* Institutiones physiologic. ed. III. §. 207. Nota. *f)* De vig. et somno. c. III. *g)* Darwin's Zoonomie aus d. Engl. v. Brandis, Hannover 1795. T. I. Cap. XVIII. p. 3. 9 et sequent.



affecti, varias agunt musculorum actiones *h*); tum illorum qui somnum certo quodam tempore antea constituto discutunt *l*), licet vires omnino omnes nondum refectae sint et restitutae. Magnopere denique Darwinus in somno explicando peccavit, quod conscientiae rerum praesentium in dormiente plane deletae nullam plane habuit rationem.

His quidem similia sunt quae Niemeyer *k*) de somni natura protulit; summi enim ponderis in somni definitione et huic voluntatis cessatio esse videtur. Voluntatis actionem incitatione extrinsecus facta minui contendit, et inde vigiliam minutae, somnum adauctae incitationis statum esse putat *l*). Alii somni naturam in conscientia sublata reperisse sibi videntur *m*); videmus attamen vigilantes omni plane destitutos conscientia, ut in mania et furore. Alii *n*) a sentiendi atque libere agendi facultate per somnum deleta somnum derivarunt; qui quam falso putaverint, accuratior docebit dormientis contemplatio *o*). Quodsi psychologica via somni naturam explicare conarer, inde illum prodire statuerem, quod phantasia imperium sibi consciverit de caeteris omnibus animi facultatibus. Facillime enim, phantasiae ludibriis indulgentes obdormiscimus *p*).

Recentiori tempore celeberrimus Reilius *q*) cum discipulo Madai *r*) ex chemica cerebri atque nervorum mutatione somnum deducit. Quam quidem opinionem

*h*) Aristoteles de insomniis c. III. Vid. infr. §. XII. *i*) Schulz Psychische Anthropologie. Göttingen 1816. S. 237. *k*) Niemeyer's Materialien zur Erregungs-Theorie, herausgeb. v. Mühry. Götting. 1800. p. 73 et sequent. *l*) Refutatur haec sententia paucis sed gravibus Pucheltii verbis. „Ueber d. Krankheiten des Venensystems“ Leipz. 1818. p. 23. Das Schlafen scheint das Leben der Vene, das Wachen das der Arterie zu begünstigen. *m*) Iths Versuch einer Anthropologie. Winterthur 1803. p. 399. et sequent. *n*) Richerz Zusätze zu Muratori über die Einbildungskraft. p. 234. *o*) §. VII. *p*) Plura v. hac de re §. V. *q*) Ejus. Archiv für die Physiologie. T. I. fasc. III. p. 162. *r*) Eod. loco. Ueber die Wirkungsart der Reize. p. 68.



ultimis vitae annis eo reliquisse videtur Reilius, cum philosophico naturae studio sese magis appropinqua-  
verit.

Sed quo tendimus? Caveamus, ne longius pro-  
grediamur in conjecturis his examinandis, novisque  
procreandis. Harum enim sententiarum quae vera sit  
Deus aliquis viderit, quae verisimillima magna quae-  
stio est s)!

#### §. 4.

#### *Ubi ignavi domus et penetralia somni?*

Ovid. Metamorphos.

Quae quondam de animae sedibus agitatae sunt  
disputationes, et de somno agitatae esse, ingens probat  
variarum et philosophorum et medicorum hac de re  
copia! Hi cor *t*), illi stomachum et lienem *u*) somni  
habuerunt sedem, alii in animo, alii in corpore, alii  
in utroque simul somni posuerunt arcem *v*). In cere-  
bro solo somni stabilitas esse leges luce clarius. Sen-  
sim enim sensimque obdormiscentes si consideramus, a  
cerebro somnum initium capere, statim apparet. Nes-  
cio an vere pronuntiarit Willisius *w*), qui somni ini-  
tium in cerebri parte corticali, quam et memoriae se-  
dem habet, esse contendit. Omnes qui a centrali sy-  
stematico oriuntur nervi somno magis obnoxii sunt, ac  
qui ex peripherica radices trahunt, quid quod, hi qui

s) Ingentem de somno sententiarum copiam congegit C. V. Schneid. „de morbis capitis.“ Caeterum Blumenbachius, quae recentiori tempore viri docti de somni natura scripserunt, enumeravit. Inst. physiol. ed. III. p. 273. Idem fecit F. Hildebrandt. Lehrbuch d. Physiologie. v. Schlaf. Principes harum sententiarum examinavit nuperrime C. A. Wendler. dissert. philosoph. de somno. Lips. 1805. Praeterea examinanda sunt volumina philosophorum recentiorum quae anthropologiam tractant, et psychologiam; nec non diarium logicum, quod vario sub titulo celeb. Nasse huc usque edidit. *t*) Aristoteles de somno et vig. c. II. *u*) Est haec Helmontii de liene opinio, quem somni somniorumque habet sedem. C. F. Heusinger. Ueber d. Bau und d. Verrichtung d. Milz. Thionville 1817. p. 98. *v*) C. V. Schneider d. morbis capitis. p. 182. *w*) De anima brutorum. p. 219.



ad unum fere omnes a medulla spinali veniunt, tanquam sensus organo, non semper a somno vinci posse videntur. Videmus enim multos alto sopore sepultos membra movere *x*), animadvertimus in iis, qui caro *y*) premuntur, sensus plane obtusos, cum mobilitas membrorum integra sit et salva. Sic primum in obdormiscentibus olfactum obtundi videmus, tum nervum opticum, quia medullae oblongatae propius oritur, deinde gustum, denique tactum, et auditum *z*)! Jure quodam concludere inde liceret, somnum a cerebri parte cordicali oriri, cum ii quidem nervi prius qui in cerebri parte fronti propiore oriuntur, et a medulla oblongata remotiores sunt, quam qui longinquius a medulla oblongata cum parte cervicali medullae spinalis conjunctionem habent, somno capi soleant. Quae quidem opinio eo tamen refutatur, quod secundum novissimas accuratissimorum Anatomicorum de cerebralium nervorum origine indagationes, solo nervo olfactorio excepto, ad unum omnes cerebri nervi a corpore restiformi originem ducant.

Non plane ineptum censerem, si in oculis somnum sedem cepisse quis dixerit; quamvis et huic sententiae multa opponi posse videantur. Ab his enim incipit, perseveratque in his somnus, dum caeteri omnes sensus in integrum jam restituti sint *a*); unde neonatos, qui die noctuque somno capi solent, manibus ad oculos adductis dormire videmus. Obdormiscimus inter strepitum, foetorem, quid quod inter edendum, cum vigilare cogamur, etsi somnolenti, oculis lucis splendore turbatis. Quantum denique in oculo ante somnum quoque die mutationem factam esse videmus *b*)!

Quam ingens sit cohors causarum, quibus somnus

*x*) V. §. XII. hujus dissert. *y*) V. §. XXII. h. dissertat.  
*z*) De somni physiologia, ejusque in morbos effectus. Auctore Weigersheim. Berolini 1818. p. 22. dissert. inaugural. *a*) G. A. Wendler de somno. 1805. p. 16. *b*) Brandis Pathologie oder Lehre von den Affecten des lebenden Organismus. 1815. p. 535.



induci potest, brevis probabit earum enumeratio, quae omnes fere vim suam in cerebrum exserere videntur. Qui quoque die nocte appropinquante somnus corripere nos solet, talis est, qualis sive ex exercitationibus, quibus vires corporis consumtae sunt, sive ex spirituum animalium defectu, quibus paene exhaustum sentiendi, cogitandi et movendi assiduitate, est cerebrum, originem ducit. Sic videmus rusticum, qui per diem multo labore in agro colendo occupatissimus fuerat, penso finito statim obdormiscere; sic virum doctum, qui per totam lucem in rebus dubiis et obscuris statuendis et illustrandis versatus fuerat, inter illas a somno corripitur. Hae igitur somnum inducentes causae, sunt corporis exercitationes, animique cogitationes. Sequuntur animi affectiones, ut lacrymae, gaudia. Sic Sullam prae gaudio in somnum incidisse Plutarchus refert. Hinc facile somno occupantur quotidianis irrigati fletibus, afflictique moerore, unde iure poeta:

Facilis lacrymis irrepere somnus c).

Hinc furoris et irae stimulis incitatos, post novas quasque affectiones somnus mulcere solet. Accedunt vigiliae praegressae, et omnes facultatem animalem res afficientes, unde Celsus d) „post longam sitim et vigiliam plenus somnus;“ sequitur pastus, de quo infra nobis sermo erit. Celso auctore, qui difficulter dormiunt post coitum interdum in somnum solvuntur e). Instant tenebrae, unde f) amanti suadet Ovidius

Ne lucem in thalamos totis admitte fenestris.

Hac enim vi, quam in visum habent excepta, et postposita, mirum in modum in corpus agunt, cum luci contrariae, quae corpora expandit sensibilitatemque auget, corpora contrahat sensibilitatemque minuat g).

c) Sic legimus Penelopen sub lacrymis obdormiscere, et somno recreari. Odyss. IV. 793. d) De medicina. III. 37. e) F. B. Osianders Handbuch der Entbindungskunst. 1. B. 2. Abtheilung. Tübingen 1819. p. 394. f) Ars amandi. III. ad fin. g) Vid. J. E. Ebermaier, de lucis in corpus humanum vivum praeter vi-



Teste Plinio odor somnum gignit *g*<sup>\*)</sup>). Obvenit silentium, quies, obtrudunt sese omnes lenes et uniformes et continuæ in quosdam sensus impressiones et actiones, quas quotidie pati solemus. Lenis frictio *h*) et sculptura, ventulus flabello motus *i*), levis titillatio, cogitationum suspensio, lectio nimis attenta, cogitationes nimis profundae. Confert Celso *k*) auctore aliquid ad somnum silanus juxta cadens; maximeque lecti suspensi motus; spectat huc musica et blanda vocis modulatio *l*), ventorum molles susurri, strepitus foliorum in sylvis, contemplatio rerum longe distantium, vel earundem multarum; res phantasiam mulcentes, ut cum nos in viridi prato aut splendidis aedificiis versari imaginemur. Ipse ingens strepitus, si uniformis est, somnum adducit, sic molitorem sub rotarum strepitu aquarumque murmure, nautam sub rudentum fragore, aurigam sub rotarum gemitu, dulci somno frui videmus *m*). Incidimus in narcotica quorum efficacia satis constat. Addere lubet omnia illa quae sanguinem a capite derivant, ut clysmata, balneae *n*<sup>\*)</sup>) pediluvia, vel magnus sanguinis ex venis profluxus, vulnera capiti illata *n*), compressio cerebri *o*), menstruorum larga profluentia. Frigore denique et calore somnus adducitur, illo enim tota sanguinis copia ad interiores corporis partes repellitur, unde et magnus sanguinis in cerebrum affluxus, quo fit ut plurimi frigore necati apoplectici moriantur; hoc sanguinis augetur copia, unde cerebrum compressum fa-

sum efficacia. Comment. praem. ornat. Gotting. 1797. De ead. re. Hornii comment. quae accessit. Gotting. 1797.

*g*<sup>\*)</sup>) Historia naturalis. XXI. 19. *h*) Celsus de medicin. II. 14. *i*) Terent. Eunuch. III. 5. 53. et sequent. *k*) Celsus de medicina. III. 18. *l*) Aretaeus de curat. morbor. acut. I. 1. Musica, tibiarum exercitatio, aut lyrae cantus, aut cytharae affert somnum. Horat. III. 1. Non avium cytharaeque cantus somnum reducent. *m*) Plura hujusmodi exempla enarrat Aretaeus l. l. *n*<sup>\*)</sup>) Galen. de sanitate tuenda. IV. c. 4. Reil's Fieberlehre B. IV. p. 177. 179. Unzers. Arzt. B. IV. u. VI. *n*) Peter Camper l. l. p. 209. *o*) Autenrieth's Handbuch der empirischen menschlichen Physiologie. 1801, §. 1039.



cillime somno occupatur. Denique vero refert quae aetas, quod tempus anni, quale coelum, quod temperamentum *p*). Consideremus jam singula somni stadia.

§. 5.

*Ecce sopor furtim lumina fessa subit.*

Ovid.

Hominem somnolentia *p*\*) laborantem si consideramus, haec fere sunt quae in illo notatu digna occurrunt phaenomena. Corpus incitamentorum extrinsecus oblatores copia obtusum, vel eorum penuria debilitatum, ingrato quodam languore corporis actionibus ut antea peragendis non conveniente, laborat. Sensuum acies obtusa, ob sensibilitatem totius organismi imminutam. Inter somnolentiae nuntios primus esse solet et princeps oscitatio, unaque cum illa pandiculatio et horror *q*). Circulus enim sanguinis minor lentius progrediens eo impellitur, quod longissima inspiratione, diductis late mandibulis, ut infra tubas Eustachianas susurrus fiat, pulmones dilatantur, unde sanguis carbonisatus largum capit cibum. Oscitatio oscitationem sequitur, qua per pauca momenta circulus sanguinis minor impulsus mox ad primam tarditatem redit, unde nova excitatur oscitatio. Pulsum jam tangimus inaequalem, tardum, debilem, et in infantibus saepius intermittentem! Jam

Debile fit corpus, languescunt omnia membra  
Brachia palpebraeque cadunt poplitesque recumbunt *r*).

Inter haec loquitur et audit somnolentus, sensim vero sensimque voluntas, animi ille effectus, omni sua vi

*p*) De his vid. §. XII. *p*\*) Somnolentia (Sopor) est gradus intermedius inter somnum et vigiliam. Hippoc. de acre, aquis, et locis. LVII. §. 7. *q*) Celsus III. 3. Frigus voco, ubi extremae partes membrorum inalgescunt, horrorem ubi totum corpus intremat. *r*) Lucretius de rerum natura. IV. 949.



destituta in quietem, vel ut ita dicam in statum intermissionis incidit, et homo rerum extrinsecus oblatarum plane immemor, capite nuit; quo subito in pectus prolapso somnolentus excitatur, palpebras aperit, oscitatur, pandiculatur, oculos claudit, et sic

Solvuntur latera, atque oculos sopor urget inertes,  
Ad terramque fluit devexo pondere cervix s).

Sensuum externorum acies imminuta praecipue in oculorum fractione cernitur. Ardor in palpebrarum conjunctiva, haud raro lacrymae proveniunt, pupilla sursum ducitur, et musculorum actionem extensoribus imprimis brachiorum et pedum praevalere videmus. Quaevis igitur sit proxima somni causa, incipere tamen videtur somnus somnio brevi, sive delirio quodam. Animo enim extrinsecus oblatarum rerum perceptione plane orbato varia obversantur phantasmata, mirae cogitationes, unde mirabiles illae evadunt combinationes; imagines antea perceptas repetendi, ideasque memoriae olim impressas revocandi, unica est quae homini obdormiscenti restitit facultas, unde et statim ab initio somni somnia oriri solent. Videtur igitur ab oculis incipere t) somnus; sponte enim dormituri, ipsi oculos concludimus, atque, ut jam supra diximus, somno obrepente oculi graves et hebetes facti occludi amant, imo si diutius vigilandi voluntas ac sueto est, frontem et palpebras confricemus, easque vi quadam aperiamus necesse est, quasi somnum ex sede sua depulsuri; ne enim externarum rerum figuris animus perturbetur, necessaria somni lex; clausis igitur oculis quiescit animus nullius rei contemplatione distractus.

Somnolentia, primum hoc somni stadium, quantum habeat vim in vires restaurandas, eorum quibus brevis tantum ad virium restorationem necessarius somnus meridianus: tum illorum qui, probat exemplum,

s) Virgil. Aeneid. IX. t) Aristoteles histor. animal. IV. 10. de somno et vigil. c. I.



quamvis maxima privantur somni parte, nihilominus tamen perbene valent.

§. 6.

*Εὖθι ἀνὴρ βαθέως, κέχνται περὶ νήδυμος ὕπνος.*

*Iliad. II. 19.*

Somnolentiae, huic primo somni stadio, hominem deditum jam somno oppressum videmus. Qui ante loquutus fuerat, qui audiverat jam silet et surdus est, quamvis auditus, dum caeteri sensus jam dudum obdormisse videntur, et omnino silent, supersit *u*). Omnes quiescunt musculi voluntati obnoxii, dum flexores extensoribus imperium praeripiunt. Oculi, os, anus, in feminis vulva sueto clauduntur *v*); in aliis oculi, et os hiant, unde Celsus „lingua per somnum inarescit“ *v*\*). Bulbus sursum latus, et ut nonnulli volunt ab initio somni collabi *w*) videtur, non propter maiorem musculorum rectorum contractionem, sed propter humorum illius resorptionem. Pupilla magna et expansa. A cerebro et nervis encephali nervorum vigor imminutus, ad omne systema nervosum sensim sensimque transit, quod in somno prae caeteris corporis partibus depressum est, unde incitamenta nonnisi suetis fortiora somnum profundum fugare et depellere possunt, unde et fieri mihi videtur, ut dolores omnes per somnum mitigentur. Silent in totum functiones naturales, reliquae omnes segnius paulo procedunt *y*). Sic videmus in illis qui tussi laborant et gravedine, noctu minorem pituitae copiam secerni et excerni *z*). Nulla

*u*) P. Camper l. l. p. 163. Haller. element. physiol. T. V. p. 596. *v*) Galenus de motu muscul. II. 4. *v*\*) De medic. II. 8. p. 68. ed Krausian. *w*) Brandis l. l. *x*) Animalia ne vulneribus quidem corporibus illorum illatis e somno excitari potuerunt. Plin. hist. naturalis. VIII. c. 36. Haller. element. physiolog. T. V. l. XVII. sect. III. not. b. ad §. 3. *y*) Blumenbach. institut. physiol. ed. III. §. 320. *z*) Gaubii institut. patholog. Lips. 1759. §. 549.



corporis organa munere suo funguntur, praeter ea quae ad sustentandam vitam plane necessaria, voluntatis imperio subtraxit natura. Continuantur cordis arteriarumque motus etsi lentius aliquantisper *a)*. Calor animalis caeteris paribus imminuitur, quo fit, ut si somno densissimis stragulis non oblecti simus, frigore cruciemur *b)*. Fortior tamen et celerior inspiratio et exspiratio, unde Virgilius *c)*

— toto proflabat pectore somnum,

Ipsa perspiratio insensibilis durante somno minor; omnis enim diu vigilans macescit, somno vero indulgens pinguescit. Sub somno corpus intumescere videmus. Meliorem esse in somno nutritionem jam Hippocrates *d)* notavit; sic videmus neonatos noctes diesque a somno correptos mirum crescere in modum. Aequabilis est enim humorum in somno motus, minor canalium destructio, major particularum appositio, et sic jure Martialis *e)* ursos et glires dicentes facit

Tota mihi dormitur hiems, et pinguior illo

Tempore sum quo me, nil nisi somnus alit.

Necessario inde sequi in somno et meliorem concoctionem esse, fuerunt qui contenderent *f)*. Caeterum somnum ab initio dulcissimum esse, viriumque restorationi aptissimum jam Virgilius *g)* cecinit:

Tempus erat quo prima quies mortalibus aegris

Incipit, et dono divum gratissima serpit!

*a)* Galen. de causis pulsuum. III. 9. 10. Avicenna. I. 12. Haller. Element. physiolog. T. V. p. 595. Gaubius l. modo I. Darwin. Zoonomie. T. I. C. XVIII. p. 199. Aristoteles e vena dormientis secata sanguinem aegre, saepius plane non fluere observavit. hist. animal. III. 19. Wendleri dissert. saepius laudat. p. 5. *b)* Schwedische Abhandlungen, übersetzt v. Kästner. 33. Band. p. 300. *c)* Aeneid. IX. 326. *d)* De causis pulsuum. Gal. III. 9. Hippocrat. de morbis epidemic. VI. n. 4. 5. *e)* Epigrammat. III. 58. Plin. hist. natural. VIII. 56. Ael. hist. Var. VI. 3. *f)* Galen. de symptomat. caus. I. 8. *g)* Aeneid. l. II. 267.



## §. 7.

— — — *fugit omnis inertia somni.*

Ovid.

„Homo non simul et semel evigilat, sed gradatim“ *h)*. Primum oculos aperit, statimque palpebras et frontem fricat. Jam mira facie, et vultu saepe ridiculo et deliro circumspicit; oscitatur, pandiculatur; pandiculationem oscitatio sequitur, iterumque haec illam premit; qua succus nerveus per singulos artus distribui videtur. Sudor *i)* quidam in toto corpore; hoc enim momento somni febris supra memorata tertium attigit stadium, stadium sudoris. Adsunt penis erectiones propter vesicae urinariae repletionem. Excretionibus naturalibus, faecibus, urina atque muco corpus liberatur. Haud raro accidit, ut qui a somno surgunt, urinae excretionem vehementer crucientur, quippe quod urina in his non cruda, sed cocta meatus urinarii tunicas valdopere stimulat.

Quodsi causas expergefactionis ex somno consideramus, expergefieri solet homo, sive facultate animadversativa, sive suapte sponte *k)*, ac lege naturae sese exserente, aut facultate aliqua sensitiva interna, vel externa, sive consuetudinis vi, sive voluntate *l)*. Fuerunt qui expergiscendi vim cum astris conspirare contenderent *m)*. Hinc igitur e somno excitamur, vel voce, vel tactu, vel lumine, vel fetore nimio, vel vesicae repletionem, vel phantasia, vel memoria cujusdam horrendae amabilisve rei, vel vi ratiocinandi. Excitamur vero etiam ex somno stimulis extrinsecus evanescentibus. Expergiscitur lampade nocturna, ad cuius splendorem dormire solet, subito exstincta; surgit de somno luce subito adlata, qui in tenebrarum sede jacere con-

*h)* P. Camper. I. I. p. 172. *i)* Celsus de Medic. III. 6.  
*k)* Dubitat Boerhavius animal unquam sponte expergisci. *i)* Schulz Psychische Anthropologie. Götting. 1816. S. 237. *m)* G. V. Schneider de morbis capitis. p. 426.



suevit; evigilat melior, si aquarum murmur rotarumque gemitus cessit. Quod si homo non sensim sensimque, sed subita quadam et vehementi externorum internorumque impulsuum efficacitate territus subito excitatur, tali versatur in statu, qualis medius vocari debet inter vigiliam et somnum *n*). Hoc enim in statu homo neque dormit neque somniat; sui ipsius conscius non est, etsi rerum extrinsecus oblatarum; hae enim tanquam somnia animo ejus obversantur, quo fit, ut, si eo momento quo expergitur, somniaverat homo, somniorum imagines facile iis adjungat, quae per sensus sensim sensimque restaurandos percipiuntur, et sic perversa illa accipiat, et falsa. Idem saepius fit, etsi nulla dormientem tenuerunt somnia. Conscientia enim nondum redux facta, res extrinsecus oblatae, non quales sunt, sed false exceptas imaginibus accommodat quas phantasia rationis imperio nondum submissa procreat. Hanc ob causam observamus ex somno excitatos antequam sese recolligunt, indirecte respondere, et nonnunquam minus incongrua loqui, ut plurimum absurda. Unde jure Blumenbachius *o*) singularis cujusdam delirii brevem speciem vocat transitum somni in vigiliam. Eo magis a medicis curari debet, ne infantes strepitu quodam et clamore e somno excitentur. Ingens enim est cujusvis impressionis, hoc momento, quo summa corpus humanum gaudet sensibilitate, in illud vis. Saepissime videmus homines, qui, si vel sponte expergefacti, vel tranquillo more ex somno excitati fuerunt, summa hilaritate et gaudio fruuntur, eosdem vero per totos dies tristes animadvertimus et graves, si vel clamore, vel alio quodam insueto

*n*) Heinroths Störungen des Seelenlebens. Leipzig 1818. 2. Thl. §. 434. Quanti sit momenti medius hic status inter somnum et vigiliam in medicina forensi, multis vides exemplis probatum in: Klein's Annalen der Gesetzgebung. passim. *o*) Institutiones physiologic. ed. III. §. 319. ad fin. Neues Journal der pract. Heilkunde v. Hufeland. 10. B. 1. St. p. 121.



more ex somno excussi sunt! Summa igitur laude et omnium imitatione dignissimum esse videtur, quod Montagne *p)* de patre narrat, qui infantes suos blandis musicae vocibus a somno revocare solitus est.

Somnum animae facultates reficere, intellectus, sensus acuere, passionum turbas sistere, cogitationum impetus studiis et vigiliis enervatos, distractos, sedare, recolligere, id quotidie ipsi experimur. Somno corpus majus reddi solet, et longius *q)*. Perbene igitur Aristoteles *r)* somni finem animalis bonum et salutem vocat; egregie Ovidius *s)* canit de somno:

Corda diurnis

Fessa ministeriis mulcet, reparatque labori!

§. 8.

*"Ἡ πότερον ἴδιος τῆς ψυχῆς, ἢ τοῦ σώματος, ἢ κοινὸς ὕπνος;*

Aristot. d. s. et vig. c. II.

Haec, quae quondam Aristotelem tenuerat quaestio, et nostras exercebit cogitationes.

Gravissimis Reilii *t)* verbis: „Der Mensch muss schlafen um Körper, und wachen um Geist zu seyn;“ via strata esse videtur, qua quaestionem hanc componere facile licebit. In vigiliis corpus voluntatis imperio subditum videmus; quibus cum absumantur et dispergantur spiritus animales, et laboribus et defatigationibus cum corpus exhauriatur, illud somno, quo functiones corporeas corroborari vidimus *u)*, recreetur necesse est. Quis vero, et qualis sit in somno animus, id quidem paucis verbis demonstrare studeamus!

Silere per somnum percipiendi facultatem, necessario inde sequitur, quod omnes sensus, quibus illa agere solet, quiescunt et silent. Sileat igitur necesse

*p)* Braunschweiger Journal. 1788. 2. B. p. 179. *q)* Brandis l. 1. p. 539. *r)* De somno et vigil. c. III. *s)* Metamorphos. l. XI. 624. *t)* Reils Pathologie. Halle 1818. 1. Th. p. 141. *u)* V. §. VII.



est et ratio, cum, quas a percipiendi facultate accipere solet, non habeat rerum notiones. Nescio vero an recte Cicero *v*): „dormientibus ea pars animi, quae mentis et rationis particeps est, sopita“, contrarium enim actiones ejus, quibus in somno subinde defungitur, abunde comprobant *w*). Summum sibi conscivit in somno phantasia imperium, et rationis vinculis expedita, in campum suum aperte patentem laxis excurrit habenis, quo fit, ut inde mirabilia illa evadant phantasmata, quae non raro summam movent vigilantium admirationem. Nihilominus tamen saepius mediis in somniis, in quibus vel anxietatibus cruciamur, vel gaudiis afficimur, ratio subito emersa omnia illa vana esse, et ficta, nos docet. Sic si quis somniando cogitavit, se criminis cujusdam insimulari cito satellites videt, judices, tortores, patibulum his consociat, jam mire discruciat, febrit, sudat, et subito somnians videt se somniando perceptum fuisse *x*). Exstant exempla, somniasse quosdam de verbis in aures dictis *y*), et quaesitis ex se respondisse *z*). Expergimur quotidie, si volumus, hora ante somnum constituta *a*)! Non obtusum denique in iis animum fuisse legimus, qui brevi, quid quod brevissimo indulgere solebant somno, sed sagacitate, judicii acumine aequalibus suis illos praecelluisse historia refert *b*).

Cave vero ne credas talem esse animum in somno,

*v*) De divination. c. 29. et de finib. V. 39. *w*) Bulmenbachii institut. physiologic. ed. III. §. 326. Galen de motu muscul. II. 5. *x*) πολλάκις γε καθεύδων τις λέγει τι ἐν τῇ ψυχῇ, ὅτι ἐνύπνιον τὸ φαινόμενον. De insomn. Arist. c. III. Caeterum multa egregia huc spectantia eod. cap. recensuit. *y*) Beattie dissertat. moral. and critical. Lond. 1783. 4. p. 217. *z*) Misc. Ac. Nat. curios. D. 3. A. 4. 1796. p. 254. Aristot. de insomniis. c. III. ἐνίοι δὲ καὶ ἀποκρίνονται ἐρωτώμενοι. *a*) Schulz Psychische Anthropolog. Gött. 1816. S. 237. F. B. Osiander's Entwicklungs-krankheiten in den Blüthenjahren des weiblichen Geschlechts. T. 1. p. 65. Not. *b*) Blane. Elemente medicin. Logik, übersetzt v. Huber. Gött. 1819. p. 30.



qualis in vigilia. Quodammodo enim et ille a somno afficiatur, necesse est, intimis cum corpori animus, et huic illud adjunctum sit vinculis, et cum utrique summam sympathiam interesse, quotidie experiamur!

§. 9.

— *Varias imitantia formas  
Somnia jam veniunt.*

Ovid. Metamorph. XI. 615.

Indaganda jam nobis venit somniorum natura, quorum magna in somnos vis satis nota. Aristoteles c) non dubitasse videtur, omnibus iis quae sensibus gaudeant, somnia excitari. „Somniare enim ait, non solum homines, sed etiam equos et canes, et boves palam est, atque etiam oves, et capras, denique genus omne quadrupedum; declarant id omnes suo latratu, quem per quietem agunt.“ Somnium est visum de comprehensorum sensibus motu, existens in dormiente, quoad hic dormit, haec est, quam idem d) profert somniorum definitio. Oriri videntur somnia, si animus quidquam sentit, cujus idea materialis motu suo agitat alias cerebro olim impressas. Somno enim sensibus exterioribus ligatis, internae facultates consueverunt operari, dormientesque vigilantibus appetendo et cognoscendo assimilare, unde et vox somnium, hanc ob causam sic dictum Aristotele auctore, quod imago in somno redditur e). Somnium igitur status est hominis, quo anima ejus obscure sentit, sed tamen clare imaginatur f). Inde et fieri nonnunquam solet, ut vigilantes somniemus g), si phanthasiae indulgemus ludibriis. Neonatis, quorum sensus rerum extrinsecus oblatarum perceptioni non-

c) Histor. animal. IV. 10. Similia X. c. ult. Plin. hist. natural. narrat. d) De somno et vig. c. III. ad fin. De insomniis. c. I. e) Vossii Etymolog. p. 481. f) Somnium est status, in quo omnes sensationes obscurissimae, dum viget et vivida est imaginatio. Sauvag. Nosolog. T. I. p. 420. Est somnium breve delirium. eod. l. p. 471. Sirach. 34. 3. g) De insomniis. c. III.



dum accomodati sunt, nullum penitus contrahi somnium jam Aristoteles *h)* notavit. Scrutatu dignissimum, utrum coecinati somniis plane careant, an ab illis afficiantur.

Somniorum naturam considerantibus nobis, duo in illis distinguenda esse videntur genera, quorum alterum naturale, alterum non naturale vocare liceat!

Naturale somnium, vigilia est in somno, et tribus imprimis causis excitari mihi posse videtur, a causis enim externis, a causis internis, et a phantasia. In his tribus

Variat imitantia formas

Somnia vana jacent, totidem quot messis aristas,  
Sylva gerit frondes, ejectas littus arenas *i)*.

Ingens est caeterarum causarum ad somnia excitanda vis et efficacia! Spectant huc cubiculum insuetum, stragula, sive mollia, sive dura, frigus et calor, ipse aër momenti cujusdam esse videtur. Sic „memini, inquit, Fromondus *k)* hyeme anni 1627. finiente, et 1628. inchoante ventosissima et sine gelu, omnes passim homines de insomniis conquestos fuisse.“ Magnam habet ad somnia excitanda vim corporis situs. Sic a tergo jacentibus impleta vesica humor genitalis in vasis turgescit, unde seminis profluxus, et impudica et venerea somnia, quae Graeci *l)* *ὄνειδος* vocarunt; pari modo quibus belladonnae usu fauces siccantur et constringuntur, in somno se jugulari putant, et horridis afficiuntur somniis. Sic ex lecto prolapsi altis turribus praecipitari putant, et pulicium ictibus lacerant *l\*)*

*h)* Histor. animal. IV. 10. De insomniis. c. III. Contrarium contendit Plinius. hist. natural. X. c. ult. *i)* Ovid. Metamorphos. l. XI. 513. Vid. pulcherr. somnior. descript. Eschenmaier Psychologie. p. 224. Lucret. IV. 959. *k)* Philosoph. Christ. de anima. l. III. de Ann. CIIIX. *l)* Caelius Aurelianus, morbor. chronic. V. 7. *l\*)* Marell. Palingenii. „Zodiacus vitae.“ p. 159. Lugdun. Bat. 1581. in 12.

„Sola quies somni pacem mortalibus affert,  
Dum vivunt, nihil hac nisi tetra insomnia turbent.



ensium mucrone percuti somniant. Pertinent huc somnia esurentium de cibis, sitientium de poculis et fontibus.

Alia sunt quae a causis internis oriuntur somnia. Sic

Omnia quae sensuvolvuntur vota diurno *m)*

Tempore nocturno reddit amica quies!

unde Theocritus *n)*

*ἐν ὕπνῳ*

*Πᾶσα κύνων ἄρως μαντεύεται· ἰχθύα κήγών..*

Quaecunque somnia diurnas hominis actiones aut cogitationes sub noctem exhibent quales fuerunt, et eodem modo reddunt quo per diem in re justa gesta aut consulta sunt, haec homini bona esse Hippocrates *o)* censet, propterea quod anima, neque plenitudine ulla, neque evacuatione, neque alio extrinsecus accidente superata in diurnis consiliis perseverat. Accedunt morbi incitationes illae fortissimae. Sic qui vertigine laborant, morboque vel comitali, vel attonito, ex editissimo loco dormientes praecipitari videntur, quibus flava luxuriabilis, illis incendia per somnum apparent *p)*, quique plethora atque haemorrhagia laborare incipiunt, iis somnia rubrarum rerum *q)*.

Ex impressionibus sic dictis remanentibus saepissime somnia oriri solent. Somniant de solis splendidissimis radiis, quorum oculi in scenis spectandis luminum affectione nimis incitati, unde haud raro celeberrimus Himly vidit exortas oculorum affectiones; som-

Dulcius esse potest.

Hunc homini tamen invidit natura quietem

Jussit enim ut dirus pulex, cunexque, culexque,

Morsibus inficerent hujus tam dulcia pacis."

*m)* Claudian. *n)* Idyll. XXI. 44. *o)* De insomniis. c. III. *p)* Somnii observat. medic. Amstelod. 1761. p. 298. Similia jam Hippocrat. de insomniis. c. VIII. *q)* Richters specielle Therapie. T. III. p. 496.



niant de blandis musicae vocibus, quorum aures ante somnum illis mulcebantur.

Quae a tertia excitantur causa, a phantasia, sequuntur somnia; haec quidem multo frequentissima esse videntur. Omnia enim insomnia per eas species, quae in animam receptae sunt, excitari, supra commemoravimus; et illis quidem ex speciebus, per phantasiam, quae caeteris animi facultatibus imperium praeripuit, mirae illae combinationes conformantur, quae tam mire nos per somnos exercere solent. Est hoc somnium, ut pulcherrime refert Brandis *r)*, nihil aliud, quam historia quaedam, cujus et narratores sumus, et auditores. Quae quidem historia nobis obtrudi videtur; quodsi voluptatem ex illa cepimus, tum illius et in vigilia haud immemores sumus, si vero ineptam illam invenimus et perversam, tum fieri solet, ut nullo modo ea, quae per somnum nobis obversata fuerunt, enarrare posimus. Haec tertiae classis somnia jucundissima esse solent.

Caetera vero multa alia in somnia creanda vim quandam habere videntur. Quae mane oriuntur somnia illis vividiora sunt, quae statim ab initio excitantur somni. Somnia autumnii tempore et hyeme frequentiora esse, supra diximus. Ipsius temperamenti in somniis rationem habendam esse Aristoteles *s)* putat. Quibus enim inquit natura loquax et melancholica, ii multimodas vident visiones. Feminae et pueri magis somniant quam viri *t)*.

Sed jam ad alterum somniorum genus nos convertamus, quod non naturale supra vocavimus. Quo quidem in statu homo loquitur et agit, ut vigilantes solent, quamvis multa in illo appareant somni signa; voce utitur, et membra movet, sed mirum somniantium in modum. Apertis oculis veras rerum extrinse-

*r)* l. l. p. 560. *s)* De insomniis c. II. *t)* Brandis. l. l. p. 560.



cus oblatarum formas non cognoscit, sed eas solummodo percipit, quas phantasia procreat imagines *u)*. Hic maniae est status; sunt qui et huc somnambulismum referunt. Hoc somniorum genus morbosum ad somni status morbosos spectans, ex morbosa oriri solet corporis affectione. Videbimus plura de illo in capite secundo hujus libri.

§. 10.

*Ut jucunda et laeta somnia sanum et bonum statum indicant, ita tristia et horrenda plerumque morbi imminenti sunt indicia.*

Senert. oper. med. III. p. 71.

Utrum somnia in sano somno oriri debeant et possint, nec ne, de hac quaestione jam nobis agendum est. Accidit quidem semper dormientibus somniare, sed non meminerunt, ut Aristoteles *v)* censet, cui Kantius *w)* assentiri videtur, qui animi perceptiones in somno clariores quam in vigilia existimat, hincque fieri putat, ut illarum perceptionum memoria vigilanti non redeat. Nihilominus tamen fuerunt, qui Aristotele *x)* teste nullum somnium viderint in vita, quod rarum quidem est, sed tamen accidit *y)*; unde et Camper *z)* in somno naturali hominem non somniare putat. Brevi hanc disputationem, utrum sano in somno somnia oriri possint, nec ne, confici non posse, statim apparet; hoc unum tantum jure statuitur, omnia illa, quae animum in dormientibus recreant, nec corporis quietem turbant, somnia, a sano somni statu non plane aliena habenda esse; illa vero quae animo metum injiciant, ejusque quietem tur-

*u)* Heinroths Störungen des Seelenlebens. Th. II. p. 268.  
*v)* De s. et v. c. II. Brandis l. l. p. 560. *w)* Vermischte Schriften. T. II. p. 285. Idem sine somnio somnum mortem esse putat. Kritik der reinen Vernunft. p. 298. Habet enim somnium, optimum naturae institutum, quo, cum in somno omnes animales quiescant functiones, hae omnes incitentur. *x)* De insomniis. c. III. *y)* Brandis l. l. p. 560. *z)* l. l. p. 145.



bent, morborum somnorum statibus adnumeranda esse, et de horum vi et efficacitate nobis jam sermo erit.

Somnia tristia et horrenda imprimis a phantasia vivida et incitata oriri videntur, cujus vis satis nota. Hac respiratio celerior redditur, pulsus frequentior; musculi moventur, facies mutatur, perspiratio augetur, voces excitantur, et tandem misere excruciatum evigilat.

Quibus quidem somniis, quantopere somnus turbetur, ipsi saepissime experimur, tali enim somno dormiens non solum non recreatur, et corroboratur, sed plane obtunditur et debilitatur; haec somnia vulgo inter apoplexiae, maniae, omniumque fere acutorum morborum prodromos occurrere solent, et hanc ob causam maximi sunt ponderis.

Somnia vero et hanc ob causam morborum somni statibus nonnumquam adnumeranda esse videntur, quod haud raro

— — fallaci ludunt temeraria nocte

Et pavidas mentes vana timere jubent *a)*!

Quanti jam veteres fecerint somnia, libri qui „de divinatione per somnia“ exstant, admodum probant. Somnus, si qua laederetur, in somniis sese ulcisci credebatur; non omnibus tamen somnurnis visionibus illos fidem tribuisse, Homeri *b)* versus satis superque testantur. Sic factum, ut, quam veteres in somniis posuerant, fides et ad nostrates pervenerit! Grassatur temeraria haec opinio non solum inter plebem, sed etiam doctissimi et humanissimi viri ab illa sese abdicere nequeunt, unde curae, sollicitudines, tristes animi affectiones, et inde multi morbi veniunt et saepius ipsa mors.

Neque vero existimes, somniorum plane nullam esse utilitatem; docet enim non solum Aristoteles, sed

*a)* A. Tibull. carm. I. 4. 7. *b)* Odyss. I. 560. Cicer. Quaest. academ. I. IV. passim. Macrobian. Somn. Scipion. I. 5. Propert. eleg. IV. 7.



etiam Hippocrates c) satis abunde, quam feliciter haec non raro medicum de statu sanguinis et seri, item de morborum natura, statu, et crisi informant, sed etiam quid faciendum sit, saepe indicent et moneant d); et persuasum mihi habeo, quodsi auxilium nobis innotuisset, quibus somnia excitari possimus nos, medicos illis saepissime multa et gravissima morborum pericula facile devicturos fore.

## §. 11.

*Refert in somno, quale corpus, quale coelum,  
quae aetas, quod tempus anni!*

Celsus.

Priusquam ad alteram hujus dissertationis partem, quae somni morbos tractabit, transgredi nobis licet, statuendum esse videtur, quis sanus, et quis morbosus sit somnus. Quam vaga sint, et incerta Hippocratis e) verba: ὕπνος καὶ ἀγρυπνία, ἀμφοτέρω τοῦ μετρίου μᾶλλον γινόμενα, κακόν, si Celsi f) vix memorato dicto „refert quale corpus, quale coelum, quae aetas, quod tempus anni“ non illustrantur, statim apparet. Haec enim Hippocratis mediocritas revocanda est ad naturam propriam et communem ejus, cui adhibemus somnum. Alia est enim mediocritas in puerō, alia in sene, sic et alia in eo, qui per septem dies vigilavit continuos. Nam si is postea somno correptus duos integros dormiat dies, hic somnus non erit immoderatus. Sic Galenus se vidisse refert aegros, qui cum tribus quatuorve diebus vigilassent, somnum per diem et noctem duxerunt. Sed Celsi sequamur vestigium, „refert in somno quale corpus.“

Hoc, quanti momenti sit, jam Aristoteles g) nota-

c) Ejus Coacae. praenot. ed. Duretius. L. B. 1737. p. 48. et in libro de insomniis passim. d) Misc. Acad. Nat. Curios. Decas. 2. A. 6. 1687. Append. p. 21. Philosoph. transact. 1748. p. 148. e) Aphorism. II. 3. f) De Medic. III. 4. g) De physio-  
gnom. c. III. ad fin.



vit, qui eos omnes φιλύπνους, vocat, οἱ τὰ ἄνω μείζω ἔχουσι καὶ γυπνώδεις, καὶ θερμοὶ ἀτεκτικὴν σάρκα ἔχουσι, καὶ γλαφυροὶ τὰ εἶδη, καὶ δασεῖς τὰ περὶ τὴν κοιλίαν.

Non morbosum igitur vocarim longum hominum obesorum et phlegmaticorum somnum, brevemque cholericorum; non contra naturam censuerim, si feminas in somnum propensiores animadvertimus; non vitiosum denique nominaverim levem, turbulentum, et brevem somnum eorum, quibus debile et sensibile corpus.

Jam vero et refert quale coelum.

In calidis regionibus homines multum dormiunt, unde factum, ut jam a poëtis *h)* somni sedes in illis plagis posita haberetur. Romani aegre hanc ob causam somno meridiano, qui apud Varronem *i)* insiticius audit, carebant. Sic et regionum humidarum incolae, iique omnes, qui prope litora habitant, et paludes, quique in sylvis sedes fixerunt *k)*, longiori et profundiori somno capi solent; alius rursus in iis somnus, qui in summis montium cacuminibus vitam degunt. Hic vero et variam vivendi rationem non parvi momenti esse apparet!

Tum vero in somno refert, quae aetas.

Longiori vel crebriori somno opus habent infantes, quorum succi valde aquosi sunt, solidae vero partes tenuiores; quibusque sub somno humores multum perficiuntur, et in rubicundum ac laudabilem sanguinem lymphamque nutritioni idoneam convertuntur. Qui quidem multi somni inde originem suam trahere videntur, quod infantes per imperfecta sensuum organa paucas impressiones accipiunt *l)*. Suavior est et dulcior in iis somnus, qui adolescentiam attingunt, quam qui ad virilem pervenerunt aetatem, in quibus somnus

*h)* Ovid. Metamorphos. XI. 591. *i)* De re rustica. I. 2.  
*k)* Tacit. Germania. 32. *l)* Himly. Comment. reg. praem. ornat. sistens. causas et signa mortis. Gotting. 1794. p. 24.



brevissimus. Alius denique in senibus somnus, quem hi dulcissimum, illi inquietum esse contendunt. Hippocrates τοῖσι πρεσβύτησι, ait, ἀγρυπνία. Hic quam vere scripserit, multae probant senum de somnis turbatis et inquietis questus. Turbantur enim his somni *m)* omnibus illis malis, quae ex sphincterum aliorumque musculorum et debilitate et paralysi oriri solent, ut incontinentia urinae, hiatu oris, unde perpetuus in somno salivae profluxus, fauciumque siccitas. Labo- rant illi tussi perpetua, diro illo somni hoste, unde fa- ctum, ut apud quosdam Sibiriae populos omnes senes Tussientes *n)* vocarentur.

Negat hoc Sennertus *o)*, qui nihil esse putat, quod corpora senum plus foveat, quam somnus, unde et ille jure vocetur: vita senum.

Refert denique in somno, quod tempus anni.

Hippocrates *p)* χειμῶνος ὕπνου μακροτάτους vocat. Ipsimet sub autumnum, et brumam ad somnum pro- cliviores sumus, aëre nempe frigidior et humidior. Caeterum et longiores noctes hic ponderis cujusdam esse videntur. Vice versa per aestatem somnolentus quidam torpor nos invadit, unde noctes inquietae et tur- bulentae. Pendet denique somnus a pluviis, ventis, tempestatibus.

Sed sanus et naturalis somnus, qui in corporibus recte affectis secundum cujusque naturam a causis na- turalibus et moderatis debito tempore, et modo oritur, variis haud raro interpellitur turbis, unde morbosae affectioni paulatim sese appropinquare videtur!

Primum, in nonnullis obdormiscendi facultas tur- bata, quamvis somnolentia laborent. Vix ullum esse crediderim, qui non semel cruciatus fuerit a morbosa

*m)* Horat. II. 11. 5. Pellente canitie facilem somnum. *n)* Fi- scher. d. senio. p. 185. *o)* Institut. IV. p. I. c. 6. Blumenbach. instit. physiolog. senectae longioris somni necessitatem adscribit. edit. III. §. 661. *p)* Aphorism. I. 15. Coac. praenot. ed. Duret. p. 386.



hac affectione. Jactatur corpus; modo hic modo ille eligitur situs, et vix electus statim relinquitur; clauduntur oculi, et vix clausi aperiuntur. Variæ adsunt causæ. Turbatur enim obdormiscendi facultas, sive metu, gaudio, aliisque animi et corporis affectionibus, sive vigiliis prægressis, sive diurnis somnis, sive aliis rebus, et novis, et alienis, ut novo cubiculo, mollibus et duris stragulis. Maxime tamen mihi somni diurni accusandi esse videntur, quæ ipsi morborum adnumerantur statibus, unde jam Hippocrates *q)* „καθεύδειν δὲ χρόν τὴν νύκτα, τὴν δὲ ἡμέραν ἐργηγορέναι,“ et Aegineta, „ἄριστοι δὲ τῶν ὕπνων εἰσὶν οἱ νυκτερινοί.“ Mira est enim vis corrumpendi et inficiendi corporis humores, et spiritus in somno diurno; unde Lommius *r)*, malus, ait, qui noctu non accedit, etiamsi interdiu venit somnus, et Celsus *s)* imbecilibus suadet, ut „totis noctibus conquiescant.“ Eo magis mirandum est, qui homo in perversam cogitationem incidere potuerit, ut diem noctem, noctemque diem faceret! Sic videmus in regum principumque urbibus turpissimam illam pestem grassari, et in dies plures inficere perniciose tabe *t)*! Pallidæ inde facies, corporis marcor, oculorum extincta acies!

Pertinent huc et virorum doctorum lucubrationes, unde haud dubie factum, ut Celsus *u)* imbecillium numero omnes urbanos adnumerarit, omnesque literarum cupidos!

Obdormiscendi facultatem turbatam somnus inquietus sequi solet, in quo varii exercentur motus, unde procubitus insolitus et noxius, unde verba pro-

*q)* Coacæ prænot. ed. Duret. p. 385. *r)* Observat. med. p. 296. Sic Celsus bonum in ægrotantibus signum habet, si noctu dormiant. et interdiu vigilent. II. 3. I. 4. *s)* I. 2. *t)* Jam Romæ fuisse, narrat Tacitus. Ann. XVI. 18., qui noctu vigilerent, sterterent interdiu, quibus dies per somnum, nox officiis et oblectamentis vitæ transigebatur. *u)* De medic I. 2.



nuntiantur, cujus expergefactatio subitanea est, cujusque recreatio plane nulla.

Accidit *v*), ut quidam dum dormiunt moveantur, situmque, quem obdormiscentes tenuerunt, mutant. Tales motus in multis observamus, qui dulcissimo fruuntur somno. In his motus illi nocturni non voluntate exercentur, sed sensu, nescio quo alio nomine compellando, caeco quodam et innato, cujus homo dormiens nullo modo conscius esse potest *w*); sensus ipse vero naturae ejus respondere videtur, quo stomachi, intestinorumque in somno motus perficiuntur. Tales in somno motus nullo modo morbosos dixerim, nec Ettmüller *x*) pro affectu morbozo agnoscit, sed validum somnium vocat, quod ad brachia et pedes motum dirigit. Hos fere omnes motus, qui somnio tam valido excitantur, morbosos habeo, quibus accedunt voces per somnum saepius editae; quod phaenomenon, cave, ne cum somniloquio *y*) confundas, de quo postea sermo erit.

Situs corporis quantam vim habeat in somnum, jam supra diximus, et nihilominus tamen quam varii sint dormientium situs in nobis ipsis quotidie experimur. Hi dextro, illi sinistro cubant latere, alii semper a tergo jacent, alii in ventrem procumbunt, alii ab initio somni dextrum, mane sinistrum premunt, versiculum istum secuti

Dormiture latus dextrum preme, mane sinistrum! Alii elatiori capitis situ, alii horizontali dormiunt. Sunt qui nonnisi sub erecto situ somno fruuntur. Prava etiam nonnullorum consuetudo est, facie in mensam vel librum inclinata obdormiscere! Alii extensis, alii flexis, alii curvatis obdormiscunt membris, unde in-

*v*) Aristot. d. s. et v. c. II. *w*) Reil Erkenntniss und Cur der Fieber. IV. 549. *x*) Oper. Ed. Genev. T. III. p. 197. *y*) F. B. Osiander's Entwicklungskrankheiten in den Blüthenjahren des weibl. Geschlechts. T. I. p. 72.



fantes haud raro gibbi redduntur. Quibus quidem e sitibus corporis in somno capi solitis, quam varia proficiscantur mala paucis liceat adumbrare. Qui in uno eodemque latere dormire solent, iis non raro accidit, ut paulo aliam prae se ferre incipiant faciei formam a dextro, aliam a sinistro latere visi *z*); torpent praeterea in his membra, unde varia somnia et saepius subitanea expergefatio. Somnus super sinistrum latus sumtus secundum nonnullos digestionem adjuvat *a*); alii id negant, quod ventriculus in iis, qui dextro latere per somnum cubant, contenta facilius in duodenum exonerare potest *b*). Qui a tergo jacent *b*\*), iis non raro inde oritur renum inflammatio, pollutiones nocturnae moventur, somnia dira excitantur *c*); in gravidis extremitates inferiores ob magnum uteri in vasa majora pondus, torpent. Procubitus in ventrem *d*) oculorum hebetudinem parit, concoctionem turbat. Idem iis accidit, qui in mensam vel librum inclinati obdormiscunt, cum ventre presso flatus accumuluntur, et cruditates. Jaceat igitur in sano dormientium situ caput, neque nimis humile, neque cum reliquo corpore aequale; decubitus in dextrum vel sinistrum latus, dum expergiscuntur dormientes, muletur *e*); denique commodus sit extremitatum situs *f*)! Illum somnum, qui nonnunquam stantes et euntes supervenit, statibus mor-

*z*) Losohge. de sceleto hominis symmetrico. Commentat. anatomica. Erlangae, 1795. p. 71. *a*) Sohneider de morbis capitis. p. 727. *b*) Plin. histor. natural. XXXXVIII. c. 4. P. Camper. l. l. p. 137. *b*\*) Lethae est resupina quies, hinc omnia pallent Membra, jecur, nervi, ren, caput, os, stomachus. Schol. Salernitan. *c*) Fuchsii oper. med. T. I. p. 113. *d*) Hippocrat. praenot. Coac. ed. Duret p. 383. *e*) Quanti momenti sit situs in uno vel altero latere capiendus eorum probat exemplum, qui etsi hydrope laborantes, vel agonibus mortis multum tamen remoti, quando se ad somnum in alterum latus verterent, vix ac ne vix quidem in illo decumbentes, ex facta spiritus sub motu inhibitione, subito expirarunt. J. B. Fischer. de senio. p. 103. *f*) De salutari dormientium situ. G. G. Richter. opusc. med. T. III. p. 261, 262, 265.



bosis adnumerandum esse vix putaverim *g*). Non raro inveniuntur in puerili aetate, qui apertis dormiunt oculis; vidimus id inprimis in iis, quibus nimia sensibilitas. Hoc more cum lepores somnum capiant, apertis nempe et limis oculis, hoc somni genus „somnum leporinum“ *h*) vocarunt. Quod quidem phaenomenon venientibus evanescere solet annis. Jam vero in nonnullis aetate proVectis, qui plane nullo laborant lagophthalmo, oculi semiaperti per somnum observantur; pupilla in his magna et expansa. Hippocrates *i*) malum censet, et lethale, si quid in somnis albi apparet oculorum, palpebris nempe non coeuntibus. Sed cave medice, ne citius iudices!

Sic et fieri haud raro solet, ut spasmi musculorum, inprimis facialium appareant, ut risus sardonius; quod pessimi saepius ominis. Metuendae enim epilepsiae alii-que morbi spasmodici in tenellis, quodcunque frequenter in somno rident *k*).

Alii in somnis mirum edunt per fauces aut nares strepitum; verbo stertunt. Qui quidem strepitus, late hiant maxilla, sive ex veli penduli per inspirationem et expirationem motu, sive ex muco in naribus collato, sive ex pituita in aspera arteria accumulata, oritur; in senibus, qui propter musculos laxatos aperto ore dormiunt, unde illis fauces siccae, et perpetua sitis, et mala digestio, saepissime obviis. Jam vero et morborum somni status recenseantur, quoad expergefactionem. Sunt qui minimo strepitu, vel levissimo tactu expergiscuntur, cum alii neque tormentorum fragore, neque tonitruum murmure, e somno excitari possunt. Hic temperamenti, corporis constitutionis, vitae rationis,

*g*) Galen. de motu muscul. II. 4. *h*) Joh. Christ. Mentzel. de somno leporino. Misc. Acad. nat. curios. Dec. 3. A. 4. 1696. p. 254. Horns Archiv. B. XII. p. 238. *i*) Aphorism. VI. 51. Celsus de medicin. II. c. 8. *k*) Zwingeri Paedojatreja. p. 68. F. B. Osiander's Entwicklungskrankheiten in den Blüthenjahren des weibl. Geschlechts. T. I. p. 60.



et consuetudinis ratio habenda esse videtur. Qui aucta laborant sensibilitate, ii facile expergefiunt, quum in quibus irritabilitas summum sibi conscivit imperium, nonnisi opera quadam a somno revocari possint *l*). Quorum imaginatio, voluntas cupiditatesque morbosae vocantur, ii saepius observantur, cum vix in somnum prolapsi sunt, territi expergefieri, rursusque in somnum relabi; quae subitanea expergefatio, aut morbosarum animi affectionum *m*), aut internorum morborum, ut hydropis pectoris, hydrocephali acuti etc., certissimum est signum! Alii vix ac ne vix quidem somni vinculis expediri possunt; quod cum summa opera factum, in medio tamen statu, qui somno interesse solet et vigiliae, perseverant, unde ridicula saepe phaenomena!

Sequitur tandem somnus vires non solum non restaurans, sed illas obtundens et exedens. Tali qui fruuntur somno, ii dies noctesque dormiunt, et quoties expergefati sunt, non possunt quin iterum somno se tradant *n*). Talis somni ratio inter prodromos acutorum morborum saepissime obvia.

Non possumus, quin et hoc loco de quaestione „quaenam sit justa sani somni mensura,“ verba nonnulla faciamus. Quamvis Gaubio *o*) monente, aetas, sexus, temperamentum, vitae genus, clima, tempestas, consuetudo, multiplicem in his rebus inter homines discrepantiam faciat, ut difficile sit, suam cuique mensuram per certa tempora definire; non defuerunt tamen, qui cuique aetati certum constituerent somni capiendi tempus, unde notissimus ille versiculus

Septem horis dormisse sat est, juvenique senique  
et ejusdem generis nugatorium illud: „Quinque horis  
dormiat viator, septem studiosus, octo mercator, un-

*l*) Himly's practische Heilkunde. Götting. 1816. §. 870. §. 918. *m*) Reil's Erkenntniss und Cur der Fieber. T. IV. p. 58.

*n*) Quadrat in hos, argumento ipso mutato, Ovidianum illud:

Quo plus sunt potae, plus sitiuntur aquae!

*o*) Institut. pathologic. Lips. 1759. p. 281.



decim quicumque nequam.“ Sed suum quisque sibi constituat dormiendi legem, naturae corporis ipsius, et Plinii p) verborum haud immemor

Vitae partem, quam somnus postulat, morti similem exigi.

Jam vero his omnibus missis, si quis sani somni descriptionem postulaverit, hanc fere dederim: *Sanus est somnus, qui justo tempore, tempore nocturno, nullis illecebris arcessitus, sed sponte suetis sub signis adrepat, duratione et gradu modicus, morbosorum symptomatum comitatu liber, corpus et animam recreat, et sic utrumque ut ad agendum, ita ad cogitandum, verbo, ad vitam integram recreat et restaurat!*

p) Histor. natural. VII. 51.

---



## PARS SECUNDA.

*Somni pathologiam continens.*

## §. 13.

*Immodicae dormitionis multivariae occurrunt species, duratione, gradu, aliorum symptomatum comitatu, inter se discrepantes.*

Gaubii institut. patholog. §. 759.

Alium in aliis inesse somnum, considerantibus nobis singulorum hominum naturam, statim apparet. Hi profundo et longo, illi levi et brevi frui solent somno. Quae in his nullius periculi sunt somni affectiones, in illis summarum vitae angustiarum certi sunt nuntii. De hac somni varietate jam paucis dicendum nobis esse videtur, quam in nulla alia re ac in varia hominum natura positam esse, non est, ut multis demonstrem. Sic quorum natura debilitata est, sive moerore, et metu, sive nimia sensuum quiete, bonorumque ciborum penuria, sive humorum, sanguinis nempe et lymphae jactura, in iis somnus levis, brevis, facile expergiscibilis; somniis, membrorum agitatione, et murmure plenus. Qui quidem somnus cum in aliis maxima afferre possit damna, in his idem praestat officium, quod in aliis profunda, longa, nullisque somniis turbata quies. Quorum quidem hominum si somnum in morbis observamus, breviorum brevi, quo illi gaudent, videbimus, pluribusque somniis agitatum; inquieti jacent aegri, et saepissime situm mutant, multa et confusa loquuntur: mira in iis vultuum mutatio, cum faciei



musculi modo contrahantur, modo laxentur; palpebrarum nulla contractio; morbo crescente brevior fit somnus et levior, tandem plane cessat. Quodsi phantasiae indulserat aegrotans, omnes jam evanescunt ejus imagines, cum prius in medio illo versaretur statu, qui somno interesse solet et vigiliae, jam vero perpetuis crucietur vigiliis; unde non raro phrenitis illos excipit, et tum sopor profundissimus. Haec corporis constitutio, idemque igitur et somnus saepissime in aetate puerili et sexu femineo obviis; hic praecipue primis post conceptionem, partum, et menstrua diebus, illi obnoxius esse videtur. Caeterum et hic Baptistae Mantuani verba valent:

Sic patrum in natos abeunt cum semine morbi; cum hac constitutione universas familias laborare saepissime videamus.

Alium observamus somnum in iis, quorum natura nimis incitata, sive nimio incitantium nutrientiumque ciborum esu, sive vini narcoticorumque potu, sive nimia sensuum exercitatione, verbo in iis, qui sensibili laborant debilitate. In his enim vulgo observatur somnus profundus, et longus; hunc in rusticis observamus, omnibusque iis, quorum vires magnis consumantur corporis exercitationibus. Sed et magna in hunc somnum est tempestatis, ventorum, annique temporum vis. Qui hac constitutione gaudent, iis in morbum prolapsis magna est in somnum proclivitas. Gravior fit et profundior somnus, et quod supra audivimus, huc quadrat, omnes alias devorat somnus cupiditates. Vix ex somno excitari possunt, quod si semel expergefunt, non vigilant, sed solummodo — non dormiunt. Ingens et gravitas et pandiculatio membrorum, et quo diutius somnus aegrotos tenet, eo major inde oritur dormiendi cupiditas. Morbo crescente, perpetuo indulgent somno, et quo antea quodammodo expergefieri posse videbantur, jam vividissimae turbantur



phantasiae imaginibus, palpitant, modo hunc, modo illum eligunt situm, electumque statim mutare properant. Haec corporis constitutio inprimis in heluonibus obvia, et in iis quorum animus profundis distrahi solet cogitationibus, verbo, quibus nimiae animae sensuumque exercitationes. Caeterum virili senilique aetati propria esse videtur. Haec de somno quoad rationem, jam paucis agam de illo, quoad longitudinem.

Longiori et largiori somnum infantibus opus esse, et imbecillis, et quot et quanta his attulerit commoda satis superque experientia probavit. Nihilominus tamen de somno, medico summam diligentiam adhibendam esse videtur, cum tam multis exemplis probatum constet, ex nimio somno hebetudinem, fatuitatem, apoplexiam, ipsam coecitatem *a)*, et similia mala profecta esse; et nescio, an Aristotelis animo, cum morbum comitalem *b)* vicinum et quodammodo agnatum somni esse pronuntiaret, morbus ille obversatus fuerit, in quem pueri post nimium cibum et somnum saepius incidunt, qui dormiunt ut edant, et edunt ut dormiant. Quot denique ex nimio somno proficiscuntur oculorum mala! Fuerunt homines, qui noctu dieque dormierint, et nonnisi una, vel altera cupiditate incitati expergefieri potuerint *c)*. Jure Blumenbachius *d)* longiorem somnum aut imbecilitatis comitem esse, aut fatuitatis et torporis uberrimum fontem. „Sapientissime sapiens ille Plato *e)* „somni tantum quisque capiat, quantum ad sanitatem potest pertinere; non multo somno opus est, dummodo recte sit constitutus somnum capiendi modus;“ et Celsus noster „somnum et plenum esse suadet, et non nimis longum“ *f)*.

Quibus quidem in universum dictis de somno cui-

*a)* Plinius historia natural. l. VII. c. 50. *b)* De somno et vigil. c. III. *c)* Brandis l. l. p. 564. *d)* Instit. physiologicae. ed. III. §. 233. Reilii. l. l. IV. p. 403. A. Gellius noct. Attic. XVI. 1. XIX. 4. *e)* De legibus l. 7. *f)* I. 3.



vis homini proprio, tandem aliquando ad eos somni status veniendum est, quos morbosos vocant. Somnus, ni graviter erramus, morbosus esse potest:

- 1, quoad tempus, quo appropinquat;
- 2, quoad causas, quibus adducitur;
- 3, quoad signa sub quibus incipit, continuatur, finitur;
- 4, quoad durationem et gradum;
- 5, quoad vim et efficacitatem, quam in corpus et animam habet.

Contemplabimur singula haec studia; et unicuique eorum sua attribuemus.

Versabimur primum in somni morborum explicatione, *quoad tempus, quo appropinquatur*. Spectant huc somnus meridianus, s. insiticius, somnus diurnus, quid quod ipsae vigiliae huc pertinent.

§. 14.

*Μάλιστα γίνονται ὕπνοι ἀπὸ τῆς τροφῆς.*

Aristotel. de s. et v. c. 3.

*Somnus meridianus* primo intuitu sana corporis affectio esse videtur cum in omnibus animalibus obvis ille fit, unde Aristoteles „post cibum somnus fit, et animal dormit.“ Vocabatur hanc ob causam hic somnus apud Romanos plurimis *somnus insiticius*, cum advenire soleat haec dormitio non ad meridiem sed post coenam. Nihilominus tamen Hippocrates, et post hunc omnes medici somnum insiticium adeo suspectum habuerunt, ut vix aliud quidquam eo nocentius existimasse videantur.

Magnae attamen sunt somni illecebrae; legimus ipsos heroes a somno meridiano sese non plane abdicasse g); et nostro tempore, si quis per singulas iret domos post cibum, majorem hominum numerum somno indulgentem inventurus esset insiticio.

g) Odyss. Ω. 253.



Somni meridiani variae causae cum adesse videantur, non potuit non fieri, ut et variae in lucem prodirent medicorum de illis opiniones.

Aristoteles *h)* ex evaporatione, ait, circa alimentum somnus fit, cui quodammodo assentiens Lucretius *i)*:

Deinde cibum sequitur somnus, quia quae facit aër

Haec eadem cibus, in venas dum diditur omneis,

Efficit, et multo sopor ille gravissimus exstat,

Quem satur aut lassus capias, quia plurima tum se

Corpora conturbant magno contusa labore.

Alii *k)* aortam ventriculo cibus impleto et extento comprimi, et ita maximam sanguinis partem in caput deferri putabant. Quae quidem opinio solo cadaveris dissecti adspectu convelli videtur, cum in illo aortam non solum non comprimi observemus ventriculo dilatato, sed liberiori gaudere situ. Fuerunt qui putarent ciborum celerius in chylum conversorum particulas, quae non satis cito per lumina vasorum cerebralium perlabi possent, medullamque conprimerent, somni meridiani causam esse *l)*. Valde probabilis mihi videtur, quae Schneidero teste *m)* jam Johannis Argenterii fuit opinio: „cibo sumto, et potu calorem se ad intima corporis recipere, et inde somnum obrepere.“ Eadem fuit Halleri opinio: „majorem post cibum sanguinis copiam ventriculum versus fluere, et vasa cerebri depleri.“ Accedit ventriculi cibus impleti pondus in ganglion semilunare inclinatum *n)*. Sed silentio praeter eundem nullo modo censuerim mirum illum consensum, qui stomacho interest, et capiti. Vidimus vigiliis cruciatos paucis ante decubitum cibus assumtis obdormiscere, dulcique frui somno *o)*!

Quoad phaenomena somni meridiani, eadem fere

*h)* De s. et v. c. III. *i)* De rerum natur. IV. v. 955. *k)* Hallers Physiologie mit Wrisbergs Verbesserungen, umgearbeitet v. Eveling. ad fin. libr. *l)* Ibidem. *m)* De morbis capitis. p. 135. *n)* Der Schlaf und das Schlafzimmer in Beziehung auf die Gesundheit. Weimar. 1802. p. 17. *o)* Hufeland. Journal. B. X. St. I. p. 125.



sunt, quae in somno nocturno enarravimus. Non raro tamen accidit, ut mira excitentur somnia, inprimis in iis, qui raro somno meridiano indulgent; pertinet huc incubi affectio, quam saepius hoc sub somno me expertum esse memini *p)*. Notanda vero hic est mira quaedam intumescencia palpebrarum et malarum, quid quod totius faciei, in iis obvia qui ex hoc somno expergiscuntur.

Jam vero valde inter se discrepant medicorum de somni meridiani natura, quam hi sanam, illi morbosam vocant, opiniones, unde pendere videtur, utrum jure hic somnus morborum affectionibus adnumerari queat, nec ne. Loci passim apud veteres medicos obvii satis probant, et illis notissima fuisse mala a somno meridiano oriunda, quamvis uno fere omnes ore in somno meliorem concoctionem esse contendant. Sic Celsus *q)*, „qui bene concoxit, mane tuto surget, qui parum, quiescere debet, et, si mane surgendi necessitas fuit redormire; qui non concoxit, ex toto conquiescere.“ An jure haec dixerit Celsus magna quaestio est. Motus enim et robur ventriculi multo valentius certo est in vigilantibus, quam in dormientibus. Nam sicuti in vigilia circuitus sanguinis vires, quas somno collegit, in nervos et musculos exserit, et sicuti celer est succi nervosi transitus ex cerebro in musculos ad exercendas notionum operationes, sic idem locum habebit in musculos ventriculi, praesertim cum in vividiores motus ab alternis anfractibus, qui magis eodem tempore vigent, compellatur, nec parum in eo negotio adjuvetur.

Non illico post cibum dormientem esse, jam Avicenna *r)* putavit. „Videmus enim a somno, ait, statim post cibum capto, viscerum obstructions oriri, et febres.“ Torpidi inde evadunt homines, et ignavi; alii flatulenti inde fiunt, aut acidus ructus, aut ventris

*p)* V. infra plura de incubo. *q)* De medic. I. 2. I. 6. Galen. de sanitate tuenda. *r)* Oper. ejus. Romae. 1682. T. I. p. 176.



fluctuationem recipiunt, degravarique sibi corpus sentiunt, verbo somnus meridianus insolitus viscera omnia laedit, hebetatque perspirationem. Alii, quibus somnus meridianus non damnandus videtur, anni temporis rationem habendam esse putant. Sic Balduinus Ronssejus *s)* „abstinendum tamen a pomeridiano censeo somno, hiberno potissimum tempore, atque sub finem autumn; quum enim hyeme et vere somni longissimi sint, ad ciborum concoctionem satis faciet somnus nocturnus, nam et nocturni longitudo, et temporis constitutio ad promovendum somnum plurimum faciunt.“ Sed sequamur Reilium *t)*, qui somnum meridianum, nullis illecebris alliciendum et sponte venientem, non depellendum censet! Jam vero sunt, in quibus somnus meridianus non solum nulla damna affert, sed maxima semper commoda! Sic infantibus usque ad quintum aut sextum annum magna utilitate erit somnus meridianus, eademque iis, qui a morbis sanescunt, quique vitam sub perpetuis corporis exercitationibus degere solent; haud minori commodo erit iis, quorum spiritus vitales praegressis vigiliis consumti sunt, quibus imbecillis et vaga sanitas, quique sub calido habitant coelo *u)*; unde jure Varro *v)*: „Ego hic ubi nox et dies modice redit, et abit, tamen aestivo si non diffindam meo *insiticio* somno meridie, vivere non possum.“

*s)* Epistolae medicae. ep. XIX. p. 68. *t)* Erkenntniss und Cur d. Fieber. IV. p. 228. Der Mittagsschlaf darf nicht gesucht, aber auch nicht abgewiesen werden, wenn er sich ernstlich anbietet. Viele erquickt er ungemein. Nur soll man sich nicht warm zudecken, nicht schwitzen, und ihn nicht, wie die Spanier ihre Siesta, als einen süßen Genuss eines halbwachenden Schlummers gebrauchen, in welchem die rege Phantasie dem Nervensystem in seinem Brennpunkt, und in einem abnormen Zustand übel mitspielt. Vid. plur. hac de re Braunsch. Journal. 1788. T. II. p. 170. Valverdu de sanitate tuenda. Paris. 1551. p. 112. *u)* Memoires de Dijon. T. II. p. 7. Braunsch. Jour. 1788. T. II. p. 170. *v)* De re rustica. I. 2.



## §. 15.

*Malus, qui noctu non accedit, etiamsi interdium venit, somnus.*

Lommii observationes. med. p. 296.

Recte jam *w)* Hippocrates monuit „Καθεύδειν δεχρή τὴν νύκτα, τὴν δὲ ἡμέραν ἐγρηγορεῖν“ rectius Lommius, ut audivimus, malus, ait, qui noctu non accedit, etiamsi interdium venit, somnus; semper enim somnus diurnus signum est aut appropinquantis, aut jam appropinquati morbi. Conservatur sanitas, ut satis constat, summa omnium corporis humani functionum integritate et quasi harmonia, quibus mutuam somni vigiliarumque vicissitudinem adnumerare valde necessarium est. Facillam integritatem et harmoniam paullisper tantum aut laedi aut turbari, mutuam somni vigiliarumque successionem certissime cum noctis et diei vicissitudine conspirantem extemplo disjungi videbis. Inde animadvertimus somnum diurnum in iis, qui ob febrem nocturno tempore ardentem, noctem insomnem transegerunt; fruuntur diurna hac dormitione eandem ob causam, qui viscerum obstructionibus laborant; delectantur denique diurna quiete, qui ob dolores et osteocopos, et arthriticos somno nocturno caruerunt, sive tantum ex nocte ejusdemque tenebris metum capiunt, ut nullo modo in somnum solvi possint; capiunt denique ex somno diurno unicum solatium miserrimi isti qui febre hectica consumti et omni quiete nocturna exuti propinquae morti tradi solent. His omnibus nox in diem, et dies in noctem vertitur *x)*, unde mutua somni vigiliarumque vicissitudo altioribus legibus adstricta solvitur. Caeterum, ut jam supra audivimus valdopere refert in somni diurni natura examinanda, quale corpus

*w)* Coac. praenot. ed. Duret. p. 385. *x)* Richard de la Prade l'influence de la nuit sur les maladies. Memoires de l'Academie de Bruxelles. Vol. I. p. 294.



(somni diurni phlegmaticorum) quale coelum (somnus diurnus apud Italos) quae aetas, (quies diurna recens natorum et senum) quod tempus anni, (ingens et plurimis haud ignota in somnum diurnum propensio vernali tempore, et sub autumnum.) Caeterum somnus diurnus, quoad phaenomena somno meridiano haud absimilis esse solet. Libenter etsi concedo haud raro somnum diurnum malum esse morbi aut appropinquantis aut appropinquati, sive abdit, symptoma, non possum tamen, quin hunc somnum *medicamen naturae* nomen! Animadvertitur enim haec quies in omnibus illis, qui vigiliis excruciat, noctes insomnes duxerunt, sive per aliquot horas solummodo somno fructi non ita restaurati ab illo sunt, ut viribus integris diem sine nova dormitione transigere possint. Somnus igitur diurnus nihil aliud est, quam agrypniae sive vigiliarum, sit venia verbi, corrector. Nescio an aptiori loco, de causis somni diurni, de vigiliis loqui poterim. Sic ac vigilias transgredi liceat!

## §. 16.

*Κάκιστον τὸ μὴ καθεύδειν μήτε ἡμέρας, μήτε νυκτός.*

Hippocrat. Coac.

Verbum *vigiliae* nihil aliud significare posse hoc loco, quam statum illum morbosum quo sensus debito tempore, tempore nocturno, quo somno recreari debeant et restaurari, perpetua exercentur actione, non est, ut multis demonstrem. Necessario inde sequitur ipsas vigilias morbosam esse affectionem; has vero non solum esse malum symptomaticum, acutis, ardentibus, malignisque febribus, et inflammatoriis accedens, ut nonnulli voluerunt γ), sed morbum esse et quidem morbis sensibilis systematis adnumerandum,

γ) Fr. Hoffmann. Medic. rational. system. T. IV.



secundum recentiorum medicorum opiniones <sup>z)</sup> extra omnem dubitationis aleam positum esse videtur. Nihilominus tamen quamvis multa adsunt nomina, ad varios vigiliarum status apte significandos, ut, *coma vigil*, *typhomania*, *vigilia nimia*, *vigiliae immodicae*, *agrypnocoma*, *pervigilium*, *agrypnia*, non satis apte distincti esse videntur. Optime fecisse nobis videmur, quodsi hac serie de illis agimus. Primo veniant

1) Vigiliae,

a) agrypnia

b) vigiliae periodicae.

c) Pervigilium.

Sequatur,

2) Coma vigil, s. agrypnocoma, s. vigiliae cum somnolentia.

Somni vigiliarumque si mutua tollitur vicissitudo, ita ut somnus vel penitus deficiat, vel saltem paucior sit, vitium hoc vulgo vocatur Agrypnia, s. vigiliae et nostratibus Schlaflosigkeit. Vix ullum esse putem, qui non semel vita sua morbosam hanc affectionem perpesus fuerit! Frustra exoptatum expectant hi aegri somnum; jactant corpus, modo hunc, modo illum eligunt situm, et vix electum statim relinquunt; claudunt oculos, et vix clausos non possunt quin aperiant. Tum vivida ex phantasia et ex vivida cerebri actione mirae sese manifestant imagines vigilantis animum excruciantes, ita ut hic vigilans mirabunda capiat somnia! — Jam aegri hi segnes fiunt, resoluti, torpidi, hebetes, imbecilles, ignavi, pallentes, frigidi, nonnunquam et membris graves et stupidi — tandem plurima noctis parte insomni praeterlapsa versus solis ortum in somnum levem et facile expergiscibilem solvuntur.

Proxima agrypniae causa nulla alia est, quam sueto

<sup>z)</sup> Heinroths Krankheitslehre. p. 175. 405. Hufelands Journal. B. XV. p. 112.



fortius agitata cerebri, et totius systematis nervosi actio quocunque modo orta *a*).

Quae quidem morbosa actio 1) sive stimulis extrinsecus oblatis et organon quoddam tam intra, quam extra corpus afficientibus oritur, sive

2) ex morbosa quadam corporis affectione venit. Has singulas consideremus.

Primam causam quod attinet, quando stimulus quidam extrinsecus oblatus sensuum organa fortius afficit, necessario spiritus agitantur, et fortius moventur, quae motiones secundum nervorum ductum ad cerebrum propagatae caeteros spiritus in cerebro similiter movent, unde necessario vigilare debet aeger. Hinc clamor fortior, dolor quicunque tam externus, quam internus somnum tollunt, et vigilias inducunt; item tussis, quatenus concutitur subinde totum pectus et totum systema nervosum necessario in vigilias deducit. Sic dormire nequeunt, ob impressiones sic dictas remanentes, quorum oculi usque ad seram noctem in scenis spectandis candelarum splendore incitati fuerunt, et quibus aures blandis musicae vocibus demulcebantur, idem illis accidit, quorum animus in evolvendis legendisque voluminibus ad medias noctes usque occupabatur. Tales vigiliae in omnibus illis obviae, qui corpus non exercent, et tranquillam et sedentariam agunt vitam, unde tot tantasque audimus doctorum virorum querelas, de noctibus inquietis, et sine somno transactis; pertinent huc lucubrationes, aerumnae et curae animum edentes ut nostalgia *b*), amor etc. *c*). In aestate ab aëre aestivo et fervidiori, item sub coelo aestuante sanguis et ab hoc spiritus animales quasi commoventur, et hinc vigiliae excitantur. Ortum ducunt

*a*) Ettmülleri opera omnia. T. II. p. 702. *b*) Reil Erkenntniss und Cur der Fieber. IV. p. 412. *c*) Virgil. Aeneid. IV. 529.  
At non infelix animi Phoenissa, nec unquam  
Solvitur in somnos, oculisque aut pectore noctem  
Accipit —



hae vigiliae haud raro ex vitio primarum viarum, ex digestionis plus minusve vitiatae ratione, quae vel ex assumptis vitiosis, vel male digestis, vel vitiose alteratis, vel perversè distributis cibis oritur; hinc qui largius coenant, insomnes noctes ducunt, quibus alvus clausa est nimis, somnum interruptum habent; hinc agrypnia infantum, item pavores in somno ex primis viis, praesertim circa stomachum radicem habent *d*).

„Ex quo etiam Pythagoricis interdictum putatur ne faba vescerentur, quod habet inflationem magnam hic cibus tranquillitati mentis contrariam.“ *e*) Hinc vero etiam Venus nimia abusive instituta causat vigilias.

Inducitur deinde agrypnia morborum corporis affectionibus, et vitiis aetate provecta adductis, denique vero etiam corporis temperamento. Spectant huc vigiliae a sudore nimio et lenteria ortae; pertinent huc cerebri vitia, e. g. apud senes haud raro obvia, si meatus cerebri patuli magis et laxiores existunt; in quo casu hoc peculiare observatur, quod ejusmodi aegri nullum torporem, nullam ad somnum propensionem, nullamque aliam molestiam inde percipiant *f*). Denique melancholici, maniaci et similes prae aliis molestissima patiuntur pervigilia. Modo etiam agrypnam infert succi chylosi acrimonia, qualem scorbutus interdum inducere solet, quin et dyspnoea et orthopnoea idem facit; recte tanquam justa agrypnae causa inedia diuturnior accusatur! Prae ceteris vero huc senum agrypnia pertinet, recte enim jam Hippocrates *g*) monuit τοῖσι πρεσβύτεσι ἀγρυπνίαι. Senilium vigiliarum causas, tum in musculorum, et inprimis in sphincterum debilitate et laxitate quaerendas esse puto. Silentio vero praeteriri non debent continua sedulitas, et continuæ curae circa res familiares, quibus senilis aetas est ex-

*d*) Cicero. De divinatio. I. *e*) Ettmüll. oper. omn. T. II. p. 1087. *f*) De his plura apud Ettmüll. l. c. *g*) Aphorism. III. 31.



posita; calcar enim addunt, ut Ettmülleri utar verbis, spirituum animalium contumaci et magis continuo motui, unde vigiliae.

Evigilant senes vix in somnum prolapsi sive odontalgia cruciati, sive siti, expergefiunt involuntaria haud raro faecium et urinae excretionem, excitantur miris phantasmatibus et somniis ex membris torpentibus et impedito sanguinis circulo oriundis. Vigilant senes ob celeriores motum peristalticum ex vacuis intestinis ortum, propter ciborum indigestionem, ob flatulentiae quoddam genus somnum impediens, quod in intestinorum tensione haeret.

Est vero etiam quaedam corporis conditio in cholericis praesertim obvia, ubi omnibus secretionibus imminutis, corpus siccitate quadam et fibrarum tensione laborare videtur, cui vigiliae pertinaces solemnes sunt *h*).

Jam vero sunt qui certo noctis tempore vigilias patiuntur, quas *periodicas* vocamus. Hi quidem una eademque hora quavis nocte ex somno expergefiunt, per certum temporis spatium vigilant, et hoc praeterlapso novo occupantur somno sive noctem insomnem trahunt. His vigiliis omnes illi laborant, quibus periodicae morborum affectiones, ut febris intermittens, convulsiones periodicae etc. Idem fere illis accidit, qui sive lue inveterata laborant, sive arthritide vexantur! Uterque morbus circa mediam noctem aegrotantes doloribus hoc tempore exasperantibus, ex somno evigilat, et jam haud raro fit, ut miseri hi totam noctem insomnem trahant. Hinc Sydenham „si ad horas aliquot tam mane quam post meridiem in curru vectus fuerit podagricus quod cum domi toto die sederet noctem fere insomnem ageret, jam dolorem somno ad multam no-

*h*) Commentat. semiologic. De variis somni vigiliarumque conditionibus morborum, earumque in morborum et diagnosi et prognosi dignitate. auct. C. F. Heusinger. Isenaci. 1820. p. 122.



ctem fugare poterit, cum exercitatio permodica Podagra laborantem eousque delasset, ut in somnum dilabatur.“ Similes patiuntur vigilias, quas saepissime observare licet periodicas, qui vermibus (et inprimis taenia) sive glandularum meseraicarum obstructione, sive muco in intestinis accumulato laborant! Non raro his accidit, ut quavis nocte certa hora evigilent, et non prius novo somno solvantur, quam frustulum cibi cujusdam consumserint. — Caeterum huc spectant *vigiliae matutinae* i) senum; de quibus jam supra apud somnum cuivis homini proprium locuti sumus.

Quoad *pervigilium*, hac voce vigilias per totam noctem durantes significamus Infausti hae semper fere ominis; nihil enim aequae naturae vires subruit, ac tota nocte vigilare. Quo molestiores vero et periculosiores vigiliae, eo mirabilia quae narrantur exempla de iis qui per annos nullo fructi fuerint somno. Sic Plinius k) C. Maecenati triennio vitae supremo nullo horae momento somnum contigisse auctor est. De his nescio an dubitem! Caeterum qui hoc tenentur pervigilio, ii haud raro somno diurno salutari hac naturae medela recreari solent. Quoad prognosin harum vigiliarum, de hac jam nobis agitur in caeteris vigiliarum generibus perpendendis. Caeterum vigiliae nimiae non sunt contemnendae, cum necessario omnes vigiliae notabilem virium debilitatem inferant, quae in somno reficiuntur. Sed minus malae sunt in chronicis morbis quam in acutis. Caeterum mirum in modum, et ingenti velocitate qui perpetuis cruciantur vigiliis ad vitae finem vergunt; in his vita, tanquam lampas oleo carens sensim sensimque exstinguitur l); sive in coma abeunt somnolentum, sive per longum tempus protractae non raro in phreni-

i) Vid. plura d. his Fischer de senio. p. 76. k) Historiae natural. VII. 52. Vid. plura huiusmodi exempla apud Heurnium de morbis capitis. c. XVI. Bonifacii histor. ludicror. XVIII. 1. etc. Obiter hic monuisse sufficiunt fabulam de Troglodytis nunquam dormientibus. l) Lommii observationes medic. p. 297.



tidem, sive alienationes mentales finiuntur vigiliae. Caeterum cave medice ne in vigiliarum examine in errorem incidas! Invigiles vigiliis, utrum mortem aut salutem nuntient, et cave, medice, ne naturae laborem impedias!

## §. 17.

— *Aeger*

*Traducit vigiles totas nostesque diesque*

*Et nequit ad somnum dulci modulamine flecti.*

Ronseii venat. medic.

Iacent aegri, qui comati vigili, sive agrypnocomate *m*) i. e. vigiliis cum somnolentia, laborant, insigni in somnum propensione cruciati, et molestia, veluti expansione cerebri et aestu, nullo interim subsequenti somno, vel exiguo absque levamine; conqueruntur aegri de vigiliis molestis, cum tamen somnum, in quem propendent, quemque anxie anhelant capere non possint, vel non ausint. *n*) Oculos habent modo clausos, modo apertos; ingens his anxietas, calor mordax, magna animi inquietudo, haud raro ardens capitis dolor, et veluti expansivus; modo in his sensuum facultatumque quidam torpor, ita ut sese in lecto moveri aut adstantium colloquio interturbari aegre ferant, modo sensuum facultatumque acumen quoddam et quasi ardor; tum vix horae momentum silent, jam secum obmurmurant, etiam aliquando clamant, ejulant, et lecto exiliunt. Aegroto ingentem hae vigiliae inferunt molestiam et continuum dolorem. Sic jam Cicero *o*) „me aegritudo non solum somno privat, verum ne vigilare quidem sine summo dolore patitur, et Celsus *p*)“ id enim (vigiliis cruciari) fere sine continuo dolore esse non potest.“

*m*) Ex ἄγρυπνον vigil. et Κῶμα. Sunt qui et hunc vigiliarum statum typhomaniam s. typhoniam nominant, sed hi causam pro effectu ponunt. *n*) Sie sind schläfrig, und können doch nicht schlafen. Fr. Hofmann, syst. med. rat. T. III. P. IV. c. II. §. 3. Opp. T. III. p. 209. *o*) Epistol. ad Attic. 9. 12. *p*) II. 4.



Periculosus hic vigiliarum status constans et comitans cum sit febrium inflammatoriarum, ardentium et malignarum signum, cum, jam Galeno *q)* auctore hic plurimorum morborum dolorumque comes sit (quo propius enim aegri ad crisin accedunt, eo magis vigilant) facile patet unde sint hae vigiliae.

Quoad prognosin comatis vigilis, etsi semper fere pessima, refert tamen, quis morbus, quae aetas, et quis sexus!

In morbis acutis diu nequit durare coma vigil, imprimis in idiopathicis cordis, cerebri, pulmonum et tractus intestinorum inflammationibus; idem locum habet in febribus puerperarum, et in morbis exanthematicis! Mali semper ominis si qui morbillis vel febre scarlatina laborant, die quinto aut sexto morbi, comate vigili vexantur; hic cito ad mortem vergit morbosus vigiliarum status, etsi, secundum Hippocratem, anxietas et vigiliae quae subito oriuntur haemorrhagiam narium praesagiunt, praesertim si sanguis jam apparuerit. Patiuntur enim hi aegroti mordacem cutis calorem, magnas cordis palpitationes et ingentem animi inquietudinem, ita ut ex somno timere incipiant, quod pessimi, quantum constat, semper ominis *r)*; jam his mirabunda obversantur phantasmata, haec deliria et phreneses excipiunt, has convulsiones *s)* superveniunt, quas cito mors sequitur. Caeterum in inflammatione hae vigiliae post criseos tempus durantes semper malae notae sunt; morbi exitum in puris conformationem inde auguramur, sive metastasin quandam ad cerebrum factam esse inde concludere fas est. Non raro coma vigil evenit in hystericis, sanguine per spasmos ad caput cumulado; in affectibus melancholicis, interdum satis diu citra noxam

*q)* Aphorism. IV. 70. *r)* Hippocrat. Aphorism. IV. 67. ἐν τοῖσι πυρετοῖσι οἱ ἐν τῶν ὕπνων φόβοι ἢ σπασμοὶ, κακόν. Idem Celsus. II. 4. *s)* Aphorism. VII. 18. Hipp. ἐπὶ ἀγρυπνίῃ σπασμὸς, ἢ παραφροσύνη, κακόν.



continuantur hae vigiliae. Sed utut minus malae sint in chronicis tales vigiliae quam in acutis, tamen quo diuturniores, eo pejora symptomata post se trahunt, ac nonnunquam in delirium et fatuitatem terminantur, et stupidos reddunt, ut experientia testatur.

In aetate provecta aut in sexu muliebri plus nocet coma vigil, quam in aetate juvenili, aut in sexu virili.

§. 18.

— *Jacent somno vinoque sepulti!*

Virgil.

Sequitur altera somni statuum morbosorum classis, quippe quia non sponte oriuntur, sed ab externis rebus aut assumtis et inspiratis aut admotis veniunt, quae humores in corpore ita corrumpere queunt, ut vim anodynam et plus minusque narcoticam acquirant, dixerim hunc somnum, somnum *nonnaturalem*. Jam de singulis agamus

Qui vini pocula sequi solet, somnum morborum adnumerandum esse statibus jure statuere me posse puto. Etsi enim non illico post vini haustus ille adveniat, etsi vel qualitate, vel quantitate vini peccetur necesse sit, etsi denique non solum non lassitudo inde exoriatur, sed animi quaedam hilaritas, somnum tamen ex vini poculis oriri, haud infitiandum est. Qui, ut vulgo dicitur, hilaritatis poculo utuntur, iis somnus non accedit; pulsus in his celerrimus, cordis magna palpitatione, motuum incitatio, verbo totius organismi commotio. Si quis vero sitiens aut lassus desiderio bibendi, aut inito convivio hilarior haurit potus, is plerumque capit somnum multum, qui naturalis jure habetur, licet sit aliquanto productior. Si quisquam vero multo intemperantius bibit vinum, adducitur somnus duplici nomine praeternaturalis, quippe quo vis dormiendi et augetur, et depravatur. Baccho enim laetitiae illo datore, cum animus incitatus gaudio indulget et joco, sen-



sim vertigines oriuntur, vacillationes musculorum, et omne genus deliriorum; ratio hos ebrios destituit, memoria est labilis, non ratiocinantur, sed incondita loquuntur, easdemque res millies repetunt; jam temporaria paralysis in palpebris, brachiis, pedibus, capite, imaginationes omnis generis et denique — somnus! Hoc capti, apertis jacent oculis, stertunt, moventur, loquuntur, involuntaria haud raro faecium et urinae excretio, nausea perpetua, denique ingens vomitus, quo plerumque ex somno excitari solent! Jam vero nova malorum turba. Caput dolet, oculi luce afficiuntur, crudi excitantur ructus, membra torpent, et sic nihil restat, quam ut novum sumant somnum!

Hoc somno sepulti haud raro in cataphoram, lethargum et carum incidunt, et saepissime accidit, ut helluones sub hoc more apoplecticorum moriantur; accedit, ebrios saepius propter irruentem somnum, frigore, calore, aqua, aliisque hujusmodi rebus interire.

## §. 19.

*Somno aptum est papaver.*

Celsus.

Inter omnia illa auxilia *t*), quibus veteres medici ad somnum arcessendum uti solebant, narcotica, et in his opium inprimis sive potius papaver *u*) non ultimum tenuisse locum, ex multis eorum scriptis satis clare cognoscitur. Summa tamen cautione in iis adhibendis egisse videntur, cum Celsus *v*) „alienum esse putet, his uti, nisi nimia necessitas urgeat“, et Asclepiades, eodem teste *w*) „ea suervacua esse dixerit, quoniam in lethargum saepe convertant.“

Ingens est narcoticorum in somnum adducendum vis et efficacitas; oritur enim ille et adducitur non so-

*t*) Celsus de med. V. 23. Plin hist. natural. I. XXX. 48.

*u*) Celsus de med. II. 32. et V. 23. III. 18. *v*) De medic. V. 25.

*w*) De medic. III. 18.



lum narcoticis per catapotia in ventriculum illatis: sed pharmacopaeorum famulos, dum aquas hypnoticas destillarunt, a vaporibus illis exhalantibus naribus acceptis soporatos esse legimus  $\alpha$ ); sunt, qui pulvinaribus vigilantium subdita papaveris capita somnum adduxisse, contendunt. Scythas ex odoratarum et in ignem conjectarum herbarum fumo somnum capere solitos esse, Herodotus  $\gamma$ ) refert! Spectat huc et somnus, quem ex odore, per noctem herbis et floribus exhalato nonnullos cepisse dicuntur  $z$ )!

Talis quidem somnus, etsi somnus non naturalis, summum est solamen miseris! Sub hoc videmus aegrotos saepius dulcibus recreari somniis, et vulneratos sine dolore periculosissimas experiri operationes! Expergefiunt ex hoc recreati et corroborati. Eo vehementiora autem narcoticis creantur mala, si magnis sumuntur dosibus, ut in vigiliis curandis, unde sopores profundi  $\alpha$ ) et haud raro lethargus. Caeterum hujus somni phaenomena iis haud absimilia, quae in superiori adumbravimus capite; eadem et ex hoc sopore expergefactos expectant mala!

### §. 20.

*Maxime confert ad somnum lecti suspensi motus.*

Celsus.

Pensilium lectulorum jactatu morbos extenuari somnumque allici  $b$ ), vetus est opinio. A medicis  $c$ ) enim defensa et exculpta, in matrum et bonarum et malarum sese insinuavit animos; illae infantibus commoda

$\alpha$ ) Sennert. practic. I. VI. p. VII. c. 1.  $\gamma$ ) I. c. 202.  $z$ ) Triller. opusc. Vol. I. p. 240. Plenck. Toxicolog. Vienn. 1785. p. 322.  
 $\alpha$ ) Sennert. de febr. I. IV. de febr. symptomat. c. 18. p. 499.  
 $b$ ) Aetius. III. 6. in edit. graec. apud Aldum. p. 43.  $c$ ) Galenus de valetud. tuend. I. 8. exercendos esse putat recens natos, vel in cunis, vel in lectis pensilibus agitandos, vel ulnis nutricium attollendos et jactandos.



ex cunarum motu oriri putabant, his facillimum erat remedium in infantium clamorem! Sic factum ut nullus infans sine cuna educari posse videatur. Sileamus de noxiis et commodis cunarum, a celeberrimis viris accuratissime examinatis *d*).

Quamvis in sano infante nullo opus est cunarum motu ad somnum advocandum *e*), non morbosum tamen illum, si infantes somnolenti jacent, cunarum ope advocatum, dixerim; est enim tranquillus, quietus, dulcis, etsi haud raro sudore plenus, et subitanea expergefactione. Alius vero est, qui cunarum motu a nutricibus et matribus impiis, miseris illis obtruditur, inprimis si hoc statim post cibum fit; hic inquietus est, somniis, jactatatione plenus; evadunt inde infantes cachectici, somnolenti, stupidi!

#### §. 21.

*Frictione admota leni, ita ut ne manus quidem ejus qui fricat vehementer inprimatur, nos consequimur, ut somnus accedat.*

Celsus.

Somno narcoticis aliorumque auxiliorum ope arcescito, somnum, sive cataphoram magneticam annectere, nobis haud alienum esse videtur, Qui quidem somnus, etsi inprimis recentiori tempore ingenti fama per orbem ruerit, jam Asclepiadi, quamvis non hoc sub nomine, haud ignotus fuisse videtur. Celso enim referente *f*) Asclepiades narcotica supervacua habens „praecepit, ut primo die a cibo, potione, somno abstineretur, vespere daretur potui aqua, tum frictio ad moveretur lenis, ita ut ne manum quidem qui fricaret, vehementer inprimeret; postero deinde die, iisdem manibus factis, vespere ei daretur sorbitio, et aqua, et

*d*) Platner. opusc. T. II. p. 120. F. B. Osiander's Handbuch der Entbindungskunst. II. B. 1. Abthl. S. 248. *e*) F. B. Osiander l. l. p. 250. *f*) De medic. III. 18.



rursus frictio adhiberetur; per hanc enim nos consecuturos, ut somnus accedat. Id interdum fit, et quidem adeo, ut illo confitente nimia fricatio etiam lethargi periculum afferat.“ Recentiori tempore, qui in hac somnum advocandi arte studium posuerunt, haec fere jubent.

Leni, sed continua frictione manuum extensarum, ita ut digito digitus adjunctus sit, singula tangantur corporis membra. Incipiat haec frictio a capite, tangantur facies, humeri dorsumque, tangantur, sive potius fricentur et pedes. Adjuncta sit huic frictioni, firma somnum advocandi fricantis voluntas *g*). Jam oritur in fricto tremor, torpor; aggrediuntur dolores, cordis palpitationes; pulsus frequens redditur et plenus; sequitur calor totum corpus penetrans, aut horror, quo totum illud intremittit; accedit oscitatio, suspiratio, pandiculatio; clauduntur palpebrae, caput nuit, et somnus desideratus adest. Insignior redditur dormientis vultus, insulta hilaritas in facie sedem figit, mollis dulcisque risus in labris et genis, continuantur singulae sed graves inspirationes; turget cutis, sudor erumpit; jam mirum in modum, ut in nervosis haud raro fieri solet morbis, singuli sensus, ut auditus et olfactus *h*), fortiores redduntur, et acutiores; verbo omnia illa apparent phaenomena magnetici somni, quae omnium moverunt admirationem.

Clausis oculis, iisque densissimis vittis obtectis dormientes, varios distinguunt colores, litteras sigillis clausas non oculis sed digitis legunt; morborum causas et fontes eruunt, ejus decursum praedicant, remedia aptissima, medendique viam et rationem pronunciant et proscribunt. Res crassis occultatas et circumfusas tenebris, ad quas nulla adhuc ingenii humani acies penetrare potuit, eruunt, perspiciunt, res futuras vatici-

*g*) Ueber den thierischen Magnetismus. v. J. Stieglitz. Hannover. 1814. p. 5. *h*) Stieglitz. l. l. p. 255.



nantur i), quid quod in defunctorum nobis incognita asyla penetrant, de iisque satis multa renunciant.

Hoc sopore qui sepulti jacent solummodo ejus auxilio, qui somnum adduxerat, ab illo revocari possunt; surgunt ab illo oscitantes, pandiculantes, somnolenti, non vero recreati! Caeterum monuisse sufficiat, fricantis naturam magni ponderis esse; neque omnibus hominibus k) hoc somni genus advocari posse; feminarum l) naturae inprimis idoneum esse videtur.

### §. 22.

*Somnus nimius et profundus, inquietus, somniis et jactatione plenus minus habet periculi, si in pueros incidit, primamque aetatem; sin corpora invadat exsoleta, vetusta et leucophlegmatica, jam et strigosa plus adfert discriminis!*

Pechlin.

Examinandus jam somnus est ex signis, sub quibus venit, continuatur et finitur morbosus. Consideramus hic somnum morbosum:

a, ob facultatem obbormiscendi turbatam

b, ob facultatem expergiscendi turbatam

tum vero somnum inquietum, et quidem morbosum

a, ob jactationem sub somno

b, ob situm perversum

c, ob motus spasticos

d, ob stertorem

e, ob pavores

f, ob noctambulationem

g, ob incubum s. ephialten. examinabimus.

In his singulis somni morborum causis perpendendis versabimur.

i) F. B. Osiander. Ueber die Entwicklungskrankheiten in den Blüthenjahren des weiblichen Geschlechts. T. I. p. 79. k) Stieglitz, l. l. p. 34. 441. l) Stieglitz, p. 193



*a, Morbosus fieri et esse potest somnus, ob facultatem obdormiscendi turbatam.*

Haud multum discrepat somnus ex obdormiscendi facultate turbata morbosus ab vigiliis, quae haud raro, ut jam supra diximus, ex sola hac causa oriuntur. Qui laesa laborant obdormiscendi facultate, magnam in somnum propensionem sentiunt, et somnolentiae huic ipsius somni nuntio se tradunt; pandiculantur, oscitantur, oculos claudunt, et eo ipso momento quo voluntas, animi ille effectus, omni sua vi destituta in quietem abit, quo rerum extrinsecus oblatarum memoria in earum oblivionem desinit, verbo, quo somnus animum et corpus occupat, subito expergefiunt, et — somnum abhorrent. Jam per aliquod temporis spatium anxietate quadam cruciantur; qua paulo post cessata nova vice reperiuntur turbatam obdormiscendi facultatem. Crebra subitaneae hujus et somno vix incipiente expergefactionis causa est phantasiae lusus, quo mirabunda somnia, et phantasmata oriuntur, ex quibus obdormiscens metum capit. Proximum hujus subitaneae ob phantasmata expergefactionis causam reperisse mihi videor, in palpebris ultimo somnolentiae et primo somni momento modo elevatis modo collapsis. Visio hoc mutuo palpebrarum et collapsu et elevatione, turbatur; res extrinsecus visui obversatae, dupliciter conspiciuntur, quid quod aliis plane formis indutae apparent, unde obdormiscenti tota voluntate nondum privato, varii lusus, et ex his anxiae cogitationes, quibus perterritus obdormiscens subito expergiscitur. Accidit hoc et sanis et aegrotis, saepius tamen his, quam illis, inprimis autem in hypochondriacis et hystericis morbosum hoc phaenomenon occurrit.

Constans vero turbata obdormiscendi facultas est signum, in illis, qui organicis cordis majorumque vasorum laborant vitiis; quique pericardii hydrope, sive hydrothorace affici incipiunt; pendere videtur causa a



sanguinis circuli minori somni tempore, ut supra diximus, mutatione *m*). Caeterum satis constat morbos convulsivos eo ipso momento, quo qui his vexantur, somno indulgent, magna vi et iteratis vicibus sese manifestare *n*). — Bonnet narrat, hominem quoties dormire conabatur in lipothymiam et totius faciei frigidum sudorem incidisse, et tandem quum nihil prorsus dormire potuerit interiisse; in cadavere ejus nulum aliud vitium, quam pancreas abscessu putrefactum inventum fuisse

*b*) Transgredimur ad somnum morbosum ob facultatem expergiscendi turbatum.

Recte Camper *o*), „homo non simul et semel evigilat, sed gradatim,“ addimus: et quidem evigilare debet justo tempore, et sponte.

Qui simul e somno expergefiunt, hi mirum in modum subitanea hac mutatione afficiuntur. Non hujus loci esse videtur de variis causis, ut somniis aliisque affectionibus internis, amore, etc. expergiscendi facultatis turbatae, disserere, cum alibi latius hac de re disputavimus. Qui vero ex somno subitaneo modo excitantur, hi, ut Lucretius *p*) canit:

—— ex somno quasi mentibu captei

Vix ad se redeunt, permotei corporis aestu! his cor palpitat. Sensuum quoddam adest delirium, et mirum in modum afficitur sensuum intellectus! Ingens est cujusvis rei extrinsecus oblatae hoc momento, quo summo gaudet corpus sensuum acumine, in hoc vis, unde qui subitaneam experti sunt expergefactionem, ii per totos dies tristes incedunt, et graves, quid quod in spasmos incidunt! Sic observasse memini puerum epilepticum ob subitaneam ex somno expergefactionem.

*m*) Heusinger. l. c. p. 43. *n*) Memorabile huc spectans exemplum narrat Pinel Nosograph. philosoph. Vol. II. p. 85. I. edit. *o*) De somni et vigiliae indole atque usu in morbis qui manu curantur, Dec. Dissert. Vol. II. p. 172. *p*) IV. 850.



Haec quoad hanc. Sunt vero etiam qui tamdiu somno sepulti quasi jacent, usque ex somno vi quadam excitantur; in his evigilandi facultas obtusa est. Observatur hoc in comatosis morbis ut in febribus adynamicis, ubi mali ominis esse solet. Huc etiam facit, quando post sanguinis excretiones, alvi profluvia, dolores magnos, animi pathemata graviora aliquamdiu continuata, adeoque in genere in omni spirituum, praesertim subito exhaustorum defectu somnus tandem aegrotos supervenit. Hi difficillime et nunquam fere sponte a somno expergefiunt. Unde valde caveat medicus ne aegrotos qui, imminenti lipothymiae sub specie propensionis in somnum causa in somnum incidunt, sueto diutius dormire sinat; idem de hystericis notandum in graviore paroxysmo, et de mulieribus post partum debilioribus et hanc ob causam somnolentis. Quoad puerilem aetatem, satis constat, hanc magis in somnum propendere, et inde ex illo expergefactionem difficiliorem esse et omnibus fere in hac aetate viventibus communem. Caeterum hic Duretii verba valent. „Somnus profundus, non turbulentus sed placidus, *licet duraverit diu* ebriorum instar non est malus, sed sedat et arcet majora mala, delirium scilicet, dolores capitis et in pueris febrem.

Offert sese jam nobis somnus inquietus, et quidem morbosus, ob jactationem sub somno, situm corporis perversum, motus spasticos, stertorem et pavores. Somnum insomniis, noctambulatione, et incubo turbatum infra adumbrabimus.

Supra, quo de somno cuivis homini proprio dictum est, satis superque de iis somni statibus locuti sumus, in quibus jactatio, situs corporis perversus, motus ipsi spastici, et stertor, morbi nomen audire nullo jure possunt. Jam vero negari non potest, varia haec symptomata, nonnunquam morbosa esse posse; nihilominus tamen tantum abest ut



propriis faciant status somni morbosos, ut sint singularia signa solummodo eorum. Quam ob causam potius ad signa ex somno spectant. Quae tamen momenti cujusdam sunt ea considerabimus.

Jactatio sub somno signum est levis et facile expergiscibilis dormitionis, quod in sanis nullius ominis; major tamen ejus est ratio habenda in aegris qui inflammatoria laborant affectione, in quibus exasperantis morbi haud raro est certissimus nuntius!

Quoad perversum corporis situm, ex quo haud raro somnus morbosus evadit, inprimis in subitaneam situs consueti mutationem animum intendere medicus debet; ex hoc enim abditae morborum causae haud raro cognoscuntur. Sic qui alius adsueti profundo capite et pectore amplius dormire nequeunt, sed situm in lecto erectum eligunt, in his, ut satis constat, pericardii vel pleurae hydrops pertimescendus est, sive qui in unum latum incumbentes dormire solebant, nunc subito altero latere vel tergo jacent, si dormiunt, his pleuritidem, peripneumoniam, hepatitidem et hujusmodi mala imminere persuasum tibi habeas! Signa certa morbi sive venientis sive jam furentis ex corporis situ inprimis in pueris observare licet.

Motus spastici sub somno inter multorum morborum praesagia certa haud ultimum tenent locum, sed quoad somni status morbosos, his adnumerari nequeunt. Obveniunt saepissime in somnis infantum, inprimis dentitionis stadio, et exanthematum eruptionem, ut febres inflammatorias semper fere praecedunt. Terrores et motus convulsivi in somnis eos cruciant, qui cordis laborant vitiis; inter febrium pituitosarum et praesertim biliosarum prodromos raro desiderantur.

Stertor sub somno, et somnus cum amplo oris hiatu, haud raro lethargi concomitans est signum, et inter va-



ria morborum comatosorum phaenomena distinguitur. Valde autem, quoad prognosin ex hoc, refert, unde hic stertor.

Stertor enim non semper ex pulmonibus et larynge sed quatenus reliquiae quaedam muci hinc inde haerent, quibus transiens aër late hiantibus maxillis stertorem infert, potius est ex stomacho. Pendet igitur diagnosis, quam medicus ex stertore sub somno habet, ab variis stertoris generibus. Stertor esse potest ridiculum profundum somni signum, et idem haud raro tristis est seu certus appropinquantis fati nuntius. Pavores sub somno imprimis apud infantes obvii fomitem imprimis cruditatem acidam semper agnoscunt in primis viis circa ventriculum et intestina; iisdem fere ex causis, ex quibus agrypnias induci vidimus. Hi pavores somnum interrumpunt et pavidos infantes reddunt, unde subinde etiam plorant. Saepius etiam torminibus infestantur infantes pavore nocturno corrupti.

De somniis, ut somni inquieti et morborum causis supra egimus; quo quaestiones indagavimus, utrum jure somnia morbose nominari possint, nec ne.

### §. 23.

*Εἰσὶ τινες οἱ καθεύδοντες ἀνίστανται, καὶ πορεύονται πράττοντες ὥσπερ οἱ ἐγρηγόροτες.*

Aristoteles. d. s. et v.

Noctambulatio crebra haec somni inquieti causa neque somno, neque somnio, neque medio illi statui qui vigiliae interesse solet et somno, neque ipsae vigiliae adnumerari posse videtur. Etsi enim in somno varii exerceantur motus, etsi per hunc ipsa verba haud raro pronuncientur *q*), haec omnia caeco quodam et innato fiunt sensu, cum in noctambulante sensus majori acumine instructi esse videantur. Nescio an recte faciant, qui noctambulationem validum somnium vo-

*q*) Aristoteles. d. s. et v. c. 2. Galen. de motu muscular. II. 6.



cant, quod ad brachia et pedes motum dirigat *r*). A phantasia enim non veniunt quae noctambulantis animo obversantur imagines *s*), sed sunt rerum extrinsecus oblatarum formae, quas noctambulans, ut vigilans videt et distinguit, quid quod illo distinctius saepe, et clarius *t*). Denique vero et ii a vero mihi abesse videntur, qui statum medium illum inter vigiliam et somnum unum eundemque habent cum somnambulismo *u*). Videmus quidem equitare de die solitos, ex somno expergefatos surgere, vestibus se induere cothurnisque et calcaribus, equosque conscendere; videmus matres ad infantium cunas obdormiscentes illas cum susurru agitare; videmus semisomnes in curru aurigas scuticam agitan-tes, sed nullo modo hos noctambulantes vocamus *v*), in his consuetudinis vis tanta, ut et dormientes exerceat! Proprii generis igitur esse videtur morbosus hic status. Ratione et memoria plane exuti sunt noctambulantes; quas volvunt cogitationes et contemplationes, quae perpetrant facta, haec non rationis impulsu proficiscuntur, sed sensu coeco quodam et obscuro, qui ex mira nervosi systematis perturbatione originem cepisse videtur; verbo homo *αὐτόματον* esse videtur *w*). Memoratu et scrutatu dignissimum, noctambulationi similem statum arte creari posse, hunc statum a lunae mutationibus pendere *x*), et saepius cum epilepsia aliisque nervosis morbis conjunctum esse *y*).

*r*) Salius de affect. part. 1. 18. Ettmülleri opp. ed. Genev. T. III. p. 197. *s*) Heinroths Seelenstörungen. II. Th. p. 270. 271. *t*) Sylvii praxis medic. II. c. 33. §. 2. 7. Vid. plur. hujusmodi apud G. G. Richterum. De statu mixto somni et vigiliae quo dormientes multa vigilantium munera obeunt. Gotting. 1761. p. 10. 11. *u*) G. G. Richter. l. l. *v*) Vid. plura hujusmodi. G. G. Richter. l. l. p. 8. 9. *w*) Heinroth's Seelenstörungen. T. II. §. 436. et seq. *x*) Macrobii Saturnal. VII. 6. Ephem. Nat. C. Dec. III. A. 5. et 6. 1697. 1698. p. 246. Hinc a quibusdam aegri et lunatici vocantur, et apud nostrates, Mondsüchtige. *y*) Sedillot. Rec. Period. de la Soc. de Médec. de Paris. T. 40. p. 155. Bulletin de l'Ecole de Méd. et de la Soc. de Paris. An. 13. p. 120. Mem. de Paris. A. 1742. Mem. p. 490. Ed. Oct. A. 1742.



Quae de noctambulantibus vulgo narrari solent,  
haec fere sunt.

Surgunt dormientes, modo clausis, modo conniventibus, modo apertis oculis, et dilatata pupilla, luce candelaе non perturbanda *z*), et multa vigilantium munera obeunt, eunt, scribunt *a*) loquuntur *b*), equitant *c*), pugnant *d*); inprimis magna dexteritate et voluptate tectorum culmina ascendere feruntur *e*). Vocati, et excitati, e somno expergefiunt, omniumque hoc statu perpetratorum immemores sunt *f*).

Huic morbo inprimis aetas juvenilis *g*) obnoxia esse videtur, omnesque ii quorum vegetior aetas est, mobilius corpus, temperies cholerică, sanguis fervidus, spiritus agiles, animus audax *h*). Feminae minus hoc malo laborant, quamvis in his facillime somnus magneticus adduci posse videatur; hereditarium Willisio *i*) auctore saepius est vitium.

Quoad prognosin, nullius fere hic morbus ominis, cum proficiscente aetate, pubertatis tempore cessare videatur, et remediis facile nonnunquam sanari queat; in ipso vero statu saepius vitae pericula patiuntur *k*). Sunt tamen qui somnambulismum in epilepsiam, apoplexiam et melancholiam hypochondriacam transiisse referant *l*). Recentiori tempore rarissima tantum somnambulismi exempla *m*), cum veterum medicorum

Mem. p. 551. F. B. Osiander's *Entwicklungskrankheiten in d. Blüthenjahren des weibl. Geschlechts*. T. I. p. 73 u. 90.

*z*) G. G. Richter. l. l. p. 23. *a*) Ephem. N. C. Dec. II. A. 5. obs. 189. p. 380. Stieglitz über d. thierischen Magnetismus. p. 340. *b*) Henr. ab Heers. L. I. obs. 2. p. 33. *c*) Gasp. a Reies Elys. jucundar. Quaest. camp. Qu. 37. p. 274. *d*) Andr. Tiraquellus de pueris temperand. et remittend. C. V. Opp. T. VII. p. 22. *e*) Gasp. a Reies Elys. jucundar. Quaest. camp. Qu. 37. p. 274. *f*) G. G. Richter. l. l. p. 11. *g*) G. G. Richter. l. l. p. 15. *h*) Idem l. l. p. 14. *i*) De anima brutorum. c. 16. *k*) Sic mane sunt in puteis demersi reperti, in quem quasi lectulo suo adstarent se dejecisse videntur *l*) Sylvii prax. med. l. II. c. 33. §. 40. Sennert. in med. pract. l. l. p. II. c. 19. *m*) Stieglitz über d. thierischen Magnetismus. p. 332.



scripta tam multas nobis hoc de morbo reliquerint narrationes.

§. 24.

— *velut in somnis, oculos ubi languida pressit  
Nocte quies, nec quicquam avidos extendere cursus  
Velle videmur, et in mediis conatibus aegri  
Succidimus, non lingua valet, non corpore notae  
Sufficiunt vires, nec vox, nec verba sequuntur.*

Virgil.

Accedimus denique ad incubum, sive ephialten *n*) hanc notam et crebram somni turbati et subitaneae ex hoc expergefactionis causam. Est enim mira incubi vis somnum per aliquot temporis spatium turbare, et tunc ex hoc turbato somno aegrotum subito expergisci. Operae pretium esse videtur accuratius in morbosae hujus affectionis naturam inquirere, cum multos cruciet, et cruciatos mirum in modum vexet!

Incubum *o*) ab ipso Fauno mitti secundum Plinium *p*) Romani credebant, unde et illum Fauni ludibria vocarunt, et qui incubo afficiebantur, a Faunis agitados. Somnia terribilia, et falsae imaginationes solae, ut nonnulli *q*) voluerunt, incubi naturam non exhauriunt; tum quod incubi vigilantibus obvenientis,

*n*) Nescio utrum hoc verbum ab ἐφάλλεσθαι, insilire, insaltare; hoc enim malo tentati aliquid corpori suo insilire, aut inequitare credunt; an inde nomen veniat, quod primus incubo laborans Ephialtes vocatus fuerit. Thomas Grossius de morbis capitis et thoracis. p. 233. Caspar Bauhinus in tractatu de hermaphroditis I. 19. p. 210. *o*) Sunt qui in hoc affectu distinctionem inter incubum et succubum faciant, hunc feminini illum masculini sexus esse statuentes. Feminae enim succubo affectae mixtum habent voluptatis terrorisque sensum, cum rem cum magno et crasso viro sibi habere hoc in statu videantur. Meinecke dissert. de incubo. Jenae. 1733. Reil. Erkenntniss und Cur der Fieber. IV. p. 528. Cf. F. B. Osiander Handbuch der Entbindungskunst. Th. I. §. 362. *p*) Histor. natural. XXV. 17. *q*) Thebesii dissertat. de somno ut signo. Lips. 1740. §. 25. Reil. Erkenntniss u. Cur d. Fieber. IV. 525. Willis de anima brutorum. p. 333.



qui in apoplexiam terminari observatus est, exempla *r*) exstant, quodque multos homines uno loco considentes ut milites castra ponentes, una eademque nocte incubo affectos esse constat *s*), tum quod quam plurimi ejusmodi somnia sine incubi vestigio experiuntur, tum denique, quod qui incubo afficitur, se inani percelli metu quoad formam mali quam perpetitur, perbene sentit *t*).

Quae subito expergefatti ex somno incubi affectione narrare solent, haec fere sunt;

Prima somni nebula pondere aliquo thoraci graviter incumbenti sese opprimi homo et urgeri sentit; hoc quidem pondus nunc huc, nunc illuc spectri aut larvae specie ipsius dormientis imaginationes ludit; ipse torpidus totus, et difficulter mobilis suffocationis metu vocem edere non potest *u*), aut eam certe admodum incertam, exilem et male discretum edit sonum quasi boatum, haud absimilem illi quem epilepsia *v*) laborantes plerumque edere solent; vocati parum, aut nihil respondent. Tandem hoc casu vehementer anxius perrupto somno repente expergiscitur. Simul ac unicum tantum membrum ad motum denique concitetur; pondus subito evanescit, et corporis vis motrix restituitur superstiti vero ut plurimum cordis tremore et diaphragmatis vibratione celerrima et violenta, interdum etiam ingenti lassitudine per corpus universum remanente. Bene plerumque se habent post affectum; novo et quieto occupantur somno, et mane expergefatti plane obliti esse solent phantasmatis nocturni; alii vero ter aut quater incubum patiuntur, priusquam in

*r*) Rhodii observat. Cent. I. *s*) Sedillot. Journal de médecine Vol. 63. p. 17. *t*) Abhandlung v. d. Alpdrücken. v. Johann Waller. a. d. Engl. v. Dr. E. Wolf. 8. Frankfurth am Main. 1820. 8. *u*) Hoc non semper apparere phaenomenon Reil contendit. l. 1. p. 525. Idem Darwin. Zoonomie. vertente Brandis. 1 B. 1 Abtheil. p. 375. *v*) Hinc factum est, ut incubus epilepsiae speciebus adnumeraretur, et epilepsia nocturna saepius vocaretur. Aristot. d. s. et v. 3. Galenus. de locis laborantibus. III. 5. Caesilius Aurelianus. I. c. 4. C. V. Scheider De catarrhis. p. 246.



somnum quietum solvantur; hi per quoddam temporis spatium cordis laborant palpitationibus, aurium surru, capitisque doloribus. Mirum est nonnunquam in expergefactis caeruleas, rubicundas et lividas apparere maculas, quae sanguinis in telam cellulosa extravasati speciem ferunt. Hanc corporis affectionem breve solummodo durare tempus verisimillimum est, quamvis de contrario varia exstant argumenta *w*). Prima vulgo oritur incubus somni nebula, raro ultimis somni horis, semel vulgo apparet per noctem, rarissime saepius sese manifestat.

De causis incubi, et de ejus natura multa disputaverunt medici; melius de illo veteres cogitarunt, quam recentiores auctores.

Quoad causas incubi hi *x*) materiam quandam vaporosam, incongruam spiritibus animalibus, praesertim in cerebello stuporem quendam inducentem, cui accedat constrictio quaedam cordis, diaphragmatis, pulmonum incubi causam habent; illi *y*), simplicem accusant musculorum intercostalium convulsionem, sunt denique qui ventos in stomacho retentos incubi sensum adducere putant *z*). Iam vero alii incubi causam in humore pituitoso visceribus incarcerato, qui viscera inflans diaphragma conprimeret, reperisse sibi videbantur; alii lentiolem in vena portarum sanguinis circulationem, ut incubi causam accusabant *a*); alii denique e sanguine e vasis capillaribus ad cor, et pulmones, uti ad majora thoracis et abdominis vasa, repulso, verbo, a perverso sanguinis circulo incubum derivant *b*).

Distinguimus cum Ettmüllero *c*), inter incubum habitualem et inter incubum accidentalem. Ille ad

*w*) Reil. l. l. p. 532. Ephem. N. C. Dec. II. A. 3. Observ. 220 trium horarum affectio. *x*) Lowerus de corde. c. II. p. 162. *y*) G. V. Schneider de morbis capitis. v. Incubum. *z*) Ettmüller. op. om. T. II. p. 213. *a*) Physiologie v. Willbrandt. Giessen. 1811. p. 263. *b*) Hufelands Journal. der practischen Heilkunde. 1822. Febr. 71. *c*) Ettmüller. oper. omn. T. II. p. 213.



morbos convulsivos spectat, et epilepsiae nocturnae prodromus esse solet, inprimis in junioribus; in aetate provectis apoplexiam et melancholiam minatur; certo tempore excruciat aegros, et totus quantus ad idiopathicas nervorum affectiones pertinet.

Incubus vero accidentalis, i. e. incubus qui dormientes nonnunquam turbat, est, spasmodica musculorum thoracis contractio, nocturno tempore contingens, et anxiam valde et laboriosam respirationem inducens. Per somnum enim omnes musculorum actiones solvuntur; sola actio quae ad thoracis musculos pertinet servatur; hac hanc impediri, incubi phaenomena videbis. Hinc quidquid libero diaphragmatis et intercostalium musculorum motui inferre potest impedimentum, est causa incubi. Ventriculus cibus vel etiam flatibus repletus una eaque prima incubi causa esse solet. Connexum esse ventriculum mediante sinistro suo orificio diaphragmati constat; qui quidem, si nimis impletur, et sic superiora versus propellitur, motum diaphragmatis facile impedit, quod pulmonibus se expandentibus retrocedendo locum concedere non potest; quapropter sanguinis circulus, qui ex corde in pulmones, et vice versa fieri solet, impeditur. Omnia illa quae quocunque modo vel imminutionem motus diaphragmatis et thoracis efficiunt, vel ad somnia turbulenta et terribilia excitanda, vel ad spiritus imminuendos, vitandos, vel ad nervos conprimendos, angustandos, vim habent, incubi causam dare possunt, sive vaporum, sive humorum, sive alio nomine veniant. Spectant huc indigestio et crapula, unde Hildanus: „qui scire cupit, quid sit incubus, is ante somnum comedat castaneas, et superbibat vinum faeculentum.“ Pertinet huc corporis situs *d)* per somnum, unde nescio qui auctorem et fautorem non minimum incubi supinum decubitum vo-

*d)* In spicilegiis de affectibus capitis. IV. p. 434.



cat; accedunt moerores, curae, tristitiae, vigilia, vita sedentaria, mala hypochondriaca, eorumque omnes comites, indigestio, vermes, pollutiones; aggrediuntur calida cubicula, mollia stragula et similia omnia. Dispositio hereditaria hujus affectus est propagatrix, ut temperamentum pituitosum et melancholicum; quare incubus saepius plethoricis evenit; sed non solum his sed notabili sanguinis spissitudine laborantibus, inprimis iis, qui affectibus hypochondriaco — splenicis obnoxii sunt. Aetas puerilis inprimis huic affectioni obnoxia esse videtur, unde incubum vocat Ronssejus e):

Terrificum pueros vexantem nocte pavorem. vetulas post menstruorum cessationem, quandoque incubum pati constat. Obesus corporis habitus hujus affectus ferax est.

Sennertus aërem frigidum et humidum tanquam incubi fontem accusat; unde hoc malo uno anno multos confectos esse dicunt f).

Occurrendum est extemplo huic malo, quia inveterans, et assiduo incidens, gravius vitium nuntiat, ut morbum comitiale, apoplexiam, insaniam, maniam, melancholiam, lethargum, convulsiones, paralysin, hydropicas pectoris, pericardii et abdominis affectiones. Si morbus saepius recurrit, mortem repentinam timendam esse sunt qui putant; alii periculosi ominis esse censent, si post expergefactionem sudor frigidus, tremor cordis sese manifestat, quippe qui spasmos praecedunt et syncopen. Caeterum Aetii valent verba:

Incubus pro ludium est graviorum morborum g).

e) Venatio medica, p. 34. f) Multos Romae olim uno anno incubo confectos fuisse. scriptis reliquit Sisimachus tradente Foresto. (Observat. med. X. 51). C. Aureliani morborum chronicorum. I. 3. Reil. l. 1. p. 533. p. 534. Sedillot Rec. periodique de la Société d. médecine d. Paris. T. 63. T. 2. p. 17. Notice sur une éphialte qui a attaqué à la fois un bataillon du Régiment de la Tour d' Auvergne. g) Similia Meinecke. dissert. de incubo. Jenae 1753. „Est incubus morbus satis mirabilis, portentosus, et periculosus.“



## §. 25.

*Quod caret alterna requie, durable non est!*

Horat.

Quibus quidem sub verbis ad somnum morbosum pervenimus quoad durationem et gradum. Spectant huc, Sopor, Coma somnolentum, sive cataphora somnolenta, lethargus, carus.

Sopor *h*) generatim somnus dicitur naturae modum excedens, et profundior, neque reficiens vires *i*). Ex hoc quidem excitari possunt homines, sed novo statim somno urgentur, qui sueto altior est, et arctior, unde bene C. Hoffmann non somno quiescunt hi homines, sed premuntur vigilandi impotentia. Omnes sensus obtusi sunt, externi et interni, omnesque motus voluntati obnoxii vel cessant, vel quiescunt. Pulsus in soporosis rarus et languidus.

Sunt qui a cerebro vel intemperato, vel oppresso nimia humoris abundantia soporis causam derivent; et sane memorabile est in corporibus hominum soporibus interemtorum saepissime cerebrum colluvie serosa obrutum deprensus fuisse *k*). Oritur sopor a languentibus sentiendi movendique viribus, ut usu narcoticorum, nimio sanguinis ad caput impetu, et reditu haud satis expedito; ut evacuationibus suppressis, metastasibus

*h*) Quam anceps sit morborum huius status nomen, qui primis tantum labiis sermonem latinum gustavit, facile intelliget. Obvium enim saepissime ut in poetis, sic in prosaïcis scriptoribus hoc verbum pro somno. Utuntur scriptores hoc verbo promiscue. Apud Ciceronem saepius huic verbo mortis significatio v. Horatium, I. 24. 5. supposita. Plinius XXI. 18. soporem et somnum inter se differre notavit. Celsus, qui nullo loco discrimen attigit horum verborum, illud etsi nescius notavit. Malum enim, ait, somno ultra debitum urgeri, pejusque quā magis sopor se interdiu, noctuque continuat. II. 4. *i*) Brendel. opusc. medica. T. I. P. II. p. 103. *k*) Ibid. p. 104.



materiae morbosae ad superiora; oritur sopor a solidorum debilitate, ut nimis haemorrhagiis. Sunt causae hujus soporis, vehemens capitis percussio, cranii depressio, fractura, exostosis, abscessus, tumores varii intus nati cerebrum comprimentes, humores effusi, restagnantes, hydrocephalus; unde Schneiderus *l)* sanguineum soporem a pituitoso discernit. Caeterum diurni moerores, et omnes tristes animi affectiones *m)*, frequentes sunt soporis causae.

Omnium fere acutorum morborum sopor perpetuus est comes; unde sopor apoplecticus, hystericus, hypochondriacus, hydropicus. Haud raro sopor est signum pathognomonicum, ut in variolis, typho, quo singulari ebrietatis sensu, ingenti capitis dolore et peculiari laevitate eorum, quos sopor tenet, manifestatur; idem in scorbuto *n)*.

Serius aut citius, lente aut celeriter, sensim aut subito sopor finitur. Quodsi ad morbos accedit semper lethalis *o)*. Tum enim aeger supinus cubat genibus contractis, et ad pedes delabitur, stertit, dentibus stridet, calor abit, oculi hebescent, frigida sunt membra, et sic

in ventos vita recedit.

## §. 26.

— *miser indulget somno noctesque diesque.*

Claudian.

A disputationis definitione, ut initium sumatur, jure suadet Cicero; huncque extemplo sequeremur, si certa adesset vox, quae statum hunc morbosum, qui

*l)* De morbis capitis. p. 259. *m)* Reil. Erkenntniss und Cur der Fieber. T. IV. p. 410. 411. *n)* Sennert. Practic. l. III. p. V. sect. II. *o)* Celsus de medic. II. 6.



ad hanc ipsam disputationem materiam suppediat, significaret. Sic vero variis hic morbus insignitus nominibus, genus morborum, non species quaedam esse videtur; unde et Bartholomaeus de Moor *p)*, omnes somni praeternaturalis species absque manifesta febre, ad coma somnolentum, sic vulgo vocatur status hic morbosus, referri posse putat; quem hic cataphora vocat, ille somnolentiam perpetuam, alii et carum appellant. *Κῶμα* et *καταφορὰ* unum eundemque significare statum morbosum jam Galenus *q)*, ni graviter erro, probavit; recentiori autem tempore, hunc et cari voce nonnulli significasse videntur. Nonnullis etiam *καταφορὰ* minus malum est, quam *κῶμα*, sicut *κῶμα* minus, quam *κάρος*. caret haec distinctio utilitate. Jam vero duplex statuitur coma, unum somnolentum, alterum vigil, de quo postea dicemus. Distinctionem comatis et vigilis et somnolenti in idiopathicum et sympathicum examen non sustinere satis superque probavit Bartholomaeus de Moor *r)*. Coma, Aetius ait, est somnum fieri praeter naturam; et in hac definitione omnes conveniunt, etsi accuratius comatis naturam adumbrant. Sic Barthol. d. Moor: „coma somnolentum est somnus profundior, absque insigni febre, a repletiore sanguine magis premente exteriorem cerebri corticem, nec non spiritibus torpidioribus productus *s)*. Nonus, ait, coma appellatur somnus praeter naturam gravis et non facile excitabilis; nam qui hoc affecti sunt, semper dormiunt, nec puncti expergiscuntur.“ Aliis verbis eandem Boerhavius *t)* dat definitionem: „est cataphora assidua dormitio, cum assiduo in eum post excitationem relapsu.“ Coma revera somnus non est, sed somni praeter naturam desiderium secundum

*p)* Bartholomaeus de Moor. patholog. cerebr. p. 214. *q)* Galenus in libello de comate affirmat, ab Hippocrate quamlibet cataphoram coma nuncupari, ita ut promiscue his vocalibus ille usus fuerit. *r)* Pathologia cerebri. p. 214. *s)* Ibid. p. 213. *t)* Institutiones medicae. §. 858.



Fuchsiū. Gravi urgentur homines somno, ut nonnisi vi quadam adhibita excitari possint; oculo aperto jacent demissa maxilla inferiori. Clausi sunt oculi ita, ut vix aperiri possint. Quodsi vi quadam adhibita excitati fuerunt, circumspiciunt, adstantes alloquuntur, interrogatis respondent, sed mox sursum somno merguntur. Est gravitas capitis cum hebetudine sensuum, et tarditate ad motum. Os est vividi coloris, vigorisque; pulsus sive parvus et languidus, sive velox et frequens. Aboletur phantasia increscente comate, et hoc est, cur cataphorici non somniant, ut docet Galenus, eandemque ob causam Conrad. Schneiderus *u)* coma somnolentum per „coeptam jam facultatis animalis cunctae abolitionem, quae ab aliqua facultatum animae male affecta sit, et earum ab consensu mutuo originem trahat“ definivit, et Duretius *v)* coma, ait, phantasiae infirmæ symptoma esse, quemadmodum carus abolitæ. Vis ratiocinandi reminiscendique aboletur, vis appetendi intermoritur; vis motrix labefactatur, vis animalis frangitur, cerebro nervisque laesis, unde cibus sumtus et potus aliquando naribus redditur vi glutendi laesa. Pituitae copia in egestionem urinae, ore, naribus et oculis, unde stertor comatis somnolenti comes. Sopor a pituitoso humore genitus prae caeteris proluxior est et profundior; palpebrae inflatae sunt, albicans faciei, oculorum et linguae color, multitudo sputi, pulsus mollis, arteriarum tunicis larga humiditate imbutis. Huc B. d. Moor *w)* somnolentiae speciem, quae urinae suppressionem consequitur, refert. Secundum Heurnium *x)*, triplex est comatis causa, „refrigeratio, oppressio a materie frigida, et resolutio.“ Willisii *y)* verba de causa comatis haec sunt: „Comatis causa pro-

*u)* De morbis capitis. p. 228. *v)* Duret. Comment. in Hippocrat. praenot. Coac. p. 92. *w)* Pathologia cerebri. p. 215. *x)* Comment. in Hippocrat. aphorism. II. 1. *y)* De anima brutorum. p. 315.



cul dubio ejusdem generis est, ac lethargi, sed minori in gradu. Enimvero suspicari fas est, in hoc affectu materiam morbificam paulo amplius quam in somnolentia continua cerebrum penetrare, nempe anfractuum sive gyrorum cortices una cum minoribus medullae inclusae rivulis invadere, attamen ad majores medullarum sinus corpori calloso intimos, et in lethargo occupari solitos, minime pertingere.“ Sunt qui ad aspectu rei horrendae, aut ejusdem narratione, aut sapore aspero, aut taetro foetore, in cataphoram labantur *z*). Dicunt nonnulli et propter multitudinem vermium aut ascaridum coma fieri; vapores enim inde ad cerebrum ascendere contendunt. Quod quo modo fiat, nescio. Qui enim vermes in visceribus alunt, non somni gravitate, sed potius ejus inquiete nocturna conflictantur. Christophorus Roesler *a*), a crebra capitis lotionem tempore hiberno provenisse refert coma, cujus crebra sane causa frigus esse videtur. Qui secretas cogitationes infra sese diutius volvunt, eos nonnunquam in cataphoram incidisse Averrhoes refert. Schneidero *b*) auctore accidit nonnunquam, ut superveniat hic morbus, ubi ex hepate laborabatur, ex liene, ex utero, ex renibus. Sanguinis multitudo magni, quoad causam cataphorae, sane momenti. Sunt qui cataphoram a magna cerebri, ventriculos ejus angustante, sensoriumque commune ac subjectos nervos valde premente subsidencia oriri ducant. Alii inde cataphoram fieri referunt, quod sensus communis vim suam in externos sensus non diffundat. Josephus Lanzoni *c*) coma somnolentum ex nimio pulveris tabaci usu ortum esse auctor est. Oritur nonnunquam cataphora a cranii capitisque percussione; urgere enim cataphoram vel minima squamula ossis sauciati mota, Galenus testis est *d*). Idem cum Avi-

*z*) Reil. Erkenntniss und Cur der Fieber. IV. 411. *a*) Miscellan. Acad. Nat. cur. Dec. I. A. 3. 1672. p. 542. *b*) De morbis capitis. p. 239. *c*) Miscellan. Acad. Nat. cur. Dec. 3. A. 5 et 6. 1697 et 1698. p. 431. *d*) De locis affect. l. IV. c. 2.



cenna pulmonarios cataphora urgeri posse asserit. Vertigo haud raro cataphoram antecedit; sic haec, praecedens nausea, et inania oculis observantia spectra, in multis certi comatis nuntii. Affectiones viscerum cerebrum in sympathiam et contagionem adducunt; enimvero crudi humoris ad caput translatio eventum habet comatis atque parotidum *e*).

Aliud vero est gravius et fere ad apoplexiam accedens coma, aliud est levius, aliud est puerorum, aliud adultorum, aliud senum. Aliud sensus ingravescit, aliud repente aegrotos in summas conjicit angustias, aliud in somnum graviolem, aliud in leviolem tantum involvit aegrotum. Causarum ratione habita, aliud oritur ab ebrietate, aliud ab assumtis narcoticis, aliud a sanguine glutinosiori, et spiritibus languidis, aliud a sero redundante, et cerebrum premente. Willisius *f*) soporem gravem scorbuticum, qui nomine comatis somnolenti donari possit, commemorat.

Differt coma a lethargo, quod lethargus sit gravior species, cum stertore invadat, et febrem non quidem acutam, febrem tamen aliquando cum exacerbatione habeat comitem. Caeterum lethargus appetitum dejicit, aegrum decumbentem reddit, cum coma praecedens homines invadat aliquomodo munia sua obeuntes. Coma facile in lethargum incidit; differt denique a lethargo, quia hic est cum alienatione et oblivione.

A syncope eo discerni potest, quod in hac cadaverosa facies, pulsus languidus et spiritus sive anhelitus quasi nullus.

A caro et comate vigili insigni differt febre, et in his somnus et vigiliae symptomata sunt febris.

*e*) Duret. in Comment. ad Hipp. praenot. Coac. p. 94. *f*) Willisius de anima brutorum. p. 310.



Ab apoplexia, quia gravior comate somnolento, ac etiam subito invadit, quae in comate non est necesse. Potest tamen coma quam proxime accedere ad apoplexiam, quando scilicet ab usu opii aegri subito expirant. In apoplectico universaliter sensus et motus sunt obliti, nec ille loqui potest, neque excitari. Stertor pectoris, spumans saliva, oculi rigidi sub palpebris conniventibus, facies rubicunda, sensuum internorum confusio, externorum defectus, et motus omnis impotentia, sunt signa perfecta apoplexiae g).

Quae sit in comate prognosis, jam Hippocrates notavit h): „ἐν ᾗ νοσήματι ὕπνος πόνον ποιεῖ, θανάσιμον.“ Levis facile superatur, gravis difficilior. Coma puerorum non adeo periculosum, atque illud, quod senes vel decrepitos infectat; facilius superatur, quod ab ebrietate, quam quod a senio, sanguinis prava diatesi, et spiritibus languidis aut dispositione scorbutica ortum habet. „Caeterum Prosper Alpinus i) ex somno, ait, diuturno atque immoderato homines etiam vertiginosi, veternosi, obliviosi epileptici, paralytici, vel etiam apoplectici fiunt.“ Saepius in paralysin vertitur k), coma somnolentum, et non raro in melancholicam tristitiam, torporem mentis, et tandem in mortem l). Sunt qui lethargicos et comatosos infra septem dies perire contendunt. Caeterum valent verba Schneideri m):

„Coma, seu cataphora somnolenta, nunquam per se bona, sed semper mala, ac saepius periculosissima.“

g) Fischer. de senio. p. 157. h) Aphorism. II. 1. i) De praesagienda vita et morte aegrotantium. I. c. 9. k) Schneider. de morbis capitis. p. 225. l) Ibid. p. 248. m) Ibid. p. 266.



§. 27.

*Morbum, in quo marcor, et inexpugnabilis dormiendi necessitas, λήθαργον Graeci nominant.*

Celsus.

Lethargus, qui ἀπὸ τῆς λήθης nominis originem trahit, quoniam tales aegri, ut vulgo fertur, ingentem memoriae jacturam patiantur, et oculis clausis ac in somnum semper proclivibus quasi ignavia sepulti decumbant, Latinis veternus dicitur. Uti vox cari et comatis, sic etiam lethargi vocabulum, pro omni somno profundo et difficilis expergefactionis usurpatur *n*).

Excellenter jam Aetius *o*) lethargi descripsit signa: „Comitatur veternosos lenta quaedam et ignava febricula, admodum mordax, cum delatione in somnum profundum. Pulsus magni et undosi *p*), respiratio nimis rara et imbecillis, somni invictum desiderium; inactuosi, et marcore quodam languidi sunt, aegre vocabiles respondent, obliviosi, desipientes, oscitant crebro, et ore aliquamdiu distento manent, quasi claudere obliti. Dejiciunt autem per alvum plerumque humidiora, quibusdam vero contrario modo venter arescit; lotium jumentorum urinae simile reddunt, nonnulli ex iis intremiscunt, et undique sudant.“ Quoad rem simillima huic Aetii adumbrationi sunt verba, quae

*n*) Celsus de medicina. l. III. 20. *o*) De morbis acutis. I. 2. Sic Hippocrates: „Οἱ ληθαργικοὶ τρομώδεις ἀπὸ χειρῶν, ὑπνώδεις, δύσχωρες, οἰδηματώδεις, σφυγμοῖσι νωθροῖσι, καὶ μετάρσια τὰ ὑποφθάλμια, καὶ ἰδρώτες ἐπιγίγνονται, καὶ κοιλίας ὑποιδέουσι χολώδεις, καὶ ἀκρατέας, τὴν δὲ καταξήρους ἴσχωσιν, οὖρα καὶ διαχωρήματα προίεντα λαθραίως. τὸ οὖρον ὑποζυγίου; πιεῖν τε οὐκ αἰτέουν, οὐδὲ θάτερον οὐδὲν.“ Εμφρονες γὰρ γινόμενοι τράχηλον ἐπώδυνον φασὶν ἔχειν, καὶ διὰ τῶν ὀνύτων ἤχους διαΐσσειν. Οκόσοι γὰρ τώζονται τῶν ληθαργικῶν, ἔμπνοι ὡς ἐπιτοπολὺ γίνονται. Coac. Praenot. ed. Duret. p. 69. *p*) Galenus de causis pulsuum. l. III. c. 12. c. 15. et libr. de pulsibus ad tirones, lethargicorum pulsum similem peripneumoniae censet. Hippocrat. de morbis. III. 5. peripneumoniae pulsum radicem vocat lethargi.



alio loco legimus *q)*. Lethargici manibus tremuli, somnolenti, decolores, tumidi, pulsibus tardi. Partes sub oculis elevatae sunt, oculi lacrymantur modice, sudores superveniunt, et alvi biliosa et male mixta deji-  
ciunt *r)*. Urina jumentosa *s)*, potum neque expetunt, neque aliud quidquam, subinde etiam sternutatio est, quae aliquando somnum excutit protinus eundem occupaturum. Ubi mens rediit, collum dolorosum se habere dicunt, et quosdam sonitus aures ferire! Alio loco Hippocratis *t)* legimus verba in hanc lethargi adumbrationem quadrantia: „Tussis tenet lethargicos: hi salivam multam et liquidam ejiciunt, nugantur, et ubi nugari desierunt, dormiunt, et excrementa male olentia egerunt.“

Appropinquantis lethargi signa sunt, tremor capitis, vertigo, somnus profundus, temperies corporis pituitosa et melancholica; quibus alia similia praeterea accedere solent.

Signa diagnostica irrumpentis jam mali praecipua haec sunt: Lethargici omnia obliviscuntur, cum perpetua in somnum propensione delirant; illud Bartholomaeus de Moor *u)*, hoc Schneiderus *v)* negat; unde et Lucretius *w)*:

Quin etiam, morbeis in corporis avius errat  
Saepe animus; dementit enim, deliraque fatur,  
Interdumque gravi lethargo fertur in altum  
Aeternumque soporem, oculeis, nutuque cadenti,  
Unde neque exaudit voces, neque noscere vultus

*q)* Coac. praenot. ed. Duretius. p. 69. *r)* Lingua alba, ut in phrenitide. Brendel. Opuscul. med. ed. Wrisberg. Gotting. 1775. Pars III. p. 25. *s)* Urinae initio plerumque spleniorum instar aquosae sunt, postea jumentorum similes, aut quales ictericorum, et quo propius mors instat, nonnunquam in urinali vase brevi lividae fiunt et nigrae. *t)* De morbis. II. 63. *u)* Pathologia cerebri. p. 241. *v)* De morbis capitis. p. 313. *w)* De rerum natura. III. 365.



Ollorum potis est, ad vitam quei revocanteis  
Circumstant, lacrumeis roranteis ora genasque.

et Celsus *x*) marcor et inexpugnabilis in lethargicis dormiendi necessitas. Aegris voce et plagis compulsis oculi vix adaperiuntur, rursusque protinus coeunt, pristinoque sese sopori dedunt. Interrogati vix respondent. Si ad se reversi fuerint, de capitis dolore gravante conqueruntur, oraque saepius propter oblivionem aperta servant *y*).

Color plumbeus vel lividus, vultus ipse conductus, atque concurrentibus superciliis, caperatus. Sublimes genae. Oculi et facies intumescunt *z*), lingua alba apparet. Pulsus magni, rari et tardi observantur, quos Galenus *a*) peripneumoniae pulsui similes dicit; idem Hippocrates *b*). Sudor frigidus est, capite et manibus tremunt aegroti, aliquibus non raro singultus supervenit, tendinum subsultus, ac demum convulsiones universales ac lethiferae; itemque verissima apoplexia vitae finem, septimo, octavo, nonove die facit. Lethargo opportuna senilis aetas, et secundum Hippocratem *c*) potissimum hieme. De causa lethargi immediata diversae sunt medicorum sententiae. Galenus pituitosam materiam cerebrum irrigantem, ac humectantem accusat, ut ob insignem madorem sese expandere nequeat. Aegineta fortem refrigerationem incusat; Avicenna pro causa proxima apostema in cerebro ex pituita putrescente ortum obtrudit, quod Bartholomaeus plane refutavit *d*). Averroes stomachi mentionem facit, unde stomachicum vocat lethargum. Alii diaphragmatis motus minui putant, et viscera primi-

*x*) De medicina. III. 18. *y*) A quarto die decolor, sublivida, subtumida, et saepe icterica redditur facies. Brendel. p. 25. *z*) Singularis quidam tumor ad segmentum musculi orbicularis palpebrarum inferius oritur. Hipp. Coac. praenot. Sect. I. 192. Lind. μετάρσια τὰ ὀφθαλμια. *a*) De causis pulsuum. III. c. 12 et 13. *b*) De morbis. III. 5. *c*) Aphoris. sect. III. 30. 23. *d*) In pathologia cerebri. p. 245.



genia affectione cerebrum ad consensum trahere, non tamen lethargum stabiliri, ac prius adscendens materia cerebro stabilis insistat. Willisius *e)* lethargum saepe a serosa colluvie cerebrum exterius inundante, quandoque a totius cerebri hydrope oriri putat, et humoris non tantum copiam, sed et malignitatem morbum hunc saepe inferre. Hoffmannus *f)* easdem lethargi causas esse scripsit, quas comati somnolento tribuimus, nisi quod in eo graviores sint, ac profundius corticalem cerebri substantiam penetraverint. Adnumeranda huic videtur sanguinis aut seri extravasatio, circulus sanguinis per vasa meningum et cerebri corticalis valde debilitata difficilis, ejusdemque plus minus serosi stagnatio, tum et seri tenuiores per arteriarum poros facta secessio, vel plane extravasatio.

In hac opinionum diversitate, quid statuendum difficile est; non negandum autumo, lethargum fieri posse a forti refrigeratione, sed non sine materia pituitosa *g)*, unde febris lentae et continuae pabulum subministratur. Frequens est pueris hydrocephalo laborantibus, quocum etiam spina bifida interdum esse solet; praeterea omnia lethargum arcessere possunt, quae fibram debilem laxamque reddere possunt, litterarum studium, animi pathemata, nimia quies, sudor cohibitus, morbi cutanei male curati, et alia plura, ut crapula immanis, ebrietas, et inprimis vini aut liquorum

*e)* De anima brutorum. p. 229. *f)* F. Hoffmann. Med. rat. systemat. Tom. IV. P. IV. V. p. 59.

Trallianus. lib. I. c. XIV. ex editione Roberti Stephani. 1548. Verus lethargus non secus ac phrenitis sedem habet in cerebro, essentia vero phrenitidi contraria a phlegmate abundante, humectante, et valde inundante cerebrum etc.

*g)* Cadavera lethargicorum compluribus quidem observationibus exhibuere variam colluviei serosae in cerebro vim, quae modo cerebrum obruerit omne, aliquando in ventriculis saltem anterioribus, cerebrum inter et cerebellum, interdum ad basin saltem cerebri conspectu venerit. Brendel. opuscul. med. III. p. 30.



ardentium potus immoderatus, deinde mox a tali excessu pernoctare, aut dormire sub dio; porro seri assueta per alias vias evacuatio, diu suppressa *h*). Gravidæ haud raro lethargico premuntur somno, ex eoque ne partu quidem excitantur *i*).

Morbum hunc non omni vacare periculo, jam Celsus *k*) notavit. „Id quoque, ait, genus acutum est, et nisi succurritur celeriter, jugulat.“ Est hujus morbi paroxysmus plerumque acutus, cito terminatur in mortem aut salutem. Communiter intra septimum *t*) diem moriuntur lethargici; quem si superant,

Tunc redit ad se mens diuturno pressa sopore *m*); aeger recordari incipit, ad interrogata respondet, respiratio liberior redditur, frequenter expuit, excrementa per nares purgantur, et symptomata omnia imminuuntur. Qui mortem evaserunt, hos retentione urinae difficillime conflictatos prodidit Caelius Aurelianus *n*).

Si vero symptomata ab initio ingravescent, et vires prosternuntur, lethale signum est. Forestus *o*) et Dodonaëus *p*) lethargum in sphacelum transiisse narrant, quando pituita putrescens in parte aliqua cerebri abscessum gignit; tunc dolor vehemens capitis urget, febris intenditur, tremor corporis et saepe paralysis supervenit. Senes *q*) inprimis lethargo obnoxii esse vi-

*h*) Dürr. in Hufelands Journal. XXV. 2. p. 44. Plures refert lethargi causas F. Hoffmann. l. l. p. 60. *i*) F. B. Oslander's Handbuch der Entbindungskunst. I. Th. 2te Abth. S. 395-396. Desselben Annalen der Entbindungsanstalt. II. B. S. 64. etc. 68. 77. *k*) De medicin. III. 18. *l*) Hippocrat. de morbis. II. 63. *m*) Balduin Ronssejus. venat. med. p. 21. *n*) De morbis acutis. II. 3. Ejusdem dysuriae meminit Aretaeus de cura acut. morbor. I. *o*) Foresti de cerebri morbis observationes. l. X. c. 11. *p*) Dodonaëus. observat. med. c. VII. Caeterum in lethargicorum cadaveribus, serum, et aquam gelatinosam in anfractibus cerebri aliisque ipsius locis, sive cerebri vasa dilatata inventa esse, Morgagni refert. De sedibus et causis morborum. Epist. IV. art. 2. 4. 6. 7. 8. 10. 12. 14. *q*) Hippocrat. Aphorism. III. 30. 23. Fischer. de senio. p. 179.



dentur, iique maxime hieme. Lethargi in mortem finem satis distincte jam veteres *r)* adumbrarunt.

Quo modo distinguatur lethargus ab aliis morbis effuse descripsit F. Hoffmann *s)*. Quam miro modo Opimius restitutus fuerit a lethargo, jucundis apud Horatium *t)* legimus versibus,

§. 28.

*Perpetuus somnus, nihil nisi umbra vitae.*

Gaubii institut. patholog. p. 281.

Hippocratem saepius diversis nominibus tanquam synonymis ad unum eundemque morbum significandum usum fuisse, jam B. de Moor variis probavit exemplis *u)*. Sic et diversa significatione carus, cujus frequens apud illum mentio fit, occurrit. Haec enim modo aphonia audit, modo ecstasis, modo coma, modo carus, forte etiam *νάρκη* et *ἀναιδία*. Sic non potuit non fieri, ut, quae de hisce affectibus apud veteres exstant, non satis clara sint ob ambiguitatem vocabulorum, ut et ex Galeni patet testimonio *v)*. Nihilominus tamen, si quas omni tempore medici protulerunt cari definitiones, examinemus, in eo omnes convenire videntur, esse carum talem soporem profundum, ex quali aegri vix, ac ne vix quidem excitari possint *w)*. Suo quisque ut par est carum definit modo, hic totius corporis insensibilitatem, immobilitatemque, ille privationem sensuum universarumque notionum vocat *x)*. Verbis discrepantes re ipsa inter se conveniunt. Est

*r)* Hippocrat. de morbis. III. 5. Cael. Aurelianus. II. c. 3. acut. morb. *s)* l. I. p. 60. *t)* Satirar. II. 3. *u)* Pathologia cerebri. c. VII. p. 189. *v)* Hippocratis explicaturus textum I. II. praedict. τὸ κατῶδες ἀρχὰ γε πανταχοῦ κακόν; subjungit. ἀπόριον ἡμῖν ἢ ὅῃσις κινεῖ, διὰ τὸ μὴ σαφῶς εἰρησθαι τὸ σημνόμενον ἐκ τοῦ κατὸν φωνῆς. *w)* Apud Galenum, δυσδιέργωτος κατὰστάσις, audit. *x)* Moor. l. I. c. VII. p. 221. Hoffmann. loco laud. p. 53. Hercules Saxonia praelect. practicae. p. I. c. 7.



carus affectus soporosus profundissimus, cum gravi febre acuta. Eadem fere quae in lethargo notavimus signa, hoc statu morbosus occurrere solent.

Aeger laborat febre satis gravi, et profunde dormit, adeo ut videatur apoplecticus *γ*). Quamvis aliquomodo videatur sentire *z*) nonnunquam vellicatus, vel plane non loquitur, vel statim in somnum profundum delabitur aeger. Plerumque carotici respirant, si quando acrius vellicantur, membra movent, sese interdum erigunt, oculos aperiunt, et saepe loquuntur, aliquando et cibum petunt.

Teste Fr. Hoffmanno *a*), optime Bartholomaeus *b*) tres exhibet cari species. Primam vocat speciem, si contingat, ut aegroti a febre insigni et vehementi correpti statim in somnum profundum incidant *c*), unde vix et ne vix quidem excitari possunt, quemque aliquando convulsiones et ipsa mors brevi excipiunt. Quae quidem prima cari species saepe comati vigili et phrenitidi succedit *d*).

Secundam nominat cari speciem, si aegri saepenumero post attritas a febre continua vires in profundum somnum (*ἀφωύλας*) incidunt. Talis sopor per febres acutas maxime exanthematicas circa dies criticos; tumque sudore junctus optimum exhibet signum. Permanent enim eo statu per aliquot dies, nihil rogant, veluti moribundi jacent, postea oculos iterum attollunt, aliquando statim cibum petunt, et feliciter evadunt. Coma vigil phrenitidem et convulsionem aliquando sequitur *e*).

*γ*) B. d. Moor. Convulsiones nempe habet comites. p. 222. Forestus. X. observ. 79. Lommii observ. medic. p. 75. Schneider. de morbis capitis. p. 495. 469. Willisius. de anima brutorum. p. 317. *z*) In caro Galenus refert corpus neque sentire, neque moveri. De locis affectis. IV. 3. *a*) l. l. p. 33. *b*) l. l. p. 198. *c*) Unde Avicenna 2. 25. „Somnus in principio febris nocet.“ *d*) Bartholomaeus de Moor. l. l. p. 224. *e*) Observavit et distincte de-



Tertiam cari speciem videt in aegrotis, diem unum aut alterum ante mortem, febribus veluti somno oppressis ob vires attritas; unde sanguis ad circulandum ineptus redditur, et spiritus dissipantur. Hanc somni speciem ἀφωνίαν appellare non detrectat.

Calor et aestus, pressio vehementior sanguinem expandunt, vasa replent, et extendunt vehementius, unde cerebrum adeo deprimitur, nervi ita comprimuntur, ut sensus aboleantur, et somnus producat pro- fundus. Jam Galenus *f)* refert quodsi cerebrum pre- mitur, non fiunt deliria, sed alti sopores corripunt, sensusque perit. Unde non dubium in capite cari esse sedem. Galenus *g)* quinque cari causas recensuit. Pri- mam, quae frequentissima ei esse videtur, habet an- teriorem cerebri ventriculorum obstructionem, secun- dam musculorum temporalium *h)* compressionem, ter- tiam refrigerationem cerebri validam per morbos acu- tos pravarum accessionum initio, quartam compressio- nem anteriorum cerebri ventriculorum, quintam dolo- ris immanitatem, qua animalis spiritus labefactatur.

In cerebro uno omnes contendunt ore esse cari se- dem, sed variae varios tenent auctores opiniones. Hi carum ex nimia sanguinis abundantia et ebullitione, qua cerebri et ejus membranarum vasa adeo expandun- tur, ut comprimant mollem cerebri substantiam, et nervosi succi introitum in medullam per totum impe- diunt caput; alii ab obstructione meatuum cerebri, ejusdemque refrigeratione et humectatione, ab humore

scripsit hanc speciem Galenus. pract. s. p. m. 190. Ἐωράκα-  
μεν οὖν ἐπ' ἐνίων ἀρρώστων, ἡγρυπνηκότων ἐφεξῆς ἡμέραις τρισὶν  
ἢ τέταρσιν δυσδιέργετον ὕπνον γενόμενον, ὥς ὅλης ἡμέρας ὠφελή-  
σαντα μέγας, ἐπὶ δὲ παιδίων εἶδον πολλάκις, οὐ μιᾶς μόνον,  
ἀλλὰ καὶ δυοῖν ἡμερῶν ἐπ' ὠφελείᾳ μεγάλην γενόμενον τοιοῦτον.  
*f)* De causis morborum. c. VII. *g)* De locis affectis. I. IV.  
*h)* Idem legimus in Duretii commentar. in praenot. Coac. Hippo-  
crat. p. 51.



quodam frigido et crasso fieri posse condendunt, unde et ab algore, imbre, glacie, nive hunc morbum derivant. Alii in omni caro obstructionem aut densitatem, aut subsidentiam ventriculorum cerebri adesse putant, quae a materia pituitosa, quae per nares excerni debuerit, sed in ventriculis retenta sit, ducunt. Accidit carus ex medicamentis tum assumtis, tum extra applicatis; ipsa quoque venena carum inducunt, ut ex morsu aspidis soporem et torporem lethalem accidisse Plutarchus *i)* refert, Huc et fungorum quorundam esus spectare videtur. Sunt qui et a carbonum fumo derivent profundum hunc somnum *k)*. Inflammato diaphragmate et pulmone urgere dicunt carum, cum sanguis tum temporis vehementius ferveat. Alii *l)* inflammationem cerebri cari originem causamque habent. — Tres distinguens B. d. Moor cari species, suas cuique attribuit causas.

Primae cari speciei causam brevitatis gratia per spirituum dissipationem exprimit *m)*. Revera enim in febribus multi dissipantur spiritus, praecipue accedentibus vigiliis aut phrenitide. Sanguis a febrili organismo imminutus nimium replet fibrillas arteriarum, per meningem tenuem et corticalem cerebri substantiam dispersus *n)*.

Secundae cari speciei causam febrilem habet paroxysmum, qui nullam fermentationem aut effervescentiam in sanguine efficit, sed calorem, aestum, expansionem nimiam *o)*.

Tanquam tertiae speciei causam virium accusat defectum; quippe quanto diutius febrilis ille orgasmus perseverat, quanto spiritus magis dissipantur, quanto

*i)* In vita Antonii. c. 86. *k)* Strabo. I. 6. Geograph. p. 535. Frid. Hoffmanni. Opusc. theologico phys. med. XI. *l)* Petrus Salius Diversus. De affectibus particularibus. *m)* l. l. p. 224. *n)* Hoffmann. l. l. p. 59. *o)* B. d. Moor. l. l. p. 223.



sanguis magis a naturali desciscit, tanto magis vires fatiscunt *p*).

Ab apoplexia carus differt stertore et spirandi libertate, quae in illa nunquam est, et febre, quae in caro ab initio venire solet *q*); a lethargo, quod carus longe profundior somnus est, quod in illo aegri vehementius febricitant, graviter laborant, nec semper excitari possunt *r*); a comate, quandoquidem febris adest satis vehemens *s*).

Quoad prognosin cari, non possumus non mala nuntiare. Jam Hippocrati malus hujus morbi eventus notissimus erat *t*). In veram apoplexiam non raro degenerat carus; nonnunquam et non raro accidit, ut in affectus paralyticos, soporosos, suffocativos, asthmaticos delabantur carotici *u*). Excipiunt carum aliquando convulsiones, et ipsa mors. Aliquando post aliquot dies oculos attollunt carotici, cibum petunt, et feliciter evadunt *v*)!

### §. 29.

*Somnus, nisi quietem corporibus, et medicinam quandam laboribus adferret, contra naturam putarem.*

Cicero. de finib. V. 54.

Sanus somnus defessas animae facultates reficit, obtusos intellectus et sensus acuit, excitatas passionum turbas sistit, cogitationum impetus studiis et vigiliis distractos et enervatos sedat, et recolligit, corpus de-

*p*) Ibidem. p. 225. *q*) Schneid. de morbis capitis. p. 459. Duret. comment. in praenot. Coac. Hippocrat. p. 91. Forestus. l. l. X. observ. 79. B. d. Moor. l. l. p. 230. *r*) Schneider. l. l. p. 489. *s*) B. d. Moor. l. l. p. 198. *t*) In Coacis §. 178. Aphorism. VI. 51. Celsus. II. 8. *u*) B. d. Moor. l. l. p. 208. *v*) B. d. Moor. patholog. cerebr. p. 231.



neque novis viribus instruit, et ad integram vitam restaurat. Qui hanc divinam vim neque in defessum corpus neque in obtusum animum habet somnus, nescio an hic non magno jure morbosus vocari debeat.

Contemplabimur igitur morbosum somnum quoad vim et efficacitatem quam in corpus et animum habet, quippe quae noxia esse solet. Jam vero permultos consideravimus somni status morbosos, a quibus aegri non solum non recreati surgunt et novo virium acumine non instructi, sed obtusa mente et non sine magno dolorum et molestiarum comitatu; sic qui vini vel opii ope somnum advocarunt, capite laborare solent post expergefactionem; supra verba fecimus de variis morbis nervosis, qui sub somno paroxysmos patiuntur, et ne silentio oculorum morbos praetereamus, nominasse hic sufficiat palpebrarum glandularum affectiones, quae sub somno augeri solent, et inprimis mane aegris varia incommoda inferunt; spectat huc vera Celsi *w)* vox „somnus nonnullis dolorem auget,“ quibus inprimis arthritici adnumerandi sunt. Caeterum somnus corpus et animum non recreans variis oritur a causis ut a somniis, a curis et aerumniis oriundis, unde jure Cicero *x)*: „per somnum maxime earum rerum moventur reliquiae in animis, et agitantur, de quibus vigilantes aut cogitavimus, aut egimus:“ tum vero somnus hic morbosus omnes illos excruciat, qui abdominalium viscerum obstructione, sive chronica inflammatione sive induratione laborant; harum enim affectionum somnus corpus non recreans perpetuus est comes; idem accidere solet in primis exenthematum stadiis, sub quibus cutis calore mordace laborat, et non satis cognita hucusque sive inflammatione sive ob-

*w)* De medicina. II. 6.    *x)* De divinatione. I. 28. II. 67.



structione! Ut brevi praecidam, somnus hic morbosus rarissime causa morbi est, sed semper fere morbi symptoma; tale vero est quale a medico nullo modo negligi debet et omitti; observatur enim non solum in principio et cursu morbi sed supervenit etiam non raro in ejus declinatione! —

---



MAURIT. ADOLPH. NAUMANNI

DOCT. MED. LIPSIENSIS

DISSERTATIO INAUGURALIS MEDICA

DE

SIGNIS EX URINA

QUAM

LIPSIAE MDCCCXX

PUBLICAE DEFENDIT JAM VERO ADNOTATIONIBUS  
QUIBUSDAM AUCTAM ITERUM EDIDIT.

---



MAHIT ADEPTA

DOCT. MED. LINCOLN

DISSECTATIO IN ANATOMIA

DE

SIGNIS EX URINA

DE

LIPSAE MOCOSAE

PLURIMAE REPERTAE IN VERO ANATOMIA  
QUIBUSDAM ANATOMIA TITULUM HABENT

---



## C A P U T I.

### *Argumenta generaliora complectens.*

#### §. 1.

#### *Prolegomena historica.*

Inter omnes fere constat, non solum in philosophicis, sed etiam in physicis aliisque disciplinis, historiam maximae esse dignitatis, et summam mereri attentionem. Quaeres fortasse, quo modo? — et recte quidem; respondeo autem, ne quid praetermissum aut relictum putes, experientiam optimam esse magistram, eamque docere, temere et fortuito nos scientiarum cognitioni studere, nisi, quae a veteribus jam detecta fuerint, ipsi perspecta habeamus. Quid enim, ut CICERONIS verbis utar, quid est aetas hominis, nisi memoria rerum nostrarum cum superiorum aetate contexitur <sup>a)</sup>? Quae cum ita sint, omnibus est utendum, quae, velut superiore e loco, a veteribus excogitata fuere, ut portum paratum nobis et perfugium praebeant, quo tutius feliciusque, et ea, quae jam experientiae ad amussim respondent, et ea, quae manca fuere hucusque incertaque, perspiciamus. — Quare mihi, de semiotice urinae dicturo, non absurdum videbatur, paucissimis solummodo ea explanare, quae veterum diligentia hic exaravit, quae quidem digna statuissent, in quibus elaborarent. Ita enim optime fraudibus nonnullorum prae-

a) De orator. cap. 34.



vertamur, qui, aliorum laboribus exornati, suos esse fingunt. Namque

Neglectis urenda filix innascitur agris *b*).

Quo autem vicissitudinis specie aliqua gaudeat relatio nostra, prout occasio fert, quicquid notabile apud veteres de urina relatum inveni, breviter adjungam.

Urinae inspectionem in medicina antiquissimam esse, nullus est qui dubitet, cui vel leviter notum sit, quanti Asclepiadae omnium excretorum humorum in morbis inspectionem aestumaverint, ut inde crisis certam theoriam stabilirent, cujus quasi testes prae caeteris *Coaca praesagia* existunt, utpote vetustissimum medicinae monumentum, in quo multorum saeculorum labores congestos vidimus *c*). HIPPOCRATES ipse, qui doctrinam de coctione primus omnium enucleavit, quatuor in corpore humano sano humores, inter quos et aquam in liene praesertim accumulata, agnovit; hanc certis intervallis per corporis compagem distribui, et per ejus colatoria ejici, sibi finxerat *d*). Cautam urinae inspectionem praecipue prognosi accommodavit, quod innumeri fere loci in ejus scriptis dispersi testantur, imo edocuit ipse verbis insequentibus: οὐρα, καὶ ὑποχωρήματα, καὶ ἰδρωῖτες, εὐκρίτα καὶ δύσκριτα, καὶ βραχέα, καὶ μακρὰ τὰ νοσήματα ἐπιφαινόμενα δηλοῖ *e*). Sueta autem diligentia, et hic, divus ille auctor tantam observationum quasi farraginem nobis reliquit, ut ab ejus inde temporibus vix, ac ne vix quidem, incrementa coeperint. Physiologiam simul excoluit, neque judicium de urina ullum in morbis ferendum putavit, nisi omnes, quibus in statu sano obnoxia est, mutationes antea rite percepisset. Itaque in Prorrheticis ad-

*b*) HORAT. Satyr. L. I. sat. III. v. 37. *c*) AUBRY les oracles de Cos. übers. Aubrys Commentarien über das erste und dritte Buch der Volkskrankheiten des Hippocrates. Leipz. 1787. 8. *d*) Institut. hist. med. auct. Jo. CHR. GOTTL. ACKERMANN. Norimb. 1792. 8. §. 110. SPRENGEL Gesch. der Arzn. im 1. Bande. *e*) Aphorism. Sect. I. aphorism. 12.



monuit, urinam potui tum copia, tum crassitie respondere et proportionis modulo exire debere. — Vtrum autem HIPPOCRATES in febribus urinam moventia adhibuerit, ex FREINDII sententia, plane non constat: tunc enim nondum repertam esse talem medicinam, existimat *f*). Nihilominus tamen, cantharides quasi diureticum ab HIPPOCRATE (de victu in acut.) laudatas fuisse, contra quam fas est, contendere nonnulli ausi sunt *g*). — Secundum ARISTOTELEM urina *ὑγρὸν τροφῆς περιττώμα*, i. e. humidum alimenti excrementum videtur *h*). — Igitur fluidum illud excrementitium pro sedimento et reliquiis tam potus, quam ciborum liquidiorum antiquissimis illis temporibus haberi solebat.

Sed et aliorum populorum vetustissimam historiam si paulo curatius lustraveris, ubique sacerdotes vel medicos ex urinis prognostica cecinisse, vides. De regni Chinae medicis VOLTAIRIUS id affirmare conatur *i*), de Indorum alii. — Imo et barbaris Europae septentrionalis populis jam diu ante Germanorum adventum urina quasi summum videbatur medicamentum; etenim narrat DIODORUS SICULUS, Celtiberos dentes et corpus urina fricare consuevisse, hanc optimam corporis curam existimantes *k*); idem refert, in Aegypto PHEREN regem, magni SESOSTRIS filium, ope urinae muliebris a coecitate decem annorum fuisse sanatum. Qua de re non miremur, si ex PLINIO cognoverimus, ad morsum aspidis unum refugium habuisse priores, ut percussus urinam suam biberet *l*). Cel. CASPAR. BAR-

*f*) JOAN. FREINDII comment. novem de febrib. ad Hipp. hist. morbor. popul. accomodati. Amstelodam. 1717. 8. *g*) J. DAN. GEYERI tractat. physico-med. de canthar. Lips. et Francof. 1687. 3. p. 36. *h*) Oeconomia Hippocratis alphabeti serie distincta, aut. ANUTIO FOESIO, Mediomatrici medico. Francofort. an. salut. 1588. fol. p. 468. *i*) Essai sur l'histoire universelle par VOLTAIRE à Basle T. III. 8. T. I. — ANDR. CLEYER de medicina Sinica. *k*) Biblioth. historica. I. 5. c. q. — CATUL. 39. 17 ff. *l*) C. PLIN. SECUND. h. n. lib. 37. quos ed. et not. illustrav. JOAN. HARDOVINUS e societ. JESU. Paris 1748. T. II. fol. — L. 8. cap. 58.



THIUS ad hunc locum, hoc de animalium omnis generis morsibus dictum esse, innuit, quorum scilicet sequelae remedio isto nauseoso tollerentur *m*). Simile quid immortalis ille historiae parens HERODOTUS de Libyae incolis refert; quodsi enim pueris spasmus superveniat, inventam esse ab iis medicinam; urina enim aspersa hirci eos liberant. Ipse autem relationem quodammodo in dubium vocare videtur, dum nempe addit: λέγω δὲ τὰ λέγουσι αὐτοὶ Αἰβυες *n*).

THEOPHRASTUS ERESIUS asplenium trichomanes remedium contra stranguriam declaravit, nam dixit ipse: πρὸς στραγγουρίαν τὸ τριχομανὲς ποιεῖ ο). — Posteris temporibus, cum HEROPHILUS et ERASISTRATUS florere inciperent, semiotice in universum negligebatur, dum illi signa quidem inquirerent, at „latentium rerum conjecturas ad rem non pertinere, quia non intersit, quid morbum faciat, sed quid tollat,“ existimantes *p*), causas perscrutari plane negligenter. Quare et de signis in universum notitiam nonnisi empiricam habuere, erroribusque implicabantur, ita e. g. ERASISTRATUS, ut postea ASCLEPIADES, renes frustra a natura conditos putarunt *q*). Apud DIOSCORIDEM ANAZARBAEUM primam diureticorum certam mentionem invenimus, qui nimirum ononidem spinosam ad augendam urinae excretionem commendavit *r*). — ASCLEPIADES vero, methodicorum princeps, empiricos et dogmaticos, si quid posset, conciliare studens, semioticem valde excoluit, et singularem quandam de urinae secretionem theoriam proposuit; ex ejus enim sententia potus in ventriculo evaporatur, quo facto atomi a se invicem

*m*) CASPAR. BARTHII adversarior. comment. L. LX. Francof. ad. Moen. 1648. fol. *n*) HERODOT. histor. l. IV. c. 187. *o*) Histor. plantar. l. VII. c. 13. *p*) CORNEL. CELSI de medicin. lib. I. praefat. mihi (ed. Lips. 1766.) pag. 10. *q*) THOM. BARTHOLIN. anatome. Lugdun. Gallor. 1684. 8. pag. 186. *r*) FR. G. VOIGTEL vollst. Syst. der Arzneimittellehre, herausg. v. C. G. KÜHN, Leipzig 1816. 4. B. 3. — B. 1. p. 52.



disjecti per viscerum interstitia partim sanguini admiscuntur, partim ad colatoria derivantur, uti lotium s).

Urinam in locis sacris reddere non licebat; unde sub NERONE damnati sunt, qui urinam in eo loco demiserant, in quo statuæ aut imagines erant principis t). Nec reddendæ causa adversus solem aut lunam denudari, fas erat u). COLUMELLA, qui iisdem fere temporibus floruit: urinam dixit humorem serosum, qui e renibus, vesicaque profunditur; idem, aptiorem esse surculis hominis urinam, quam sex mensibus passus fueris veterascere, animadvertit v).

Vectigal urinae, ut omnibus est notum, VESPASIANUS imperator instituit; inde quoque lucrum non aspernatus, cuius odorem qualibet ex re bonum esse, filio consilium improbanti respondit. Doctiss. CASAUBONUS, BEROALDI sententiam amplectitur, exactum hoc vile vectigal a fullonibus existimantis, quos plurimum urina uti solitos, testantur multi veterum loci w). Potest tamen intelligi de stipendio, ab iis exacto, qui per diem, in amphoris, quae per angipertos erant collocatae, vesicam exonerare vellent. Neque alienum mihi videtur, cel. LIPSII hac in re sententiam hic proferre; originem enim huic vectigali et causam in eo quaerit, quod in publico amphorae aut dolia stabant ad urinam reddendam, quam fullones, ut opinatur, deinde in suum vertebant usum x). Paulo infra doctiss. ille antiquitatis perscrutator rem extra omnem dubitationis aleam posuit, ubi e GEORGIO CEDRENO *Chrysargyri* pensionis rationem exhibet; fuit autem talis, ut quisque mendicus aut pauper, meretrix sive

s) ASCLEP. Bithyni fragm. dig. et cur. G. GUMPERT. 1794. 8. init. t) SUTTON. in Neron. c. 18. u) PLIN. h. nat. l. 28. c. 7. v) COLUMELLA de ré rustica. l. II. c. 15. w) CAJ. SUTTON. op. cum ISAACI CASAUBONI animadv. et diss. polit. I. H. BOECLERI. Argentorat. 1647. 4. ad Vespas. c. 22. x) JUSTI LIPSII opp. omnia. Vesaliae. typ. ANDREAE AB HOOGENHUYSEN 1675. gr. 8. de magnitud. Rom. l. II. c. 6. pag. 708.



jam emerita, omnis servus itemque libertus, inferrent in aerarium pro urina et stercore, jumentorum etiam, et canum, sive in agris, sive in oppidis habitarent. Eadem refert CONSTANTINUS MANASSES, chrysargyron ANASTASIUM imperatorem sustulisse, quod erat, ut omnes, vir, femina, pueri, servi, liberi, nummum argenteum nomine stercoreis et urinae fisco darent; item muli, equi, boves etc. Ipse autem apud PONTANUM legi, simile quid a FERDINANDO II, utriusque Siciliae rege institutum fuisse, cum Capuanis vectigal de urinis reddere imperasset *y*).

Atque hoc quidem perspicuum est; jam vero ad propositum nostrum revertamur. Antea autem PLINIUM nominasse non e re videtur, qui magnam urinae non rationem solum, sed etiam religionem apud auctores inveniri asserit *z*). Praeprimis autem urinae vires medicinales adnotavit, quarum nonnullas saltem heic recenseamus. Sic, folium in urina pueri impubis tinctum cum aphronitro, et ventri mulierum illitum, ne rugosus fiat, efficere dicitur *a*). Capitis ulcera manantia urina tauri efficaciter sanat, item hominis vetus, si cylamen adjiciatur et sulphur *b*). Jumentorum urina tormina sedat *c*). Macula in veste a cane rabido, non nisi ejus urina abluitur *d*). — Sed et contra vitiatam et impeditam lotii excretionem remedia quaedam proposuit; nam tormina urinae cichorium discutere *e*), ejus angustiiis autem abrotanum utile esse, dixit *f*). — ARETAEUS, qui DOMITIANO imp. floruit, quo nemo vividiores morborum imagines pinxit, ut in omnibus, sic etiam in urinae disquisitione HIPPOCRATEM aemulatus est. — CLAUDIUS vero GALENUS, quamvis, acutissimo suo nimium indulgens ingenio, omnia fere, quae antea aut excogitata aut observata fuerant, collegerit

*y*) GIAGONE Geschichte des Königr. Neapel. Ulm. 1758. 4. L. im 2. B. *z*) PLIN. l. c. lib. 18. c. 18. *a*) l. 22. c. 21. *b*) l. 28. c. 11. *c*) l. 30. c. 15. *d*) l. 18. c. 7. *e*) l. 20. c. 8. *f*) l. 21. c. 21.



vel emendaverit, urinae tamen theoriam nequaquam illustravit, imo subtilissima sua de humoribus quatuor cardinalibus sententia, incertam magis, atque vacillantem reddidit. In physiologicis autem rem feliciter perspexit, atque non solum humorum, qui in venis continentur, serosum excrementum, sed etiam potulentorum excretionem, urinam dixit *g*). Memorabile est, GALENI jam temporibus, omne urinam disquirendi negotium derisum fuisse a quibusdam. In III enim *ὕριων* QUINTI cujusdam indoctum effatum commemorat: tractare de urina non medico, verum fulloni convenire. Ipse enim tam firmo pede signis ex urina confisus est, ut maximum et unicum quandoque in semiotice aufugium uroscopia illi praeberet.

Post GALENUM medicinae studium a culmine suo relabi coepit, et plerique, propriis ditare artem observationibus ignari, certatim quasi Galenum exscribere, — MARCELLUS EMPIRICUS ad porriginem eximendam urina humana usus est *h*.) THEODORUS PRISCIANUS, GRATIANI imp. archiater, brevem quidem, ast elegantem nobis reliquit urinae descriptionem, quam hisce verbis expressit: Est autem urina naturalis, quae corporis quietem et sanitatem manifestat, rubra mediocriter, subpinguis et tactu calida; habet naturaliter nebulas; quantitatem vero ex accepto potu adhibere, non convenit *i*). — CAELIUS AURELIANUS, HONORII Caesaris coaelaneus, in epilepsia medicamina urinalia laudat, quae etiam diuretica dicuntur *k*). — THEOPHILUS, cui a praetorianorum imperio, quo ornatus dicitur, PROTOSPATHARII cognomen erat, de urina libellum maxime e GALENO conscripsit. — PAU-

*g*) FOES. oecon. Hipp. l. c. p. 468. *h*) MARCEL. EMP. de medicin. empir. c. 4. *i*) THEODOR. PRISC. de curat. morb. l. V. ex edit. ANDREAE RIVINI. Lips. 1654. 8. — l. II. c. 1. *k*) CAEL. AURELIAN. *Siccensis* de morb. acut. et chron. l. VIII ex recensione J. CONR. AMMANI, accedunt scholia THEOD. JANSSON. ab ALMELOV. Amsterd. 1772. — chron. l. I. p. 314.



LUS AEGINETA, contra incontinentiam urinae cantharides primus adhibuisse videtur *l*). Sed jam ars medica Europae fines deseruerat, qui nimirum crassa obvoluti barbarie, scientiarum cognitione indigni videbantur, et ad Arabes transierat, qui, diligentes Graecorum discipuli, studio quidem majori semioticen professi sunt, neque tamen ejus limites valde auxerunt. — Interea in regno Neapolitano, in schola illa celeberrima *Salernitana*, medicina reviviscere coepit. Salernitanis jam notum fuit, urinae excretionem quoad quantitatem saepissime variare sanitate illaesa, nam

Provocat urinam mustum, cito solvit et inflat *m*).

Quamquam ignotum sit adhuc, quisnam carmen illud Salernitanum composuerit, et

Quis tamen exiguos elegos emisit auctor,  
Grammatici certant, et adhuc sub judice lis est *n*).

Ultimus Graecorum, JOANNES, qui ACTUARIUM munere fungebatur, et rei frumentariae militaris praepositus fuit, compendium de urinis nobis reliquit, in quo praecipue quidem GALENI doctrinam exposuit, hinc illinc vero observationes, quas ipse fecit, nobiscum communicavit. Ita e. g. observatio nobis occurrit non rejicienda de succo uvarum diuretico, qui urinam sine noxa provocavit nigram. Alio loco, urinam Venetam, si modo per medicamenta talem acceperit colorem, nil mali praesagire, alioquin autem, aequae ac nigram, pessimum praebere signum, doctissime praecepit *o*). — Post ACTUARIUM, prima in occidente prodit ejusdem argumenti monographia in PETRINI MONTAGNANAE diss. de urinis. Patavii 1487. edita.

Sed jam ita abutebantur hoc signo medici, ut re-

*l*) PAUL. AEGINET. de re medica. Lib. VII. c. 3. *m*) L'art de conserver sa santé composé par l'école de Salerne. à la Haye 1743. 8. §. 18. *n*) HORAT. art. poet. v. 77. *o*) JOAN. ACTUAR. de judicio urinar. l. I. c. 20.



liquis omnino rejectis, superstitiose de urina aegrotorum judicarent, atque vaticinarentur quasi, imo vilem et absurdam inde conficerent doctrinam, *uroscopiam* dictam, quam non solum morbis accommodarent, sed et lapidi philosophorum inveniundo aptissimam autumabant, quod iis temporibus certe non mirum, cum et hodie

Nitimur in vetitum semper, cupimusque negata.

Sed Hercle! optimum est, quod stultorum illorum memoria conservata sit hucusque, quia ex TACITI divina mente praecipuum munus annalium videtur, ne virtutes sileantur, atque pravis dictis factisque ex posteritate metus sit *p*). Si vero jam antea, quae ex Galenicis, Arabistis, Latinobarbaris aliisque hauserant, theurgicis speculationibus originem dederant, eae summum attingere fastigium, postquam inde a PARACELSI temporibus, chemiae studium magis excoli coeperat, et plerique medicorum, semioticen antiquam Hippocraticam, chemiam, alchemiam, astrologiam et magiam una commiscentes atque omnia conturbantes, veris scientiae progressibus ita obstabant, ut actum videretur de medicina, nisi eodem tempore summi quidam viri, doctrinae ubertate aequae ac ingenii dotibus eminentes, *uromantes* istos, qui omnia ex urinis divinare vellent, atque *urocriteriis* suis mirum in modum delectabantur, felicissimo cum eventu debellassent. — Tanti, unius THEOPHRASTI, acutissimi caeterum viri, auctoritas valuit, qui Galenicae doctrinae quam maxime infensus

Stat contra, starique jubet; parere necesse est.

Nam quid agas, cum te furiosus agat, et idem Fortior *q*)?

Corpus ex sulphure, salibus et mercurio compositum sibi finxit, atque haec tanta pronunciavit arrogantia,

*p*) Annalium. Lib. III. cap. 65.    *q*) JUVENAL. in satyr. III.



ut lectoribus stomachum moveat; ita enim eloquitur:  
 „Meine Schuhrinken seind gelehrter, dann ewer Galenus vnd Avicenna. Mein Bart hat mehr gesehen, dann alle ewere hohe Schulen, vnd ihr dörft nit dahin riechen, wo ich geschmecket habe. Ich wird Monarcha, vnd mein wird die Monarchey seind, vnd gürte all' euch ewere Länden.“ etc. — Altera autem ex parte, injuste, quodcunque de urina iudicium omnino rejiciendum esse, nonnulli existimavere, sed eos jam pridem experientia ipsa refutavit, et

Incidit in Scyllam, qui vult vitare Charybdim.

Sequitur inde quam vera sint, quae GROTIUS edixit:  
 „Nulla secta est, quae omne vidit verum, nulla, quae non aliquid ex vero.“

JOANNES BAPTISTA HELMONTIUS, qui novam secretionis theoriam ornavit, omnium humorum primordia, inde ab initiis vitae foetus, inesse in secernendi instrumentis, existimavit *r*). Idem celeberrimus auctor, theoria sua, de volatili ex fixo conservatrice, destructivo et restaurativo, tantum, apud omnes fere, sibi meruit plausum, ut semioticam urinae dignitatem non parum adjuvaret *s*). Nihilominus vero FUCHSIUS urinae inspectores asinos et οὐροποιοὺς vocavit, qui pluris quaestum urinarium, quam veritatem ipsam facerent *t*). Alius hujus temporis scriptor querelas de uroscopia aequae vehementes extollens, ita ingemuit:

Dum lotium infelix spectans, inde omnia captat,  
 Dum tentat pulsum venae, dum stercora versat,  
 Fallitur et fallit.

Attamen et genuini veterum asseclae et his temporibus non deerant, inter quos CHRISTOPHORUS a VEGA, non ignobilis aphorismorum Hipp. commentator, pri-

*r*) ERN. PLATNERI quaest. phisiol. l. II. Lips. 1795. 8. p. 192. ss. *s*) Diss. inaugur. med. de volatili et fixo Aut. JOH. ELLERS, praesid. JOHREN. Rintelii, 1673. 4. *t*) PANAROLI observ. med. pentecoste V. observ. 15.



mas propemodum tenet. Humorem, qui in potibus et alimentis continetur, in unam coire substantiam dixit, cujus partem magis liquidam et aquosam jecur sugat, ac a renibus trahatur, qui urinam percolent; quod vero non trahatur a jecore, per ventrem delabi *u*). Opinio, pro anatomica ejus saeculi scientia, satis apta, atque phaenomenis omnino respondens. Aliter hac super re cel. HIERONYMUS CARDANUS cogitavit, de quo num in mathesi et philosophia, an in medicis majores sibi pepererit laudes, decernere vix ausim, quippe qui in EUCLIDIS, HIPPOCRATIS et ARISTOTELIS operibus aequè versatus fuerit. Etsi tales calumnias, quales SCALIGERUS irato animo in eum eloquutus est, mereri non videtur, in libro tamen, quem de urinis composuit, ideae tam superstitiosae ubique offendunt, ut saepissime, quid dicere voluerit cel. autor, dignosci nequeat. — Ab iis inde temporibus, volatilia quaedam medicamenta, ut spiritum salis ammoniaci, urinosa vocabant, quia ex iisdem, quibus lotium, partibus constitutivis composita videbantur. — *Persas* cardamomo vesci solitos esse, quando urinam emittere, spuere, aut item emungi, praecavere vel-  
lent, doctiss. LUDOVICO CAELIO RHODIGINO, qui tum inprimis floruit, non ignotum fuit *v*).

PROSPER ALPINUS omnia fere, quae ab antiquissimis medicinae proceribus edicta fuere, summa diligentia collegit, sed utinam ordo, quem secutus est, diligentiae par fuisset. Praecipue GALENUM exposuit, cui aequè illustr. HIERONYMUS CAPIVACCIVS adstipulabatur *w*). FORESTUS contra, etsi urinarum judicium non plane rejecerit, tamen illud pro incertissimo habebat. Circa hoc tempus cel. SENNERTUS scriptis in

*u*) CHRIST. a VEGA com. in lib. aphorismor. Hipp. Venet. ap. GRATIOSUM PERCHACINUM, 1571. 8. ad l. IV. aph. 83. p. 295.  
*v*) LUD. CAEL. RHODIGINI lect. antiquar. lib. XXX, seu thesaurus utriusque linguae. BASIL. 1550. Fol. — Lib. 26. cap. 24. *w*) Vid. hic et alias, ubi citata desunt, opera infra laudata.



publicum editis, etiam adversus uroscopos prodiit, atque cum multis aliis seminis praeparationem renibus adtribuit *x*). — FABRICIUS *ab* AQUAPENDENTE, qui usque ad annum aetatis octogesimum anatomiam docuit et demonstravit in academia Patavina, primus omnium fibras musculares vesicae urinariae descripsit *y*). — Acutissimus vir JOANNES RIOLANUS, medicus Parisiensis, qui CV corpora humana dissecuisse gloriatus est, renes communicare per plexum coeliacum cum ventriculo, indeque fieri, quod uno alterove horum viscerum laeso alterum condoleat, ingeniose ostendit *z*). Magnum ejus antagonistam, THOMAM BARTHOLINUM, medicorum tunc temporis sine dubio principem, dysuriam, quae nullas mechanicas agnoverat causas, cantharidibus sanasse, refert illustr. HAHNEMANNUS *a*). SANCTORIUS a SANCTORIO de proportionem urinae ad reliquas corporis evacuationes inprimis vero ad perspirationem, in ingrato suo et laborioso opusculo placita quaedam proposuit.

Sed auri sacra fames iisdem fere temporibus scientiam de urinis, casu felici, non parum adauxit. Anno enim 1679. BRANDIUS, mercator Hamburgensis, qui bonis malo fato amissis, auro, quod in lotii principiis occultum opinabatur, res suas reficere putavit, id ipsum quidem non, sed ejus loco *phosphorum* in urina invenit *b*). Non longe post, KUNKELIO *ab* LÖWENSTERN, viro chemica scientia spectabili, contigit, ut eandem detegeret substantiam *c*). Ratio autem, quouterque productum illud ex urina pararet, tot tantisque

*x*) Ej. opera L. B. 1676. Fol. Vol. IV. *y*) Encheirid. anatom. et pathol. a. J. RIOLANO fil. L. B. 1645. 8. p. 151. — Handbuch der Anat. Physiol. u. s. w. von J. G. BERNSTEIN, Leipz. 1794. 2 B. 8. B. I. p. 561. *z*) RIOLAN. encheirid. an. l. c. p. 148. *a*) Organon der rationellen Heilkunde, von SAMUEL HAHNEMANN. Dresd. 1810. 8. Einleit. p. 34. *b*) LEIBNITII histor. invent. phosphor. in Miscellan. Berolin. T. I. p. 83. *c*) KUNKEL v. LÖWENSTERN vom Phosphoro mirabili, und dessen leuchtenden Wundern. Leipzig, 1676.



premebatur difficultatibus, ut valde pretiosum esset, usque dum cel. MARKGRAFIUS meliorem facilioremque phosphorum parandi methodum publici juris fecisset *d*).

Chemia et anatomia interim magis magisque ex-cultae, saniori physiologiae viam paraverant; nihilo-minus autem versus finem saeculi decimi septimi uro-mantes non desiderabantur, ita, ut JOAN. ANDREAS STISSERUS severissimis verbis eos reprehendere coactus fuerit. Et revera tanto furore eos allocutus est, ut non possim non, quin parvam solummodo elogii istius partem hic enarrem *e*). Cum descriptione et enumeratione pseudomedicorum ita incipit: „Nefanda in credulum genus hominum, nequitia et avaritia ducti, quotidie exercent scurrarum et nebulonum magistri, agyrtae, chymistae, carbonipedes, fumivenduli, impudentissimi uromantes, veteratores fastidici, aniculae sordidae triobolares aliudque impostorum maleficum genus.“ Tandem disticho illo notissimo bilem evomuit:

Fingit se medicum quisquis idiota, profanus,  
Judaeus, monachus, histrio, rasor, anus.

Sed incassum omnia; nam etsi STAHLII, immortalis viri, auctoritas tum maxime valeret, isque uroscopiam plane rejiceret, illam non solum exercuere bene multi, sed lotium medicamentis adnumerare efficacissimis non aspernati sunt. Prodiit enim circa hoc tempus famosum illud opusculum: Neuvermehrte heilsame Dreck-Apothek, wie nämlich mit Koth und Urin fast alle, ja auch die schwereste, giftigste Krankheiten, und bezau-berte Schäden vom Haupt bis zu den Füßen, inn- und äusserlich glücklich curiret werden, von KRISTIAN FRANCISCUS PAULINI, 1697. 8. In prooemio causas, quae eum instigaverant, ut hunc susciperet laborem

*d*) VOIGTEL Arzneymittel I. c. B. IV. p. 42. *e*) J. A. STISSERI med. Hamburg. Febr. intermitt. considerat. nova. Brunswig. 1687. 4. pag. 44.



sordidum ita exposuit: „Ein Weiser erinnere sich, wie er aus Leimen gemacht sey, und darümb billig alles für Dreck achten sollte, und sein Fleisch üm und üm würmicht und kothigt, er selbst aber Thon und eitel schändlicher Koth sey. Zur Erinnerung dieser dreckigten Herkunft, und unfläthigen Heymath hat mir beliebt, die theueren Schätze und merkwürdige Geheimnisse des Koths etwas tiefer zu untersuchen.“

CORNELIUS HORLACHERUS an. 1691. in eodem homine, urinam potus ab urina sanguinis valde differre, doctissimo quodam opusculo veteribus demonstravit, propriisque experimentis institutis confirmavit. Neque LAURENTIUS BELLINIUS hic omittendus videtur, qui, magni Toscaniae ducis archiater, structuram renum, et inde pendentem urinae secretionem, felicissime investigavit *f*). — MORTONUS et TORTIUS, viri ingenio et doctrinae laude aequae celebres, qui in febrium, praecipue intermittentium, naturam summo cum studio inquisivere, symbolis non contemnendis de urinae in earum decursu, diversisque speciebus phaenomenis, semioticen ditarunt. Attamen et his temporibus, BURSERIO teste, nauseosis rebus, uti urina humana, aliisque aut absurdis, aut plane nociferis in morborum medela passim utebantur medici *g*); qua in re solatium afferre aegrotis existumo, „dum modo dux gregis sit ipse caper.“ — Cel. HERMANNUS BOERHAAVIUS, etsi saepissime theoreticis aliorum speculationibus uteretur, assiduam tamen observationem nunquam omisit, et quoad urinae dignitatem, magnam partem veteribus adstipulabatur.

Quod notitiam spectat chemicam, multum jam adaucta illa fuit et scientia, quae semper est *χρησιμὸν*,

*f*) LAUR. BELLINI opera. Venet. 1708. 4. *g*) Institut. med. practicae, aut. JO. BAPT. BURSERIO de KANILFELD. Lips. 1798. T. IV. 8. — T. I. p. 194.



ὅταν δέλωσιν *h*), praxi medicae inservire coepit. FRI-  
DERICUS enim HOFFMANNUS chemicam ejus naturam  
bene nouerat, et inprimis tres in ea distinxerat salium  
species, sal tartareum puta, ammoniacale, et sal in  
igne fixum, partim alcalinum, partim medium *i*). Cum  
veteribus, natura ipsa praemonstrante, urinae ad se-  
mioticen dignitatem stabilivit vir eximius. Cujus exem-  
plum, cum multi sequerentur, factum est, ut cel.  
FRANCISCUS REGA suarum esse duxerit, nimias istas  
laudes doctissimo opusculo paululum refrenare, dum  
praecipue ostenderet, in diversissimis morbis simile  
quandoque conspici lotium, ut in febribus acutis, et in  
scorbuto. — Initio saeculi decimi octavi, quamquam  
interior urinae natura magis nota fuit, tamen putre-  
dine sola eam generari putabant. Cum vero, eam eva-  
porando, crystallos obscuras obtinerent, quae ulterius  
depuratae sal essentielle urinae constituerent, praeter  
sal culinare, et illud, quod microcosmicum nonnulli  
dicebant, quasi partes ejus principales acceperunt. — Cry-  
stallos illas minutissimas, in febribus nervosis faustis-  
simo omine urinae supernatantes, KLINKOSCH et TICHY  
primi observarunt *k*). CRUIKCHANK, fluidum illud  
excrementitium reagentium, ut vocant, chemicorum  
actioni exposuit, et multas, quas in statu morbo-  
so su-  
bit mutationes, experimentis suis optime illustravit.  
BERGMANNUS et SCHEELIUS acidum lithicum in lotio  
detexerunt, eosque cel. FOURCROYUS insecutus, maxi-  
ma diligentia, abditam urinae naturam eruere, non  
sine fructu conatus est, nam principii urinosi inventor  
exstitit, cujus denique experimenta, novissimis tem-  
poribus, magno scientiae emolumento doctiss. BERZE-  
LIUS repetenda curavit. — Quod vero adtinet ad semio-

*h*) SOPHOGL. Clytemnestra. Act. IV. Scen. III. *i*) FR. HOFF-  
MANNI med. rational. systematica. T. IV. Halae Magdeb. 1739.  
4. — T. I. pag. 14. *k*) KURT. SPRENGEL Handbuch der Semiotik.  
Halle, 1801. §. 718.



ticen ipsam, tanta jam diligentia a veteribus exarata illa fuit, ut parum detegendi posteris relinquerent; interea vero penitiori arthritidis expositione, a MUSGRAVIO et HOFFMANNO instituta, quodammodo accrevit. Diabetis meliorem notitiam ROLLOI laboribus acquisivimus, et remedium sulphuricorum usus quem et ROLLOUS ipse <sup>l)</sup> et REDFEARN Anglus <sup>m)</sup> contra morbum istum truculentum adhibere docebant, variorum experimentorum a celeb. viris instituendorum occasionem praebuit. Scrophulosis aliaeque cachexiae, pari doctrina descriptae, aequae ad augendam urinae cognitionem contribuere. BROWNIUS quidem, ejusque asseclae lotii inspectionem ridiculam fere existimabant, sed eos, uti in omnibus, et hic deceptos fuisse, SPRENGELII, RICHTERI, KREYSIGII, HUFELANDI aliorumque summa auctoritas jam pridem evulgavit.

## §. 2.

*De praecipuis, qui de urina tractarunt, scriptoribus.*

Non inutile negotium a me susceptum iri existimo, si, postquam brevissimam prolusionem historicam praemisi, de praecipuis, qui de urinae semiotice pericula instituerunt, autoribus, simili brevitatis studio, eos solummodo enumerem, qui prae caeteris inter primores eminent. Hoc autem loco, studia semiologiae in universum mihi consideranti, multa sane occurrunt, cur ea, ab artis proceribus inprimis elaborata, a posteris non solum expetita, sed etiam conservata et culta fuerint; nam et scientia, et superstitione et aemulatione, imo pigritia et ipsa jactatione cursus incredibilis ad omnem excellentiam, ut in reliquis disciplinis, sic etiam in medicina factus est. Sed ea, prout occasio tulit, jam supra animadvertimus. Ne autem verbis solummodo ea attingam, quae ostendere volo, restat, ut ab

<sup>l)</sup> HUFELAND Journal der prakt. Heilkunde. B. N. Seite 360.  
<sup>m)</sup> Phys. med. Journal, 1800. Märzstück, p. 185.



antiquissimis inde usque ad nostra tempora praecipuos tantum, qui de urina scripsere autores, chronologice hic referamus. Etenim immensum esset opus, et ridiculum plane, si in disputatiuncula academica, omnes, quotquot sunt, qui de urinae semiotice, scriptis in publicum editis, bene meriti sunt, nominassem; quare non nisi monographias, et quidem optimas, hic recitare, in animo est, paucis, qui de signis in universum tractarunt, praemissis.

Subsidia, quibus, ut huic satisfaciam proposito, usus fui, partim ex bibliotheca BOERHAAVIANA elegi, partim ex cel. BERENDSII, Praeceptoris mei, schedulis depromsi, partim hinc illinc e scriptoribus decerpta, ipse adjunxi *n*).

Incipiamus igitur ab opusculis quibusdam maximi momenti, vel potius exactissimis totius semiologiae thesauris, uti dixi, caeteris praemittendis.

HIPPOCRATIS opera fere omnia, praecipue autem *Coaca praesagia* et *aphorismos*, quibus vir immortalis aeterna sibi posuit monumenta, huc pertinere, quisque facile videt. — LUDOV. DURETI interpretationes et enarrationes in *Coaca praesagia*. Paris 1559.

Apud GALENUM pauca inveniuntur, quae ab Hippocraticis oraculis discedant. Medicorum post GALENUM viventium opera HENRICUS STEPHANUS suo collegit in libro, cui titulus: *Medicae artis post Galenum principes* (ex ed. HALLERI. *Principes art. med.* Lausann. 1769 — 1774. Vol. IX. 8). Editio prima tam raro occurrit, ut manuscripti dignitatem assequuta sit. Porro hic nominari debent:

HIERON. CARDANI de caussis, signis ac locis morbor. Basil. 1583. 8. in Lib. I.

THOM. FIENI semiotice L. B. 1664. 8. — Ex cel. BERENDSII sententia doctissimus observator.

*n*) HERMAN BOERHAAV. *method. stud. med. emaculata et accessionib. locupletata* ab ALB. AB HALLER. Amstel. 1758. 4. T. II.



JODOCI LOMMII observat. medicinal. Antwerp. 1560. 8. recus. Ainstel. 1720.

PROSPER ALPINUS de praesag. vitae et mortis aegrotant. Venet. 1601. cur. BOERH. L. B. 1709. ex edit. GAUBII. L. B. 1754. 4. — Omnia e veteribus maxima cum solertia eruta, maximeque ex GALENO nobis tradidit.

Ejus operibus praecipue usi sunt posterī semioticae principes, KLEINIUS, GRÜNERUS, PEZOLDUS, LE ROI, CHRIST. VATERUS, aliiq. o).

Transeamus vero ad illos scriptores, qui sigillatim de urina disseruere. Hic opuscula duo Graecorum, THEOPHILI nimirum et JOANNIS, antiquitate caeteris praecedunt.

THEOPHILI PROTOSPATHARII de urinis libellus, quem restituit et notas adjecit THOMAS GUIDOTIUS. L. B. 1703. 8. Gr. et lat. sub Jatrosophistae nomine edidit FERDIN. MORELLUS. Lutet. Paris. 1608. 12.

JOANNIS ACTUARIJ libri VII. de urinis. Basil. 1529. 8.

Restat nunc, ut proximorum saeculorum praecipuos hac super re scriptores, ordine chronologico recenseamus, initium a PETRO DE MONTAGNANA facientes.

PETRI DE MONTAGNANA de urinis judicium. Patav. 1487. 4.

BERNARDINI GORDONI de urina tractatus. Ferrar. 1487. Fol.

Carmina de urinar. indiciis ab excellentissimo domino, magistro EGIDIO cum com. Venet. 1494. 4. repetita Basil. 1529. 8. Etiam sub titulo: Epiphaniae medicorum, per doctorem UDALRICUM BINDER composita. an. Dom. MDVI. 4.

PETRI DE LEONIS de urinis. Venet. 1514. Fol.

o) SCHLEGEL thesaurus semiotico-pathologicus. Stendal. 1802. 8. T. III.



CHRISTOPH. CLAUSERI Gespräch, dass die Betrachtung des Menschen-Harns ohne andern Bericht unnützlich. Tigur. 1531. 8.

PAULI GRISIGNANI de pulsib. et urin. liber. Salerno. 1643. 4.

JOAN. VASSAEI de judicio urinarum. Paris. 1545. 8.

VALENT. POLIDAMI de puls. et urin. Basil. 1546. 8.

BRUNONIS de usitato ap. medicos urinar. judicio. Erford. 1562. 8.

HIERON. CARDAN. Lib. de urin. in oper. Basil. 1562. 4.

FRANCISCI VALESII de urin. puls. ac febrib. lib. II. Complut. 1565. 8.

THEOPHRASTI PARACELSI de urinar. et puls. judiciis, vom Harn-und Pulsurtheil und der Physiognomie. Colon. 1568. 4. Argentor. 1603. 8.

LEONARD. THURNEISEN προκατάληψις oder praecoccupation durch 12 verschiedentlich neugemachte Harnproben. Francof. ad Viadr. 1571. Fol.

Ejusd. βεβαίωσις ἀγωνισμοῦ, oder von der nothdürftigsten Kunst des Harnprobierens. Berlin. 1576. 8.

LION. ROGANI de urinis L. III. ex Hipp. et Galen. collecti. Venet. 1575. 8.

ALPHONS. BACCA de rat. cognoscendi caussas et signa prosp. et adversar. urinar. L. III. Hispali. 1577. 4.

FRANC. ULMI de certa rat. judicandi ex urinis. Venet. 1578. 8.

GUIL. ADOLPH. SCRIBONII de inspectione urinae, contra eos qui ex qualibet urina de quolibet morbo judicare volunt. Lemgov. 1584. 8. L. B. 1585. 8.

SALUST. SALVIANI de ur. causs. differ. et judic. L. II. ROM. 1587. 8.

MARCI ODDI de urin. different. et judic. L. II. Patav. 1591. Fol. (Tabulae, in quibus pauca desiderantur).

JOAN. ARGENTERII L. de urina. 1591. 8.



HIERONYM. CAPIVACCI de urin tract. Servestae 1595. 8.

HERCULIS SAXONIAE de puls. et urin. Francof. ad Moen. 1600. 8.

HIERONYMI MERCURIALIS de excrementis. lib. I. de urinis Venet. apud Juntas. 1601. p. 95.

De urinarum judicio, lucubratio nova. edit. a DAN. USLERO. Varisc. 1602. 8.

ALEXAND. MASSARIAE L. II. de puls. et urin. Venet. 1603. 4.

GUIL. RONDELET tract. de urin. Francof. 1610. 8.

FORESTUS de incerto urinarum judicio. Franc. 1610. 8.

JOAN. ZUCHII de urin. brevis et pulcherr. method. Bonon. 1613. 4.

LAUR. BELLINI de sanguinis miss. pulsib. et urin. Venet. 1647. 4. — BELLINIUS celebre quoddam experimentum instituit, ab inventore BELLINIANUM dictum; coquendo enim, aliisque auxiliis, urinam turbidam vel sedimentosam, limpidam; hanc autem, certa quadam ratione tractatam, sedimentosam effecit.

NELLANI GLACANI curs. medic. in T. III., qui semioticen, sive signa ex puls. et urin. continet. Bonon. 1655. 4.

HENRICI MARTINI anatome urinae Galenico-spargirica. Francof. 1658. 12.

THOM. WILLIS diss. epistol. de urin. Lond. 1660. 8. saepe recurs.

JOH. HEYN, drey unterschiedliche Tractätlein, das dritte begreift den Grund, wie man den Urin des Menschen künstlich judiciren könne. Francof. 1663. 8.

ANT. EGGEL apolegomena pro urin. humana. Amstel. 1672. 8.

EL. RUD. CAMERARII diss. quale signum in morbis praebeat urina. Tubing. 1680. 4.



CAROL. PATINI orat. in febribus medendis inspicendum esse lotium. Patav. 1688. 4.

CORNEL. HORLACHERI method. urinoscop. perfacilis. Ulm 1691. 12.

*Anonymi* relationes curiosae medicae von dem bisher so verachteten signo, dem Urin. Gotha 1703. 8.

THEODOR. ZWINGERI dissert. de uromantiae usu et abusu. Basil. 1705. 8.

G. E. STAHL resp. RUPPARD diss. de uromantiae et uroscopiae abusu tollendo. Halae 1711. 4. Colon. 1739. 8. — STAHLIUS in universum secundum theoriam, quam illi placuit exhibere, signa ex urinis rejiciebat; existimabat enim, eam non nisi materiam esse extraneam, quae corpori ingesta, humoribusque commixta, in renibus simpliciter sanguinem rursus deserat.

Diss. semiot. quinta, in qua judic. diagnost. et prognost. de sudore renali. praes. CHRIST. VATERO. respond. HAKE. Vitemb. 1720.

HENRIC. JOAN. REGA tractat. II. de urinis. L. II. Lovan. 1733. 8. repetit. Francofurt. et Lips. 1761. 8. — Ut dilectiss. meus Praeceptor putat, REGA is est, qui optime uromantum superstitiones et deliramenta critica lance ponderavit.

CONRAD. ZUMBACH DE KOESFELD de puls. et urin. fascic. indicator. Leid. 1741. 8.

BRENDEL diss. de phosphoro urinae. Goetting. 1742. 4.

JO. ALER. SCHLOSSER de sale urinae humanae nativo. L. B. 1753. 4.

C. W. PENSKY, praes. BÜCHNER diss. sistens phosphori urin. analysin et us. med. Halae 1755. 8.

ANT. DE HAEN rat. medendi, Wien 1757 ff. in T. I.

JANI PLANCI *Ariminensis* ep. de urina Veneta. Bonon. 1768. 8.

GEORG. PROCHASKA diss. de urinis. Vien. 1777. 8.



CHRIST. EBERH. WEIGEL de lotii arenulis. Gryphiswald. 1778. 4.

HALLÉ sur les phénomènes et les variations, que présente l'urine, in Mém. de la soc. de Médecine de Paris. Vol. III.

BERTHOLLET in Mém. de l'acad. des sc. de Paris 1780.

TH. LAUTH praes. J. R. SPIELMANN de analys. urin. et acido phosphor. Argent. 1781. 5.

ANT. FRANCISC. METTERNICH de urina, ut signo. Mogunt. 1784. 8.

H. F. LINCK, comment. (praem. reg. ornata) de analysi urin. Gotting. 1788. 4.

K. ANT. KORTUM, vom Urin, als ein Zeichen in Krankheiten, und von den Kunstgriffen der Harnärzte, wie sie daraus die Krankheiten sagen. Duisburg. 1793. 8.

FR. GAERTNER observata quaedam circa urinae naturam. Tubing. 1796. 4.

Ueber den Urin, als Zeichen. Landshut. 1809. 8. von Könné. — (In hoc libro theoria de urinis nova secundum philosophiam naturae [Naturphilosophie] proponitur).

Horum omnium laboribus coadunatis, semiotice urinae parum tamen ipsa accrevit, quia plerique quidem in scriptis veterum medicorum versatissimi erant, observationi vero non aequè dediti; attamen nonnulli propriis observationibus thesaurum ab antiquis acceptum ornabant, nam doctrina semper

Crescit occulto, velut arbor, aevo p).

### §. 3.

#### *D e n o m i n e .*

Antequam ad rem ipsam perveniamus, de nomine, synonymis, aliisque huc spectantibus quaedam prae-

p) HORAT. carm. l. I. Od. XII.



mittenda eo magis necessarium duxi, cum nullus auctorum, quotquot sunt, hactenus, quantum scio, hanc materiam, quae studiose explanetur, dignam statuerit. Disquisitio est, quae, etsi ad medicinam ipsam nil faciat, medico tamen non inhonesta videtur, neque utilitate caret, quaeque, si magis culta fuisset, ipsa nos eo perduceret, ut, quae veterum optimus quisque hac in re proposuerit, promptius faciliusque intelligeremus, quia

Scribendi recte, sapere est principium et fons *q*).

Nomen urinae sine dubio e Graecis derivari debet ab οὔρον, quod ipsum ab antiquiore stemmate ortum duxit, a voce ὀρός sive ὀρόος. Prima hujus verbi significatio *serum* est, nam lactis coagulati partem aquosam, in universum autem quemcunque humorem serosum denotat. Ita οὔριον ὠόν, ovum corruptum sive in saniem conversum, significat, quia nimirum ejus vitellum serosum sit, non amplius consistens, et generationi ineptum. Secundum cel. MARTINIUM οὔριον ventum secundum significat, ab ὄρω, exsurgo, orior. Ita autem a vento dici ova, quod quasi ventosa sint, et inania *r*). — Imo NICANDER serum sanguinis, alias ἰχὼρ dictum, οὔρον vocavit *s*); inde, quia veteres lotium pro serosa sanguinis parte habebant, id ipsum propria denominatione, οὔρον sive οὔρηνα appellatur *t*), quasi ὁ τῶν χυμῶν ὀρόος. Qui ultra progrediuntur, non dubitant, quin a Graecorum ὀρόος Latinorum *serum* derivatum sit, quod eadem fere ratione primo aquosam lactis partem, tunc vero quodcunque humidum denotet; neque medici desiderantur, qui serum pro urina nuncuparent, eamque *serum emulgens* di-

*q*) HORAT. art. poet. vs. 309. *r*) Lexicon philolog. praecipue etymolog. et sacrum, auct. MATTHIA MARTINIO, servo JESU CHRISTI in schola Bremensi. Fr. ad Moen. 1655. Fol. *s*) NICANDER Theriaca. vers. 708. *t*) J. G. SCHNEIDER, griech. deutsch. W. B. Leipzig. 1819. sub voce ὀρός.



cerent *u*). Eadem significatio in plerisque linguis obtinuisse videtur; nam etiam apud Hebraeos urina modeste aqua pedum, sive, quae inter pedes excernitur, dicebatur *v*). Idem ex vetustissimo, linguae Hungaricae vocabulo elucescit, in qua scil. lotium, *Vizellet* audit, a *viz* i. e. aqua, derivatum *w*).

Sequitur ex his, Latinorum urinam luculentissime Graecae originis esse, quod et VOSSIUS ipse doctissime illustravit *x*). — Prima ejus significatio *aqua est*, ut e. g. urina pericardii pro aqua pericardii *y*); cum autem aquam sanguinis praecipue in lotio contentam putarent, id ipsum, exemplo Graecorum, urinam, i. e. aquam sanguinis dicebant. Secunda verbi notio quodcunque fluidum, urinae quodammodo simile, indicat, uti semen, quod urina genitalis passim dicebatur *z*), ut apparet ex PLINII loco: „Sed incontinens asinae uterus urinam genitalem reddit“ *a*). Ita etiam οὐρέω, ut Latinorum *mejo*, tam urinae, quam seminis emissionem indicat *b*). — *Lotium* (a lavo, Graecorum λούω sive λόω, diluo, de quo et lotura et lotus) etiam primo aquam denotat, tunc urinam. Ex ill. MARTINII mente, luto et loto pro diluo veteres usurparunt, unde lotium a diluendis corporibus, synonymum urinae factum est; est enim quaedam velut lotio earum partium, per quas transit. Doctiss. VALLA, ut mihi quidem videtur, perperam lotium a supino, loto, derivat, et quo magis sartam tectamque suam efficiat sententiam, ad CATULLUM provocat:

Ut, quo iste vester expolitior dens est,  
Hoc te amplius bibisse praedicet loti.

*u*) RIOLAN. encheirid. l. c. *v*) Text. Hebraic. reg. II, c. 18. v. 27. *w*) MARTINII Lexicon l. c. *x*) Voss. etymolog. magn. sub voce urina. *y*) STEPHAN. BLANGARDI lex. med. tripertit. renov. ed. noviss. curat. a J. F. ISENFLAMM. Lips. 1777. 2 T. 8, p. 1316. *z*) SCHELLER ausf. latein. deutsch. W. B. Leipz. 1804. T. V. gr. 8. sub voc. urina, lotium etc. *a*) Hist. natural. L. VIII. c. 43. *b*) SCHNEIDER, l. c. sub v. οὐρέω.



Similiter autem Graeci a *λόω*, sive *λουέω*, s. *λοέω*, *λουτρον*, aquam balneo destinatam, et *λουτρον*, balneum ipsum, efformabant. Cl. GESSNERUS, lotium a diluendis corporibus sic dictum fuisse, profitetur, impurosque homines lotiolentos vocari, narrat c); quamquam alii adverbium quidem lotiolente agnoscunt, adjectivum vero plane rejiciunt. — In linguis originis Slavonicae ab aquae similitudine urinam *polike*, i. e. parvum lacum dixere. Apud VEGETIUM *minctura* et *minctus* occurrunt d); a verbo mingo, i. q. mejo, Graecis *ὀμιχέω*, urinam dejicio, cujus radix *μέχω* videtur. Id vero et aliam habebat significationem obscoenam, ut ex JUVENALI elucet.

Noctibus hic parant lecticas, micturiunt hic e).

Alia plane significatio, quae tamen ad communem multorum verborum fontem nos reducere videtur, verbo *urinare* est; indicat enim aquam subeo, Graecis *βυθίζω*, submergor, quod a *βυθός* vel *βάθος* derivatum videtur. Jam vero notum est, *urnam* a Grammaticis ab urina derivari, quod extra omnem dubitationis aleam eminet, si vasorum meminerimus, quae urinalia dicebantur; nam vinum Surrentinum in urinalibus habebant diffusum. Vasa haec, quae fuerint, explicat ANTONIUS AUGUSTINUS lib. II. de mensuris, ubi de vasis disseruit f). — Forsan inde concludere quis possit, sicut *βυθίζω* a *βυθός*, sic *urinor* ab *urina*, i. e. a vase excavato, a cavo, a profunditate, a lacu, derivari posse, quod vero posteris temporibus τῶ i rejecto, *urnam* pronunciassent? — VOSSIUS, et *urnam*, et *urceum* a vetustissima voce *orca* descendere, existimat g), quae primo belluam marinam, tum vero amphoram sive cadum indicat. Ex VARRONIS sententia,

c) JOAN. MATTHIAE GESSNER nov. ling. lat. thesaurus, sub v. lotium. d) VEGETIUS de re veterinaria. c. 33. e) JUVENAL. satyr. VI. v. 308. f) Vocabular. jur. utriusq. opera stud. PHILLIP. VICATI. 1759. 8. sub voc. urinalia. g) Voss. etymologic. l. c.



*urinare* est: mergi in aquam, in urbem *h)*. — Ex voce *urinor* *urinator* deducitur, Graecis *κολυμβητήρ* s. *κολύμβος*, secundum JAC. HOFFMANNUM *δότης* vel potius *δυόμενος* dictus, eo, quod pulmones ei hominum generi cavi sint, ac sic dispositi, ut diutius τὸ οὖριον ad respirationem cohibere queant *i)*. Inde MANILII celebratum illud edictum:

Illis in Ponto jucundum est quaerere portum;  
Corpora qui mergunt undis, ipsumque sub antris  
Nerea, et aequoreas conantur visere Nymphas,  
Expectantque maris praedas, et rapta profundo  
Naufragia, atque imas avidi scrutantur arenas *k)*.

Caeterum de *urinatoribus*, eorumque munere ex antiquis omnia collegit, elegantissimus scriptor, ANDREAS TIRAQUELLIUS. Inter alia etiam, Germanos non in balneis, sed in flumine lavari narrat, ideoque nandi peritos et summos *urinatores* esse *l)*. Quod haud quidem nunc animadvertere licet.

Sed ad propositum nostrum, a quo paullo longius discessimus, revertamur oportet. Cum vero veterem etymologiam jam satis a nobis expositam existimemus, haec jam sufficient; quo autem tota nostra disquisitio plenior magis evadat, atque cohaerens, de origine et quibusdam synonymis, quibus in lingua vernacula hoc designari solet fluidum excrementitium, breviter quaedam addenda mihi videntur. — *Seige*, quod originis Belgicae videtur, a voce *seyken* sive *sechen*, i. e. potulare, a nonnullis derivatur *m)* quasi sit conviviorum praesertim sequela. Rectius autem ii rem explicuisse

*h)* de lingua Latina cap. 4. *i)* Lexic. universal. historico — geograph. — chronol. — poetico — philologicum, op. et st. JOAN. JACOB. HOFFMANNI, Graec. ling. in acad. Basileensi Pr. Publ. — Basil. typ. RUDOLPHI GENATHII. 1683. Fol. *k)* MANIL. astron. lib. V. *l)* ANDR. TIRAQUELLII, regis in curia Parisiens. senat. Semestria in genial. dier. ALEXANDRI ab ALEXANDRO, libr. VI. Lugd. Gallor. ap. GUILLIEL. ROUILLIGU. 1586. Fol. — L. IV. c. 20. p. 583. *m)* Lex. philol. MARTIN. l. c.



videntur, qui ex lingua vetusta Saxonum originem huius verbi a *seigen*. s. *siegen* i. e. percolare, satis verecunde deducere volunt, quia per renes et vesicam, veluti colando ejicitur, crassioribus sedimentis, quae in renibus secerni non possunt, retro relictis *n*). — *Pisse*, secundum doctiss. WACHTERUM, vox est Celtica, quae Cambris *pision*, Belgis, Anglis et Suecis, *piss* dicitur. Cl. FRISCHIUS a sono cadentis lotii ortam denominationem putat *o*). LEIBNITIUS ad cognitionem mentulae refert, quae Cambrice *pidyn* vocatur, quasi pudendum *p*). MARTINIUS hoc vocabulum a *πίσάω* videtur derivare, quod per irrigare exponit *q*), unde Graecorum *πίσος* i. e. locus humidus, exortum sit, sed injuste, ut mihi videtur, talem etymologiam proposuit vir Cl., cum *πίσος* non locum denotet, qui ipse sit humidus, sed eum solummodo, qui aquam hauriendo sive insurgendo irroratur, nam a *πέλω*, *πίω*, s. *πίνω* sine dubio descendit. Alioquin eodem jure Italorum *piscia* a piscibus exortum esset, quod nemo sanae mentis contendet. — Aliud synonymon, *Harn*, nonnulli, sed risum teneatis amici, a voce *Warm* explicare conantur, quia sit excretum calidum, sic autem intelligitur, quid sibi vult poeta:

Alter rixatur de lana saepe caprina *r*).

Memorabile est, quosdam populos a contentis salibus, nomen formasse, quia *scancky* Bohemis, *scaniza* Sclavonis audit (a *scany*, i. e. sale). Denique, ut a *mejo* minctus, eadem plane ratione a *hygom hugis* i. e. urina, in lingua Vandalica derivatur.

*n*) Glossar. Germanicum, aut. JOAN. GEORG. WACHTERO. Lips. 1737. T. II. Fol. *o*) in Vocabular. Bibl. *p*) LEIBNIT. glossar. Celticum sub voc. pydin. *q*) MARTIN. l. c. sub v. mejo. *r*) HORAT. epistol. l. I. ep. 18. v. 15.



## §. 4.

*Variae de urina sententiae.*

Superfluum esset et absurdum, de structura partium, quae urinae secretioni inserviunt, aliquid dicere velle. Admonuisse tamen, non inutile videtur, quam necessariae illae sint, ex eo elucescere, quod animalibus, sanguine rubro praeditis, renes defuisse, nusquam relatum sit, cum contra capsulae suprarenales in omnibus quidem, qui per pulmones spirant, inveniantur, desiderentur autem in piscibus s).

Jam vero sententias quasdam, quae de urinae in statu sano conditione a cel. autoribus prolatae fuere, in medium proferamus, iisque pro re nata judicium nostrum subjungamus, atque inprimis illud meditemur, ut ratione bene adhibita, quid optimum sit, retineamus. Et hic quidem CORNELIUS CELSUS primus nobis occurrit, qui suam de urina sanorum opinionem ita pronunciavit: „scire autem licet, integrum corpus esse, cum quotidie mane urina alba, dein rufa est. Illud concoquere, hoc concoxisse significat t).“ Sententia, quae experientiae non ad amussim respondet; constat enim mane, e somno expergefatos, urinam nos demittere maxime tinctam, non vero albidam, quae porro tam parum concoctionem peragi indicet, ut potius impeditam eam, maximeque laesam ostendat.

Aliorum ideis, uti sterilibus omissis, transeo statim ad cel. proavi, THOMAE BARTHOLINI relationem, quam de origine coloris urinae verbis insequentibus vir summus edixit: „Sanguis fertur per ramos emulgentium, qui in renum substantia disseminantur, et humorem serosum effundunt, qui per carunculas papillares percolatur. Quia vero flavescit urina, putatur portio bilis flavae, a folliculo felle non repurgatae, cum

a) Handbuch der vergleich. Anatomie v. J. F. BLUMENBACH, Götting. 1805. 8. p. 190. t) CELS. de medicin. lib. I. c. 2.



sero permeare, ut mudentur ureteres a bile, sicut intestina *u*).“ Qua in re deceptum fuisse virum eximium, chemia hodie magis exculta edocet; nam si bilis revera lotio admixta esset, id per acidum nitricum facillime cognosceretur; quod vero rarissime evenit. Alia, quae contra hanc theoriam dici queant, silentio praeterire satius duxi. — —

Sequitur nunc JODOCUS LOMMIUS, qui urinam optimam illam habuit, cujus subaureus color sit, substantia mediocris, justa secundum potionem moles *v*). — Descriptio summa elegantia, aequae ac veritate spectabilis.

Cl. vero FRIDERICUS HOFFMANNUS urinam dixit „liquorem aqueum, salibus diversi generis, et partibus pinguibus, sulphureis, et mucidis refertum, per renum vasculoso — tubulosam substantiam colatum, et in vesica ad excernendum collectum *w*).“ Descriptio est brevis quidem, ast concinna, et pro temporis illius chemica scientia, observationibus omnino respondens: num autem partes sulphureas urinae contentis recte, an perperam adnumeraverit vir Ill., decernere nolo, quia constat, vas argenteum, e quo urina evaporabatur, obnigrescere paullulum.

HAMBERGERUS, Cl. ille summi HALLERI adversarius, urinam „excretionem serosam dixit, quae, ut fluidum grave a specificè leviori, qui in venas recedit, humore separatur, dum specificè gravioribus, et amplis satis Bellini tubulis, fortius quam ille adhaereat *x*).“ — Hic multa obstare videntur, quo minus Cl. viri sententiae subscribam. Sanguis enim, uti con-

*u*) JODOC. LOMMIUS, med. celeberr. observat. med. L. III. opusc. aur. Amstel. sumpt. societatis. 1714. 8. p. 318. *v*) BARTHOL. anatome l. c. p. 187. *w*) HOFFMANN. med. rat. l. c. T. I. p. 209. *x*) G. ERNEST. HAMBERGERI Physiol. med. s. de action. c. h. san. doctrina, princip. physic. a se editis, itemque mathemat. et anatom. superstruct. Jena, 1751. 4. p. 280.



stat, ad aquae pondus se habet  $= 1050:1000 \gamma$ ), lotium vero, ut  $1030:1016 z$ ), quibus statim tota ejus theoria corruat, necesse est. Sed, his interea omissis, quis, amabo, unquam audiverit, leviores humores non posse secerni, dum gravioribus meatus excretorii pateant? quis tam excors, qui tubulis Bellinianis, quos jatromathematice in suae sententiae defensionem acceperat tales doctiss. HAMBERGERUS, gravitatem specificam, reliquis renum partibus majorem addicat? num illi similaribus adnumerandi? num tela cellulosa, num vasculis nervisque destituti? Quid denique ejusmodi gravitas specifica ad secretionis negotium? — His aliisque difficultatibus implicari cel. HAMBERGERUM, quin mox perspiciat, arbitror esse neminem.

Neque GEORGII FORDYCEI descriptio magis arri-det, ex cujus nimirum sententia urina in statu sano serosum laticem refert, in quo, dum corporis animalis calorem adhuc retinet, mucus tenax solutus haereat, qui vero, simulac liquor refrixerit, diutius illi immisceri non possit, sed sensim infima petat *a*). — Sed oblitus est vir Cl., mucum tam in frigidis, quam in calidis aequae facile dissolvi: qua de re nubem testium otiosus adducere possit *b*). Quis porro tam parum gnarus in physicis sit, ut decernere audeat, mucum semper infima petere, cum is secundum diversam mixtionis naturam saepissime differat, nunc aquae pondus excedat, nunc par sit eidem, imo minoris ponderis inveniat, porro substantiae quaedam valde analogae gravitatem, quam vocant specificam, aequae minorem prae se ferant, butyrum nempe 0,942, sperma ceti

*y*) BLUMENB. instit. physiolog. §. 6. *z*) BERNSTEINS Handb. Vol. II. p. 854. *a*) GEORG. FORDYCE pract. Abh. über d. Fieber, übers. v. CH. FR. MICHAELIS. Zittau u. Leipz. 1797. 1 B. 8. — 1. B. p. 50. *b*) VOIGTEL Arzneymittell. T. II. pag. 85. — FR. ALB. CARL GREN, Grundriss der Naturlehre, herausg. v. ERNST. GOTTH. FISCHER. Halle, 1808. 5te Ausg. §. 1149. — SCHEELE in CRELLS. chem. Annal. 1785. B. II. p. 249.



0,943, ut id demonstravit acutissimus vir BRISSONIUS. Caeterum cuicunque notum est, inter signa diagnostica mucilaginis a pure et illud referri, hoc sedimentum deponere, dum ille contra aquae supernatet. Saepissime quidem sedimentum in lotio magnam partem mucosum apparet, sed tum impurus est ille et heterogeneis inquinatus.

GOTHOFREDUS GRUNER urinam sanorum ita descripsit, ut sit colore quidem, sed moderato tincta, consistentia non penitus aquosa, odore suo specifico praedita, nullumque sedimentum deponat c).

Cel. PLATNERUS, esse urinam sanguinis partem, elegantissime docuit, sed aliquam tantum, cum in renibus triplicis indolis adsint vasa, lymphatica, venosa et urinifera sive excretoria d). Quae quidem de organis excretioni inservientibus ad unum omnibus dicta valent.

BLUMENBACHIUS, de urina sanorum disserens: „quod ipsius urinae indolem attinet, infinitis quidem modis ea ludit respectu aetatis, item tempestatis, maxime etiam temporis brevioris aut longioris, quo post pastum et potum praegressum mittitur, tum et qualitatis ingestorum etc. in universum tamen, si lotium spectes adulti sani hominis, post summam quietem, recentissime emissum, aquosus est latex, odore nidorofo, coloris citrini, cujus copiosissimae aquae, tamquam communi vehiculo, varia, et proportionem in aliis aliter se habentia, insunt elementa e). Descriptio tanto viro dignissima.

Hae principales videntur de urina sanorum, quatenus sensibus se manifestat, sententiae; plures autem recensere, neque utile, neque necessarium fuisset, cum

c) Physiolog. und patholog. Zeichenlehre zum Gebrauch academ. Vorles. von D. CH. G. GRUNER. 2te Ausg. Jena, 1799. 8. §. 288. d) Quaest. physiol. l. c. p. 44. e) J. FRID. BLUMENBACHII instit. physiol. Götting. 1798. 8. §. 498.



et aliorum opiniones cum relatis plus minusve convenire, evictum sit, atque ut PLATO in Theaeteto affirmavit: „ἔχει ἀληθείαν τινα, ὅψις τε καὶ ἀκοή τοῖς ἀνθρώποις f).“

§. 5.

*De chemica urinae compositione.*

Antequam urinam in morbis ut signum respiciamus, opus est, ut de partibus ejus, quas constituentes dicunt, earumque in statu sano mixtione, quaedam praemittamus, ut eo facilius earum vitia, atque in morbis aberrationes nobis innotescant, eluceantque. — Veteribus interior ejus mixtio, aut omnino latuit, aut certe tam manca fuit, ut hypothesebus id compensare studerent, quod experimentis non valebant. Posthac cum iatromathematicorum schola caput extollere coepit, chemia plane rejecta, omnia mechanice explicare ausi sunt, sed infelicissimo, ut apparet, successu; hanc enim de urinae secretionem theoriam, ni fallor, KEILIIUS proposuit: „Dum salis particulae acutae ac triangulares, quinquangularibus sanguinis admixtae, ejus vehiculum serosum, cum suo latice fundunt, e sanguine cooperantibus renibus segregant, atque ita urinam proliciunt.“ — Nostris autem temporibus, chemicorum subsidiis instructis, tam absoluta hujus rei contigit notitia, ut nil fere posteris relictum sit, in quibus ingenii acumen exerceant.

Pondus urinae, aquam parum excedit, quia, si MUSCHENBROEKIO fides habenda est, proportio ejus ad aquam inveniri potest, ut sit 1030:1016. Calor calori sanguinis aequalis videtur. Odor levis est et subacris. Recentissime emissa halitum quemdam vere animale exhalat, quem veteres non injuste spiritus rectoris no-

f) PLATON. op. ex recens. HENRICI STEPHANI ed. CH. DAN. BECK. Lips. 1813. Tom. I. pag. 292.



mine insigniverunt; volatilia tunc avolare principia, verosimile est, quamquam urina, vetustior facta, foetidissimo suo odore insignis, si eam destillatione exploraveris, ammonii nisi majorem, certe non imminutam ostendat quantitatem signo forsitan non contemnendo, in reliquis ejus partibus bene multis volatilia latitare, et quodammodo larvata iis inhaerere, quod in principio urinoso jam dudum experientia comprobavit.

FOURCROYUS in urina principium quoddam detexit, quod nullibi in corpore, si lotium exceperis, iterum occurrit, ideoque illud *uron* (*urée*, nostris *Harnstoff*), sive *principium urinosum* dixit g). Principium illud, omnium fere qualitatum sensibilium, quas exhibet lotium, coloris et odoris reliquarumque causam praebet. Magnam habet affinitatem cum principio bilioso, a VAUQUELINIO et PROUSTIO nuper detecto, atque *picromel* nuncupato, attamen diversa omnino ab illo substantia. Ill. BERENDS, doctissimus meus Praeceptor, principium illud pro ultimo animalisationis producto habet, ita ut materiam mere excrementitiam constituat, quae nullo prorsus modo corporis organici legibus obtemperet, neque viribus vitalibus corrigi de novo possit. Sequitur inde, ejiciendam esse deleteriam istam atque nociferam substantiam, nisi naturalis humorum crasis plane subverti debeat. Nam facillime in putridum tabum abit, et ad omnis generis dissolutionem paratissima videtur, quia in morbis malignis, ubi copiosius excernitur, urina e corpore vix emissa, tetram atque ingentem exhalare coepit mephitim. Caeterum, quo majore quantitate admixtum urinae est, eo caloriore et intensius flava mingitur ea, odoremque volatilem spirat, dum nimirum fermentatione quadam putrida uron decompositum, in ammonium et acidum aceticum discedat. His quoque calculum adjicere videtur cel. KREYSIGIUS: materias enim excre-

g) Syst. de connoissanc. chymiq. T. IX.



mentitias substantiae animalis decompositae reliquias esse, ut urina et bilis, quae cum corpori organico aliena facta sint atque extranea, si quacunque ex causa regularis earum excretio impedita fuerit, in corpore non sine noxa restitent, neque unquam assimilari iterum possint, cum nisi partes quasdam materiae animalis contineant, ultimumque quasi animalisationis productum evadant *h*).

A ROUELLIO uron extractum saponaceum urinae dicebatur *i*), qui idem celeb. scriptor, undeviginti vigesimas elementorum urinae a sanis excretae partes (excepta tamen vehiculo aquoso) illud constituere, periculis institutis contendit. Ope acidi sulphurici a reliquarum urinae partium constituentium amplexu uron deiecit, cui tamen tunc, gelatinosa quaedam substantia adhuc connupta restabat, sed parca tantum. Alia et melior principium urinosum constituendi methodus haec est *k*). Si urina igni exponitur, et ad unguenti consistentiam usque evaporatur, maxima ejus pars in massam abit densam, ex fusco nigrescentem, quae cum spiritu vini alcoholisato digesta, pauxillo excepto, dissolvitur, quod vero in aqua infusum, praeter terream quandam substantiam, calcariam nimirum phosphoratum, cum acido lithico intime conflatum, diffluit. Solutio aquosa, natro et kali muriatico, ammonio et natro phosphorico, gravida est. — Per evaporationes iteratas, quibus solutio spirituosae exponitur, principium urinosum in forma solida constitui potest, laminas quadrilateres, plurimumque irregularis figurae, hinc illinc oblique se invicem persecantes, efformans. Principii de quo locuti sumus urinosi sive ureae qualitates, sequentes a cel. PROUT recensentur. Crystallos

*h*) Handb. der prakt. Krankheitslehre von Fr. LUD. KREYSIG. Leipz. 1818. 19. 2 Th. 8. — 1. Th. §. 131. *i*) SPRENGEL Semiotik. l. c. p. 302. *k*) Chemisches Laboratorium von J. F. JOHN. Berlin 1808. 5 Bde. 8. — 1. B. p. 486.



efformat prismaticas quadrilateres, pellucas margaritarum splendorem referentes, odoris subacidi nequaquam urinosi, gravitatis specificae 1,350, aqua tam frigida quam fervida solubiles k\*).

Praeterea salium complurium non iniqua portio in urina observatur, praecipue autem ammonium phosphoricum, natrum phosphoricum et muriaticum, ammon. muriaticum et calcaria phosphorata, sed et acidi cujusdam species, a SCHEELIO et BERGMANNO, primis, observata, ab iisque acidum lithicum appellata, de quibus omnibus paullo curatius quaedam dicenda sunt. Chemiae legibus contrarium videtur, una cum calcaria phosphorata, carbonicam etiam in sero excrementitio contineri, ut in quo simul acidum phosphoricum, statu suo naturali et libero observantibus occurrat. Cujus rei, aequae ac de acidi carbonici in urina existentia, certa explicatio hucusque inter pia desideria adnumeranda est. Id autem novimus, calcariam phosphorata, si abundantius in urina continetur, sedimentum albidum sive rubescens in ea efficere.

Ammonium phosphoricum, sive sal urinae fusibile, s. nativum sal microcosmicum, alcali volatile phosphoratum, veteribus jam inde ab HELMONTII temporibus notum fuit. Majore quantitate natrum phosphoricum invenitur; ex utroque autem phosphorum parare olim consueverant; qua vero ratione sales modo dictos ex urina separarint, descriptionem brevem, at vero omnia comprehendentem, ex Bibliotheca Germanica, quae olim Parisiis et Hagae Comitum lingua Francogallica prodiit, hic exhibere, apud animum constitui l): „Le sel fusible d'urine, qu'on appelle aussi sel du microcosme, est sel natif d'urine, se tire de l'urine humaine en état de putrefaction. Il faut pour cet effet ramasser

k\*) Med. chir. Transact. T. VIII. p. 529. l) Nouvelle bibliothèque germanique, ou hist. littér. de l'Allemagne, de la Suisse, et des pays du Nord. Amsterdam, 1749. 8. T. V.



en grande quantité pendant l'espace de cinq à six semaines l'urine d'hommes sains, et dont la boisson ordinaire soit la bière, d'en procurer la putrefaction par une chaleur modérée, de la faire cuire ensuite peu à peu dans des vaisseaux de terre, bien entourés de verre, jusqu' à la consistance d'un syrop liquide. En mettant cette liqueur épaisse à la cave, ou dans un autre endroit frais, il s'en forme, au bout de quatres semaines, et plutôt encore en hyver des crystaux d'une figure toute à fait singulière, qui ne sont pas encore le sel tout pur, mais dont on le tire par la dépuracion, et desquels il faut séparer ce, qui reste de liquide." — Cum autem crystalli modo dictae, ex fusco rubescentes, impurae sint adhuc, et inquinamentis scateant, denuo dissolvi, decantari et evaporari debent, usque albidum acquirant colorem *m*).

Ammonium purum, una cum phosphoro radiis solis expositum, in substantiam nigram transit, in ammonium scilicet phosphoratum *n*) et inde forsan, nisi lumen simul acquiritur, talis color in urina saepenumero spectabilis, explicari possit, cum tam acidum phosphoricum quam ammonium purum, nullo modo involuta, in lotio reperta fuisse quandoque, traditum sit, imo ex cel. SPRENGELII *o*) et BLUMENBACHII *p*) observationibus, insignis quantitas acidi phosphorici liberi, numquam non lotio inhaereat. Praesentia ejus eo se manifestat, quod aceto lithargyrii infuso flocculi ex urina dejiciantur, qui edulcati et vase clauso igni expositi acido sulphurico ulterius decomponi possunt. — Calcaria phosphorata et reliqui sales phosphorati terrestres acido abundant, ideoque in aquam calcis injecta praecipitatum efficiunt copiosissimum, in acido nitrico

*m*) Lehrbuch der Apothekerk. von K. G. HAGEN. 2 Th. Königsb. 1806. 8. — Tom. II. pag. 180. *n*) BERZELIUS Chemie, übers. von BLUMHOF. 1816. 8. sub tit. ammoniacum. *o*) SPRENGEL Pathologie T. I. §. 391. *p*) BLUMENB. instit. l. c. §. 498.



solubile. Praesertim autem acido quodam singulari scatet urina, quod Ill. BERGMANNUS, quia lotio proprium videatur et calculis originem suppetit, lithiacum dixit, et hactenus, BLUMENBACHIO referente, in brutorum urina non detectum fuit. Acidum illud saepe calcariae phosphoratae intime adhaeret, interdum principio urinoso firmiter nuptum videtur, ita ut. Cl. BERENDS non dubitet, originem nisi eandem, certe quam simillimam, illi addicere: nam et quoad qualitates sensibiles, utrumque non unius generis affinitatem exhibet *q*).

Tandem urina magnam albuminosae materiae quantitatem continet, quae, ut notum est, praecipuam sedimenti partem efficit. Gelatinosa substantia, exigua tantum portione lotio immixta, a sanis emingitur, et per principium adstringens ex ea dejici potest.

JOHNIUS partes constituentes enarrat omnes, quae, ut ipsissimis declaravit verbis, numquam non in urina sanorum adesse solent *r*). Sunt autem praeter aquosum omnium commune vehiculum: principium urinosum, acid. carbonicum, acid. lithicum, sulphur, kali muriaticum, natrum muriat. et phosphor., ammonium muriat. et phosphor., calcaria carbonica, calc. phosphorata, acido superabundanter saturata, magnesia phosphorata, resina, gelatina et albumen. Injuste autem, ut mihi videtur, acidum benzoicum addit, cum illud constanter non nisi infantium et puerorum urinae insit, ab adultorum autem plerumque discedat, ut vulgatissimo observari potest experimento, quo constat, pigmenta plantarum coerulea, cum illa commixta non immutari, quae vero rubescere solent, si acidum benzoicum revera lotio inest *s*). Secundum alios in eo solummodo invenitur, quod turbidum est, partibusque albuminosis et gelatino-

*q*) BERTHOLLET. in Mém. de l'acad. des sc. de Paris. 1730.

*r*) l. c. T. I. p. 489. *s*) PROCHASKA diss. de urinis. Viennae 1776. 8.



sis abundat *t*). Magnesia phosphorata, quae in urina humana exstat, in nonnullis animalibus, una cum calcaria phosphorata, ossa constituit, in homine autem et plerisque aliis animalibus per renes ejicitur. — Praeterea SPRENGELIO visum est, acidum oxalicum lotio inesse, sed cum albumine intime copulatum *u*), et propterea in statu sano rarius, si unquam, id evenire, putarim. — Salia lotio soluta, in statu sano, postquam refrixit, saepissime ad matulae margines secedunt, ibique *coronam* urinae (Harnkranz) efformant, quae praecipue in superficie, circumcirca, conspicitur *v*).

Om nibus ante acidum lithicum summam meretur attentionem, quod sanguini deest, sed lotio sanorum nunquam non immixtum videtur. Quando acidum nitricum, aequa portione aquae dilutum, favente caloris gradu paulisper adaucto super acidum lithicum purum infunditur, effervescentia exoritur, sub qua lithicum illud acidum dissolvitur. Ex solutione per evaporationem crystalli deduci possunt, acidum peculiare referentes, quod BRUGNATELLIUS erythraeum dixit. Harum crystallorum solutioni aquosae ebullienti, ammonium purum immissum, colorem excitat laete purpureum, quo facto crystalli denuo efformantur, quae fundum petunt et ammonium purpuratum exhibent. Acidi sulphurici ope ammonium ex connubio illo separatum, acidum purpureum sub flavescentis pulveris forma relinquit. Caeterum acidi nitrici in sedimento rubro quandoque inventi, istud ad acidum lithicum secernendum non minimas esse partes verisimile videtur. De acido autem lithico quod ex muco praeparari videtur, dubitant, num purum lotio innatet an potius cum ammonio nuptum, atque ipsa partium illud constituentium ratio hucusque perparum innotuit.

*t*) Handb. der Pathol. v. KARL FRIEDR. BURDACH Leipzig. 1808. 8. *u*) KURT SPRENGEL Pathologie. Leipz. 1814. 3. Th. 8. — 1 Th. §. 301. *v*) SPRENGEL Semiot. I. c. §. 977.



Sed neutiquam obliviscamur, urinam disquirendi difficillimum esse negotium, quia secundum ingesta, sive nutrimenta, sive pharmaca, multis modis eam variari, observatum est. Etenim si remediis alcalinis diutius quis usus fuerit, ita alcalescit, ut acidis infusa effervescat, et si quis, per dies tantum aliquot, hepar sulphuris assumerit, nonnullae aceti lithargyrii guttulae instillatae sufficiunt, ut tota nigrescat *w*). Hoc doctiss. HUXHAMO jam notum fuit, qui procul dubio apparere ait, urinam eorum, qui lixivio, saponaceis et alcalinis usi fuerint remediis, alcalinam fieri, indeque pari modo sanguinis serum, ex quo illa secer-nitur *x*).

Ingens illa legum corporis animalis vivi prae chemicis praerogativa optime ex eo deducitur, quod ipsa terra silicea experimentis, a FOURCROYO et VAUQUE-LINO in calculis urinariis institutis *y*), urinae admixta interdum appareat. Jam vero constat, illam igni expositam non solum fusioni resistere, sed etiam tam in acidis, quam in aqua insolubilem manere, nisi cum ammonio caustico antea conjuncta fuerit. BERZELIUS experientissimus ille naturae investigator, acidi fluorici minimam quantitatem a se inventam fuisse in urina, publice quidem eloquutus est *z*); sed hoc certe non indigeret, cum τὸ θεῖον naturae sexcentis in rebus talia producat phaenomena, quae hominum doctrinis mirum in modum adversentur, et ipsa eadem vis, quae terram siliceam in aqua fontana dissolvit, (tofum siliceum thermalem dicunt) *a*), in urinae compositione id quoque valet, nam ex QUINTILIANI sententia multa fiunt eadem sed aliter, et PLINIO, rerum naturam nullibi

*w*) VOIGTEL Arzneim. I. c. Th. I. Abschnitt I. c. IV. §. 47.

*x*) JOANNIS HUXHAMI opera physico-medica, cur. G. CH. REICHEL. Lips. 1764. T. III. 8. — T. II. p. 26. *y*) Annales de chimie, T. VII. p. 180. ff. T. XVI. p. 113. ff. *z*) JOHN Laborat. I. c. p. 487. *a*) J. J. BLUMENBACH. Handb. der N. G. 8te Aufl. Göttingen 1807. 8. p. 553.



magis, quam in minimis, totam esse, enunciare placuit. Quam ingentem naturae vim veteres, ut mos illis est, eleganter in sequenti versiculo comprehensam elocuti sunt:

Jupiter et mas est, atque idem nymphea perennis.

Optimam partium urinam constituentium analysin novissimis temporibus BERZELIUS, celeberrimus chemiae hujus aevi antistes exhibuit, atque sequentem in latice per renes secreto partium descripsit differentiam.

|                                                                |              |
|----------------------------------------------------------------|--------------|
| Aquae . . . . .                                                | part. 933,00 |
| Principii urinosi . . . . .                                    | 30,10        |
| (Ureae)                                                        |              |
| Ac. lithici                                                    |              |
| (quod et acidum calculorum vesicae urinariae dicunt) . . . . . | 1,00         |
| Acid. lactis                                                   |              |
| (vix non semper cum ammonio nupti . . . . .                    | 17,14        |
| Muci vesicalis . . . . .                                       | ,32          |
| Kali sulphurici . . . . .                                      | 3,71         |
| Natri sulphurici . . . . .                                     | 3,16         |
| Natri phosphorici . . . . .                                    | 2,94         |
| Ammonii phosphorici . . . . .                                  | 1,65         |
| Natri muriatici . . . . .                                      | 4,45         |
| Ammonii muriatici . . . . .                                    | 1,50         |
| Calcariae phosphoratae                                         |              |
| (cum minima calcariae fluoricae portione commixtae . . . . .   | 1,00         |
| Terrae siliceae . . . . .                                      | ,03          |
|                                                                | <hr/>        |
|                                                                | 1000,00      |

His a Sueco effatis adsentitur GUILIEL. PROUT non ignobilis apud Londinenses medicus, cui praeterea subtiliorem in morbosas urinae differentias disquisitionem debemus, nam edocuit acidum nitricum, oxalicum, benzoicum, carbonicum, aliaque ex istis mista in lotio quandoque occurrere, et oxyda tam lithicum, quam



illa, quae ex sanguinis bilis atque saccharinae substantiae decompositione efformantur, in illo patefieri *a\*)*.

§. 6.

*Ejus differentiae in statu sano.*

Cum lotium e sanguine secretum sit liquidum, et plerasque illi inhaereant partes, quas in sanguine etiam deprehendere licet, non est, quod miremur, in statu sano pro diversa vitalis fluidi crasi atque constitutione varias et illum subire mutationes. Quamquam vero concedimus haec largimurque, tamen in urinae sanorum inspectione multa occurrunt phaenomena, quae omnibus rite pensitatis aliunde derivanda videntur, utpote ex sanguinis mixtione alienata nequaquam explicanda. His permoti observationibus jam pridem, non sine veritatis specie aliqua, vias clandestinas sibi effinxerant viri quidam cel., quibus nimirum praeter regiam illam, per utrosque ureterum angiportos, lotium e primis viis vesicae instillaretur. Has vero ipsas indicare, hoc opus, hic labor! — Veterum nonnulli, humorem non continuo colligi in vesicam posse, sed in ventrem prius, autumabant, excrementa enim alvi tingi videri vini atrocioris faece *b)*. — Contra illam opinionem alii exstiter, non minus spectabiles viri, qui observationibus, praesertim ex diabete aliisque urinae vitiis in medium allatis, tam parum illorum assentiebantur sententiae, ut renibus exceptis, nullibi lotium secerni posse, existimarent. Quibusnam vero in re tam dubia fides habenda sit, iterata pericula declarabunt. Si quid tamen hallucinari licet, eorum forsitan opinio naturae magis consentanea videtur, qui serosum urinae vehiculum undiquaque in vesicam in-

*a\*)* WILL. PROUT Inquiry into the nature and treatment of Gravel, Calculus and other Diseases connected with a deranged operation of the Urinary organs. London 1821. 8. p. 23. *b)* CAEL. RHODIGIN. l. c. cap. 19. p. 1043.



ferri, lotium vero, proprie sic dictum, in renibus tantum praeparari putant. — Hic interim omnibus illis mere hypotheticis omissis nostrum videtur, mutationes, quibus sanitate illaesa urinam ludere, experientia constat, paululum recensere, quamvis eorum caussae densis saepenumero involutae jaceant tenebris. Sed praestat ignorantiam hic fateri, quam fictionibus delectari, et

Non meum, istas has tantas componere lites.

Dum sanitas viget, urina recenter emissa, transparentes et pellucida esse debet, sive ut Cl. LUDWIGII verbis utar, citrini coloris, plus minusque saturata reddi solet c); diutius autem quieti relictas, striae nebulosae in illa cernuntur, et mox omnino turbida sedimentum deponit. Huic observationi Cl. SCHMALZIUS adstipulatur, solam enim refrigerationem sufficere, ut urina obnubilescentem materiam terream, plurimumque albicantem excernat d). Causam hujus phaenomeni FORDYCIUS in defectu principii calorigeni esse quaerendam ex eo conclusit, quia experimento Belliniano pristina ejus pelluciditas restitui possit, si urina ad eum caloris gradum perducatur, qui corpori animali proprius videtur, ad XC scil. vel XCVI scalae Fahrenheitianae e). Veteres non unam eandemque per nycthemerum excerni urinam, sed prout diversis emingatur horis, aliam atque aliam mirabili sua diligentia detegere. De ratione autem, qua varietates illas constituunt, non eadem est omnibus sententia. Experientia tamen docet, eos proxime a veritate abesse, qui duplicem discernant urinam, quarum *sanguinis* hanc, *potus* illam, dixerunt. Egregius vir PROSPER ALPINUS triplicem adsumsit, „cum aliquando per eam excernatur cibi potusque humiditas, quae in multum potantibus plerumque cruda

c) C. G. LUDWIGII inst. patholog. Lips. 1767. 8. §. 398.  
d) SCHMALZ Diagnostik. Dresden, 1816. Fol. §. 1919. e) FORDYCE, über das Fieber, l. c. p. 52.



aquosaque mingi solet; aliquando sanguinis humiditas serosa, quantitate humoris exsuperantis infecta, atque denuo humiditas a colliquatione, quippe pinguedo *f*).“ Quam triplicem urinam, ut idem addit, HIPPOCRATES perbelle ita exposuit: urina concolor cibo et potui, et qualis esse solet, cum in humidis colliquatio est *g*). — Sed assentiri viro Cl., observationes iteratae vetant, quibus evictum est, materiam, quam pinguedinem dicere illi placuit, sanis aut plane deficere, aut, si qua urina inest, rarissime id evenire; etenim in robustissimis hominibus urinam saepe pellicula pingui esse obductam Ill. BERENDS observavit, observaruntque alii; imo pelliculam crassam in urina juvenis sani, lateribus matulae adhaesisse, relatum est *h*). Sed ipse ALPINUS, qui pinguedinem pro colliquationis signo habuit, cur non reliquas urinae morbose affectae species hic recitavit? — HIPPOCRATES autem, ut mihi quidem videtur, hic oleosas corporis humani partes a reliquis plane non distinxit, utpote, qui de humorum in univ-  
ersum colliquatione disserat, neque triplicem inde urinam constituat.

Urinam potus alii, sed injuste, urinam chyli appellant, quia rarissime, si unquam, chylus in arteriis continetur, et sanguis homogeneous plane constituit fluidum. Dicitur autem urina potus, quae paulo post ciborum injectionem, horis quibusdam praeterlapsis, excernitur, et aquosum potius laticem refert; contra urina sanguinis, et quidem optimo jure, illa vocatur, quae concoctione peracta emingitur, quaeque saturatior est, graviusque olet, aqua nimirum, parciore quantitate admixta. Id ipsum experimentis iteratis semper comprobatum inveni, qui nimirum, dum vesperante

*f*) PROSP. ALPIN. de praes. vitae et mortis aegrotantium, ex ed. BOERHAAVIJ. L. Bat. 1710. 4. — Lib. VII. c. 12. p. 487.

*g*) HIPPOCR. Epidemic. Lib. VI. histor. 4. *h*) Commentar. de rebus in scientia natural. et medicin. gestis. Lips. 1771. Vol. XVII. pars I. pag. 427.



die, vel nocte jam ingruente, aquam copiosius ingurgitassem, horis matutinis, urinam, quae alias sanguinis fuisset, urinae potus propius accedere, si vero per diem a cibo potuque omnino abstinuissem, etiam interdum nil nisi sanguinis urinam prodire, viderem. Sequitur inde, ni fallor, omnes urinae in statu sano differentias multo simpliciores agnoscere causas, contra quam quibusdam visum est. — Sed obstat mihi Cl. Praeceptoris gravissima sententia, qui reconditas magis causas huic superstruere videtur phaenomeno, atque urinam sanguinis secundum absconditas corporis organici leges generari, ex eo concludit, quia jam pridem evictum sit, hominis vitam periodicam esse, et intra nychthemeron, cyclum quodammodo terminari, ita ut corruptarum partium excretiones illius fini optime respondeant. — Num vero simplicissime, major urinae color atque odor, inde explicari nonnunquam possit, quod diutius in vesica morata, aquosa resorbeantur, dum interim reliqua, partibus constituentibus urinaeque propriis magis accumulatis, majorem acquirant acritudinem, non meum est decernere.

Quibus praemissis, differentiae in statu sano in urina observabiles, a nobis tradendae sunt. — Et primo quidem, sententiae, quam Cl. FORDYCIUS promulgavit, omnis generis alimentorum prima elementa eadem esse, etiamsi phaenomena chemica illi succurrant, observatio tamen obstat, plures existere substantias, quae etiamsi corpori animali ingestae, ejusque viribus diu expositae fuerint, nihilominus suas retineant qualitates, quas vel ipsis corporis humoribus impertire valent. Inde etiam urinam immutari in aprico est. Scimus enim, Groenlandis, qui nil fere, nisi oleosis balaenae mysticeti carnibus vescuntur, et sudorem et urinam rancorem quemdam indicare *i*). — De Kamtschatkae

*i*) CRANZ Historie von Grönland. Tom. I.



et Curilium insularum incolis, item de Alaschkae, Americae septentrionalis peninsulae, Russorum dominio subiectae, habitatoribus simile quid traditur, nam

Qui virescit in foliis, venit a radicibus humor.

Aetas hominis aequae, nisi immutare, variare tamen urinam potest; nam ab infantibus puerisque plerumque tenuis emingitur atque limpida *k*). Cl. ipse VOGELIUS, quo tenuiores sint infantes, eo minus lotium eorum tinctum apparere, scriptis reliquit *l*). Juvenibus, qui cibos calidiores, praesertim juscula, avide devorant, et corporis vires exercitationibus et motu nimio exhauriunt, turbida prodit. Provectioribus acerbius spirat, coloratior evadit atque principii urinosi majorem quantitatem continet.

Sexum differentias urinae efficere, quodammodo quidem concedi potest, quae vero non tanti aestimari debent, quanti a veteribus habebantur. Lotium muliebri sedimentum saepius deponit, in universum autem aquosum magis videtur; ab hac vero sententia PROSPER ALPINUS plane discedit, qui mulieres viris crassiores, discoloratioresque cum multis contentis mingere urinas, animadvertit *m*), quamquam quotidiana eum refutat experientia. Absurdum est, quod nonnulli putarunt, virginibus pellucidam esse urinam, effoetis contra crassiorem magis, coloratioremque *n*). Num vero gravidarum urina differat, nemo hactenus eruere potuit, quamquam Cl. JOERGIO a vero non alienum videtur, ut sanguinem ipsum, ita secreta etiam ex eo liquida variari in graviditate posse *o*). Haec vero incerta adhuc; id autem notissimum est, ejus excretionem, dum foemina foetum in utero alit, saepius

*k*) SPRENGEL Pathologie I. c. Tom. I. §. 392. *l*) SAMUEL GOTTLOB VOGEL Kranken-Examen. Stendal 1796. 8. §. 317. *m*) PROSP. ALPIN. loc. c. p. 495. *n*) ALBERTI jurisprudent. med. Lib. I. cap. 3. §. 7. *o*) Handb. der Krankheit. des menschl. Weibes, v. J. C. G. JÖRG. Leipzig 1808. 8. §. 267.



impeditam esse, quod quidem FRIEDIUS bene notavit, simulque retentionem illam primis graviditatis mensibus haud raro ex compressione colli vesicae ab utero descendente accidere, existimat *p*). Experientiss. JOERGIUS rem accuratius exposuit, et varias hic accipiendas esse causas ostendit. Saepissime non diu post conceptionem tenesmus quidam vesicae exoritur, per dies, imo per septimanas non ex toto cessans, dum urina saepe quidem, ast parca, cum ardoris quodam sensu, emititur *q*). Similis urinae difficultas versus partum observatur.

Nutrimenta et vitae genus multum in urinam influere, jam supra monuimus. Post crapulam multa et sedimentosa prodit, quod ita explicatur a Cl. SANCTORINO, robustum ciborum plenitudinem absumere per insensibilem perspirationem, minus robustum per urinam *r*). Helluonibus turbida convenit, praesertim cum vina aciditatem recondant; iis, qui cerevisia immoderate utuntur, flavescit *s*). — Pauca redditur bibentibus pauca, aut aliis partibus corporis abunde vacuatis, aut nimis calore laboreve exhaustis *t*). Si vero a sanis magna quantitate foetens exsolvitur, adversus morborum invasiones tutiores eos reddit, nocitura e corpore emittendo *u*); ideoque urina jumentosa, si contra diaetae regulas gravius quis peccarit, doctiss. GRUNERO salutaris videbatur, qui vel urinam oleosam a valde obesis cum summo eorum emolumento excerni, observavit *v*). Multa sedimenta habet in iis, qui in otio vitam degunt *w*); cui accedit praeterea JODOCI LOMMII summa auctoritas, qui in

*p*) GEORG ALB. FRIED. Anfangsgr. der Geburtshülfe zum Gebr. seiner Vorles. Strasburg 1769. 8. pag. 44. *q*) JOERG. loc. cit. §. 268. *r*) SANCT. a SANCT. de statica med. aph. sect. septem cum com. MART. LISTERI. L. B. 1703. 12. Sect. III. aph. 14. *s*) VOGEL Krankenexam., l. c. *t*) JOD. LOM. observ. med. l. c. p. 322. *u*) SPRENGEL Semiotik. l. c. §. 298. *v*) Physiol. und patholog. Zeichenlehre. l. c. §. 291. 292. *w*) PROSP. ALPIN. l. l. pag. 495.



urina sanorum interdum sedimentum, citra magnum incommodum, a se visum asserit x).

Diutius retenta plerumque olidissima fit, sed post ciborum quorundam esum suavem spirat odorem, nisi fallaciis id efficitur. Gallinarum, aliarumque avium carnes, asparagus officinalis, terebinthina, caet. specificum illi tribuere odorem valent.

Nonnullas plantarum species urinae excretionem augere, scimus, quo hexandriae monogyniae praecipue spectare videntur; alias vero substantias eam imminuere, ut cantharides. Frigus urinam promovet, ut quisque hyeme observare potest, coarctatis nimirum exhalationis cutaneae spiraculis; eadem ratione hyeme intensius tingitur, dum contra aestate liquorem mere aquosum constituat; hinc monet Cl. SANCTORIUS, debiles magis hyeme, robustos aestate, perspirabile retentum in urinam immutare; cujus quidem rei doctiss. ejus commentator, Cl. LISTERUS, sat ingeniose causas inquirat; debiles enim frigore invigorari, robustos autem etiam aestate satis virium habere, vel perspirabile retentum quovis ejiciendi y). Sed singularia omnino ea videntur, quae a nonnullis scriptoribus hic referuntur. LENTILIUS enim, puerum aliquem se vidisse, narrat, qui, simulac in coena precandi causa alta voce loqueretur, lotium dimittere coactus fuit. MANAGETTA virum nobilem novit, qui, si lyram audiret, mejendi necessitati resistere non potuit; idem, SCALIGERO referente, Anglo cuidam evenit, si eo praesente ad citharam quis cecinisset z). Quae tamen omnia minus hic pertinere videntur, utpote spasticae magis vesicae contractioni contribuenda.

Nutrimenta nonnulla et pharmaca miras sui in corpore praesentiae notas exhibent, ex odore praesertim

x) JODOC. LOM. l. c. pag. 323. y) SANCT. med. static. l. c. Lib. II. aphor. 19. z) FR. C. MEDICUS Geschichte periodischer Krankheiten. Leipzig 1794. 2. B. 8. 1. B. p. 164.



et colore urinae spectabiles. Rheum enim, opuntia, crocus, balsamum Peruvianum, pulpa cassiae, baccae rubi Idaei, et ficus Indica ruborem; rad. curcuae, lign. Campechianum et brassicarum nonnullae flavedinem; natrum carbonicum, china, uva ursi, saponacea violaceum illi colorem impertiunt *a*). — THOMAS BARTHOLINUS Ill. comitem Germanum, in Gallia vindemiarum tempore maturis uvis justo liberius indulgentem, incidisse in insignem lipothymiam cum lotio nigro, sed sine noxa, animadvertit *b*). Observatio, quae jam pridem ACTUARIO nota fuit *c*). — Volatilia denique, acriaque odoramenta fere omnia lotium odoris sui particeps efficiunt.

Fortiora animi pathemata in universum urinae excretioni favent, eam nimirum foras emittendo, quae jam in vesica collecta fuerit, ut id jam observavit elegantissimus scriptor CAELIUS RHODIGINUS: „ex affluxu caloris in metu maxime saepe alvi funduntur, et profluunt vel vesicae retrimenta *d*).“ — Quandoque tamen animi pathemata in ipsum secretionis negotium influere, compertum est; Cl. duntaxat CASIMIRUS MEDICUS ab irato quodam viro urinam nigram prodiisse refert *e*). Terrore percussi, aquae limpidae instar, emingunt. Temperamentorum diversa conditio plane non, aut parum certe, urinarum indolem immutare videtur. In phlegmaticis vero, si HOFFMANNO fides habenda est, aliqua diversitas observatur, qui nimirum mitiorem sanguinis calorem, ejusque tardiozem progressum urinae copiosum in iis facere fluxum, edixit *f*). Idem Cl. autor, hominis phlegmatici mentionem fecit, cujus

*a*) VOIGTEL Arzneim. l. c. Abschn. I. Kap. IV. §. 47. — SCHMALZ Diagnost. l. c. §. 1716. — SPRENGEL Semiot. l. c. §. 999. *b*) TH. BARTHOL. hist. anat. et med. rarior. Centur V. et VI. Hafniae 1661. 12. Cent. V. hist. 90. *c*) Vid. supra. p. 6. *d*) CAEL. RHODIGIN. l. c. Lib. V. cap. 5. *e*) Gesch. period. Krankh. l. c. §. 52. *f*) Med. ration. syst. l. c. Tom. I. p. 214.



urina inde ab incunabulis muco albicante gravida fuit g). PROSPER ALPINUS in melancholicis crassas urinas et obscuratas excerni, testatum reliquit h). Quoad colorem pro diverso temperamento diversum esse illum; atque sanguineis citrinam, cholericis rubro-flavescentem, melancholicis obscuriorem, phlegmaticis denique limpidiorem urinam prodire, nonnulli existimarunt i). Coronae colorem secundum temperamenta variare, JODOCUS LOMMIUS observavit k).

## §. 7.

*De proportionem urinae ad reliquas corporis evacuationes.*

In perfecte sanis urinae excretio in universum potus quantitati respondet; at, certam ejus rationem tradere, ridiculum foret, cum sua cuique homini sit sanitas, excretio vero liquoris renalis in uno eodemque non unius generis varietatibus gaudeat. Quare, SANCTORIUS errasse mihi videtur, qui transpirationem insensibilem ascendere solere ad quinque libras circiter, si cibus et potus unius diei sit ponderis octo librarum, contendit l); cum faeces et lotium, per nychthemera ejecti, tres libras, quae tunc restarent, sine dubio excedant; in universum autem, quod jam KEILIIUS in SANCTORIUM admonuerat, omnes istiusmodi computationes, non pro norma haberi debent. Id ipsum Cl. SANCTORIUM bene animadvertisse, ex eo liquet, cum parum vel nihil perspirare eos, qui plus mejant, quam bibant m); et alio loco, spatio unius noctis sedecim uncias lotii, plus minusve, evacuari ut plurimum, ipse confessus sit n).

g) FRID. HOFFMANN. consultat. et responsion. medic. Franc. ad Moen. 1734. Tom. II. 4. — Tom. II. p. 355. h) PROSP. ALPIN. l. c. p. 487. i) BERNSTEIN l. c. p. 856. k) JODOC. LOM. l. c. pag. 323. l) SANCT. med. stat. l. c. Lib. I. aph. 6. m) SANCT. l. c. L. I. aph. 94. n) SANCT. l. c. L. I. aph. 59.



Illud vere constat, evacuationes istas se invicem compensare, ita ut, perspiratione impedita, lotium majore excernatur quantitate, et vice versa, cutis exhalationes adauctas istius inopiam reddant innoxiam. Etenim monet SANCTORIUS, si ex staticis experimentis deprehendatur, impeditam esse perspirationem, diebus sequentibus vel aliquam evacuationem sensibilem plenior, uti lotium, vel cachexiae vestigium, vel febrim subsecuturam esse o). HUXHAMUS vero, largum urinae fluxum aliam evacuationem felicissime compensare, professus est p). Iis, quibus ex nimio sudore et calore istarum partium, vel critica quadam materia illuc delata, pedum foetor est, sibi caveant oportet, ne refrigerio admissio, sudor ille evanescat; nam gravissima exin saepenumero ortum ducunt mala, praecipue autem arthritica labes, cum sudore universali et urina olidissima, dum illinc materia peccans defertur.

Quantum aliqui pedibus foetent! vix hircus olere  
Intolerabilius queat, atque occidere nareis.

Causa putris massa est, nulloque excocta calore q).

Relatio, quae inter alvinam et renalem evacuationem observatur, quamquam ab optimis autoribus inspecta, difficilius tamen explicari potest. Urinam multam exiguam alvi dejectionem indicare, JODOCUS LOMMIUS r); contra, illam expectari debere, si lotium parcius prodierit, Cl. WEICKARDUS adnotarunt s). Haec eadem jam eloquutus est summ. HIPPOCRATES: Mictio noctu multa contingens, parvam dejectionem significat t), quod doctiss. VEGA ita explicare conatus est: urina multa faecem minorem reddi ac durior, et quamvis id omni tempore verum sit, noctu magis

o) SANCTOR. l. c. Lib. I. aph. XI. p) HUXHAM. opera om. l. c. T. II. p. 140. q) Solatium podagricorum aut. JACOBO BALDIO. Monachi 1661. 12. r) J. L. observat. med. l. c. p. 322. s) WEICKARD kleine Schriften verschied. Inh. Mannheim 1782. 8. p. 296. t) Aphor. Sect. IV. aphor. 83.



palere, quoniam urina diutius retineatur in somno *u*). Ill. FRID. HOFFMANNUS illi assentitur, quippe qui repetita instructus experientia, eos, qui diarrhoeam vel vomitum frequenter experti fuerint, per aliquot dies limpidissimam reddidisse urinam atque perpauca, observavit *v*). Secundum SANCTORIUM, vomitus urinam et perspirationem divertit *w*); sed contrariam huic sententiam Cl. QUARINUS nobiscum communicavit, cui frequenter occurrit, eos, qui in febre putrida per diarrhoeam judicarentur, sudare nonnunquam et multam deponere urinam *x*). Sed haec complicata videtur fuisse febris, in qua praeter alvinam excretionem sudor cum urina critica necessariae erant, quibus materia morbosa omnino e corpore exterminaretur.

Quod relationem urinae ad halitus illius, quem expirando expellimus, excretionem spectat, nil certo de ea notum est hucusque; attamen verisimilius videtur, reciprocam vix hic statui posse evacuationem; aqueus enim vapor, qui quaque expiratione excernitur, acido carbonico scatet, quod purum rarius urinae inesse, supra monuimus; porro fabrica pulmonum talis est, ut non nisi vita exterminata, atque sanguinis circuitu penitus intercepto exhalationes illae deficere queant; si autem qualicunque ratione impeditae fuerint, antagonismus cutim inter et pulmones organis uropoëtici ita praevaleret, ut integumenta vicarium tunc susciperent munus. Veteres renum ad pulmones relationem ea ratione negabant, quia nulli de pulmone ad ventrem pertinerent meatus; his vero non est opus, cum Cl. BICHATUS, telam cellulosaam organis intertextam, inter omnes corporis partes communicationis vias parare, docuerit *y*).

*u*) VEGA commentar. ad Sect. IV. aph. 83. *v*) Med. systemat. T. IV. S. I. p. 244. *w*) SANCT. l. c. Lib. I. aph. 89. *x*) Jos. QUARIN, meth. medendar. febr. Vindob. 1772. 8. pag. 80. *y*) Allgemeine Anatomie v. X. BICHAT. übers. v. C. H. PFAFF. Leipzig 1802. 4 B. 8. 1. B. pag. 168 ff.



De proportionem urinae ad excretionem mere morbosas, ut puris, sputi cet. infra, suis locis quaedam dicentur. In universum autem, ejus ad reliquas excretionem proportio, inculta adhuc jacet, neque elaborata.

## §. 8.

*Urinae ad semioticen dignitas.*

Veteres urinae inspectionem in febribus maximi fecere momenti, autumantes ut plurimum, coctione peracta, humores impuros, bene subactos, atque a sanguinis, reliquorumque corporis humorum connubio dejectos, per sudorem et urinam moveri excernique. Contraria plane sententia a GEORGIO ERNESTO STAHLIO proponebatur, ut qui, succos excrementitios sanguini nunquam inhaesisse, sed extranea potius esse, quae in renibus denuo a sanguine, cui mechanice admixta fuissent, secedant, putabat; hinc factum est, quod uroscopiam plane neglexerit ille. Sed mirum, erroneam hanc sententiam non fuisse observatam a tam eximio viro, cum, unde fiat, quod lotium apud gentes diversissimas, atque sub maxime diversa vitae conditione degentes, eadem principia chemica nunquam non exhibeat; quod tofi arthritici, quomodocunque illorum originem tibi finxeris, primas tamen vias quasi sedem primariam agnoscant, omnesque corporis humores, lac, sudor, imo sanguis ipse, similibus tunc sca-teant principiis, quae in calculo detegimus, qui GAUBIO observante, ex iisdem fere, quae urinae sanorum soluta innatant, productis conflatur, cum haec, inquam z), ex STAHLII mente, omnino nos lateant; et tunc revera urinae inspectio ad semioticen nihil, aut parum certe faceret. — Alii, et rectius fortasse, occultas chemiae animalis vires urinam praeparare, existimant.

z) GAUBIUS Pathologie. §. 573.



Num autem illa signum in morbis praebere possit, ab antiquissimis inde temporibus, magna cum vehementia disputatum est, et rixae exortae, quas quidem, ne longus sim, hic omittam, cum jam pridem evictum sit, optimam saepenumero, atque fere unicam morborum notitiam ex urinis hauriendam esse. In morbis acutis praevalet quidem, quamquam in ipsis affectibus chronicis, diagnosin illas adjuvare, gravissima testentur exempla. Etenim Ill. BERENDS, in femina juvene plethorica, quae jam ab aliquot annis intolerabilem passa fuerat cephalaeam, post quamlibet exacerbationem urinam observavit foetidissimam, quae gelatina abundabat; et inde chylicationem morbose adauclam, et vitiatam systematis lymphatici indolem agnovit. FRIDERICUS vero HOFFMANNUS, ut supra exposui, a viro triginta annorum, non nihil phlegmaticae constitutionis, a prima fere infantia, insignem semper mucii albicantis copiam absque ullis doloribus cum urina redditam fuisse, vidit *a*). Quatenus vero semioticam dignitatem lotium prae se ferat, ut mihi quidem videtur, Cl. TISSOTIUS optime elocutus est: „In omni febre, utut focum non habeat intra vasa, semper tamen alteratur massa sanguinis, tum resorptione partium morbidarum, tum retentione materiae excretionum, quae febre semper turbantur; nec vigente febre tentanda depuratio tunc impossibilis; sanata autem omnes excretiones effluunt *b*)“. Sequitur inde, quamquam excretiones criticae, de quibus hic praecipue sermo est, non pro caussis, sed pro sequelis reconvalescentiae, ut plurimum habendae sint, notitiam tamen empiricam signorum ex excretionibus scitu dignissimam esse, earumque qualitates saepissime morborum caussas manifestare *c*); sic enim urina foetidissima, in qua princi-

*a*) Vid. supra aag. *b*) J. A. TISSOT. diss. de febrib. bilios. seu histor. epidem. biliosae Lausannensis. an. 1755. Lausan. 1758. 8. pag. 162. *c*) KREYSIG Therapie. I. c. §. 145.



pium urinosum praevalet, statum putridum saepenumero indicat. Neque vero reticendum est, hujus rei veram rationem invenire, rem esse difficultatibus quam maxime implicitam, cum, ut eximius meus *Praeceptor* praeclare admonet, quo demum modo principium illud, quod summum animalisationis quasi productum videtur, in gravissimis morbis, ubi vires exhaustae jacent, oriri possit, plane ignotum sit. — Quam magni nihilominus notitia facienda sit, quam ex urinae inspectione de vera humorum crasi, indeque de viribus ipsis nanciscamur, alia ejusdem Cl. viri observatio ostendit. In typhosis enim, si urina nigra vel fusca prodierit, eadem saepe materia linguam, gingivas, dentesque infestari. Constat porro, cum fluidum sit e sanguine proxime secretum, paucos extare posse morbos, in quibus non a norma quodammodo aberret; atque his ductus observationibus Cl. LUDWIGIUS, ex urina humorum indolem in cruditate, coctione et crisi optime dijudicari existimavit *d*). Neque his aliena sunt, quae BURSERIUS, summus ille observator, hac super re edixit: tanti ejus inspectionem faciendam esse, ut nihil certius evidentiusque colliquationem praesentem, aut absolutam et ad suum terminum productam, significet *e*). Nonnulli vero risum movent, qui urinae signa tanti aestimarunt, ut et minimas corporis valetudines propriis gaudere, et ita, e. g. coitum non nocuisse, urinam aequae coctam, ac antea fuerat, indicasse, existimarunt *f*). Philosophiae naturalis sectatores vires solas in morbis intendi autumarunt, humores parvi aestuantes; plerique autem placita sua, tanto doctrinae splendore promulgarunt, ut perspicuitas saepissime iis desit. Hanc enim de crisis descriptionem Cl. TROXLERUS proposuit, quae quidem talis est, ut latinis verbis eam exponere, desperarem. „Das indifferente Sy-

*d*) Instit. pathologic. §. 390. *e*) Inst. med. pract. Tom. I. §. 523. *f*) SANCTOR. med. stat. l. c. Lib. VI. aph. 4.



stem, die ruhige Vegetation, und Wurzel des sensibeln und irritabeln Systems folgt selbst mehr oder weniger der Differenzirung, bleibt aber nothwendig der Gravitationspunkt derselben. In der Pyrexie überwiegt gleichsam die Centrifugalkraft des umlaufenden Systems, in der Apyrexie die centripetale. Die Zurückführung dieser beiden in die Einheit ist die *Crise*, in der das extravagirende System indifferenzirt wird g).“

Conditio organorum secretioni inservientium, et omnium in corpore secretorum ad se invicem proportio proxime ex urina elucescit h), ideoque, ut Ill. SPRENGELIUS docet, urina variabilis mutationes subitaneas in organis illis indicat i). Inter crises principem tenet locum h), nam cum calor discesserit, et humiditatem ad se attraxerit, feбри judicationem fieri necesse est, et urinae aut etiam alvi egestionem procedere, aut sanguinis ex naribus fluxionem l). Mutationes illas, quas urina ante aut post coctionem exhibet, FR. HOFFMANNUS secundum chemiae leges ita exposuit: Non omnium salium promptissimum esse iter per renes, qui primum aqueos et tenues ex sanguine humores evehunt, unde urinae sunt aquosae et pallidae, postea vero crassiora et salibus turgida liquida admittunt, unde urinae fiunt coloratiores m). Sed et testes nonnullos adducamus alios oportet, ut omne de urina ut signo dubium e medio tollatur. BAGLIVIVS, urinam variam in acutis longitudinem significare, observavit n); BOERHAAVIUS vero, „quum citentur plurima exempla per urinas evacuati hydropis, et hanc viam tentabimus, praeeunte natura“ admonuit o). Statim, postquam herpes a cute

g) Ideen zur Grundlage der Nosologie und Therapie v. TROXLER. Jena 1803. 8. p. 107. h) SPRENGEL Semiot. l. c. p. 392. i) SPRENG. Sem. l. c. §. 1000. k) Pathologie v. W. G. PLOVCQUET. Tübing. 1798. 8. l) HIPPOCR. de crisi. m) Med. ration. l. c. Tom. II. pag. 379. n) GEORG. BAGLIVII op. omn. med. pract. et anatom. nec non T. D. SANTORINI opuscul. quat. Antwerp. 1715. 4. pag. 72. o) BOERH. aphor. de cognosc. etc. §. 1243.



evanuerit, urina, teste RICHTERO, sedimentum deponit odoris specifici; quando vero id deesse coepit, herpes denuo efflorescit *p*). Gliscente aestu febrili sive continuo illo, in sanguine nascitur acrimonia et plerumque quidam lentor inflammatorius. Id autem demonstrant, sicut KLOEKHOFIUS opinatur, crusta sanguinis inflammatoria, urinae satur color et nidor acris *q*). — Sed quid inter Clinicos recentiores versamur, cum jam antiquissimis, urinam morborum signa exhibere, visum sit? ARISTOTELES urinam optimam et per omnia mediocrem, atque sanorum simillimam tironi medico inspiciendam esse putavit, ut scil. cum aliquem hominem ab hac ipsa declinasse viderit, statim ab optima et exquisita sanitate eum tunc excidisse, statuatur. Non injuste HIPPOCRATES hinc conclusit: conjectare ex urinis oportere id quod futurum est *r*), et alio loco: coctiones urinarum paulatim maturescentes, si in judicatoriis diebus concoctae fuerint, morbum solvere *s*). Itaque, quod jam PROSPER ALPINUS edixit, cauta urinarum observatio ad complurium morborum prognosin conducit *t*). At vero, ut idem admonuit Cl. autor, urinae et alia excrementa duobus modis salutem et mortem in aegrotis solent indicare, uno modo, tanquam signa coctionis et malignitatis, atque altero, tanquam caussae, quippe probam aut malam excretionem promoventes *u*). — Praeterea mictio ipsa respicienda est, quae vel aboletur vel imminuitur, vel intenditur, vel depravatur. — In universum igitur lotii inspectio medentibus maximas affert utilitates, quamquam errant illi, qui ejus usum supra limites extendunt, nam

*p*) RICHTERS *Thérapie* l. c. Tom. VI. pag. 224. *q*) KLOEKHOF. op. (infra laudat.) pag. 194. *r*) HIPPOC. de victu in acut. sect. 46. *s*) HENR. COPE *demonst. med.* — pract. prognostic. Hipp. ea conferendo cum aeg. hist. in lib. I. et III. epidem. descript. ex ed. E. G. BALDINGERI. Jenae 1772. 8. p. 272. *t*) PROSP. ALPIN. l. c. Lib. VII. cap. 12. pag. 481. *u*) PROSP. ALPIN. l. c. Lib. VII. cap. 14. p. 494.



Est modus in rebus, sunt certi denique fines,  
Quos ultra citraque nequit consistere rectum.

§. 9.

*De cautelis quibusdam in urinae inspectione observandis.*

Quum regulae, quas in urinae inspectione sequi debemus, ab omnibus fere semiotices scriptoribus sat prolixè jam exhibitae sint, — pauca solum hic moneamus oportet, ideoque, quae aut neglecta videntur aut parum curata restant, quam brevissime recenseamus. Notissimum est ad disquisitionem, illam unice esse utilem, quam urinam coctionis dicunt, horis matutinis emissam. Quo major vero quantitas, eo facilior disquisitio; antea non debet agitari, sed mediae exponatur temperiei. In febribus ea, quae ingruente remissione vel horis matutinis decedit, uroscopiae aptissima videtur *v*). Ut autem medicus cum usu atque fructu lotium inspiciat, non quodvis ab aegroto emissum inspicere, atque ex illo de morbo iudicium ferre licet. Opus est igitur, urinam praecipue illam, quae post graviores morbi accessiones excernitur, in vase vitreo colligere, ut eo curatius ejus examen institui queat. In chronicis autem affectibus alia atque alia eam observandi ratio commendatur. In universum spectari debet, an urina in eadem mixtione permaneat, an sedimentum deponat, an superficiem mutet. Sed et qualitates, quae sensibus percipi possunt, non negligendae sunt, quantitas igitur, color, odor caet. considerentur.

His vero non semper scopum attingemus, nam momente LUDWIGIO, sola urinae consideratio, vix idonea signa ad morborum diagnosin et prognosin formandam exhibet *w*). Ut igitur interior ejus miscela nobis pate-

*v*) J. C. REIL, über die Erkenntniss und Kur der Fieber. Halle, 1794 — 1814. 5 B. 8. — 1. B. p. 246. *w*) Inst. pathol. l. c. §. 389.



fiat, chemicam artem in auxilium vocemus: praestat vero, analyses chemicas in recenter emissa instituere, antequam sedimentum infima petat  $x$ ). Interdum simplicissima methodus ad stabiliendam sufficit nostram de urina sententiam. Nam si per aquam calcis, vel solutiones metallorum, praecipue vero per acetum lithargyrii, sedimentum dejicitur, acidi phosphorici abundantia, si vero per salia alcalina caustica illud efficitur, magna acidi carbonici quantitas indicatur, si demum acido sulphurico immisso flocculi dejiciuntur, principium urinosum praevalere cognoscimus. Olim in urinae inspectione multis utebantur auxiliis, quorum plurima, oblivioni tradita, inutilitatem suam testantur. Logicis certe regulis non plane consentaneum videtur, rubicundum urinae colorem ex eo deducere velle, quia sanguis adhuc calens, si urinae aliquid affunditur, in eundem vergat colorem  $y$ ). Veritati igitur omnino respondet, quod Cl. BRUNNERUS dicere consueverat: „Uti ratio sine experimentis mendax, ita experientia sine ratione fallax.“

In iudicio de urina ferendo maxima saepe diligentia opus est, ne deceptos nos fuisse, eventus doceat. In febre nervosa torpida pauca plerumque emittitur ob stuporem, tunc vero summa adhibenda est attentio; alioquin vesica magis magisque extensa, gravissimis originem dat morbis. In iisdem febribus urina maxime variabilis excernitur  $z$ ), praesertim si typhi naturam aemulantur. Porro cavendum est, ne mucosum et glutinosum, quod in urina subinde deponitur sedimentum, pro pure habeatur. Etenim, ut Ill. HOFFMANUS adnotavit, sedimenti hujus saepe tanta est copia, ut si a renum exulceratione esset, jam centies absumti illi fuissent. Est potius mucositas, quae ex nimis re-

$x$ ) SPRENGEL. Semiot. l. c. p. 392.  $y$ ) STISSERI febr. intermit. etc. l. c. p. 17.  $z$ ) JOH. VAL. V. HILDENBRAND über den ansteckenden Typhus. Wien, 1814. 8. p. 81.



laxata glandulosa vesicae et urethrae tunica, aut ex prostata laesa exstillat et urinae admiscetur *a*). — Nonnunquam sudor, postquam urina diutius suppressa fuit, odorem spirat urinosum, interdum etiam fluidum urinae simile per vias plane singulares e corpore excernitur. Fere unica autem sequens videtur observatio: Viro cuidam convulsionibus correpto, urina et per vesicam et per umbilicum simul egrediens, tanto impetu ex umbilico prosiliit, ut humerum ad genua provoluti, maximeque admirantis servi transiliret. Convulsionibus sopitis, urinam tantum per urethram emisit *b*).

Medicus, nisi omnibus instructus, atque rei satis gnarus fuerit, nunquam ad urinae inspectionem se accommodare deberet, nam in ea instituenda non solum iudicio opus est, sed et sensus externi illaesi sint, oportet, quamquam SCHAARSCHMIDTIO assentiri non possim, qui urinam gustari a medico jubet. — Diligentia et cautelis necessariis adhibitis, uroscopiae utilitas cuicumque praesto erit, et nisi abutamur illa, semioticae ornamentum semper restabit; nam in quocunque morbo urinam perscrutari non solum superfluum esset, sed ridiculum plane. Id jam Cl. viro HIERONYMO MERCURIALI innotuit, qui vero singulari ratione hac de re argumentatus est, de surditate e. g. ita disseruit: „Urinae fluxus surditatem nequaquam tollere potest, quia, si surditas debet fieri a materia, ab inferioribus ad superiora transmissa, debet fieri ex ea materia, quae facile sursum fertur. Jam vero humor serosus, ut patet, tolli non potest sursum, ideo neque potest facere surditatem, nec ejus fluxus ullum juvamentum praestabit *c*).“

---

*a*) Med. ration. T. I. p. 142. *b*) Commentar. de rebus inscient. natur. et med. gestis. Vol. 8. Pars. II. p. 196. *c*) Clar. vir. HIERONYMI MERCURIALIS praelect. Patavinae de cognosc. et curand. human. corpor. affectib. Venet. apud JUNTAS 1606. Fol. p. 168.



## CAPUT II.

*De iis ex urina signis, quae ejus quantitatem et qualitates, tam communes, quam naturales, spectant.*

## §. 10.

*Signa ex quantitate.*

Quantitas urinae aut aucta, aut diminuta esse potest, quamobrem de unaquaque optimorum auctorum monita sigillatim hic proferamus. — Si adaugetur, aquosa plerumque evadit, caussis nimirum id exigentibus. Tales autem referuntur: aquae in corpore abundantia, incitamenta iis partibus, quae lotii secretioni praesunt, admota, tandemque renum laxitas *a*). Saepe debilitas universalis in causa est, nam aegris ab affectibus chronicis convalescentibus, quibus a morbi diuturnitate vires exhaustae fuerant, urinam copiosissimam prodiisse, Ill. BERENDS animadvertit. Huic observationi Cl. LUDWIGIUS suffragatur: „quodsi enim in morbis copiosa urina excernatur, laxitatis et debilitatis signa generalia, vel in viis urinariis, vel in totius corporis dispositione attendi *b*).“ Eadem de causa urina multa serosi humoris consumptionem indicat, nam multam per noctem mictionem pauca dejectio sequitur *c*). Si vero urina supra potionis modum, etiam sine dolore profluit, maciem et periculum facit *d*). In stadio cruditalis non

*a*) BURDACH Pathologie p. 302. *b*) Inst. path. l. c. §. 394.  
*c*) JOD. LOMM. l. c. p. 322. *d*) CELSUS lib. IV. c. 20.



solum multa, sed etiam turbida excernitur, etenim refert HIPPOCRATES in febre acuta urinas initio apparuisse multas, turbulentas, albas, quae nec depositae subsidebant; tertio die copiosas, concoctas, in quibus multum subsidebat, perfluxisse *e*). Igitur durante frigore febrili, urina multa cruda et tenuis excernitur *f*). — Coctionis stadio appropinquante, urinam multam simulque sedimentosam faustissimum praebere praesagium, GALENI observationibus respondet, qui graviores, neque tamen acutissimas febres urina multa multamque *ὑπόστασιν* habente, terminari vidit *g*). Plerumque tamen pro signo bono haberi debet, si urina limpida, tenuis, sufficiente quantitate excernitur, cuius color naturalem aemulatur *h*).

Jam vero urinae in singulis morbis quantitatem seorsim contemplemur, auspicaturi a *febris*. In febre inflammatoria urina multa et colorata resolutionem indicat, et ita HIERONYMUS MERCURIALIS in febre calida urinas copiosas conspici, optimo jure contendere potuit *i*). Secundum JOAN. FORTIS, quando febris ardens in colliquationem transire conatur, id ex multis aliis signis, sed inprimis etiam ex urinis copiosioribus, quibus liquata pinguedo supernatat, dignoscitur *k*). In typho lymphatico lotii secretio promovetur, sed tenue et aquosum prodit *l*). Id vero plerisque febribus generis nervosi privum videtur, nam in stadio nervoso febris typhodes urina non tam parca excernitur, quam in febribus inflammatoriis, neque rutila, vel ardens, sed multa, limpida, pellucida, parum turbida, quandoque hypostatica *m*). — In febre gastrica urina parcior redditur; quando uberius profluit, ple-

*e*) Epidem. lib. III sect. III. hist. 6. 9. 10. *f*) PET. FRANK epitome etc. Tom. I. pag. 7. *g*) GALEN. de crisib. Lib. III. cap. 11. *h*) SPRENGEL Sem. p. 396. *i*) HIER. MERCUR. l. c. p. 490. *k*) de febribus p. 318. *l*) HARLES Untersuch. über d. Fieber etc. 1803. 8. p. 451. *m*) HILDENBRAND über den ansteckenden Typhus l. c. p. 81.



rumque sanitatem adpropinquare id indicat *n*). In febre biliosa copiosissimum lotium, teste TISSOTO (l. c.), ultra mensem excernebatur. Catarrhalem urinas largas et lutulentas facile sublevasse, HUXHAMUS observavit *o*); si demum febris lactea longius persistat, urina multa et crassa finitur *p*). Post remissionem quotidianae spuriae aequae copiosa prodit, sed alba simul et limpida, sine ullo sedimento *q*). In febribus intermittentibus comitatis plerumque ubertim excernitur, in tertiana algida, ut TORTIO visum est, aut copiosa et tenuis, aut pauca et intensius rubra apparet. In acutis ex decidentia tandem, monente Praeceptore, lotii abundantia pessimum semper exhibet signum.

*Inflammationes.* — In encephalitide aegroti sensim, ast saepe, magnam lotii flavi et aquosi quantitatem excernunt *r*). Eadem jam CAELIUS AURELIANUS admonuerat, in phrenitide enim abundantiam urinae flavae aquosae, tenuis et paullatim exclusae, observari *s*). Contra in phrenitide vere inflammatoria res aliter se habent, ut in qua Cl. BURSERIUS urinam paucam, et flammeam, modo tenuem et aqueam, modo turbidam, malo antecedentem vidit *t*). Parotides urinarum copia solvi solent, earumque resolutio saepius per abundantem ejus secretionem, quam sudore perficitur *u*). Ab anginosis multum excernitur *v*), nam plerumque die quarto, cum aliis excretionibus, per urinam coctam et copiosam judicantur *w*). Saepe, ut Martinus GHISIUS observavit, sudore et urina ubertim manantibus, angina terminabatur, ea vero, quae BOERHAAVIO convulsiva audit, lotio pallido et copiose reddito cognoscitur. Pleuritides siccae perniciem minan-

*n*) BURSER. Instit. l. c. §. 384. *o*) HUXHAM. l. c. Tom. I. p. 289. *p*) van SWIETEN comm. in BOERHAAV. aphor. etc. T. IV. §. 1329. *q*) BURSER. l. c. §. 330. ff. *r*) FRANK. epitome §. 140. *s*) CAEL. AUREL. l. c. Acut. Lib. I. cap. 2. *t*) BURSER. l. c. T. III. p. 197. *u*) BURSER. T. III. §. 303. *v*) FRANK. epitom. §. 177. *w*) BURSER. T. III. §. 372. ff.



tur, nisi urinae profluvium iis superveniat *x*), in peripneumonia aequae urina copiosa, turbida, plurimum subflavi sedimenti deponens, inter faustissima signa adnumeranda *y*). Hoc etiam de hepatitide valet, si nimirum urina multa simul sedimentum deponat, nam alias suppurationem indicaret. Quicunque enim, ut ait ARETAEUS, vel sanguinis profluvio, vel multis ac biliosis dejectionibus, vel urinae plurimae et sincerae effusione, in jecinoris inflammatione mortem evadunt, his post tres septimanas jecur ad suppurationem tendit *z*). — In gangraenosis urina immodice excreta malum praesagit, etenim dixit HIPPOCRATES, si erit in pollice pedis pruritus frequens, et erit calor colli obscurus valde, scias quod socius hujus morietur die quinto a morbo ejus, antequam sol occidit, et signum hoc, quod ipse mingat in principio morbi multum et saepe *a*). Sed nescimus, quisnam *libri de pustulis*, in quo id traditur, auctor fuerit, et fabulam redolet, quod ipse Ill. BARTHOLINUS hac super re nobiscum communicavit: „Fando accepimus, quod HIPPOCRATES, morti vicinus, jusserit, ut hic liber capsulae eburneae involutus secum in sepulchro sepeliretur, ne ulli innotesceret, effosso autem sepulchro, temporibus JUL. CAESARIS inventum esse.“ Caeterum JACOBUS GOLIIUS, polyhistor Lugdunensis, ex arabica lingua in latinam hoc opusculum transtulit.

*Exanthemata acuta.* — Urina multa, ingruentibus febribus exanthematicis, ex Cl. BERENDSII observationibus plerumque pessima est, adstipulantur illi Cel. quidam viri. STOLLIUS enim in variolis mali moris urinae copiam refert *b*), in variolis confluentibus vero, quando urina tenuis et limpida erat, parvaque

*x*) BURSER. Tom. IV. §. 120. *y*) HUXHAM op. l. c. T. I. p. 330.  
*z*) ARETAEI CAPPADOC. de caus. et sign. acut. et diutur. morb. L. IV. Vindob. 1790. 8. — Acut. L. II. c. 7. p. 75. *a*) HIPPOCR. de pustulis ap. THOM. BARTHOL. histor. anat. etc. T. III. p. 242.  
*b*) MAX. STOLL. rat. medend. Pars. II. Vindob. 1778. p. 224.



in quantitate emittebatur, delirium, tremor, tendinum subsultus, aliaque maxime funesta signa subsequebantur, quod saepius a se visum esse immortalis HUXHAMUS testatur c). In morbillis, si in stadio desquamationis urinae excretio adaugetur, pro fausto signo haberi potest d).

*Morbi chronici sympathici.* — Urina multa et crassa in rheumatismo morbum solvit e). In arthritide, paroxysmo superato, lotium male olens magna quantitate, excernitur; veritas, quae divum HIPPOCRATEM non latuit. Dixit enim: Ὁκόσοισιν ἐλπὶς ἐς ἄρθρα ἀφίστασθαι, ῥύεται τῆς ἀποστάσιος οὖρον πολὺν, καὶ παχὺν, καὶ λευκὸν γιγνόμενον, οἶον ἐν τοῖσι κοπώδεσι πυρετοῖσι τεταρταίοισιν ἄρχεται ἐνίοισι γίγνεσθαι f).“ In hystericis urinae secretio quandoque plane impedita apparet, alias intercepta cum conatibus frustraneis, plerumque autem magna abundantia, ante paroxysmum aquosa et limpida, post vero flavescens prodire solet. g). Ob has crebras vicissitudines renes in hoc morbo quam maxime debilitatos, eorumque excretionem mere passivam, nonnulli existimarunt h).

*Reliqui morbi chronici.* — Si melancholia diu perseverat, producit saepe urinam copiosam limpida instar aquae, alio tempore valde crassam i). Si vero soporosi aut hemiplegiaci affectus minantur, urinae crudae sunt et copiosae, atque BURSERIO referente, sine sedimento, aut cum enaeoremate divulso et levi. Levis apoplexia superveniente lotio multo et crasso solvitur k); sed saepe contrarium accidit, nam urinam, quae sub morbi initium copiosa ferebatur, parcius fluere, et omnino supprimi simulque sitim imminui,

c) HUXHAM. op. l. c. T. III. p. 27. d) RICHTER, Therapie. T. II. p. 427. e) NICOLAI du CHESNEAU, Massiliensis, observat. medic. Lib. V. Lugd. Gall. 1719. 4. — Lib. IV. p. 431. f) Aphorism. Sectio IV. aph. 74. g) RICHTER Therapie l. c. T. VII. p. 425. h) JOERG. Handb. l. c. §. 617. i) BOERHAAVE method. medend. l. c. §. 1109. k) ibid. §. 1019.



FR. HOFFMANNUS observavit *l*). Secundum eundem, solutio asthmatis ac oedematis pedum per diuresin copiosiore, veluti diabeticam notatu dignissima est. Haec omnino in tali casu pro critica habenda, et nullo prorsus modo sistenda videtur *m*). — Seri impuri abundantia per urinae largiorem fluxum, subinde magno valetudinis commodo solvitur *n*) ideoque ejus excretio adaucta in exanthematibus chronicis bona *o*). In phthisi pituitosa aliquid sperari potest, si post usum aquae calcis internum urina mucosa abundantius excernitur *p*). Tenuis, aquea et crebro emissa, colicam spasmodicam manifestat *q*).

Quantitatem imminutam, sive urinae paucitatem, obiter attigisse sufficiat, cum pleraque ejus indicia, facillime ex antecedentibus concludi queant. — Sub remissione toni tardior in universum fit sanguinis et urinae progressio *r*); quapropter ob vim morbi, ejusque sequelam, humorum inopiam, in acutis pauca excernitur *s*). — Porro quantitas imminuitur, ubi morbus imminet, aut ubi, morbo profligato, recidivae extimescendae sunt *t*). Causae BURDACHIO sequentes videntur, attritus vel auctus, vel imminutus, vel spasmus, vel paralysis *u*); qua in re non nisi illud monebo, num spasmum a mutuo partium attritu liberum putet vir Cl.? — Si in convalescentia, aliis serosis excretionibus deficientibus, pauca prodit, ut hydropem praeventamur, attenti simus. Sed cautus sit medicus in suo judicio hac super re proferendo, cum saepe contingat, ut urinae retentio ab ipsa vesica relaxata ac nimium expansa suam trahat originem *v*), imo, a peritonaei pa-

*l*) F. HOFFMANN med. consult. l. c. T. I. p. 43. *m*) Med. rat. systemat. l. c. Tom. IV. P. III. pag. 351. *n*) Med. rat. l. c. Tom. II. p. 399. *o*) Klinisches Taschenb. v. CONSBRUCH. Leipz. 1817. 8. II. B. — B. II. p. 357. *p*) RICHTER. Therap. l. c. Tom. IV. pag. 706. *q*) BURSER. Inst. l. c. Tom. IV. Pars. II. §. 91. *r*) HOFFMANN. med. rat. l. c. T. I. p. 216. *s*) JOD. LOMM. l. c. p. 322. *t*) SPRENGEL Semiot. l. c. §. 1009. *u*) BURDACH. Pathol. l. c. p. 302. *v*) HOFFMANN consult. med. l. c. T. II. pag. 553.



ralysi urinam supprimi, quod vesica non comprimere-  
tur, CAELIUS AURELIANUS vidit *w*).

Vesicam urinariam initio febris simplicissimae contractam esse, ex urinae, quam excernunt aegri, parva quantitate elucescere videtur *x*). Quomodocunque autem sese habeat, alia saepe explicatione eget, et altius derivanda videtur, cum ex BAGLIVIO, urina, quae supprimitur in acutis ante rigorem, bona sit atque critica; quae vero post rigorem subsistit, convulsifica et lethalis fiat *y*). In febre inflammatoria simplici, dum stadium cruditatis perseverat, paucissima emittitur, intensius colorata et ardens *z*). In puerperali saepe suppressa est; aliis paucae et rubrae prodeunt *a*). In constitutione rheumatica vel catarrhali urinae paucitas stadium primum indicare solet. Post remissionem quotidianae legitimae pauca prodit, subjugalis, lateritia; in intermittentibus malignis lotium quandoque rarissime emittitur *b*). Quando in arthritide motus febriles se exserunt, urina perpauca, intense colorata, id indicat; in arthritide vaga renes quoque plurimum negotii facessunt, quando sulphureo salino succo scatent, quem, una cum serosa colluvie exterminanda, non decenter emittunt, unde serum stagnare incipit *c*). Post febres intermittentes, ut doctiss. BERENDS saepissime vidit, si urina parcius effluere coeperit, semper hydrops timeri debet, qui vero eo certius futurus est, quando aegrotus simul febre hectica laboraverit. Post scarlatinam, si anasarca exoritur, urina pauca mingitur, quae fusca est, uti id, quod infra subsidet *d*). Hanc observationem ipse instituere, hyeme an. 1818, quo Lipsiae versabar, in nosocomio clinico mihi contigit, simulque di-

*w*) CAEL. AUREL. l. c. acut. Lib. I. cap. 2. *x*) FORDYCE l. c. pag. 52. *y*) BAGLIVI op. omn. l. c. pag. 73. *z*) RICHTER'S Therapie l. c. T. I. p. 119. *a*) BURS. Tom. I. §. 475 ff. *b*) BURSER. l. c. Tom. I. §. 160 ss. *c*) Diss. inaugur. med. de arthritide vaga scorbutica, resp. BARTHOLD. KRÜGER. praes. FASCHIO. Jen. 1683. 4. pag. 9. *d*) RUD. AUG. VOGEL de cognoscend. et curand. etc. §. 159.



lectissimus Praeceptor, Cl. CLARUS, de scarlatina disserens, id saepius a se observatum fuisse adnotavit. Causa in *Hippocratis oraculis* quaerenda videtur. Etenim ex perfrigeratione urinam intercipi, pessimum *e*). — In universum autem, quando lotii minus redditur, tanto deterius hydropicis *f*). Urina pauca saepe etiam viscerum abdominalium infarctus manifestat. — In colica saturnina, homines aut nullas, aut paucas et stranguriosas emittunt *g*); quod STOLLIUS et in aliis colicae speciebus observavit *h*).

### §. 11.

#### *Signa ex consistentia.*

Urinae tenues dicuntur, quae mediocres sunt, ubi cum crassis conferuntur; hae si dilutae vereque aqueae fuerint, morbi diuturni notam exhibent; si autem diutales cernuntur, caeteris signis salutem spondentibus, dolorem abscessumque in partibus, septo inferioribus, indicant *i*). Tenuis enim urina cruditatem, arctamque esse obstructionem testatur; maxime autem illa, quae simul diluta est, qualis spectari in quartana et ingravescentibus renum doloribus solet *k*). Febres, praecipue intermittentes, affectus hypochondriaci, alique his similes, saepe in viscerum destructiones abeunt, sanguinis per organa abdominalia circuitum impediunt, nutritionem pervertunt, atque tam sanguinis, quam illorum instrumentorum, quae secretionibus praesunt, officia perturbant; exinde facile liquet, qua ratione urina tenuis laxitatem et debilitatem partium solidarum, mixtionem corruptam, tandemque mortem per metastasin et recidivas indicare possit *l*). Quae vero non ita intelligen-

*e*) Coaca praesag. Sect. I. §. 5. *f*) DU CHESNEAU l. c. Lib. III. pag. 229. *g*) BURSER. l. c. T. IV. Pars II. §. 95. *h*) STOLL. l. c. p. 129. *i*) JODOC. LOM. l. c. p. 317. *k*) JOD. LOM. l. c. p. 319. *l*) GRUNER Semiot. l. c. §. 289.



tur, ac si in tali rerum statu nunquam non adsint; nam saepe urinam naturae plane contrariae eadem indicasse, extispicia inde a MORGAGNII temporibus pluries manifestarunt.

Urina crassa, alia atque alia ab autoribus describitur, quia multimodis saepe a se invicem differt; est enim aut pituitosa, aut oleosa, aut lactea etc. de quibus omnibus rectius tum dicetur, ubi de urinae contentis sermo erit; hic modo ea enarrantur, quae urinam simpliciter crassam, ejusque varietates attingunt, aut alias deprompta, proxime tamen auctam ejus consistentiam, respiciunt. — Alba igitur, crassa, sed limpida, instar cornu, quae glauca, seu *χαροπὸς* a veteribus dicebatur, colliquationem imminuentem praesagit *m*). Urina crassa in universum cruditatem indicat. Initio febrium acutarum nunquam bona apparet, ut Cl. BERENDS saepius observavit; posthac vero, praesertim si sedimentum demittat, magno aegrotis emolumento, emingitur. Quando sanorum talis conspiciatur, CORNEL. CELSO monente, circa articulos aut circa viscera dolorem, metumque morbi esse, significat, maximeque tum, si, quod desidit, album est *n*). — Eadem crudae soboles pituitae. Crassa vero et nigra omnino exitiosa videtur, eoque magis, quo parcior prodit; tuta contra ab atrabilaribus excernitur *o*). — Inter urinam subjugalem et jumentosam bene discernendum est; haec enim ea dicitur, quae maxime turbida et jumentorum similis restat, illa, quae fere tota recalescit. Sunt autem plerumque tales, ut Ill. FRACASTORIUS opinatur, propter multam et diversam ebullitionem *p*), i. e. propter vires aut debilitatas, aut inordinatas; etenim dixit HIPPOCRATES: Quibus urinae

*m*) JOAN. ASTRUC tractatus patholog. Genevae 1743. 8. p. 209.

*n*) CELSUS de med. l. c. Lib. II. cap. 7. *o*) JOD. LOM. l. c. p. 320.

*p*) HIERON. FRACASTORII Veronensis op. om. Venet. ap. JUNTAS. 1584. 4. de morb. contagios. p. 86.



distantes (διεστηκότα) fiunt, iis vehemens est in corpore turbatio *q*).

Urina crassa saepe in tenuem abit, et vice versa; crassa autem in universum pluris aestimatur, neque tamen semper hanc adipiscitur dignitatem, cum secundum Cl. VEGAM, tenuis quandoque judicationem multitudine significet, eaque, quae ante ob crassitudinem retinebatur, attenuata copiose fluat *r*). Nihilominus, si crassiores et pallidiores fuerint, meliores, si autem tenuiores et obscuriores, deteriores sunt *s*). His JODOCUS LOMMIUS omnino assentitur. „Crudissima enim tenuis est, aquosa sic permanens; minus hac cruda tenuis est, quae post crassescit; hanc sequitur et micta et persistens crassa. Rursus minus cruda censetur crassa reddita, quae post sedimentum deponit: ea nempe brevior fore morbum, significat *t*).“ At vero jam veteres bene noverant, naturam nullis legibus obstrictam esse, et saepe, quibus urinae crassae, grumosae et paucae prodierant, copiam tenuis ex his succedentem, optime juvisse *u*). — In urina turbida triplex a GALENO differentia constituitur, quam Ill. Praeceptor experientia comprobata vidit; est enim vel turbida, in qua mox sedimentum formatur; vel turbida sine sedimento; vel limpida prodit, quae post breve temporis interval- lum turbata conspicitur. Haec ultima optima habetur, reliquae suspicione non carent. — Restat nunc, ut de singulis morbis sensim aliquid admoneamus.

*Febres.* — In ipso paroxysmo febrili, etiamsi refrixerit lotium, nihil tamen, quod fundum petat, conspicitur, pellucidum potius remanet atque aqueum *v*). Si autem aquea usque ad acmen remanet, Cl. BERENDSIO malum videtur; rursus, si circa acmen melior erat, in decremento autem tenuis fit, febre non plane judicata,

*q*) Aphor. Sect. VII. aph. 35. *r*) Commentar. l. c. p. 279.  
*s*) De diaeta in acut. 46. *t*) JOD. LOMM. l. c. p. 319. *u*) Aphor. IV. c. 69. *v*) FORDYCE l. c. p. 50.



resolutio maxime tarda apparet. BURSERIUS periculum grave portendi asserit, quando in febre acuta urinae tenues, percolatae prodeunt, si extremorum frigus simul accesserit *w*). Attamen et haec non pro norma haberi debent; nam inter malignitatis notas urinae, ab illis sanorum parum, aut nullo prorsus modo differentes, recensentur, ut videbis apud Cl. LE ROY, aliosque scholae Montis pessulani principes *x*), quibus porro Cl. SCARDONAE *y*), SWIETENII *z*) aliorumque Cel. autorum observationes ad amussim respondent. In febribus ad diuturnitatem magis vergentibus, urina tenuis aequae funesta est, quae, si diu talis mejitur, lienem esse affectum, significat *a*). Tali rerum conditione, si in magno humorum apparatu alia crisis non venerit, ad abscessum in inferiora desinit res *b*). Id confirmatur tandem antiquissima quadam observatione, quae in Prognostico exstat: Quicumque urinas tenues et crudas mingunt multo tempore, si alia, veluti superstitibus futuris signa fuerint, his abscessus expectare oportet ad locos infra septum transversum *c*). — Quandoque in febribus, per totum morbi decursum, urina tenuis est atque percolata, neque tamen aegrotis mala praenuntiat; in Epidemicis nempe historia valde memorabilis febris cum tumoribus occurrit, in qua urinae a principio et ad octavum usque diem tenues et decolores erant, et sublime quiddam in medio innatans nubilum habebant; tales sub iudicio, quod sudoribus copiosis peragebatur, adhuc visae sunt *d*). — Urina crassa in initio febrium acutarum mali ominis est; posthac saepe bona videtur, praecipue quibus mox subsidentiam continet. Huic Praeceptoris dilect. placito HIP-

*w*) Institut. med. pract. l. c. T. I. De febrib. §. 41. *x*) Institut. l. c. Tom. I. §. 53. *y*) De febribus ed. Patav. cap. I. §. 6. *z*) SWIETENII com. in BOERH. aph. etc. l. c. §. 950. *a*) JOB. LOM. l. c. p. 319. *b*) BAGLIVI op. om. l. c. p. 72. *c*) COPE demonstr. Prognostic. HIPPI. l. c. p. 247. *d*) Epidem. Lib. III. sect. I. hist. 1. cum. FREINDII commentar. l. c.



POCRATES contradicere videtur, dum ille contendit: Quibus febricitantibus in urina subsidentiae fiunt, crassiori farinae similes, longam infirmitatem significant *e*). Sed si paulo curatius respexeris, medicinae parentem hic indiscriminatim, nulla temporis ratione habita, de subsidentiis agere, quae durante paroxysmo superveniunt, easque non agglutinatas, uti criticas decet, sed farinaceas describere, utraque forsan sententia experientia comprobari possit. — Postquam febris acuta sine remissione summam attigerit exacerbationem, urina crassa et alba cum sedimento criticum fore abscessum praenuntiat *f*). Quae vero perpetuo manent turbidae, plerumque caloris febrilis, totam massam sanguinis agitantis ac confundentis, exhibent signum. Ex ALPINI relatione AVICENNA, ac alii Arabes medici dixerunt, urinam turbidam non residentem, nobis praemonstrare humorum ebullitionem, propter vehementem caloris extranei vim, et debilitatem innati caloris degenerati *g*). — In typho universali urina vix emissa lactis ebutyrati consistentiam accipit, putridamque massam refert *h*). In febre nervosa lenta plerumque pallida et aquosa excernitur, quae parum solummodo tingitur, et cui squamulae innatant; vel crassa apparet, ac si farina immixta esset *i*); si autem circa septimum et octavum diem pallidior limpidiorque simul cum tremore universali, redditur, expectari potest delirium *k*). Contra, in statu febris nervosae lentae, quando maculae ad cutim efflorescunt, et urinae crassae aut subsidentes simul prodeunt, non raro bonus expectari potest eventus; quandoque stranguriosae, crassae, aut purulentaerredduntur, faustissimo aegrotantium omine *l*). Sic etiam in gastricis gravioris intensiois, urina crassa,

*e*) Aphor. Sect. VII. aph. 31. *f*) GRUNER Semiot. l. c. §. 289. *g*) PROSP. ALPIN. l. c. pag. 489. *h*) HARLES Versuch üb. d. Fieber l. c. pag. 485. *i*) P. FRANK epitom. l. c. T. I. §. 91. *k*) HUXHAM. op. om. l. c. T. II. pag. 80. *l*) BURSER. institut. l. c. T. I. §. 273 ss.



stranguriosa aut purulenta, interdum non levem boni exitus et iudicii spem facit; in gastrica nervosa maxime variabilis est, in paroxysmo plerumque fusca, crassa, turbida maleque olens, in remissionibus vero aquosa et cruda apparet *m*). Primo synochi ingressu crassa, ast rubra et sine sedimento emingitur; si autem synochus putris biliosa fuerit, lotium tenue, acre, flammeum prodit, initio crudum et nihil subsidens *n*). Versus coctionis tempus crassius evadet, imo in homine a biliosa febre correpto, quem Cl. HAEBERLIUS observavit, durante reconvalescentia urinae adhuc crassae ac jumentosae, sedimentosaeque fuere *o*). Jumentosae in febribus rheumaticis et catarrhalibus bonum praebent augurium, si mox sedimentum dimittunt. In febre puerperali urina rarissime crisin indicat, ut in qua tenuis et cruda, simul autem maxime turbida et limosa est, nonnunquam cum ardore emissa *p*). Quae vix in vitrum delapsa, turbida apparet, validos saepius paroxysmos in febribus intermittentibus ostendit *q*). Subjugales vero indicant, intermittentes saepe transire in subcontinuas *r*). In pleuritica intermittente MORANDII urinas emittunt crassas, turbidas, quales jumentorum; in coeca ejusdem, lateritias; nimium crassae prodeunt, si sanguinis depravata indoles feбри se associet, ut in tertiana scorbutica id contingit, atque in illa, quam petechizantem dicunt, in qua praeterea aureo colore tinctae minguntur *s*).

*Inflammationes et exanthemata acuta.* — In inflammationibus rarissime tenuis est; si autem talis conspicitur, ex Cl. BERENDSII sententia, pessima. Diluta quoque, atque alba vitiosa, sed in phreniticis

*m*) J. FRANK l. c. T. I. §. 103. *n*) BURSER. l. c. T. I. §. 264.  
*o*) De febr. annuis et in spec. de febr. aestiv. an. 1783. a FRANG. XAV. HAEBERLE. Monach. 1784. 8. *p*) FRANK epitom. l. c. T. I. §. 217. *q*) LUDWIG instit. l. c. §. 404. *r*) BURSER. l. c. Tom. I. §. 102 ss. *s*) Ibid. §. 174 ss.



maxime *t*). Reliquis signis bona spondentibus, de collectione puris, suspicio exoritur. In angina maligna, urina plerumque pallida, tenuis et cruda excernitur *u*), et in angina tracheali, quae clara antea fuit et aquosa, post ea sedimentum album deponit *v*). Monet Ill. BURSERIUS, in pleuritide renes saepius materiam morbificam recipere, eamque excernere, urinis crassis, turbidis et copiosis missis, quae sedimentum rubrum et lateritium deponant *w*). In pleuritide biliosa, rufa, turbida, jumentacea *x*), in bilioso rheumatica jumentorum simillima, excernebatur *y*). Ipsa demum peripneumonia urina multa et crassa nonnunquam solvitur *z*). — Haud multum utique boni sperandum est ab eruptione pustularum, HUXHAMIUS monet, dum urinae crudae prorsus et tenues perstant; in ipsis etiam variolis ac morbillis pessima significant, nec vel ullus sudor salutifer, dum aquosa fertur urina *a*). In variolis vix emissa turbida fit, albida, fere flava, furfuracea, consistens; in stadio suppurationis magis turbatur, atque materia puriformis infima petit *b*). Eadem phaenomena in febre scarlatina exhibet, in qua nimirum turbida et sedimentosa conspicitur *c*). In erysipellate solvitur febris, urina crassa et subsidente emissa *d*). In plerisque exanthematibus, praecipue autem in symptomaticis, quam maxime varia prodit: sic in petechiis urina transparens sanorum similis, quandoque limosa et bene tinctorum apparet *e*); quod nuper a Cel. RICHTERO denuo observatum est: is enim in epidemica quadam constitutione febrium petechialium die quinto vel sexto, urinam obscuram vidit, vappae similem cum sedimento

*t*) CELSUS de med. l. c. Lib. II. cap. 4. *u*) HUXHAM. l. c. T. III. p. 101. *v*) BURSER. inst. l. c. T. III. §. 376. *w*) BURSER. inst. l. c. T. IV. §. 116. *x*) Summa observat. medicar. auct. L. Jos. SCHMIDTMANN. Berolin. 1819. 8. Vol. I. p. 71. *y*) SCHMIDTMANN l. c. pag. 69. *z*) CONSRUCH klin. Taschenbuch. Th. I. pag. 513. *a*) HUXHAM. l. c. Tom. I. pag. 196. *b*) FRANK. epitom. l. c. Tom. III. §. 331. *c*) Ibid. §. 295. *d*) BURSER. instit. T. II. §. 21. *e*) FRANK. l. c. T. III. §. 316.



lateritio, quam die nono flavam, denuo limpidam et mere aquosam invenit *f*).

Urina jumentosa pro signo *morborum chronicorum* habetur *g*), quia coctionem laesam indicare solet; in hystericis autem saepius tenuis conspicitur, quae paroxysmos certe praenuntiat. In arthritide saepe turbida, crassa et mucosa *g*). Valde memorabile est, quod Cl. BAGLIVIVS in arthritico quodam observavit, si nempe urinam crassam et copiosam excrevit, quae paulo post in consistentiam gelatinae coagulata fuit, liber evasit *h*). In rhachitide turbida et viscosa mingitur, cum sedimento tenaci caseoso *i*). Si morbi chronici hydropis suspicionem movent, urina saepe turbatur et crassa fit, quod in quartanis ab Ill. BERENDS pluries observatum fuit. In hydropicis ARETAEUS urinam duplicem descripsit; si enim multa et crassa prorumpat, multumque in ea quasi limi subsideat, ut morbus hoc modo effluxurus sit, subest spes; si autem tenuis remanserit, malum *k*). In hydrope ovariorum aliarumque partium saccato parca excernitur, quae turbida et obscura remanet *l*); ast hoc, ut Cl. CLARUS adnotavit, exceptionibus saepe laborat. — In variis cachexiis lotium plerumque crudum et tenue apparet *m*), et quo magis turbidum, inque superficie splendens est, eo majorem cachexiae gradum indicat *n*). Urina vero pinguis et oleosa in summis colliquationibus emittitur, cum ramenta adipis, adiposarumque partium, sanguini aut lymphae decerptarum, cum urina commiscentur *o*). Crassa tandem et chylosa tabem indicat. — In vehementi capitis dolore urinae aquosae, malae; metuen-

*f*) Medicin. chirurg. Bemerk. v. A. G. RICHTER. Berlin 1813. 8. 2 T. — T. 1. p. 143. 145. *g*) RICHTER. Therapie. l. c. Th. VI. Pag. 538. *h*) BAGLIVI. op. om l. c. pag. 117. *i*) SPRENGEL Pathol. l. c. Th. III. §. 729. *k*) ARETAEUS l. c. Diuturn. Lib. I. c. 13. *l*) RICHTER Ther. l. c. Th. III. pag. 126. *m*) BOERHAAVE method. med. l. c. §. 1170. *n*) LUDWIG. instit. l. c. §. 402. *o*) JOAN. ASTRUC. pathol. l. c. pag. 209.



dum enim est delirium aut inflammatio, quam veteres tum a bile sursum translata derivarunt *p*). Sed pejus est, si acutissimus capitis dolor cum urina tenui et pel- lucida, quae prius crassa et jumentosa fuerat, copula- tur; nam id, monente BURSERIO, malum praesagit. — Sed, et turbidae, quales jumentorum, semper mala ca- pitis minantur; si vero cum illis vigiliae, sitis et dolor capitis adsint, delirium denunciant *q*). In dolore co- lico, jam veteres urinam describere lixiviae instar, quae mucosa, rubra, non raro subviridia, magna quan- titate deponebat *r*). In quacunque colica vera jam ab initio urina crassior et saturatior mejitur. Crassa uri- na etiam copiam crudorum humorum ostendit, qui magna ex parte jecinoris cavum, itemque intestina et ventriculum obsident *s*); cum vero de tenui id ipsum dicitur, crudas in primis viis materias eam indicare *t*), novum id praebet argumentum, uroscopiam nisi tum prodesse, quando omnia alia signa simul respiciantur.

## §. 12.

*Signa ex colore.*

Signa ex colore pluribus de caussis difficillime ex- plicanda sunt, inprimis vero, quia nescimus ut pluri- mum, qualem colorem veteres intellexerint, ubi de variis in urina coloribus disseruere, deinde, quia re- vera difficillimum est, illum vel alterum lotii colorem rite semper discernere, vel verbis eum describere, ita ut saepe fusca dicatur a nonnullis, quam alii nigram, alii sordidam et jumentosam, dicere maluerint. Prae- terea, si iudicium de urinae qualitatibus in universum ambiguum videtur, sententia de colore maxime fallax saepe invenitur, atque summa indiget attentione, ne-

*p*) NIC. CHESNEAU observ. med. l. c. Lib. I. pag. 13. *q*) BAGLIV. op. om. l. c. pag. 72. *r*) Observat. de aëre et morb. epidem. auct. J. HUXHAM. Venet. 1762. 8. de morb. col. Danmon, pag. 6. *s*) JOB. LOM. l. c. p. 319. *t*) GRUNER, l. c. §. 289.



que reticendum est, colorem quam maxime variabilem esse, atque sexcentas agnoscere causas, quae ad morbi ipsius naturam ne hilum faciant, quo spectant pharmaca, animi emotiones, aliaque hujus census, quae tamen et peritissimos quandoque fefellerunt medicos. Quare non obliviscamur, quae PROSPER ALPINUS, egregius ille observator, de lotii coloribus disputans, natura ipsa praemonstrante, admonuit: „In multis concoctae urinae sunt discoloratiores. Quo constat, non unicum in optima urina colorem perpetuo observari *u*).“ — Urinae colorem, unde veniat, quaeque ejus causa sit, explicare, nonnunquam res est perquam arduae indaginis, et hypothesebus saepenumero innititur. Id et doctissimis viris contigit, nam certo certius experientia non ubique comprobata sunt, quae Cl. FRACASTORIUS, de varii in febribus pestilentialibus urinae coloris origine nobis retulit. „Quodsi humor crudior fuerit, albida saepe urina fit et subtilis, si vero sanguinis excrementa redundant, rubra exit et confusa propter ebullitionem, quae si subadusta et subtilia fuerint, aut tenui melancholiae admista, similem vino granatorum urinam faciunt *v*).“ Nihilominus coloris examen nunquam non instituendum est, cum de ejus ad semioticen dignitate gravissima exstent testimonia. Etenim monet BURSERIUS, in febre ardenti ab initio tenues esse, et plerumque aqueas, in incrementis magis saturatis, quae autem nunquam sedimentum deponant lateritium morbumque ita a subintrantibus et tritaeophyis discernant, si autem intensiorem aegroti persentiant calorem, rubras fieri atque flammeas *w*). In febribus intermittentibus perniciosis urinam vel tenuem et percolatam apparere, vel rubram et turbidam, Ill. FRANKIUS adnotavit *x*). — In quibus-

*u*) PR. ALPIN. l. c. p. 494. *v*) FRACASTOR. l. c. de morb. contag. p. 86. *w*) BURSER. instit. l. c. Tom. I. §. 421. *x*) FRANK. epitom. l. c. Tom. I. §. 35.



dam ephemeris malignis, quae rarissime observantur, aequae urinae vel perpallidae, vel rubrae et quasi sanguine tinctae apparent *y*). Membranula coloribus variegata in superficie, initium febris hecticae denotat *z*). In arthritide, ex Cl. REDII sententia „l'urine per lo più sono coloritissime, ma però quasi in tutti di buona costanza *a*).“ Simili modo calculo vesicae felleae laborantes, urinam exhibent magis tinctam *b*). — Nunc de singulis coloribus seorsim.

*Urina limpida*, οὔρον λευκόν, quae et pellucida et clara dicitur, nostris illam significat, quae aquosa est, et omni colore destituta, quam veteres albam dixerunt, ut qui pallidam tum reddi existimarent, quando parum bilis flavae, serosae humiditati permisceretur *c*). Conspicitur talis in plerisque atque diversissimis aegritudinibus, prae caeteris autem constrictioni morbosae renum, initio febrium, viribus resolutis atque humoribus dissolutis maxime convenit *d*). Quare saepe cruditatem indicat, et ubi per continuas febres adhuc cuncta plena sunt crudorum humorum, pellucidae sunt urinae *e*). Cl. PRINGLIUS, urinam fere semper pallidam nervosae quasi privam esse, asseruit; plerumque enim affectibus spasticis illam stipari, quibus, uti constat, lotium pallidum, aqueum, limpidum atque copiosissimum convenit *f*). In febribus putridis THOMAS PERCIVAL idem observavit phaenomenon *g*). In tertiana legitima ingruente, urinae tenues sunt, aquosae limpidae parum aut omnino non coloratae; in remissionibus autem citrini coloris aut rubrae, turbidae, sed

*y*) BURSER. l. c. Tom. I. §. 220. ss. *z*) SPRENGEL. Semiot. l. c. §. 971. *a*) Opere di FRANCESCO REDI, gentilhuomo Aretino. In Venezia 1730. Tom. VII. 8. T. VII. p. 54. *b*) JOAN. KAEMPF. enchir. med. denuo ed. C. G. T. KORTUM. Francof. ad Moen. 1792. 8. p. 125. *c*) PROSPER ALPIN. l. c. p. 485. *d*) BURDACH. Path. l. c. p. 363. ss. *e*) HIPPOCR. Aphor. a JOAN. HEURNIO. Jenae 1690. 8. *f*) PRINGLE Krankh. der Armeen, aus d. Engl. P. 3. c. 6. *g*) Cases of putrid fevers, which fixed air was injected into the intestines, with apparent advantage, by THOM. PERCIVAL. Lond. 1772.



paucae emittuntur *h*). — In inflammationibus urinae pellucidae pessimum praebent signum, ut antiquissimis observationibus jam evictum est, etenim: „ὀκρόσοισιν οὐρα διαφανέα, λευκά, πονηρά. μάλιστα δὲ ἐν τοῖσιν φρενιτικοῖσιν ἐπιφαίνεται *i*). — In variolis, si urina cruda, aquosa, cum colore exiguo et mentis perturbationibus excernitur, malum *k*): in exanthemate miliari initio aquam refert, post vero sensim flavescit *l*). — Ab hystericis maxime limpidam excerni, notissimum est *m*); in hydrophobia aquae instar emingitur *n*), quae affectionibus spasticis in universum solemnis videtur *o*).

*Urina alba* diversissimis gaudet varietatibus, et hinc alio atque alio designatur nomine. Morbis chronicis magis, quam acutis convenit, et plerumque cum aucta lotii consistentia copulatur. Saepe etiam urina non talis in renibus secernitur, sed materiae prorsus alienae, aliunde in organa uropoëtica confluentes, similem illi impertiunt colorem. Alba enim opaca et vere lactea emittitur, si chylosis guttulis admixtis, si lymphae aut pituitae floccis attritis, si puris guttulis gravida fuerit *p*). — In febre ardente urina minus colorata, spes optima est valetudinis recuperandae, tenui et albae perniciēs imminet *q*). Verisimilius tamen videtur, Cl. QUARINUM hic albam pro aquosa intellexisse, cum haec, uti pessimum in ardentibus signum, ab omnibus fere autoribus describitur, alba vero, ut equidem scio, in febribus inflammatoriis genuinis a nullo hactenus observata sit *r*). Sed hic tantus nominum abusus ubique nobis occurrit, ut, qualem autores designarint

*h*) BURSER. inst. l. c. §. 152. *i*) Aphor. Sect. IV. aph. 72.  
*k*) DAV. MACERIDE Introd. method. in therap. et prax. med. ex angl. in lat. convert. J. F. CLOSSIUS. Traj. ad Rhen. 1773. 8.  
*l*) P. FRANK. epit. l. c. Tom. III. §. 322. *m*) ALB. HALLERI opusc. pathol. Lausan. 1755. 8. observ. 60. *n*) SPRENGEL Path. l. c. T. III. §. 439. *o*) RICHTER Therap. l. c. T. VII. p. 35.  
*p*) ASTRUC Pathol. l. c. p. 204. *q*) QUARIN. l. c. p. 19. *r*) Vid. BURSERIUM, RICHTERUM, FRANKIUM, VOGELIUM, REILIUM aliosque.



urinam, ubi de alba disserunt, saepissime nisi experientia adhibita, erui plane non possit. Exempla verbis melius rem explicabunt. Ex insequenti igitur JODOCI LOMMII descriptione, alioquin elegantissima, valdopere elucet, quam multum intersit, tali notionum atque idearum perturbationi praevertere. „Urina autem alba cruditatem aut magnam in urinariis ductibus obstructionem docet. Eadem in acutis febribus delirium portendit, aut certo eam insaniam, quam graece *φρενίτιν* dicunt. Si haec ipsa diu nihil variat, frigida praenuntiat vitia capitis, ut vertiginem, ut morbum attonitum, vel coma et hujusmodi alia; fastidia quoque arguit ciborum, et dolores in articulis, et nervorum resolutiones. Alba remissior, ut lactea et glauca, incipientibus et increscentibus febribus reddita, copiam putris materiae, naturaeque labores demonstrat s).“ „Hic, ut facile liquet, de aegritudinibus maxime diversis sermo est, quarum aliis urinae mere aquosae, aliis vero, uti doloribus in articulis, albidae ut plurimum, neque vero, ac si una eademque sit utraque, adtribui debent. Sed haec jam satis prolixè exposita videntur; nunc vero ad rem ipsam revertamur. — Urina lactea in febribus pituitosis, nonnunquam in puerperali observatur t). Quartanis intermittentibus GALENUS attribuit tenues, aquosas et albas, quia spasticis gravioribus affectibus prae caeteris illae abundant. Pituita autem simul primas vias opplente, lotium albicans, vel uti dicunt serosum, quandoque salutem affert u). In coacis scribitur, albas urinas a phreniticis mortiferas esse, quod HEURNIO ita explicare placet, quod cerebrum eo translata bilis inflammaret; nam a bile urinam tinctam existimabat. Medici tamen, ut idem ait, suum, ut possunt, tunc officium facient, clysmatibus ac frictionibus extremarum partium revellent,

s) JOD. LOM. observ. med. l. c. p. 316. t) SPRENGEL Sem. l. c. §. 959. u) BURS. institut. Tom. I.



venam in pede vel brachio secabunt, quo bilis revoce-  
tur *v*). Non ubique tamen ejusmodi urina in phreni-  
tide mortem praesagit, ut in qua lotium, BURSERIO  
teste, ut plurimum albidum est, tenue et crudum *w*),  
cui demum GALENUS assentitur *x*). Urina lactea in  
cruditatibus primarum viarum saepe conspicitur, gra-  
vioribus morbis superatis, in debilitate relictā aequē  
apparet, lactea vero et simul subturbida atque ponde-  
rosior a LUDWIGIO in salivatione mercuriali describi-  
tur *y*). Vermium praesentiam ex sedimento urinae  
lacteo dubio procul colligere licet *z*), quae in scrophu-  
losi interdum vere lactea prodit. Nonnunquam creta-  
cea excernitur, ut in statu verminoso *a*) et in arthri-  
tide. Etenim refert Ill. HUNDERTMARK, virum quem-  
dam usque ad annum aetatis quadragesimum quintum  
urinam excrevisse albidam, turbidam atque pituito-  
sam, cum sedimento cretaceo, quae, postquam arthri-  
tide regulari correptus fuerat, naturalis evasit *b*).

*Urina flava* et mox rubra exaucti caloris testis  
est *c*) quibusnam vero ab initio tenuis fuerant, tum bi-  
liosās subsidentias efformantes, acutum morbum signi-  
ficant *d*). Inprimis febribus gastricis convenit, in qui-  
bus intense flava et limosa est, sedimentumque roseum  
atque furfuraceum in ea conspicitur *e*). In febribus  
hecticis et rheumaticis in ipsis paroxysmis aurantia pro-  
dit *f*); in tertiana legitima quandoque crocea est, cu-  
jus coloris praesertim in tertiana dysenterica TORTII  
atque in tertiana, notha evenit *g*), quam JUNKERUS  
subcontinuum dixit. In gastricis intermittentibus au-  
rantia magis videtur *h*). In angina gangraenosa urinae

*v*) HEURN. commentar. in Hipp. aphor. *w*) BURSER. l. c. T. III. *x*) SPRENGEL Sem. §. 959. *y*) LUDWIG instit. pathol. l. c. §. 401. *z*) FRIED. HOFFMANN consult. l. c. Tom. II. pag. 608. *a*) SPRENGEL Pathol. l. c. T. I. §. 394. *b*) HUNDERTMARK diss. de urina cretacea, in BALDINGERI sylloge opusc. medico pract. *c*) JOD. LOM. l. c. p. 317. *d*) Aphor. Sect. VII. aph. 32. *e*) P. FRANK. T. I. §. 100. *f*) GRUNER Sem. l. c. §. 294. *g*) BURSER. inst. T. I. §. 162. *h*) P. FRANK epit. l. c. T. I. §. 55.



primum crudae et aquosae, progressu deinde flavae et croceae redduntur *i*). In hepatitide acuta copiosae, bile gravidae atque croceae prodeunt; rubescentes morbum interdum judicare videntur, sed tum sedimentum sit furfuraceum, oportet *k*). In cachexia a CAELIO AURELIANO urina fellea describitur *l*).

*Urina flammea.* — Durante calore febrili urina ardens, flammea, ex fusco rubra excernitur, quae bene saturata atque turbida sedimentum deponit *m*), in febribus inflammatoriis pauca, valde obscura et flammea prodire solet *n*). Eadem in gastricis inflammatoriis, sed rubicunda magis *o*). Pleuritidi et peripneumoniae GORTERUS urinas flammeas attribuit. Flammea quoque in hepatitide, nisi icterus adfuerit *p*), in hydrope vero et in phthisi transparens et flammea inflammationes symptomaticas indicat *q*).

*Urina rubra s. rutila s. rufa etc. οὔρον πυρρόον.* Iisdem, quibus in urina alba determinanda, et hic laboramus difficultatibus, ast magnam partem AULUS GELLIUS optime iis respondit. „Non enim, ait, haec sunt sola vocabula rufum colorem demonstrantia, quae tu modo dixisti, *rufus* et *ruber*; sed alia quoque habemus plura: fulvus enim et flavus et rubidus et phoeniceus et rutilus et luteus et spadix adpellationes sunt rufi coloris, aut acuentes eum, aut virenti sensim albo illuminantes *r*).“ Sequitur ex his, quam late denominatio coloris rubri apud veteres pateat, quem nimirum hic nigro proximum sibi fingerent, dum illic cum albido paene conflueret. Urina rubra, et sanguinea passim dicitur, quin tamen sanguine commixta sit; nam de vere sanguinea infra dicemus. Erravit igitur GALENUS, qui rubras ac subrubras a sanguine fieri docuerit, ubi

*i*) BURS. inst. T. III. §. 403. *k*) RICHTER Therap. T. I. p. 327. *l*) C. AUREL. l. c. Chron. Lib. III. cap. VI. mihi p. 462. *m*) FRANK. epit. l. c. T. I. p. 9. *n*) RICHTER l. c. T. I. p. 119. *o*) FRANK. l. c. T. I. §. 104. *p*) Ibid. T. II. §. 247. *q*) SPRENGEL Sem. l. c. §. 949. *r*) A. GELLIUS Noct. attic. L. II. c. 26.



nimirum semicoctus per urinas expellitur *s*). Caeterum rubra in febribus haud exoptata conspicitur, et GEORGIUS BAGLIVIVS in curatione febrium nullas peiores vidisse urinas, quam nimium rubras, ipse confessus est. Nam vel acutiem, vel longitudinem morbi semper indicant, et si, cum urinae sunt nimium rubicundae, diaphoreticis et calidis nimium utaris, exaltato per ea acri sale, longas periculosasque produces febres *t*). In febribus inflammatoriis ardens, pauca, flammea et rubra prodit, quae copiosissimum dejicit sedimentum *u*). Neque tamen rubedo lotii pro firmo caloris signo habenda, cum talis detur in iis quoque affectionibus, ubi nequidem caloris adest sensus, contra autem in calore febrium ipso nulla rubedo lotii appareat *v*); eadem si nihil habeat sedimenti vel nubeculae, febrium principium cruditatemque commonstrat *w*). Rubra perspicua, quae etiam ignea dicitur, ardentem indicat febrem, aut jecur immodice calens. In febre epidemica nervosa an. 1660., WILLISIO referente, urina in toto morbi progressu (nisi cum materies morbifica, uberius in cerebrum abrepta, phrenitidem minaretur) fuit intense rubicunda, ita ut nonnulli, propter saturatum lotii colorem, hanc febrem plane scorbuticam fuisse, censerent; quandoque crassa *x*). In stadio inflammatorio febris typhosae urina pauca, rutila, urens *y*). In primo hecticae gradu, secundum GALENUM, non multum a naturali aliena conspicitur; in secundo autem gradu rubicundae prodeunt, sedimentum dimittunt, sursum efferunt cuticulam coerulescentem, aut oleosam, ob fusam pinguedinem, quae per renes cum sero sanguinis elabatur, et lotio deinde supernatat *z*). Ne-

*s*) In II. progn. — in lib. de urin. — ac non minus in III. epidem. com. 1. text. 1. *t*) G. BAGLIV. op. omnia. Prax. med. pag. 71. *u*) FRANK. ep. l. c. T. I. §. 116. *v*) STISSER. febr. intermit. l. c. p. 43. *w*) JOD. LOM. l. c. p. 317. *x*) Pathol. cerebri et nervos. gener. specim. stud. THOMAE WILLIS ex aede CHRISTI Oxoniensi. Amstelod. 1668. 12. p. 107. 116. *y*) HILDENBRAND vom ansteck. Typhus. l. c. pag. 58. *z*) De different. febr. Lib. I. c. 8.



que ab illa opinione Cl. NIETZKI, vir admodum ingeniosus, multum abhorret; urina rubicunda enim, ut ille autumat, tam in febribus lentis, quam in hecticis excernitur, quae vero in *illis* pinguis est, in *his* vero cuticula quadam albicante obducta, apparet *a*). In inflammationibus, si summum attingere fastigium, ejusdem coloris cernitur, ita e. g. in otitide lotium rubrum sat abundanter emingitur *b*). Eadem de caussa praerubra et pauca in peripneumonia nil boni denunciat *c*). — Sanguinea in morbis chronicis alcaliscentiae et obstructionis signum exhibet, atque mala, artis medelam spernentia, indicat *d*). Rubra simulque crassa et obscura, qualis obstructo vitiatoque fieri jecinore et decedentibus febris accessionibus solet, flavam subesse bilem, aut vitellum ostendit *e*). In ictero serum et succus nutritius bile inficiuntur, inde urinae crassae atque rufo tinctae colore minguntur *f*). „In scorbuto, ut monet Ill. WILLISIUS, certiori, quam in aliis affectibus diagnosi, matulam consulimus, nam si absque febre aut ictero urina intense rubicunda et quasi lixivialis apparet, istius morbi hoc signum indubitatum pronunciamus. Enimvero, dum latex serosus cum sale et sulphure solutis aliquamdiu circulatur, particulae salinae et sulphureae eidem incoctae, tincturam valde saturatam et velut lixivialempertunt *g*).“

*Urina viridis* rarissime observatur, attamen Cl. ALPINUS varias ejus proposuit differentias. Sequitur enim talis, quae aut ex porracea bile in ventriculo, ut GALENUS tradidit, et esculentorum cruditate genita, aut ab aeruginoso humore in vasis, ob nimium caloris incrementum atque flavae bilis assationem genita, ortum trahat *h*). Quae quidem, nostrorum theoriis ac-

*a*) NIETZKI pathol. l. c. §. 1620. *b*) FRANK l. c. Tom. II. §. 150. *c*) HUXHAM. l. c. T. I. p. 330. *d*) GRUNER. l. c. §. 295. *e*) JOD. LOM. l. c. p. 317. *f*) FR. HOFFMANN med. rational. l. c. T. IV. Pars I. p. 355. *g*) WILLIS pathol. cereb. l. c. p. 256. *h*) PR. ALPIN. p. 486.



commodata, humorum dissolutam mixtionem atque corruptelas indicare videntur. — Prae caeteris autem bilis pro causa effectrice agnosci debet, sententia a Cl. HUXHAMO adornata, qui in ictero urinam coloris lixivii, quae sedimenti plurimum deponebat subviridis, observavit i). JODOCO LOMMIO etiam corruptae bilis nota est, ad quam si vehemens sitis atque aestus accedunt, periculum ille praesagit k). Res igitur in aprico est, ita ut doctiss. SPRENGELIUS non dubitet, quin prae sium lotii colorem, bilis depravatae signum, dicat l). Jam pridem vero CORNEL. CELSUS admonuit, urinam viridem, aut viscerum dolorem tumoremque cum aliquo periculo subesse, aut corpus certe integrum non esse, testari m).

*Urina veneta* tam raro occurrit, ut nonnulli medicos, qui de illa tradidere, deceptos fuisse, autumarent; ast vero, uti humoris frigidi siccique sobolis, veteres saepe illius mentionem fecere n). ACTUARIUS de illa uti pessimo signo tradidit n). In arthritide et nostris temporibus quandoque observata est p). — In commentariis Edinburgensibus historia valde memorabilis de viro quodam narratur, qui per duos annos dysuriam expertus fuerat, et cujus urina, octo dies ante obitum, sedimentum venetum deponebat. Sed Anglos medicos audiamus ipsos. „After the third day of this fever, he began to discharge urine with a blue sediment. Our author collected it for three mornings, evaporated it by the heat of the sun, and found it greatly to resemble the Prussian blue q).“ Ibidem ex JANO PLANCO, in hysterica quadam idem observatum fuisse, legitur. Urinam coeruleam JULIUS CLOQUET medicus Parisien-

i) HUXHAM. l. c. T. III. p. 12. k) JOD. LOM. l. c. p. 318. l) SPRENGEL Sem. l. c. §. 949. m) C. CELS. de medicin. Lib. II. c. 7. n) JOD. LOM. l. c. p. 318. o) Vid. supra pag. 6. p) SPRENGEL Pathol. l. c. Tom. III. §. 209. q) Medical and philosophical commentar. by a society in Edinburgh. Vol. first. Part. I. Lond. 1773. 8. p. 168.



sis in puero tredecim annorum observavit, qui enteritide peracuta laborabat. Per triduum hic status perduravit, quo tempore charta lotio immissa venetum assumpsit colorem. Nonnunquam in rheumatismo acuto idem conspicitur phaenomenon.

*Urina fusca*, quae plerumque aut flavae, aut rubrae et nigrescenti adnumeratur, si CAELIO AURELIANO fides habenda est, sputa meliora fieri, denotat; nam ervi similitudinem eam tum exhibere, contendit *r*). Sed nescimus adhuc, quodnam legumen a veteribus hoc nomine designatum fuerit, ita ut res in dubio haereat hucusque. — Plerumque autem, urina fusca mali omnis est, nam in febre putrida, etsi urina, (quod saepe fit), non sanguine tincta videtur, tamen ab initio turbida est, mox autem fusca, nigrescens, cum sedimento multo et crasso, dum superficiei membrana quaedam pinguis, colore variegato, supertegitur *s*). HUXHAMUS in statu putrido urinam obscuram, vel nigro colore tinctam descripsit, in qua subsident livida, (a statu globulorum sanguinis dissoluto et corrupto), variis temporibus autem prorsus nigram, e qua multum deficit *t*).

*Urina sordida* nequidem singularem coloris speciem refert, cum reliquae ad unum omnes, cujusvis coloris demum sint, interdum turbatae atque sordidae conspiciantur, attamen ab urina nigra proxime distat, ideoque heic de illa quaedam admonere, aptissimus locus videtur. Non optima est, viriumque languorem manifestat, quare peripneumoniae nothae convenit *u*). Saepissime jumentosa, aut *subjugalis* certe sed magis quam illae obscura videtur. Gastricae febres interdum in intermittentibus immutantur, atque tunc quamcunque remissionem sudor excipit, cum urina rubra, parca,

*r*) CAEL. AUREL. l. c. Chron. Lib. II. cap. 19. p. 127. *s*) Kurz. Abriss der Therap. von AUG. FR. HECKER. Berlin, 1807. 8. p. 190.  
*t*) HUXHAM. l. c. Tom. II. p. 52. *u*) P. FRANK. epit. l. c. T. II. §. 180.



subjugali, aut lateritia, quae vero in accessionum initiis, tenuis fit aut aquea *v*). In chlorosi, ubi nutritionis negotium omnino turbatur, turbida et flava prodit *w*).

Pervenimus tandem ad *urinam nigram*, quae a naturali ejus colore quam maxime abhorret, et in totum fere exitiosa videtur; nam, quae VALERIUS contendit, in clerico quodam se per quatuor integros menses, urinam nigram ab ira observasse *x*), fabulam sapiunt, et summus HIPPOCRATES in viris ac mulieribus eam pessimam esse praecepit *y*). Color iste suspiciosus saepe a bile depravata derivandus videtur, quia linteum, lotio immersum, intense flavescit. Talis urina plerumque crassa est, et quoad intensiorem coloris gradum variis nominibus insignitur; hinc vinea et passea quandoque dicitur, quarum altera assati sanguinis, altera tostae bilis nuntia olim habebatur, quae vero ambae similem urinae nigrae colorem exhibent *z*). — In causo urinae nigrae, tenues et paucae enarrantur *a*); in febre puerperali eadem ab HIPPOCRATE pessimae referuntur, praecipue si deficiunt rursus, et cum oleosis alternant *b*). Attamen HAENIUS asseverat, non raro quartanas urinis nigris solutas iri *c*). *Οὔρα μέλαινα* in phrenitidis aut furoris suspicione a FOESIO describuntur *d*). In pneumonia maligna urinae color, plerumque obscure niger vel igneus et lixiviosus est, haud secus ac si parva sanguinis quantitas in ea sit soluta *e*). Nigra in morbis chronicis saepissime conspicitur, praecipue si infarctus systematis venarum portae adfuerint *f*), aut visceribus obstructis, mensibusque et lochiis reten-

*v*) BURSER. instit. l. c. T. I. *w*) JOERG. Weiberkrankheiten l. c. §. 192. *x*) MEDICUS period. Krankh. l. c. T. I. p. 165. *y*) In praenot. Lib. II. *z*) JON. LOM. l. c. p. 317. *a*) Epidem. Lib. I. histor. 3. *b*) Epidem. Lib. III. sect. 2. hist. 14. *c*) BURSER. instit. l. c. T. I. pag. 257. *d*) FOES. oeconom. HIPPOCR. l. c. pag. 470. — HIPPOCR. op. ex edit. FOESII prorrh. pag. 76. *e*) HUXHAM. l. c. T. II. pag. 170. *f*) SPRENGEL Pathol. l. c. T. I. §. 396.



tis g). In arthritide anomala stranguria aegrotos lacescit, cum urina vel tenui, aut spiculis quasi salinis referta, vel albicante, sed album, laeve, pingue per floccos deponente; ex colore nigro et foetore materiae, quam ulcera arthritica saepe plorant h). Urinam phoeniciam, ita ut nigram secundum doctiss. BERENDS, veteres pro signo melancholiae habebant, eamque in inflammationibus gangraenam jam exortam ostendere, docebant. Colliquationes jam absolutae eadem stipantur, nam, ubi hepar consumitur, Cl. BOERHAAVIUS urinam fere nigram animadvertit i).

Cel. MARCETT Britanus experimentis de urina nigra institutis neque uream neque acidum lithicum in illa invenit. Materiam nigram ammonium cum principio quodam nuptum constituit, quod modo acidorum se habet, ideoque acidum melanicum dictum est.

### §. 13.

#### *Signa ex odore, temperie cet.*

*Odor*, quem lotium exhalat, quique naturalis illi videtur, manifesto a principio urinoso efficitur, et quo magis illud abundat, eo intensius urina foetet, ut in aetate provectiore observatur. In morbis autem, foetor iste adanctus; in universum nil boni praesagit; nam ex GALENO optima esset urina, quae candidum, leve, aequale ac minime foetidum habet sedimentum, pessima vero, quae maxime contraria huic est k). Attamen et heic bene discernendum esse, Cl. LUDWIGIUS monet. „Si enim foetida ab iis, qui leviori morbo laborant, mittitur, tunc particulas plurimas noxias per colatorium renum ex corpore expelli, ideoque morbos imminentes praecaveri, et perversam humorum indo-

g) GRUNER. Sem. I. c. §. 296. h) KAEMPF. enchirid. I. c. pag. 170. i) BOERHAAVE meth. med. I. c. §. 937. k) De different. febr. Lib. I. cap. 6.



lem per excrementitium hunc humorem sponte secedere, concludendum est *l*).“ — Urina foetens, turbida plerumque atque jumentosa simul, saepe etiam crassa excernitur; pallida vix olet *m*). Odor malus in rubra turbidaque, semper gravioris alicujus notam putredinis ostendere, nonnulli dixerunt *n*). Sed ambiguum illud videtur — magis autem experientiae comprobatur, quod immortalis REILIUS animadvertit, pessimum sibi videri, si, postquam sedimentum jam formatum fuerit, lotium supernatans, foetorem acquirat *o*). Si autem in acutis aequae ac in chronicis morbis gravioribus urina vix in matulam missa foetet, pessimum eorum statum ostendit *p*).

In febre remittente nervosa lotium turbidum, nigrescens, imo foetidum, insciis saepe aegrotis, egeritur *q*), et in typho graviore Ill. BERENDS urinam nigram et tam olidam invenit, ut vix quis cubiculum intrare posset. Attamen et critica quandoque apparet, ut in febribus gastricis, neque vero pauca et crassa illa, maximeque olens, quae in fine emingitur, crisin ostendit *r*). In febre putrida maligna pestilentiali valde dissoluta est, et intolerabiliter foetet *s*), in intermittentibus perniciosis autem simul crassa prodit *t*). Si intermittens cum synocho copulatur, crassae sunt atque croceae; nonnunquam, si putrida quaedam labes adfuerit, olidissimae *u*). In puerperis, si secedunt nigra et valde graveolentia alias atque alias, et urina veluti asinina, et melius se habent, curatae brevissime fiunt *v*). — In scarlatina, quam angina gangraenosa suspectam reddidit, gravissimum spirat halitum *w*). Quando vero pus

*l*) LUDWIG. pathol. l. c. §. 405. *m*) BOERHAAVE aphor. etc. l. c. p. 18. *n*) JODOC. LOMM. l. c. pag. 323. *o*) REIL Fieberlehre l. c. Tom. I. pag. 246. *p*) LUDWIG l. c. pag. 405. *q*) BURSER. instit. l. c. Tom. I. *r*) J. FRANK. epist. l. c. T. I. §. 100. *s*) HUXHAM. l. c. T. II. pag. 96. *t*) P. FRANK epit. l. c. Tom. I. §. 35. *u*) BURSER. inst. T. I. §. 513. *v*) HIPPOC. de morb. mulier. in op. om. ex ed. FOES. pag. 452. *w*) FRANK l. c. T. III. §. 296.



in pectoris cavitate formatur, aliquid sedimenti albi foetentis et viscidum, lotium ostendit *x*); in hydropicis foetidum atque lixiviosum a Cl. KAEMPFIO describitur *y*). Urina graveolens, laesam partium fabricam et cachexias saepius subsequitur, nam in summo syphilidis gradu effluvio foetidissimo ex ano et urethra exturbantur *z*), et in scorbuto pessimi sudoris et urinae foetores, satis clare ac manifeste summam sanguinis et succi nutritii corruptelam patefaciunt *a*). Sed et urina epilepticorum spumosa, viscida et male olens a Cl. RICHTERO dicitur *b*). — Organorum uropoëticorum vitia ex urina proxime dignoscuntur, hinc et odor huc pertinet; etenim, si quis sanguinem et pus mingat et squamas, et odor gravis sit, vesicae exulcerationem significat *c*), quam summi HIPPOCRATIS sententiam Ill. VOGELIUS experientia comprobavit *d*); jam pridem vero JODOCUS LOMMIUS observavit indicare male olentem, simulque crassam et albam, cum sedimento purulento, vesicae aut pudendi ulcus *e*).

Quandoque odor omnino singularis persentitur, quem nonnulli specificum dicunt; in febre typhode enim ammonium et volatilia redolet; pus illi immixtum, odore suo specifico dignoscitur *f*); imo, in inflammatione vesicae, si in ea regione, ubi intestino recto in viris adnexa est, puogenia partes consumtae fuere, flatus olidissimi per urethram effugiunt, dum lotium ipsum gravissimos exhalat foetores *g*). In urina turbida et serosa, quam variolis correpti emingere solent, specificus ille odor observari potest, quem et sudor et anima eorum spirant *h*). Cl. VALCARENGHIUS, urinam, cum

*x*) BURSER. inst. T. IV. de pector. vit. *y*) KAEMPF encheir. l. c. p. 126. *z*) Kurze Anweis. d. Lustsenche zu behandeln v. FR. AUG. RÖBER. Dresd. 1818. *a*) FR. HOFFMANN med. rat. l. c. T. I. Pars V. pag. 9. *b*) RICHTER Therap. l. c. T. VII. pag. 567. *c*) Aphor. Sect. IV. aphor. 81. *d*) VOGEL de cognos. et curand. etc. l. c. §. 233. *e*) JOD. LOMM. l. c. p. 323. *f*) GRUNER Sem. l. c. §. 310. *g*) FRANK l. c. Tom. II. p. 243. *h*) HECKER l. c. p. 329.



odore, tum colore bilem exuberantem ostendentem, observavit i); in scrophulosis autem manifeste aciditatem exhalat. In diabete tandem Cl. BERENDS odorem dulcem atque nauseosum, pluries tamen acidiusculum in urina observavit.

Quod ad *temperiem* spectat, ea vix, ac ne vix quidem immutari videtur, quia corpore adhuc vivo, calor naturalis ab organis interioribus nequaquam secedere, urina igitur, nisi in agone forsitan, nunquam frigida emingi potest; attamen in hystericis, si spasmus gravior eas tenuerit partes, egelida quandoque observatur. — Neque vero inficiamur, alienatam maximeque adauctam lotii temperiem, ab aegrotis persentiri posse; sensatio enim est, quae coenaesthesin turbatam manifestat, ideoque calor exoritur, thermometri ope vix explorandus, quem veteres ab acrimonia dixere; saepe etiam ulcus in urethra, aut urinam ipsam, si acrior fuerit, et valde irritans, ejusmodi sensum excitare posse crediderim. Mihi quidem explicatio ista magis arridet, quam illa, quae Cl. ASTRUCIO originem debet, ex cujus nimirum sententia urina calore peccat, si, quae nullum debent in naturali statu caloris sensum excitare, inter mingendum calidiores persentiuntur, quod debetur sanguinis fervori, a quo abscedunt, ut in exacerbationibus febrilibus k). Ut item asseruit Cl. autor, saepe nimium sanguinis in vesicam influxum denotat, qui, a vicinis partibus exclusus, in renes per collaterales ramos derivatur.

*Pondus* urinae non idem esse in omnibus, neque in singulis semper convenire, sed aliud atque aliud, secundum partes contentas, observari, notissimum est, atque denuo ex insequentibus elucebit.

i) VALCARENGHI de praecip. febrib. etc. l. c. §. 26. k) ASTRUC. tractat. pathol. l. c. pag. 207.



## §. 14.

*De urinae contentis.*

Multa, quae huc pertinent, obiter jam supra tetigimus, quare, quae tantummodo referamus, varia in lotio contenta proprie spectant. Urina sanorum ipsa, partibus in eo dissolutis nunquam non gravida videtur, quae diversimode constitutae et commixtae illi innatant, nunc ad ima descendunt, nunc marginibus affiguntur, vel coronam efformant, vel, quae antea segregatae ideoque ob minutiem, invisibiles fuere, nubeculas, aliasque constitunt formas. Quin et ea, quae saturata valde apparet, atque optime concocta, hic spectari deberet; quamquam de illa, ut de urina jumentosa, cum alibi de illis jam disseruimus, nisi generaliora quaedam dicenda restant. Saturata igitur plerumque morbos hepatis dijudicare solet *l)*, et in quartanis febribus atque in spleneticis crassas urinas nigras mingi, GALENUS testatum reliquit *m)*. Turbida autem, metaschematismos saepe indicat, praecipue si menses impediti fuere, si sedimento caret, atque in ultimo febrium stadio talis conspicitur *n)*. — Febres ardentes, quae aestivo tempore observantur, saepe sensim sensimque in veras intermittentes transmutantur; hoc autem factum esse, urinae indicant, si turbentur, aut lateritii aliquid deponant, aut saturatiore colore rubescant *o)*. Jumentosae sive crassae humorum abundantiam et capitis dolorem saepe concomitantur, vel imminentem lethargum atque soporosos affectus praesagiunt. Saepe, cum quartana solvitur, et cum abscessus rupit, turbidae fiunt *p)*. In universum autem non nisi in maxima partium relaxatione tales excerni possunt *q)*.

Si *mucus* abundanter lotio immixtus est, blennuria

*l)* SPRENGEL Pathol. T. I. §. 395. *m)* In II. Prognost. com. VI.  
*n)* GRUNER Sem. I. c. §. 308. *o)* BURSER. Tom. I. de synocha.  
*p)* JOD. LOMM. I. c. p. 327. *q)* SPRENGEL Path. I. c. T. I. §. 393.



dicatur, quam et blennorrhagiam vesicae, pyuriam mucosam, cystoblennorrhoeam et dysuriam mucosam dicunt, mucus plerumque, nisi admodum tenax fuerit, una cum lotio excernitur *r*). A pure facile dignosci potest, nam illud infima petit, liquore claro remanente; mucus vero partim dissolvitur, partim strias longitudinales efformat. Alia signa diagnostica urinae pituitosae van der HAAR eruere conatus est. Cl. autor quaerit nimirum in urina alba, flava, turbida, foetidaue, quae subfrigida magnam partem mucii albi, flavi vel grisei coloris in sedimento ostendit, qui vasi tenaciter adhaeret. Cum itaque urina talis cum magnis doloribus spasticis excerni ut plurimum soleat, sunt, qui malum hoc spasmus vel tenesmus vesicae dicant, alii mucum hunc, puri similem, verum pus dici malint, alii denique symptoma calculi esse, asseverent, quibus cum Cl. van der HAAR ipse consentit *s*). Hic vero non de muco genuino, sed de materia quadam puriformi sermonem esse, ex eo constat, quod ille aequè quidem sedimentum deponat, neque vero coloribus tam variis stipetur, et sine ulla saepissime molestia excernatur. — In tertio stadio typhi lymphatici blennorrhagia e renibus et vesica sequitur, atque tum urina mucosa et viscida apparet *t*). Sedimentum mucosum in phthisi pituitosa aliquid levaminis affert *u*).

Contra si *pus* in lotio observatur, pyuria vera adest, quae et pyuria purulenta, pyoturia, pyorrhoea urinæ, urina purulenta passim vocatur; ut plurimum sedimento cognoscitur albo seu flavo, soluto, incohaerenti, farinaceo; urina fortius agitata lactea apparet; calic carbonico admixto, substantia opaca ad fundum secedit *v*).

*r*) SCHMALZ. Diagnost. l. c. §. 1895. *s*) Verhandelingen, nitgegeeven door de Hollandsche Mantschappye der Weetenschappen te Haarlem. X Deels II. Stuck. p. 17. ss. *t*) HAEDEL Fieberlehre l. c. pag. 441. *u*) RICHTER. Therap. l. c. T. IV. p. 706. *v*) SCHMALZ l. c. §. 1891.



Saepe per metastasin talis emingitur *w*). Caeterum peculiari suo odore pus in illa dignoscitur. — GRUNERUS monet, si a vesica exulcerata sit, facillime posse discerni, si autem ab aliis visceribus veniat, intime cum urina mixtum esse *x*); nam suppuratione in venis existente, pars purulenta, cui impares pori cutanei, tubulis uriferis evehitur *y*); quare urina, cui materia puriformis inest, febris inflammatoriae resolutionem medico gratulabundo indicat *z*). Id ipsum in inflammationibus topicis rarius quidem contingit, neque tamen salute caret, et in peripneumonia, si ad desperationem usque aegrotum adduxerit, urina multa, cum sedimento puriformi et accumulato, dies fatalis nonnunquam avertitur *a*). In empyemate autem naturali urinae commixtam apparere purulentam, CAELIO AURELIANO non ignotum fuit *b*). Vomica pulmonum disrupta, si pus diaphragma eroserit, lotio purulento, ex orci faucibus homines ereptos fuisse, traditum est *c*). Plerumque vero, sub tali rerum conditione, mortem adpropinquare significat, nam amplo in mesenterio apostemati saepe urinae fluxus purulentus, vel etiam sputum purulentum jungitur *d*), quin tamen aliquid boni inde sperari possit.

*Urina pinguis* rarissime quidem fusam pinguedinem in se continet, sed materiam potius illi similem, quam rectius oleosam diceret, quaeque propter levitatem lotio supernatat; attamen in summis colliquationibus adipem ipsam quandoque refert, una cum chylo excretam. A veteribus variae ejus species describuntur, et HIPPOCRATES, urinam pinguem triplicem sibi finxerat: elaeochroam, quae olei colorem habet, principium colliquationis indicantem, elaeophanem, tam

*w*) A. G. RICHTER, Anfangsgr. der W. Arzneik. etc. Götting. 1799. T. I. §. 119. *x*) GRUNER. Sem. l. c. §. 309. *y*) TISSOT. de febr. bilios. l. c. p. 162. *z*) FRANK epit. l. c. T. I. §. 126. *a*) FRANK l. c. T. II. 185. *b*) CAEL. AUREL. l. c. Tard. Lib. I. cap. 11. pag. 584. *c*) RICHTER Therapie l. c. T. IV. p. 710. *d*) FR. HOFFMANN med. syst. l. c. T. I. pag. 560.



colore quam consistentia oleosam, colliquationisque augmentum praemonstrantem, atque elaeodem, undique oleo similem, ejus vigorem denotantem. GALENUS duplicem descripsit, elaeophanem nimirum, atque elaeodem *e*). Talis autem urina semper suspecta est, et corpus vel tabe, vel hectica febre, vel hydrope liquescere, significat *f*). Huc et οὖρα ἐλαιώδη veterum spectant, quae imminens acutorum morborum periculum, et febrium perniciosissimarum maximum incendium, corporisque dissolutionem indicant *g*). Eadem de οὖρα ἀραχνιώδει valent, quae supra innatantem pinguedinem habet *h*); quare pinguedines istae instantes, ac telis similes damnandae sunt *i*). Quo magis enim membranula pinguis, iridis coloribus insignis, in superficie conspicitur, eo celerius phthisis pituitosa in ulcerosam transibit *k*). Quibus autem pingue est et confertum, quod supernatat, his affectus nephriticos et acutos significat *l*).

Interdum haematuria a sanguine dissoluto, motuve nimis incitato, in febribus summe inflammatoriis, nominatim variolis, proficiscitur: unde plures morbi, quae apud SAUVAGESIUM ad quindecim ascendunt. In dorsi et pectoris dolore *m*), in lateris dolore laborantibus atque in febre ardente, HIPPOCRATES οὖρα αἷματώδεα observavit *n*). Sed de haematuria alias dicemus.

Nonnunquam corpuscula plane singularia lotio innatant, quae fere omnia ad renum aut vesicae affectiones referuntur, in aliis autem morbis, si summas colliquationes febresque putridas exceperis, rarissime extant, quamquam HEURNIO aliter visum est, ex cujus quippe sententia, „cum e renibus prodeunt carunculae,

*e*) PR. ALPINUS l. c. pag. 487. *f*) JOD. LOMM. l. c. pag. 320. *g*) HIPP. epidem. l. c. Lib. I. histor. 11. 12. Lib. III. sect. I. hist. 14. *h*) HIPP. op. omn. ex ed. FOES. prognost. pag. 142. *i*) HIPP. praenot. nro. 12. *k*) RICHTER Therap. l. c. T. IV. pag. 599. *l*) Aphorism. Sect. IV. aph. 35. *m*) Coac. praesag. nro. 423. *n*) FOESI oeconom. HIPP. l. c. pag. 468.



dolor renum et urina purulenta praecessit, nec febris adest. Nam cum vehemens febris urit, interdum sanguis in renibus et venis hepatis assatur, unde quid simile carunculis mingitur, sed tunc non est urina mediocris o). — Nunc de singulis speciebus, quae veterum diligentia discernere nos docuit: Urina foliosa, οὔρον πεταλώδες, ea dicitur, in qua foliis similia sive squamis aut laminis subsident; dicuntur autem πέταλα, inquit ACTUARIUS, quae et longitudinem et latitudinem habent, non etiam evidentem profunditatem. Eodem etiam, ait ille, donata sunt nomine instrumenta quaedam ad lanificia comparata. Quin etiam lapis quidam πεταλίτης dicitur, quasi εἰς πέταλα h. e. in laminas solutus. Ex quibus omnibus τὴν πεταλώδην ὑπόστασιν, sive, quae subsident in urinis, foliis similia considerare oportet p). Conspiciuntur tales in chronicis renum destructionibus. — Quod si etiam magis intendatur calor, partesque solidas in tantum urat et desiccet, ut etiam non πετάλων sed πιτύρων, h. e. furfurum, qui multo sunt propter maiorem exsiccationem minores, speciem acquirant, urinam πιτυρώδην, appellant q). Ab eadem similitudine, porrigo a Graecis πιτυρίασις dicebatur. Urina furfuracea valdopere extimescenda est; in lixiviosa enim, a pneumonia maligna correptis, parva quantitate emissa, nihil desidit, materia autem furfuri similis, hinc illincque est dispersa, nonnunquam vero larga lividaque hypostasis in illa observatur r). Mala urina est, in qua subsidunt subrubra aut livida, deterior, in qua quasi fila quaedam tenuia atque alba, pessima ex his, si tamquam ex furfuribus factas nubeculas repraesentat s). — Οὔρα θρομβώδεα, urinae grumosae, inter crassas repositae, quales in febribus, ex crudis multis et frigidis

o) HEURN. l. c. pag. 298. p) JOAN. GORRAEI definit. med. libr. XXIII. ab auctore ante obit. recogniti. Francofurt. ap. CLAUD. MANSIUM. 1601. fol. pag. 570. q) GORR. l. c. pag. 483. r) HUXHAM. l. c. T. II. pag. 170. s) CORN. CELS. l. c. Lib. II. cap. 4.



succis ortis, apparent *t*). Hae vero lamellae sive membranulae, quoad figuram valdopere a se invicem discrepant, et Graeci nomine aptissimo illas insignivere, nam *θρόμβος* proxime sanguinem coagulatum sive grumosum, deinde caseosas lactis partes denotat. Saepe mala ulcerosa viarum urinarum, fluor albus malignus et gonorrhoea suppressa inde cognoscuntur *u*). Quandoque hypostasis *ὀροβοειδής* ab autoribus describitur, quae orobis similia continet; *ὀροβος* autem planta est, cujus THEOPHRASTUS et DIOSCORIDES mentionem fecere, quaeque SPRENGELIO ervum ervilia videtur. — Alia species sedimenti grumosi, propter colorem, *σανδαράνη* dicitur, a *σανδαράκη*, neotericorum auripigmento. Utraeque secundum ALPINUM fiunt consumto jam adipe, ubi praesertim caro consumi coeperit; praemonstrant enim aut totius corporis, aut renum colliquationem *v*). — Est et affectio quaedam plane singularis, medicae rei periti quam vocant *capillitium*, quod ita a RHODIGINO describitur: „obvenire quandoque compertum est, ut cum urina crassa carunculae exiguae, aut veluti capillamenta exeant, et praecipue candida. Quidam vero corpuscula ejusmodi per urinam, tantae longitudinis reddidit, ut nonnulli ad cubiti dimidium extenderentur (?). Id ipsum sunt perpassi crassioris succi cibariis vescentes. Carunculae exiguae, substantiae renum indices sunt; capillamenta vero nequaquam *w*).“ Observatio, quae et hodie experientia comprobatur. In arthritide enim anomala Cl. CLARKIUS saepe filamenta pellucida, filorum instar extensa, atque lotio innatantia animadvertit, quae exsiccata terram ex albo griseam constituerent.

Si salia in urina abundant, refrigerata illa ex cohaerentiae affinitatisque legibus in *crystallos* abeunt,

*t*) FOES. oecon. HIPPOCR. l. c. pag. 437. *u*) GRUNER sem. l. c. §. 308. *v*) PROSP. ALPIN. l. c. pag. 493. *w*) CAEL. RHODIGIN. lect. antiquar. l. c. Lib. XVII. cap. 13. pag. 690.



secundum varias partes constituentes diversae quidem, ast elegantissimae ut plurimum structurae. Veteribus non ignotae videntur, quod, ut Cl. BERENDS opinatur, corpuscula illa, quae HIPPOCRATES sabulo similia dixit, testantur. Eas in febribus nervosis salutem praesagire, alibi jam monuimus, easque nunquam fere spem fefellisse, in praelectionibus clinicis Ill. CLARUS nos edocuit. In arthritide regulari aequae fausto aegrotantium omine eas prodiisse, ex MORGAGNII et SWIETENII auctoritate constat  $\alpha$ ). Sed albae sint oportet, nam flavi et rubri coloris, periculum portendunt, atque tam in typho quam in phthisi aliisque cachexiis pessimae apparent  $\gamma$ ). Saepe crystallorum regularium loco spiculae marginibus matulae affixae observantur.

*Urina spumosa* nonnunquam excernitur, quae vix emissa spumam et bullas, cum insigni saepe strepitu, ad superficiem evehit. Calori interno, aut motibus inordinatis originem debet; forsitan et acidum carbonicum, ad eam procreandam, aliquid valet; caeterum virium languorem denotat. „Οκόσοισι δὲ ἐπὶ τοῖσιν οὖροισιν ἐφίσταντες πομφόλυγες, νεφριτικὰ σημαίνουνσι, καὶ μακρὴν τὴν ἀρρώστίην ἔσεσθαι  $\alpha$ ).“ Simile de ea iudicium LUDWIGIUS tulit. „Urina spumosa, inprimis si spumam diu retinet, in morbis acutis, summam tenacitatem particularum morbose mixtarum, et difficilem resolutionem, impeditamque crisin indicat  $\alpha$ ).“ In febribus acutis cum summa virium intensione deliriis ac convulsionibus antecedit  $\beta$ ). VEGA bullarum originem a crasso humore tenui et viscido derivat, qui a calore in bullas vertatur intercluso flatu  $\gamma$ ). JOD. LOMMIUS, secundum varium, quem exhibent colorem, eas discernit, etenim bullae in corona multae,

$\alpha$ ) VAN SWIETEN com. T. V. — MORGAGNI de sed. et caus. etc. epist. VIII. — DE HAEN rat. med. l. c. Tom. X.  $\gamma$ ) BURDACH Pathol. l. c. p. 365.  $\alpha$ ) Aphor. Sect. VII. aph. 34.  $\beta$ ) LUDWIG. instit. pathol. l. c. §. 401.  $\beta$ ) SPRENGEL Sem. l. c. §. 973.  $\gamma$ ) VEGA comment. l. c. ad L. VII. aph. 34.



integra serie, capitis dolorem ostendunt, idque eo magis, quo magis coloratae sunt; si albae, cruditatis, obstructionis atque frigoris testes existunt, in tenui urina sine sedimento renum obstructionis pedissequae observantur *d*).

Interdum substantiae, heterogenae omnino, una cum lotio eminguntur, quae alias ortae renes, vesicam aut urethram intraverant. Inter has sine dubio semen saepissime occurrit, nam et veteribus οὐρήσις γονοειδέες, urinae genitale semen efferentes, notae fuere, quas, si materiam multam, viscidam et lentam depont, opisthotonum solvere, HIPPOCRATES docuit *e*). Hic vero non de semine ipso dicitur, quod nunquam sedimentum efficit crassum, et ab aliis lotio contentis facile discernitur: si enim semen inest, tenue ac leve, semperque innatat, pituita autem crassa, tenax, cohaerens apparet, pus dissolvitur, ac quaquaversum distrahitur *f*). Quae vero signa diagnostica experientia reprobantur quodammodo, nam semen innatat quidem, laminarum similis, colorisque albidus, post vero in mucum gelatinosum resolvitur, tandemque ima petit *g*). Eadem Cl. BURDACHIUS vidit, atque dissolutos seminis flocculos ad fundum accumulari, animadvertit *h*). — Paroxysmo arthritidis superato, sabula excernuntur *i*), de quibus, ut de calculis ipsis, pluribus infra. — Vermes per urinam in colica excretos, WERLHOFFIUS narrat, itemque Cl. RUYSCHIUS *k*). In destructionibus gangraenosis vesicae, vel partium adjacentium putris, turbida, crassa et faeculenta prodit *l*). Exulceratis autem tam intestini recti, quam vesicae parietibus, una cum lotio stercoraceae partes et

*d*) JOD. LOM. l. c. p. 327. *e*) FOES. oecon. Hipp. l. c. p. 459. *f*) JOD. LOM. l. c. p. 325. *g*) GRUNER Sem. l. c. §. 309. *h*) BURDACH Path. l. c. p. 367. *i*) SPRENGEL Path. l. c. T. III. §. 203. *k*) RUYSCH. theatr. anatom. T. I. p. 54. *l*) P. FRANK. epit. l. c. T. II. §. 240.



aliae res assumtae exeunt *m*). Vermes saepe ex ulcere in renibus exorti videntur *n*).

§. 15.

*De variis in lotio mutationibus.*

Vidimus nonnunquam, urinam quam maxime variabilem esse et repetitis vicibus ejus adspectum alternari: phaenomenon, quod minime confert aegrotis, atque in gravissimis morbis observatur. Urinas ejusmodi instabiles, non subsidentes, confusas et turbulentas οὐρα ἀνατάσσεται dixere, quae si praerubrae fuerint, mentis emotionem minantur *o*). Hae vero unam eandemque prae se ferunt naturam, instabilesque remanent, sed multo peiores illae sunt, quae nunc sedimentum exhibent, nunc limpidae prodeunt, modo carunculis scatent, modo in totum turbantur, aliasque hujus generis mutationes subitaneas subeunt, quin causae manifestae nobis patefiant; nam gravissimae affectiones generis nervosi saepe inde sequuntur *p*), aut, morbum diuturnum fore, indicatur. Dixit enim CORN. CELSUS: Si urina modo liquida et pura est, modo habet quaedam subsidentia; si laevia, alba, rubrave sunt, quae in ea subsidunt; aut si quasdam quasi miculas repraesentat, aut si bullulas excitat, longum morbum fieri, necesse est *q*). Constat enim, varias in acutis urinas longitudinem significare *r*), ut id primus omnium medicinae parens animadvertit *s*). Si autem ex crassa circa diem quartum tenuis fit, symptoma est pessimum *t*), itemque, si turbidam pellucida et aquosa subsequitur *u*). Attamen non sine cautelis hic incedendum, cum, quae clarescunt, a calore naturali saepe

*m*) R. AUG. VOGEL de cognosc. et curand. etc. l. c. §. 233.  
*n*) GRUNER. Sem. l. c. §. 310. *o*) HIPPOCR. op. om. ex ed. ANUT. FOES. Francf. 1595. fol. Genev. 1675. fol. in prorrh. p. 179.  
*p*) RICHTER Therap. l. c. T. I. p. 87. *q*) C. CELSUS l. c. Lib. II. c. 5. *r*) BAGLIV. op. om. l. c. p. 73. *s*) VICT. in acut. nro 46.  
*t*) HUXHAM. T. II. p. 195. *u*) GRUNER. Sem. l. c. §. 289.



concoquuntur *v*), atque tum meliorem feliciorumque aegroti statum indicare solent. Urinae sanorum similes in morbis gravioribus crisi nondum peracta, praesertim si crudae antea fuerint *w*), pessimae, itemque illae, quae modo paucae, modo copiosae excernuntur *x*). De subitaneis coloris mutationibus eadem propemodum valent; quod enim prius lividum fuit, si mox nigrescere, veteribus a caloris refrigeratione, et si, quod prius aut flavum, aut rufum, aut viride fuerat, mox nigrum fieret, a colore igneo humores adurente exortum videbatur *y*). Nigram autem, si rubram viridemque sequitur, extremi caloris indicem habebant, si autem coeruleam lividamque, summae frigiditatis. — In utraque multum periculi animadvertitur, idque eo majus, quo ea ipsa est paucior, quoque id, quod in ea subsidet, nigrius est.

Istius modi in lotio mutationes, in omnibus quidem morbis non optimae videntur, in febribus autem ubique pessimae sunt. Ast discernendum est, num ordine quodam sibi succedant, an irregulares atque subitaneae consequantur. Si enim prius contingat, reliquae consentiant, criticam ut plurimum acquirunt dignitatem, ut in synocho imputri, febriculae ephemeris non absimili, id observatur, in qua urina a naturali non multum aliena esse consuevit. Initio tamen plerumque aquea, paulatim vero rubicunda aut alba, crassa et turbida fit, praesertim ubi febris diem tertium aut quartum attigerit *z*). In nervosa versatili contra, urina multa et impellucida excernitur, quae, aut aquosa, aut lactea, aut furfuracea, cruenta nonnunquam apparet, atque cum copiosissimis interdum renum haemorrhagiis alternatur *a*); in torpida vero, velociori suo atque rapidissimo cursu, variabilitas illa prae caeteris

*v*) P. ALPIN. l. c. p. 489. *w*) GRUNER Sem. l. c. §. 311.  
*x*) JOD. LOM. l. c. p. 322. *y*) PROSP. ALPIN. l. c. p. 493. *z*) BURSER. inst. l. c. T. I. §. 237. *a*) P. FRANK epit. l. c. T. I. §. 87.



insignitur, ut in qua modo cruda et aquosa, modo flammæ et rutila, modo fusca et crassa, vel etiam foliosa sanguineque tincta, vesicae contenta produnt, dum nubecula divulsa, quæ medio innatat, cruditatem simul indicat. Cl. BURSERIUS, de febre nervosa lenta disserens, tenuem ut plurimum urinam homines ab ea correptos emittere, edocet, nunc limpidam, nunc vapidae instar, aut cerevisiae turbidae similem et lentescentem, non raro etiam subnigram, subinde crassiorem, farina quasi inspersa et subsidente, aut sine lege sursum deorsumque vagante *b*). Secundum QUESNAEUM in synocho putri urinae admodum variabiles videntur, quæ tamen saepissime tennes coloribusque tinctæ, quandoque aqueae et pallidae eminguntur, diuque tales remanent *c*). VOGELIUS huic assentitur, qui nimirum in febre putrida turbidas, crassas, intense fuscas, interdum ruberrimas, vel limpidas, lividasque, cum sedimento griseo, nonnunquam nigrescente, olidissimo, eas prodire vidit *d*). In febre putrida maligna petechiali, quam Ill. HUXHAMUS tanquam viva imagine nobis depinxit, urina saepius cruda, pallida, vapidaque est, sed in progressu colore tingitur profundiore, ac frequenter lixivium forte aut urina citrina, cum parva sanguinis quantitate tincta esse videtur, nihil in ea subsidet, neque nubecula apparet, et sic per varias subsequentes dies continuat; gradatim fit obscurior cerevisiae saturatae similis, colore profundiore atque intolerabiliter foetens *e*). — Id vero jam pridem in illa observatum fuit, quam barbara voce, petechizantem dicunt, quæque febribus putridis non aliena videtur, in epidemia autem, cui Cl. HOFFMANNUS non otiosus interfuit, lotium ut plurimum fuit sanorum simile, inter-

*b*) BURSER. instit. l. c. T. I. §. 273. *c*) QUESNAI des fievres contin. l. c. T. II. p. 294. *d*) SAM. GOTTL. VOGEL Handb. der prakt. Arzneikunde. Stendal, 6 Theile. 8. — T. II. p. 5. *e*) HUXHAM l. c. T. II. p. 96.



dum tenue, turbidum, pallidumve sine sedimento, quod die 13 aut 20 faustissimo signo apparuit *f*). HIERONYMUS vero MERCURIALIS, qui inter Italos medicinae instauratores eminet, in unaquaque febre maligna urinas interdum conturbatas, interdum aquosas et tenues, nonnunquam similes sanis, contentis subalbidis prodire asserit *g*). Eadem in pestilente Cl. FRACASTORIUS, se vidisse meminit, sunt enim aut subjugalium similes, aut quasi vinum granatorum, aut tenues, crudae, aut confusae, rubrae quandoque sanorum simillimae *h*). — In febribus gastricis, urina in universum cum natura, habitu et colore, tum copia, varia est *i*). Initio plerumque tenuis naturalisque videtur, sive id a spasticis affectionibus, sive a sanguine nondum cacochyliae ingressu infecto, sed puro, deducere velis; procedente vero morbo, crassa subjugalis, turbida emittitur, et multiplex sedimentum, postquam refrixerit, deponit; talisque ad morbi usque finem saepissime cernitur. — In febre puerperali, a WILLISIO crassae et rubrae perhibentur, quae nunquam crisin praenuntiant, generatim saturissimae sunt, quandoque tamen pallent aut turbantur, cum filamentis quibusdam innatantibus, nonnunquam acres videntur, crebrumque mingendi pruritum excitantes *k*). In intermittentibus, WERLHOFIO monente, urinae variabiles suspicionem excitare debent: „etenim urina crassa, coloris intensi, subfusci lixivii, in quibusdam ad nigrum vergentis, et innatante quasi pinguedine aliqua, valde etiam foetens, et praesertim cum frequente micturitione, dysuria aut stranguria prodiens, interdum naturali similis, mox rursus turbata, hoc praecipue symptoma, si febricosi Protei aliam mutationem minus securam praecesserit,

*f*) FR. HOFFM. med. rat. l. c. T. IV. P. I. pag. 244. *g*) HIER. MERCUR. l. c. pag. 618. *h*) HIER. FRACAST. l. c. de morb. contag. pag. 86. ff. *i*) BURSER. inst. l. c. T. I. §. 379. *k*) BURSER. l. c. T. I. §. 485.



metuendum indicat *l*).“ Et revera, in tertianis praesertim perniciosis, quarum catalogus a TORTIO, MORANDIO, STÖRCKIO, aliisque viris laude dignissimis, ornatus est, urinae pro re nata innumeris fere modis variantur, quin tamen teterrimis, quibus febres illae stipantur, symptomatibus aliquid levaminis afferant.

Secretio urinae in hypochondriasi magnopere variabilis esse solet, plerumque autem, quae in paroxysmo pallida et aquosa videbatur, versus remissionem obscurata, turbida, nebulosa, jumentosa, foetidissima, sedimentum demittens lateritium conspicitur *m*); quae tamen omnia certius magis evidentiusque in hysterica passione contingunt; suffragatur huic sententiae non solum experientia quotidiana, sed et Clarorum omnis aevi autorum unanimis consensus. Hic interim WILLISII autoritas sufficiat, qui in febre cum spasmo urinam observavit, quae modo fuit citrina cum hypostasi laudabili, modo pallida et aquosa evasit, et crebra vice excreta a mane ad vesperam, tunc rursus citrina et modica *n*). — Lotium verminantium quandoque lacteum est et turbidum, saepe in limosum aut jumentaceum degenerans, incocti quid, geniturae similis, continens *o*). — In hydropicis, urina alia atque alia si continuo variat, mortis adpropinquantis indicium inde desumitur; quodsi tamen natura sua ad antiquum habitum revertatur, et materiae multae crassae aquosae in ventrem confluunt, ut eximius contendit ARETAEUS, hydrops ita sanari potest *p*). — In cachexiis urinae in universum admodum mutabiles fiunt, maximeque in scorbuto; aliquando namque

*l*) Observat. de febrib. praecipue intermitt. et ex earum gen. confect. aut. PAUL. GOTTL. WERLHOF, magnae Britt. reg. archiatr. Hannov. 1748. 4. p. 15. ss. *m*) RICHTER Therap. T. VII. p. 347. *n*) WILLIS anatom. cebr. l. c. p. 124. *o*) Com. de reb. in scient. nat. et med. gest. l. c. Vol. XVII. P. I. p. 220. *p*) ARETAEUS l. c. Diuturn. Lib. I. c. 13.



illae citrini coloris cum cremore innatante, aut vitri parieti affixo apparent; porro de hoc vel illo statu in contrarium mutantur, ut quae hodie rubicunda aut citrina sit, cras limpida et tenuis. Quam primum vero morbus declinare incipit, urina melius habet, atque hinc convalescentiae spes et signa desumi solent q).

q) WILLIS anat. cereb. l. c. p. 265.



## CAPUT III.

*De urina materiis peregrinis alienata, de mictu laeso, deque renum vesicaeque effluviis mere morborum.*

## §. 16.

*Signa ex lotio in morbis inflammatoriis organorum, ejus se — et excretioni inservientium.*

In renum inflammatione, urina flammea, crassa, saepe nigrescens, cum acerbissimis torminibus excreta, spastica subinde constrictione plane impeditur *a)*. Quod cum saepius contingat, urinam parcissimam in nephritide fluere, quin, admodum aucta vasculorum strictura et intumescencia, penitus haud raro supprimi, Cl. CARTHEUSERUS edixit *b)*. In principio, ut idem ait experientissimus observator, atque progressu valde rubescit, deinde autem, malo scil. ad summum pervento gradum, limpida et aquosa redditur. — Sed his contraria omnino BURSERIUS nobis retulit, qui, renibus inflammatis, lotium copiosum cum materia purulenta, calore et acrimonia prodire, asserit, in quo nonnunquam sedimentum albuminis ovi speciem referens *c)*. — Cuinam vero fides habenda sit, experientia, morbiue absoluta historia facile demonstrant, cum hoc, inflammationi aut ingruenti, aut jam in chronicam conversae,

*a)* SPRENGEL Pathol. l. c. T. III. §. 394. *b)* CARTHEUSERI fundament. path. T. II. p. 325. *c)* BURSER. l. c. T. IV. p. 473. ff.



illud summo phlegmones gradui conveniat; urina enim aquosa limpida et tenuis, ut Cl. FRANKIUS saepe vidit, in renum inflammationibus diuturnitatem praesagit *d)*; si nimirum copiosior simul excernitur, quando autem valde parum, pellucidum, tenue et aquosum prodit, BOERHAAVIO auctore, pessimum est, atque summa inflammatio tum vascula renalia occupat, quae ita saepe stringuntur, ut nihil reddatur lotii *e)*. — Quare aquosa illa semper reformidanda est, utpote quae spasticas constrictiones, viriumque vitalium dejectionem significat; neque fusca, vel color ejus fabarum coffeae decocto similis, periculo vacat, lactea melior evadit, optima vero puriformis est, quae sedimento non careat *f)*. Nam resolutionem fieri ostendit; saepe tamen urina copiosa, rufa et crassa, continuato fluxu, ante diem morbi septimum, aut ad summum quartum decimum reddita, nephritis judicatur *g)*. Praeterea sedimentum maxima cum diligentia inspiciendum est, quod, si e pure genuino conflatur, resolutionem nisi tollat, certe perdifficilem reddit *h)*, atque phthisin renalem arcessit; eamque, si cumulatim materia oleacea lotio admixta fuerit, ad summum consumptionis stadium pervenisse, scimus *i)*. Destructione purulenta magis magisque completa, flocculi carnosi vel membranacei, una exeuntes, res aegroti conclamatas manifestant. Observatio, quae ASCLEPIADARUM sagacitatem non effugit, ita ut quibus in urina crassa carunculae parvae, aut veluti pili una exeant, his de renibus excerni statuerent *k)*. — Tandem in gangraena renum lethali sanies olidissima nigra, cum sedimento dilacerato fusco, turbato, insciis aegrotis emingitur, urina turbida remanente *l)*, cui membranulae, plumbei ut plurimum

*d)* P. FRANK epit. l. c. T. II. §. 261. *e)* BOERHAAV. method. med. l. c. §. 995. *f)* FRANK l. c. §. 261. *g)* BOERHAAV. l. c. §. 990. *h)* FRANK. l. c. §. 265. *i)* JOD. LOM. l. c. pag. 326. *k)* Aphor. Sect. IV. aph. 76. *l)* SCHMALZ Diagnost. l. c. T. II. §. 1766.



coloris, innatant *m*). Haec eadem fere sequuntur, si rupto abscessu, materia purulenta cavum abdominis intraverit *n*).

*Inflammationem vesicae*, ut ait ex HIPPOCRATE FRID. HOFFMANNUS, urina purulenta solvit, quae albam et levem subsidentiam habeat; si vero neque ab urina quicquam remiserit dolor, neque vesica emolliatur, timor est *o*). VOGELIUS aequae sedimentum crassum, mucilaginosum atque purulentum, copiose dimissum, animadvertit *p*); Cl. vero ASTRUCIUS auctam lotii temperiem simul inveniri, addit *q*). In vesicae ulcere HOFFMANNUS inter mingendum urethram ardore excruciatam, lotium album, multisque filamentis plenum, post aliquam moram sedimentum album largissimum deponens, iteratis vicibus observavit *r*). Subsident et squamulae, vel particulae laminarum similes *s*). Attamen difficilis cum ardore et stillicidio mictus, urina quoque glutinosa, juxta HIPPOCR. furfuracea, non semper exulcerationem vel calculum inde latentem prodit, sed a sola spastica contractione vesicae oboriri potest, qua tunica interior mucosa fortiter compressa mucosum liquidum copiose in vesicae cavitatem emit- tit *t*). — Secundum GALENUM urina *πεταλώδης* excernitur, quando vesica resoluta et erosa est *u*). Id ipsum in gangraena apparet: scatet enim tum flocculis atque frustulis membranaceis, quae una cum sanguine corrupto et pure inquinato, cum lotio prodeunt. Forsitan et huc aphorismus ille pertinet: *ὁκόσοισιν ἐν τῷ οὕρῳ παχεῖ ἔόντι, πιτυρώδεα ξυνεξουρέεται, τουτέοισιν ἢ κύστις ψωριᾷ* *v*). *Ψώρα* enim veteribus quicunque

*m*) P. FRANK epit. l. c. T. II. §. 261. *n*) SPRENGEL Pathol. l. c. T. III. §. 350. *o*) FR. HOFFMANNI med. syst. l. c. T. IV. Pars. II. pag. 398. *p*) R. A. VOGEL. de cognosc. etc. §. 233. *q*) ASTRUC. Pathol. l. c. p. 207. *r*) FR. HOFFMANN. consult. l. c. T. II. p. 398. *s*) VOGEL. d. l. c. §. 233. *t*) FRIEDR. HOFFMANN. m. rat. T. IV. P. I. pag. 487. *u*) GALEN. comment. aph. Sect. IV. aph. 76. *v*) Aphor. Sect. IV. aph. 77.



membranarum morbus cum pruritus sensatione dicebatur, quare et de *ψωρίασι κύστιος, βλεφάρων*, aliarumque partium, saepe mentionem iniciunt. Rectius fortasse diceret, qui morbum istum, ut lentam visceris destructionem, respexerit, quia revera in plerisque chronicis ejus affectibus, in vesicae haemorrhoidibus, indurationibus scirrhis aliisque, purulenta materia huic non absimilis excernitur *w*).

Inflammationem a renibus usque ad vesicam esse porrectam urina tenuis testatur et aquosa, et ita subalbida, ut colaturae liquidae coloremingat, et primo, ut ait CAELIUS AURELIANUS, pauca, dehinc plurima aut coacervatim effusa, quae nullam faciat relevationem, pejorante tumore, in faeculentum colorem veniens, cum jam nimia tensione, tenuissimae venulae fuerint plenae *x*). In universum autem, si jumentosa, crassa, et turbida mejitur, et huic multa innatant corpuscula ex pure aut muco conflata, quae relicto clarescunt sedimento ulcus in urinae viis dignoscitur *y*). Item de sanguine valet, etsi CORN. CELSI sententia, sanguinem aut pus in lotio vesicas vel renes exulceratos indicare *z*), pro erronea habenda sit. Plerumque tamen, si sanguis, vel fluidus, vel grumosus, purulenta plus minusque viscida materia, arenulae, filamenta exigua, et alia praeter naturam, in urina apparent corpuscula, viarum urinariarum, nec non vesicularum seminalium atque prostatae erosiones et ulcera declarantur *a*).

### §. 17.

#### *Signa ex lotio in calculo laborantibus.*

Urina sanissima per chartam emporeticam percolata, tunc vero quieti relictam, granulis superficiem ma-

*w*) FRIED. HOFFMANN. consult. medic. l. c. Tom. II. pag. 373.  
*x*) COEL. AUREL. l. c. Lib. V. c. 3. p. 567. *y*) JOD. LOM. l. c. p. 321. *z*) CORN. CELS. de med. l. c. Lib. II. c. 7. *a*) LUDWIG instit. pathol. l. c. §. 406.



tulae internam adspersit, tandemque crustam efficit, quae resiccata atque secundum artis leges explorata, vera calculi principia ostendit; partes igitur, calculos constituentes, solutae lotio semper innatant *b*). Calculosi autem his indiciis cognoscuntur. Difficulter urina redditur; paullatimque interdum etiam sine voluntate destillat. Eadem arenosa est, nonnunquam aut sanguis aut cruentum, aut purulentum aliquid cum ea excernitur *c*). Neque tamen arenulae in lotio calculum semper indicare videntur, sed ut Cl. existimat BURSERIUS, eae solummodo, quae statim ac urina reddita est, subsident, nec exacte urinae immiscentur, digitisque compressae non ita facile diffringi possunt *d*). Mucosum et viscidum sedimentum in urina subsidens, vel dispositionem ad calculos generandos, vel morbos collic vesicae et urethrae denotat *e*). In vetusto jam malo multum mucosae gelatinae albuminis instar ad matulae fundum deponit. Initio vero quam maxime varia urina conspicitur; plerumque tenuis est et parca, immo suppressa interdum, progrediente calculo, aut jam in vesicam illapso, multa, turbida, et saepe mucosum habens sedimentum redditur. Non raro etiam aliquid cruenti urina exhibet, sed id solum evenit, ubi calculus renum vasa, aut aliarum partium, per quas transit, sauciaverit *f*).

Diagnosis *calculorum renum* tenesmis frequentibus, et urinae excretioni paucae, aquosae, acri, dein cruentae, turbidae, arenosae innititur *g*). Spasmus in calculosis urinam tenuem interdum efficit, quae tunc non semper pura est, sed saepe arenulas et flocculos inhaerentes gestat, nec raro sedimentum mucosum de-

*b*) HIERON. DAV. GAUBII initia patholog. medic. vert. GRUNERUS. Berol. 1791. 8. §. 573. *c*) CORNEL. CELS. de medic. l. c. Lib. II. c. 7. *d*) MORGAGNI epist. Vol. III. §. 269. — BURSER. instit. T. IV. Sect. II. §. 189. *e*) LUDWIGII instit. l. c. §. 406. *f*) BURSER. instit. l. c. T. IV. Sect. II. §. 190. *g*) KAEMPF. enchir. med. l. c. p. 136.



ponit *h*). Calculi in renibus ex sanguine proxime efformantur, quamquam ratio, qua demum natura in organis vita praeditis eosdem procreare valeat, nondum innotuerit hucusque, nihilominus „primam, ni fallor, calculi renalis materiem aliquoties vidi, dixit HALLERUS, quae plurimum cum crustarum arteriosarum primis rudimentis habet affinitatis. In rene pueri tenuis ductus Belliniani flava, aurantia fere materie pleni fuerunt, quam mucii similem exprimere posses *i*).“ Frequenter in cavitate renum, ut veteres autumabant, calculi generantur, sive sint tubuli ureteris, in quibus coralli modo increscunt, sive sit pelvis, ubi rotundi formantur *k*). Immensa nonnunquam quantitate excernuntur, et decem millia calculorum renalium ab aegrota per urethram ejecta fuisse, traditum est *l*). Majores in renibus calculi, ex urina praesertim dignoscuntur, quae pituitosa et farinacea post paroxysmos dolorificos excernitur, et in qua nonnunquam corpuscula lenticularia, duriuscula, coloris rubescentis, superficiei asperae, sedimentum efformant sabulis simile *m*), quod nunquam desiderari, ALEXANDER TRALLIANUS putavit *n*). Si vero praeter calculum, abscessus renalis homines discruciat, una cum lotio pus prodit *o*). Haematuria, nisi corpore vehementius moto, a calculis exoritur.

*Calculos vesicae* stranguria, aliaeque difficultates, urinae turbidae graveolentes et sedimentum crassum deponentes, sub decubitu facilius fundendae indicant *p*). Neque tamen ex parca urinae quantitate de vesicae calculis iudicium feramus, nam saepe diminuitur, quia

*h*) LUDWIG instit. l. c. §. 397. *i*) HALLER. opusc. pathol. l. c. observ. 34. p. 136. *k*) RIOLAN. encheirid. l. c. p. 82. *l*) HUFELAND Journal etc. T. 18. St. 1. p. 115. *m*) RICHTER Therap. l. c. T. IV. pag. 497. *n*) LUTHERITZ Systeme d. Medicin. Dresden 1811. T. II. 8. — T. II. p. 198. *o*) EBERMAIER Taschenb. d. Chirurg. Leipz. 1819. T. II. 8. — T. II. pag. 690. *p*) KAEMPF. enchir. l. c. pag. 136.



urethra vel grumo, vel pituita, pure, caruncula obstruitur *q*); attamen si foetet simul, et mucosa apparet, calculum saepe indicat *r*). In quibusdam porro aegrotis nunquam urinae suppressio, nunquam ischuria observatur. — Id vero experientia evictum est, lotium in iis, qui calculo vesicae laborant a naturali non parum abhorrere, atque, modo pituita, modo pure, modo sanguine id ipsum inquinari. Quibus autem arenosa subsident, sine dubio vesica calculo laborat *s*). — Cl. van der HAAR sibi persuadet, aegros, qui ex vesicae urinariae collo, urethraque ei annexa coangustatis non omnem urinam possint excernere, huic malo esse obnoxios *t*). Ea autem, in cujus fundo apparet humor plurimus, apta est ad calculi generationem, ait AVICENNA *u*).

### §. 18.

#### *De mictu cruento.*

Hic, ut in reliquis hujus capitis paragraphis, cum de variis ibi relatis affectibus plenam exhibendi narrationem, consilium nunquam coeperimus, sed potius ea, quae ad urinae semioticen quodammodo spectarent, explanare duxerim, quam maximo brevitatis studio nunc ea absolvam, ut eo facilius, ad quartam hujus disputationiunculae perveniamus partem, ut quae omnium notatu videtur longe dignissima.

In mictu cruento sanguis aut intime lotio immixtus est, a quo, nisi tempore aliquo praeterlapso, iterum secedit, aut grumosus apparet, sedimentumque efficit. Sanguis igitur modo fluidus, modo in flocculis excernitur, mox cum dolore satis acerbo, mox sine illius sensu aliquo prodit *v*); est enim, ut Ill. KAEMPFIIUS

*q*) ASTRUC. tract. pathol. l. c. pag. 174. *r*) JOD. LOMM. l. c. pag. 323. *s*) Aphor. Sect. IV. aphor. 79. *t*) Verhandelingen te Harlem. X. D. II. St. *u*) BAGLIV. op. om. l. c. pag. 117. *v*) NIETZKI Pathol. l. c. §. 694.



monet, „excretio aut lotii sanguinolenti, linteum album ipsi immersum rubedine sanguinea tingentis, aut cruoris sinceri ut plurimum, ex renum nonnunquam, ex vesicae, urethrae, immo vesicularum seminalium vasculis stillantis, a stillicidio ex praeputio distinguenda, quod quidem guttatim et continuo, etiamsi urina non reddatur, evenit *w*).“ Veteres sanguinis mictum reddi putabant, quum is sit quantitate aut qualitate acri et biliosa, aut quantitate et qualitate alienus, interdum ab imbecillitate secretorii hepatis, renum saepe etiam, coitu immoderato, interdum crisi *x*). Cruenta urina, quae recentis carnis loturam refert, a rubra facile dignoscitur, quod cum plane refrikerit, quasi grumum concreti sanguinis deponat; fit enim eruptis aut exesis vasis *y*). Saepe renes a calculo atteri significat, quod ubique contingit, ubi hi nullo ictu aut casu percussi fuere, neque febris maligna adfuerit *z*). [Sanguinis enim crasis dissoluta pro causa mictus cruenti quandoque accipienda est, ut ex LISTERI observationibus, HUXHAMUS adnotavit *a*). — In haematuria vera, ut jam animadvertimus, sanguis in renibus lotio admixtus una excernitur, in haematuria vesicae contra sanguis guttatim sine urina effluit, coloremque subrubrum ostendit *b*). A plerisque tamen, quae a renibus prodit, haematuriae nomine sola insignitur; lintea et papyrus, urinae tum imissa, rubore tinguntur *c*). In matula sedimentum crassum ex rubro nigrescens, atque glebosum conspicitur; ex urina ipsa autem, aqua egelida, alcohol vini, vel acidis meracioribus infusis, fila atque concrementa, furfurum instar, segregantur *d*). — Signa, quibus confisi haemorrhagiam renum ab illa vesicae discernere valemus, jam pridem HIPPOCRATES

*w*) KAEMPF enchir. l. c. pag. 178. *x*) JACOB. SYLVII curat. morb. pag. 138. *y*) ASTRUC. tractat. pathol. l. c. p. 212. *z*) JOD. LOMM. l. c. pag. 318. *a*) HUXHAM. op. om. l. c. T. III. pag. 21. *b*) MEDICUS period. Krankh. l. c. Tom. I. pag. 167. *c*) SPRENGEL sem. l. c. §. 999. *d*) SCHMALZ. Diagnost. l. c. §. 1763.



perbelle ita expressit: Qui sponte sanguinem mingunt, his a renibus venae ruptionem significat *e*); si quis autem sanguinem mingat et grumos, et urinae stillicidium habeat, et dolor incidat ad imum ventrem et interfemineum, partes circa vesicam laborant *f*).

In febre putrida sanguis saepe per urinam et alvum redditur, atque urina sanguinea mingitur; quae saepius sine ullo dolore, motu violentiore, vel absque ulla vasculi cujusdam rupti suspicione accidunt *g*). Hoc item in typho, humoribus omnino dissolutis, observatur nonnunquam *h*). Similis humorum prava conditio in Coacis indicari videtur, nam traditur ibi, pessimum esse, si cum cruentis urinis dolor capitis accedat, aut nigra prodeant ac densa, una cum vomitu atro atque foetido *i*). In scorbuto demum haemorrhagiae saepe lethales e renibus hominum miseris finem imponunt *k*). In actis Edinburgensibus exemplum haematuriae, a verme in vesica excitatae, legitur *l*). THOM. LOWE Anglus haemorrhagiam urethrae observavit, forsitan ex arteria penis aneurysmatica oriundam, erectionibus concomitatam, qua saepissime repetita ac sanguine permulto, non numquam usque ad quatuor libras amisso, aeger valde emaciatus, mortuus est. — Interdum mictum cruentum periodos servare, relatum est; CHRISTOPHORUS enim BURGMANNUS in femina 75 annorum, matutina quinta usque ad octavam, urinam observavit cruentam, ubi tandem pallidior meridiem versus naturalis exhibat, et talis usque ad crastinum diem remanebat. Quae sine magno incommodo per duos integros menses duravere *m*). — Immo de viro quodam 105 annorum narratur, qui a pubertate usque ad annum aetatis septuagesimum sextum haematuriam passus fuerit *n*).

*e*) Aphor. IV. 78. *f*) Aphor. Sect. IV. aph. 80. *g*) HUXHAM. l. c. Tom. II. pag. 51. *h*) BURDACH. Pathol. l. c. §. 365. *i*) Coac. Praesag. l. c. nro. 28. *k*) BOERHAAVE meth. l. c. §. 1151. *l*) MACBRIDE l. c. pag. 222. *m*) MEDICUS period. Krankh. l. c. pag. 165. *n*) MEDIC. l. c. pag. 167.



## §. 19.

*De Enuresi ac Diabete.*

*Enuresis*, incontinentia urinae s. urocrasia, illam dicunt affectionem, in qua lotium involuntarie, sine dolore, interdum guttatim, interdum subito, modo parca, modo maxima quantitate, insciis saepe aegrotis, excernitur o). Causas agnovit aut mechanicas, aut dynamicas, aut ex utrisque mixtas; illae perpetuum, hae transitorium plerumque efficiunt mali cursum. — Si guttatim solummodo prodit, sphincteris laxitas accusanda videtur, quae post partus difficiliore pressione colli vesicae saepius exoritur p). Sed et quidquid mechanice vias uriniferas, imo perinaeum stimulare valet, urinam promovet q); tum autem largo potius fluxu se manifestat. Laesa vesicae fabrica huc pertinet, qua nimirum exulcerata, lotium involuntarie secedit r). Ita urinae incontinentia per tredecim fere annos procul dubio a perpetuo stimulo adfluentis puris nata est, aque scirrho prostatae, qui negabat vesicam claudi s). Calculosis interdum urinam sine voluntate destillare, jam supra monuimus t). Non admodum raro spasticae illarum partium affectiones malo procreando sufficiunt u), etenim narrat Cl. le ROUX, virum viginti novem annorum post refrigerium incidisse in febrem, quae quadraginta octo horas continuabat, et sudore copioso fiebatur. Aeger simul laborabat incontinentia urinae, quippe quae interea inscio stillabat guttatim e vesica, tandem accessit dysuria et dolor magnus in regione vesicae. Urina autem excreta maxime pituitosa erat v). — Pessimum est, quando morbis acutis illud supervenerit

o) SCHMALZ Diagn. l. c. §. 1899. p) RICHTER Wundarzneik. l. c. Tom. VI. pag. 352. q) PLOUCQUET Nosologie l. c. §. 894. r) RUD. A. VOGEL de cognosc. etc. l. c. §. 233. s) HALLER. opuscul. patholog. l. c. observ. 35. t) CORN. CELS. l. c. Lib. II. cap. 7. u) RICHTER Wundarzneik. l. c. T. VI. pag. 359. v) Journal de medecine, chirurgie, pharmacie etc. par le Roux. Paris. — T. 26.



symptoma, nam in lenta nervosa, versus finem urinae invite profluentes, citam denuntiant dissolutionem *w*), et morte adpropinquante insciis aegrotis emittuntur *x*).

Doctrina de *diabete* apud veteres perquam incerta fuit, et nostris primum temporibus eam melius cognovimus, ab aliisque affectibus discernere possumus. *Διαβήτης* enim prima significatione circulum, siphonem denotat altera, qui *diabetes* a COLUMELLA dicitur *y*); hinc, propter similitudinem, affectionem illam, qua humor, quasi siphone extractus, perpetuo ex vesica excernitur, eodem nomine ab antiquissimis inde temporibus insignivere. Ast vero diabetes is modo vocatur affectus, si se et excretionem urinae continuo abnormis succus nutritius in forma gelatinae vel sacchari simul exit foras, eamque tabes universalis concomitatur *z*). — Olim autem profluvia urinae copiosiora, et verum diabetem commiscentes, unum pro altero saepe habebant, atque a laxitate indeque orta intemperie frigida humida, vel summe calida, quae nativum partis calorem corrumpat, malum procedere autumabant. — Urinae profusio CELSI, cum illa super potionum modum etiam sine dolore profluens, maciem et periculum facit *a*), vero diabeti jam proprius accedit, quam postea ALEXANDER TRALLIANUS lienteriae comparavit *b*). Si lotium magna quantitate prodit, a nonnullis et hodie diabetes spurius id dicitur. Veteres, ut monet Ill. BERENDS, hydropem ad matulam dixere, ipse autem egregius Praeceptor, quo facilius omnis idearum confusio evitari possit, *hyperdiureseos* nomine insignivit. Sed et urinae nimia profusio partium omnium solidarum tenorem infirmare valet. Ab ea nimirum languor, debilitas, macies, tabes et vertigo, convulsio, aliaeque generis

*w*) HUXHAM. l. c. Tom. II. pag. 80. *x*) BURSER. instit. l. c. T. I. §. 273. *y*) COLUMELLA de re rustic. Lib. III. cap. 10. *z*) RICHTER. Therap. l. c. T. IV. p. 444. *a*) CORNEL. CELS. l. c. Lib. IV. cap. 20. *b*) LUTHERIZ Systeme l. c. T. II. pag. 200.



nervorum aegritudines derivantur *c)*. Si urina lactea fuerit et gelatinosa, nonnulli et hanc affectionem diabetem spurium existimarunt *d)*; rectius autem chyluria, galacturia, diabetes lacteus vel coeliaca urinae, nuncupatur. In illa, nullis incommodis antecedentibus, urina, quae serosa et lactea prodit, odore caret, sedimentum album, quod agitando lotio denuo immiscetur, deponit, et serius in putredinem abit *e)*.

Diabetes ipse nil est aliud, nisi totius corporis per urinam colliquatio. Dynamica hujus morbi theoria res videtur nullo prorsus modo impetranda, quare si unquam, hic certe Cl. KREYSIGII verba valent: Doctrinam de vitiis humorum tunc demum utilitatis praebere, quando vasa, cum humoribus contentis, quasi unam eandemque corporis partem respexerimus *f)*. Jam pridem ARETAEUS, sagacissimus ille medicus, morbum diabetem dictum, si causam et affectiones spectes, hydropis speciem esse, et parte tantum, per quam humor exit, ab eo differre, contendit *g)*. Neque Cl. NIETZKII observatio illi contraria est, ut qui, experientia teste, diabetem illi hominum generi oboriri asserit, ubi nimirum laesio visceris cujusdam, praesertim in abdomine, post morbum quemdam acutum, obtinuit *h)*. — Ill. KAEMPFIIUS de morbo nostro disserens ita eum describere conatus est: „Est autem diabetes profusio nimia potionum, copiam urinae excedens, in aliis aqueae, crudae, in aliis pallidae et turbidae aut crassae, in aliis melle quasi tinctae et simul dulcis *i)*.“ Quae quidem explicatio minus arridet, nam justo amplior, et alias affectiones, quibus diabetis nomen plane non convenit, comprehendit. In illo enim quantitas

*c)* CORNEL. AB. KLOEKHOF de morb. animi ab infirmato tenore medull. cereb. Traj. ad Rhen. 1733. 8. pag. 33. *d)* GAUBIUS Pathol. l. c. §. 816. *e)* SCHMALZ Diagnost. l. c. §. 1896. *f)* KREYSIG Krankheitslehre T. I. §. 142. *g)* ARETAEUS l. c. Chron. Lib. II. cap. 2. mihi pag. 479. *h)* NIETZKI Pathol. l. c. §. 1014. *i)* KAEMPF enchir. l. c. pag. 144.



urinae, cibi ac potulentorum in certo temporis spatio consumtorum, immo corporis colliquationis quantitatem exsuperat, et saepe nonnullis diebus illius copia, corporis pondus longe antecedit *k*), immo, ut Cl. REILIUS observavit, intra viginti septem dies ad quatuor millia centum septuaginta librarum usque, excernebatur *l*). Acidum saccharinum, quod sat abundanter diabeticorum lotio inhaeret, dissolutam gelatinam manifestat *m*). — Si vero mixtio urinae aut eadem remanet, aut quantitas imminuitur, *diabetes decipiens* dicitur, quem rarissime hucusque observarunt; id ipsum, ut equidem puto, de diabete periodico valet, quem CASIMIRUS descripsit MEDICUS, si modo hac denominatione dignus fuerit, cum urinae excretio aucta quidem appareret, ipsa autem cruda ut plurimum remanente *n*). Aequae singularis observatio apud SYLVIVM exstat; is enim sub diabetis nomine transitum urinae continuum, aut verius potionis non mutatae profusionem posteris retulit. „Lienteriae cibi simillimus erat affectus, ipse dixit, cum siti inextinguibili, ab intemperie calida renum exortus, et valde rarus, GALENO bis tantum visus, mihi semel. Ubi autem vere largior est urina, sitis si adest, exigua est et placatu facilis *o*).“

## §. 20.

*De difficultate urinae.*

*Ischuria* est urinae in vesica suppressio. Causarum una imbecillitas vesicae, altera vero angustia et conniventia meatus urinarii collique vesicae, GORRAEO videntur *p*). Levior ischuriae causa in urina acriori a fortiore aestu, aut calidiore victu consistit, saepeque

*k*) RICHTER Therap. l. c. T. IV. p. 447. *l*) REIL Fieberlehre l. c. T. III. p. 463. *m*) BURDACH. Patholog. l. c. §. 366. *n*) MEDICUS period. Kr. l. c. T. I. p. 161. *o*) JACOB. SYLV. morbor. internor. prope om. curat. Venet. 1549. 8. pag. 139. *p*) GORRAEUS def. medic. l. c. p. 199.



aestate, et in febribus acutis incidit. Mulieres et viri a nimio coitu eam quoque experiuntur *q*). Prognostica Cl. MERCURIALIS, e veteribus eruta, nobis reliquit, quorum summa haec est: Quamvis omnis urinae suppressio gravis et mala sit, ea tamen, quae fit ex grumo, non solum curatu difficilis est ex GALENO *r*), verum et apud AURELIANUM habetur incurabilis, quae vel ob spinam, vel ob casum, vel ob percussione[m] contingit. AVICENNA dicit, omnem urinae suppressionem, si ad 10 — 12 dies protrahitur, incurabilem esse. MERCURIALIS ipse, neminem sanatum fuisse, cui suppressa fuerit ad quinque dies, professus est *s*). Urina pauca, si qua in ischuria est, limosa plerumque atque turbida est, viscidamque materiam deponit *t*). In morbis ischuria a spasm[o] saepius exoritur, variolasque mictus difficilis concomitatur *u*). Hic porro in paresi a percussione[n]ibus exorta observatur *v*). Si uterus versus os sacrum reclinatur, ex HUNTERI mente, urinae profluvium impeditum est *w*). In retropulsione uteri Cl. KUEHNII summam ejus difficultatem animadvertit, quae parca quantitate atque guttatim cum tenesmo efflueret. Colorem illi attribuit rubrum; crassa simul invenitur, sanguinea, et pure gravida, cui flocculi carnos[i] vel membranacei innatant *x*). Ill. JOERGIUS, cum illis consentiens, in prolapsu uteri *y*), sed magis adhuc in retorsione ejus *z*) eam saepissime turbatam excerni, tradidit. In puerperis autem per colli vesicae compressionem urinam impeditam idem observavit Experient. Praeceptor *a*). Retentionem lotii per pus, quod collum vesicae comprimeret, JOAN. LUDOVIC. MANGETUS de-

*q*) R. A. VOGEL de cognosc. etc. l. c. §. 399. *r*) GALEN. de loc. affect. Lib. VI. cap. 3. *s*) HIER. MERCURIALIS l. c. Pag. 403. *t*) VOGEL de cognosc. etc. l. c. p. 301. *u*) CONSRUGH Taschenb. l. c. T. I. p. 437. *v*) GRUNER Sem. l. c. §. 300. *w*) WILL. HUNTER Beobacht. aus d. Engl. v. K. G. KÜHN. Leipz. 1785. 2 B. 8. T. I. pag. 224. *x*) KÜHN ap. HUNTER l. c. p. 226. *y*) Handb. der Frauenkr. l. c. §. 545. *z*) Ibid. §. 550. *a*) Ibid. §. 540.



scripsit *b*). Si quis ischuriam saepe passus fuerit, vesica atonica facta ad immensum usque ambitum extenditur, etsi humoris ex illa excretio nequaquam impedita est. Retentionem urinae paralyticam, sive hydrophem vesicae urinariae dicunt, quia fibrae, a congesto liquore praeter modum distractae, spiritibus, ad contractionem influentibus, non patent *c*). — Praeterea autem mictio aboletur, quia lotium per renes transcolari non potest, vitiatis illis aut ureteribus, quam affectionem, cum nulla prorsus in vesicam confluit urina, ischuriam spuriam, s. notham, s. renalem vocant *d*).

Ischuriam quandoque periodos observare observationes ab HARRISSONIO WILKINSONIO factae ostendunt; etenim virum observavit arthriticae prosapiae, quem in dies, circa mediam noctem urinae retentio quam maxime dolorosa per horas excruciat, quae tamen infusi foliorum Theae Boheae usu, cui indulgebat aegrotus interdicto feliciter fugata est. Redux autem ex frequenti spiritus frumenti et nicotianae tabaci usu pertinacissimum malum, omissis illis, aegrotum iterum incolumen esse sinit *d*\*).

In *dysuria*, urina nequidem penitus suppressa est, ut in *stranguria*, ast valdopere tamen difficilis, sub ardoris dolorisque sensu, cum tenesmo plerumque perpetuo, guttatim excernitur *e*). Saepe quidem, ut Ill. admonuit GORRAEUS, ambo haec symptomata, dolor scilicet et mingendi difficultas, in *dysuria* concurrunt, nec tamen semper conjuncta esse oportet, sed si alterum modo adsit, *dysuria* dicitur *f*). Dolorem autem in *dysuria* spasmodica semper requiri, GAUBIUS existimat *g*). Saepe acredo humoris, per vesicam permeantis, causas illi suppeditat, nonnunquam ex abusu

*b*) Medical Commentaries. l. c. T. I. pag. 318. *c*) ASTRUC. tractat. pathol. l. c. pag. 174. *d*) GAUBIUS Pathol. l. c. §. 811. *d*\*) Transactions of the College of Physicians T. VI. *e*) SCHMALZ Diagn. l. c. §. 1125. *f*) GORR. l. c. pag. 120. *g*) GAUBIUS Pathol. l. c. §. 812.



coitus origines trahit, nullosque dolores tunc excitat. BRODIUS percelebris Anglorum chirurgus edocuit vulnera medullae spinali illata urinae difficultates movere secretionis renalis negotio inverso; secernitur enim lotium ammonio turgidum, quod uretheres vesicamque irritando inflammationem procreat, quae ne nimis crescat, catheteris usum efflagitat. — Optima dysuriae monographia in AD. WEGELINI diss. de dysuria (Argentor. 1779,) prodiit.

*Stranguria* s. urinae stillicidium a verbo στράγγε, gutta paullatim defluens, nisi causa morbi, ejusque nomen ab angustia vasorum sit, non injuste nonnulli derivant. Lingua vernacula, *Harnstreng*, quod ad *strengen*, arctare, referri poterit *h)*, *Harnwinde* et *kalte Pisse* dicitur. Latinobarbaris a voce Belgica *Coelbis*, *Culbicio* audit *i)*. — Est autem, referente GORRAEO, depravata urinae excretio cum stillicidio symptoma excretionis in vesica depravatae. Neque enim pro consuetudine urina redditur, sed paulatim et guttatim destillat, assiduaque est ad mejendum irritatio. In causa est imbecillitas, aut ulcus vel lotii acrimonia *k)*. Quandoque penitus illud intercipitur, atque tum aegroti cruciatus summum attingere fastigium. Saepe etiam renes per consensum affectos esse, ex antiquissima constat HIPPOCRATIS observatione: „Νεφροὶ καὶ κύστις συμπαθεῖα πόνῳ, καὶ ἰσχυροῖη τουτέοισι ἄλλα αὐτ’ ἄλλα *l)*.“ — In gravidis circa ultimum gestationis tempus stranguria saepe observatur *m)*, quae post partum puerperas etiam excruciare interdum solet *n)*. — Inflammationes capitis interiorum partium, quando in suppurationem abeunt, saepe urina stranguriosa se manifestant, aut nulla plane *o)*. Nihilominus

*h)* J. WACHTERI glossar. German. l. c. sub voce HARN. *i)* Voss de vitiis sermonis. *k)* GORR. def. med. l. c. pag. 434. *l)* Hipp. epidem. L. I. hist. 2. *m)* NIETZKI path. l. c. §. 1000. *n)* GAUBIUS l. c. §. 813. *o)* BURSER. inst. T. III. §. 19. Not. 1.



urina crassa, et vesicae difficultas, a dolore capitis nonnunquam liberat *p*). In enteritide stranguria inflammationis vehementiam testatur *q*). In dolore colico urinae difficultas cum dolore nephritico, quod jam dudum adnotavit ARETAEUS *r*); colicam vero arthriticam Cl. STRACKIUS adesse ait, si urina tenuis cum stranguria, urens, seu subalbicans veluti serum lactis, cum sedimento albo, laevi et pingui, mittitur. Alii stranguria afficiuntur verminosa, in qua ad ventris cruciatus et primarum viarum saburram attendere oportet *s*). In sicco hydrope stranguria prava est, ac prava quoque urina, quae hypostasini habet exiguam *t*). Tandem spasmi vesicae, immo lotii stillicidium in spasmo fixo PARACELSI adesse solent *u*).

*p*) Coac. praesag. l. c. nro. 170. *q*) P. FRANK epitom. l. c. T. II. §. 240. *r*) HUXHAM. op. T. III. pag. 55. *s*) Commentar. de rebus in scient. etc. l. c. Vol. XVII P. I. pag. 220. *t*) Du CHESNEAU l. c. Lib. III. pag. 229. *u*) NIETZKI pathol. l. c. §. 532.



## CAPUT IV.

*Totius disquisitionis ad praxin applicatio.*

## §. 21.

*De sedimento, ejusque dignitate.*

Non ea omnia, quae a scriptoribus de sedimento urinae jam dicta fuere, repetere hic volumus, ne crampe illa, centies decocta, ad nauseam usque proferatur; quare nisi dignissimas nonnullorum opiniones recensere in animo est. — In urina sanorum aliquid *nubeculae* analogon saepe innatat, quae vero discissa tum est, neque cohaerens, plerumque autem plane deficit. In morbis contra diversae omnino structurae atque formae alias atque alias conspicitur. Lotio crudo adhuc remanente, ut supra animadverti, in superficie ejus circa margines matulae *corona* nonnunquam apparet, quae si meliorem quam reliqua urina ostendit colorem, salutem, sin minus, periculum denotare dicitur *a*). Nubeculam sensim ad ima descendentem, tandemque sedimentum efformantem, inter criseos signa referri, omnibus est notum. Si autem superficiei ipsi innatet, majoremque acquisiverit consistentiam, *cremor urinae* vocatur, qui, ut Ill. BERENDS nobis praecepit, rarissime occurrit, veteribusque telis araneorum similis dicebatur. — Nubecula, quae antea dilacerata erat atque di-

*a*) JOD. LOMM. l. c. pag. 326.



vulsa, neque fixum tenebat locum, melioris consistentiae facta, ac in media fluidi parte quasi congesta, *enaeorema*, Graecis ἐναϊώρημα, s. suspensum, suspensa, sublime, Arabistis sublimatio appellatur. — Omnes istae nubeculae varietates perquam diversas agnoscunt causas, maximeque variam acquirunt dignitatem. Peccat nimirum, si pinguedo, vel divulsa quasi olei puncta urinae per summa innatant; ut accidit, dum corporis adeps febre ardente, phthisi vel febre hectica lique-scit *b*). Peccat et illa, quae immutata remanet, eoque magis, quo tenacius cohaeret, eidemque loco affixa videtur; talis enim coctionem impedit, deliria, tetanum, metastases ad interiora praesagit *c*). Neque optima est, quae in primo febris nervosae stadio, in urina tenui et aquosa, prope fundum plerumque conspicitur, ex materie furfurum tritici instar conflata *d*). — Illa autem, quae per totam coctionem melior semper evadit, criseos spem facit, faustumque fore sedimentum indicat, immo sola interdum, hypostasi propemodum aequalis, eadem valet: nam in febre tertiana crisin speramus, quando urina crassior mingitur ac sedimentum ponit, vel minimum nubeculam ostendit *e*). In universum autem hypostases nubeculis praestantiores *f*). Optimae vero illae exhibentur, quae albae, leves et aequales sunt.

Enaeorema primas sedimento materias suppeditat, quae majore abundantia excretae subtus accumulatur, quaeque initio, ac si filamenta ex nubecula ad fundum descenderent, leviora sursum efferentes, tum coacervatae magis, tandemque muco agglutinatae, crustam mollissimam quasi, cui liquor pellucidus supernatet, spissioremq̃ue massam efficientes, *sedimentum* s. *hypostasin*, quam et subsidentiam et residentiam s. *crassamentum* dicunt, efformant. — Secundum Cl. GOR-

*b*) ASTRUC. tract. l. c. p. 217. *c*) SPRENGEL Sem. l. c. §. 978.  
*d*) HARLES Fieberlehre l. c. pag. 228. *e*) FR. HOFFMANN med. rational. l. c. T. IV. P. I. pag. 10. *f*) SPRENGEL Sem. §. 971.



RAEUM *ὑπόστασις* generaliter dicitur, quicquid subsidet, atque in imo cujusque liquidioris excrementi subsistit. Neque enim urinae tantum hypostasis est, sed etiam alvi ejectionum, ex medicorum prope omnium sententia, qui HIPPOCRATEM interpretati sunt, ut ex GALENO constare potest *g*). Ubi enim illae liquidiores sunt, aliquid fere semper faecis deponunt, quod ima vasis petit, variumque apparet pro variis corporis affectionibus, ad morborum cognitionem et prognosin non contemnendum *h*). Aliquando *ὑπόστασις* apud veteres humorum statum et consistentiam, sive concretionem significat, h. e. cum humores intus maneant, quos vacuari oportebat, ut ait GALENUS comm. II. εἰς τὸ περὶ ἄρθρων *i*), *ὑποστήμα* ab anatomicis, ut ait RUFUS, τοῦ αἰδοίου τὸ μὴ ἐκκρεμὲς, h. e. pudendi virilis pars ea, quae minime pendula est, quamque alio nomine *περίναιον* dicunt, vocatur, quia penem Graeci *στήμα* dixere. Viscerum ipsa contenta a veteribus *ὑποστήματα* saepe dicuntur, et ARISTOTELES τῆς κοιλίας καὶ κύστεως *ὑποστήματα* refert *k*). Apud DIODORUM *ὑποστάθμη* invenitur *l*), et SUIDAS *ὑποσταμὴν* eam vocat. — Sedimentum unitum seu conjunctum, aequale, pyramidalis figura maxime commendatur, quod optimam vocet coctionem *m*). Divulsum et crassum flatuum copiam in venis adesse, qui natura discuti et resolvi nequeant, affirmat auctor libri de urinis *n*), et jam ante οὖρα ἐξ *ὑποστάσιος διασπόμενα*, magnam in corpore perturbationis aequalitatem significare, Asclepiadae tradidere *o*). Tempus, quo efformatur hypostasis, certo determinari vix potest, viriumque vitalium tenorem sequitur, interdum reliquis bona spondentibus, nisi horis sex ad duodecim praeterlapsis, et optimo quidem eventu, con-

*g*) GALEN. comm. III. in prorrh. 63. *h*) GORRAEI defin. med. l. c. p. 482. *i*) ibid. pag. 483. *k*) SCHNEIDER gr. Wörterb. l. c. sub voce *ὑπόστασις*. *l*) DIODOR. SIG. L. III. cap. 44. *m*) PROSP. ALPIN. l. c. p. 492. *n*) GALEN. de urin. cap. 19. *o*) FOESII oeconom. l. c. p. 470.



spicitur *p*). JODOCO LOMMIO „sedimentum in universum, incolumen naturae calorem ostendit. Si nihil plane residet, res est apprime horrenda. Optimum illud est, quod mole, substantiaque mediocri ad imum matulae subsidens, album, leve et aequale est, idemque totum inferius et superius acuminatum. Si autem quid boni in urina subsedit, idque repente non amplius sequitur, dolores et mutationes significantur *q*).“ Ill. KLOEKHOFIUS ita de sedimento praecepit: „Saepe acria post morbi principium, saepe et efficaciter leniri, indicio esse potest urina critica, cujus specificum sedimentum affine est fluxioni concoctae. Scilicet, ut postrema haec, febrem et molestias terminat, humoribus, qui acres primo et tenues, nunc permixtis magis et crassioribus redditus, ita urina hypostatica, stimulum sanguini antea additum, inde a coepta coctione pallatim retusum, nunc obvolutum segregare videtur *r*).“ Hypostasis illa, quae impellucida, tenax et albida, cruditate perseverante obvenit, mere symptomata est, atque fractam omnino virium *συνεργίαν* testatur. Varias ejus formas jam ibi descripsimus, ubi de lotii contentis locuti sumus; superest, ut *κρυστάλλινον* illis adjungamus, quam ALPINUS farinae similem edixit, nam *οὐρα κρυστάλλεα* illa videntur, in quibus crassamentum moleculas ostendit, farinae densioris modo. Sic et comicorum facetissimus ARISTOPHANES, *κρυστάλλινον κατανίφει* ait, ubi nivium devolvuntur grumi *s*).

Interdum urinae sub initio jam rufae in synocho imputri excernuntur, quae quarto die turbidae factae, sedimentum ponunt copiosum album atque glutinosum, quod si sudor abest, per plures dies continuatur, ut febrem id decet simplicissimam, in qua a superfluis humoribus corpus purgare, BURSERIO monente, natura

*p*) CONSERUCH. klin. Taschenb. l. c. T. I. p. 202. *q*) JOD. LOM. l. c. p. 324. *r*) KLOEKHOF op. om. l. c. pag. 199. *s*) CAEL. RHODIGIN. l. c. Lib. XXVIII. cap. 2.



conatur *t*). — In stadio remissionis febris nervosae, si lotium, quod antea tenue ac jumentosum fuerat, sedimentum copiosum dimittit, vel strias mucosas hinc illinc dispersas efficit, aliquid sperari potest *u*). Febris catarrhalis urina sedimentum deponente saepissime judicatur, atque magna interdum urinae crassae copia febriles finire accessiones Clinici observarunt *v*), quam immensam saepissime fuisse HUXHAMUS refert *w*). In febre puerperali cruditas urinae semper mala existimatur, turbidae vero cum sedimento flavescente, aut leviter rubro bona sperare nos jubent *x*). Quae tandem in intermittentibus pituitosis jam ab ingressu largiter subsinunt, languorem, morbumque chronicum fieri denotant. — Quandoque tamen sine nubecula antecedente sedimentum evenit criticum. Etenim in atrocissima quadam febre inflammatoria ex urina, quae turbida adhuc fuit, colorisque aurantiorum similis, sedimentum albicans et puriforme cum maximo aegrotantis levamine secedit *y*). — Saepe urinae evacuatio ad crisin promovendam non sufficeret, atque tum per plura corporis colatoria morbi fomes ejicitur. Parotides febribus supervenientes interdum per urinas cum sedimento crasso, sine omni aegrotantis periculo, ex BURSERII auctoritate resolvuntur. Neque enim obstare videtur Cl. QUARINO, criticam non esse per miliaria evacuationem, quod aut sudor aut urina cum sedimento lateritio saepius juncta sit *z*). Crisis nempe composita fuit. In ictero a morbi initio saepe copiosissimum observatur sedimentum et magnopere tenax, quin tamen aegroti meliorem inde persentiant statum *a*); neque ab anasarca correptis hypostasis lateritia ubique confert. —

*t*) BURSER. instit. l. c. T. I. §. 237. *u*) HARLES Fieberlehre l. c. p. 328. *v*) BURSER. l. c. T. I. §. 345. *w*) HUXHAM. l. c. T. I. p. 289. *x*) BURSER. instit. l. c. Tom. I. §. 485. *y*) SUNDELIN im Archiv für med. Erfahr. von HORN und NASSE. Jahrg. 1818. Septemberstück. p. 237. *z*) QUARIN. meth. l. c. p. 80. *a*) RICHTER Therap. T. IV. p. 303.



Materies vero arthritica urinis turbidis plerumque, jumentosis, ac sedimentum lateritium mucosumque deponentibus e corpore fertur *b*). In arthritide aliisque cachexiis coeruleum quandoque observatum est *c*).

Quoad coloris in sedimento diversitatem multa a coaelaneis medicis melius excogitata fuere, ut qui chemicorum subsidiis instructi, experimentis reluctantem minus natura institutis, causas inspicerent antiquitati plane ignotas. Secundum coloris differentiam *cel. PROUT* sedimentorum classes tres exhibuerat, quae hisce verbis descripsit. 1) Sedimenta flavescentia, a colore fere albido per badium usque ad fuscum conspiciuntur. Urina quae talia demittit ammonio lithico gravida est, et salibus phosphoricis plus minus abundat. Sedimentum sanorum dici potest, et in urina qualibet turbida praesertim in illa, quam post ventriculi nimiam a cibis repletionem excernunt, observari potest; infantibus solemne est, sed aucta ejus moles de calculis suspicionem movet. 2) Sedimenta rubra, serum offerunt ab albido aequae incipientem, cujus summam lotium exhibet, e quo coccinei coloris substantiae ad ima descendunt. Constituuntur ammonio et natro cum acido lithico nuptis, atque quod ex decompositione acidi nitrici per renes secreti, subnascitur natro purpurato. Color ille coccineus motus febriles et inflammatorios saepius manarunt, praeter caeteris illos qui ex progenie arthritica concomitatur. 3) Sedimenta purpurata plerumque ex ammonio tam lithico quam purpurato conflantur, et principio urinoso fere vacant. Urina hydropicorum, hecticorum, eorumque qui chronicam hepatis labem alunt, quandoque talis conspicitur, quae caeteroquin in febribus inflammatoriis saepe excernitur. De omnibus autem sedimenti febrilis speciebus valet, de praesenti febris statu eas nihil testari, sed potius praeteritam ostendere, quia re-

*b*) SCHMIDTMANN l. c. p. 257. *c*) SPRENGEL Sem. l. c. §. 993.



mittente tamen vasorum turba secernuntur, sed nequam ad febrem inchoatam spectant.

§. 22.

*De urina critica.*

Hic ea enarrantur, quae, urinam criticam esse, ostendunt, in singulisque morbis experientia comprobavit, iis solummodo praemissis, quae criseos phaenomena proxime spectant. Et primo quidem urina talis sat abundanter excerni debet. Sicut egregius REILIUS illam descripsit, initio nubecula in superficie conspicua sit, deinde enaeorema medio innatans, quod tandem in sedimentum transeat. Hoc ipsum vero, si albicans vel rutilum fuerit, atque supra acuminatum bene cohaereat, dummodo fluidum supernatans odore caret, faustum praesagit eventum *d*); leve autem, distractum valde ac mox evanescens nullo prorsus modo pro critico haberi potest *e*). Omnem autem criseos istius theoriam HIPPOCRATES elegantissime contraxit in haec verba: „Considerare vero oportet in urina, in qua nubeculae fiunt, an superne, an inferne sint, et quales habeant colores. Et quae quidem deorsum feruntur cum coloribus relatis, eas bonas esse putare ac laudare, quae autem sursum feruntur cum coloribus, malas esse vel tales damnare *f*).“ Ex GALENO optima est urina colore modice croceo, substantia mediocri, quantitate potui respondens, habens sedimentum album, leve, per omne tempus aequale, quaeque denique urina recte valentium hominum simillima sit. Quibus enim per morbos cito contenta in urina cernuntur bona, hi cito quoque judicantur *g*). Quo magis autem limpida fit, colorisque straminei, eo magis sperare jubet, cum tales

*d*) REIL Fieberl. l. c. T. I. p. 130. *e*) RICHTER Therap. l. c. p. 69. *f*) CORE demonstr. ad Hipp. l. c. p. 255. *g*) JOD. LOM. l. c. p. 324.



signa sanitatis edere Cl. WERLHOFIUS autumarit *h*). Neque vero, quod bene animadvertit Ill. KLOEKHO-  
FIUS, reticendum est, nil eam valere, nisi vires simul  
refocillentur *i*). Si die undecimo sedimentum primo  
apparuerit, decimo quarto crisis perfecta plerumque  
subsecutura est *k*). Haec vero secundum rationem valde  
diversa sunt, et quibus morbi septimo die judicantur,  
iis nubeculam rubram urina quarto jam die continet *l*).  
Sexto autem rarissime critici quid in lotio conspicitur,  
atque, ut Ill. Praeceptor Cl. BERENDS opinatur, erra-  
vit HALLERUS, qui saepius id observatum fuisse sta-  
tuerit. Initio coctionis materiam morbificam incoctam  
adhuc videri, die indice autem nubeculam in lotio ob-  
servari, quae sedimentum fore criticum indicet, vete-  
res putabant; quod et hodie, rarius quidem, in feбри-  
bus tamen maxime regularibus conspicitur. In iis de-  
mum morbis, qui per lysin judicantur, phaenomena  
illa multo difficilius dignoscuntur, attamen et hic, nisi  
sola cutis spiracula humores peccantes ejecerint, sedi-  
mentum aequale continuum, aut saltem nubeculae opti-  
mae notae apparent. Mictum cruentum crisin quando-  
que promovisse, JAC. SYLVIVS docet *m*). Quod vero  
rarissime contingat, cum bonus potius color cum cita  
coctione, naturam vigere, BAGLIVIO monente, indi-  
cet *n*). Nubecula enim, quae invenitur in urina, si  
candida, optima *o*). Subaurea, seu rufa et citrina,  
omnium, si ad colorem spectes media, probas conco-  
ctionis notas habet *p*). Crassa vero et subrubra tutum  
quidem, ast longum morbum significat *q*). Nigra om-  
nium pessima.

Secundum GALENUM calor febrilis humores at-

*h*) SPRENGEL Sem. l. c. p. 396. *i*) KLOEKHOF. opusc. medi-  
cin. omn. ex edit. SCHLEGEL. Jenae et Lips. 1772. 8. p. 108.  
*k*) RICHTER Therap. l. c. T. I. p. 33. 73. *l*) Aphor. Sect. IV.  
aph. 71. *m*) JAC. SYLV. morbor. curat. l. c. p. 138. *n*) BAGLIV.  
op. om. l. c. p. 73. *o*) PROSP. ALPIN. l. c. p. 496. *p*) JOD. LOM.  
l. c. p. 317. *q*) ibid. p. 320.



tenuat atque resolvit sic, ut omnes, quae illis insint, particulae putridae et detrimentosae per corporis colatoria, atque praesertim per renes, cutaneosque poros e corpore ejiciantur, atque sanitas restituatur; quamquam doctiss. PEZOLDUS, materias, quas vulgo criticas vocant, pro irregularium naturae motuum effectibus potius, quam causis haberi debere ostendit. Veterum autem theoria naturae magis consona videtur *r*), illique Cl. KLOEKHOFFIUS adstipulatur; non raro enim, vir egregius ait, rigor et frigus redeunt in acutis, dein vicissim calor succedit, omnis vero accessio urina vel sudore exeunte finitur *s*), nociferis videlicet foras emissis. In ephamera, mitissimae indolis febricula, urina rarissime, si unquam, aliquam patitur mutationem, nisi eam exceperis, quae in fine emittitur, quam coloris magis saturati esse dicunt, atque concoctam; sed id tum unice locum habere possit, quando ephamera protracta fuerit, quam spuriam s. notham passim dicunt, quia caeterum febrilis perturbatio tam parva observatur, quae facillime levare possit *t*). In continente inflammatoria contra urinae ante coctionem pro febris intensitate rubrae, declinante vero morbo in colorem lateritium abeuntes, turbatae, atque pulverulentum quid rubrum dejicientes, SELLIO apparere *u*). HIPPOCRATIS observationes ad amassim illi respondent, qui nimirum febrem ardentem depinxit, in qua urinae ante judicationem tenues, non tamen discolores erant; ad quadragesimum vero diem aeger subrubra minxit cum sedimento multo, rubro, quod sexagesimo copiosum, album et laeve adfuit, quo facto remissa sunt omnia. Iterum tenues fiebant, boni coloris tamen; octogesimo autem sedimento rubro et laevi perfecta judicatio successit *v*). — Sed quonam modo febrem illam,

*r*) Vid. supra pag. 6. *s*) KLOEKHOFF. op. om. l. c. de crisis p. 189. *t*) BURSER. inst. l. c. T. I. §. 201. *u*) Rudim. pyretol. method. aut. C. G. SELLIO. Berol. 1786. 8. p. 113. ss. *v*) J. FREIND. comm. novem de febr. ad HIPPOCR. etc. Epid. L. I. hist. 6.



secundum temporis spatium lentae persimilem, medicinae parens ardentibus adnumerare potuerit, me quidem omnino latet: nisi recidivas saepius redeuntes assumseris, quae vel ex ipsa morbi historia elucescere videntur. Alio autem loco febris vere ardentis per urinas sedimentosas solutio narratur *w*). — In stadio convalescentiae febris typhodis facile et sine incommodis emittitur, ac turbida, magis quam antea tincta, maioreque copia, interdum cum sedimento multo, vel nubeculis mucosis gravioribus prodit *x*). Quo rubicundior et crassior inter initia synochi putris emingitur, eo tutior plerumque et brevior, caeteris paribus, morbus esse consuevit *y*). — Tertianae solutionem ex urinis ominabatur GALENUS; si rubrae essent aut flavescentes cum enaeoremate, post quartum circuitum eam expectabat, si rubrae tantummodo prodirent, post septimum; et post tertium futuram, si primo die sedimentum leve ac aequale dejicerent. Verum addit Cl. BURSERIUS, incerta haec esse omnia; neque melius ex urinis febrem solutam iri nosci, nisi tum, cum copiosiores fluunt et ad magis naturalem statum redeunt *z*). In febre puerperali hypostasis puriformis atque continua salutem ostendit *a*).

Quando inflammatio penitus resolvitur, lymphoplastica per urinam saepe educitur *b*). In encephalitide igitur, si materiam copiosam et puriformem dimittit, aliquid sperari potest *c*). In glossitide sedimentum lateritium optimum habetur *d*). Quodsi inflammatis pulmonibus coctio accidit, non per bisuchia solum ejicitur, sed pars quoque in venas transit, donec tandem, partim per dejectiones biliosas, partim per urinam crassam et turbidam, larga quantitate eliminetur, in qua

*w*) Epidem. Lib. III. Sect. I. hist. 5. *x*) VON HILDENBRAND über den ansteck. Typhus. I. c. pag. 94. *y*) BURSER. instit. I. c. T. I. §. 266. *z*) ibid. §. 153. *a*) P. FRANK epit. I. c. T. II. §. 220. *b*) KREYSIG Herzkrankh. T. I. p. 144. *c*) FRANK ep. I. c. T. II. §. 145. *d*) ibid. §. 164.



id, quod desidit, copiosum rubrum et flavum est, et semper bona praenuntiat *e*). — Etiam pleuritis urina solvitur nonnunquam *f*), praecipue si crassa ac rubicunda subsederint. Tales enim ὑποστάσεις ὑπερύθρους ὄκροισι ὄροφος, uti securitatis signum HIPPOCRATES magnopere laudavit *g*). — Quandoque observatum est, inflammatione pulmonum in pus conversa, materiam purulentam per urinas aut alvum excretam fuisse *h*). — Resolvitur et hepatitis urina multa et subsidente *i*) maximeque si sedimentum lateritium fuerit *k*). In ulcere jecinoris optimum est, ut per urinam morbus judicetur, et per hanc viam securissimam, minimeque cum offensa exeat pus *k*). Morbis exanthematicis plerumque sudor criticus convenit, attamen erysipelas die septimo vel undecimo sedimento puriformi judicatur *l*), quod et urticariae saepius contingit *m*). — Urina nigra melancholicis salutem praebet *n*), et ubi morbus ex atra bile natus praecessit, utpote lienis tumor, quartana, melancholia aliique, tum profecto lotium obscurius tinctum certam secundae valetudinis spem facit *o*).

### §. 23.

#### *De urina lethali.*

De iis, quae proxime sequuntur observationibus, prae caeteris illud animadvertendum est, plerasque nisi tum valere, quando reliqua consentiant omina, ideoque non absolutam iis tribuendam esse dignitatem. Quare hic et illas attigimus, ut eo utilior pleniorque fiat disquisitio, etsi arctissimis eam comprehendere finibus conati sumus.

*e*) HUXHAM. l. c. Tom. II. p. 195. *f*) CARTHEUSER fundament. pathol. T. II. Frcf. ad Viad. 1762. — T. I. p. 583. *g*) Coac. Praesag. in op. ex ed. FOES. p. 586. *h*) du CHESNEAU l. c. Lib. II. pag. 154. *i*) BURSER. inst. l. c. T. IV. p. 467. *k*) R. AUG. VOGEL de cognosc. etc. l. c. §. 219. *l*) P. FRANK epit. l. c. T. III. §. 289. *m*) Ibid. §. 309. *n*) GRUNER Sem. l. c. §. 296. *o*) JOD. LOM. l. c. p. 318.



Urina, micta et persistens crassa, sub viribus morbi longioris invalidis, mortis praesaga *p)*; itemque crassa et nigra, si morbus acutus fuerit *q)*. Nigrae vero, quae in aquosas mutantur, exitiosae sunt, cujusmodi fuerint *r)*, nam et turbidae, quae subito aquosae evadunt, in acutis mortem praesagiunt *s)*. Si enim, adveniente morbi statu, urina fulva prius et turbida derepente tenuis mingitur et aquosa, mox delirium sequitur, brevique post crebri singultus, atque lethalis nervorum distentio *t)*. Sed et aquosae, ad finem usque perdurantes, haud meliora sperare sinunt *u)*. Elaeophantes autem conclamaturnum esse de aegroto, in acutis significat *v)*. Rubra et tenuis, si talis diutius remanet, periculum mortis ostendit *w)*, sanguinea vero sine hypostasi gangraenam circa vitalia manifestat *x)*. Porro coloribus variegata, nigra, fusca simulque graveolens, pessima *y)*; praecipueque mortifera, cui crassiora innatant, in pueris autem, quae tenuis et diluta est *z)*. In omnibus tandem ejus excretio in non recordantibus perniciosissima *a)*. Mortem aequae inevitabilem urina indicat pertinaciter compressa, aut hujus color albidus ex saturata, aut tenuitas ex crassa, quae erat subito accedens, itemque semper aquosa et tenuis, aut post quaedam coctionis indicia in crudam et percolatam conversa, aut enaeorema nigrum exhibens. Quorum alterum, ut Cl. BURSERIUS asserit, morbidae ad caput materiae translationem, alterum humorum consumptionem et quasi necrosin indicat *b)*.

Si diutius per acutam febrem urina rubra perspicua fertur, periculum interitus, priusquam spatium maturescat, minatur *c)*. Contra oleacea, quae ante ri-

*p)* JOD. LOM. l. c. p. 319. *q)* ibid. p. 320. *r)* P. ALPIN. l. c. p. 503. *s)* GRUNER Sem. l. c. §. 290. *t)* HUXHAM. op. l. c. T. I. p. 330. *u)* GRUNER Sem. l. c. §. 289. *v)* ibid. §. 290. *w)* C. CELSUS de med. l. c. Lib. II. c. 6. *x)* GRUNER. Sem. l. c. §. 295. *y)* RICHTER Therap. l. c. T. I. p. 80. *z)* CELSUS l. c. L. II. c. 6. *a)* P. ALPIN. l. c. p. 504. *b)* BURS. inst. T. III. de phrenit. *c)* JOD. LOMM. l. c. pag. 317.



gorem prodit, aegrotum subito ad Stygem adigit *d*). Si febris vehementior existit, et deliria praegressa fuerint, lotium percolatum soporem et mortem praenuntiat *e*). Sanorum simile in febribus perniciosis eadem portendit, sed certius adhuc, quod nobis indicia sint, bilem aut cerebrum aut aliud organon invasisse *f*). In synocho putri urina alba exitium affert, nisi causa aliqua eam ita transmutet; in hac enim febre, ut monet Cl. HUXHAMUS, bibentes frigidam, eam per urinae vias reddunt limpidissimam. Si febris putrida ipsa homines tenet, sedimentum lateritium lethale *g*). In febribus autem vere pestiferis, in quibus, dum aegri sunt vicini morti, incredibiles urinarum copiae excernuntur, tantum tamen abest, ut affectiones capitis leventur vel minuantur, ut potius, observante MERCURIALI, deliria et tremores et alia symptomata augeantur *h*). — Quando in inflammationibus, tenues et aquosae subito prodeunt, mors in propinquo *i*); sed idem suppressae valent, nisi aliae resolutiones contingant *k*). — Quo magis cruda et tenuis in encephalitide fuerit, eo propinquior mors est *l*). Omnino densae autem ac conturbatae indicant, eandem convulsiones subsequuturam esse *m*). In laesionibus capitis externis Cl. BERENDS saepe aquosas fato praeceuntes observavit, quae et in peripneumonia admodum perniciosae videntur *n*). — HUXHAMUS ne unum quidem variolas superasse invenit, qui urinas emittebat cruentas, nisi eam ab usu cantharidum provenisse, manifestum esset *o*). In hydrope, si urina tenuis sit et pauca, neque in ea quicquam desederit, ut jam pridem ARETAEUS docuit, in exitium res propendit *p*).

*d*) Ibid. pag. 326. *e*) GRUNER sem. l. c. §. 290. *f*) PR. ALPINUS l. c. pag. 504. *g*) LETTSOM med. Nachricht. v. d. allg. Dispensator. in Lond. a. d. Engl. Abschn. I. pag. 22. *h*) HIERON. MERCURIAL. l. c. Lib. I. de aff. capit. *i*) RICHTER Therapie l. c. T. I. pag. 129. *k*) GRUNER. Sem. l. c. §. 300. *l*) FRANK epit. l. c. T. II. §. 145. *m*) COPE demonstr. ad HIPPOCR. l. c. *n*) HUXHAM op. om. l. c. T. I. pag. 330. *o*) Ibid. T. II. pag. 142. *p*) ARETAEUS l. c. Diuturn. Lib. I. cap. 13.



## §. 24.

*De notis quibusdam, ex partium sensibilitate depromptis, quae varias urinas antecedunt.*

Uti constat, criticam per urinas evacuationem hypochondriorum lumborumque gravitas, ac circa pudenda ardoris quidam sensus, una cum aucla ejus quantitate praecedunt *q*). Mordaces autem, quae cum dolore et mordicatione exeunt, fiunt ab humoribus summe calidis ac acribus redditis, qui una per urinam excernuntur, unde HIPPOCRATES dixit, fieri stranguriosis abscessus. Acredo vero a nullo calore fit *r*). Pyuria vera non expectari potest, nisi febris hectica simul hominem adfecerit; mingentibus dolor in vesica exoritur, atque ardor in urethra *s*). In blennuria vero neque ardor, neque alia molesta persentitur sensatio. Hystericae ante lotii excretionem doloribus vesicae saepe excruciantur, quod ipse in clinico chirurg. Berolin. observavi, atque Cl. RUSTIUS pluries animadvertit. For-  
san et MOSCHIONIS, qui HONORIO imp. floruit *t*), hic pertinet observatio: quando frigus et pondus in renum regione adsit, liquorum varium effundi *u*). In febre lactea puerperarum, ut vult Ill. SWIETENIUS, in urina emittenda calor quidam ardorque, etsi non magnus, percipitur *v*). Quamdiu autem a gastrica correptis pruritus excitat, tamdiu cruda iis remanet *w*). Inflammationibus saepe quidem mordaces conveniunt, quin tamen, monente HOFFMANNO, cum ardore excreta semper indicet illam *x*). In scarlatina gangraenosa gravissime olentes subsequuntur, si insciis aegrotis excernuntur *y*); et in febre miliari, quando tenesmus vesi-

*q*) QUARIN. method. l. c. p. 17. *r*) PROSP. ALPIN. l. c. pag. 489.  
*s*) SCHMALZ Diagnost. l. c. §. 1891. *t*) FABRICII bibl. graec. T. XII. p. 702. T. XIII. p. 341. *u*) ΜΟΣΧΙΩΝΟΣ περὶ τῶν γυναικείων παθῶν. exed. F. O. DEWETZ. Vien. 1793. c. 43. *v*) VAN SWIETEN com. in BOERH. §. 1379. *w*) P. FRANK epit. l. c. T. I. §. 100. *x*) FR. HOFFMANN l. c. Tom. IV. pag. 481. *y*) P. FRANK epit. l. c. T. III. §. 296.



cam tenuerit, albidae prodibunt *z*). — In eclampsia gravidarum non sine molestiis, invitis aegrotantibus, profluunt *a*). In lethargo, secundum CAELIUM AURELIANUM, malum, si, urinam ut mittat, fuerit admonitus aeger, nec matulam postulet vel si petierit, nesciat datam, atque urinam non dimittat, nisi fuerit admonitus, et hanc quoque difficulter excludat, aut paulatim. Prodit tunc turbulenta aut plurima *b*). In convulsionibus maxima partium strictura seminis et urinae excretiones secedunt, in feminis mucus vaginalis simul egeritur *c*). Renum dolor repente obortus, cum urina suppressa, lapillos aut crassam urinam mejendo reddendam ostendit *d*). Quibus vero calculus est, quidam eas promptius recti, quidam resupinati, maximeque hi, qui grandes calculos habent, quidam etiam inclinati reddunt, colemque extendendo dolorem levante *e*).

#### §. 25.

##### *Mutationes chemicae in urina aegrotantium.*

In urina oleosa magna albuminis quantitas et principium urinosum, quod colorem illi impertit obscuriorem, abundanter insunt *f*). — In ea, quae lactea prodit, phosphorus plerumque desideratur, at muco coagulato scatet, plerumque etiam acidum benzoicum et oxalicum continet, praesertim illa, quae cretacea apparet *g*). In variis nutritionis vitiis, infantumque cachexiis acidum benzoicum aequae se manifestat *h*). — Bilem admixtam acido nitrico cognoscere, Cl. CRUIKSHANK ostendit. — Venetam saepe ab admixto ferro fieri, chemicae scientiae periti detexere; ex arthriticorum enim urina, lixivio sanguinis infuso, praecipita-

*z*) Ibid. §. 323. *a*) RICHTER. Therap. l. c. T. VII. §. 526. *b*) CAEL. AUREL. l. c. acut. L. II. c. 3. pag. 78. *c*) NIETZKI pathol. l. c. §. 585. *d*) Coac. nro. 45. — du CHESNEAU l. c. Lib. III. pag. 325. *e*) CORNEL. CELS. l. c. Lib. II. cap. 7. *f*) SPRENGEL. Pathol. l. c. T. I. §. 393. *g*) SPRENGEL. Sem. l. c. §. 957. *h*) BURDACH Pathol. l. c. §. 360.



tum coloris veneti decedit nonnunquam *i*). FOURCROYUS vero, talem colorem, calcariam phosphoratum ostendere, lotio copiosius inhaerentem, edocuit. Alii contra, prae caeteris salem ammoniacum, quasi causam ejus primariam accusant *k*), indeque elucet, causam non semper unam esse eandemque, aut potius penitus nos latere. — Quo pallidior, eo magis aciditatem testatur, eoque ex GAERTNERI observationibus tincturam Crotonis tinctorii rubescentem efficit. Sed et his non confidendum est, cum et turbida atque impellucida, acidis interdum gravida sit *l*). Illud autem, quod urinae proprium dicitur, maxima copia phthisicorum inest urinae, quae vero principium urinosum non nisi parca continet quantitate *m*). Sedimentum criticum natro phosphorico, magnesia phosphorica, principio urinoso, acidoque lithiaco abundat *n*), quod tandem, si albidum nanciscitur colorem, calcariam phosphoratam manifestat *o*). — In febribus urina majorem salium copiam complectitur, et coloratior fit *p*); nimium tinctae enim ac rubedine saturatae, ut Cl. docet BAGLIVUS, magnum salium in sanguine apparatus denotant *q*). In prima febrium periodo acidum phosphoricum liberum saepe invenitur, praecipue in ea, quae post exacerbationes vespertinas mingitur *r*). — Jam ante paroxysmum arthriticum, partes urinam constituentes alias atque alias subeunt mutationes; calcaria enim phosphorata omnino, acidumque lithicum magnam partem desiderantur, ut quae in corpore restitant, posthac autem eo majore copia excernuntur *s*). Cl. EGAN, protomedicus nosocomii Dublinensis, in arthriticis saepe vidit, paroxysmis arthriticis finitis, guttulam urinae

*i*) SPRENGEL. Path. l. c. T. III. §. 209. *k*) Medical Commentaries l. c. T. I. p. 168. *l*) SPRENGEL Sem. l. c. §. 953. *m*) RICHTER Therap. l. c. T. IV. pag. 520 ss. *n*) SPRENGEL. Sem. l. c. §. 958. *o*) BURDACH Path. l. c. §. 365. *p*) FR. HOFFM. med. rat. l. c. T. I. pag. 211. *q*) BAGLIV. prax. med. pag. 71. *r*) BURDACH Pathol. l. c. §. 364. *s*) HECKER Therap. l. c. pag. 424.



suffecisse papyro coloris coerulei ita tingendo, ut acetum solet *t*). Huic assentitur Ill. KREYSIGIUS, ex cuius nimirum observationibus lotium arthriticorum in paroxysmis parum, in crisi vero multum continet calcariae phosphoratae. Salium autem in illo abundantiam jam pridem Cl. REDI ita edixit. „Nella gotta l'urina si sembia un fluido salsuginoso, fisso, tartareo.“ — Scorbutorum urinae, teste HOFFMANNO, salibus valde sunt saturatae et hinc coloratae, quia obstructis emunctoriis hepaticis et cutaneis, nec bilis bene secernitur, nec volatile sal sudore evacuator *u*). In ea, quae a scrophulosis excernitur, phosphorus plerumque deest *v*), quo rhachiticorum aequae caret, in qua acida vegetabilia potius abundant, ut acidum oxalicum et benzoicum *w*). — Urina in hypochondriasi sedimentum lateritium efformat, in quo modo acidum lithicum, modo azotum atque materiae kalinae praevalent; quare tinctura Crotonis tinctorii nunc viridis, nunc rubra ab illa tingitur *x*). Calculos urinarios ex acido lithico et calcaria phosphorata, ex ammonio lithico, calcaria acidis vegetabilibus saturata, terra silicea, et ammonio phosphorico compositos esse, VAUQUELINUS et FOURCROYUS docuerunt *y*).

## §. 26.

### *De urinarum in singulis morbis indicibus.*

Jam ad finem disquisitionis nostrae, quam, ne nimium accresceret, ultima parte, obiter tantum explavi, pervenimus, cui, quasi summam, generaliora quaedam annectere, quae praebet urina in singulis morbis phaenomena, non iniquum videtur, ut ita, quae omissa fuere hucusque, aut nondum ordine quodam pertractata, melius nobis innotescant. Caeterum, et

*t*) Abhandl. für pract. Aerzte. T. 24. p. 552. *u*) FR. HOFFMANN l. c. Tom. I. p. 211. *v*) SPRENGEL Path. T. III. §. 326. *w*) Ibid. pag. 729. *x*) RICHTER Therap. l. c. T. VII. p. 347. *y*) Ibid. T. IV. pag. 492.



hic non sine maxima omnium attentione incedendum est, cum revera mirum in modum medicorum de urinae in diversis morbis mutationibus edicta a se invicem discedant, et nonnunquam talis inde exoritur rerum confusio, ut exitus plane nescius cum VIRGILIO exclamare posses:

O si se nobis ille aureus arbore ramus

Ostendet nemore in tanto!

Sequitur inde, quod saepius jam animadverti, signa ex urinis utilitatis quidem non carere, sed tum solummodo ad praxin medicam aliquid facere, si corporis viriumque status simul respiciatur. Quo autem his effugiamus obstaculis, in insequentibus ea solummodo tradidimus lotii phaenomena, quae communi fere omnium consensu illi conveniunt.

Crisis per urinam et sudorem, semper conjuncta videtur, et aeger sudare continuat, dum in lotio per plures dies deponitur sedimentum *z*). Urinae dissidentes contra humores ostendunt, temperiem quoad et substantiam differentes *a*). In senibus porro, qui parum urinae emittunt, incommoda varii generis se exserunt; pruritus, herpes, ulcera in cute efflorescunt *b*). Tenuis in acutis, BAGLIVIO semper suspectae videntur, cum illis ne purgandum ex HIPPOCRATE liceat *c*); praeterea a dissipatione humoris liquidioris per laxata vasa secernentia morbi oriuntur, quos BOERHAAVIUS a glutinoso spontaneo dixit *d*). Quod si urina alba diutius fertur, longi frigidique indicium praebet morbi *e*).

Si, accedente primum febre, crassa mejitur, copia materiae virium adducit infirmitatem *f*). Confusae, sine sedimento, continuas febres, easque periculosas commonstrant *g*); attamen initio febrium acutarum nil

*z*) FRANK. epit. l. c. T. I. pag. 33. *a*) VEGA comment. l. c. pag. 448. *b*) FRANK. epit. l. c. T. IV. §. 373. *c*) BAGLIV. op. omn. l. c. pag. 72. *d*) BOERHAAVE aphorism. l. c. pag. 18. *e*) JOD. LOMM. l. c. pag. 316. *f*) Ibid. pag. 319. *g*) Ibid. pag. 322.



mali praesagiunt, nisi diutius excernantur tales *h*). Furfures in tenui, ad colliquescentiam eas vergere manifestant *i*). De urinae autem in febribus conditione, nil certi in universum eloqui possumus, ut apparet, si diversissimam earum indolem paullo spectaveris, quae nimirum, monente BURSERIO, quandoque crudae, aqueae, quandoque rubrae, flammeae et tenues prodeunt, saepe crassiores, jumentorumque similes, cito perturbabiles et subsidentes, interdum naturalium instar *k*). Nihilominus pessimum HIPPOCRATI videtur, urinam celeriter post potionem prodire, aut quae initio cocta erat, post quartum diem, tenuem evadere *l*). Tenues autem, paucas, vel lucidas instar cerevisiae, et *χοιμνώδεις*, in omnibus pessimae notae febribus HUXHAMUS observavit *m*). Tandem si in lotio coctionis signa cernantur, dum in reliquis cruditas et symptomatum gravitas perseverat, imprimis si vires langueant, periculum non leve imminere, ipse BURSERIUS concedit *n*). — Leviores stranguriam ab aestu in febribus acutis VOGELIUS descripsit *o*). In febribus nervosis nubecula telis araneorum similis conspicitur *p*); in universum autem in illis urina rarissime crisin promovet *q*). Synochus imputris contra, ubi tempestas frigida adest, et ubi morbus ex transpiratione suppressa natus, crisin per urinam frequentius permittit *r*). In synocho putri rarissime rubra et crassa prodit *s*). GALENUS secundum febrium divisionem, quam ipse amplexus erat, humorum sistebat putredinem sive diathesin quandam inflammatoriam; natura autem, ut ipse ait superante, in humoribus venarum et arteriarum illud exoritur, quod subsidet in urina, proportionem

*h*) GRUNER Sem. l. c. §. 289. *i*) JOD. LOMM. l. c. pag. 325. *k*) BURSER. instit. l. c. T. I. de febrib. §. 29. *l*) Coac. Praes. l. c. p. 579. *m*) HUXHAM. l. c. Tom. I. p. 125. *n*) BURSER. instit. l. c. T. I. §. 464. *o*) VOGEL de cognosc. l. c. §. 399. *p*) SPRENGEL. sem. l. c. §. 973. *q*) HARLES Fieberlehre l. c. p. 220 ss. *r*) QUARRIN. meth. l. c. pag. 17. *s*) JOD. LOMM. l. c. pag. 317.



puri respondens; quot vero, ut paullo post addit, in abscessibus putredinis differentiae sunt, tot in febribus ex putredine accensis, urinarum formae existunt *t*). Spumosae in morbis putridis ominosae *u*). Febri rheumaticae epidemice fortiusque vaganti, sive cum rheumatica qualicunque affectione copulatae, urinas supervenire flammeas, atque interdum turbidas, febri autem remittenti uberiores, LANCISIUS observavit *v*). In febre pituitosa turbida et rubescens *w*), in illa autem, quam amphemerinam dixit SAUVAGESIUS teste RIVERO, initio alba, aquosa et perturbata, deinde crassior et non nihil rubra, sed non ita ut in febribus acutioribus emingitur. Si vero cum statu pituitoso inflammatio copulatur, saturatior, si malignitas, sanorum similis excernitur *x*). Ita etiam in febribus pestilentialibus, vel in ipsa convalescentia cruda perstat, et saepe tenuis, saepe autem turbida, lactea, et oleosa quasi; nihil tamen omnino sedimenti deponit, quod evidens magnae cruditalis argumentum est, recidivasque arguit *y*). Superficies pinguis, aut si quasi ex oleo injecto puncta, hecticam manifestant *z*). — In principio febrium intermittentium, ut plurimum immutatur, praeprimis instante paroxysmo. Interdum, paroxysmo licet fortissimo, laudabilis illa mittitur, sanorum instar *a*). Hemitritaei, alique e complexarum genere ut plurimum urinis sedimentosis naturam suam manifestant. In febribus erroneis nubeculae nigrae quartanam indicant *b*).

In inflammationibus, si graviores existunt, excretiones suetae ad unum omnes vel diminuuntur, vel omnino deficiunt; quando urina rubra et pauca observatur, quae flammea est, summum ejus indicat gra-

*t*) GALEN. de dist. febr. Lib. I. c. 6. *u*) GRUNER. Sem. I. c. §. 310. *v*) Diss. de hist. epid. rheumat. Rom. 1711. p. 198. *w*) P. FRANK epit. I. c. T. I. §. 101. *x*) BURSER. inst. I. c. T. I. §. 330. *y*) HUXHAM I. c. Tom. I. pag. 245. *z*) JOD. LOMM. I. c. pag. 326. *a*) STISSER. febr. intermitt. etc. I. c. pag. 43. *b*) Coac. 59. — COPE demonst. ad HIPPOCR. I. c. pag. 247.



dum; saepe diathesis inflammatoria cum urina ejicitur, in qua sub forma sedimenti albi cohaerentis critici fundum petit c). — Hinc quam maxime memorabilis sequens observatio Ill. BERENDS mihi videtur: Inflammationes, quae caussis externis originem debent, per sedimentum ex flavo albidum judicari; si vero constitutio epidemica, praecipue rheumatica eas progenuerit, roseum illud apparere. Phreniticis prodest lotii excretio d); eam vero praenuntiant illae, quae non nisi commonefactis aegris redduntur, quas HIPPOCRATES οὖρα τῶν ἀναμνησκόωντων dixit, quaeque perniciem denotant e). Urina, quae in homine parum sano liquida est, circa aures futuram aliquam suppurationem esse, denotat f). In pleuritide Ill. FRANKIUS nonnunquam cruentam observavit g). In peripneumonia nonnullis etiam per urinam educitur; quibuscunque vero haec omnino eveniunt, sicut monet ARETAEUS, celerrime sublevantur h). In carditide Cl. KREYSIGIUS eas descripsit turbidas, paucas, equorum similes i). Quando intestina inflammatione tenentur, rarius materia puriformis in lotio invenitur k). — Morbos exanthematicos febriles, ut ait MORTONUS, antecedit urina pallida et tenuis, vel saltem rubedine non multum tincta, aut contentis saturata l). In quarto variolarum stadio saepe nubeculae, ad fundum natantes, judicationem afferunt m). — Crusta lactea diminuitur, quando lotii excretio adaugetur n); observatio, quae de herpete etiam valet o). RICHTERO autem ipsa ejus secretio alienata, causa herpetis videtur p). —

Cum neque inflammatio, neque calculus, nec aliud

c) BURSER. inst. Tom. I. com. de inflam. d) ARETAEUS l. c. p. 279. e) FOES. oecon. HIPPOCRATES pag. 468. HIPPOCRATES op. om. ex edit. FOES. l. c. pag. 178. f) CORN. CELS. l. c. Lib. II. c. 7. g) P. FRANK epit. l. c. T. II. §. 187. h) ARETAEUS l. c. Acutor. Lib. I. cap. I. i) KREYSIG Herzkrankheiten T. II. p. 124. k) VOGEL. de cognosc. etc. l. c. §. 213. l) MORTON. op. om. l. c. T. II. exercit. III. cap. 3. m) SPRENGEL. Pathol. l. c. T. II. §. 383. n) P. FRANK. ep. l. c. T. IV. §. 373. o) ibid. §. 423. p) RICHTER Therap. l. c. T. IV. p. 235.



quicquam infestat, si urina acris est, totus habitus aut reliqua si qua bilem ostendunt, ex qua et stranguriosos affectus plerumque derivari GORRAEUS contendit *q*). Iisdem de caussis, si passeae diutius feruntur, auriginem praesagiunt *r*). In constitutione biliosa autem, cui Cl. TISSOTUS interfuit, turbidae declinantem morbum comitabantur, et crudis remanentibus, tumor erysipelatosus cruris successit *s*). — „Saepe observavi, BAGLIVIVS ait, in iis, quibus obstructions sunt in primis viis cum maximo humorum crudorum apparatu in mesenterio, urinam diminute procedere, et aliquando supprimi *t*).“ Forsan et οὐρα στρυφνὰ, i. e. urinae acerbae, quae plurimam crudi humoris copiam continent, saepiusque apud HIPPOCRATEM occurrunt, his similes fuere *t*). — Si urinam in arthritide observatione dignam statueris, cum lumbaragine nunquam illam permutabis; est enim arthriticis plerumque obscura, post tempus aliquod mucosa, interdum sabulis, calculisque gravida *u*). Optima autem illa, in qua sedimentum lacteum decedit *v*). JOAN. DE GORTER similia enarrat: Copiosa viscida, gelatinosa urina arthritidi, apoplexiae, lumborum dolori, praecordiorum murmuribus, pituitosis, cachecticis, multum levaminis, immo integram sanitatem attulit. In acutis inflammatoriis febribus, peripneumonia, pleuritide, hepatitide, aliisque resolutionem indicat, etiam instantem abscessum praevenit *v*\*). — In hypochondriasi mictus saepe omnino intercipitur *w*); in hysterica passione maxime variabilis. HOFFMANNUS in elegantissima sua hysteriae descriptione observationem refert, valde memorabilem: Malum enim hystericum sielebat tamdiu, quamdiu urina, quae citrina erat, sedi-

*q*) GORRAEUS l. c. p. 489. *r*) JOD. LOM. l. c. p. 318. *s*) TISSOT. constit. epid. Lausan. l. c. p. 170. ff. *t*) Epidem. lib. VII. hist. 48. *u*) RICHTER l. c. T. IV. p. 583. *v*) SPRENGEL Pathol. l. c. T. III. §. 213. *v*\*) JOAN. DE GORTER. Compend. med. Part. I. Pract. 36. de urina §. 26. *w*) CONSBRUCH klin. Taschenb. l. c. T. II. p. 171.



mentum mucosum deponebat; quae si tenuior esse coeperit, altero vel tertio die insultus subsequebatur  $x$ ). — Lotium paucum atque turbidum, hydropicis perniciosum  $y$ ). In scorbuticis urinae rubent, cito perturbantur, sedimentum rubrum, interdum arenulas lucentes demittunt, et superficiem exhibent colore variegatam, et quasi pellicula quadam pingui aut salinis crystallis inspersam  $z$ ). — Quamquam in morbis chronicis urina vere critica raro contingit, tamen, si vel artis ope, vel natura ipsa moliente febris excitata fuerit, eam acquirit quandoque dignitatem. Cl. RUSTIUS enim, die inunctionis mercurialis decimo tertio, urinam criticam observavit. — In gravissima demum lotii retentione, subinde etiam aliquamdiu ante mortem, per alias vias, alvum, vomitum aut sudorem urina excernitur, aut ad alia loca deferitur, ubi excerni non potest  $a$ ).

Sed jam finem imponamus disputatiunculae, ne taedium moveat lectoribus, et nil mihi restat, nisi doct. Vir. clementiam implorare, ut ignoscant mihi, si quid erravi; ut excusent, si quid omisi; ut tironis labores, etsi mancos quam maxime neque ordinatos, non penitus despiciant. Etenim, cum innumerae fere hujus argumenti exstent observationes, magnam partem sibi invicem plane oppositae, ad easque omnino explorandas plura volumina vix sufficerent, disputationis autem academicae finibus restringere velle, absurdum foret, — summo brevitatis studio, Celeberrimorum auctorum solummodo, hac super re effata collegi, ex iisque leve hoc opusculum conscripsi

Quo magis o lector, debes ignoscere, si quid Erratum est illic, praeteritumve mihi.

$x$ ) FR. HOFFMANN. consult. med. l. c. T. II. p. 210.  $y$ ) Coac. praes. lib. II.  $z$ ) BURSER. inst. T. I. §. 140.  $a$ ) R. A. VOGEL de cognosc. etc. l. c. p. 301.

---



CAROL. GULELM. BEUSTII

PERLEBERGA - PRIGNITIENSIS

DISSERTATIO INAUGURALIS MEDICA

CONTINENS

ANALECTA AD SEMIOTICEN  
FACIEI.

BEROLINI MDCCCXIX.

---







## LECTURIS.

**F**acies in morbo fere omni plurima exhibet signa, ita quidem ut ex his singularis faciei Semiotice condi possit. Quam vero Semiotices partem, cum nemo *a)* ha-

*a)* Exstant tamen dissertationes nonnullae tum de totius faciei, tum de singularum faciei partium signis; — quarum quae innotuere hae fere sunt: — I. E. STAHL. de facie, morborum indice, seu morborum aestimatione ex facie. Hal. 1713. Haec vero dissertatio tam parum accurate scripta est, ut nil fere de facie in morbis habeat, quae vero habet, adeo confusa sunt, ut vix inde aliquis percipi possit fructus. S. R. QUELLMALZ. diss. de Proso-  
poscopia. Lips. 1748. recus. in SCHLEGEL. thesaur. semiot. T. III. I. ISENFLAMM diss. de Physiognomia pathologica. Erlangen 1782. E. A. NICOLAI D. de habitu faciei ut signo. Jen. 1762. CABUCHET sur l'expression de la face. Paris. an. 10. CAROL. MAXIMIL. KIND. Analecta ad Semioticen physiognomicam diss. Lips. 1824. CHR. TOB. REINHARD. Abhandl. v. d. blassen Farbe des Gesichts. Frkft. und Leipzig. 1755. Ejusd. de pallore faciei salutari et morboso carmen. Sorav. 1762. CHR. LANGE facies hippocratica levi penicillo adumbrata. Lips. 1651. recudi curavit CHR. G. GRUNER. Jen. 1784. repet. SCHLEGEL thesaur. sem. V. I. p. 423.

HILSCHER prog. de oculis sanitatis et morborum indicibus. Jen. 1745. JUCH diss. de oculis ut signo. Erford. 1748. BUECHNER de oculo ut signo. Goett. 1751. HAERTEL de oculo ut signo. Goett. 1786. übers. v. NUDOW. Königsb. 1791. SIMERLING. diss. de oculo ut signo. Götting. 1785. MECKEL diss. de signis morborum, quae ex oculorum habitu petuntur, Halae. 1793. 8. BOEHMER. Ophthalmoscopia pathologica. Viteb. 1794. LOEBENSTEIN-LOEBEL Grundriss der Semiologie des Auges für Aerzte. Jen. 1817.

BUECHNER. diss. de indiciis aurium in morbis. Hal. 1754. BERGER de morbis aurium externarum. Id. de m. a. intern. FRITZE de praecipuis aurium morbis. 1787. WUENSCH de auris humanae proprietatibus ac vitiis quibusdam. Lips. 1777. HAASE sen. de auditus vitiis surditatem et auditum difficilem inferentibus. Lips. 1782.

TRILLER de odore medici. A. EL. BUECHNER de olfactus ad capienda signa usu. Hal. 1752. Ejusd. diss. de morbo-



ctenus (quantum scimus) pro dignitate sua pertractaverit, ex tam praeclaro signorum fonte, quem plurimi fecit ipse pater Hippocrates, nonnulla saltem in medicorum usus afferre, operae pretium nobis videtur. —

Etenim cum pro juvenili nostra aetate, atque experientia destituti, nova in medium proferre non possumus, consultius existimavimus e clarissimis scriptoribus congerere quae de signis e facie desumendis annotaverunt, quam in excogitandis novis opinionum commentis, quibus nec auctoris ingenium veritatem conciliare possit, nec aetas auctoritatem, tempus terere.

Ceterum Lectores doctissimos oro atque rogo, ne opusculum hocce nostrum, cui non exiguum per biennium navavimus laborem, prorsus dedignentur, sed pro indulgentia sua ipsorumque in praestantissimos scriptores, e quibus haec omnia sunt desumpta, studio, aequi bonique consulere velint.

---

## I n t r o d u c t i o.

**A**ntequam de signis, quae facies exhibet in morbis, disseramus, de facie in corpore sano nonnulla nobis sunt dicenda. Haec quidem in priore, semioticen vero pathologicam in posteriore hujusce opusculi parte ex-

rum signis quae a naribus desumuntur. Hal. 1754. Ejusd. diss. de pruriente naso, frequenti vermium indice. Hal. 1757. JANTKE de odoratu abolito. Altdorf. 1757. QUELLMALZ de narium earumque septi curvatione. Lips. 1750. MEYER signa nonnulla ex naso atque olfactu. Berol. 1820.

JO. JAC. BAIER. diss. de labiorum pustulis. Altd. 1709. A. F. DELIUS. diss. de efflorescentia labior. Erlang. 1764. A. EL. BUECHNER. diss. de ore ut signo. Halae. 1752. ANT. JO. HARTMANN diss. de Stomatoscopia medica. Viteb. 1786. AUG. KORTUM diss. de signis ex labiis. Duib. 1795.

BUECHNER de fronte morborum interprete. Hal. 1754.



ponemus. — Quae vero de sani corporis facie dicenda sunt, ea natura sua fere communia esse oportet; communia vero dicere quam sit difficile monuit Horatius Flaccus *b)*. Augetur tamen inprimis haec difficultas cum tanta faciei humanae sit varietas, tam inter nationes quam in singulis hominibus. — Quam quidem varietatem (etsi breviter tantum) exponere a munere nostro haud alienum videtur; ideoque primum de faciei in corpore sano habitu (praetermissa jam varietate illa nativa) disseremus, ut veluti viam nobis paremus de mutationibus faciei in morbis dicendi. —

Aget igitur:

### *P A R S I.*

*De facie in corpore sano.*

Cap. I. De varietate faciei nativa in nationibus. —

II. De — — — in singulis hominibus. —

III. De habitu faciei in corpore sano.

### *P A R S II.*

*De facie in morbis.*

Cap. I. Generalia de facie in morbis. —

II. Morborum singulorum e facie signa. —

*b)* De arte poet. 128.



## P A R S I.

*De facie in corpore sano.*

## C A P U T I.

*De varietate faciei nativa in nationibus. —*

Quae ad hominum nationes (stemmata) distinguendas habentur discrimina, singularia esse non possunt; parvulae enim illae et singulares in facie differentiae distinguendis singulis hominibus, haud vero gentibus inserviunt. Haec utique generalia esse oportet discrimina. Sunt vero haec: Proceritas, Forma (capitis praesertim, nempe cranii et ossium faciei), Cutis color, Capillorum conditio, Animum excolendi facultas. Ex his vero ea tantum nobis sunt memoranda, quae ad faciem pertinent.

Forma craniorum admodum varia est. Qua de varietate Blumenbach *c)* praesertim et Camper *d)* praeclare scripsere. Ceterum vario modo haec differen-

*c)* BLUMENBACH Collectio craniorum. Decas I. II. III. — 4to. IDEM de varietate generis humani nativa. Ed. III. Götting. 1795. 8vo. Sect. III. §. 58. — „talis ossium capitis differentia, ut vel coecum, dummodo aliquam ingentis differentiae habuerit notitiam, qua mongolica ab aethiopica ahhorret, vel solo tactu statim cranium Calmucci ab eo Nigritae distinguere posse, nulum sit dubium.“

*d)* CAMPERS Kleine Schriften. — ID. Ueber den natürlichen Unterschied der Gesichtszüge etc. übers. v. Sömmering. Berlin 1792. 4to.



tia observari potest, et singulas partes comparando, et omnem faciei habitum examinando, id quod per lineam fit facialem Camperi, de qua infra dicemus. Nec non in partibus mollioribus haec differentia apparet, Aethiopsis nasus depressus est, labia turgida; Mongolis oculi valde distant atque parvi sunt.

Camper in libri (Ueber den natürl. Unterschied der Gesichtszüge) pagina VII. et seq. pictores reprehendit qui homines depingant nigros vel atros, haud Aethiopes. —

Halleri in Physiologia *e*) legitur: „et non ea solum habet (Aethiops) privilegia, quae audivimus, sed labia praeterea tumida, nares compressas, ut in statua facile adgnoscas absque colorum auxilio.“

Color. Haud quidem absque mutatione aliqua in quavis natione sibi proprius occurrit color, attamen in genere idem est. — Europae incolae albi sunt, genae rubescentes, capillus flavus vel fuscus in septentrionis, niger vel ater in meridiei incolis. Homines nivei (si verbo uti liceat) Kakerlaken germanica, Albinos hispanica voce dicti, non pro varietate, sed pro aegrotis sunt habendi. —

In Aethiopibus varii observantur coloris nigri gradus, quippe qui color in ipso foetu aliquantulum jam apparet, et ab umbilico proficisci videtur. —

Capillus in hominibus albis plerumque flavi fuscive est coloris, mollis, cincinnatusque. In Aethiopibus ater tenuissimus, lanuginosus. —

Praeterea in distinguendis hominum varietatibus aliud quoddam memorandum nobis oritur signum, e facie desumendum, immo post funera valens; Lineam dicimus facialem Camperi. Quae linea facialis (angulum quam dicere malleamus) binis componitur lineis rectis, quarum altera a meatu auditorio externo,

*e*) ALB. ab HALLER Elementa Physiologiae. Tomi VIII. Lausannae. 4to. Lib. XII. Sect. I. §. 14. — Tom. V. pag. 23.



altera ab ossis frontis parte prominente media ad limbum ducitur alveolarem maxillae superioris. — Cum vero maxilla prominens (et in bestiis os intermaxillare) multo minorem angulum reddat faciei, summo jure pro magno discrimine huncce angulum, vel majorem vel minorem, haberi cum Campero credimus, licet magni nominis Anthropologi haud eadem sentiant *f*).

Angulus vero faciei eo acutior fit minorque quo magis prominent maxillae, ita ut in bestiis nonnullis adeo ossis intermaxillaris ope diminuatur, ut in rectam fere lineam mutetur; eo major fit quo magis maxillae regrediuntur, frons vero alta est et prominens; unde in Aethiopibus, quibus frons parva, maxilla prominens, minimus fit faciei angulus, major in Europae incolis, maximus in deorum simulacris statuisque antiquis (Venere v. c. Medicensi, Antinoo, aliisque). Ceterum angulus faciei in simia gradus habere solet L; in Aethiope LXX, in Europae incola LXXV ad XC, in deorum simulacris signisque antiquis XC., XCV, C. —

Varietates vero singulas aborigines esse (quod multi disputavere) multis hic pro dissertationis limitibus arguere non possumus, ideoque paucas modo addimus rationes. Si „a binis hominibus omne profectum esse genus humanum“ credat aliquis, quomodo ex Asia media per Africae syrtes omniaque maria ad loca pervenerint homines (navibus fere destituti), quibus nunc inveniuntur, intelligi sane non potest. Qui vero dicant „homines ab una stirpe in varietates hodie observatas degenerasse“ iis „cur non et hodie degenerant? respondemus, cur hodie tanta characterum nationalium est

*f*) BLUMENBACH De varietate nativa etc. Sect. III. §. 60. Uberius etiam hac de re scripsit nuperrime. W. Lawrence in libro „Lectures on Physiology, Zoology and the natural history of man, delivered at the royal College of Surgeons. with twelve engravings. London. 1819. p. 165 et sq.



tenacitas, ut aliarum nationum cives facile apud nos dignosci quis non noverit?“

Cujus rei duo tantum proferemus exempla.

Germanos - veteres intermeratum servasse vultum memorat Corn. Tacitus *g*).

Judaeorum vultum sibi propria habere lineamenta, et semper habuisse, ita ut quemvis fere Judaeum primo intuitu dignoscere possis, inter omnes constat; quae vero sint haec lineamenta peculiararia certe dicere non possumus *h*), licet causa aperte elucere nobis videatur, atque e connubiis oriunda, cum e sua stirpe puellam fere semper Judaeus ducat.

Ceterum vero IV. distinguendae nobis videntur hominum varietates, quas infra enumerabimus; praeter has vero, cardinales quodammodo, varietates centenas facile praebent gentes, quae proprium quendam exhibent characterem, Judaei v. c., Georgiani, Rossi, Hispani, Baschkiri, alique; cujusmodi vero varietates minores nos pro dissertationis limitibus enumerare non possumus. —

*g*) C. TACITUS De morib. German. Cap. IV. „Ipse eorum opinionibus accedo, qui Germaniae populos nullis aliarum connubiis infectos propriam et sinceram et tantum sui similem gentem exstitisse arbitrantur.“ —

*h*) Attamen non possumus, quin de Judaeorum facie propria nonnulla addamus. Est apud BLUMENBACH l. c. Sect. III. §. 57. nota f. „Summo artifice, cl. Benj. West. academiae regiae artium praesidi, quocum de Judaeorum facie gentilitia disserui, videbatur, eam praeter alia maxime caprini quid peculiaris et characteristici prae se ferre, quod non tam in naso adunco quam in transitu et confluxu sepimenti quod nares descriminat ad labii superioris medium, ponendum esse censebat.“ LAVATER Physiognomische Fragmente. Bd. 4. Abschn. 5. Fragm. 2. „Zu dem Nationalcharacter jüdischen Gesichts rechne ich auch spitzes Kinn, grosse Lippen mit bestimmt gezeichneter Mittellinie. Haud vero adeo certa atque vera haec nobis videntur, sed illud potius pro characteristico Judaeorum habemus signo quod cl. vir Dr. Erhard nobiscum communicavit „arcum scilicet zygomaticum prominentem in latera (quippe qui et Mongolis est), altam vero et longam simul faciem: quae faciei altitudo a Mongolis Judaeos distinguit, quibus lata admodum est facies.



**I. Varietas europaea.** Neque maxilla neque arcus zygomaticus prominet, frons alta est et fornicata, cutis albescit et pro teneritate sua vasa sanguifera apparere sinit, capillus cincinnatus est, fere nunquam lanuginosus. Multas haec varietas amplectitur gentes, maxime connubiis jam mixtas; Germaniae populi Sarmatis proximi sunt et nationibus ab altera parte quibus linguae sunt e latina originem ducentes (Hispanicae, Gallicae, Italae). Hae vero gentes (Hispani prae ceteris) Mauris sunt affines, quos in Europae varietatem trahunt; nec non Itali cum Graecis sunt juncti, in quibus formosissima apparet faciei europaeae forma, quae vel in ipsa Asia orientali (Persia v. c.) invenitur; Persarum vero Arabumque gentes affines nobis esse ipsae linguae, germanicae (quod dicunt) similes, demonstrant. —

**II. Varietas mongolica.** Asiam occupat septentrionalem, occidentalem, finnicas Europae stirpes, Lappones, aliosque. Regreditur frons, prominent arcus zygomatici, admodum oculi distant, quibus parva praeterea palpebrarum et obliqua est incisio. Color est gilvus, capillus niger, rigidus, rectus. — Omnis quasi tumida apparet facies, circa nasum praesertim. —

**III. V. aethiopica.** Compressum antrorsum et a lateribus caput, admodum maxillae atque arcus zygomatici antrorsum (haud vero in latera) prominent. Dentes incisivi oblique prominent, labia turgida sunt, nasus depressus. — Color et e fusco niger, et niger et ater. Capillus ater, lanuginosus. Haec varietas Africae (borealem excipias) incolas complectitur, praeterea vero Australiae incolae Malayique huic varietati sunt adnumerandi i). —

i) Non possumus quin hoc, quo de aethiopica agitur stirpe, loco, praecellentissimum cl. Sömmering libellum iis commendemus qui plura de Aethiopibus legere cupiant. — TH. SÖMMERING Ueb. die körperl. Verschiedenheit des Negers vom Europäer. Erkfirt et Mainz 1785. 8vo.



IV. V. americana. Fere nullum praeter colorem cupreum proprium habet signum, attamen ea quae cl. Blumenbach affert, in dubium vocare nullo modo auserim: colorem cuprinum, capillum nigrum, rectum, rarum, frontem brevem, oculos profundius locatos, aliaque. — Europae incolis similiores sunt Americani; adde Hispanos fere omnes Americae meridionalis extirpasse aborigines, Anglos vero septentrionalis Americae incolis adeo esse mixtos, ut progenies inde orta pro anglica fere sit habenda.

## C A P U T I I.

### *De varietate faciei in singulis hominibus.*

Singulorum hominum facies summam (ommissa ea quam gentibus singulis propriam esse diximus), exhibere varietatem inter omnes constat. —

Quae mutatio, mutatione enim a prima facies regreditur forma, duplici via oriri nobis videtur; ex iis scilicet animi emotionibus, quae passiones vulgo dicuntur (Leidenschaften, Affecte, vernacula lingua), vel ex ingenii mentisque indole (Character Germanis dicta). Quae varietates in eo differunt, ut per brevius tantum temporis spatium durent, quas animi produxere emotiones, diuturniores vero sint, quas animi indoles efficit; praeterea monendum ad Physiognomicen has, ad mimicam illas pertinere. —

Quae cum ita sint, in duas sectiones hocce caput dividendum nobis videtur, quarum altera „de animi affectuum signis transitoriis“ altera „de signis quae diuturniora animi exhibet indoles“ aget.



## S E C T I O I.

*De animi affectuum e facie signis. —*

Animi emotiones summas faciei adducere mutationes quis neget *k*)? Omnis mimica in hoc campo, omnis tragoediarum actorum difficillima ars in affectuum signis versatur depingendis. — Praeterea revera affectuum esse signa, hoc edocet, ut haud veteres soli plurimi mimicam fecerint artem *l*), sed et nationes tum barbarae *m*) tum magis excultae *n*) mimicas habeant saltationes; nec non ut lingua mimica (sit verbo venia!) Siciliae incolis usitatissima sit *o*).

1. Macrobius Saturnal.
2. M. T. Cicero de Oratore.
3. Quinctilianus Institutiones orat.
4. Ferrarius Diss. de Pantomimis et Mimis.
5. L. da Vinci Traité de la peinture.
6. Le Brun Conference sur l'expression générale et particulière des passions. Amst. 1713.
7. Cartesius Passiones animae.
8. Noverre Lettre sur la danse et les ballets.

*k*) CICERO De Orat. Lib. III. „Omnis enim motus animi suum quendam a natura habet vultum et sonum et gestum.“ H. HOME Elements of Criticism. Vol. I. Chapt. XV. pag. 423. So intimately connected are the soul and body, that every agitation in the former produceth a visible effect upon the latter. There is at the same time a wonderful uniformity in this operation; each class of emotions and passions being invariably attended with an external appearance peculiar to itself. — ENGELS Ideen zur Mimic. Thl. 1. pag. 42. Vorzüglich dient das Gesicht zu den Gebehrden, und hier heissen die Gebehrden Mimen. Die sprechendsten Theile sind Auge, Augenbraunen, Stirne, Mund, Nase. —

*l*) Quod et MACROBIUS testatur Saturnal. Lib. II. Cap. VII. et summus (vel immo talis ut ad nostra pervenerit tempora), Bathylli, Hylae Pyladisque, actorum mimicorum, apud Veteres honos. —

*m*) Vid. FORSTER's, COOK's, SONNERAT's Voyages: aliorumque nautarum commentarios.

*n*) Hispanica v. c. vide Letters concerning the spanish nation by the Rev. EDWARD CLARKE (epist. VI).

*o*) De hac mimica Siculorum lingua plura legi possunt in DE BORCH de Sicilia atque Maltha insula epistolis. —



9. Du Bos Reflexions critiques sur la poësie et la peinture.
  10. Lairese Grosses Malerbuch.
  11. A Lecture on Mimicry. Lond. 1777.
  12. Philosophical Transactions. Vol. XLIV. Part. I. for the year 1746. the supplement, containing Parson's Crounian lectures „human Physiognomy explained.“ 1747. 4to. Lond.
  13. Sulzer's Allgem. Theorie. Art. Gebehrde etc.
  14. Burke Philosophical inquiry into the orgin of our ideas of the Sublime etc.
  15. H. Home Elements of Criticism. 2 Vols, 8vo. the fourth edition. Edinburgh 1769.
  16. Engel Ideen zur Mimic. 2 Bde. 8vo. Berlin.
- 

Jamque igitur singulorum affectuum signa depingendi difficillimum nobis venit munus, eo difficilius pro verborum ad hasce faciei mutationes depingendas defectu, quem omnes de re mimica scriptores accusant *p*), eo major vero et nobis est causa in lectorum indulgentiam confidendi.

#### Quies *q*).

In quiete, quod ipsa docet vox, faciei partium adest quies, nulla commotio, nulla musculi cujusdam

*p*) CARTESIUS l. c. Art. 113. ENGEL l. c. Bd. 1. pag. 45. Wenn das Gesicht, und besonders das Auge, diesen unläugbaren Vortheil im Ausdruck des Innern der Seele hat, wie Schade, dass sich die Veränderungen desselben so schwer beschreiben lassen. — Idem l. c. Bd. 1. pag. 47. Lassen Sie uns indessen die Hoffnung nicht aufgeben, dass ein Mann von Genie, oder ihrer mehrere, ihrer viele hinter einander, dem Mangel der Sprache, wenn auch nur einiger Massen, abhelfen werden. — SULZER Allgem. Theorie. Art. Gebehrde.

*q*) ENGEL l. c. Thl. 1. p. 74. Stellen Sie sich also einen Menschen vor, der in eine ruhige Scene der Natur blickt, und Sie werden keine merkliche Spur, weder des Vergnügens noch des Verdrusses, keine ausgezeichnete Falte auf der Stirn, um die Augen, um die Lippen, den Blick weder scharf noch trübe und



prominet actio; nullius affectus, vel grati, vel ingrati, lineamenta praebent signa. —

### M e d i t a t i o.

In meditatione gravior aliquantum fit facies, magis composita, acutior videtur oculorum acies, tanquam in rem defixa de qua cogitat homo, quae igitur res oculis si cerni nequeat, admodum aperti oculi interdum apparent atque rigentes, ita ut nil intueantur. Ad nasi radicem detrahuntur supercilia, rugae frontem occupant *r*). —

### A d m i r a t i o s).

Rigent faciei partes, ita ut immoti oculi haereant atque defixi. Monendum praeterea os in summa admiratione hiare, quod tamen os hians haud adeo solitum esse credimus, quam Le Brun aliique credere videntur, qui in admirantis faciei depingenda admodum hians delineant os. —

### V e n e r a t i o.

Relaxantur omnes faciei partes atque demittuntur, tanquam majoris cujusdam adspectu dejectae fuerint.

schwimmend, alles ruhig gehalten im Gleichgewicht finden, kurz so wie Le Brun die Ruhe zeichnet. PARSONS l. c. pag. 51—53. ibidem et tabula habetur (Tab. II. fig. 3.) praeterea apud Le Brun, aliosque. —

*r*) ENGEL l. c. Th. 1. pag. 97.

*s*) Idem. l. c. Th. 1. pag. 99. SHAKESPEAR King. John, Act. IV. Scene 2.

Young Arthur's death is common in their mouths,  
And when they talk of him, they shake their heads.  
And whisper one another in the ear;  
And he, that speaks, doth gripe the hearer's wrist;  
Whilst he, that hears, makes fearful action,  
With wrinled brows, with nods, with rolling eyes.  
I saw a smith stand with his hammer thus —  
The whilst his iron did on the anvil cool,  
With open mouth swallowing a tailor's news;  
Who, with his shears and measure in his hand,  
Standing on slippers, (which his nimble haste  
Had falsely thrust upon contrary feet,)  
Told of a many thousand warlike french,  
That were embatteled and rank'd in Kent. —



## A m o r.

Nos quidem verbis amorem plane fere non esse depingendum credimus pro innumeris quas induit formis; unde aliorum modo repetimus verba „caput in latera diduci (?), demitti palpebras, placide oculi bulbum moveri, os aliquantulum hiare, spirationem esse lentam, plenam.“ memorat Burke *t*). Prae ceteris vero faciei partibus oculus amorem prodere nobis videtur *u*): vividissimus ille in amatore accepto, moestus, cavus, languidus in spreto, quem ardens tenet desiderium *v*), aperte in oculis apparens *w*).

*t*) BURKE l. c.

*u*) ENGEL l. c. Thl. 1. pag. 225. Wenn Apulejus eine zu Corinth gesehene pantomimische Vorstellung des Paris auf Ida beschreibt, und von der Göttin der Liebe sagt, sie habe bloss mit den Augen getanzt (Apulej. Metam. L. X.), so fühlt jeder, der redende Augen gesehen hat, den Sinn dieser Stelle; aber beschreiben kann eine solche Pantomime Niemand; sie will mit einem kleinen flüchtigen Zuge bloss angedeutet, nicht ausgeführt seyn. — FR. PETRARCA Rime e Sonetti.

Per divina bellezza indarno mira  
Chi gli occhj di costei giammai non vide,  
Come soavamente ella gli gira.  
Non sa come Amor sana e come ancide  
Chi non sa come dolce ella sospira,  
E come dolce parla e dolce ride.

*v*) Non possumus quin celeberrimum summi poetae allegemus locum: SHAKESPEAR. Twelfth night. Act. 1. Scene 6.

— She never told her love,  
But let concealment like a worm i' th' bud  
Feed on her damask cheek; she pined in thought,  
And sate like patience on a monument  
Smiling at grief. — Was not this love indeed? —

Praeterea tum Italorum poetae (Petrarca prae ceteris) tum Anglorum poemata antiquiora (ballads iis dicta) egregiis atque tenerissimis amantium abundant descriptionibus; quorum poematum praestantissima habentur in THOM. PERCY Bishop of Dromore, Reliques of ancient english poetry. Vol. I—III. ed. III. 1774. Lond. 8vo.

*w*) ENGEL l. c. Thl. 1. pag. 187. Der sich mehr verbergende Augapfel, der auf keinen festen Punkt gerichtete, und daher minder lichtvolle, gleichsam nach innen zurückgezogene Blick, das Schwimmende, Trübe, Umwölbte des Auges wird endlich bleibender Zug, der tiefsten frommen Liebe, die an Verehrung gränzt. — PARSONS l. c. pag. 56 et 57. Oculi bulbum sursum revolutum et egregii pictoris Mengs celeberrima tabula, Cupidinem referens, exhibet. —



## Hilaritas et risus.

Notissima illa, quam Le Brun fecit, est observatio „hilaritatem oris medium deprimere, angulos vero attollere. Quae licet haud plane sit vera (quod ridentium edocent figurae de quibus infra dicemus), minime tamen spernenda  $\alpha$ ). — Frons nullas in hilaritate exhibet rugas (nisi in cachinno immodico rugas frontem occupare nobis objicias), aperti oculi atque satis vividi (licet Le Brun semiclausos eos depingat, neque plane injuria cum aliquantulum in risu palpebrae conniveant). Labia aliquantulum aperta. — Risum  $\gamma$ ) atque cachinum quisque sane dignoscit, attamen haud adeo faciles sunt depictu, unde Cartesius memorat „esse homines qui, ubi rideant, eundem exhibeant faciei habitum, quem alii lachrymantes.“

## S u p e r b i a.

Eodem modo quo veneratio tum omne corpus, tum faciei partes dejicit atque relaxat, superbia attollit atque erigit, unde caput elevatur, oculus tamquam ab alto despicit vel respicit, nasus sursum vellitur, ita ut vel ipsas exhibeat rugas, labium superius aliquantulum attollitur.

## Invidia. — Ira. — Suspicio. — Zelotypia.

Parsons  $z$ ) admodum similes esse, eundemque fere faciei exhibere habitum credit invidiam, malevolentiam, iram, suspicionem atque zelotypiam; nec non

$\alpha$ ) PARSONS l. c. pag. 72. „The buccinatores have carried the corners of the mouth further back, and the skin of the face, over the os mali, is pressed up by the contraction of the orbicularis, together with the under lid, at the same time that the ciliary fibres of the upper are a little contracted, for on laughter the eyes are more or less shut.“ —

$\gamma$ ) Tabulas vide apud Parsons (l. c. Tab. V. Fig. 1.) et Le Brun, notandum vero plurimas ridentium effigies nimiam faciei exhibere distorsionem, vel immo musculi buccinatoris convulsionem, id quod prae ceteris in Tabulas Le Brunnii cadit. —

$z$ ) PARSONS l. c. pag. 67.



Le Brun odium atque suspicionem unius generis species esse credit; quod minime Engel *a)* concedit, qui Protea *b)* zelotypiam egregie dicit. Ceterum revera licet non eadem in affectibus modo dictis sit facies, admodum similis. —

Irae vero tres apud Senecam *c)* sunt descriptiones, quarum primam allegamus; monendum denique in suspicionem torvum fieri oculorum adspectum, nec non ad nasi radicem detrahi supercilia, attolli labii superioris medium, deprimi angulos *d)*; adspectus enim torvus et superciliorum depressio characteristic saltem suspicionis signa nobis videntur.

#### Derisio. — Sarcasmus.

Labii superioris levator proprius alterius tantum lateris oris attollit angulum, ita ut dentes appareant, risorius vero ejusdem lateris oris angulum retrahit; palpebra paululum demittitur; in altero vero latere attollitur. Pupillae oblique defiguntur; — Ceterum varias Parsons huc numerat emotiones *e)*.

#### Terror. Horror. Metus.

Aperitur subito et oculus et os *f)*, rigent praeterea omnes faciei partes.

*a)* l. c. Thl. 1. pag. 159 et 160.

*b)* SHAKESPEAR in Tragoedia Othello, pro ingenio quod ei est, humanum fere excedens, zelotypiae exhibet effigiem, quam neque ullus antehac aequavit, neque posthac unquam aequabit. —

*c)* L. ANN. SENECAE Opera. — De ira ad Novatum libri III. Lib. I. Cap. 1. — Lib. II. Cap. XXXV. — Lib. III. Cap. XXXIV. Flagrant et micant oculi, multus ore toto rubor, labia quatuntur, dentes comprimuntur, horrent ac subriguntur capilli, spiritus coactus ac stridens, articulorum seipsos torquentium sonus, foeda visu et horrenda facies.

Quis vero non videat Senecam ipsum non sine ira et studio haec scribere? cum non iram sed rabiem furiosissimam depingat.

*d)* PARSONS l. c. Pag. 67—72. Tab. IV. Fig. 2.

*e)* PARSONS l. c. pag. 64—67. Tab. IV. Fig. 1. Arrogance, Pride, Haughtiness, Derision. Scorn. —

*f)* Causam memorat PARSONS l. c. p. 60. (Tab. III. Fig. 2.) The reason why the eyes and mouth are suddenly opened in frights, seems to be, that the objects of danger may be the better perceived.



## P u d o r.

De pudore nil nobis dicendum cum unicuique sane sit notus; monendum vero grave pudorem esse argumentum quod „nobis invitis affectus in facie apparere,“ edocet. — Ceterum latissimum tam Philosophis quam Physiologis pudor praebet campum. —

## S E C T I O II.

*De signis quae animi exhibet indoles.*

Notissimum est plurimos esse, qui „e facie hominis mentem legi posse“ contendunt, alios vero plane hoc negare, unde breviter Physiognomice examinanda nobis videtur.

Summum quidem, quantum scimus, argumentum contra Physiognomicen prolatum hoc est, ut saepissime ejusdem defensores errent, dijudicaturi homo aliquis boni sit ingenii malive; vel immo ut saepius errent quam vera inveniant.

Hoc vero argumentum parum valere nobis videtur, cum eorum qui Physiognomicam artem colunt et diligunt, haud artis ipsius edoceat defectum; si quis enim artem, quam novisse affirmat, non noverit, hancce artem prorsus non esse, minime colligi inde potest. —

Physiognomice ex facie hominis ejusdem ingenium, indolem, animique affectus dignosci posse affirmat. — Faciem vero humanam a teneris unguibus haec signa exhibuisse profecto contendere nequit, cum infantem modo natum malitiosum esse credi vix possit. Tempore igitur insequente malam mentem in facie apparere si affirmat Physiognomice, una affirmat animum summam in faciei partes (nervos praesertim musculosque)

ved and avoided, as if nature intended to lay open all the inlets to the senses for the safety of the animal, the eyes, that they may see their danger, and the mouth, which is in this case an assistant to the ears, that they may hear it. —



exercere vim, easque adeo mutare, ut novam quodammodo assumant formam, quae vero animi statui, qui eam produxit, apta sit, eique respondeat. —

Quaestio igitur oritur „num revera haecce faciei mutatio animi affectibus efficiatur?“ Quae enim si efficiatur vera atque perfecta, etsi difficillime intelligenda atque addiscenda, Physiognomice est ars; si vero non efficiatur haec faciei mutatio vana est ac inanis. —

Multorum hominum, qui malitiosi atque malevoli jure meritoque omnibus habentur, faciem primo intuitu nobis displicere, ita ut eorundem mentem inde colligi posse credamus, negari non potest g), et pro eo, quod homini est concessum, ingenii acumine hujusmodi hominum ingenium ita faciem affecisse videtur; aliae vero facies placidi quid habent, hominisque benevolentiam aperte demonstrant. Quae cum ita sint, natura iis praeditam atque insitam quadammodo homines sequuntur Physiognomicen, etsi singulas faciei partes non examinent atque perscrutentur. —

Vehementiores subitasque animi emotiones graviter faciem afficere, vel ejusdem immo ciere convulsiones (de quibus supra egimus) quis est qui non viderit? verum etiam placidiores animi affectus hujusmodi faciei mutationibus efficiendis esse pares antiqua edocet notio (quam neque affirmare neque negare ausim): defixos et nasi apicem intuentes potatoribus esse oculos. Qui bulbi situs eo effici dicitur h) ut dilectissimum liquorem antequam hauriant placidis intueantur oculis; hoc vero intuitu saepissime recurrente adeo muscoli recti adducentes huicce assuescant functioni, ut eundem fere

g) Hanc solam observationem absque ulla ratione reddita pro argumento Physiognomicen defendente (minus recte saltem) habet Lavater (Physiogn. Fragm. Bd. 3. Abschn. 1. Fragm. 3.). Warum gefallen uns gewisse Leute beim ersten Anblick? Warum misfallen uns andere beim ersten Anblick?

h) The new royal Encyclopaedia or Dictionary of Arts and Sciences. — 3 Vols. Fol. Vol. III. art. Physiognomy.



semper occupent statum (unde muscoli bibitorii vocati fuere); ideoque in nasum oculus defigatur, unde in placidum quendam et serenum, vel subridentem facies componitur vultum, quem in omnibus, quot depinxit, potatoribus clarissimus exhibet Hogarth *i)*, accuratissimus atque sagacissimus indolis humanae investigator.

Faciem igitur animi statu affici praeter dubium elucere nobis videtur, ideoque haud spernenda sed studio potius digna videretur Physiognomice nisi alia adhuc oriretur quaestio:

„annon ad id malitiae atque falsitatis homo possit pervenire, annon talem in corpus vim voluntas possit adipisci, ut, ne animi perturbationes in facie appareant, prohibere possit?“

Homines esse (paucos licet) negari nequit, quibus stat pro lege voluntas, ita ut animo quantumvis emoto immotam teneant faciem *k)*; in huiusmodi vero hominibus animo carens, mortua, aedium conflagratarum similis facies nobis videtur, quarum e ruinis quanta ignis fuerit rabies adhuc intelligi potest; ita ut ex ipsa hac facie immota *l)* eluceat „plurimis conquassatum fuisse turbis animum, qui, ne hae in facie appareant turbae, prohibere incassum conatur; cum semper, uti Veteres memorant, Natura recurat *m)*“.

Praeterea monendum, hanc simulandi vel dissimu-

*i)* HOGARTH's Kupferstiche. — verkleinert und copirt v. Riepenhausen, erklärt von Lichtenberg. — Praeterea potatoris et propter sitim bibentis effigies vide apud ENGEL l. c. Thl. I.

*k)* SHAKESPEAR Hamlet. Act. 1. Scene 5.

Oh villain! villain! smiling damned villain!

My tables — meet it is, I set it down,

That one may smile, and smile, and be a villain.

*l)* Germani eam dicunt „ein zerrissenes, ein ausgebranntes Gesicht.“

*m)* HORAT. Epist. I. 10. 24.

Naturam expellas furca tamen usque recurret.

JUVENALIS Sat. 13. Fin.

—— Tamen ad mores natura recurrit

Damnatos fixa et mutari nescia. —

OVIDIUS: Heu quam difficile est crimen non prodere vultu!



landi artem, Physiognomicen minime refutare, quae tantummodo contendit in statu naturali animi indolem in facie apparere, minime vero mentem non posse dissimulari. — Ceterum ipse Lavater hancce dissimulandi facultatem, licet alias ob causas, Physiognomicen defendere credit *n*).

Minime igitur Physiognomice spernenda, neque vero reticendum adeo minuta saepe in facie esse signa ut humani oculi acies vix ea percipere valeat *o*), cogitandum vero simul, annon quivis animi status, quaevis emotio, sibi proprias faciei efficiat mutationes, quae, etsi nobis non discernendae, nihilominus sint *p*); — quid enim in levioribus animi emotionibus eas non esse edocet, cum aperte in vehementioribus appareant? — Quae vero mutationes minutae, vel immo minutissimae, si sint — (quod quidem negare non ausim) veram Physiognomicen esse artem elucet, etsi adeo tantum homini patefactam ut multi vehementiores, pauci minutiores, nulli minutissimas faciei mutationes (sive animi tum emotiones tum indolem) dignoscere possint. —

Breviter igitur expositis quae de mente vel bona vel mala e facie dignoscenda dicenda nobis videbantur, de speciali quadam Physiognomices parte nonnulla dicere nobis liceat, „num scilicet animus atque intellectus vel magis vel minus excultus e facie possit dignosci.“ vel „num praeter malae bonaeve mentis Physiognomicen et intellectus sit Physiognomice.“ Omnino e facie

*n*) LAVATER l. c. Bd. I. Fragm. 4. Selbst die so sehr der Physiognomie entgegengeworfene Verstellungskunst gründet sich bloss auf die Physiognomic. Warum ahmt der Heuchler dem Redlichen nach? als weil er denkt, und wenn es auch noch so leise, noch so wenig herausgedacht wäre, weil er denkt, aller Augen bemerken den Character der Redlichkeit.

*o*) LAVATER l. c. Bd. I. Fragm. 1. pag. 12. „Ich will noch beifügen, dass ich täglich 100 Gesichter sehe, über die ich kein Urtheil zu fällen im Stande wäre“. —

*p*) SHAKESPEAR Hamlet. Act. 1. Scene 9.

There are more things in heaven and earth Horatio  
Than are dreamt of in your Philosophy.



animum plus, minus excultum posse dignosci credimus, licet intelligere non possimus, quomodo animi cultus et faciem excultiore reddat (accuratius enim exculta atque exsculpta facies nobis videtur); nihilo vero minus rem ita se habere cum Veteribus persuasum habemus, qui tanti hocce Physiognomices genus fecere, ut non solum e facie, sed ex ipso ingressu servusne homo liberne sit dignosci posse crediderint.

Praeterea vero animi cultum admodum faciem mutare et hoc edocet, ut in nationibus excultioribus summa sit facierum varietas, in rudioribus vero (Aethiopibus, Mongolis, Tataris, Baschquiris) talis faciei nationalis tenacitas, ut fratres omnes nobis videantur, cum ab altero alterum discernere vix possimus *q*). —

Cum igitur quae ad Physiognomicen examinandam dicenda nobis videbantur breviter simus elocuti, nostram tandem de eadem addimus sententiam *r*).

Saepe malam bonamve mentis indolem nec non animi affectus, saepius vero cultus intellectusve gradum e facie posse dignosci; ceterum cum plurima signa, quae pro diagnosticis habentur, parum sint certa, totam potius faciem quam singulas partes examinandam nobis esse; usque dum viri acutioris in hac re ingenii,

*q*) Ceterum consultius duximus a nobis ipsis ea memorari, quae contra modo dicta possunt proferri.

I. Populos, quos facie gentilitia insignes esse diximus, sese invicem facillime distinguere, ita ut eandem omnium esse faciem minime credant.

II. Sinenses admodum excultos, facie gentilitia esse insignes. — Hi vero summa religione id agunt, ut ab aliarum gentium connubiis immaculatam teneant stirpem.

*r*) Testimonia nonnulla in Physiognomices defensionem e clarissimorum virorum operibus transcripta habet Lavater (Bd. 1. Fragm. 4. pag. 31.). SALOMON Proverb. VI. 12. 13. — XVI. 30. — XVII. 24. — XXI. 4. 29. — XXX. 13. JES. SIRACH. XIII. 29. 30. — XIX. 26. 27. CICERO De legib. I. 19. MONTAIGNE Lib. III. Ch. XII. BACO De augment. scientiar. Lib. IV. Cap. 1. (pag. 100 nobis.) HALLER Elem. Physiolog. Tom V. pag. 590 et 591. SULZER Allgem. Theorie. Art. Portrait. ERNESTI Init. solid. doctr. pag. 107. GELLERT Moral. Vorlesungen. 302-307. ADDISON The spectator No. 86 (nobis Vol. II. pag. 24).



accurate et diligenter observando acutiora invenerint signa atque revera diagnostica, e singulis partibus desumpta. — Cum vero de observatione dixerimus, haud nobis est reticendum, parum hactenus observationibus Physiognomicos tribuisse, unde pauca de methodo dicemus, qua Physiognomice hactenus fuit exulta. —

Omnium quibus ingenium versatur humanum, artium, maxime forsitan obscura atque difficilis s) est Physiognomice. Parum adhuc est exulta, iique qui operam ei navavere ardentissimi plerumque ejus fuere amatores, ideoque pro nimio artem defendendi studio vana opinionum commenta et exclamata observationum loco in medium protulere.

Multa in Lavateri libro t) (qui eo praesertim de Physiognomice est meritus, ut in hominum notitiam eam reduxerit) esse vera et laudabilia negari non potest, sed et multa objici ei possunt, quorum sequentia prominent: nullum in ordinem observationes suas redegit, (quod in re adeo caliginosa quam maxime est opus) sed Physiognomice quam sit vera atque divina modo demonstrare conatur, modo vota atque exclamata u), modo facierum icones exhibet, quarum indoles investi-

s) LAVATER l. c. Bd. 1. Fragm. 2. pag. 15. „Es ist keines Menschen, keiner Academie, keines Jahrhunderts Werk, eine Physiognomie zu schreiben.“ —

t) JOH. CASP. LAVATER Physiognomische Fragmente etc. 4 Bde. 4to. mit vielen Kupf. Lpzg. et Winterthur 1775 — 78.

u) Legitur (Bd. 3. Fragm. 1. pag. 121.): Alles liegt im menschlichen Munde, was im menschlichen Geiste liegt, gleich wie alles, was in Gott ist, sichtbar wird in Jesus Christus. — Erwartet nichts, Leser, über dies wesentlichste und bedeutsamste aller Organen — ich bin nicht fähig und nicht würdig davon zu sprechen! — Parturiunt montes. — Primum de oris summo momento loquitur, ita ut plurima eum de ore dicturum jure credas; ille vero: „Erwartet nichts“ subito exclamat, nihilque (mirabile dictu! —) revera dicit. — Dein „ich bin nicht fähig und nicht würdig davon zu sprechen“ dicit: Cur IV de Physiognomice scripsisti volumina, de ejus parte, quam tanti ipse facies, nil nisi exclamationes afferre si potes? — Si vero dicis „ich bin nicht würdig“ nemo, qui vera litteris afferrat additamenta, est indignus, tibi respondemus. —



gat, neque vero rationes reddit neque signa enumerat unde una alterave e facie legi possit animi indoles; raro tandem (quartum excipias volumen) distincte elocutas tradit observationes, licet semper eas polliceatur; denique vero plane ridiculas interdum exhibet theses *v*). —

Veteres vero scriptores in contrarium ruunt; signa scilicet enumerandi studio adeo laborant, ut theses fere innumeras, audacter conscriptas, tanquam certissimae essent, proferant, quarum nonnisi paucae cautissime sunt eligendae, cum chiromantiam, metoscopiam, aliasque hujusmodi fabulas plus minus operibus suis admisceant *w*). Prorsus vero eos errare qui cum Baptista Porta e similitudine, quam bestiae alicujus homo habet, ejus ingenium colligere sibi assumunt, quis est qui neget? — Ceterum et Lavater tabulam e Portae libro desumptam in libri sui Vol. IV. exhibet, quam videant quibus Portae tabulas inspiciendi deest occasio. —

Manet igitur difficillimum de methodo qua aptius Physiognomice coli debeat dicendi munus. — Primum quidem observationibus summa cura, diligentia atque fide institutis opus esse credimus; sicuti enim magni Hippocratis et Sydenhami effata in Semiotice pathologica ad hunc ipsum diem non valent solum, verum etiam reliquis omnibus longe sunt anteponenda, sic et sola observatione in Physiognomice (quae Semiotice dici posset animi) certa stabilienda sunt signa. — Dein haud singulas faciei partes, sed totam potius faciem examinandam esse credimus, illa vero signa quae certiora

*v*) v. c. Bd. 3. Absch. 2. Fragm. 3. Gewiss ist, dass proportionirte und wohlgereichte, schön geformte Zähne eines der sichersten, besten, entscheidensten Zeichen von Gemüthsadel und Grundgüte eines menschlichen Characters sind. (!!)

*w*) Hoc in Peuschelii libro praesertim memorandum est, cum tempore fuerit conscriptus, quo hujusmodi fabulae jamdudum fuere explosae, minus vero in iis qui saeculo scripsere vel XVI vel XVII. vid. PEUSCHEL's Abhandl. der Physiognomie, Metoscopie etc. Leipz. 1769.



singulae exhibent partes, aphoristico sermone esse exprimenda atque in ordinem redigenda. —

Jamque hujusmodi theses e Lavateri aliorumque scriptis desumtas atque in ordinem redactas addemus; liceat vero nobis ipsa scriptorum transscribere verba, cum ipsa haec verba adduci necessarium, eorum vero versio latina adjecta superflua nobis videatur. —

#### SIGNA E SINGULIS FACIEI PARTIBUS.

##### I. *F r o n s.*

1. An Göttern und Göttinnen machen Stirn und Nase beinah eine gerade Linie. Die Köpfe berühmter Frauen auf griechischen Münzen haben den gleichen Profil, wo es gleichwohl nicht willkührlich war nach idealischen Begriffen zu arbeiten; oder man könnte muthmassen, dass diese Bildung bei den alten Griechen eben so eigen gewesen sey als bei den Calmucken die flache Nase, bei den Sinesen die kleinen Augen sind. Die grossen Augen der griechischen Köpfe auf Steinen und Münzen könnten diese Muthmassung unterstützen (Winkelman).

2. Je länger die Stirn, desto vielfassender und kraftloser.

3. Je gedrängter, kürzer, fester die Stirn, desto gedrängter, unlustiger, fester der Character des Menschen.

4. Je bogenlienigter und eckenloser die Umrisse, desto zarter und weicher, je gerader, desto fester und härter der Character.

5. Vollkommene Perpendicularität vom Haar bis zu den Augenbraunen ist — Verstandlosigkeit.

6. Vorhängende imbezil, unreif, dumm, schwach.

7. Rückwärtsliegende überhaupt mehr Imagination, Witz, Reinheit.



8. Stirnen, oben rund und vorstehend, unten gerade, im ganzen perpendiculair, sind sehr verständig, lebhaft, empfindlich, sehr heftig und — eiskalt. —

9. Bogigte Stirnen scheinen weiblicher zu seyn (vide §. 4.).

10. Ich wollte beinah als Axiom setzen, alle Schroffheit als solche verhält sich zur Gebogenheit als solcher, wie Kraft und Schwäche. —

11. Noch keinen Menschen mit scharfhervordringenden Augenknochen habe ich gesehn, der nicht zu feinen Verstandes-Uebungen und Entwürfen der Klugheit grosse Anlagen gehabt hätte. —

12. Stirnen mit knotigen Protuberanzen zeigen immer viele lebendige feste harte drückende feurige heftige Wirksamkeit und Starrsinn an.

13. Augenknochen mit bestimmten merklichen leicht nachzuzeichnenden, festen Bogen habe ich an keinen als edlen grossen Menschen gesehen, alle antike Ideale haben diesen Bogen.

14. Gevierte Stirnen, wohl verstanden, die noch beträchtliche Seitenwände haben — und feste Augenknochen — sind die klügsten und zuverlässigsten Charactere (confer §. 23. 27. 30. 33.).

15. Perpendiculaire Falten der Stirn zeigen Anstrengungen und Kraft, wenn sie der Stirn natürlich sind, horizontale und in der Mitte ab und aufwärts gebrochene Falten — überhaupt — Nachlass und Kraftlosigkeit.

16. Die venam frontalem, oder das bläulichte Y mitten auf einer offenen, runzellosen, wohl gewölbten Stirn habe ich nie als an Menschen von sonderbaren Talenten und feurig edlem Character gefunden. —

17. Mit kurzen, runzlichten, knotigen, irregulären, auf der einen Seite eingedrückten, eingekerb-



ten Stirnen, die sich immer anders falten, mache keine Freundschaft *x*) (confer §. 32. et 34.).

18. Hohe, perpendiculaire Stirne, in der Mitte eingebogen, ist bei einem Kinde unerträglich und bedeutet Hartnäckigkeit, Unbiegsamkeit, Eigensinn, Unerbittlichkeit (Lavater Bd. I. Fr. 9. Zugabe 10. tab. 11).

19. Concave Stirn — hiervon kann ich noch nichts sagen, nur soviel, alle seltenen Stirnen deuten seltene Charactere (Bd. 2. Fragm. 9. pag. 100 ).

20. Perpendiculaire Stirn, steifen Muth und Sinn. Bd. II. Fragm. 37. pag. 271).

21. Kurze zurückgehende Stirn zeigt Imaginationskraft und Festigkeit (Bd. III. Abschn. 7. Fragm. 7. pag. 182).

22. Von vorn her liesse es sich bestimmen, dass es schlechterdings keinen Dichter geben kann, der eine Stirn so | oder so ( hat — (Bd. III. Abschn. 9. Fr. 1. pag. 206).

23. Stirn, schmale, bezeichnet unlernhaftig, runde Zorn, viereckige grosse Weisheit und Keckheit *y*).

24. Celui, du quel le front est petit de toutes parties, signifie un homme simple, prompt à courrouces, cupide de choses belles et curieux *z*).

25. Le front estroit denote un homme indocile, sale, goulü, et gourmand.

26. Le front petit est signe d'être effeminé.

27. Le front quarré de modérée grandeur, accordant et convenant au corps et à la face est signe de grande vertu, sagesse et grand coeur et courage *a*) (confer §. 14. 23. 30. 33).

28. Frons quibus rotunda, iracundi — (confer §. 23).

*x*) §. 2 — 17. LAVATER l. c. Bd. 4. Abschn. 4. Fragm. 1. pag. 227. et seq.

*y*) CHIROMANTIA. Frankfurt bei Chr. Egen's Erben. MDCCIV.

*z*) PALAIS DE FORTUNE. Lyon 1672.

*a*) §. 25 — 27. PHYSIOGNOMIE NATURELLE. Lyon 1549.



29. Frons quibus parva et angusta, stolidi, indociles, inquinati *b*).

30. Frons quibus est quadrata, moderatae magnitudinis, consona capiti, tales virtuosos, sapientes, magnanimi (conf. §. 14. 23. 27. 33) *c*).

31. Frons in longum rugosa, praesertim in radice nasi, arguit cogitationes. —

32. Frons, quasi cacumen quoddam habens et fossulas quasdam callidi et perfidi indicium (conf. §. 17 et 34).

33. Figura quadrata frontis, signum est praestantis ingenii ac iudicii (conf. §. 14. 23. 27. 30).

34. Frons inaequalis, quae scilicet fossulas atque monticulos habet, argumentum praebet hominis impostoris et fraudulentis *d*) (conf. §. 17. 32).

35. Nun seynd ettliche Styrnen breyt, ettlich rond unnd schybelicht. Weliche Styrn erhebt ist mitt einer röndy, ist löblich, vorab so sye sich dem haubt gemässz und wohl anzeucht. Wo aber soliche ronde Styrn hohe Bühel hatt nebent an den beiden Schläffen bey den Oren, und seynd soliche Bühel im Har, des gibt für ein fürtreffliche synnryhlichkeit, begird der Ehren, vil eigens rums und ein hoch gemüt — *e*).

36. Und so die Styrn verrunzelt, und in mitten als gebogen zusammengezogen, bedeütt wol zwe herrlicher tugent des menscheng, als grosszmütigkeit und ein scharpffe Synnryhlichkeit. Hat aber darzu ein starke neygung zur grymmigkeit. Wenn die Styrn des menscheng ist vast grossz, rond und onhärig, das zeigt an einen künen und darbey lygenhaftigen menscheng. Ist

*b*) §. 28 — 30. GUILIELMUS GRATAROLUS de praedictione etc.

*c*) ARISTOTELES. Lib. de Physiognomia.

*d*) §. 31 — 34. CLARAMONTIUS de conjectandis etc. Helmstad. 1665.

*e*) §. 35 et 36. JOANNIS ab INDAGINE Buch der Physiognomey. Cap. 1. pag. XXX.



die Styrn lang, mit eim langen antlit und eim kleinen kynn, so ist der mensch ein grymmiger tyrann. —

## II. *O c u l u s.*

1. *Adspectuum plurimae sunt species: —*

III. *Ex recto adpectu et obliquo. — Adpectus obliquus ex cupidate nascitur, cum vel pudore impeditur vel pudorem praetendit. — Femellae hoc aspectu amatores plerumque irretiunt. —*

2. V. *Ex humiditate et siccitate aspectus. Anacreon humidum vultum Veneri tribuit — f).*

3. Damit wir auf die Practic unseres Fürnehmens kommen, und solche Zeichen sammt ihrer Bedeutung eines Theils erzählen; ist zu merken, dafs die schwarzen Augen gemeiniglich gesunde Augen anzeigen, ein starkes Gemüth, nicht wankelmüthig, nicht furchtsam, sondern beherzt, wahrhaft und ehrenhaft. — Graue Augen zeigen gemeiniglich an einen falschen Menschen, unstätt, wankelmüthig. Blöde Augen aber gute Rathschläge, listig und tückisch mit seinen Thaten. Ein schlechtes oder ein falsches Gesicht, das auf beiden Seiten, oder unter sich und über sich sehn kann, zeigt gewislich einen falschen listigen Menschen an, der selbst nicht bald zu betrügen ist, mißtrauisch, und ist ihm selbst auch nicht allemal zu trauen, flieht harte und viele Arbeit wo er kann, nähret sich gern mit Müßigang und Spielerey, Wucherey, Räubung und dergleichen. Kleine Augen, oder die tief im Haupte stehn, kühn, streitbar und unverzagt, tückisch und geschwind mit bösen Thaten, kann viel leiden etc. — Augen, die schnell hin und wieder schiessen, ein Buhlherz, Fürsichtigkeit, behende Rathschläge. Augen, die stets unter sich sehn, zeigen einen schaamhaften züchtigen

f) *SCIPIONIS CLARAMONTII Semiotice moralis, cura Conringii. Lugd. Batavor. 1704. 8. Lib. IV. Cap. IX.*



Menschen an. — Schwimmende Augen, die sich nicht bald bewegen, zeigen einen Helden an, grosser Thaten, keck, freudig, und der von seinen Feinden sehr gefürchtet wird — g).

4. (Von einem Cupido nach Mengs). Rein jugendlich, ohne Plan und Tiefsinn sich ganz sinnlich emporwälzend nach Sinnlichkeit (Lavater Bd. III. Abschn. 5. Fr. 7. p. 129.).

5. Scharfe Augen, fest gezeichnete Umrisse der Augen, die auch in Stein oder Gips ohne Farbe, ohne Feuer, keck, offen, kühn, scheinen würden — sind grosse, hellleuchtende, lichtvolle Augen, der erhabenen Künstler (Lavater Bd. III. Abschn. 7. Fragm. 1. pag. 168.).

6. Ferner noch ein Wort, das nicht so unsicher ausgesprochen werden darf — der Blick des blossen Malers ist gewiss überhaupt immer ruhiger, fester, durchtreffender als der irrende, schwebende des Musikers (Lavater Bd. III. Abschn. 8. Fr. 1. pag. 196.).

7. Blöde Augen zeigen überhaupt mehr von Schwäche, Weiblichkeit und Weichheit, als die braunen und schwarzen. Woher es komme, dass man in China und den philippischen Inseln sehr helle blaue Augen, und niemals als bei den Europäern, oder bei Leuten, die in diesen Gegenden von Europäischen Eltern geboren sind, gesehen habe, — ist untersuchenswerth — um so mehr, da kein weichlicheres, wollüstigeres, friedsameres, fauleres Volk ist, als die Chinesen.

8. Cholerische Menschen haben allerlei Arten von Augen, doch mehr braune und grünliche als blaue. Grünliche Augen sind beinahe ein entscheidendes Zeichen von Heftigkeit, Feuer und Muth. —

g) THEOPHRASTI BOMBASTI PARACELSI ab HOHENHEIM Opera. Strasburg 1616. Folio. De natura rerum Lib. IX. pag. 912.



9. Augen, die, wenn sie offen und nicht zusammengedrückt sind, lange, scharfe, spitzige Winkel gegen die Nase haben, habe ich fast nie, als bei sehr verständigen oder sehr feinen Menschen gefunden. —

10. Ich habe noch kein Auge, dessen Augenlid horizontal auf dem Augapfel sich zeichnete, und halb den Stern durchschnitt, gesehen, — als an sehr feinen, sehr geschickten, sehr listigen Menschen, wohl verstanden, an sehr vielen redlichen auch, die aber sehr feinen Verstand hatten, und viel Anständigkeit *h*).

### III. *S u p e r c i l i a*.

1. Ders augbrawen weissz seind, urteylen wir einen weybischen mann der baldgläubig ist unnd nit am witzigsten.

2. Unnd so die augenbrawen zusammen stosszen, das ist ganz ein bösz zeychen; dann sye angeben ein türkische Art und Menschenkäufer, und der genygt ist zu der schwarzen Kunst, der teuffel beschwerung, des habe ich oft war genommen in ettlychen vil hexen so man verbrennet *i*).

3. Il y a deux sortes d'élevation des sourcils; une où le sourcil s'élève par son milieu et cette elevation exprime des mouvemens agréables.

4. Lorsque le sourcil s'élève par son milieu, la bouche s'élève par les cotés, et à la tristesse elle s'élève par le milieu.

5. Lorsque le sourcil s'abaisse par le milieu, ce mouvement marque une douleur corporelle, et la bouche s'abaisse par les cotés. —

6. Dans le ris toutes les parties se suivent. Car les sourcils, qui s'abaissent vers le milieu, font que le

*h*) §. 7—10. LAVATER Bd. 4. Abschn. 4. Fragm. 3. p. 248. et seq.

*i*) §. 1—2. JOANNES ab INDAGINE Buch der Physiognomey. cap. 2.



nez, la bouche, et les yeux suivent le même mouvement — *k*).

7. Künstleraugen mit zurückgeschobenem obern Augenlied arbeiten gemeiniglich künstlich im detail, mit Augenliedern, die etwas schmachtend über den Augapfel herabsinken, tingiren alle ihre Werke mit Liebe und Geist — (Lavater Bd. III. Abschn. 7. Fr. 1. pag. 168.).

8. Die hohe Augenbraune schwächt den Ausdruck des Verstandes. — (confer §. 16.) (Lavater Bd. III. Abschn. 6. Fr. 10. pag. 154.).

9. Einfach bogigte Augenbraunen sind jungfräulicher Charactere.

10. Geradlinigte, horizontale, männliche.

11. Zusammengesetzte aus horizontalen und bogigten, männlicher Verstand und jungfräuliche Güte. —

12. Wildverworrene sind immer ein Zeichen von wildem, oder wenn die Haare zart sind, von sanftem Feuer. —

13. Gedrängte, feste, wo die Haare parallel laufen, — und wie beschnitten sind — sind wohl eines der entscheidensten Zeichen eines festen, männlichen, reifen Verstandes, tief sehender Klugheit, und eines treuen zuverlässigen Sinnes. —

14. Zusammenlaufende Augenbraunen — die die Araber so schön finden, die die alten Physiognomisten für ein Zeichen eines heimtückischen Characters hielten — kann ich weder schön, noch für heimtückisches Wesen characteristisch finden. Man sieht sie an den redlichsten, offensten, lebenswürdigsten Gesichtern. Wahrlich, sie geben einem Gesichte ein etwas finsternes Ansehen, und von irgend einer Trübe des Geistes oder Herzens mögen sie wohl Zeuge seyn (confer §. 2.).

*k*) §. 3—6. LE BRUN Abregé d'une conference sur la Physiognomie. Livre des Passions.



15. Gesenkte Augenbraunen, sagt Winkelmann, geben dem Kopf des Antinous etwas herbes und melancholisches.

16. Ich habe noch keinen tiefen Denker, auch nicht einmal einen sehr festen oder klugen Mann mit schwachen hohen Augenbraunen gesehn, die die Stirn gleichsam in zwei Theile theilten — (conf. §. 8.).

17. Schwache Augenbraunen sind immer ein Zeichen von Phlegma und Schwäche. Nicht dass nicht cholerische und kraftvolle Menschen schwache Augenbraunen haben können. — Diese Schwäche der Augenbraunen ist immer Ausgabe von der Kraft und vom Feuer *l)*.

#### IV. *N a s u s.*

1. Von der Naszen ist ein gemeyn geübtes sprichwort, dassz die menschen, so ein gebogen krummen naszen haben, gemeinjnlich spöttig seind und selten yemant ungespeyt lassen fürgen.

2, Desszgleychen bei der farb der naszen ist auch ein urkundt zu fassen. Wann weliches Nasz dülpfisch und rot ist, oder mit ettlychen roten aderlein oder punkten durchzogen, das ist ein herrlicher seuffer, ein dürstiger voller Mensch, einer hitzigen Leberen, uff unkeuscheit geartet und der weisszen malatzey geneigt *m)*. —

3. Ich glaube bemerkt zu haben, dass die Stumpfnasen leichten sinnlichen Eindruck, Sorglosigkeit, und durch entschiedene Grade mit andern Nebenbestimmungen auch Stumpfheit und Dummheit bezeichnen. (Lavater Bd. 2. Fr. 2. pag. 129 et 130.).

4. Unsterblich sind die Werke aller Künstler, deren Nasenrücken von der Wurzel an bis zum Knopf pa-

*l)* §. 9 — 17. LAVATER Bd. 4. Abschn. 4. Fragm. 4. pag. 254.

*m)* §. 1 et 2. JOANNES ab INDAGINE l. c. cap. 4.



rallel und von merklicher Breite ist (Lavater Bd. 3. Abschn. 7. Fr. 1. pag. 168.).

5. Die aufwärts vorspringende, leichte, zart beschnittene Nase, offenbar des feinfühlenden, weit riechenden, sanft an sich haltenden, treuen, im Leiden gestärkten (Lav. Bd. 3. Abschn. 9. Fr. 4. pag. 213.).

6. Ich finde tausend schöne Augen gegen eine einzige schöne Nase, und wo ich sie fand, immer vortreffliche, immer ganz ausserordentliche Charactere. *Non cuique datum est habere nasum.*

7. So eine (schöne) Nase ist mehr werth als ein Königreich. —

8. Oben bei der Wurzel vorgebogene Nasen sind vortrefflich zum Gebieten, Herrschen, Wirken, Durchsetzen, Zerstören. —

9. Ich habe die reinsten, verständigsten, edelsten Geschöpfe mit kleinen Nasen von hohlem Profil gesehen, aber diese ihre Vortrefflichkeit bestand mehr im Leiden und Hören, Lernen, Empfangen, Geniessen feiner geistiger Wirkungen (wenn nämlich ihr übriger Bau sein Organ ist).

10. Geradlinigte Nasen möchte ich den Schlussstein zwischen den beiden andern nennen; sie wirken und leiden mit Kraft und Seele. —

11. Ich habe noch nie eine Nase mit einem breiten Rücken gesehen, er mochte nun gebogen oder gerade sein, als an ganz ausserordentlichen Menschen. — Man kann auch zehntausend lebende Gesichter und tausend Portraite merkwürdiger Menschen durchgehen, ehe man eine einzige solche findet. — Mehr oder weniger solche Nasen hatten z. B. Raynal, Faustus, Socinus, Swift, Caesar Borghia, Clepzecker, Anton Pagi, Joh. Carl von Enkenberg (ein Mann von Simsonscher Stärke), Paul Sarpi, Petr. Medicis, Francesco Caracci, Cassini, Lucas von Leyden, Titian. —



12. Kleine Nasenlöcher, beinah' ein sicheres Zeichen ununternehmender Furchtsamkeit. —

13. Sichtbar athmende, offene Nasenflügel, ein sicheres Zeichen feiner Empfindung, die leicht in Sinnlichkeit und Wollust ausarten kann *n*).

V. *L a b i a*.

1. Die Fröhlichkeit drängt die Mitte des Mundes ab und beide Enden auf. Die Traurigkeit zieht die Mitte hinauf und drückt die Enden hinab (Le Brun apud Lavater Bd. 2. Abschn. 2. Fr. 16. pag. 185.).

2. Die Oberlippe, so man sie aufwirft, bedeutet Frechheit und Unverschämtheit, auch Drohung. Die vorgerückte Unterlippe Ruhmredigkeit und Dummheit.

3. Die platt anliegende Oberlippe verkündet Blödigkeit, die ähnliche Unterlippe Bedacht im Reden (Th. apud Lavater Bd. 4. Abschn. 3. Fr. 5. pag. 188.).

4. Je kleinere beschnittene Lippen, desto netter, desto fester, je grösser und geschweifter, desto kraft- und saftreicher ihre Werke — (Lavater Bd. 3. Abschn. 7. Fr. 1. pag. 168.).

5. Wie die Lippen, so der Character; feste Lippen, fester Character; weiche und schnell bewegliche Lippen, schnell beweglicher Character.

6. Ausgezeichnete bestimmte, grosse, wohl proportionirte Lippen, aus denen die sich sanft und auf beiden Seiten gleich schlängelnde Mittellinie leicht herauszuheben ist, — sind nie an schlechten gemeinen, niedrigen Menschen zu finden, wohl an wollüstigen (confer. §. 8. 13.), aber nicht an falschen, kriechenden, boshaften Characteren. —

7. Verbissener, lippenloser Mund, der bloss einer Linie gleicht, — sicheres Zeichen von Kälte, Fleiss,

*n*) §. 6 — 13. Lavater Bd. 4. Abschn. 4. Fragm. 5. pag. 257 et seq.



Ordnungsliebe, Genauigkeit, Reinlichkeit, und wenn er an beiden Enden aufwärts sich zieht, von Affectation, Praetension, Eitelkeit. —

8. Sehr fleischige Lippen haben immer mit Sinnlichkeit, Trägheit und Prasserey zu kämpfen (confer §. 6 et 13.).

9. Sanft überhängende Oberlippen sind im Allgemeinen Zeichen von Güte, doch giebt's auch unzählige Gute mit vorstehenden Unterlippen. —

10. Beschnittene, scharf gezeichnete, mit Aengstlichkeit und Geiz. Ruhig und ohne Anstrengung, bestimmt gezeichnete Lippen sind sicheres Zeichen von Ueberlegung, Klugheit, Festigkeit. —

11. In der Mitte sich höhlende Unterlippe, — launiger Character. — Man bemerke nur den Moment, wo einem launevollen Menschen ein Einfall auf der Lippe schwebt. Die Lippe wird sich in der Mitte ein wenig herablassen und höhlen. —

12. Ein verschlossener Mund, aber nicht zugespitzter affectirter, zeigt immer Muth und Festigkeit des Characters an, und in Fällen, wo die Herzhaftigkeit unumgänglich ist, sieht man auch die gewöhnlich offenen Mäuler sich schliessen o).

13. Das ist aber auch erfahren, dassz die menschen so dünne lefftzen haben, gemeynklich vieler Wort geschwätzig und darbei wohl beredt seind; fürsichtig, weissz, scharfsynnig und geschwynder anschleg. Härwider die übergrossen lefftzen haben, und denen der underlefftz abwertz hangt, also dass ynen die zen härfür blecken, die seynd von natur närrisch, störrig, ungersam, unreyn, unkeusch p) (confer §. 6 et 8.).

o) §. 5 — 12. LAVATER Bd. 4. Abschn. 4. Fragm. 6. pag. 260 et seq.

p) JOANNES AB INDAGINE l. c. Cap. V. Ceterum facile intelligitur labium superius tumidum libidinosum indicare, cum scrofulosam indicet diathesin, quam saepissime libido comitatur. —



VI. *D e n t e s.*

1. Gewiss ist, dass proportionirte und wohlgeordnete, schön geformte Zähne eins der sichersten, besten, entscheidensten Zeichen von Gemüthsadel und Grundgüte eines menschlichen Characters sind (Lavater. Bd. 3. Abschn. 2. Fr. 3.) confer §. 7.

2. Kleine kurze Zähne, die von den alten Physiognomisten gemeinlich für ein Zeichen der Schwäche gehalten wurden, fand ich bey ausgewachsenen Personen von ausnehmender Stärke, — aber dann werden's selten ganz reine weisse Zähne seyn. .

3. Lange Zähne sind ein sicheres Zeichen von Schwäche und Zaghaftigkeit. —

4. Weisse, reinliche, wohlgeordnete Zähne, die uns bey dem Oeffnen des Mundes gleich entgegen kommen, doch nicht stark hervorstehen, nicht gleich vollzählig gesehen werden — ich habe sie bei Erwachsenen nie anders als bei guten, feinen, reinlichen, liebreichen, treuen Menschen gefunden; — aber sehr oft auch bei denselben Characteren unreinliche, unebene, hässliche Zähne. —

5. Wo viel Zahnfleisch an der obern Reihe von Zähnen beim ersten Oeffnen der Lippen sichtbar wird, ist gemeinlich viel Kälte und Phlegma *q*).

6. Stond dann die zeen gar ongeschickter ordnung von einander, das ist ein zeychen eines schalkhaften menschen. —

7. Des Gemüts halben, anders dann erst gesagt, zu erkennen den menschen usz gestalt der zeen, ist nit wol kundtlich noch erfaren *r*).

VII. *A u r e s.*

1. Man sollte glauben, der Character des bildenden Künstlers sollte in seinem Hauptsinn, dem Auge,

*q*) §. 2 — 5. LAVATER Bd. 4. Fr. 7. pag. 262.

*r*) §. 6 et 7. JOANNES AB INDAGINE l. c. Cap. VI.



und der physiognomische Character des Tonkünstlers im Ohre seyn. Die Ohren der Virtuosen hab' ich noch nicht zu untersuchen Gelegenheit gehabt, doch zwei unter drei waren obenher sehr dünn, und gleichsam ohne Rand (Lav. Bd. 3. Abschn. 8. Fr. 1. pag. 196.).

### VIII. *Mentum.*

1. Im aufwärtsgehenden Kinn vom Halse her, Adel und Stolz — (Lavater Bd. 3. Abschn. 9. Fr. 6. pag. 218.).

2. Spitziges Kinn ist viel öfter Zeichen von heimtückischer List als zurückgehendes. — Zurückgehendes ist selten planvoll und unternehmend (Lavater Bd. 4. Abschn. 3. Fr. 6. pag. 188.).

3. Scharfe Einschnitte mitten am Kinn habe ich nirgends als bei kalten verständigen Menschen gesehn — wofern nichts widersprechendes im Gesicht war. —

4. Ein spitzes Kinn wird allgemein für ein Zeichen feiner List gehalten, doch kenne ich höchst redliche Seelen mit spitzem Kinne, ihre List ist List der feinsten dramatischen Güte. —

5. Ein weiches, fettes, doppeltes Kinn, ist größten Theils ein Zeichen des Wohllebens. —

6. Eckiges Kinn ist selten an andern als klugen, wohl anstelligen, festen Menschen.

7. Plattes Kinn — Kälte, Trockenheit.

8. Kleines Kinn Furchtsamkeit, rundes mit einem Grübchen, — Güte. —

9. Das hervorstehende runde Kinn! — sitzt da nicht offenbar Kraft und Muth eines Helden s)?

### IX. *Cervix et Collum.*

1. Der untersetzte kurze dicke Nacken ist nach dem allgemeinen, bei allen Nationen gleichem Urtheil, Ausdruck des unbeweglichen Sinnes (Lavater Bd. 2. Fr. 8. pag. 68.).

\*) §. 3—9. LAVATER Bd. 4. Abschn. 4. Fr. 8. pag. 263 et seq.



2. Der schnellste hat den schlanksten Hals (Lavater Bd. 2. Fr. 10. pag. 133.).

*Scriptores physiognomici.*

1. ARISTOTELIS Opera. — Physiognomicon liber. graece et latine. Lutet. Parisior. 1619. folio.

2. GRATAROLUS De praedictione morum naturaliumque hominum facili, tum ex inspectione vultus, aliarumque corporis partium, tum aliis signis. Basileae 1554. Tiguri 1555.

3. CHR. SCHALITZ Von Aberglauben Vanitaeten und Täuscherey gereinigte Chiromantia und Physiognomia. —

4. HELVETII Physiognomia medicinalis.

5. die kunst der Chiromantzey usz besehung der hend, Physiognomey usz anblick des menschens etc. etc. zusammen verordnet und verteutscht durch den hochgelernten vnd weytberümpften gemelter Künsten herren: JOANNEM INDAGINE, Pfarrherrn zu Steynheim und Dechant zu Sct Leonhart in Frankfort etc. etc. getruckt zu Straszburg durch Joannem Schott. anno MDXXIII. folio.

6. JOANN. DE INDAGINE Introductiones apotelesmaticae elegantes in Chiromanciam, Physiognomiam etc. Lugd. Batav. 1556. 8. Argentorati 1534 et 1541. fol. ibidem 1622 et 1630. 8.

7. PHYSIOGNOMIE NATURELLE. Lyon 1549.

8. JOANN. BAPT. PORTAE De humana Physiognomia Libri IV. Vic. Aequens. 1586. fol. Frcforti 1592. fol. ibidem 1618. 8. ibidem 1621. 8. Neapoli 1602. fol.

9. CHIROMANCIA. Frankfort bei Egens Erben 1564.

10. SCIPIONIS CLARAMONTII De conjectandis hominum moribus et latitantibus animi affectibus libri X. Helmstadii 1665.



11. LE BRUN Abregé d'une conference sur la Physiognomie.

12. PALAIS DE FORTUNE. Lyon 1672.

13. SCIP. CLARAMONTII Semiotice moralis. cura Conringii. Lugd. Batav. 1704.

14. PEUSCHEL's Abhandlung der Physiognomie, Metoscopie etc. Leipzig 1769.

15. LAVATER Physiognomische Fragmente. 4 Bde. mit vielen Kupfern. Leipzig und Winterthur 1775 — 1778. 4to.

Praeterea scriptores nonnullos, quorum opera non in promptu habuimus, enumerat James Parsons in tractatu „human Physiognomy explained“ (in Philosophical Transactions. Vol. XLIV. Part. 1. for the year 1746. the supplement) post praefationem, —

### C A P U T III.

#### *De faciei habitu in corpore sano. —*

Difficillimus sane faciei habitus in corpore sano est depictu, unde nobis, tale opus aggredientibus (alii quod vitavere) lectorum indulgentiam, si tanto non pares simus operi, haud defuturam esse speramus.

Etsi faciei habitum esse, omnibus qui bona gaudent valetudine, communem, negari nequeat, cogitandum simul admodum varium huncce esse habitum pro iis quas modo exposuimus varietatibus faciei, tum nationibus tum singulis hominibus propriis; — omissis vero omittendis huncce in sanis faciei habitum esse eundem quis non credat? — Quem igitur faciei habitum depingere jam conabimur.

Ut vero faciem sanam depingere possimus, modos examinare nos oportet quibus morbi eam mutare possunt, his enim inventis faciem depingere nobis poterimus nullam harum mutationum perpessam, ideoque sanam. —



Has vero partium mollium (ossium enim mutationes plane hic sunt omittendae) mutationes vario modo perfici posse credimus. —

1. Musculi scilicet et relaxari possunt et contrahi.
2. Adeps absumi.
3. Tumores oriri.
4. Color mutari.
5. Cutis varium in modum affici.
6. Oculorum splendor vel augeri vel diminui.

### 1. *De musculis.*

Musculi prae ceteris habitum suum faciei praebent, labia enim et ad risum et ad contemptum contrahunt, supercilia in irascentibus et suspiciosis, frontem in cogitantibus corrugant. Quaeritur igitur quomodo praeter animi emotiones, quae e morbo interdum oriuntur vel ad illum accedunt, morbi ipsi musculos afficere valeant. —

Primum quidem plurimi morbi turgorem vitalem diminuunt, animum deprimunt tristitiamque inducunt vel maiorem vel minorem, ideoque huicce animi statui congruam musculorum efficiunt contractionem vel relaxationem, ita ut tristior in morbis plerumque appareat facies; quibus vero in morbis hoc non fit, animi etiam deest tristitia, in inflammationibus v. c., in quibus delirant aegroti admodumque sunt laeti. —

Dein nervos debilitat morbus atque sensibiliores eos reddit (in mulieribus praesertim), unde summa oritur musculorum sensibilitas, ita ut vel levissimam ob causam contrahantur vel ipsas patiantur convulsiones; cuiusmodi affectio crebrior saltem in mulieribus, tamen et in viris occurrit, ita ut fleturi interdum videantur, quorum immotus summam animus fert calamitatem. —

Praeterea nervos musculosque morbi saepe relaxant vel et torpore afficiunt; ita ut omnis contractio (ideoque animi expressio per faciei motum) vel desinat, vel



debilior fiat, atque ille efficiatur faciei habitus, qui animi dejectionem (Stumpfsinn, Gleichgültigkeit) prodere solet.

Morbi tandem rigidiores exsiccando musculos interdum reddunt, unde sibi proprium facies assumit habitum, tamquam summa quidem contentione aeger in quietem faciei musculos deprimeret, quae quies, e musculorum rigiditate orta, summa contentione viriumque nisu (licet spontanea sit) adducta plerumque videtur. Ceterum coactam („ein gezwungenes Gesicht“) hancce faciem dicere velimus.

## 2. *De Adipe.*

Magna adipis vi faciem esse instructam anatome edocet; in mulieribus praesertim quae amoeniore gaudent forma, cum omne fere corpus, maxime vero facies, curvatis definiatur lineis, ita ut acutior quodammodo et durior in viro, placidior, suavior, formosior in puella faciei sit forma. — Adeps vero morbo si fuerit absumtus (quod saepius fit, et brevissimo immo temporis spatio), collabitur facies atque macescit. Cum vero haec macies curvatam potissimum absumat formam, acutiorem statim faciem reddit, ita ut nasus fiat acutus, arcus zygomatici prominentes, genae collapsae etc. omnisque musculorum motus grato plus appareat; quod adeps collecta prohibet. —

## 3. *De Tumore.*

Ne vero „tum tumores (hydropicos v. c.) qui aequae adeps curvatas efficiunt lineas, formosiore adhuc faciem reddere oporteret“ quis mihi dicat, memorandum est facillime tumorem dignosci et cuivis displicere, accedit ingratum fere semper colorem comitari tumorem. —



4. *De Colore.*

Quam maxime colorem mutari in morbis notissimum. — In inflammationibus rubet facies, pallida apparet atque exsanguis in cachexia, flava in ictero, grisea, livida, nigrescens in summa cachexia atque postremo virium collapsu. — Omnes vero hasce coloris mutationes abnormes esse facillime dignoscimus, licet normalem verbis definire colorem haud possimus, saepissime enim in homine, sano ceterum, faciem vel rubicundam vel pallidam esse primo intuitu observamus; atque tamquam aegrotaret hominis vultum esse dicimus.

5. *De Cute.*

Cutis vel praeter solitum arida et tensa, vel laxa et flaccida fieri potest, quod facile dignoscitur. Alia vero praeterea cutis interdum est conditio, descriptu difficilius; eam dicimus quae pergamina vel membranacea vulgo vocatur, cum chartae pergamenae aliquantum sit similis, arida scilicet, tensa, glabra, atque lutei vel subgrisei coloris. Ceterum in vetulis, sanis ceterum, imprimis hanc affectionem observari credimus. —

6. *De oculis.*

Oculi denique vel plus vel minus solito in morbis splendent (haud enim de lachrymis, de lippitudine, aliisque propriis oculorum morbis nobis est agendum); unde vel laetior vel tristior apparet aegrotus. —

Dilatatur praeterea vel contrahitur in morbis pupilla, vel tandem immobilis redditur, ita ut fixis quod ajunt oculis rem intueatur aegrotus. Vel immotus tandem est ipse oculi bulbus; vel huc illuc convulsionibus distrahitur, ita ut dirus inde oriatur aspectus torvus t).

t) De oculorum habitu in morbis qui plura legere cupiant, adeant LOEBENSTEIN LOEBEL (Semiologie des Auges), qui fusius de hac re disseruit. —

---



Cum igitur quae morbis effici nobis videntur mutationes breviter enarraverimus, facies, qualis erit in corpore sano, depingenda nobis venit; haec vero facies sana, ea, ut supra diximus, quae nullam e modo dictis perpessa est mutationem. —

Musculi igitur quieti erunt, nulla quae insolita nobis videatur contractio vel relaxatio, iis exceptis mutationibus quae animi emotionibus fuere adductae, superbia v. c. et quae naturales homini sunt. Nulla praeterea in facie tristitia, nisi vel causa praecesserit externa, vel tristis semper homo fuerit, in facie apparebit; nulla animi dejectio, nulla mobilitas insolita, nulla inquietudo, nulla anxietas. —

Adipis tantum in facie erit, quantum ad placidissimam (quam pro sua structura potest adipisci) requiritur formam. Si quis vero nobis objiciat hominem in summo adipis defectu sanum esse posse, huncce ipsum adipis defectum morbum esse respondere possumus, cum plurimos homines, licet nullam percipiant aegritudinem, aliquo morbo laborare quisque noverit, finesque certi inter sanitatem et morbum hactenus nondum fuerint instituti. —

Tumor in facie prorsus sana non apparebit, ubi enim vel levissimus apparuerit, morbum prodit, licet levissimum, quem ipse aegrotus nullo persentiat modo.

Eadem coloris est ratio, multi enim homines, etsi plane sanos seipsos credant, talem faciei exhibent colorem, ut solito magis vel rubram vel pallidam vel lividam esse faciem primo intuitu quisque percipiat. —

Cutis sit mollis, neque nimis sicca, neque laxa et flaccida. Oculi denique neque praeter solitum splendeant, neque tristes sint, neque caliginosi, obfuscati, pulverulenti, levisve obducti, neque defixi in aliquam rem, neque tandem convulsionibus in torvum distracti intuitum. —



Notandum vero est animi affectibus vel indole nonnullas in facie effici posse mutationes, quae talem esse faciem, qualem modo depinximus non sinant, quae vero mutationes animi conditioni quae eas induxit respondent. Si vero ab animo non proficiscantur, hae mutationes, vel ab illo originem ducere plane nequeant, (leucophlegmatici v. c. palpebrarum tumores, saepissime occurrentes) tum vel morbosae sunt, vel aliis causis elucentibus adductae; aetate v. c. quae in vetulis pergaminae chartae similem reddit cutem faciei atque colli; vitae genere, quod in rusticis fusco fere faciem obducit colore atque rigidissimam reddit cutem. —



## P A R S II.

*De facie in morbis.*

„Desideratur itaque historia diagnostica prognostica etc. affectionum et qualitatum mutatarum, cutis, oculorum, et aliorum sensuum in quolibet morbo.“ —

Baglivi. Prax. med. L. II. Cap. VII. §. 1.

Subtilissimam saltem semiotices aggredimur partem de semiotice faciei scripturi, neque ex proprio penu hujusmodi proposito satisfacere nos posse nobis arrogamus, sed e scriptis clarissimorum omnis aevi medicorum observationes diligenter congegimus. Habes igitur, lector doctissime, praecellentissimas de hac Semiotices parte observationes, quas hucusque Medicina paruit, collectas, non sine aliquo nostro labore, quem ut aequi bonique consulas enixe rogamus. —

Omnem vero de faciei habitu in morbis disquisitionem in duo dividere capita nobis placet, quorum in altero generalia exhibere, in altero vero signa enumerare quae in singulis morbis praebet facies, nobis est propositum. —

## C A P U T I.

*Generalia.*

Plurimis in morbis admodum, vel immo prae ceteris partibus, facies mutatur *a)* ita ut nonnulli e facie

*a)* PROSP. ALPINUS de praesagienda vita et morte aegrotantium. Venetiis apud Aldum. 1735. 4to. lib. V. Cap. 1. pag. 193.



praesertim dignosci possint morbi, periculum vitae vero in morbis acutis fere semper praevideri in illa possit. Cum vero variae admodum atque prorsus contrariae saepe sint hae faciei mutationes earumque causae, summa earum genera exponenda hic nobis videntur.

*De statu inflammatorio (sthenico).*

Quotiescunque vel inflammatoria febris, vel ipsarum capitis partium oritur inflammatio, aperte in facie haec apparet. In febre scilicet inflammatoria rubet facies atque tumet, fulgent oculi et prominent, interdum immo et rubent et dolent; arida sunt labia et ardentia; primum humida lingua, rubra, interdum vero albescent; ingravescente morbo sicca, albida; nares siccae interdum. — Sed et diathesis sthenica antequam morbus eruperit facie dignoscitur rubra, florida, succiplena. —

*De statu asthenico (nervoso).*

In statu nervoso vel summa virium prostratione pallida omnis est facies suique ipsius haud similis, e griseo luteus cutem occupat color, vel immo livescens; nasus est acutus, oculi cavi splendore carent, lachrymantur, collapsa sunt tempora, aures frigidae atque contractae, cutis circa frontem dura, tensa, arida. Ac-

Primum universi corporis inspectio (ad praedictionem maxime facit) an scilicet ipsum naturalem quum habitum tum colorem, tum calorem habeat, an gracilius, aut crassius, aut felle suffusum; post corpus, faciem spectabimus, mox sigillatim oculos, maxillas, nasum, os, labia, dentes. — pag. 194.: Facies vero, oculi, tempora, maxillae, nasus, os, lingua, dentes, aures, in acutis morbis plurimum lucis addunt ad vitam aut exitium praevidendum. BAGLIVI Prax. med. L. I. Cap. IX. pag. 78. In magnis malis semper faciem inspice: si bona fuerit et naturalis semper bene spera: si mala, malum. — ZIMMERMANN Ueber Erfahrung. Thl. 1. Cap. VIII. pag. 407. Der Kranke hat zuweilen die Miene seiner Krankheit, in hitzigen Fiebern, in Gallen-Fiebern, in abzehrenden Fiebern, in der Bleichsucht, in der gemeinen und schwarzen Gelbsucht, in Würmern, in der wüthenden Geilheit sieht der schlechtesten Beobachter diese Miene.



cedunt in febre putrida petechiae atque livor. Atque haec est facies illa, Hippocratica *b)* quae dicitur, cum primus Hippocrates sic eam depinxerit *c)* ut reliqui omnes medici nil quod addant habuerint. —

Cum vero multa adhuc nobis sint dicenda de prognosi in genere, multorum virorum clarissimorum morem secuti in Aphorismos semiologicos atque prognosticos ea digessimus ex Hippocratis, Alpini, aliorumque clarissimorum observatorum scriptis desumptos *d)*.

*Ex Hippocrate e).*

1. Considerare convenit in morbis acutis primum quidem faciem aegroti, an similis sit his quae in sanis

*b)* CHR. LANGE Facies Hippocratica levi penicillo adumbrata. Lips. 1651. recudi curavit CHR. G. GRUNER. Jenae 1784. repet. SCHLEGEL. Thesaur. semiot. pathol. Vol. 1. n. 13. pag. 423. GRUNER Physiolog. pathol. Zeichenlehre. 3te Aufl. Jena 1801.

*c)* Confer Aphorismos ex Hippocrate. I. II. et III.

*d)* Cum Anutii Foesii editionem in promptu non habeamus, editione utimur Van der Linden, ejusque addimus paginas.

*e)* Haud enim Wichmanni accedere possumus sententiae qui in libri sui „Ideen zur Diagnostic“ partis primae paginis XXI. XXII. habet: „Man wird es mir hoffentlich vergeben, wenn ich bei der traurigen Idee, die ich von den Beobachtungen der älteren Zeit habe, hier nicht aus jenen Quellen geschöpft, und wenn man hier nichts von dem findet, was Hippocrates, Galenus etc. und die Ausleger derselben etwa über meinen Gegenstand gesagt haben.“ — sed plurimi Hippocratem facimus, praesertim vero dicta ejus prognostica et semiologica praeclarissima habemus, ita ut nullum ab ejus tempore ad hunc ipsum diem medicum ea, qua medicorum ille princeps, satis nunquam laudatus, cura atque diligentia naturam observasse persuasum habeamus. Speramus igitur fore ut lectores doctissimi haec nobiscum sentiant neque nos vituperent, si contra Wichmanni sententiam ex Hippocratico haurimus fonte.

Ceterum alii medicorum, Wichmanno quod credimus vix inferiores, cum principes atque plane insuperabiles ob omnibus habeantur, contrariam elocuti sunt sententiam; — SYDENHAM. BAGLIVI. HUXHAM. quorum tertius in praefatione libri de febribus (Opera edit. Reichel. Vol. II. pag. 4 et 5.) sic habet:

„Licet ubique semper ad facta et repetitam experientiam attenderim, attamen meam sententiam et exercitationem auctoritate Veterum, Hippocratis praecipue, confirmavi. — Equidem dicere



sunt, maxime vero an ipsa sibi ipsi. — Ita enim optima fuerit. — Si vero maxime contraria simili fuerit, horrendissima est; talis autem fuerit, nasus acutus, oculi cavi, tempora collapsa; aures frigidae ac contractae et extremitates aurium aversae, et cutis circa frontem dura et circumtenta et arida, et color totius faciei pallidus aut etiam niger, et lividus, aut plumbeus. Siquidem igitur in principio morbi facies talis fuerit, et nondum ex aliis signis conjecturam facere licuerit, interrogare oportet, num vigilaverit homo, aut alvi excrementa valde liquida sint, aut fames aliqua ipsum teneat. Et siquidem horum aliquid confiteatur, minus grave esse putandum est. Iudicantur autem et cognoscuntur talia in die ac nocte, si ob has causas facies talis fuerit. Si vero nihil horum esse dicat, neque in praedicto tempore considat, nosse convenit morti proximum esse. At si vetustiore existente morbo, aut triduo aut quatri-duo talis fuerit facies, de his interrogare oportet, de quibus etiam prius jussi: itemque alia signa considerare, et in universa facie, et in corpore et in oculis.

2. Si enim lucem fugiant, aut involutarie lachrymentur, aut distorqueantur, aut alter altero minor fiat,

vix audeo, sine magni hujus medicinae oraculi consultatione Veterumque lectione medicum bonum esse posse neminem; id vero pronunciare non erubesco, quemlibet ita agentem medicum fieri multo meliorem; atque paucos vel nullum, qui illis non studuit, aliquam insignem in hac scientia unquam agere personam existimo. Hippocratem profecto verum medicinae parentem, et sciagraphiam ab ipso adumbratam omnis verae et solidae medicinae basin aestimarunt, illamque constanter summa veneratione dignam censuerunt omnes ejus successores, ad minimum omnes illi qui de his rebus justum ferre valebant iudicium. Cujus rei ratio manifeste haec est, quod is naturam maxima cum cura et assiduitate disquirens non solum imitatus, sed quoque illam tam accurate secutus fuerit, ut ejus observationes omnibus subsequentibus temporibus optime accommodatae sint inventae. —

— indeque tam in arte poetica quam in Medicina illud Horatii valet consilium:

— Vos exemplaria graeca

Nocturna versate manu, versate diurna. etc. etc.

Et haec quidem de Wichmanno et Hippocrate dicta sunt! —



aut albas partes rubentes habeant, aut venulas lividas aut nigras in ipsis habeant, aut leniae ac sordes circa oculos appareant, aut etiam instabiles, aut eminentes, aut cavi vehementer facti, aut squalentes et obscuri fuerint: aut color totius faciei alteratus fuerit, haec omnia mala et perniciosissima esse putandum est. —

3. Considerare vero convenit etiam oculorum subapparitiones in somnis. Si enim albae quid partis subapparuerit, palpebris non commissis, si id non ex alvi profluvio aut medicamenti potione fuerit, aut aegrotus non ita dormire consueverit, malum signum et valde lethale est. Si vero retorta, aut contracta fiat, aut livida, aut pallida palpebra, aut labium aut nasus, cum aliquo ex aliis signis, morti proximum esse sciendum est. Lethale est etiam habere labia resoluta, et pendentia et frigida, et albicantia et frigida, et albicantia facta. —

(Praenotion: §. V—XIII. — Vol. 1. pag. 448 et 449).

4. Oculus hebes malus, et fixus et caliginosus malus (Praedictor. I, XLVI. Vol. 1. p. 475).

5. Oculi confractio in morbo acuto mala (Praedictor. I. XXCIV. Vol. 1. p. 477.).

6. Caput dolentes, et stupore detenti delirantes, alvo intercepta, oculum ferocem prae se ferentes, florescentes, opisthotono corripuntur. In oculorum distorsione, febriculoso, lassato, rigor perniciosus (Praedict: I. XXCVIII et XXCIX. p. 478.).

7. Quibus convulsis oculi intente relucet, neque apud se ipsos sunt, et diutius aegrotant (Praedict. I. CXXIV. p. 482.).

8. Colli dolores, oculi valde rubicundi, sanguinis eruptionem significant (Praedict. I. CXXXVIII. p. 483.).

9. Qui caput dolent, stupore detenti, dolorosi oculum rubicundum habentes, sanguinem effundunt (Coac. praenot. CLXVI. p. 536.).



10. Caligo oculorum, aut si alba ipsorum pars rubescat, aut livescat, aut venulis impleatur, bonum non est. Malum etiam est lucis splendorem fugere, aut lachrymari aut distorti. Et alterum minorem fieri malum est: et oculos frequenter agitare, ac jactare, ac parvas lemas ac sordes circa ipsos, aut concretionem tenuem albicantem habere; aut albam partem majorem fieri, nigram vero minorem, aut nigram sub palpebram supernam occultari. — Mala est etiam oculorum cavitas, et expressio valde foras, et splendoris extritio, ut pupilla extendi non possit (Coac. praenot. CCXVIII. pag. 541.).

11. Malus est oculus perversus (Coac. praenot. CCXIX. pag. 541.).

12. Oculorum rubor in febre oboriens alvi diuturnam malignam affectionem significat (Coac. praenot. CCXIX. p. 541.).

13. Circa oculos pustularum eruptiones in virium refectionibus alvum prorumpere faciunt (Coac. praenot. CCXX. p. 541.).

14. Oculorum obscuratio, et oculus fixus caliginosus, malus (Coac. CCXXV. p. 542.).

15. Oculorum obscuratio cum animi deliquio brevi convulsionem inducit (Coac. CCXXVI. pag. 542.).

16. Oculorum rectitudo in morbo acuto, et motus velox, et somnus turbulentus et vigiliae et quandoque sanguinis e naribus stillationes, nihil boni (Coac. CCXXVII. p. 542.).

17. Quibus partes sub oculis vehementer attolluntur, eos magnos habere lienes comperies. — Si vero etiam in pedibus tumores accesserint, aquam etiam habere videbuntur, verum et ventrem et lumbos inspicere oportet (Praedict. II. CCVI et CCVII. p. 518.).

18. Facies quae ex tumida humiliatur, et vox levior ac debilior evadens, et spiritus rarior ac levior,



remissionem in sequentem diem significat (Coac. Praenot. CCXI. pag. 540.).

19. Faciei bonus color, et torvitas, in morbo acuto malum est (Coac. CCXIII. pag. 540.).

20. Frontis ex his contractio phrenitidis signum est (Coac. CCXIII. p. 540.).

21. Livescens palpebra aut labium aut nasus, brevi lethale est (Coac. CCXII. p. 540.).

22. Rubores circa nasum, alvi humescentis signa sunt (Coac. CCXV. pag. 541.).

*Ex Alpino f).*

1. Ceterum ex omnibus corporis partibus prima est facies, quae extenuetur in morbis acutis, quoniam calor acris instar flammae sursum ascendens, absumit parvas carunculas, cartilaginibus et ossibus incumbentes, atque in facie evidentius ea macies apparet, quod ipsa minus carnis habeat.

2. Hanc vero faciem (Hippocraticam), intra biduum aut triduum ita extenuatam, pessimam esse, si nulla extrinseca causa praecesserit, quippe nulla insignis vacuatio aut sanguinis, aut per sudores, aut per alvum, aut denique per urinas; nulla etiam vigilia, nulla inedia, nullaque animi cura, non in pueris et senibus decrepitis, qui facile vel etiam levi causa resolvantur, sed in corporibus adultis, spissi habitus, omniumque maxime frigidis et siccis, in hieme, constitutione frigida et humida, et simili coelo; in his itaque faciem ita extenuatam spectari, summe est periculosum (L. V. Cap. III. pag. 196.).

3. Aliquando etiam in acutis morbis facies tumet, vapore, ut dictum est, febrili calore concitato, neque discusso, quo cito postea discusso inflatione liberantur. Proinde caute ex his praedicendum erit in morbis et

*f)* PROSPERI ALPINI De praesagienda vita et morte aegrotantium Libri VII. Venetiis apud Aldum. 4. MDCCXXXV.



non nisi ceteris aliis signis vultus probe conspectis et consideratis (L. V. Cap. III. p. 198.).

4. Demum dicemus, nigrum lividumque colorem non solum a corruptela humorum, aut a caloris nativi extinctione (quod omnium est pessimum, quibus ita conspectis mors fit inevitabilis), sed conspecti hi colores a venenosa putredine, aliquando ubi natura critice propellit, spem salutis nobis videntur polliceri; aut humore melancholico atro ad cutem transmisso, quae transmissio si critica fuerit bonum praenuntiabit: quo tempore necesse est, coctionis in humoribus signa illuxisse, et quaequam item bona signa; quod si ita non fiat, magnum quoque malum minatur in acutis morbis. Sed quo pacto quis dignoscere queat, nigrum colorem ex humoris decubitu factum, ab eo qui emoriente calore fit, Galenus in II Prognosticorum ita docuit: „Nam interdum pars nigrescit, quia materia eo decumbit, interdum quoniam emoritur, seu quonam modo aliquis internoscat, eam rem perspicue judicabit; si enim facile ferre malum appareat, id est facile se habeat aeger, et idem aliquod aliud salutare adfuerit signum, materiae decubitus est; sin contrarium mortificatio“ (L. V. Cap. IV. p. 201 et 202.).

5. Cum malis signis rubra facies aliquando phrenitidem ostendit, et exitiosam, quae in convulsiones desinit. Nam si una cum rubore faciei adsit intuitus ferox, delirium, aut aliquod phreniticum signum, lethale est. Quum vero praeter calorem etiam colorem flammeum habet, pejor adhuc erit cum malis signis — (L. V. Cap. VI. pag. 208.).

6. Quare cum signo aliquo judicatorio, veluti cum sudore aut vomitu, aut alvi fluxu, aut sanguinis vacatione, facies flammea signum erit malignitatis et plerumque lethale: sed age addamus faciem rubram apparere in pulmonariis; sed ruborem in iis maxillae contrahunt ex quo in febribus signo merito suspicamur, aut



peripneumonicos fieri, aut suppurari (L. V. Cap. VI. p. 208.).

7. Maxillarum rubor assiduus in longis lentisque febribus, aut pulmonis inflammationis, aut suppurationis, ac demum ad tabem proficiscentium erit signum, modo tussis, vel etiam levissima et inanis adfuerit: adde, modo haec febris habeat inaequalis caloris exacerbationes, numquam tamen immunes (L. V. Cap. VII. p. 208 et 209.).

8. Rubidi aliquando videntur (oculi) cum malis nonnunquam et naribus. Hebetudines itidem oculorum solent aliquando eruptionem sanguinis e naribus denotare si modo etiam caput doluerit (L. V. Cap. VII. p. 211.).

9. Non minus etiam ex perturbatione ad splendorem oculorum, una cum surditate capitis, gravitate, atque hypochondrii tensione, profluvium sanguinis significari habetur (ibid.).

10. Diximus maxillas, seu genas, plerumque rubras videri (§. 7.), aliquanto liventes et nigrescentes. Rubrae significant aut inflammationem internam vel capitis, vel pulmonum, vel pleurae, costas cingentis membranae, aut crisin futuram, aut pus fieri in pulmonibus: quae capitis inflammationem ostendunt solae non sunt, ita ut non solum genae rubrae, sed aliae faciei partes una rubore suffundantur: addatis propria capitis inflammationis signa adesse, quippe dolorem, calorem, et reliqua. Peripneumonicorum vero et Pleuriticorum maxillas rubras proprium esse signum, ex Galeno (Prognosticor. II. §. III.) colligitur. Quare neque hae quicquam certi ad praedictionem afferre possunt; non minusque et quae in suppuratis apparent; plerumque enim fit, ut in pulmone suppurationem futuram decernant, cujus judicium pendeat a propriis signis: sed quoniam pauci sunt suppuratorum, qui servantur, plures enim phthisici pereunt, ideo maxillae hac de causa minan-



tur suppurationem, phthisin, et exitium. — Postremo diximus maxillas rubras reddi, non raro sanguine e naribus critice erupturo, qui color non tantum maxillas, sed totam fere faciem, nasumque praesertim occupabit; cuiusmodi colorem Galenus vidit in juvene Romano, febricitante paululum, antequam sanguis e naribus prorumperet, ut ex libro de praes. ad Posthum. constat. Ubi vero futura sit crisis vel per sanguinem, vel per sudorem, alia quoque critica signa apparebunt, quorum praecipua signa sunt in excrementis concoctio apparens, morbi tempus — (L. V. Cap. VIII. p. 219 et 220.).

11. Maxillae itidem apparent aliquando lividae et nigrescentes, quae si cum malis signis illuxerint morbo, mortem praenuntiant, nam hae caloris extinctionem denotant. Sed de his coloribus superius (§. 4.) satis accurate egimus (L. V. Cap. VIII. pag. 220.).

12. Hippocrates in Epidemicorum Lib. VI. Sect. VIII. text. XLI scripsit: „labia in tertianis febribus critice ulcerari“ quod signum criticum omnibus, vel etiam ignaris mulierculis, notum est. Neque Avicenna, neque alii Arabes ignorarunt — (L. V. Cap. VIII. p. 221.).

### *E x A v i c e n n a g).*

1. Et parvitas oculi in uno latere et apertio oris absque oscitatione (signa sunt pessima) §. 421.

2. Ex his (signis prognosticis lethalibus) autem sunt facies mortuorum faciebus similis cum planitie seu extensione temporum ex morbo contingente et constrictione aurium et ipsarum infrigiditate et earum inversione, et oculorum profunditate §. 436.

3. Etiam rubor vel nigredo oculorum aut eorum eminentia vel principium fuscationis eorum §. 437.

g) AVICENNAE Lib. Canonis totius Medicinae. Canticor. lib. I. pars 1. Fol. 448. pag. 2.



4. Aut etiam si quieverint, aut omnino cessant, vel si fuerint infrigidati, aut palpebrarum tortura §. 438.

5. Aut si fuerit nasus acutus cum obliqua fronte *h*).

Praeter eos vero quos e veterum scriptis desumimus aphorismos, en alios nonnullos notatu haud indignos.

1. Vultus non mutatus in omni morbo bonus; nisi nervosi morbus sit generis, in his enim per longum saepe tempus nulla faciei totiusque habitus externi apparet mutatio, et periculum et mors furtim adrepere solent.

2. Quod si ita in morbo acuto facies mutetur, ut multo aetate provector, sui ipsius vix similis, et anxius subito aegrotans videatur, de gangraena in inflammatione organi alicujus abdominis, vel febre puerperarum; de summa virium prostratione, et fere de morte imminente in febre acuta testatur.

3. Facies pallida atque tumens hydropicos indicat morbos vel cachexiam, vel et lethargum. — Facies pallida subicterica cum genis extenuatis humorum jacturam indicat perpessam, in tabidis mortem, in hypochondriacis vel hystericis convulsiones, hepatisque vitia; sordida in inflammatione gangraenam; cadaverosa deliquium animi, in morbo acuto mortem; viridescens cachexiam biliosam; admodum rubra, et fere livescens, congestiones ad caput, apoplexiam, in inflammationibus gangraenam atque mortem, in angina suffocationem; livida, sordida et fere viridis, de pessima atque pertinaci organorum abdominis (hepatis, lienis, venae portarum) obstructione testatur, quare in hydropicis morbis atque febribus talia si contigerint, de aegroto conclamatum est. —

*h*) Praeterea de signis e facie apud Avicennam vide Canticor. lib. I. pars 1. Aphorismos 420 — 457.



4. Facies morosa, austera, cum taciturnitate in morbis acutis deliria antecedere solet. —

5. Infantum dormientium risus lenis abdominis plerumque indicat dolores, vel et epilepsiam incipientem; secundum Gruner *i)* et colluviem acidam in intestinis. —

6. Facies timida gangraenae intestinorum ciet metum. —

7. Frons calida absque sanguinis congestionem in sano ceterum homine, digestionis laesae signum secundum Gruner *k)*.

8. Frontis rubor fugax emotionem animi, vel et spasticam indicat affectionem, rubor fugax cum squalore obstructionem *k)*.

9. Palpebrarum tumor pallidus intemperiem indicat frigidam. —

10. Oritur vero idem interdum post apoplecticam affectionem.

11. Palpebrarum paralysis summam indicat debilitatem.

12. Palpebrae inferioris tumor summae debilitatis signum, interdum et epilepsiam comitatur, vel prosopalgiam Fothergilli.

13. Os spasmo clausum trismum tetanumque comitatur, os vero apertum in plurimis occurrit hominibus nil mali indicans, ii vero, qui apertum consuetudine habent os, haud nimium sagaces vulgo habentur, praeterea in iis observatur os hians, qui difficili laborant auditu nariumve obstructione. — Ex apoplexia vel debilitate os hians, malum.

14. Pustulae in labiis post animi emotiones interdum efflorescunt, in puellis mulieribus catameniorum tempore. In febre intermittente bona. —

*i)* GRUNER Physiolog. Pathol. Zeichenlehre. 3te Aufl. Jena 1801. 8. pag. 379. §. 452.

*k)* l. c. pag. 315. §. 446.



15. Labiorum tumor duriusculus scrofulosam, rubor cum varicibus scorbuticam indicat diathesin. —

16. Quibus collum est tenue, longum, phthisi; quibus vero breve, crassum, apoplexia potius corripiuntur.

17. Omnis rubor faciei vel sanguinis copiam, vel internam phlegmonem, vel calidam intemperiem, vel visceris corruptionem denotat *l*).

## C A P U T I I.

### *Morborum singulorum e facie signa.*

Jamque singulorum superest morborum enumeratio, signorumque quae in singulis facies exhibet, expositio.

In morbis vero singulis enumerandis cujusnam e nosologiae scriptoribus clarissimis (Ploucquet, Gaubius, Sauvages, Vogel, Cullen, Sagar, Sprengel, Henke etc.), ordinem potissimum nobis proponamus assumendum, multum haesitavimus.

Tandem quem Selle in „Medicina clinica“ secutus est ordinem nobis proposuimus, cum pro concinna simplicitate potissimum nobis placuerit; eos vero morbos, de quibus nil quod dicamus habebamus, omisimus, nec non oculorum morbos, cum librum, haud dissertationem, scripserimus, omnem horum diagnosin recensere si voluerimus.

Ceterum cum in allegandis e clarissimorum scriptorum operibus locis paginas duxerimus addendas, scriptorum, quorum pluries excusa opera exstant, editiones censuimus enumerandas, quae nobis in promptu fuere et quarum paginas addidimus. —

*l*) BAGLIVI Prax. med. Lib. I. Cap. IX. p. 79.



HIPPOCHATIS COI. Opera omnia graece et latine edita industria Joan. Ant. Van der Linden. Vol. II. Lugd. Bat. 1675. 8.

ΑΡΕΤΑΙΟΥ ΚΑΠΠΑΔΟΚΟΥ. Περί αἰτίων καὶ σημείων ὀξέων καὶ χρόνιων παθῶν βιβλία Δ. etc. etc.

cum versione latina Crassi, commentariis Petr. Petili, Joan. Wigani, Mattairii, Trilleri edidit H. Boerhaave. Lugd. Bat. 1731. fol.

AVICENNA. Liber canonis totius medicinae ab Avicenna, Arabum doctissimo excussus. A. Gerardo Cremonensi ab arabica lingua in latinam reductus etc. etc. Lugd. Bat. 1522. 4.

A. C. CELSI De re medica libri VIII. Pat. 1563. 12.

PR. ALPINI De praesagienda vita et morte aegrotantium libri VII. Venetiis apud Aldum 1735. 4.

TH. SYDENHAM Opera medica. Tom. II. Genevae 1757. 4.

G. BAGLIVI Opera omnia. edit. IX. Antv. 1715. 4.

H. BOERHAAVE Aphorismi de cognoscendis et curandis morbis. Lips. et Hal. 1739. 8.

Ejusd. Praelectiones de morbis nervorum. ed. Van Eems. Tomi II. Lugd. Bat. 1761. 8.

SAUVAGES Nosologia methodica. Tomi II. Amstelod. 1768. 4.

FRID. HOFFMANNI Medicina rationalis systematica. Tomi IV. (Volum. IX. cum supplem. Henr. Schultzii) 4. Halae 1718—39.

J. HUXHAM Opera physico medica. ed. Reichel. Tomi III. Lips. 1764. 8.

J. PRINGLE Observations on the diseases of the army. ed. VII. Lond. 1775. 8.

R. WHYTT's Works. — Edinburgh 1768. 4.

V. SWIETEN Commentaria in H. Boerhaave Aphorismos. Tomi V. Hildburgshus. 1754—1775. 4.

HILLARY Observations on the changes of the air and the epidemical diseases in the island of Barbadoes etc. etc. London 1766. 8.

CULLEN First lines of the practice of Physic. a new edition. 4 Vols. Edinburgh 1786. VIII.

R. A. VOGEL Praelectiones de curandis praecipuis corporis humani affectibus. Ed. II. Gött. 1785. 8.

BURSERII Institutiones Med. pract. Tomi IV. Lips. 1798. 8.



## CLASS. I. FEBRES.

*Ord. 1. continentes.*1. Synocha *m*).

Rubet facies atque subtumida fit, fulgent oculi atque prominent, vel et huc illuc velluntur, arida sunt labia, nares siccae aperte interdum agitantur (Conf. p. 21.).

2. F. putrida *n*).

Facies tristis, flavescens, terrea, flaccida, languide rubent oculi, magni, tristes, flavescences, vitreorum speciem referentes, lachrymantes, distorsi, muco sordido obducuntur (in morbo gravissimo) qui et cavum oris, dentes, gingivas, linguamque occupat. Quam maxime omnis deformatur facies, ita ut stupida fiat animique dejectum acutissime exprimat statum. — Rubor genas obducit lividior in margine; si in pejora adhuc ruat morbus, livida omnis fit facies internaque palpebrarum superficies. Accedunt denique petechiae.

*Ord. 2. F. remittentes.*1. F. biliosa *o*).

De febre gastrica in genere pauca nobis sunt dicenda, nisi labia interdum tremore affici memorari velis. — In febre vero biliosa e griseo luteus faciem genasve occupat color, vel alteram modo genam, rubent interdum et genae tamquam minium iis fuerit infricatum: color viridis flavescens angulum oris nasique alas

*m*) ARETAEUS. De caus. et sign. acutor. Lib. II. Cap. IV. pag. 16. E. — P. FRANK Epitome de curandis homin. morbis. L. I. Ord. II. Gen. III. pag. 184.

*n*) HUXHAM Opera. Lib. de febrib. Cap. VIII. Vol. II. pag. 95. seq. — M. STOLL Aphorismi de febribus. Vindob. 1786. pag. 162. §. 489. — RICHTER Specielle Therapie. Bd. I. (2te Aufl.) p. 229.

*o*) STOLL Aphorismi, pag. 117. §. 348.



occupat. Fulgent lachrymantque oculi vel rubicundi, vel e luteo virides. —

*Ord. 3. F. erraticae.*

*1. F. nervosa acuta.*

Difficillimus faciei in hoc morbo habitus depictu; cum tot morbi sint species, atque tanta symptomatum varietas. In leviori febris gradu minus facies afficitur, in ipsa vero febre nervosa stupida pallida est facies, emaciata, deformis, sui ipsius haud similis, admodum stupida, ita ut os hians haud raro inveniat. — Oculi languide fulget, aliquantulum rubet, defigitur, in morbo graviore vitae atque splendoris expers defixus haeret, levisque defoedatur. Timida in febre nervosa si appareat facies, pessima ne accedant deliria metuendum. — Si vel inflammatorii quid morbo subsit, vel deliria accedant vehementiora, rubet facies, fulgent oculi; quae vero symptomata per longius temporis spatium vel raro vel nunquam vigent *p*).

Ceterum in typho prae reliquis morbis facies afficitur *p*), ita ut in hoc praesertim Hippocratica appareat facies.

*2. F. nervosa lenta q).*

Pallida fit facies sordidaque, in gena vero vel utraque, vel altera tantum, rubor apparet subitus, circumscriptus. Nasus acutus, gelidus, pallidus. Tempora cavantur; moesta, marcida, collapsa omnis facies, ita ut ossa promineant. Oculi retracti, languidi, tristes, cavi. — E dictis patet sub morbi finem faciem fieri Hippocraticam. —

*Ord. 4. Febr. intermittentes.*

De febribus intermittentibus nil fere dicendum; monendum vero sine faciei affectione vix aegrum

*p*) PRINGLE l. c. Part. III. Chapt. 7. §. 2. pag. 294. —

*q*) HUXHAM l. c. Tom. II. pag. 79. — STOLL Aphorism. pag. 290. §. 794.



mori, cum illa et viscerum abdominalium intemperiem e febre ortam, et algorem vel lethargum (in f. comitata perniciosa) prodat.

## CLASS. II. INFLAMMATIONES.

### *Ord. 1. Capitis.*

#### 1. E n c e p h a l i t i s.

Eadem quae in febre inflammatoria memoravimus, vehementiora *r)* vero, saepe vero et summi stuporis, facies exhibet signa. „Oculi pulverulenti, fixi, obliqua tuentes, distorsi, alter altero major, albuginea prospectante, pupilla ampla, ad lucem immota“ mortem indicat juxta Stoll.

#### 2. Angina.

Inflammatiō vehementior facta et in facie signa exhibere poterit jam pridem memorata, ita ut vel immo livida fiat facies; maligna vero vel et putrida angina si evadat, oculi vitrei redduntur vitaeque expertes; facies tumida, livida, pallida, splendens, tamquam pinguedine uncta *s)*.

### *Ord. 2. Thoracis.*

#### 1. Peripneumonia.

In graviore pulmonum inflammatione saepissime et facies generalia inflammationis exhibet signa *t)*. Si vero gravior fiat pulmonum oppressio, et omne fere parenchyma inflammatione fuerit correptum, cachectica potius facies apparebit, rubor livescens *u)* in genis, atque tumor totius faciei qualis in suffocatis.

*r)* FRANK Epitome. L. II. Ord. I. Gen. I. p. 45. — STOLL Aphorismi p. 17 et 18. §. 71. — BURSERIUS Institut. Vol. II. p. 145 et 146 (convulsiones lethales interdum accedere memorat).

*s)* CELSUS Lib. IV. Cap. IV. pag. 74. — HUXHAM Tom. III. p. 106 et 107.

*t)* BURSERIUS Inst. Vol. IV. pag. 100. — BOERHAAVE Aphorismi p. 296 et 297. §. 826.

*u)* HUXHAM Tom. II. pag. 167.



2. Pleuritis.

Communia, si gravior fuerit, inflammationis in facie exhibet signa. Suppurationem factam indicat genarum a coena rubor *v)* et calor frontis atque palmarum; — gangraenam vultus moestus, oculi rubri flavescentes, pulverulenti, caliginosi *w)*.

4. Diaphragmitas.

Prae ceteris convulsiones ciet atque in primis risum teterrimum, convulsivum, sardonium.

*Ord. 3. Abdominis.*

In viscerum abdominalium inflammationibus praeter peculiaria signa et generalia quaedam, plurimis certe communia, sunt notanda *x)*. Quibus, quod jam supra memoravimus, et hoc est adnumerandum „aetate proVectiorem in viscerum abdominalium gangraena, vel timidum apparere aegrotum“ nec non „in infantibus dormientibus lenem risum circa abdomen indicare dolorem, ideoque inflammationem interdum occultam“ vel et hoc „inflammationis esse signum ubi, si visceris alicujus regionem digito tangas, subitam facies exhibeat mutationem, qualem in dolore.“

In inflammatione lenta glandularum mesenterii remissionum tempore facies emaciata, albedine marmorea obducta, nasus acutus, labia tumida interdum, vel et rubore saturo tincta, in angulis oris ulcuscula erumpunt, labia finduntur, juxta Pemberton *y)*; omnia vero haec signa graviolem morbum scrofulosum indicare nobis videntur.

*v)* STOLL Aphorismi p. 70. §. 213.

*w)* BOERHAAVE Aph. p. 329. §. 901. — STOLL. p. 74. §. 229.

*x)* GRUNER Zeichenlehre. pag. 1367. §. 436. Der Bestand der sonstigen Gesichtsfarbe und Gesichtsbildung in schweren Krankheiten ist an sich von guter Bedeutung; wir fürchten keine Gefahr, und hoffen guten Ausgang, zumal in Entzündungen des Unterleibes.

*y)* A treatise on some diseases of the abdominal viscera. London 1813.



## 1. Hepatitis.

Sordida atque flavescens apparet facies, vel et subito interdum exhibet icterum *z*); dextram praeterea genam sinistra saturius rubere plurimi scriptores memorant *a*). — Si vero ad gangraenam veniat res, sordidissima fit facies, atque multo annosior subito *b*). — Si in hydropem abeat, pallidior fit facies, cum tumore leucophlegmatico palpebrae inferioris insurgente. Hepatis vero indurationem facies cachectica, abdominalis, hepatica *c*) nonnullis dicta, prodit. —

## 2. Gastritis.

Admodum facies et in hoc afficitur morbo atque subito collabatur, vel ipsas patitur convulsiones *d*); minus vero illam affici credunt multi, si facies ventriculi anterior vel posterior (nervis minus instructa) fuerit correpta.

## 3. Enteritis.

In nulla forsitan organi cujusdam abdominalis inflammatione aeque ac in hac tristis, timida, collapsa,

*z*) STOLL Aphorismi. p. 93. §. 288.

*a*) SCHMALZ diagnostische Tabellen. p. 108. §. 859.

*b*) STOLL Aphorismi. p. 93. §. 288.

*c*) STAHL Diss. de facie morbor. indice. p. 18. „chronica faciei rubedo, ad lividitatem vergens, cum duriusculis parvis tuberculis, in pustulas transeuntibus, conjuncta, hepatis intemperiem denotare a practicis observatur.“ — BAGLIVI Prax. med. lib. I. In chronicis morbis si facies naturalis sit, et boni coloris, nunquam credas adesse obstructions in visceribus, si mutata sit a naturali, id obstructionum signum et turbatae oeconomiae naturalis est. Cap. IX. pag. 79.

Obstructione viscerum laborantibus si facies naturalem, et vividum adhuc servat colorem, talium hominum curationem suscipito, nam facile sanabuntur, si vero facies a naturali statu multum recesserit et pallor cum macie omnia occupaverit, si poteris, curationem non suscipias, taliter enim affecti non sanantur. Cap. XIII. §. II. pag. 136.

*d*) V. SWIETEN Commentaria. Vol. III. p. 174. §. 953. FR. HOFFMANN Med. rat. Tom. IV. Pars I. Sect. II. Cap. III. §. IX. pag. 374.



grisea, apparet facies *e*), cum malignae saepius morbus sit indolis, ceterisque hujusce ordinis inflammationibus periculosior; ideoque gangraenae metum facies graviter affecta semper ciet.

### CLASS. III. EXANTHEMATA ACUTA.

Pauca de hujusce classis morbis nobis sunt dicenda, licet enim exanthemata nonnulla in facie primum appareant, atque faciei tumor summi sit momenti ad prognosin instituendam, tamen haec non in nostram provinciam cadere censuimus, cum ipsum spectent morbi decursum.

#### 1. Erysipelas.

Quoties ipsam occupat faciem graviter illam defoedat, rubore, tumore ingenti etc. —

#### 2. Pestis.

Rubent oculi, huc illuc velluntur, scintillant, facies livida fit *f*). Ubi vero desint bubones faciem esse pallidam, desperatam, cadaverosam monet Sauvages *g*).

#### 4. Variolae.

De variolis haec Stahlius: Praesagium utilius format faciei turgiditas et inflatio mediocris in variolis, praesertim non confluentibus, in quibus alias nimis turgida facies facile pejorem eventum minatur *h*).

*e*) Unde plurimi medicorum diligenter et fusius de facie in hoc morbo disserunt: prae ceteris MORGAGNI, FRANK, L. II. pag. 260 et 261. STOLL Aph. p. 104. §. 261. RICHTER Therap. Bd. 1. pag. 582. 584. 589. V. SWIETEN Commentar. §. 969. Vol. III. p. 186.

*f*) SYDENHAM Sect. II. Cap. II. Vol. I. pag. 67.

*g*) Pestis interna apud SAUVAGES Nosol. Vol. I. pag. 416.

*h*) De faciei tumore in variolis vide

SYDENHAM. Sect. III. Cap. II. Vol. I. p. 79—103.

— IV. — VI. — — 123—127.

— V. — IV. — — 145—150.

HUXHAM. Vol. II. pag. 121—154. nec non Vol. III.

p. 16.



## 5. Morbilli.

In morbillis e naribus oculisque stillat humor; palpebrae rubent atque tument. Rubor livescens vel subviridis, sub morbillorum desquamatione in altera gena obortus, mali moris pneumoniam secundariam minitatur. —

## CLASS. IV. MORBI SUBACUTI.

## 1. A r t h r i t i s.

Viros prae foeminis infestat; virorum vero praesertim eos qui robustioris sunt corporis, succipleni, haud macilenti. Facies igitur in diathesi arthritica bene colorata, rotunda, haud extenuata, caput crassiusculum, subglobosum. —

## 4. Dysenteria et Cholera morbus.

Propria sibi signa in facie non exhibent, faciem vero fere semper Hippocraticam, antequam hominem trucident.

## CLASS. V. HAEMORRHAGIAE.

De haemorrhagiis in genere dicendum: indolem earum e facie plerumque legi posse; ubi scilicet sthenica fuerit illa, rubor eam indicat et reliqua plethorae signa; sic et criticae haemorrhagiae in febribus acutis dignosci poterunt a symptomaticis. Si vero asthenica fuerit haemorrhagia, vel in ipso ejus initio tum omnis habitus, tum facies pallida atque cachectica, debilitatem demonstrabit, vel brevi saltem haec signa apparebunt.

## 3. H a e m o p t y s i s.

Cum saepissime diathesis phthisica (de qua infra dicemus) haemoptysin inducat, indicationem quodammodo ejus signa praebent ad prophylaxim contra haemoptysin instituendam. —



## 6. Haemorrhoids i).

Peculiare quid hominum haemorrhoidibus laborantium faciei inesse, negari vix potest; facilius vero hoc visu quam descriptu. Profundius exculpta faciei lineamenta nobis videntur, unde acutius v. c. omnia in facie apparent animi pathemata. Saturiorem praeterea fere semper facies exhibet colorem, interdum immo abdominalalem, sordidum, viridescentem, forsitan, pro obstructione viscerum abdominalium vel hypochondriasi accedente.

## CLASS. VI. CACHEXIAE.

Cachectica facies pallida est, pallor vero in sublutum interdum abit colorem; luteus vero hic in griseum, lividum, plumbeum, viridescentem nonnunquam vertitur. Pallida sunt labia, flaccida, macilenta; palpebrae subfuscae, praesertim vero inferior in angulo nasali. Vultus tandem morosi atque tristitiae quid saepe prae se fert, licet minime cachexiae proprium tristitia sit signum. —

## 1. Helminthiasis.

Pallida, cachectica saepe facies, hic vero pallor in rubedinem saepe vertitur subitam, quae nonnisi alteram interdum occupat genam; vivent k) praeterea palpebrae inferiores (matutino praesertim tempore), rubet nasus, labiumque superius; nec non assidue labia saepe

i) STAHL l. c. p. 19. „Colorem faciei hominis habentis haemorrhoides ad viridem inclinare, non modo Avicenna jampridem observavit, sed testatur etiam Forestus, se bene multis ex signo hoc observato quod haemorrhoidibus laborent quasi divinando enunciasse, indeque magnum artis honorem obtinuisse.“

Locus vero Avicennae, quem memorat, nisi fallimur hic est: AVICENNA Lib. Canonis. — Lib. III. Fen. XXII. Cap. II. Fol. 265. pag. 1. „et plurimis quide habentibus emorroidas adest color proprius eis, et est citrinitas declinans ad viriditatem.“

HAASE Ueb. d. Erkenntniss und Cur der chron. Kr. p. 446. Bd. 1. „Die Gesichtsfarbe ist verändert, bleichgelb, icterisch, die Augen tief in der orbita liegend und mit blauen Ringen umgeben.“

k) Richter Specielle Therapie. Bd. 4. pag. 260.



moventur *l*). — Cavi saepe fiunt oculi, squalidi, languidi, lachrymantes, strabismo afficiuntur. — Aliud praeterea oculus in hoc morbo praebet signum, pupillam dilatatam, quae vero, cum faciei habitum vix mutet, vix nostrae provinciae esse videtur; neque pruritus nasi faciem aliam reddit, unde et de hoc nil dicimus.

## 2. I c t e r u s.

Proprium ictero signum flavedo est tum totius corporis, tum faciei, tum tunicae scleroticae. — Ceterum in viridem haud raro luteus hic vertitur color, quippe qui angulos oris praesertim nasique alas occupat. In melasictero fuliginosus, violaceus, lividus, atropurpureus, ex viridi nigricans vel omnem occupat faciem, vel singulis apparet maculis.

## 4. S c o r b u t u s *m*).

Pallidus atque sordidus faciei est color; genae vero et labia ruborem exhibent a plexibus venarum varicosarum oriundum. Dein pallor increscit ac in livorem vertitur, vel viridem colorem, qui labia praesertim atque carunculas lachrymales (quae tumidae simul fiunt) occupat, teterrimumque faciei praebet habitum.

## 5. S c r o f u l a.

Vix ullus morborum adeo acute in facie depingitur quam scrofulosus, cujus vel ipsa diathesis aperte in facie apparet. Facies vero scrofulosa *n*) quae vulgo dici-

*l*) AVICENNA l. c. Lib. III. Fen. XVI. Tractat. V. Cap. IV. fol. 263. pag. 2. „signa quide communia sunt cursus salive et humiditas labiorum in nocte et eorum exsiccatio in die; exsiccatur superficies continua ei ex superficie oris et labii, et adjuvant eum ad exsiccandum labium aer exterior; quare laborat infirmus in humectando labium cum lingua sua.

*m*) STOLL Praelect. de morb. chron. Vol. I. p. 2 et 3. V. SWIETEN Commentar. §. 1151. Vol. III. p. 604.

*n*) GULLEN First. lines. Part. 3. Book III. Chapt. I. §. MDCCXLI Vol. IV. p. 362. STOLL Prael. de morb. chron. Vol. I. p. 17 et 18.



tur, fere haec est: Omnis sibi propriam, quadratam fere, facies refert speciem, frons angusta, tempora cava, maxilla lata, caput magnum (occiput praesertim), collum breve. —

Tenera faciei est cutis omnisque fabrica; circa palpebras praesertim facies subtumida, in genis vero rubet cutis, quod eo magis prominet pro reliquae cutis albedine. — Capillus e flavo vix fuscus, plerumque tenerimus *o*). Oculi primum splendent, ubi vero increverit morbus, languent; caerulei *p*) ceterum plerumque coloris; lachrymantes; pupilla dilatata. —

Nasus crassiusculus, alaeque cum palpebris inferioribus tumidae, hic vero tumor per columnam nasi ad labium descendit superius, quod prae ceteris faciei partibus insigni afficitur tumore. Dentes plerumque albissimi. Sagacissimi praeterea ingenii iudiciiue signa in facie saepe apparent, sed et annosior interdum facies videtur.

Labium superius tumidum libidinem indicare in parte priore diximus; infantes scrofulosos (labio tumido pariter insignes) ad Venerem plerumque proclives esse, notum; an forte nexum inter se hae habeant observationes? —

Addimus denique Cullenii descriptionem *q*) faciei scrofulosae, cum in Anglia endemicus sit morbus, et

*o*) CULLEN l. c.

*p*) BAUME (Preisschrift über den aufgegebenen Satz, welches die vortheilhaftesten Umstände zur Entwicklung des scrofulösen Uebels sind. Aus d. Franz. Hall. 1795.) ipsam corneam coeruleam dicit „Die durchsichtige Hornhaut hat eine blaue Farbe“ (pag. 4.).

*q*) CULLEN l. c. Part. III. Book III. Chapt. I. §. MDCXXLI. Vol. IV. p. 362. „it most commonly affects children of soft and flaccid habits, of fair hair and blue eyes, or at least affects those much more frequently than those of an opposite complexion. It affects especially children of smooth skins and rosy cheeks, and such children have frequently a tumid upper lip with a chop in the middle of it; and this tumour is often considerable and extended to the columna nasi and lower parts of the nostrils.“ —



protuberantiam ille depingat in labio superiore medio, quam Germanici rarius memorant medici. —

#### 6. R h a c h i t i s <sup>r)</sup>.

Facies scrofulosae similis, pallida, tumida, palpebrae tumidae, oculorum splendor admodum abolitus atque languidus; omnis ceterum facies morosa atque austera, ita ut hominis annosioris plerumque videatur.

Caput permagnum, frons admodum prominens, unde eo magis vultus oritur senilis. Collum tenuissimum, ut capitis molem vix valeat sustinere. Cranium tandem et pro fronte praesertim prominente solito majus videtur. —

### CLASS. VII. EXANTHEMATA CHRON.

#### 8. L e p r a <sup>s)</sup>.

Maculae primum quae scabrae deinde fiunt, tum in omni corpore, tum in facie apparent, prodromisque adnumerantur. Rubet deinde facies, crustisque et flavis et subnigris obtegatur. — Sordida, rubra, livida fit sclerotica, rubent nares atque livescunt, omnis facies inflammata, aspectus torvus, capitis, menti, superciliorumque porrigit. Ubi vero increverit morbus, circa nasum augetur rubor, livor, tumor, qui et genas et labia dein occupat. Prominent supercilia, tuberculaque cinnabarina, subflava, vel et livida, omnem fere faciem infestant; cutis quae iis interest in plicas agitur, unde teterrima oritur facies, leonina vulgo dicta. —

Jam vero singulae examinandae nobis sunt species.

1. Lepra alba (L. Graecorum) albidi coloris sunt crustae, quae omne sensim obtegunt corpus; durior redditur cutis et in furfuris decedit; quo facto excissa loca videntur.

<sup>r)</sup> CULLEN l. c. Part. III. Book II. Chapt. IV. §. MDCCXXIV. Vol. IV. p. 339—341. STOLL Praelect. de morb. chron. Vol. I.

<sup>s)</sup> P. FRANK Epitome. Lib. IV. Ord. II. Gen. VII. p. 213.



2. Lepra rubra (Alopecia, complicata, scorbutica) rubent et facies et genae et nares, et tumore sature rubicundo, vel immo livido, pruriente, pustuloso, crustisve saniosis defoedantur.

Huc pertinent L. Asturiensis (Mal de rosa). Pellagra Mediolanensis, Cayennensis (Mal rouge.).

3. Lepra squamosa (Ichthyosis Sauvagesii) squamis siccis albidis variae corporis obsidentur partes, indeque in squamulis decidit epidermis. Ceterum huc pertinet lepra Norvegica (Radesyge) quae tum artus, tum faciem aggreditur, facies vero ex rubro lividum induit colorem, tumet, maculisque sature rubris, et nasum et os obsidentibus, defoedatur.

### 9. Elephantiasis.

Lepra tuberculosa. L. orientalis. L. nodosa. L. Arabum. Leontiasis. Tyriasis. Morbus Herculeus. Morb. Phoeniceus. Morb. Lazari.

Incipit morbus a teterrima faciei defoedatione; pustulis, maculis, scirrhisque plane illa obtegitur in ulcera brevi abituris profundasque cutis fissuras relicturis. Ad-  
dimus Aretaei *t*) et Avicennae *u*) descriptiones.

*t*) ARETAEUS. De caus. et sign. diuturnor. Lib. II. Cap. XIII. p. 70. C. „Oculi caliginosi, aenei coloris sunt, supercilia prominentia, crassa, glabra, deorsum versus pondere vergentia, contractis glabellis, eminens tumor insurgit. Color lividus aut ater est, episcynium vehementer contrahitur, ut oculos contegat, quemadmodum irascentibus aut leonibus accidit, unde et leonina haec aegritudo vocatur. Nasus tumet, dentes non albi sunt, sed nigricare videntur \*), aures rubent, admixta nigritia.“

\*) Male Crassum huncce locum latino sermone reddidisse credit Petitus. — Verba Aretaei sunt: „ὀδοντες οὐ λοικοὶ μὲν δοκούντες δὲ ὑπομελανες.“ scribit vero Petitus: „Atqui non haec Aretaei mens, sed dentes non esse quidem candidos, videri tamen propter nigredinem reliqui corporis. Ita igitur legenda „et distinguenda haec sunt: ὀδοντες οὐ λοικοὶ μὲν δοκούντες „δὲ ὑπο μελανος prae nigredine scilicet oris partium; deesse „aliquid puto“ (pag. 224.). Nullus profecto haesitavi sed in Petiti inivi sententiam, licet verba mutare noluerim. Cete-



## CLASS. VIII. TUMORES.

*Ord. 1. Hydropici v).*

2. Anasarca.

Cachectica, pallida, albida in anasarca apparet facies, proprium vero hujusce morbi signum tumor est tum totius faciei, tum cutis inter nasum, palpebram inferiorem, genamque extensae; qui vero tumor matutino praesertim tempore apparet, minus vespertino, quo pedes potius tumidi inveniuntur.

3 et 4. Hydrothorax et Ascites.

In utroque morbo modo dictus apparet faciei tumor leucophlegmaticus, ita ut certiore eorundem reddat diagnosin. — „Hydrope pectoris vel abdominis laborantibus si color faciei rubicundus, sive mediocriter bonus, derepente mutetur in luridum et plumbeum, aeger repentina morte moritur paucis elapsis diebus, aut mense ad summum“ *w*).

rum neque Goupyli, neque collegii Oxoniensis, neque Fabricii, neque Mattairii editio, neque Harleyanus, neque Vaticanus codex alia habet verba; neque apud Trillerum et Wigan eorum fit mentio.

*u*) AVICENNA Lib. IV. Fen. III. Cap. II. Fol. 350. p. 2. Quando incipit lepra, incipit color fieri rubeus tendens ad nigredinem. Et apparet in oculis obfuscatio ad rubedinem declivis, et fortasse fit strictura in naribus, et incipiunt capilli in subtilitatem pervenire, et apparent vene in pectore et parte faciei. — Deinde apparet spersio in capillis et casus in eis ex toto, proprie in pillis qui sunt in facie et partibus ejus — incipit forma fieri feda et facies fit terribilis. Et color denigratur. — Et ingrossantur labia et denigrantur, — et corroditur cartilago nasi: deinde cadunt nasus et extremitates et currit virus — et denigratur color valde.

*v*) De cachexiae hydropicae signis e facie legantur: ARETAEUS Diuturnor. Lib. II. Cap. I. FR. HOFFMANN Med. rat. Tom. IV. Part. IV. Cap. XVI. §. I—X. Prognosin vero e facie praesertim in hydropica cachexia esse desumendam, cum haec inprimis viscerum abdominalium laesiones, venae portarum vitia, aliaque prodat, quae de insanabili hydropis causa testantur, et quae alibi recensuimus (pag. 82. passim.) inter omnes constat. Faciei igitur inspectio, si in ullo morbo, in hydrope summi est momenti.

*w*) BAGLIVI Prax. med. Lib. I. Cap. XIII. §. V. p. 139. GRU-



## 10. Hydrocephalus.

a. Hydrocephalus externus. Tumor aquosus externus (plerumque in fronte ad nasi radicem usque) facile dignoscitur.

b. Hydrocephalus internus  $\alpha$ ). Prominet os frontis, unde frontis atque processus orbitalis fere plane exstinguitur angulus; cranium maximum, facies parva, genae flaccidae. Protruditur praeterea antrorsum deorsum oculi bulbus, ita ut palpebra inferior ejus obtegat dimidium. Oculi vero adeo depressi strabismo saepe afficiuntur atque mydriasi. —

c. Hydrops ventriculorum cerebri  $\gamma$ ). Caput globosum, oculi admodum retracti, os frontis prominens, ingenii acumen insolitum ad huncce morbum indicant diathesin. — Ipsius vero morbi tria distinguenda sunt stadia; quorum vero in expositione pupillae vel dilatatae vel sensibilis nullam faciemus mentionem propter rationes quas de helminthiasi agentes exposuimus.

in stadio primo fixus atque immotus fere oculi bulbus, facies pallida, timidi quid prae se fert; inquietus, anxius, morosus est infans, vel et stupidus. Morositas frontem et supercilia interdum corrugat. Interdum vel utraque, vel nonnisi lateris affecti gena circumscriptum exhibet ruborem, qui meridie magis quam vespera apparet  $z$ ) (?).

in stadio secundo gravior oculorum est stupor, palpebrae saepius demittuntur, si vero aperiantur, lan-

NER Zeichenlehre pag. 370. §. 439. Daher ist die Röthe bei abgehärmten Personen und in langwierigen Krankheiten verdächtig: die jählinge Abänderung der guten Farbe in die erdfarbige bei jeder schweren Krankheit bedenklich, in der Wassersucht der Vorbote des Todes.

$\alpha$ ) BURSERIUS Inst. Vol. III. p. 43. §. L. VOGEL. Praelect. p. 564. §. 662.

$\gamma$ ) BURSERIUS Inst. Vol. III. p. 43 — 44. §. L — LIII. R. WHYTT's Works.

$z$ ) SCHMALZ Diagnost. Tabellen. p. 60. §. 426.



guidi oculi apparent; protrusi interdum antrorsum deorsum videntur, minus palpebra superiore oblecti.

in stadio tertio summus oritur stupor, languent oculi, palpebra superior paralytica saepe fit, ita ut attolli vix queat *a*). Faciei color variabilis. Interdum vero haud adeo immoti sunt oculi, sed huc illuc velluntur, strabismo saepe afficiuntur, vel et alter altero minor fit; accedunt denique circa os convulsiones *b*). Sequitur admodum incerta hujus morbi esse signa (Frank), unde situs capitis in latus, rubor in brachio, ingressus incertus, vacillans, praesertim vero depressio bulbi oculi et paralysis palpebrae *c*) in auxilium erunt vocanda.

## CLASS. IX. MORBI TABIFICI.

### *O r d. 1. A t r o p h i a e.*

#### 1. Atrophia infant.

Admodum macilenta tum est facies, tum omne corpus, pallida praeterea facies atque tristis; diathesis scrofulosa, e qua plerumque morbus oritur, signis supra expositis facile dignoscitur.

#### 2. Phthisis nervosa.

##### 1. Tabes dorsalis.

Facies pallida, cachectica; palpebra inferior livore saepe insignis. Oculi languidi, tristes, cavi, vi-

*a*) WHYTT'S Works. pag. 733. „in the third stage, the patient who before was little disposed to sleep, becomes then drowsy and comatose. — Frequently one eyelid loses its motion, and afterwards the other becomes also paralytic. About this time, or rather sooner, the pupil of one or both eyes ceases to contract, and remains dilated in the greatest light.

*b*) BURSERIUS. Instit. Vol. III. p. 43. §. 51. WHYTT l. c. p. 727. „Mr. Petit (Memoires de l'Academie de Paris pour l'an 1718. pag. 118.) mentions slight convulsions of the mouth and eyelids in the beginning, whereas I have never seen any convulsion till towards the end.“

*c*) P. FRANK Epitome. Lib. VI. Pars I. p. 193. „In febre sic dicta verminosa, bulbi oculi depressionem ac palpebrae citius



trei, vagantur, atque ab recto hominum intuitu refugiant.

### 3. Marasmus senilis.

Senectutis, quae in facie apparent, signis, additur macies, pallor. —

#### *Ord. 2. Febr. hectica.*

Pallor faciei cum genarum rubore, cibum assumptum secuturo; cutis arida, ardens; in morbo progressu emaciatur facies, squallet, tempora collabuntur, ossa prominent, capilli defluunt, oculi cavantur, nares acuminantur *d*).

#### *Ord. 3. Febr. phthisica.*

Phthises in genere; graviores factae, tum eadem exhibent signa quae febris hectica in stadio ultimo, tum ea quae et phthisis pulmonalis, unde de hac tantummodo agemus. Monendum tamen in phthisi hepatica abdominalem saepe esse colorem faciei, in intestinali pallorem marmoreum etc.

#### 1. Phthisis pulmonalis.

De phthisi, locuturi primum de habitu agemus faciei qui diathesin prodit hereditariam phthisicam, dein vero de signis quae phthisis florida, scrofulosa, pituitosa, vel denique ex hypochondriis vel vomica pulmonum oriunda in facie exhibet. —

Signa vero diathesis phthisicae fere haec sunt *e*): Facies plerumque oblonga, cutis tenera, mollis, albidula, genae rubore insignes roseo variabili, dentes albisimi, vel lactis diluti exhibentes colorem, ex albo coeruleum, subpellucidum. — Oculi coerulei plerumque

elevandae impossibilitatem deesse, et sic hydropem cerebri a morbo verminoso distingui posse celebris memorat pathologus.“

*d*) BURSERIUS Instit. Vol. I. p. 384. §. CCCXV.

*e*) BOEERHAAVE Aphor. p. 454 et 455. §. 119§. BURSERIUS Instit. Vol. IV. p. 54. §. LIX.



vel grisei, vividi; capillus flavus, tenuis; vultus lineamenta grata plerumque et teneriora; collum longum, tenue. —

#### Phthisis conformata

exortam vero pulmonum suppurationem tum reliqua signa edocebunt, tum facies pallida, genae subito saepe affectae rubore, praesertim post cibum assumtum; oculus cavus, tristis; pallor nasi.

#### Phthisis consummata.

Qui status si per aliquod tempus duraverit, universalis irrumpit cachexia atque demum colliquatio, cujus in facie haec fere sunt signa: tumor leucophlegmaticus, summa faciei, praesertim vero nasi et genarum emaciatio *f*), cutis membranacea, sicca, color genarum fere livescens, pallidus; tunica palpebrarum conjunctiva mucum secernit viscidum, quo sub somno conglutinantur palpebrae. Indies macies increscit, breviora labia redduntur, ita ut dentes obtegere fere nequeant; facies denique Hippocratica *g*) mortis est signum vicinae.

Phthisis florida ad hereditariam referenda de qua diximus; — scrofulosa signis dignoscitur supra expositis; pituitosa antequam in purulentam abierit, vix ulla in facie exhibet signa, nisi illa quae constitutionem produnt debilem, laxam. — Phthisis ex hypochondriis oritunda colore dignoscitur abdominali. — Phthisis ex peripneumonia tum praegressis dignoscitur signis, tum pallore cui rubor saepe intercurrit circumscriptus atque subitus. —

*f*) ARETAEUS Diuturnor. Lib. I. Cap. VIII. Nasus acutus atque tenuis; malae cum rubore exstant; oculi concavi lucidi, micantes; vultus tumidus, pallidusque, aut lividus: tenuis malarum pars dentibus ita adhaerescit, ut ridentium similes sint, omnino cadaverosi sunt.

*g*) V. SWIETEN Commentar. §. 1206. Vol. IV. pag. 74 et 75.



## CLASS. X. MORBI NERVORUM.

*Ord. 1. Morbi Coenesthesi.*

## 1. Hypochondriasis.

Admodum variabilis (qualis est et morbus) in hypochondriasi est facies, ita ut tum omnis morbus, tum faciei in eodem habitus difficilis sit descriptu. Hypochondriasis sine materie vix ullum certum in facie exhibebit signum; in illa vero specie quae e viscerum abdominalium vel et venae portarum oritur intemperie (hypochondriasin cum materie dicunt), cachectica, squallida, abdominalis facies. — In genere in austerum atque morosum hypochondriacis facies composita est vultum, qui alieni et suspicionis quid prae se fert.

## 2. Hysterismus.

Varium et mutabilem semper foeminarum hic morbus praebet adspectum; unde eam tantummodo faciem depingere possumus, quae plerumque in hystericis observatur mulieribus; illa vero pallida, dejecta, tristis, desiderii plena interdum, livescens saepe circa palpebram inferiorem; in ipsa vero accessione faciei accedunt convulsiones, vel et fletus et risus, vel immo cachinnus convulsivus. —

*Ord. 2. Morb. Mentis.*

Si in ullis, in hisce morbis depingendis lingua deficit; licet enim quemvis fere mente captum primo intuitu ex oculorum intuitu dignoscas, tamen percipiuntur facilius haec signa quam describuntur.

## 1. Amentia.

Vitae expers atque languidus est oculus, rebus externis nullo modo afficitur, animus cum non afficiatur, nil exprimit, vel immotus defigitur (nil tamen inspicies), vel languidissime huc illuc vagatur. Reliquae faciei habitus nullam animi affectionem, neque gaudium



prodit, neque moerorem, nisi placidi quid interdum faciei inesse nobis objicias. —

## 2. Fatuitas.

Sensu vitaeque facies caret, attamen vivior oculus est, multumque saepe agitur, laetior praeterea omnis est facies, et ad lenem composita risum, sibi ipsi aegrotum placere aperte facies demonstrat. Interdum labia aegri movent et cum seipsis loqui videntur.

## 3. Mania.

A tristitia plerumque morbus incipit, dein ferocius oculi fiunt, vel et rigidi atque inflammatorum exhibent speciem: omnis praeterea facies plethoram plerumque prodit; accedunt convulsiones faciei, tremor palpebrarum et labiorum, quem brevi paroxysmus sequi solet. —

## 4. Melancholia.

Facies sordida, cachectica (rarius pallida, sed abdominali potius insignis colore), icterica interdum; admodum plerumque rugosa, oculi morosi, torvi, defixi, ita ut suspicionis quid prodant; labium inferius attollitur plerumque, ita ut solito longius inter os mentumque spatium interesse videatur. Frons denique admodum fornicata, et prominens saepe in melancholicis observatur. —

# Ord. 3. Convulsiones.

## 2. Trismus.

De trismo eadem valent, quae de tetano cujus infra fiet mentio; accedit vero propria huic affectioni maxillae inferioris ad superiorem revulsio.

## 3. Risus sardonius *k*).

Symptomaticus in morbo acuto mali ominis est.

*k*) BURSERIUS Inst. Vol. III. p. 204. §. CCXLIV. eorum opinio magis nobis probatur, qui risum sardonicum tunc fieri existi-



## 4. Spasmus cynicus.

„Circa faciem vero morbus innascitur, Graeci *κυνικὸν σπασμὸν* nominant. Is cum acuta febre fere oritur. Os cum motu quodam pervertitur. Nihil aliud est quam distentio oris. Accedit crebra coloris in facie totoque corpore mutatio“ *l)*.

## 5. Chorea St. Viti.

In chorea graviore varias facies, praesertim os, patitur convulsiones; quae hoc sibi proprium habent, ut in spectantium derisionem ex consulto aeger faciem torquere videatur. —

6. Epilepsia *m)*.

Saepe imminente accessione facies rubet, lachrymant oculi, et strabismo afficiuntur; oriuntur dein totius faciei convulsiones, distorquentur oculi atque huc illuc velluntur, vel et defixi tenentur, vel demum in orbitam retrahuntur, vel ex illa protruduntur: Post

mant, quando maxilla inferior una cum linguae laryngisque musculis voci et loquela famulantibus convellitur, succutiturque, in ridentis modum.

*l)* CELSUS Lib. IV. Cap. II. pag. 72. BURSERIUS Inst. Vol. III. p. 204. §. CCXLIV. R. A. VOGEL Praelect. §. 487. p. 390. „In spasmō cynico qui cum acuta febre praesertim oritur, os cum rictu quodam pervertitur, musculis ejusdem et faciei versus suam originem contractis.“ —

*m)* BURSERIUS Inst. V. III. §. CCLXIII. p. 220 et 221. V. SWIETEN Tom. III. p. 397. §. 1073. WEPFER De affect. capit. Obs. CXXVII–CXXXV. BOERHAAVE De morb. nervor. Vol. II. pag. 770–850. ARETAEUS De caus. et sign. acutor. Lib. I. Cap. V. pag. 2. C. D. E. „sic laborantes magno hiatu os aperiunt, id siccum habent, oculi inversi sunt, palpebrae cum palpitatione frequenter dehiscunt. Quod si quando connivere velint palpebrae non committuntur, sed alba oculorum cernuntur. Supercilia interdum (ut iis qui ad iram concitantur) in glabellam attrahuntur, nonnunquam ad tempora vehementer admodum revelluntur, ut cutis circa frontem valde praetenta sit, atque in superciliorum medio ruga evanuerit. Malae rubentes palpitant, labia quidem interdum in acutum clauduntur, interdum vero ad obliqua dilatantur, quando in ridentis speciem dentibus circumtenduntur; malae rubent quidem, sed quum morbus increvit et faciei livor accedit.“



paroxysmum admodum defatigatus est homo, facies pallida atque deformis (verstoert apud nostrates); sugillationes sub oculis saepe exstant, vel et strabismus. Quibus vero inveterata est epilepsia eos stupor (accessiones qui sequi solet) fere non deserit, unde summum facies prodit stuporem; nec non in ipsam stupiditatem taliter affecti interdum incidunt, praeterea palpebra superior difficulter attollitur; inferior livida saepe fit vel tumore leucophlegmatico afficitur. Praeterea monendum constitutionem vel atrabilariam vel phlegmaticam, quae saepe cum morbo sunt complicatae, e facie haud raro dignosci. —

#### 7. Eclampsia *n*).

In paroxysmo facies et convulsiones patitur et insigni perfunditur livore. —

#### 8. Raphania.

Convulsiones facies patitur, oculis simul rigidis atque distortis. Ceterum pro typhosa, quam plerumque morbis sibi assumit, indole pallida, collapsa, vel immo Hippocratica est facies. Notandum vero proprium huic morbo signum faciem non praeberere. —

#### 9. Tetanus *o*).

Hoc quidem loco de sola facie, haud de reliquo corpore in tetano nobis est agendum: facies pallida,

*n*) SYDENHAM T. I. p. 520. (Epilepsia pueror).

*o*) BURSERIUS Instit. Vol. III. §. CCLVIII. p. 215. HILLARY Observ. on the changes of the air etc. p. 223 et seq. ARETAEUS De caus. et sign. acutor. lib. I. Cap. VI. pag. 4. A. B. C. „facies est rubicunda, variegata, oculi ferme rigentes, qui vix circumvolvuntur, facies variis modis distorta. Buccae et labia tremunt, maxillae quatuntur.“

CULLEN l. c. Part. II. Book III. Sect. I. Chapt. I. §. MCCLX. Vol. 3. p. 287. „At the height of the disease every organ of voluntary motion seems to be affected, and amongst the rest, the muscles of the face. — The forehead is drawn up into furrows, the eyes sometimes distorted, are commonly rigid and immoveable in their fockets. The nose is drawn up and the cheeks are drawn backwards to the ears, so that the whole countenance expresses the most violent grinning.“ —



interdum vero rubicunda vel et livescens. Oculi immobiles fixique, ita ut vel fixum assumant intuitum, vel torvum si distorsi fuerint; raro mobiles manent. Omnis facies vehementissimas patitur convulsiones, in rugas frontis contrahitur cutis, sursum vellitur nasus, ad aures buccae retrahuntur, ita ut teterrimam facies referat speciem. —

## 12. Hydrophobia p).

Moestitiam quae rabiei eruptionem antecedit, et facies prodit; rabie vero erupta omnis inflammata apparet facies, praeterea vero adeo ferocem vel et calamitosum una (pro horrore atque anxietate aegroti) facies assumit habitum, ut verbis exprimi fere non possit, morbique teterrimi ipsius quodammodo praebeat imaginem.

## Ord. 4. *Adynamiae.*

### 1. Vertigo q).

In vertigine graviore et faciem affici, praesertim vero oculos obfuscari palpebrasque committi, notum; — praeterea de vertigine plethorica, hypochondriaca, hysterica, earumque signis erit cogitandum. —

### 2. Deliquia animi.

Dolor faciei admodum variabilis et subito saepe mutatus de cordis vitio ciet suspicionem. —

p) TYMON The Edinburgh medical and surgical Journal. No. 33. Paper V. RYCE WINNE The London medical et physical Journal. No. 170. pag. 286. SAUVAGES Nosol. method. Tom. II. p. 237. oculos nocte lucere (?) memorat. „Hydrophobis in furorem constitutis oculi nocte lucent (?) ut felibus, quod Ill. Darluc testatur, et ultra mediam noctem Brunellae hydrophobae opem ferens D. Cavalier medicus Forolivii observavit.“ —

q) WEPFER De affect. capit. obs. LXIX-LXXX. BOERHAAVE De morbis nervor. Vol. II. p. 576-640.



## 4. Sopor.

Pro somnolentia, comate, lethargo, caro, vel leviora vel graviora in facie exhibet signa. Lethargo affecti, e somno excitati paululum modo palpebras aperiunt tumidas, bulbum in latera vel superiora distrahunt, eumque languidum habent. Omnis tandem facies pallida, tumida, ita ut vel leucophlegmaticus saepe videatur tumor. — In caro os interdum patet dehiscente maxilla inferiore, pallida plerumque facies. —

## 6. Apoplexia r).

Antecedunt eam haud raro labiorum tremor, oculorum distorsio, visus obfuscatio, faciei pallor subitus, nasus acutus, oculorum cavitas, atque faciei affectio summam quae prodit anxietatem.

Sanguineam esse apoplexiam e facie rubra, livida, tumida, oculorum palpebrarumque habitu colligitur; apoplexia serosa e facie pallida, tumida (leucophlegmatica fere) stupida, languidisque oculis patet.

## 8. Ecstasis. — Catalepsis s).

In catalepsi, si accessionis tempore unum alterumve facies assumserit habitum, ad risum v. c. vel ad fletum si composita fuerit, eum in accessione facies tenet habitum. — Si vero horum nihil fuerit tumida (licet revera non sit) imaginisque cereae simillima facies apparet, oculis plerumque apertis admodum atque fixis (ita ut nil intueantur, vitaeque expertes videantur) palpe-

r) WEPFER De aff. capit. Obs. CXXXVI—CXLV. BOERHAAVE De morb. nerv. Vol. II. p. 640—679. BURSERIUS Instit. Vol. III. §. LXXIV. pag. 59. §. XCIX. pag. 81. AVICENNA Lib. III, Fen. I. Tract. V. fol. 156. pag. 1. et illam quide que est ex sanguine signant signa sanguinis praedicta multis vicibus, et facies rubea, et oculi rubei valde et quide et vene cervicis sunt extense et plene. illam vero que ex flegmate est, signant color et forma oculi et humorositas narium. —

s) BURSERIUS Instit. Vol. III. §. CLII. pag. 128. FR. HOFFMANN Med. rat. Tom. IV. Pars III. Cap. IV. §. IV. pag. 114. WEPFER De affect. capitis. Obs. CXXI—CXXVI.



bra superior sursum trahitur, saepe vero et demittitur. —

### 11. Somnambulismus.

De Somnambulismo morbo notandum, immotam potius esse faciem; nisi somnia animique affectiones, vel gratae vel ingratae, sibi consentaneas faciei efficiant mutationes. — Quae animi pathemata, dormientem una si non affecerint, aperti plerumque oculi atque rigentes. —

De Somnambulismo magnetico (quem dicunt) nil nobis dicendum cum neque unquam puellam viderimus illo detentam, neque a naturali somno distinguendum illum credamus.

## CLASS. XI. MORBI PART. SINGULAR.

### — *Ord. 1. Morbi Capitis.*

#### 1. Cephalalgia *t*).

Licet cephalalgiam in genere faciem ullo modo mutare dicere vix possimus, causae interdum, vel morbi quorum cephalalgia est symptoma, e facie poterunt dignosci; hystericismus v. c. hypochondriasis, plethora etc. Sic et hemicrania, si vel ab hystericismo vel a dysarthritide oriatur, in facie interdum originis suae exhibet vestigia. —

In prosopalgia (vel et in cephalalgia gravissima) convulsiones interdum facies patitur, quas vero a dolore proficisci quisque facile intelligit, labium superius tremat vel sursum trahitur; facies rubra, subtumida, oculi lachrymantes.

### *Ord. 4. Morbi aurium.*

In otitide graviore saepius exposita inflammationis signa facies interdum exhibet; item in auditu difficili

*t*) BURSEKIUS Instit. Vol. III. §. IX-XII. p. 9-12. WEPFER l. c. Obs. XXXIV et seq.



saepe aegros os aperire, quo melius audiant, notum. —

*Ord. 5. Morbi dentium.*

1. in Dentitione difficili convulsiones obortae et faciem infestare poterunt.

2. Odontalgia in genere faciei vix exhibet affectiones, nisi odontalgiam, arthriticam, hystericam, hypochondriacam, scrofulosam in facie interdum apparere, nobis objicias.

*Ord. 7. Morbi Thoracis.*

1. Tussis.

De tussi in genere nil dicendum, faciem cum non afficiat, nisi objicias in tussi graviore rubescere, vel immo livescere atque tumere faciem; praeterea monendum in tussi symptomatica morbi signa interdum in facie apparere.

Praeterea vero memoranda tussis convulsiva in qua livet facies, oculi distortentur, epistaxis saepe accedit.

2. Asthma u).

De dyspnoea, orthopnoea, atque apnoea in genere nil dicendum, cum sola spirationis interceptae (si ulla) in facie exhibeant signa. — Eadem de asthmate valent, de quo praeterea monendum a cordis vitio interdum asthma oriri, quod cordis vitium et faciei color admo-

u) Egregiae uti solet faciei habitum sub asthmate graviore depingit. ARETAEUS Diuturnor. Lib. I. Cap. XI. praeterea conferantur. BURSERIUS. Instit. Vol. IV. §. CGV. p. 192. CULLEN l. c. Part. II. Book III. Sect. II. Chapt. 6. §. MCCCLXXVII. Vol. III. p. 391. FLOYER A treatise of the Asthma. third edition. London 1745. 8. Chapt. I. pag. 10 et 11. The lips seem to be drawn into a posture for sucking, the eyes seem to start and shed tears involuntarily, which frequently color the skin near the eyes yellow, or blackish; the face is pale or livid. FR. HOFFMANN Med. rat. Tom. IV. Pars III. Sect. II. Cap. V. §. V. pag. 269.



dum variabilis interdum prodet; angina pectoris vel ab hypochondriasi vel a dysarthritide, altera saepius, altera interdum in facie originis suae vestigia exhibebit.

Postremo loco notandum in asthmate, vel ipsa demum apnoea haud lividam semper manere faciem, sed pallidam reddi atque exsanguem <sup>v)</sup>, oculos vitreos atque rigentes, ita ut mortuum fere aegrotum credere possis.

### 3. Sternutatio.

De sternutatione eadem valent, quae de tussi diximus.

### 5. Incubus.

Et in hoc morbo pro spiritu intercepto livescit facies, rigent oculi; vel et pro somnii imagine horrorem aliave animi pathemata facies indicat. —

### 6. Palpitatio cordis.

Propria in facie non exhibet signa. Causae vero saepius; prae ceteris hypochondriasis, hysterismus, plethora, vitia cordis, dysarthritis. —

## *Ord. 8. Morb. primar. viar.*

### 4. Cardialgia.

Ubi hysterica sit, vel hypochondriaca, vel arthritica, signa interdum huic causae consentanea facies exhibebit. —

### 5. Colica.

In genere sibi proprium in modum faciem non afficit. Causae interdum e facie dignosci poterunt: hypochondriasis, hysterismus, arthritis, plethora, vermes. — Praeterea monendum ileum, qui accedens e medio plerumque aegrum tollit, facie anxia atque Hippocratica

<sup>v)</sup> ARETAEUS l. c. FR. HOFFMANN l. c. p. 269 et 270.



prodi, unde summa cura faciem in colica respici jubet Morgagni. —

Nec non inflammationem occultam, quae lethalem plerumque colicam reddit, e facie posse dignosci Morgagni contendit „facies denique insoliti quid, sed in aliis aliud, ostendens, ut interdum oculos quasi exterefactos, alias livorem quendam circa labra animadvertim“ *w*). Intestinorum gangraenam facie prodi jam supra memoravimus. — Jam de speciebus nonnullis dicamus.

C. biliosa (confer febr. bilios.).

C. saturnina (C. Plumbarior. Ramazzini. — Rhachialgia metallica Sauvages — Colique des peintres. — C. de plomb. — Flavescit alba oculorum pars, rubent genae, ceterum „virorem facies prae se fert judaicum“ *x*) (?).

C. Pictonum (C. Damnoniens *y*). Rhachialgia vegetabilis Sauvagesii. Entripado Hispanis. — Colique de Poitou Gallis.) languent aegri pallentque, facies ex flavo plumbea.

8. Diarrhoea. 9. Flux. coeliacus. 10. Lienteria. 11. Flux. hepaticus. 12. Melaena.

De nullis ex hisce morbis in specie locuturi in genere notandum habemus admodum haec profluvia, ubi diutius aegrum detinuerint, ejusdem prosternere vires; unde si pallida, sordida, cachectica, leucophlegmatica, livida jam sit facies, ad morbi curationem est prope-  
randum, ne vires, magis adhuc collapsae, aegroto deficient. —

#### *Ord. 9. Morb. viar. urin.*

Cum ad hujusce ordinis morbos dignoscendos parum facies conferat, nil quod de iis proferamus habe-

*w*) BURSERIUS Institut. Vol. 4. p. 371.

*x*) SAUVAGES Nosolog. method. Vol. II. p. 134.

*y*) J. HUXHAM l. c. Vol. III. p. 64.



mus; monendum vero in prognosi instituenda faciem esse respiciendam, cum in diabete, ischuria, haematuria, facies livida, Hippocratica, haud raro mortem antecedit.

*Ord. 10. Morb. Genital.*

1. Gonorrhoea vera.

Pollutiones e Veneris abusu oriundae signa exhibent, quae de tabe dorsali agentes exposuimus.

2. Fluor albus.

Tum causae et affectiones, quae morbum comitantur (onania, nymphomania, chlorosis), tum humorum jactura in morbo diuturno faciem reddent cachecticam. —

3. Satyriasis et Priapismus.

Priapismus cum adeo voluptate careat atque libidine, ut dolorifica potius sit affectio, nulla, nisi doloris, in facie exhibebit signa. — In satyriasi vero tumida est facies et rubicunda; oculi fulgent, sed libidinose fulgent, eundem in modum buccae retrahuntur, omnisque libidinem prodit facies *z*).

4. Nymphomania.

In leviori nymphomaniae gradu pallida, cachectica, tristis, desiderii libidinosi plena est facies; ubi vero ad ipsam furiosam res venerit nymphomaniam, eandem fere, quam in satyriasi viri, mulieris facies referet speciem *a*).

---

Jam vero peracto quod propositum nobis fuit opere, denuo lectorum doctissimorum invocanda nobis est in-

*z*) ARETAEUS De caus. et sign. acutor. Lib. II. Cap. XII. pag. 25. C. „in facie rubor inest et vapor quidam roscidae humiditati similis.“

*a*) SAUVAGES Nosolog. Vol. II. p. 227 et 228.



dulgentia, quam haud nobis defuturam esse speramus, cum summa profecta cura, neque sine aliquo labore, quae apud medicorum principes de facie in morbis invenimus, congesserimus, ita ut haud inutile hocce nostrum opusculum fore credamus; meliore enim consilio clarissimorum omnis aevi in medicina observatorum annotationes, diligenter collectas, a nobis proferri credidimus, quam singuli aegroti alicujus historiam, cum vera ars medica e solis fere Veterum observationibus praeclaris sit desumenda, vel ex eorum saltem (inter recentiores) scriptis atque praeceptis, qui Naturam Hippocratemque secuti, spretis vanis opinionum commentis quae delet dies, ea diligentia eoque labore Naturam observant, quibus indelebile Hippocrates et Sydenham sibi nomen pararunt. —

Valete! —

---



PHILIPPI MEYERI

RATIBORIENSIS - SILESII

DISSERTATIO INAUGURALIS MEDICA

DE

SIGNIS NONNULLIS EX NASO  
ATQUE OLFACTU.

BEROLINI MDCCCXX.

---



B E R I C H T

über die Verhandlungen der  
deutschen Reichsversammlung  
in der Stadt Frankfurt a. M.

von  
Johann Friedrich Schlegel

Frankfurt a. M. bei  
Johann Friedrich Schlegel  
Verlag  
1848



## I. P A R S.

### *D e s i g n i s e x n a s o.*

#### *De volumine nasi aucto.*

**N**asus caetera cum facie tumet in congestionibus versus caput, in apoplexia, asthmate, angina, deliriis, ante sanguinis e naribus effluvium *a)*; tumet in faciei erysipelate *b)*, atque alia inflammatione; in nonnullis exanthematibus ante eruptionem, praesertim in variolis *c)*. Nasum tumentem invenimus in inflammatorio catarrhi stadio *d)* aliquando etiam in febris synochicis *e)*, haud raro in febris malignis, in quibus tandem gangraenosus fit, omenque pessimum exhibet; et Schmalz C. c. §. 493.

*a)* Versuch einer medic. chir. Diagnostik in Tabellen von Schmalz. Dresden. 1816. p. 66 et 193. rhinalgia sanguinea.

*b)* In erysipelate faciei labium et nasus magnopere intumescunt. Handbuch der spec. Pathologie von Henke. Berlin 1806. Th. 3. p. 317.

*c)* Praesagium utilius format faciei turgiditas et inflammatio mediocris in variolis praesertim benignis, non confluentibus, in quibus alias nimis turgida facies facile pejorem Stahl. Hal. 1700. Semiotice pathologica C. Gruner. Hal. 1775. p. 383. Zeichenlehre v. Danz ed. Heinroth. Leipzig 1812. p. 68.

*d)* In inflammatorio catarrhi narium stadio, nasus tumet, rubet, Frank epitome. Haase chron. Krankheiten. Thl. 3. S. 20.

*e)* Aretaei Cappodocis medici libri VIII. J. P. Crasso interprete. Parisiis 1554. de acutis l. II. cap. IV. p. 16.



In scrophulis cum labio superiori nasus tumere solet, simul cutis in eo rubet et splendet; saepius nasus intumefactus remanet *f*).

Secundum Baumé hoc in morbo nasus est crassiusculus alaeque cum palpebris inferioribus tumidae, hic vero tumor per columnam nasi ad labium descendit *g*). Such children have frequently a tumid upper lip with a chop in the middle of it; and this tumour is often considerable and extended to the columna nasi and lower parts of the nostrils *h*).

In hydropicis morbis praesertim in anasarca, facies cachectica pallida est, proprium vero hujus morbi signum tumor est tum totius faciei, tum cutis, inter nasum, palpebram inferiorem, genamque extensus, qui vero tumor matutino tempore praesertim apparet, minus vespertino *i*).

In lepra externe circa nares tumor, interne vero angustatio, strictura, unde videntur loqui cum naso *k*). Ad signa infallibilia leprae pertinet dilatatio narium exterius, et coarctatio interius cum difficultate anhelitus et quasi si cum naribus loquerentur *l*).

In morbo verminoso nasus inferior tumet, unde foramina angustantur *m*).

*f*) Ueber die Natur und Erkenntniss etc. der Skrofelkrankheit von C. Hufeland. Jena 1795.

*g*) Baumé, welches sind die vortheilhaftesten Umstände zur Entwicklung d. scroph. Uebels. übers. Halle 1795.

*h*) Cullen first lines of the practice of Physic. Edinburg 1786. Vol. IV. pag. 361; Richters spec. Therapie. Thl. V. S. 444. Frank epitome p. V. p. 107. Stoll praelectiones ed. Eyerel. Viennae 1788. Vol. I. p. 40.

*i*) Frank epitome Tubingae 1811. Vol. IV. Haase chr. Krkhten. Bd. 3.

*k*) Theodoricus in art. chirurg. script. collect. Venet. 1546. p. 157.

*l*) Gordonius in libro medic. Vol. I. de lepra c. 22. P. Frank epitome. Richter spec. Therapie. Conradi spec. Pathologie und Therapie. Thl. 2. p. 644. und Hensler Geschichte des abendländischen Aussatzes 1790. p. 454. etc.

*m*) Schmalz l. c. §. 424 u. §. 490.



In inflammatione sacci lacrymalis (dacryocystitide) tumor formam et magnitudinem fabae referens, circumscriptus, durus, dolens, ruber in superiori parte laterali nasi oritur *n*).

Nasus interdum polypis, aliisque corporibus cavo ejus inhaerentibus, insectis, fabis etc. admodum extenditur.

*De volumine nasi imminuto.*

Faciei corruptela lethalis est, minus tamen si ob pervigilium, aut inediam, aut alvi perturbationem contingit. Hujusmodi autem faciei hae sunt notae: oculi concavi, nares acutae, collapsa tempora, frigidae aures contractaeque, cutis dura, color pallidus aut niger. Hipp. o) Coac. Praes. sect. II. 212. Pessimum signum ei fuerit nasus acutus cum obliqua fronte ait Avicenna *p*).

Acutae s. acuminatae nares in febribus pessimae *q*). Nasus acutus, gelidus, pallidus in nervosa conspicitur febre teste Huxhamio *r*).

Nasus acutus atque tenuis, malae cum rubore exstant, oculi concavi, lucidi, micantes, vultus pallidus vel lividus in phthisi, Aretaeus *s*).

Eadem fere Burserius in instit. medic. pract. vol. I. de febre hectica dicit: in tertio gradu corpus contabescit totum, et tanta macie extenuatur, ut ossa ubique promineant; squallet facies, tempora collabun-

*n*) Weller Krankheiten des menschlichen Auges. Berlin 1819. p. 95.

*o*) Usus sum editione Anutii Foesii Francofurti MDXCV.

*p*) Avicennae liber canonis totius medicinae a Gerardo ab arabica lingua in latinam reductus. Lugd. Batav. 1522. cantior. l. I. p. I. fol. 448. p. 2.

*q*) Gruner semiotice p. 584 und Gruners Zeichenlehre. Jena 1801. p. 378. Danz Zeichenlehre und S. L. Pezold de prognosi in febribus acutis. Lips. 1778. p. 54. u. 57.

*r*) Huxhams Sammlung medicin. Schriften. Bremen 1765.

*s*) De morbis diuturnis libr. I. cap. VIII. de phthisi.



tur, capilli defluunt, oculi incavantur, nares acuminantur etc.

Narium pinnae graciles ac tenuatae apparent in iis, quos longus morbus pene confecit, qui labore vel inedia franguntur, vel animo linquntur, vel moriuntur, Galenus in Prognost. I. p. 733.

Nares habent acutas et ad respirationem paratas aegroti in asthmate, Aretaeus De diuturnis morbis.

### *Forma nasi mutata.*

Nares si pervertuntur in febribus et cum signis malis copulantur, mortem significant. In febre non intermittente si labium aut supercilium aut oculus aut nasus pervertatur, si non videat, si non audiat, imbecillo jam corpore, quidquid ex his evenerit in propinquo mors est, Hipp. aph. Sect. IV. aph. 49. sect. VII. aph. 75.

Quod si pervertatur aut corrugetur palpebra aut livescat aut pallescat, itemque labium aut nasus cum alio aliquo signo, mortem in propinquo esse sciendum est, Hipp. in Praenot. libr. sect. II. p. 4. Eadem affirmant Pr. Alpinus *t*) Pezold l. c. p. 57. Secundum Gruner *u*) significant nares acuminatae distortae mox spasmos, mox debilitatem magnam, modo periculum magnum et mortem.

Videmus saepe homines praesertim senes distorto naso oreque signatos ex apoplexia, epilepsia praegressa, vulnere vel ulcere, et tunc hoc phaenomenon non ultimum locum tenet inter signa anamnastica *v*).

Aretaeus de pulmonaria ait: rubescit facies, sed malae praecipue, oculorum album nitidissimum ac pin-

*t*) Pr. Alpini de praesagienda vita et morte aegrotantium, ex ed. D. Gaubii Francof. et Lips. 1754 in 4. libr. v. p. 106 et 318.

*u*) l. c. p. 177.

*v*) diss. de signis e varibus Büchner p. 22.



gue est; summae nares simae fiunt *w*). Alae acuminatae s. acutae, arcuatae, quasique elatae cum naso simo et facie mala pessimae sunt in morbis acutis, Gruner *x*).

Alae s. pinnae nasi compressae incipientem musculorum, quorum ministerio nares diducuntur, resolutionem ac futuram apoplexiam praesignificant, teste Swieten *y*) cf. Gruner, Danz *z*) Büchner *a*).

Pinnae contractae, sub quibus et pectus angustum quasique collapsum derepente incidit, in phthisicis mortem proximam indicant *b*).

### *De motu pinnarum.*

Haud superfluum videtur pauca quaedam hic addere de isto signo, quod in acutis morbis maximi est momenti.

In respiratione naturali, sana, pinnarum motus vix oculo percipitur, ubi vero respiratio impedita et difficilis evadit, distincte conspicitur; quo major velociorque pinnarum motus, eo majus etiam respirationis impedimentum vitaeque periculum.

Aliquando vero maxime usu urgente sed facultate extincta fere fit maxime thoracis dilatatio, in qua aliquando moventur scapulae, nares, quam spirationem sublimem et phaenomenam i. e. apparentem medici nominant, Pr. Alpinus *c*). Omnium (respirationum) pessimae, quae in moribundis observantur, sunt frigidae, quippe cum naribus ac ore frigidum expiratur, demum sublimes. Pr. Alp. l. c. p. 253 et 258.

*w*) De causis et signis acutorum C. II.

*x*) l. c. p. 585.

*y*) v. Swieten comment. in aphor. Boerhaave §. 293.

*z*) l. c. 277.

*a*) l. c. p. 22.

*b*) Benedictus in theatro tabidorum p. 3.

*c*) l. c. libr. IV. cap. VII. p. 249.



Quae Hippocrates in l. 2. Coac. praes. hisce indicat verbis: pessimus autem morti propinquus, extendens, urgens et obscurus spiritus.

Hipp. in libr. epidem. De uxore Olympiadis narrat: oculi erant tristes, spiritus sublimis per nares trahebatur, cum jam circa mortem esset.

Galenus in febribus acutis fatum inevitabile esse docet, ubi alae narium sub quavis aëris reciprocatione moventur, diducuntur, vicissimque contrahuntur; in dyspnoea magna impedimenta portendit.

Quare ex iis statuamus, inquit Pr. Alpinus l. c. p. 262. respirationem sublimem, quandocunque fit, perpetuo lethalem esse, aut quod summam instrumentorum respiratoriorum angustiam, et qua natura suffocetur, aut virium seu naturae absolutissimam infirmitatem et extinctionem denotet, ex quo non nisi in moribundis apparet.

Eandem respirationem observamus in asthmaticis *d*) spasmodicis a magno irritamento in organis respirationis, in angina ex colli interni tumore et suffocatione propinqua, in pneumonia gravi lethali, in aliis morbis gravibus a debilitate magna breve ante obitum *e*).

Respiratio sublimis pulmones admodum infarctos vel spasmis insigniter strictos esse indicat, et a paralytica motricium fibrarum resolutione proficiscitur ultimamque horam annunciat, Pezold l. c. p. 81.

Pauca deinde de aëre per nares exspirato hic adjungere liceat.

Calidus spiritus per os et nares exhalatur in febribus inflammatoriis, praesertim in pneumonia *f*); per insignem succorum fervorem circa vitalia viscera fe-

*d*) Burserii inst. med. pr. vol. IV. de asthmate.

*e*) Gruner l. c. p. 378. cf. Le Roy Vorherverkündigungen in hitzigen Krankheiten, übers. Leipz. 1787. p. 31. und Diss. de Prosoposcopia medica Präs. Quellmalz v. Ackermann. Leipz. 1748. p. 37.

*f*) cf. Burs. vol. 4. p. 99. Frank epit. vol. II. p. 228.



bre<sup>m</sup> vehementem et concitatissimam, pulmonum inflammationem atque erysipelas, summum vitae discrimen et haud raro mortem certam praesignificat, Gruner l. c. p. 186. §. 259. Hipp. in Coac. g).

Qui vero frigidus ex naribus et ore aer exspiratur exitialis admodum est Hipp. prognost. p. 545.

Inter lethalia signa numerantur calidus vapor per cutem emanans, si prius nares frigidum spiritum emisserint; vitalia autem contra se habent Hipp. de morb. vulgar. l. VI. sect. VII. Quae Galenus hisce verbis expressit: per cutem calidus vapor exiens post frigidum spiritum prius expiratione egressum; sed calido vapore exspirato per nares et per cutem non omnibus mors erit praedicenda.

Nunc reliquum est ut exitiales respirationes adnumeremus cuiusmodi est frigida, sublimis Pr. Alp. l. c. cap. XI. p. 258.

Frigida respiratio omnium exitialissima, quae non nisi in moribundis attenditur. Pr. Alp. l. c. p. 258.

Aretaeus de acutis morbis l. II. de causa, ubi mors appropinquat spiratio frigida, vapor e naribus multus exhalatur.

cf. Pezold l. c. p. 81. Gruner semiotice, Danz Zeichenlehre.

### *De foetore ex naso.*

Foetor ex sordibus ventriculi, vel narium muco stagnante et corrupto terrere non debet, magis ex ulcere, ozaena, osse carioso, polypo suppurante oriundus, maxime vero si in febribus acutis aegri expirationes cadaver olent, nam in his putredo jam subest et fatum fere inevitabile imminet. Gruner semiot. p. 252.

Foetor ex naso in acutis morbis malum est signum, decompositionem succorum indicat<sup>h)</sup>.

g) Hipp. in Coac. Praes. ed. V. d. Linden p. 545. ait: lethalis autem est febrilis et fuliginosus spiritus, verum minus quam frigidus.

h) Danz Zeichenlehre. p. 99.



Respirationes vero graveolentes maxime exitiales observantur. Pr. Alpinus l. II. cap. XI. p. 113.

Qui fonticulos sive in brachio sive in femore habent, solent plerumque foetorem quemdam ab iis percipere; sed ego aliquoties observavi ejusmodi etiam foetorem apud plerosque e nare istius lateris ubi fonticulus est, provenire, Schulzius i).

### *De aucto nasi calore.*

Ubi tota facies magis ac par est, calet, etiam nasus majore calore gaudet, quae igitur prognostica de facie, de naso etiam valent. Majorem calorem deprehendimus in omnibus congestionibus versus caput v. gr., a motu vehementi, a potu incitante, aëre nimis calido, in asthmate, tussi convulsiva k) etc.; in exanthematibus nonnullis; in faciei erysipelate aliisque inflammationibus, otitide l), encephalitide m), in febribus imprimis synochicis.

In genere calor mitis, placidus bonus est, praesertim si cum aequali totius corporis mollitie, aut qui bene valentis calori sit similis. Hipp.

Optimus igitur erit calor temperatus, aequaliter per totum corpus diffusus cum aequali etiam mollitie. At nedum hic, sed quin etiam intensus vehemensque calor per omnes corporis partes diffusus in ardentibus febribus, cum proprium febrium malignarum sit, ut eae summas partes non calefaciant; vel non malignarum ut totum corpus usque ad summas partes aequaliter exurant; significant enim hae viscera vehementi carere inflammatione, Galenus in 3 Prorrhēt. text. 61.

Extremas partes corporis valde calidas in talibus morbis sentiri optimum non minus est, veluti oppo-

i) Ephemer. Natur. Curios. Dec. I. ann. VII. abs. 154.

k) Pr. Alpinus l. II. e. XIII. p. p. 118.

l) Frank. epit. de otitide. vol. II.

m) ibidem de encephalitide.



tum si observatur in his magnum malum *n*) hinc extremorum frigiditas in morbis acutis pessima; itaque harum partium caliditas bonum ut signum existit, quod denotet interna viscera neque magna phlegmone neque intensa aliqua humorum putredine offendi, neque naturam multitudine crudorum humorum gravari, atque etiam significet calorem febrilem viscera reliquisse partesque longinquas invasisse. Pr. Alp. l. II. cap. XIII. Extremarum partium caliditas quoque cum rubore et inflammatione in acutis morbis bonum est (Hipp. in Prognost.); ast calor vehemens tum in facie tum in hypochondriis, tum in thorace pessimum exhibet signum, visceris enim alicujus aut cerebri phlegmonem indicat. Pr. Alpinus l. c. p. 129. Cum sudore vero facies flammans malignitatem indicat, cerebri enim inflammatio vehemens adest. Galenus in 2 Prorrhēt.

Eadem Gruner affirmat, pessimum est signum si vehemens calor febricitantis caput exercet: metuenda enim sunt deliria, convulsiones, phrenitis et haud raro subita mors: si faciem, pectus, praecordia infestat, quia inflammatio adest.

In naso solo autem majorem ac in reliqua facie invenimus calorem in unaquaque nasi ipsius inflammatione, sive externa sit, sive interna, quam ob causam in inflammatorio catarrhi stadio, nec non ut prodromum haemorrhagiae narium una cum pruritu *o*).

In morbo arcuato albiore calor in naribus exiguus quidem sed mordax percipitur, nam biliosum distrahit laniatque, ut Aretaeus docet *p*).

*n*) Pr. Alpinus L. II. cap. XIII. p. 118.

*o*) In multis annunciant vertigo, somnulentia, stupor, pavor sub somno, rubor, calor genae unius, dolor capitis, splendor: levis phlogosis, caligo, lacrymatio oculorum, aurium tinnitus, susurrus, surditas, arteriarum ad tempora et collum pulsatio intensior, plenitudinis, tensionis, siccitatis, caloris, pruritus, titillationis ad nares sensatio haemorrhagiam narium, Frank.

*p*) De diuturnis l. I. p. 139.



*De calore imminuto.*

Frigiditas corporis, quae potius sit moderata caliditas post aliquam bonam evacuationem, pulsu reddito meliori ac vehementiori, apparens, optimum est. Pr. Alp. L. II. Cap. XIV.

In multis morbis chronicis externas partes invenimus frigiditas; sic in hydropicis *q)*; in hystericis *r)* vel hypochondriacis nemo tamen erit, qui his in morbis cum partes illae frigidae exsistant, ullum inde metuat periculum. Eadem videmus in hominibus debilibus, convalescentibus ex morbo gravi, in senibus *s)* in litterarum studio strenue incumbentibus, in hominibus frigidi temperamenti *t)* et hic parum timendum est. Frigiditas extremorum a cibo intempestive assumpto vel ab accessione aliqua ortum habens, in qua nedum extrema sed cutis quoque circum costas et ventrem posita frigida redditur, mala non est, Galenus in 2 Proorrh. Nasus si pallet aut friget in iis, qui febribus intermittentibus laborant novam accessionem, et feminis, quibus menstrua inordinate fluunt, chlorosin denunciat *u)*.

In morbis enim, ait Galenus, qui sunt sine febre, et hyeme et aetate senili partes extremas corporis veluti nares, aures, pedes, manus frigefieri, nihil absurdum, quippe quae carne vacant ex natura, longeque sunt a visceribus positae: non tamen in acutis mediocre est malum; per illos enim calor nativus prae debilitate nequaquam permeat ad extremas partes, in morbis vero acutis propter inflammationis magnitudinem in visceribus, parum sanguinis in omne permeat corpus *v)*.

*q)* Pr. Alpinus l. II. cap. XIV.

*r)* At in partibus externis expanditur calor, quod in hystericis non fit, Ballonius de morbis virginum. Genevae 1762.

*s)* Hipp. aph. sect. I. aph. XIV.

*t)* Gruner Semiot. p. 582.

*u)* Gruner l. c. p. 582.

*v)* Galenus 2 Prognost. textu 4.



In acutis vero frigus non est mediocre malum sed valde perniciosum symptoma utpote quod magnis super-veniat inflammationibus. Pr. Alp. l. II. c. XV. In forti dolore ventris partium extremarum frigiditas malum Hipp. sect. VII. aph. 60. Frank de gastritide. In febribus malignis in initio morbi frigus extremorum, non minus ac continua extremorum frigiditas in febribus continuis, vel viscere aliquo a veneno laeso, malum est signum imo exitiale, Pr. Alp. l. II. c. XV.

Frigiditas, quae non in principio apparet, sed postea die critico cum signis decretoriis crisin praenunciat, aut febris continuae mutationem in intermittentem; cum malis vero signis perpetuo mala, pessimaque in die decretorio est frigiditas intensa et perdurans. Itaque extrema refrigerata vix recalescere lethale est, de quibus Hipp. l. 1. Epidem. Satis quoque intensa cum calore vehementi in thorace vel in ventre, extremis quidem algentibus maxime perniciosa judicatur, nam viscerum inflammatio adest, Pr. Alp. l. c. Frank de enteritide vol. II.

Hipp. in Progn. dicit: si corpus et pedes frigidi sunt, ventre costisque calentibus malum, Galenus nedum malum sed lethale affirmat.

C. Celsus si febre aequae non quiescente exterior pars friget, interior sic calet, ut sitim faciat, lethale; de medicina libri octo Celsi, l. II. cap. VI.

Cf. Hipp. aph. sect. VI. aph. I. sect. VII. aph. 72. s. IV. aph. 48. V. Swieten in Commentariis ad aph. Boerhaavii §. 579. dicit, fere semper lethales esse febres eas, in quibus calor summus circa vitalia percipitur, dum simul externa corporis frigent; quod non semel ipse vidi, addit Burserius, gangraenae enim aut sphaceli imminentis ad interiora id indicium est, Burs. inst. vol. I. p. 3.



In carditide facies manusque sunt frigidae *w*). In nervosa lenta nasus acutus, gelidus, pallidus *x*). Quamdiu in hydrocephalo aliquis licet levis et parum sentiendus in adfecta parte superfuit calor, salutis atque vitae affulsit spes; contra vero simulac exteriores partes aures praesertim et nasus intensum et constans susceperunt frigus vehementer fuit metuendum *y*).

Quibus lien deorsum propendit, iis pedes, genua et manus calent, nares et aures semper frigent, videndum igitur num idcirco tenuis illis inest sanguis, num vero et natura talem habent. Hipp. de morb. vulg. l. VI. S. II. p. 263. *z*).

### *D e s u d o r e.*

Pauca tantum de sudore dicenda habeo, raro enim nasus solus sudat, et semioticen sudoris in genere dare mihi non propositum.

Sudor si justo tempore se ostendit, rigorem excipit et per totum corpus aequaliter molle et calidum diffunditur, spasmodum et morborum acutorum solutionem indicat felicemque morbi exitum promittit. Pezold l. c. p. 126., Galenus in libr. de crisi cap. III.

Qui non in toto corpore sed circa frontem tantum, collum et pectus, glutinosus, foetidus aut frigidus deprehenditur sudor perniciosorum spasmodum a prostratis vitae viribus oriundorum index et mortis nuntius est. Pezold l. c. p. 126. Hipp. sect. IV. aph. 42. et in progn. Frigidi sudores cum febre acuta mortem, cum mitiori morbo longitudinem significant Hipp. aph. sect.

*w*) Heim von der idiopathischen Herzentzündung in Rust Magazin für d. gesammte Heilkunde. Bd. VI. Heft 1. S. 366.

*x*) Huxham l. c. p. 87. in aphorismi Stollii p. 290. §. 784.

*y*) Büchner v. Dennewitz diss. de indiciis aurium in morbis. Halae 1754. p. 27.

*z*) cf. Pezold l. c. p. 69. Gruner semiot. §. 804. Danz 97. Curt Sprengels Handbuch der Semiotik. Halle 1801. §. 150. Erfahrungen über die Nerven- und Lazarethfieber v. E. Horn. Berlin 1814. S. 44.



IV. aph. 37. Nasus sudans splendensque vel onaniam vel magnam debilitatem indicat teste Gruner a).

*De narium siccitate.*

Diversis in morbis nares internas modo sicciores modo humidiores invenimus. Siccæ sunt nares in primo catarrhi stadio b), cum inflammatio secretionem mucî supprimit; tales etiam inveniuntur in quoque totius capitis, faciei vel nasi solius morbo inflammatorio, neque minus in pluribus febribus, in synocha v. g. fulgent oculi, labia sunt arida, nares siccae aperte interdum agitantur c), in febre ardente siccitas in cute tota, naribus, ore, lingua etc. Stoll aphorism. p. 157. §. 481. Nares siccae fuliginosae in febre putrida inveniuntur ibidem §. 489. Nares pulverulentæ fiunt et pinnis ductis moventur in gravi pneumonia. Burser. inst. vol. IV. p. 100.

In typho maligno nares siccae fuligine quasi adpersae obiectaeque cum caeteris signis malis mortem esse propinquam indicant. Pezold l. c. 48.

Summa in naribus siccitas observatur in lepra d). Ubi morbus adest in organis lacrymalibus, quo puncta ductusque lacrymales occluduntur, transituque impedito lacrymae in nasum pervenire nequeunt, naris istius lateris, si uno tantum latere ista organa vitiata sunt, sicca invenitur e).

*De narium humiditate.*

Quibus natura nares sunt humidiores et genitura humidior, ii morbosiore sunt valetudine, at quibus contraria sunt salubriore Hipp. sect. VI. aph. II.

a) Gruner l. c. p. 377.

b) In febre catarrhali siccitas nasi Henkes Pathologie. Th. 2. p. 93.

c) Aretaeus in acutis morbis l. II. c. IV. Pr. Alpinus l. II. c. XVII. Analecta ad semioticen faciei diss. Beust. Berlin 1819. p. 83. sive p. 412. huj. thes. semiot.

d) Conradis Pathologie und Therapie. Bd. 2. p. 644.

e) Weller die Krankheiten des menschlichen Auges. Berlin 1819. p. 95.



Quibus nares natura humidiores et semen genitale humidius et copiosus, ii minus salubriter degunt. Plurimi autem quibus ex morbo istud accidit, contra se habent.

### *D e c o l o r e.*

Pervenimus ad signa, quae ex colore nasi externi desumi possunt. Quo minus habitus colorque faciei singularumque ejus partium in morbo mutantur, eo melius, ut Hipp. docet omnesque medici affirmant *f*).

Rubor faciei auctus invenitur in congestionibus versus caput, in inflammatoriis morbis totius corporis *g*) vel capitis vel faciei solius, ergo etiam in erysipellate faciei, encephalitide *h*), pneumonia *i*). In febribus synochicis nec non in typhosis interdum *k*). Omnis rubor faciei ergo vel sanguinis copiam *l*), vel calidam intemperiem, vel internam phlegmonem *m*), vel visceris alicujus corruptionem indicat. Ubi morbo crudo facies nimis rubet inflammatio ejus, phrenitis, convulsio *n*), maxime in pueris, itemque angina pertimiscenda est. Gruner l. c. §. 813. Faciem rubram cum moestitia malam esse, quia calidae affectionis signum, Galenus docet in l. II. prorrhēt. Designat iste calor etiam, si, quae alba esse debebant, rubra sunt, et nigras illis intermixtas habent venulas, interceptum sanguinis iter,

*f*) Sprengel l. c. S. 130.

*g*) Rubor ad malas, rubor in faciebus, rubor ad nasum signum est febris. Hipp.

*h*) Frank epitome. Burser. vol. III. p. 145. Stoll aphor. §. 72.

*i*) Stoll ibidem §. 240.

*k*) Huxham l. c. de nervosa lenta, Horn l. c. S. 2 und 63.

*l*) Galenus in 4to libro de sanitate tuenda dicit: rubrum colorem sanguinis abundantiam indicare.

*m*) Plerumque absque signis coctionis et cum malis signis phrenitidem demonstrat Pr. Alp. l. c. cap. IV.

*n*) Pueris acuta febris, alvi suppressio cum vigilia, et coloris mutatio, multus rubor convulsionem significant Hipp. Coac. praes.



igitur in epilepticis et apoplecticis etc. Hipp. l. II. prorhet.

Si fuerint signa coctionis conspecta, solet rubor faciei crisin futuram per sanguinem e naribus denotare; in Coacis et Pr. Alp. l. V. cap. IV. p. 385. l. VI. cap. XIII. Saepe rubicundus nasus anamneseos vice fungitur docetque intuentem medicum proxime praegressam turbulentiorum animi commotionem, inprimis iracundiam et pudorem. Büchner l. c. 26.

Chronicam faciei rubedinem ad livitudinem vergentem cum duriusculis parvis tuberculis in pustulas transeuntibus conjunctam, hepatis intemperiem indicare inter medicos practicos constat o).

Rubedo valde livida cum indecoro faciei, nasi et labiorum tumore, ut elephantiasis signum, memoratur a Fienio cf. Hensler l. c.

In illa leprae specie, quae Radesyge vocatur, maculae atropurpureae in naso conspicuae fiunt p).

Narium rubores alvi liquidae et diffluentis sunt indicia, Coac. praes. s. II. CCXV.

Malarum et narium ruborem proximam haemorrhagiam indicare edixit Galenus in tertio de crilibus capite. Nares cum pruritu rubentes criticam saepe haemorrhagiam narium indicant. Pezold l. c. 57. Danz l. c. p. 85. Rubet nasus labiumque superius in helminthiasi q). Hoc autem nuperrima observatione ipsi edocti novimus, nasum in maniacis dum sibi animo paululum constant, subito intense rubescentem maxime imminentis furoris esse praenuntium r).

In puellis pubertatis annos ingressis sub molimini-bus molestissimis, mensium eruptionem, ruborem narium externarum, inflammationes erosionesque inter-

o) cf. Stahl de facie ut signo diss. 16.

p) Conradis Pathologie. 2 Thl. p. 660.

q) Beust. diss. p. 98. sive p. 419. hujus thesauri semiot.

r) Büchner. diss. p. 40.



narum indicare multis observationibus fretus Quellmalz contendit s).

Rubor narium intensus in Baccho Venerique subjectis apparet, de quo infra sermo erit.

Calor pallidus et albus conspicitur aut calore intus recurrente, aut quod corpora sanguine frigido et pituitoso abundant; sed in acutis morbis corpora expallescere solent nedum calore intus recurrente sanguinisque inopia, aut ipso calore extincto, qui color propter hanc causam mortuis esse solet familiaris Pr. Alp. l. c. cap. IV. p. 287. Sprengel, Gruner, Danz l. c. In morbis cachecticis, leucophlegmatia t) chlorosi u), si bilis parca vel invalida secernitur v), observamus modo colorem mere album, pallidum, modo ex albo viridem, flavescentem, luridum cf. Gruner, Danz. Vetus proverbium: qui pallet, aut amat, aut studet, aut aegrotat, nasum quoque tangit, qui omnino in puellis viduisque male menstruatis, cachexia chlorosique laborantibus, neque Veneri inimicis aut in viris hypochondriacis saepe lucubrantibus, amore succensis, nisi quidem ingrato guttae rosaceae colore, ut haud raro fit, tinctus fuerit, pallidus plerumque et frigidulus deprehendi solet w).

Qui diu habent faciem pallidam et tumidam aut capite, aut visceribus aut alvo laborant, Celsus l. II. c. 7. In puellis vero a pubertate ad vigesimum circiter annum mensium vitia pallor designat, Stahl l. c. p. 17. Pallor summi nasi in muliere gravida indicium est foetus in utero paulo ante partum mortui. Hipp. in l. II. de superfoetatione.

s) Diss. de narium earumque septi curvatione Pr. Quellmalz. Lips. 1750.

t) Aretaeus de diuturnis l. 1. pallor et tumor in cachexia.

u) Ballonius de morbis mulierum etc. Quellmalz Protoposc. p. 32.

v) Color, qui multum est pallidus, ab hepate est, Hipp. libr. 2. Epidem.

w) Büchner diss. de signis p. 39.



Nasus frigidus pallidus invenitur in spasmis, frigore, timore, terrore. Büchner l. c. 26. Stahl p. 17. In intermittentibus febribus pallens aut lividus nasi color praecipue in apice observabilis, terroris frigorisque accessum indicat, Büchner l. c. p. 26. Nasus pallidus et frigidus debilitatem, sanguinis inopiam, spasmus, in gravi morbo periculum, in febre intermittente et in hystericis novum accessum, in feminis menstruationem anomalam prodit x).

In nervosa lenta omnis facies pallida, sordidaque, nasus acutus, gelidus, pallidus y).

Ad ultimum jam perventum esse testantur nares acutae, collapsa tempora, oculi concavi, frigidae languidaeque aures, cutis circa frontem dura et intenta, color niger aut perpallidus; pallent palpebrae idemque pallor labra et nares decolorat; Celsus l. II. c. VII.

Flavum colorem in morbo regio videmus in omni facie, praesertim in albo oculi et ad pinnas nasi; modo est mere flavus, modo ex flavo viridis imo niger, varius pro vario morbi gradu. Sat notum est in hepatis inflammatione et in febre flava pestilentiali faciem eodem colore tingi; de ejus significatione in illis morbis aliquid addere supervacaneum foret. cf. Sprengel l. c. §. 137.

In febre biliosa color e griseo luteus faciem occupat, pallor ex viridi flavescens oris angulum, nasique pinnas tenet z).

De viridi colore in ictero jam monui.

Homines qui haemorrhoidibus, aliisve morbis viscerum abdominalium laborant viridiscentem prae se ferre colorem Avicenna, Forestus aliique memorant a). In venenatis virides colores conspici solent. Pr.

x) Gruner semiot. p. 377.

y) Huxham l. c. p. 89.

z) Stoll aphor. p. 117. §. 348. genarum intensa rubedo cum flavescente viridescente pallore circa nares et labia.

a) Stahl diss. de facie. p. 18.



Alp. l. c. cap. III. Hipp. de facie exitiosa disserens colorem quoque vultus totius viridem vel nigrum commemorat, cf. Gruner.

Colorem lividum pessimum esse, in febribus omnes inter se conveniunt medici, cf. Pr. Alpin. l. c. Gruner p. 565. Danz 89. Quellmalz diss. 31. Sprengel §. 131. Auctor Coac. praenot. (CCXII.) ait, quod si vel labrum vel palpebra vel nasus liveat in propinquo est mors. Ubi livores in febre fiunt, propinqua mors significatur, Coac. Pr. LXVI.

Mortis indiciis Celsus l. II. cap. IV. adnumerat colorem aut nigrum aut perpallidum. Pessimum est signum, si in febribus nervosis nasus livescit vel nigrescit, cf. Frank, Burser, Horn, Hufelands Journal Bd. 47. 7s Heft.

Ex caeruleo lividum colorem in congestionibus fortibus, apoplexia, angina, suffocatione, atque in morbo coeruleo observamus, cf. Gruner.

De colore lurido, plumbeo, nigro eadem, quae de livido in febribus valent; coloris mutatio quoties ad nigrum existat pessima: Galenus. Nasus nigrescens labiumque maximum periculum propinquamque mortem indicant. Gruner p. 565. Sprengel. In morbo comitiali facies plumbea; Aretaeus *b*). Maculae coloris plumbei ad angulos nasi cum asthmate aquam in thorace produnt. Gruner 377. Sprengel §. 126.

Fuliginosa nigredo, quae nonnunquam in superficie corporis acutis febribus decumbentium apparet, et vix et ne vix quidem a sordibus cutem conspurcantibus distingui potest, funesta est, gangraenosam enim humorum resolutionem arguit Pezold l. c. 48. De fuligine ad aperturas nasi in typho jam dixi.

*b*) De diuturnis l. 1. p. 58.



*N i t o r n a s i.*

Nitet interdum nasus praeter naturam. In leucophlegmatia, inflammatione, ubi nasus tumet, cutis simul tensa nitidaque apparet; sic in angina facies tumida, livida, pallida, splendens tamquam pinguedine uncta c). Hunc nitorem in gutta rosacea semper observamus. Nasus sudans nitidusque vel onaniam vel permagnam debilitatem prodit. Gruner Zeichenlehre p. 377.

Nasus rubet, tumet et splendet in morbo scrophuloso auctore Hufeland l. c. p. 116.

*Turpitudines nonnullae interdum in naso conspicuae.*

Gutta rosacea homines in Venere et Baccho modum excessisse indicat, nec non morbum venereum, lepram aliasque cachexias, haemorrhoidum menstruorumque suppressionem, morbosam cutis debilitatem; interdum est nativum, imo haereditarium malum. — Vidi has pustulas, item nasum tuberosum aut saltem rubrum, quam defigurationis speciem vulgus crapulae vinique abusu adscribit, in hominibus arthriticis, ita ut ex tali facie ad labem arthriticam sat tuto conclusionem formes d).

Guttam rosaceam malam esse, si operationes chirurgicas instituere velis, Mursinna docet e).

Ozaenam externam s. ulcus in externo naso videmus in morbo venereo, ab acrimonia carcinomatosa, scrophulosa, herpetica etc. f).

Apparent pustulae, albae, lividae, rubrae, nigrae in naso in initio leprae g).

c) Beust diss. pag. 90. sive pag. 414. hujus thesauri semiot.; Huxham tom. 3. cap. 4. p. 74.

d) Stoll praelectiones vol. I. p. 145.

e) Journal für Chirurgie. Bd. 1. St. 1. p. 106.

f) Schmalz diagnost. Tabellen §. 497 u. 2129.

g) Hensler l. c. Anhang S. 27 u. 34.



In multis febribus efflorescentias ad labia nasumque critica gaudere natura multi autores affirmant *h)*. Ad signa bona in nervosa lenta pertinet, si alvus leviter laxetur, aut cutis leni madore humectetur, aut alterutra auris abscessum patiatur, aut pustulae latae labia aut nares occupent, sperare enim licet aliquam bonam crisin Burs. d. f. nervos. vol. I. et de febre cum peticulis vol. II. p. 387.

Sic Huxhamius l. c. de febre nervosa lenta adfert, phlyctaenulas frequenter ad labia nasumque apparentes signum efficere salutare.

In typho ut malum signum Horn *i)* erythema subito exortum in naso, digitis etc. et brevi in gangraenam transiens adducit.

In malignis febribus haud raro nasus nigrescens, tumefactus a pustulis gangraenosis afficitur atque omen pessimum exhibet *k)*.

Vari s. jonthoi ut in caetera facie sic etiam in naribus saepius apparent et modo vitam nimis lautam, plethoram seminalem, modo cachexiam scrophulosam, veneream adesse ostendunt *l)*; sine alia causa nota pubertatis aetate inveniuntur *m)*; teste Richter *n)* saepe onaniae proditores sunt.

Praesagium Arabum sat dubium Büchner diss. p. 29. adfert, hominem cui pustula lentis magnitudinem adaequans et nigricante aut viridi colore infecta subito in nasi superficie suborta fuerit, intra anni spatium e vita excessurum; contra ea, illum cui in apice nasi nigricans ejusmodi et insigniter dolens pustula efflorue-

*h)* Büchner diss. p. 36. contra ea vero pustulae ad narium extremas pinnae exortae decretoriam morbi manifestant solutionem.

*i)* Horn Erfahrungen übers Nervenfieber. p. 49.

*k)* ibidem p. 70. Am traurigsten war die Verbindung der Gelbsucht (in typhus) mit Brand der Zehen, Nase etc.

*l)* Schmalz l. c. §. 2127.

*m)* Frank epitome vol. 4.

*n)* Richter sp. Therapie Bd. 6.



rit neque ad hunc vitae terminum perventurum, sed circiter unius vel duorum mensium intervallo mortem esse appetiturum. Non majorem fidem merere videtur prognosticon vitae brevis infantum, quod Stahl diss. p. 22. adduxit; nempe vena conspicua supra nasum.

In lepra cum caeteris crinibus et vibrissas defluere narrant morbi hujus observatores o).

### *De dolore prurituque narium.*

Ut quaevis inflammata pars tumet, rubet, dolet, sic etiam in naso ab inflammatione pro sede atque gradu, diversum dolorem oriri observamus, modo pungentem, modo ardentem, modo si quid suppurat tundentem. Plerumque sensum ingratum siccitatis partium internarum, atque ob sanguinis affluxum impletionis tensionisque habemus, eundemque etiam in omni congestione graviore versus caput nasumque. His ex causis haec phaenomena apparent etiam in primo catarrhi stadio, dolor hic rarius evadit acriter pungens magis obtusus, gravativus premensque praesertim ad nasi radicem p). Hoc signum etiam in initio febris nervosae una cum premente dolore capitis occurrit q).

Si otitis in suppurationem et ulcerationem transivit vidimus inquit Frank in epit. l. II. de otitide, fortissima ad omnes portionis durae auditorii nervi propagines, ad os temporum, nares, oculum, labium inferius et linguam incommoda, dolores maximos ipsam denique paralysin; eadem affirmat Conradi 2. p. 195.

In dolore Fothergillii, qui in omnibus faciei musculis crudeliter saevit, et nasum valde affici notum est r).

In inflammatione sacci ductuumque lacrymalium,

o) Hensler v. Aussatze im Anhang.

p) Frank epitome vol. v. de catarrho; Schmalz l. c. §. 1818. Burserii instit. de gravedine.

q) Sprengels Semiotik. §. 743.

r) Richter sp. Therapie vol. 2. S. 55. am häufigsten ent-



in qua narium regione istae partes sitae sunt, percipitur dolor obtusus, cf. Weller l. c. p. 95.

In capitis dolore graviore ad nasi radicem dolor obtusus saepe persentitur. Sprengel §. 743.

In heterocrania dolor et nasum in partes aequales dividit, ut Aretaeus docet de diuturn. l. I. cap. II.

Saepe ac dolor pruritus in naribus ut signum occurrit.

Frequens est febris catarrhalis prodromus, cf. Quellmalz diss. Büchner.

Pruritus nasi sanguinis e naribus effluvio antecedere ex plurimis Hipp. Galeni et Pr. Alpini locis liquet s). Non minus constat nasum prurientem saepe esse vermium proditorem t).

Bell u) narrat si vermes, quod haud raro fit, in sinibus frontalibus occurrunt, cephalaeam, gravedinem ac pruritus in naso inde oriri.

In scrophuloso morbo saepe nares prurientes inveniuntur, Schmalz l. c. rhinalgia verminosa §. 1728. Hufeland l. c. In febribus acutis rubor aut pruritus, nisi criticam sanguinis aut serosi muci fluxionem praedixerit, saepe, notante Fienio (semiotice Lugduni 1664. p. 103) triste accessuri delirii est omen. Büchner diss. p. 37. Narium pruritus, si qui febribus supervenit acutis, delirium et haemorrhagiam destillationem, synochum simplicem, in longis vermes indicat. Gruner semiot. p. 593.

Memoratu dignissima Avicennae est observatio, si aeger sine manifesta causa assidue digitum ad nares

springt der Schmerz an dem einen oder andern Nasenflügel.

s) Nares cum pruritu rubentes criticam saepe haemorrhagiam narium indicant Pezold l. c. p. 33 et 57. Frank epit. l. c.

t) Büchner diss. v. Clauswitz de naso pruriente vermium indice. Halae 1787: — Schmalz. l. c. §. 1728. Richter Bd. 4. S. 209. Danz. Semiotik p. 151 u. 241. Stoll praelectiones vol. 1. p. 256.

u) B. Bell Lehrbegriff der Wundarzenei-Kunde. Bd. 6. S. 523.



admoveat mundandi, mungendi, vel fricandi causa, malum ominatur. Lib. IV. Fen. II. tract. I. p. 25.

*De percipiendi facultate in naso abolita.*

Nares omnem percipiendi sentiendique facultatem forti gelu amittere sat notum, minus forsitan idem etiam in lepra accidere; praeter olfactus abolitionem, mox nasi apex et aurium lobus sensum omnem hoc in morbo amittunt cf. Hensler l. c. p. 404. et Dejean vom Aussatze auf den ostindischen Inseln 1786.

Resolvuntur in una vel altera parte oculi, manus, crura, verum etiam conjuncta cognataque ut nares usque ad medium, lingua usque ad fines in nervorum resolutione. Aretaeus de diuturnis. p. 100.



## II. P A R S.

*O l f a c t u s u t s i g n u m.*

Superest signa, quae olfactus in morbis mutatus praebet, adducere; de qua re una tantum dissertatio *a)* innotuit, quam vero ipse nondum perlegi. —

Olfactus autem in morbis triplici modo peccare solet, est nempe vel acutior ac par est, vel hebetior imo plane abolitus, vel denique perversus; secundum hanc divisionem signa etiam, quae inveni, in tres classes distribui.

*A., De olfactu nimis acuto s. hyperosmia.*

Si aegrotus odores diversos recte facileque discernit, optimum hoc est signum, nam aegrotus sui compos, organonque illaesum est *b)*. Interdum vero olfactus adeo acutus evadit, ut aeger res parum redolentes atque remotas distincte percipiat, graveolentes vero adeo aegre ferat, ut sternutatio, convulsiones imo lipothymia insequantur *c)*. Deprehendimus hoc vitium in morbo hypochondriaco et hysterico, et hic morbum gravem esse indicat *d)*; in inflammatione narium idem accidit, cum secretionem suppressa membrana Schnei-

*a)* Jantke v. Bauer de odoratu abolito Altdorf. 1751.

*b)* Gruner semiot. 251. Danz. 257.

*c)* Conradis Handbuch der Pathologie und Therapie 1 Th. p. 401.

*d)* Haase Erkenntniss u. Kur der chron. Krankheiten. Leipzig. 1817. 2. Bd. S. 326.



deriana muco nervos obtegente careat *e*), parvi autem hoc in casu est momenti; gravioris vero, ubi hoc phaenomenon in acutis febribus invenitur; saepius occurrit in febre nervosa versatili, et magnam cerebri nervorumque affectionem indicat *f*).

In hydrophobia olfactus non minus ac caeteri sensus, intenditur. Interdum hoc symptoma a magna versus caput congestione oriundum rhinorrhagiam praenuntiat *g*).

### B. *De olfactu imminuto abolitoque.*

In catarrho narium, primo stadio jam finito, ob mucum permultum membranas obducentem magis minusve sed sine periculo olfactus fit obtusus *h*).

In congestionibus permagnis, ubi nimia sanguinis copia, si ita dicere licet, nervos quasi opprimit, cerebri nervorumque omnium, nec non nervi olfactorii functio laeditur. Saepius in febre inflammatoria et non catarrhali olfactus deperditur, ut Stoll monet aph. §. 52; sic saepius etiam in typho stupido deest monente Henkio; melioris praesagii salutaris nimirum fibrarum laxationis indicium, plenaria olfactus est abolitio in febribus, nisi forte a facultate nervorum extincta profiscitur, tum enim mortem propinquam esse ostendit. Pezold l. c. p. 109.

Si in febribus acutis olfactus prorsus tollitur, sentiendi facultatem extinctam mortemque propinquam indicat. Gruner l. c. p. 253.

Odorandi vis deleta aut saltem maxime imminuta praesertim in gravioribus morbis mortem brevi imminuentem aegroto minatur. Büchner p. 32. Rhases hoc

*e*) Sprengels Sem. S. 340.

*f*) Conradi l. c. et Haase Bd. §. 207.

*g*) Danz. Zeichenlehre p. 257.

*h*) Henke's Pathologie Th. 2. p. 93.



malo affectum brevissimo tempore post febre correptum iri contendit.

Olfactus plane abolitus (s. anosmia) e fabrica narium interna laesa oriundus ulcere, tumore aliisque vitiis peior est, nam vix restituitur; si nervi olfactorii vitio v. g. paralysi, destructioneque pendet, tum ratione sensus ipsius prognosis est pessima. — In apoplectico, syncoptico accessu omnium sensuum functio cessat, ergo etiam olfactus *i*).

In spasmodicis morbis abolitio olfactus lipothymiae imo apoplexiae prodromus esse solet *k*). Berends docet, anosmiam subito exortam, praesertim si prius olfactus acutior fuerit, apoplexiam appropinquantem indicare.

Quidam ad hujus vel illius rei odorem occulta ratione dicto citius deficiunt et prorsus intermoriuntur, Schneider *l*).

In lepra cum caeteris sensibus et olfactum hebetem fieri plures medici contendunt *m*).

### C. De olfactu perverso.

Accidit, ut aegrotantes interdum aut longe alium sentiant odorem ac praesentes res spargunt, aut varia odorari sibi videantur nulla licet re, quae odora sit, praesente, utrumque malum signum.

Saepius vero aegris omnia, quae nares afficiunt, foetorem redolere videntur, quem sani neutiquam sentiunt. Quod tum fit, perspicuum est, illos aut delirare, aut vitio aliquo, cum maxime ulcere narium ossa infecta esse, aut etiam expirationes ventriculi graves adscendere. Gruner *n*).

*i*) Henke Th. 3. p. 438.

*k*) Gruners Zeichenlehre p. 161.

*l*) Schneider de catarrho l. 2. sect. II. cap. I.

*m*) Hensler im Anhang p. 101 u. 116

*n*) l. c. p. 252. §. 317.



Odor malus ex naso, quem aegrotus ipse percipit, a muco, ulcere; ex ore, sordibus gastricis, vermibus (tum simul adest pruritus *o*), ex viis spiritalibus, ex pulmone, si in vomica pus colligitur (*Berends*), oritur, et pro varia origine, quam agnoscit, varium signum exhibet.

Odor ingratus putridus, cujus causa mucus narium stagnatione corruptus non est, putredinosam humorum corruptionem et periculosum aegroti statum indicat. *Pezold* l. c. p. 109. Olfactorius in iis, qui cephalaea laborant, sensus infectus est, neque quicquam eos bene olens oblectat, pariter quoque graveolentia detestantur. *Aretaeus* *p*).

Aegrotis vero omnes tum cibos, tum potus, tum medicamenta oblata putrida atque graveolentia videri, malum, quod summe putridos humores intus in corporibus redundare denotet *q*). Et *Avicenna* l. III. fen. V. tract. I. cap. V. si aegrotus in morbo quodam praesertim acuto rerum non praesentium odorem percipit v. g. piscis, butyri etc. lethale est omen.

Ubi vero aegrotus sui compos nulla causa praesente odorem alienum ingratum persentit, tum pessimum est omen *Danz.* p. 253 et *Gruner* p. 253. Sic v. gr. odor terrae fracidae instar signum exhibet mortis; plura exempla huc spectantia adfert *Garmanus* *r*).

Sat notum hysterismo subjectis odores aliis gratos, intolerabiles ingratisissimosque, et aliis ingratos, ut asae foetidae, pennarum combustarum aliarumque id genus rerum, gratissimos apparere.

Pro pathognomonico signo plicae Polonicae *Richter* habet, res alias saporis et olfactui non ingratas

*o*) *Gruner* Zeichenlehre 162.

*p*) de diuturnis l. c. cap. 2. de cephalaea.

*q*) *Pr. Alpinus* l. c. libr. 2. cap. XI.

*r*) *Ephemerides. Nat. Cur. Dec. I. ann. 1. obs. 144.*



his aegrotis taedium imo spasmos procreare. p. VI.  
p. 390.

Odor gratissimus, quem interdum feminae hystericae percipiunt, spasmos praenuntiat; in epilepsia violarum odor haud raro prodromus est accessus, Berends; contra Burserius s) inter epilepsiae prodromos adnotavit odoris tetri vel alieni perceptionem.

s) instit. medic. pract. vol. 3. p. 219.

## E R R A T A.

|         |     |        |    |     |                                                                                         |
|---------|-----|--------|----|-----|-----------------------------------------------------------------------------------------|
| Pagina. | 35  | linea. | 16 | pro | irritabilitas. lege. irritabilitatis.                                                   |
| —       | 61  | —      | 21 | —   | Augustus. l. Angustus.                                                                  |
| —       | 64  | —      | 6  | —   | effecus. l. effectus.                                                                   |
| —       | 70  | —      | 10 | —   | membranarum. l. membranacearum.                                                         |
| —       | 71  | —      | 17 | —   | facili. l. facile.                                                                      |
| —       | 96  | —      | 25 | —   | Episynthicae. l. Episyntheticae.                                                        |
| —       | 127 | —      | 1  | —   | eo - deleatur.                                                                          |
| —       | 139 | —      | 16 | —   | comprehensensorum. l. comprehensorum.                                                   |
| —       | 140 | —      | 12 | —   | Variat. l. varias.                                                                      |
| —       | 157 | —      | 11 | —   | studia l. stadia.                                                                       |
| —       | 214 | —      | 34 | —   | Giagone. l. Gianone.                                                                    |
| —       | 216 | —      | 29 | —   | Petrini. l. Petri de                                                                    |
| —       | 218 | —      | 19 | —   | ex l. et.                                                                               |
| —       | 242 | —      | 12 | —   | excepta l. excepto.                                                                     |
| —       | 249 | —      | 6  | —   | plerasque l. pleraeque.                                                                 |
| —       | 257 | —      | 22 | —   | ejecti. l. ejecta.                                                                      |
| —       | 262 | —      | 14 | —   | infestari. l. infestat.                                                                 |
| —       | 284 | —      | 27 | —   | saturatis. l. saturatas.                                                                |
| —       | 297 | —      | 6  | —   | effluvio fetidissimo. l. effluvia foetidissima.                                         |
| —       | 299 | —      | 4  | —   | quare, quae tantummodo referamus, varia. l. quare hic tantummodo referamus, quae varia. |
| —       | 415 | —      | 7  | —   | Diaphragmitas. l. Diaphragmitis.                                                        |



# A n z e i g e

über neue philologische Unternehmungen in den Jahren  
1822 und 1823.

von C. H. F. Hartmann in Leipzig.

*Aeschyli Agamemnon*, ad fidem manuscr. emend. notas  
et glossarium adjecit C. J. Blomfield. Edit. auctior.  
8 maj. chart. impr. 1 Thlr. 8 Gr.

— script. 1 Thlr. 20 Gr.

— — *Septem contra Thebas*, ad fidem manuscr. emend.,  
notas et glossar. adjecit C. J. Blomfield. Accedunt Th.  
Tyrwhitti conjecturae in Aeschylum. 8 maj.

charta impr. 1 Thlr.

— script. 1 Thlr. 8 Gr.

— — *Persae*, ed. C. J. Blomfield. Edit. auctior 8 maj.

chart. impr. 1 Thlr.

— script. 1 Thlr. 8 Gr.

— — *Prometheus vinctus*, ad fidem manuscript., notas  
et gloss. adjecit C. J. Blomfield. 8 maj.

chart. impr. 1 Thlr.

— script. 1 Thlr. 8 Gr.

*Eissner, C. G., die Theogonie des Hesiodus*, als Vor-  
weihe in die wahre Erkenntniss der ältesten Urkunden  
des menschlichen Geschlechts. gr. 8. 14 Gr.

*Eloquentiae latinae exempla*, e M. A. Mureti, J. A. Erne-  
sti et D. Ruhnkenii scriptis sumta et juventuti littera-  
rum studiosae proposita ab Aug. Matthiae. Acc. D.  
Ruhnkenii praefatio lexico Schelleriano praemissa. 8 maj.

1 Thlr. 6 Gr.

*Euripidis Bacchae*, ex recens. P. Elmsley. In usum stu-  
diosae juventutis. Edit. auctior indicibusque instructa.  
8 maj. charta impress. 21 Gr.

— script. 1 Thlr. 4 Gr.

— — *Heracidae*, ex recensione P. Elmsley, qui annot.  
suas et aliorum selectas adjecit. Edit. auctior indici-  
busque instructa. 8 maj. chart. impress. 16 Gr.

— script. 21 Gr.

— — *tragoedia Hippolytus*, quam latino carmine con-  
versam a G. Ratallero annot. instruxit L. C. Valcke-  
naer. 8 maj. chart. impress. 2 Thlr.

— script. 3 Thlr.

— — *Hippolytus Coronifer* ad fidem manuscript. cura  
J. H. Monk. 8 maj. chart. impress. 21 Gr.

— script. 1 Thlr. 4 Gr.

— — *Medea*, in usum studiosae juventutis rec. et illustr.



- P *Elmsley*. Acced. Godofr. *Hermanni* annotation. 8maj  
 chart. impress. 2 Thlr. 16 Gr.  
 — script. 3 Thlr. 16 Gr.
- Galletti*, Prof. u. Hofr., *Geschichte der Staaten und Völker der alten Welt*. 3 Theile. gr. 8. 5 Thlr. 8 Gr.
- Homeri Odyssea*. Cum interpretationis Eustathii et reliquorum grammaticorum delectu, suisque commentariis edidit Dr. D. C. G. *Baumgarten-Crusius*. Vol. I. Pars 1 et 2. Vol. II. P. 1 et 2. 8maj. 4 Thlr. 4 Gr.
- — *Carmina* ad optimorum librorum fidem expressa curante *Guil. Dindorfius*. Vol. I. *Ilias*.  
 charta impr. 18 Gr.  
 — anglica 1 Thlr. 8 Gr.
- Kuffner*, Chr., *Artemidor im Reiche der Römer*. Seitenstück zu *Anacharsis Reisen in Griechenland*. Ir Bd. in 2 Abtheil. mit Kupfern und Charten. gr. 8. 2 Thlr.
- Photii lexicon*, e codice Galeano descripsit *Ricardus Porsonus*. 2 Tomi. chart impr. 5 Thlr. — script. 7 Thlr.
- Platonis Euthyphro*. Prolegomenis et commentariis illustravit Godof. *Stallbaumius*. Accesserunt scholia graeca ex codice Bodlejano aucta c. annot. *Ruhnkenii*. 8. 16 Gr.
- Quintilian's Lehrgebäude der Redekunst*, oder die rednerische Stylbildung nach antiken Grundsätzen. Uebersetzt von Dr. Fr. *Reuscher*. gr. 8. 16 Gr.
- Ruddimanni*, Th., *institutiones grammaticae latinae*, c. Godof. *Stallbaum*. 2 Tomi. chart. impr. 4 Thlr.  
 — script. 5 Thlr. 12 Gr.
- Sophoclis Oedipus Coloneus*, recensuit et *Brunckii* aliorumque annotationes adjecit P. *Elmslejus*. 8maj.  
 chart. impr. 2 Thlr. 6 Gr.
- Sophoclis Oedipus tyrannus*, ex rec. P. *Elmsley*. Edit. auctor indicibusque instructa. Cum praefatione G. *Dindorfii*. 8maj. charta impr. 12 Gr. — script. 16 Gr.
- Valckenari*, Ludw. Casp., *Diatriba in Euripidis perditorum dramatum reliquias*. chart. impress. 1 Thlr. 16 Gr.  
 — script. 2 Thlr. 16 Gr.
- Wunder*, Ed., *adversaria in Sophoclis Philoctetem*. 8maj. 14 Gr.
- Wurm*, J. Fr., *de ponderum, nummorum, mensurarum, ac de anni ordinandi rationibus apud Romanos et Graecos*. In usum auct. class. 8maj. 1 Thlr. 8 Gr.
- Xenophontis Hiero*. Rec. et interpretatus est C. H. *Frotscher*. 8maj. 12 Gr.
- — *Convivium*, et *Socratis Apologia* a *Xenophonte* vulgo abjudicata. Rec. et interpretatus est F. A. *Bornemann*. 8maj. 1 Thlr. 12 Gr.



Nachstehenden Bericht empfehle ich allen Freunden  
der philologischen Literatur zur gefälligen Beachtung.

C. H. F. Hartmann.

---

# B E R I C H T

über

eine neue Verlags-Unternehmung.

---

Die günstige Aufnahme, die meine kürzlich begonnene

*Sammlung von griechischen Autoren*

mit kritischen Noten

vorzüglich zum Schulgebrauch

in jeder Hinsicht gefunden, hat von mehrern Seiten her durch achtbare und erfahrene Schulmänner den Wunsch laut werden lassen, neben derselben auch eine

A U S W A H L

der gelesensten römischen Autoren

in ähnlichem Formate

erscheinen zu lassen. So schwierig nun an und für sich dies Unternehmen wegen obwaltender Concurrenz scheinen möchte, so habe ich mich dennoch dazu bereitwillig finden lassen. Plan und Anordnung bleiben hier, wie bei den griechischen Schriftstellern. Bei jedem wird ein nach den besten kritischen Hülfsmitteln berichteter Text gegeben, und blosse Abdrücke schon vorhandener Ausgaben, wie es bei dergleichen Sammlungen oft der Fall ist, sind aus dieser Auswahl ganz entfernt. Hinter jedem Bande folgen übrigens von dem jedesmaligen Herausgeber entweder kurze kritische Bemerkungen zu schwierigen Stellen, oder auch ein fortlaufender, kurzer kritisch-exegetischer Commentar. Für den Werth dieser Noten und der Textrevision bürgen die Namen der gelehrten Herren Herausgeber.



Von meiner Seite ist alles gethan, diese Ausgaben durch strengste Correctheit, reinen und geschmackvollen Druck zu empfehlen und durch den billigsten Preis ihren Ankauf zu erleichtern.

Es sind auch hievon, gleich den griechischen Autoren, zwei Ausgaben auf verschiedenen Papieren, die eine auf Englischem, die andre auf Druckpapier, veranstaltet.

Wenn übrigens die einzelnen Bände nicht so rasch auf einander folgen, als mancher wünscht, so bitte ich zu bedenken, dass eine jedesmalige Textrevision mehr Zeit verlangt, als der blosse Abdruck eines schon vorhandenen Textes. Auch verlangt die Sorgfalt, die ich auf Correctur und Druck verwenden lasse, mehr Zeit und Mühe, weil von vielen Werken die einzelnen Bogen zur Revision an ihre in der Ferne lebenden Verfasser gehen. Die Ausgaben selbst können durch diese kleine Verzögerung nur gewinnen, und man mag mich deswegen lieber tadeln, als dass man mir den Vorwurf der Eilfertigkeit und des Leichtsinns mache.

---

Von dieser Auswahl sind bereits erschienen und versandt:

Eutropii Breviarium historiae Romanae. Editionem curavit *Detl. C. G. Baumgarten-Crusius*. Charta impr. 3 gr. Charta angl. 6 gr.

Q. Horatii Flacci Opera omnia. Ad optimorum librorum fidem recensuit et annotationibus instruxit *I. C. Jahn*.

Charta impr. 10 gr. Charta angl. 16 gr.

P. Ovidii Nasonis Opera omnia. Editionem curavit, brevem annotationem criticam adiecit *Detl. C. G. Baumgarten-Crusius*. III Tomi.

|          |              |        |              |        |                                                   |
|----------|--------------|--------|--------------|--------|---------------------------------------------------|
| Tom. I.  | Charta impr. | 10 gr. | Charta angl. | 16 gr. | } Charta impr. 1 Rthlr. 10 gr.<br>— angl. 2 — 4 — |
| — II. —  | —            | 10 —   | —            | 16 —   |                                                   |
| — III. — | —            | 12 —   | —            | 18 —   |                                                   |

*Unter der Presse befinden sich:*

1. C. Julius Caesar. — 2. Cornelius Nepos. — 3. Q. Curtius Rufus. — 4. T. Livii Patavini Opera. — 5. Silius Italicus. — 6. Albii Tibulli carmina. — 7. P. Virgilii Maronis Opera omnia.

---



*Von der Auswahl der griechischen Autoren sind bis jetzt erschienen und versandt:*

Aeschinis Orationes. Cum brevi annotatione critica edidit *Guil. Dindorfius*. Charta impr. 10 gr. Charta angl. 16 gr.

Corpus scriptorum eroticorum Graecorum. Edidit *Franc. Passow*. VIII Voll. Vol. I. *Parthenii erotica*. Accesserunt Antonii Digenis et Iamblichi excerpta. Ch. impr. 6 gr. Ch. angl. 10 gr.

Homeri Carmina ad optimorum librorum fidem expressa curante *Guil. Dindorfio*. Vol. I. *Ilias*.

Charta impr. 18 gr. Charta angl. 1 Rthlr. 8 gr.

Homeri Carmina ad optimorum librorum fidem expressa curante *Guil. Dindorfio*. Vol. II. *Odyssea*.

Charta impr. 18 gr. Charta angl. 1 Rthlr. 8 gr.

Thucydidis de bello Peloponnesiaco libri octo. Cum brevi annotatione critica edidit *Ludovicus Dindorfius*.

Charta impr. 1 Rthlr. Charta angl. 1 Rthlr. 20 gr.

Xenophontis Expeditio Cyri. Cum brevi annotatione critica edidit *Ludovicus Dindorfius*. Charta impr. 10 gr. Charta angl. 16 gr.

Xenophontis Historia Graeca. Cum brevi annotatione critica et Ms. Victoriani varietatibus edidit *Ludovicus Dindorfius*.

Charta impr. 12 gr. Charta angl. 18 gr.

Xenophontis Institutio Cyri. Cum brevi annotatione critica edidit *Ludovicus Dindorfius*. Charta impr. 12 gr. Charta angl. 18 gr.

Xenophontis Memorabilia. Cum Ms. Victoriani varietatibus edidi. *Guil. Dindorfius*. Charta impr. 8 gr. Charta angl. 14 grt

Xenophontis Scripta minora. Cum brevi annotatione critica edidit *Ludovicus Dindorfius*. Charta impr. 12 gr. Charta angl. 18 gr.

*Unter der Presse befinden sich:*

1. Aeschinis Orationes. — 2. Aristophanes. — 3. Bucolici Graeci.
4. Corpus scriptorum eroticorum Graecorum. Tom. II. — 5. Demosthenis Orationes. — 6. Euripidis Tragoediae. — 7. Plutarchi vitae.

---

☞ Möchte es dem Scharfblick der geehrten Herren Schuldirectoren, so wie allen Freunden und Beförderern der philologischen Literatur nicht entgehen, dass in so kurzer Zeit, in welcher dies Unter-



nehmen ins Leben trat, sich ein Verein von eben so achtbaren als erfahrenen Männern, zum Theil unaufgefordert, bewogen fühlte, Antheil an der Bearbeitung dieser neuen Auswahl zu nehmen, die an Gediegenheit, Correctheit, Wohlfeilheit und typographischer Ausstattung nichts zu wünschen übrig lässt. Für den Werth und die Brauchbarkeit dieser Ausgaben bürgen übrigens die Namen der nachstehenden gelehrten Herren Herausgeber, die ich für meine Unternehmung gewonnen, wovon ich einstweilen folgende nenne, welche entweder schon etwas geliefert, oder in kurzem noch liefern werden.

*Hr.* Dr. Baumgarten-Crusius,  
Conrector an der Kreuzschule  
in Dresden.

— Beier, Professor in Leipzig.

— Dr. Daehne, Lehrer an der  
Stiftsschule in Zeitz.

— Ludwig Dindorf, in Leipzig.

— Wilh. Dindorf, in Leipzig.

— Gernhard, Consistorialrath u.  
Direct. d. Gymn. in Weimar.

— Dr. Jahn, Adjunct an der  
Landesschule in Grimma.

— Kreyssig, Professor an der  
Landesschule in Meissen.

*Hr.* Matthiae, Kirchenrath und  
Dir. d. Gymn. in Altenburg.

— Meineke, Director d. Gym-  
nasiums in Danzig.

— Passow, Professor in Breslau.

— Reisig, Professor in Halle.

— Schäfer, Professor in Leipzig.

— Spitzner, Director d. Gym-  
nasiums in Wittenberg.

— Dr. Weber, Professor des  
Gymnasiums in Weimar.

— Weichert, erster Professor u.  
Rector der Landesschule in  
Grimma.

 Den Debit für den Buchhandel habe ich Herrn C. H. F. Hartmann allhier ausschliesslich übertragen; doch kann auch ich den Herren Buchhändlern bei directer Beziehung in Parthieen von mindestens 25 Exemplaren gegen baare Zahlung angemessene Vortheile gestatten.

*Leipzig, im Oct. 1824.*

**B. G. Teubner.**



















Hasper, Moritz

Novus thesaurus Semiotices Pathologicae Vol. 1

Lipsia u.a. 1825

Path. 546 fa

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10472315-0